

Hrvatski arheološki godišnjak 1/2004

Izdavač/*Publisher:*

Ministarstvo kulture
Uprava za zaštitu kulturne baštine
Ministry of Culture
Department for the Protection of the Heritage

Za izdavača/*For the Publisher:*

Božo Biškupić

Urednik/*Editor:*

Jasen Mesić

Tajnik i izvršni urednik/*Managing Editor:*

Zoran Wiewegh

Uredništvo/*Editorial Board:*

Martina Barada, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjel u Puli
Tatjana Lolić, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjel u Zagrebu
Domagoj Perkić, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Odjel za inspekcijske poslove, Dubrovnik
Krešimir Raguž, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjel u Karlovcu
Zoran Wiewegh, Uprava za zaštitu kulturne baštine

Lektori/*Language Editors:*

Tomislav Salopek
Ksenija Husarek

Korektor/*Proof reader:*

Ivana Miletić

Prijevod na engleski/*English Translations:*

Maja Jesih (str. 6-135)
Graham McMaster (str. 136-264)

Oblikovanje karata/*Maps design:*

Željko Veseli, Ministarstvo zaštite okoliša, prostornog uređenja i graditeljstva - Zavod za prostorno planiranje

Grafička priprema/*Prepress:*

Anita Štimac

Adresa uredništva/*Editorial Address:*

Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine,
Odjel za arheološku baštinu, Runjaninova 2, 10000 Zagreb

Naklada/*Print run:*

1000

Tiskanje dovršeno/*Printing completed:*

prosinac, 2005.

Tisak/*Print:*

Kratis, Zagreb

UDK 902/904 (497.5)

ISSN 1845-8408

HRVATSKI ARHEOLOŠKI GODIŠNJAK

1/2004

REPUBLIKA HRVATSKA

PODRUČJA DJELATNOSTI KONZERVATORSKIH ODJELA

KOS - Konzervatorski odjel u Osijeku
KPZ - Konzervatorski odjel u Požegi
KZG - Konzervatorski odjel u Zagrebu
KGS - Konzervatorski odjel u Gospiću
KKA - Konzervatorski odjel u Karlovcu
KVZ - Konzervatorski odjel u Varaždinu
KRI - Konzervatorski odjel u Rijeci
KPU - Konzervatorski odjel u Puli
KZD - Konzervatorski odjel u Zadru
KŠI - Konzervatorski odjel u Šibeniku
KST - Konzervatorski odjel u Splitu
KDU - Konzervatorski odjel u Dubrovniku
GZG - Gradski zavod u Zagrebu

Pred Vama je časopis „Hrvatski arheološki godišnjak“, čija je namjera prikazati na jednom mjestu, u obliku kratkih izvješća, osnovne podatke o svim arheološkim istraživanjima na području Hrvatske tijekom jedne kalendarske godine. Prilozi nisu zamišljeni kao znanstveni radovi, za koje je potrebno duže razdoblje pripreme, već kao osnovna informacija o istraženom, a da pritom ne bude ugrožena znanstvena ambicija svakog od autora. Riječ je o skraćenim verzijama izvješća koja se dostavljaju nadležnim konzervatorskim odjelima, a njihovom objavom želi se dati bolji uvid u istraživanja i aktivnosti, ali i načine postupanja s lokalitetima nakon provedenih istraživanja. Sva ova nastojanja usmjerena su k boljoj i učinkovitijoj zaštiti vrijedne arheološke baštine. Uvidom u dokumentaciju Ministarstva kulture, Uprave za zaštitu kulturne baštine, uočeno je da takve informacije o mnogim lokalitetima nedostaju, manjkave su ili nisu ujedinjene.

Teme „Hrvatskog arheološkog godišnjaka“ su:

- arheološka iskopavanja: sustavna, zaštitna, revizijska i probna
- arheološki pregledi terena: reambulacija, rekognosiranje
- nedestruktivne metode (aeroarheologija, geofizička istraživanja, georadarska istraživanja)
- podvodna arheološka istraživanja
- kratki prilozi koji nisu izravno vezani uz glavnu temu, ali se odnose na konzervatorsku struku
- razni propisi koji se odnose na arheološka istraživanja.

Prvim brojem „Hrvatskog arheološkog godišnjaka“ nisu obuhvaćena sva istraživanja provedena tijekom 2004. g. (manjim dijelom zbog neodaziva pojedinih autora, a dijelom i zbog nepotpune evidencije istraživanja). Godišnjak obuhvaća 129 radova, odnosno više od 90% svih arheoloških istraživanja na području Hrvatske. U poglavlju Varia objavljen je jedan prilog o prezentaciji arheološke baštine, jedan o problematici bilježenja koordinata podzemskih kulturnih dobara te prilog koji se odnosi na zakonsku regulativu.

U idućem broju bit će obuhvaćena sva istraživanja završena tijekom kalendarske 2005. g., na što obvezuje i Pravilnik o arheološkim istraživanjima (NN 30/05).

Vjerujem da će „Hrvatski arheološki godišnjak“, zahvaljujući naporima stručnjaka koji su surađivali u njegovu oblikovanju, biti ne samo vrijedan prinos i poticaj arheološkoj struci, već i funkcionalan način upoznavanja javnosti s arheološkim aktivnostima.

mr. sc. Božo Biškupić,
ministar kulture

OSJEČKO-BARANJSKA ŽUPANIJA

- 1 Čepin - Ovčara/Tursko groblje
- 2 Mursa - Vojama
- 3 Reftala
- 4 Štrbinci
- 5 Varhegy-Mocsolás (Zmajevac)

Redni broj: 1**Lokalitet: Čepin - Ovčara/Tursko groblje****Naselje: Čepin****Grad/općina: Osijek****Pravni status: R-620****Razdoblje: P, SV****Vrsta radova: sustavno iskopavanje**

Tijekom rujna i listopada 2004. obavljena je osma sezona arheološkog istraživanja na dijelu lokaliteta Ovčara/Tursko groblje u Čepinu, jugozapadno od Osijeka (stručna voditeljica istraživanja: dr. sc. Jasna Šimić; nositelj projekta: Arheološki odjel Muzeja Slavonije u Osijeku; radovi financirani sredstvima Ministarstva kulture RH).

Pri dosadašnjim istraživanjima otkriveno je naselje sopotske kulture, srednjeg i kasnog neolitika s mnogobrojnim nasobinskim objektima, ranosrednjovjekovno groblje bjelobrdске kulture 11. i 12. st. te srednjovjekovna arhitektura s grobovima u rasponu od 13. do prve polovice 16. st.

Težište kampanje bilo je na saniranju zidova, što je gotovo u potpunosti učinjeno na najugroženijim dijelovima arhitekture unutar prostorije 4.

Istodobno je nastavljeno istraživanje unutar prostorije 3 (paralelne s P 4), gdje je otkopano i dokumentirano još sedam srednjovjekovnih grobova. Jedan od njih (grob 1) u kojemu je bilo pokopano dijete, vjerojatno djevojčica, sadržavao je nakit za glavu od vrlo tankih brončanih spirala i velike količine sitnih staklenih perlica zelene i bijele boje. Po jedna skupina spirala i perlica nalazila se s obje strane lubanje u visini sljepoočnica.

Najčešći nalazi u srednjovjekovnim grobovima na ovom lokalitetu su dvodijelne brončane kopčice za odjeću, pa se tako jedna nalazila u grobu 2 i šest u grobu 7.

Pokojnici su najčešće pokapani u drvenim sanducima, o čemu svjedoče željezni čavli, kojih je do sada pronađen vrlo velik broj.

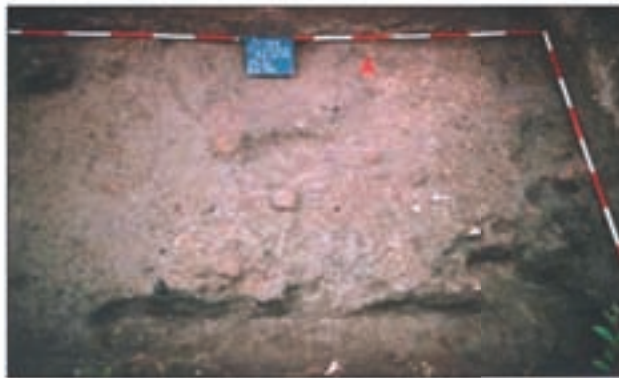
Srednjovjekovni su grobovi gotovo posvuda znatno oštetili najmlađu razinu neolitičkog naselja, a djelomice i podove kuća kroz koje su ukapani. To je napose vidljivo u zapadnom dijelu prostorije 3, gdje je nekoliko grobova probilo debelu, crvenkastu zapečenu podnicu kuće SJ 36.

Otkrivene su četiri neolitičke kuće u dvama nivoima. Kuće 32 i 34 pripadaju mlađim razdobljima sopotske kulture i prilično su oštećene, no na njihovim je podovima pronađena znatna količina pokretnih nalaza: keramički ulomci, cijepana i polirana litika, kruškasti keramički utezi, keramičke kugle, koštani predmeti, dijelovi žrnjeva, neobrađeni kamen – sirovina, životinjske kosti i rogov. Ispod razine tih kuća bili su nešto bolje očuvani podovi objekata 36 (istočno) i 47 (zapadno), s vidljivim rupama od kolaca i vatrištem uz kuću 47.

Zbog relativno maloga prostora unutar prostorija srednjovjekovnoga građevinskog kompleksa, do sada nije bilo moguće u cijelosti otkopati ni jednu neolitičku kuću, jer se sve prostiru izvan istraživane površine u prostoriji. Ono što se može zaključiti jest da su sve kuće pravokutnoga tlocrta i pružene smjerom sjever-jug.

Djelomice vrlo dobro očuvan pod kuće 36 deo je između 15 i 20 cm. Na površini je sloj tvrde zapečene zemlje, mjestimice prilično razmrvljen, ispod kojega je tanki sloj ugljena, vjerojatno od drvene supstrukcije, a ispod svega je sloj sive ilovače.

Među posebnim nalazima potrebno je spomenuti dvije vrlo vješto izrađene kamene strelice, izrazito shematičnu

Čepin, lokalitet Ovčara/Tursko groblje, neolitička kuća (foto: J. Šimić)

keramičku antropomorfnu figuricu, dva keramička ulomka s crvenom inkrustacijom i minijaturu keramičku posudu – igračku.

Nakon završetka istraživanja nalazište je prekriveno zaštitnom folijom, do početka sljedeće sezone arheoloških i konzervatorskih radova.

Tijekom istraživanja na Ovčari/Turskom groblju došlo je i do jednog neočekivanog otkrića. Pri poljoprivrednim radovima na oranici 90 m sjeveroistočno od srednjovjekovnog objekta unutar kojega se istraživalo, otkriven je dio neke, prema svemu sudeći monumentalne građevine zidane velikim kamenim blokovima i opekama. Budući da je riječ o rimskim opekama, objekt najvjerojatnije potječe iz rimskog vremena, iako u njemu nije pronađen ni jedan rimskodobni predmet koji bi to potvrdio.

Literatura

Vinski 1959 Zdenko Vinski, O prethistorijskim zlatnim nalazima u Jugoslaviji, Arheološki radovi i rasprave 1, Zagreb, 1959: 207 – 236.

Šimić 1988 Jasna Šimić, Područje Čepina u prapovijesti, u: 200 godina školstva u Čepinu, Čepin, 1988: 16 – 17.

Šimić 1997 Jasna Šimić, Čepin - Ovčara/Tursko groblje, istraživanje srednjovjekovne utvrde i groblja ranog srednjeg vijeka pokraj Čepina, nedaleko Osijeka, Obavijesti HAD, 3, Zagreb, 1997: 119 – 120.

Šimić 1999 Jasna Šimić, Nastavak istraživanja u Čepinu-Ovčara/Tursko groblje, Obavijesti HAD, 3, Zagreb, 1999: 112 – 115.

Šimić 2001 Jasna Šimić, Četvrti nastavak istraživanja u

Čepin, lokalitet Ovčara/Tursko groblje, srednjovjekovni grob 6 (foto: J. Šimić)

Čepinu-Ovčara/Tursko groblje, Obavijesti HAD, 1, Zagreb, 2001: 48 - 54.

Šimić 2002 Jasna Šimić, Istraživanje prapovijesnog i srednjovjekovnog lokaliteta Čepin-Ovčara/Tursko groblje u godini 2001., Obavijesti HAD, 1, Zagreb, 2002: 46 - 50.

Šimić 2004 Jasna Šimić, Istraživanje u Čepinu-Ovčara/Tursko groblje u godini 2002. i 2003., Obavijesti HAD, 2, Zagreb, 2004: 74 - 79.

dr. sc. Jasna Šimić

Summary

During August and September 2004 the eight campaign of the systematic archaeological excavation of the site Čepin-Ovčara/Turkish cemetery near Osijek was carried out. The institution entitled to carry out the research project was the Archaeological Department of the Museum of Slavonia in Osijek, and the site director, during all the phases of the archaeological investigations has been Jasna Šimić. During former investigations a Neolithic settlement of the Sopot culture of the middle and late Neolithic, a cemetery of the Bijelo Brdo culture of the early Middle Age (11th and 12th century) and medieval building complex with a cemetery (13th to 16th century) were discovered.

Last year the emphasis was put on the architectural conservation, but even the research of the medieval cemetery and Neolithic settlement were continued, which upper layers are heavily damaged by burying in of the graves.

A total of seven medieval graves were studied, mostly without grave material, except for the two-part bronze buckles

for clothes and head jewelry made of very fine bronze coils and tiny glass beads found in one children's grave.

Within the frame of Neolithic settlement there were investigated parts of four rectangular-shaped houses on two levels, with a large quantity of movable finds on their floors (pottery, weights, stone and bone manufactured goods, animal bones), among which there should be noted two stone darts, schematized anthropomorphic figurine and miniature vessel – toy.

Redni broj: 2

Lokalitet: Mursa – Vojarna

Naselje: Osijek

Grad/općina: Osijek

Pravni status: R-239

Razdoblje: A

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Od svibnja do rujna 2004. g. provedenje nastavak zaštitnih arheoloških istraživanja (prva faza radova provedena od kolovoza do studenoga 2003.) na lokaciji budućega Poljoprivrednog fakulteta, na prostoru Vojarne u Ulici P. Svačića (k.č. 6660/3 i dio k.č. 6660/1), koja se nalazi u sklopu registrirane zaštićene arheološke zone u Osijeku (stručna voditeljica istraživanja: Slavica Filipović; zamjenik stručne voditeljice: Vedran Katavić; radove financira investitor: Sveučilište J. J. Strossmayera). Ukupno je istražena površina od 4000 m², a nastavak istraživanja planiran je za iduću godinu.

Mursa – lokalitet Vojarna, aerosnimka terena (foto: M. Romulić)

Rezultati dosadašnjih istraživanja

Istraženi su ostaci rimske urbane arhitekture Murse s prosječnom visinom iskopa od 1,75 m, a locirani su u blizini zapadnog bedema Murse (Pinterović 1956; 1978; Pinterović, Bulat 1971). Arhitektura je najviše sačuvana u negativima temeljnih stopa zidova, a samo je djelomice sačuvana u visini do 1,30 m. Vertikalni stratigrafski odnosi znatno su uništeni izgradnjom infrastrukture, ceste i različitih objekata za potrebe JNA. Ispod sloja urušenja, uglavnom krovne konstrukcije istražen je sakralni kompleks – svetište površine 1938 m². Arhitektura je svetišta najvećim dijelom sačuvana kao negativ temeljnih stopa zidova, širine od 0,40 do 0,60 m i dubine do 0,50 m, a djelomice je sačuvana u obliku ostataka temelja od sitnoga neobrađenog kamena povezanog vapnenim mortom visine 0,30 m. Na sjevernoj se strani svetišta nalaze dvije pravokutne niše, a između njih ostaci dvaju postamenata baze stupova. Zapadna je niša površine 10,20 m². Zidovi zapadne niše sačuvani su u visini od 1,10 m, širine 0,60 m i građeni su od sitnijeg neobrađenog kamena i djelomice slagane opeke, povezane vapnenim mortom. Istočna (dvostruka niša) ima površinu 20,40 m² i sačuvana je kao negativ temeljne stope zida širine 0,60 i dubine 0,60 m. Središnji je dio svetišta omeđen s dvanaest postamenata. Sačuvani ostaci postamenata uglavnom su pravilno poravnane opečne strukture vezane vapnenim mortom, a temeljna je stopa postamenata građena od sitnog neobrađenog kamena vezanog vapnenim mortom, sačuvane visine do 0,50 m. Dimenzije postamenata variraju od 0,70x0,70 m do 1,10x1,10 m. Unutar središnjega dijela sakralnoga kompleksa otkrivena je podna arhitektura sačuvane površine od 22 m², koja je građena od nepravilnoga kamena i cigle povezane vapnenim mortom. U blizini ostataka podne arhitekture pronađeno je pet žrtvenika posvećenih bogu Silvanu, a istražena su i dva bunara promjera 4,00 m i 4,50 m. Bunari su bili zapunjeni građevinskim materijalom, ostacima životinjskih kostura, ljudskim kostima, terakotnim figurama, keramičkim posudama, koštanim i metalnim predmetima. Istočno od središnjega dijela svetišta prostire se niz prostorije površine 193 m², sačuvanih u negativima temeljnih stopa zidova širine 0,40 i dubine 0,50 m, a između njih je sačuvana podnica površine 60 m². Struktura podnice je od sitne neobrađene opeke i kamena vezanog vapnenim mortom.

Na istočnoj strani sakralnoga kompleksa otkriven je odvodni kanal za oborinske vode smjera sjever-jug, koji je sačuvan u dužini od 6,70 i širine 0,45 m. Kanal je građen od vodoravno položenih tegula, s obje strane je omeđen pravokutnim opekama dimenzija 0,42x0,15x0,07 m, koje su povezane hidrostatskom žbukom, sačuvane visine do 0,40 m. Zapadno od središnjega dijela svetišta prostiru se prostorije koje su znatno uništene izgradnjom infrastrukture i ceste, tako da je definirana samo jedna prostorija površine 56 m². Struktura temelja zidova od sitnog je neobrađenog kamena vezanog vapnenim mortom širine 0,60 do 0,40 m i sačuvane visine do 0,30 m.

Prostor zapadno od svetišta istražen je 2003. g. na površini od 1000 m², koja je znatno uništena izgradnjom vojnih objekata. Istraženo je jedanaest bunara i četrnaest jama do dubine 4,70 m u kojima su pronađeni osteološki ostaci životinja, te ulomci predmeta od stakla, koštani i metalni predmeti, fragmentirano i cjelovito keramičko posuđe. Istražena su i dva kosturna ukopa (Filipović 2004).

Mursa – lokalitet Vojarna, sjeverni odvodni kanal, SJ 725 (foto: M. Romulić)

Sa sjeverne strane cijelom dužinom kompleksa svetišta istražena je rimska ulica s odvodnim kanalima smjera istok-zapad. Sjeverni i južni kanal istražen je u dužini od 60,00 m, širina je kanala 2,00 m, a dubina 0,90 m. Odvodni su kanali bili zapunjeni ostacima građevinskog materijala, opekama, tegulama, žbukom, žrvnjevima i ostacima kamene arhitekture. Sjeverni i južni rubovi ulice omeđeni su vodoravno postavljenim opekama dimenzija 0,45x0,40x0,07 m. Sjeverni rub ulice sačuvan je u dužini od 15,00 m, a u južnom dijelu u potpunoj dužini istražene ulice. Međusobna udaljenost između rubova ulice je 8,00 m, a između njih je sačuvana podloga rimske ulice na površini od cca 30 m².

Mursa – lokalitet Vojarna, keramičarska peć (foto: S. Filipović)

Na jugozapadnom dijelu južnoga odvodnoga kanala pronađeno je pet postamenata četvrtasta oblika, dimenzije 0,60x0,60 m (0,80x0,80 m) koji su sačuvani u jednom redu vodoravnih opeka, postavljenih na temeljnu stopu građenu od koso položenih dijelova opeke visine 0,40 m. U odvodnim kanalima, kao i na prostoru između svetišta i ulice istražen je veći broj rupa od drvenih stupova promjera 0,40 m, dubine do 1,00 m, te ostaci drvene konstrukcije. Na tom su prostoru pronađena dva ukopa konja.

Sjeveroistočno od ulice djelomice je istražen objekt površine od 130 m², a sjeverozapadno od ulice objekt površine od 55 m² s pripadajućim trijemovima sačuvanim u temeljima. Funkciju objekata za sada ne možemo definirati. Na prostoru između sjeveroistočnoga i sjeverozapadnoga objekta istražene su tri keramičarske peći te jedna keramičarska peć unutar sjeverozapadnoga objekta.

Pokretni su arheološki nalazi: keramičke tvorevine (posude, lampice, cigle, kalupi, podne pločice, crijevovi); kovinske tvorevine od bronce, željeza i olova (novac, igle, fibule, narukvice, ringovi, pinceta, noževi, spatule, koplja, harpun); koštani predmeti (igle, žetoni, drške); ulomci predmeta od stakla; predmeti od kamena i mramora (žrtvenici, žrvnjevi, baze stupova). Materijal pripada razdoblju od prve polovice 1. st. do kraj 4. st. (Bukner 1981; Košćević 1980; Košćević 1991; Vikić-Belančić 1976). Sakupljeni se materijal nalazi dokumentiran u Popisu nalaza od br. 1 do br. 2200, Popisu posebnih nalaza od br. 1 do 1505, Popisu uzoraka od br. 1 do 762. Tehnička dokumentacija nalazi se u Popisu crteža od br. 1 do 812 i u Popisu stratigrafskih jedinica od br. 1 do 864. Etape istraživanja snimljene su digitalnim aparatom i video-kamerom. Teren je geodetski snimljen totalnom stanicom. Zaštitnom arheološkom istraživanju prethodila su geofizikalna istraživanja lokaliteta (Mušić 2004; 2005). Tijekom istraživanja primijenjena je metoda stratigrafskih jedinica.

Nakon završetka istraživanja 2004. g. na lokalitetu je primijenjena zimska zaštita pokrivanjem arhitekture i ulice građevinskim zaštitnim pokrivačem (geotekstilom). Istraživanja na području Vojarne (2001. - 2004.) otvaraju pitanje konzervacije i prezentacije barem dijela pronađene antičke arhitekture, odnosno njegove interpolacije unutar buduće zgrade Poljoprivrednog fakulteta.

Mursa – lokalitet Vojarna, vrčevi iz SJ 200 (foto: S. Filipović)

Literatura

- Bukner 1981** Olga Bukner, Rimska keramika u Jugoslavenskom delu Provincije Donje Panonije, Beograd, 1981.
- Filipović 2004** Slavica Filipović, Vijesti, Arheološki odjel-Pododjel za antičku arheologiju, Osječki Zbornik 27, Osijek, 2004: 327 - 330.
- Košćević 1980** Remza Košćević, Antičke fibule s područja Siska, Zagreb, 1980.
- Košćević 1991** Remza Košćević, Antička bronca iz Siska, Zagreb, 1991.
- Vikić-Belančić 1976** Branka Vikić-Belančić, Antičke svjetiljke u Arheološkom muzeju u Zagrebu, Zagreb, 1976.
- Mušić 2004** Branko Mušić, Poročilo o geofizikalni raziskavi na lokaciji Osijek – Vojarna – Poljoprivredni fakultet, Ljubljana, 2004.
- Mušić 2005** Branko Mušić, Poročilo o geofizikalni raziskavi na lokaciji Osijek – Vojarna – Poljoprivredni fakultet, Ljubljana, 2005.
- Pinterović 1956** Danica Pinterović, Prilog topografiji Murse, Osječki zbornik V, Osijek, 1956: 55-92.
- Pinterović 1978** Danica Pinterović, Mursa i njeno područje u antičko doba, Osijek, 1978.
- Pinterović, Bulat 1971** Danica Pinterović, Mirko Bulat, Izvještaj o arheološkom istraživanju na terenu Murse u 1968. godine, Osječki zbornik 13, Osijek, 1971: 3 - 47.

Slavica Filipović
Vedran Katavić

Summary

Rescue archaeological investigations were carried out during 2003 and 2004 on the site of a future Faculty of Agriculture, within the area of the barracks in Ulica P. Svačića in Osijek in vicinity of the western defense wall of Mursa. Geophysical survey of the site preceded the rescue archaeological investigation. During the investigation a method of stratigraphic units was applied. The researched area comprised 4000 m². Vertical stratigraphic relations and architecture has partially been destroyed by construction of different buildings for military purposes, roads and infrastructure. The architectural remains have been conserved mostly in the negatives of the wall footings and pedestal.

A sacral complex – sanctuary of an area of 1938 m² was researched. On the northern side of the sanctuary there were 2 rectangular niches and the entrance to the sanctuary. The central part of the sanctuary was bordered with twelve pedestals, and among them floor architecture of an area of 22 m² has been preserved. In a vicinity of the floor architecture five altars dedicated to God Silvan were found, while wells and pits filled-in with building material, remains of animal bones, human bones, terracotta figurines, ceramic vessels, bone and metal objects, were investigated.

Rooms to the east and to the west of the central part of the sanctuary were researched together with preserved flooring covering an area of 60 m² and a rainfall water canal.

Along the entire length of the north side of the sanctuary complex a roman street running along the east-west

axis with draining canal and timber construction was discovered. The street has been investigated in its length of 60 m. The distance between street edges is 8 m, and between them there has been preserved street pavement base occupying an area of approximately 30 m². We have also started the investigation of two buildings with associated porches situated to the north-east and the north-west of the street. Three ceramic stoves located in the area among them and one ceramic stove located within north-west building were investigated. The site has been dated to the period between the middle of the 1st to the 4th century according to a large amount of the archaeological material. After the end of investigation in 2004 on the site has been applied winter protection – covering of architecture and street by building protection cover geotextile. The archaeological investigation is planned to be continued in 2005.

Redni broj: 3

Lokalitet: Retfala

Naselje: Osijek

Grad/općina: Osijek

Pravni status: P-69/1-1998

Razdoblje: P, SV

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Tijekom 2004. g., obavljena su dva zaštitna arheološka istraživanja na lokalitetu Retfala u sjeverozapadnom dijelu Osijeka. Radilo se na dvjema lokacijama u Ulici Š. Petefije br. 25 i 52, međusobno udaljenima pedesetak metara. U oba slučaja povod istraživanju bila je izgradnja stambene kuće (stručna voditeljica istraživanja: dr. sc. Jasna Šimić; nositelj radova: Arheološki odjel Muzeja Slavonije u Osijeku; radovi su financirani sredstvima investitora).

Lokalitet je smješten na niskoj uzvisini pruženoj smjerom zapad-istok, na negdašnjoj dravskoj obali. Otkriven je 1987. g. pri zemljanim radovima za plinske instalacije, a 1994. g. obavljeno je sondažno istraživanje u Petefijevoj i Kolodvorskoj ulici. Nakon toga obavljana su manja zaštitna istraživanja na raznim lokacijama u okviru nalazišta.

Osijek, lokalitet Retfala, ukop goveda (foto: J. Šimić)

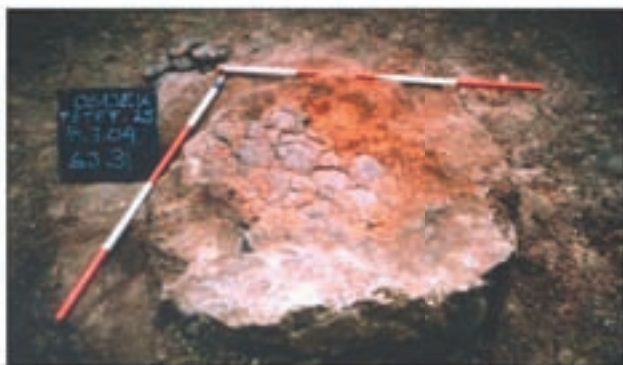
Ukupna površina istražena 2004. g. iznosi 213,50 m². Pri istraživanju u Petefijevoj 25, ispod površinskoga sloja, na čitavoj se površini do dubine od 0,60 m prostirao sloj tamnosmeđe zemlje gotovo bez nalaza, pod kojim je bio kulturni sloj do najveće dubine od 1,50 m u sjeverozapadnom dijelu iskopa.

U jugoistočnom dijelu iskopa, na dubini od 0,60 m otkriveno je srednjovjekovno vatrište približno kružna oblika (0,80x0,65 m). Gornju je površinu činio prosječno 3 cm deo sloj glatke zapečene zemlje, ispod kojega su bila tri sloja popločenja od keramičkih ulomaka s vidljivim djelovanjem vatre. Ispod toga bio je 4 – 5 cm deo sloj zapečenoga glinenog maza, dok je ispod svega bila rahla zapečena crvena zemlja. U presjeku, vatrište je imalo vrlo plitki zdjelasti oblik, s najvećom debljinom od 0,25 m.

U sjeverozapadnom dijelu iskopa otkriven je dio srednjovjekovne kuće, s uglavnom uništenim podom. Tlocrt je nepravilno pravokutan, pružen smjerom sjever – jug, dužine 4,10 m i širine 2,40 m. Gornju površinu – pod – činio je pretežno razmrvljeni sloj zapečene crvene zemlje, deo 15 – 20 cm, s brojnim ulomcima grube keramike. Ispod njega na većem dijelu površine bio je sloj pougljenjenoga drveta, a ispod svega 1,5 – 2 cm deo sloj žute ilovače. S poda kuće prikupljena je ovačica količina ulomaka srednjovjekovne, mahom grube keramike i nekoliko vrlo korodiranih željeznih predmeta.

Osijek, lokalitet Retfala, srednjovjekovni horizont (foto: J. Šimić)

Osijek, lokalitet Reftala, srednjovjekovno vatrište (foto: J. Šimić)

Ispod kuće otkriven je prapovijesni, eneolitički kulturni sloj s velikom količinom keramičkih ulomaka kostolacke kulture, komadima ljepe i neobrađena kamena te životinjskih kostiju.

Treba istaknuti nalaz dviju velikih, gotovo čitavih zdjela i male šalice s visokom trakastom ručkom.

Na drugoj lokaciji u Petefijevoj ulici (kućni broj 52) također se u gornjim slojevima naišlo na srednjovjekovni horizont s dvama ognjištima, koja su se nalazila jedno iznad drugoga gotovo na istome mjestu, na dubinskoj razlici od 20 cm. Oba su bila gotovo okrugla tlocrta i bez nalaza.

Većina istraženih objekata pripadala je eneolitiku, odnosno badenskoj i kostolackoj kulturi. U jugoistočnom kutu iskopa istražen je dio kostolacke zemuničke jame djetelinasta oblika, s jasnim tragovima dvaju debelih potpornih stupova krovne konstrukcije i s vrlo mnogo pokretnih nalaza: keramičkih ulomaka, životinjskih kostiju, ljuštura školjaka, ulomcima ljepe.

Osim još dviju jama, jedne s badenskim i druge s kostolackim nalazima, najzanimljiviji nalaz jest nepravilna okrugla, plitka jama, na čijem se dnu nalazio čitav kostur goveda. U gornjem sloju jama je sadržavala ulomke keramike badenske kulture. Govedo je ležalo na desnom boku, s glavom na jugu i leđima na zapadu. Vjerojatno je i tu, kao i u Aljmašu-Podunavlje 2000/01. g., riječ o obrednom ukopu goveda, što nije rijetkost u okviru badenske kulture.

Literatura

Šimić 1998 Jasna Šimić, Novo višeslojno nalazište u Osijeku, Obavijesti HAD, 2, Zagreb, 1998.

Šimić 1995 Jasna Šimić, Osijek-Reftala. Istraživanje pretpovijesnog nalazišta, Obavijesti HAD, 1, Zagreb, 1995: 23 - 26.

Šimić 1998 Jasna Šimić, Istraživanje lokaliteta Reftala u Osijeku. Kasno brončano doba istočne Slavonije, Izdanja HAD, 19, Zagreb, 1998: 235 - 241.

Šimić 2000 Jasna Šimić, Nalazišta brončanog i starijeg željeznog doba na području Osijeka, Osječki zbornik 24-25, Osijek, 2000: 23 - 40.

dr. sc. Jasna Šimić

Summary

The archaeological department of the Museum of Slavonia in Osijek conducted two rescue archaeological investigations of prehistoric and medieval site Reftala in the north-

west part of Osijek, under site direction of Dr. Jasna Šimić. The medieval part of the settlement has been investigated with a part of residential building, remains of a stove and two hearths, there has also been found a significant amount of movable finds such as pottery fragments (mostly cooking vessels) and iron objects.

In the prehistoric layer a part of Eneolithic settlement, which had represented Baden and Kostolac cultures, was investigated. Three Kostolac-type pits, one of which residential, of clover-shaped cross section, contained plenty of movable finds: pottery fragments, animal bones, river shells, mud paste. In the pit with Baden-type pottery in the upper layers there was a whole cattle skeleton, which was most probably ritual burial.

Redni broj: 4

Lokalitet: Štrbinci

Naselje: Budrovci

Grad/općina: Đakovo

Pravni status: R-0236

Razdoblje: P, A, NV

Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Arheološka istraživanja na lokalitetu Štrbinci provedena su od 23. kolovoza do 21. rujna 2004. g. (voditelji su bili: dr. sc. Branka Migotti iz Odsjeka za arheologiju HAZU i Ivo Pavlović, kustos Muzeja Đakovštine; istraživanje je najvećim dijelom financirano sredstvima Ministarstva kulture RH, a manjim dijelom iz znanstvenoga projekta „Romanizacija i kristijanizacija hrvatskog dijela južne Panonije“). Sustavno istraživanje kasnoantičkog groblja na Štrbincima, gdje se inače pretpostavlja smještaj rimskog naselja Certisije, započelo je 1993. g., a u kontinuitetu teče od 1999. g. (Migotti i ostali 1998; Migotti, Perinić 2001; Migotti 2004). S obzirom na to da je nalazište u cjelini uvelike uništeno stoljetnim izoravanjem, pri čemu je osobito stradala rimska arhitektura, cilj sustavnog iskopavanja sačuvanog dijela groblja nije samo spašavanje arheološke građe, i dalje ugrožene na isti način, nego i pokušaj da se praćenjem protezanja groblja ustanovi unutrašnja topografija naselja u smislu odnosa naseljenoga dijela i nekropole, odnosno nekropola. Istraživanja se provode u suradnji Muzeja Đakovštine u Đakovu i Odsjeka za arheologiju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu.

Iskop se zapadno nadovezao na prostor istražen prethodnih godina, a ukupno je otkopana površina od 325 m². Groblje je smješteno na padini brijega (teren pada za oko 10 cm na 1 m dužine u smjeru S-J), što dodatno utječe na poremećenost sloja u dubini oranja. Kulturni sloj počinje na samoj površini, a sastoji se od usitnjene keramike, opeke i žbuke, te prapovijesnih mikrolita. Njegova ukupna debljina varira od 1 do 1,80 m, ovisno o prirodi, odnosno o dubini ukopanosti arheoloških pojava u sterilnoj ilovači, koja se inače mjestimice pojavljuje već na dubini od oko 20 cm. Najveći dio istraženoga prostora zapremaju kasnoantički ukopi, a, osim njih, zatečena su i dva prapovijesna (neolitička) jarka, oba ispresijecana grobovima, te dvije poslijeantičke jame, najvjerojatnije novovjekovne. Jedan se jarak trapezoidna presjeka (sužen prema zaravnjenom

dnu), širine 1,50 – 1,70 m i najveće dubine 1,5 m, protezao čitavom širinom iskopa u njegovu sjevernome dijelu, a nalazi (ulomci keramičkih posuda, glineno i kameno oruđe, životinjske kosti) su bili nađeni samo na jednome dijelu. Drugi jarak (V-presjek, širina 0,60 – 0,70 m, najveća dubina 0,90 m) protezao se polukružno gotovo čitavom istraženom površinom groblja, a veoma malo nalaza (keramika, životinjske kosti) zatečeno je na samo jednome njegovu odsječku. Po jedna poslijeanitička jama zatečena je u najsjevernijem i najjužnijem dijelu sonde. Ona sjeverna, ovalna (veličine 4x3 m, dubine 0,92 m), presjekla je prapovijesni jarak i dva ukopa, a sadržavala je usitnjenu rimsku opeku i žbuku, te veću količinu keramičkih ulomka, preliminarno datiranih u 16. – 17. st., i životinjskih kostiju. U južnoj, okrugloj jami (promjera 4 m, dubine 0,33 – 0,50 m) zatečena je veća količina keramike istovjetne onoj iz prethodne jame, dosta životinjskih kostiju, gara, dva okrugla granitna kamena sa središnjom rupom (žrvnjevi), jedan čitav i jedan u ulomcima, nekoliko amorfnih komada granita, te jedna željezna šarka i oveci komad železnog lima nepoznate namjene.

Antički je sloj sadržavao 33 kasnoantička ukopa, od čega 16 grobnica zidanih opekama, 15 kostura položenih u golu zemlju, te 2 ukopa u drvenome lijesu, o kojemu svjedoči veći broj čavala s ostacima drveta. Dubina ukopa pokazuje veliki raspon (od 0,35 do više od 1 m), što je pojava svojstvena čitavom dosad istraženom odsječku kasnoantičkoga groblja na Štrbincima, a da građa pritom ne pokazuje kronološku razliku. Većina zidanih grobnica zatečena je u stanju potpune ruševine sastavljene od ulomaka opeke, žbuke i rjeđih komada kamena vapnenca, s time da se kod pojedinih građevina sačuvao potpun ili djelomičan tlocrt u vidu traga u temeljnoj žbuci, s poko-

jom opekama na izvornome mjestu. Preostale 4 grobnice sačuvane su djelomično ili u čitavome opsegu, ali samo do početka krovne konstrukcije; pokrov ni u jednome slučaju nije ostao na mjestu. Usprkos tomu, stanje očuvanosti spomenutih četiriju građevina omogućuje proučavanje oblika i načina zidanja, koji su različiti usprkos blizini i istom okvirnom vremenskom horizontu nalaza. Jedna je grobnica zidana isključivo seskvipedalnim opekama vezanima bijelom žbukom, kojima je popločana i podnica. Preostale tri zidane su istim takvim opekama, s time da su korišteni čitavi primjerci u kombinaciji s komadima različite veličine, uz uporabu bijele i crvene žbuke, mjestimice pomiješane s glinom kao vezivnim sredstvom; u jednom slučaju primijenjeno je zidanje *opus incertum*. U jednoj grobnici, inače zidanoj seskvipedalnim opekama i njihovim ulomcima, zatečeno je krovno urušenje od triju izrazito velikih opeka (60x60x7-8 cm), načinjenih isključivo za tu svrhu. S obzirom na to da nema ni topografskih ni drugih sigurnijih arheoloških pokazatelja o eventualnim osjetljivijim vremenskim razlikama između pojedinih grobnica, moguće je da razlike u zidanju upućuju u tome smjeru. Stanje kostura razlikuje se od potpune ušćuvanosti do gotovo posvemašnje uništenosti.

Prilozi su zatečeni kod 19 ukopa u grobovima ili grobnicama, a sadržavali su staklene i keramičke posude, stakleni, jantarni, koštani i metalni nakit i opremu odjeće, te brončani novac. Od posuda nađeno je ukupno 5 potpuno ili djelomično sačuvanih keramičkih vrčeva, te 16 staklenih posuda u stanju od potpune ili djelomične ušćuvanosti do potpune razmrvljenosti; među prepoznatljivim oblicima nalaze se stožaste čaše, bočice – balzamarije, polukružna zdjela i vrč. Među grobnim je inventarom, osim toga, bilo 11 komada brončanog novca, jedan stakleni intaljo,

Štrbinci, položaj lokaliteta (foto: T. Leleković)

Štrbinci, lokalitet tijekom istraživanja (foto: T. Leleković)

2 brončane pojasne kopče i brončana lukovičasta fibula, 3 kopče ogrlice (po jedna brončana, srebrna i zlatna), 1 brončani prsten, 2 željezna, 2 srebrna i 1 zlatni, jedna brončana bula (spremnica za relikvije), 1 brončana ukosnica i ulomak jedne srebrne, 1 manja valjkasta brončana kutija nepoznate namjene, veći broj ulomaka narukvica od bronce, željeza i kosti, par zlatnih naušnica, jedna sre-

Štrbinci, grob s prilikom (foto: T. Leleković)

brna i dvije brončane karike, veći broj staklenih, koštanih, brončanih i zlatnih perli, te jedna jantarna. Ovamo treba ubrojiti i 28 čavala od dvaju ljesova te 1 čavao zatečen u ustima pokojnika u običnom zemljanom grobu. Osim u grobovima i prije spomenutim prapovijesnim i novovjekovnim pojavama, pokretni predmeti (željezni čavli, ulomci keramičkih i staklenih posuda, te neodređeni komadi olova i željeza), klasificirani kao posebni nalazi, zatečeni su na različitim mjestima u okviru sorde, izvan zatvorenih cjelina. Njima treba pribrojiti i nalaze koji nisu klasificirani kao posebni, a sadrže ukrašene opeke, keramičke ulomke, prapovijesno i novovjekovno kameno, metalno i glineno oruđe, životinjske kosti, te grumenje troske. Prapovijesni nalazi upućuju na pripadnost neolitičkoj sopotskoj kulturi, a novovjekovni na 16. - 17. st. Novac iz grobova još nije stručno obrađen, ali nema dvojbe da pripada kasnoantičkomu razdoblju. Većina priloga iz grobova može se datirati u 4. st., odnosno u njegovu drugu polovicu, kako je i inače datirano do 2004. g. istraženih sedamdesetak grobova nekropole na Štrbincima; ukupno je dosad istraženo njih 100.

Nakon završetka radova teren je nasat zemljom iz iskopa, čime je omogućena daljnja poljoprivredna obrada. Zidane su grobnice ostavljene u stanju u kojemu su zatečene. Arheološka, antropološka i paleontološka građa privremeno je pohranjena u Odsjeku za arheologiju HAZU, a nakon čišćenja, konzerviranja i restauracije, te stručne i znanstvene obrade, arheološki će predmeti biti povjereni na čuvanje Muzeju Đakovštine u Đakovu.

Literatura

Migotti i ostali 1998 Branka Migotti, Mario Šlaus, Zdenka Dukat, Ljubica Perinić, *Accede ad Certissiam. Antički i ranokršćanski horizont arheološkog nalazišta Štrbinci kod Đakova*, Zagreb, 1998.

Migotti, Perinić 2001 Branka Migotti, Ljubica Perinić, *Nekropola na Štrbincima kod Đakova u svjetlu kasnoantičkog horizonta Panonije*, *Arheološki radovi i rasprave*, 13, Zagreb, 2001: 103 - 204.

Migotti 2004 Branka Migotti, *Kasnoantička nekropola na Štrbincima kod Đakova – iskopavanja u 2001.*, *Arheološki radovi i rasprave* 14, Zagreb, 2004: 141 - 246.

dr. sc. Branka Migotti
Ivo Pavlović

Summary

The 2004 campaign of archaeological excavations of the late Roman cemetery at the site of Štrbinci near Đakovo (the hypothesized location of the Roman settlement Certissia) in NE Croatia took place from 23 August to 21 September. It was a continuation of the systematic archaeological research of the site which started in 1999, and which so far yielded some 100 late Roman burials of various kinds. The excavated area comprised 375 square metres, while the thickness of the cultural layers varied between 1-2 metres, featuring two Neolithic ditches, two post-Roman, probably 16th -17th century pits, and 33 late antique burials. One of the ditches was situated in the N part of the excavated area, and another crossed

the whole of the excavated surface in an elliptical line. Both were crossed, i. e. overlain by graves, and both contained typical prehistoric material (pottery shards, stone and clay utensils, and animal bones), but concentrated in one place. The later pits were filled with pottery shards, some Roman building material and animal bones; in one of them two granite millstones were found, in addition to pottery and iron objects of unidentified nature.

Of the 33 burials 16 were tiled and mortared grave vaults, 15 were plane earth graves, and there were also two inhumations in wooden coffins, as transpires from iron nails arranged around the skeletons. The majority of the built vaults were completely or nearly completely destroyed (and, of course, robbed), with only the foundation lines in the negative left in the ground, while some of them featured several rows of tiles in place. However, four of them were preserved up to the beginning of the roof, offering therefore a possibility to study the construction materials and techniques, which happen to vary between the individual buildings. Grave finds, varying from totally preserved to entirely destroyed items, were established in 19 burials. They comprise the following categories of material: 16 glass vessels, 5 pottery vessels, 1 glass intaglio, 2 bronze belt buckles, 1 bronze cross-bow fibula, 3 necklace clasps (one each of gold, silver and bronze), 6 rings (2 gold, 2 iron, 1 bronze, 1 silver), 1 bronze bulla, one small cylindrical receptacle of unknown use, 2 hair-pins (1 silver, one bronze), an unknown number of fragmentary preserved bronze, bone and iron bracelets, a pair of gold ear-rings, a fair number of glass, bronze, bone, amber and gold beads, and 11 bronze coins. The small finds point to the 2nd half of the 4th century, which is otherwise an established chronology for the so far excavated part of the cemetery.

The excavation trench was subsequently filled with the extruded earth, in order to enable further agricultural works. The archaeological material, as well as animal and human bones, have been transported to the Department of Archaeology of the Croatian Academy of Sciences and Arts for study. The archaeological artefacts will be processed for protection and studied, and finally returned to the Museum of the Đakovo Region.

Redni broj: 5

Lokalitet: Várhegy – Mocsolás (Zmajevac)

Naselje: Zmajevac

Grad/općina: Kneževi Vinogradi

Pravni status: P-274

Razdoblje: A

Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Nastavak sustavnih arheoloških iskopavanja kasnoantičke nekropole u Zmajevcu, lokalitet Várhegy - Mocsolás, (k.č. 1185) proveden je tijekom listopada 2004. g. (stručna voditeljica istraživanja: Slavica Filipović, prof., istraživanje je financirano sredstvima Ministarstva kulture RH).

Antički lokalitet (Ad Novas) nalazi se na rimskoj cesti Sopianae - Mursa (Antoninov itinerar, Tabula Peutingeriana), u današnjem selu Zmajevcu, sjeveroistočni dio hrvatske Baranje (Pinterović 1961; 1969; 1971). Sjeveroistočno od

Zmajevac, grob 135, prije skidanja pokrova (foto: S. Filipović)

lokaliteta „Várhegy“, gdje su bili vojni logor i naselje, a danas je vinograd (Minichreiter, 1987), 1996. g. započelo je istraživanje kasnoantičke nekropole Mocsolás i do sada

Zmajevac, grob 135, nakon skidanja pokrova (foto: S. Filipović)

Zmajevac, grob 128 (foto: S. Filipović)

Zmajevac, fibula iz groba 136 (foto: S. Filipović)

je otvorena površina od 850 m², u okviru koje je istraženo 120 grobova (Filipović 2004).

Godine 2004. istraženi su blokovi 28, 33, 34, 35, 37, 39, djelomice blokovi 36 i 40, na površini od 180 m². Nakon humusnoga sloja (SJ 1), u sloju lesa (SJ 2) definiraju se grobne rake na apsolutnoj visini od 121,68 m do 121,24 m. Istraženo je 19 ukopa u pravokutnim grobnim rakama, 1 ukop (G 140) u ovalnu raku i 1 ukop u zidanoj grobnici (G 135). Svi su ukopi kosturni, dobro očuvani, osim u G 133 i G 136, gdje je sačuvano nekoliko zuba i kosti ruke. Pokojnici su položeni u ispruženom položaju, a ukopi u grobovima bili su pojedinačni, osim u G 127 i G 135, gdje je utvrđen dvojni ukop.

U grobovima 125, 135, 137 i 139 nije bilo nalaza, a popis nalaza u ostalim istraženim grobovima jest sljedeći:

Grob 121 (novac, bronca, PN 517; čaša, keramika, PN 518; nož, Fe, PN 519; perle, PN 520 i PN 522), Grob 122 (perle, PN 523), Grob 123 (fibula, bronca, PN 525; predmet, Fe, PN 526; čaša, staklo, PN 527; čavao, Fe, PN 521, PN 524), Grob 124 (fibula, bronca, PN 528; čaša, staklo, PN 529; prsten, bronca PN 530 (2 kom.); nož, Fe, PN 531; novac, bronca, PN 532 - 2 kom.), Grob 126 (čaša, keramika, PN 560; narukvica, bronca PN 561), Grob 127 (prsten, bronca, PN 533), Grob 128 (kopčica-ogrlica, bronca, PN 548, čaša, keramika, PN 549, perle, PN 550, narukvica, kost, PN 555), Grob 129 (narukvica, bronca, PN 557, prsten, Ag, PN 558, čaša, keramika, PN 559, perle, PN 564, ulomak, keramika, PN 544, ulomak, kost, PN 545), Grob 130 (prsten, Fe, PN 539 (u zapuni)), Grob 81 (čaša, keramika, PN 542, češalj, kost, PN 541, uteg, kamen, PN 543), Grob 131 (naušnica, bronca, PN

534, kopčica-ogrlica, bronca, PN 535, predmet, željezo PN 536, narukvica, kost, Fe, bronca, PN 537, perle, PN 538, naušnica, Ag, PN 540), Grob 132 (vrč, keramika, PN 551, novac, bronca, PN 552, PN 553, PN 562, PN 563, čavao, Fe, PN 554), Grob 133 (čavao, Fe, PN 565, PN 566, PN 567, vrč, keramika, PN 568, balzamarij, staklo, PN 569), Grob 134 (novac, bronca, PN 571, fibula, bronca, PN 572, pojasna kopčica, Fe, PN 573), Grob 136 (fibula, bronca, PN 570), Grob 138 (fibula, bronca, PN 574), Grob 140 (kopčica, bronca, PN 575, perle, PN 576, narukvice, bronca, Fe, kost, PN 577, prsten, bronca, PN 578, naušnica, bronca, PN 579).

Materijal datira grobove u drugu polovicu 4. st., a nalazi su dokumentirani u popisu nalaza (od br. 517 do 579) i u popisu uzoraka (od br. 247 do 264) Terenska se dokumentacija nalazi u popisu crteža (od br. 417 do 495) i u popisu SJ (od br. 12 do 18). Teren je geodetski snimljen totalnom stanicom. Istraživanje je dokumentirano digitalnim aparatom, fotoaparatom (pozitiv) i digitalnom kamerom. Arheološki nalazi, kao i dokumentacija pohranjeni su u Pododjelu antičke arheologije Muzeja Slavonije.

Literatura

Filipović 2004 Slavica Filipović, *Vijesti, Arheološki odjel-Pododjel za antičku arheologiju, Osječki Zbornik 27, Osijek, 2004: 327 - 330.*

Minichreiter 1987 Kornelija Minichreiter, *Arheološko blago Baranje, Analiza Zavoda za znanstveni i umjetnički rad JAZU u Osijeku 5, Osijek, 1987: 90.*

Pinterović 1961 Danica Pinterović, O rekognosciranju baranjskog sektora limesa, Limes u Jugoslaviji 1, Beograd, 1961: 43 - 45.

Pinterović 1969 Danica Pinterović, Problemi u istraživanju Limesa na sektoru Batina Skela – Ilok, Osječki zbornik 12, Osijek, 1969: 53 – 69.

Slavica Filipović

Summary

Systematic archaeological excavations of the late Antique necropolis in Zmajevó, site Várhegy – Mocsolás, had been started in 1999 and until 2004 an area of 850 m² and 120 graves were investigated. In 2004 the area of 180 m² and 21 graves were investigated. All burials were skeletons and they were buried in grave pits except for one burial into walled-in grave (G 135). The deceased were laid in an extended position in rectangular-shaped pits except for the G 140 where the skeleton was put in extended position in oval-shaped pit. Burials in the graves were individual except for the G 127 and G135 which were double burials. In graves 125, 135, 137 and 139 there have not been any finds, while grave supplements found in the other graves date them to the second half of the 4th century.

VUKOVARSKO-SRIJEMSKA ŽUPANIJA

- 6 Dvor knezova Iločkih
- 7 Istočna obilaznica Vinkovaca
- 8 Podlučje -Kološtar, Cripnjače, Kratine
- 9 Popernjak
- 10 Sopot
- 11 Sv. Luka – Lučica
- 12 Vinkovci – Duga ulica 10
- 13 Vinkovci
- 14 Vučedol – vinograd Streim

Redni broj: 6**Lokalitet: Ilok - Dvor knezova Iločkih****Naselje: Ilok****Grad/općina: Ilok****Pravni status: R-648****Razdoblje: P, A, SV, NV****Vrste radova: zaštitno iskopavanje i konzervacija**

U razdoblju od 31. kolovoza do 24. rujna 2004. provedena su arheološka istraživanja sjeverozapadnog dijela nekadašnjeg Dvora knezova Iločkih, sjeverno od današnjega dvorca Odescalchi (voditelj projekta: prof. dr. sc. Željko Tomićić, zamjenik voditelja istraživanja: dr. sc. Marko Dizdar; radovi su financirani sredstvima Ministarstva kulture RH). Arheološka se istraživanja provode u sklopu projekta obnove povijesne jezgre grada Iloka na iločkom Gornjem gradu kojeg su nositelji Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Hrvatski restauratorski zavod, Konzervatorski odjel u Osijeku Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture RH, Muzej grada Iloka i Institut za arheologiju.

Arheološka se istraživanja kontinuirano provode četvrtu godinu zaredom od 2001. g. Dosadašnja istraživanja (2001. - 2003. g.) iznijela su na svijetlo dana arhitekturu sjevernoga dijela dvora knezova Iločkih u kojoj se mogu prepoznati četiri prostorije od kojih su dvije veće dvorane, pri čemu je ostao nedefiniran odnos prostorija sjevernoga krila prema središnjem dvorištu. Važno je napomenuti da je sjeveroistočni dio dvora uništen izgradnjom baroknoga podruma koji je bio podignut u produžetku današnjega istočnog krila dvorca Odescalchi. Južni dio dvora knezova Iločkih uklopljen je u osnovu dvora Odescalchi koji je u 18. i 19. st. doživio nekoliko baroknih obnova (Horvat 2002). Dvorac Odescalchi i lokalitet na kojem se obavljaju istraživanja nalazi se na k.č. 85, k.o. Ilok, koja se nalazi u okviru zaštićenog i registiranog prapovijesnog naselja, antičkoga groblja i naselja i srednjovjekovne tvrđave s rezidencijalnim sklopom.

Zona istraživanja 2004. g. nastavila se zapadno od iskopa iz 2003. g., čime je obuhvaćen prostor zapadno od otkrivenoga sjeverozapadnog dijela dvora Iločkih. Istražena površina u 2004. g. iznosi 100 m² s relativnom dubinom od 2,50 m. Dosad je ukupno, u četverogodišnjim iskopavanjima, istražena površina od 690,5 m².

Istraživanjima u 2004. g. zahvaćena je površina neposredno uz vanjski zapadni zid Dvora knezova Iločkih koji je stradao u eksploziji pri razgradnji zidova potkraj 17. st. (Tomičić 2004). Osim očekivane arhitektonske veze između dvora Iločkih i zapadnog dijela obrambenih zidova, na ovom su prostoru pronađeni ostaci pomoćnih prostorija koje su bile u upotrebi u doba knezova Odescalchi u 19. st. te tragovi komunalnih intervencija u 20. st. Ispod mlađih struktura otkrivene su goleme količine šute od urušenja zapadnoga monumentalnog zida dvora Iločkih ispod kojih su se nalazili jedan kasnosrednjovjekovni te prapovijesni slojevi u kojima su dokumentirane ukopane protopovijesne, antičke i srednjovjekovne strukture koje svjedoče o kontinuiranoj naseljenosti iločkoga Gornjeg grada.

Na prostoru istraživanja zamijećena su dva ukopa za vodovodne i električne instalacije najnovijeg datuma, odnosno iz razdoblja posljednje obnove dvorca iz 60-ih godina 20. st.

Sjeverozapadno od otkrivenoga sjeverozapadnog ugla dvora Iločkih pronađene su strukture koje se mogu dati-

rati u 19. st., kada Ilokom gospodare knezovi Odescalchi. Vjerojatno je riječ o recentnijim kanalizacijskim strukturama koje su činile kratkotrajne pomoćne objekte. Južno od tih struktura otkriven je zid mlađeg datuma koji je načinjen na ostacima gotičkoga zida koji povezuje zapadni zid dvora Iločkih i sjeverne obrambene zidine, a dijelio je zapadno dvorište dvora, kamo je možda vodio jedan od pomoćnih ulaza s dunavske strane na Gornji grad. Ispod kanalizacijskih struktura otkriveno je odlagalište kućnog otpada iz dvorca Odescalchi koje se prema nalazima keramike, porculana, stakla i kostiju može datirati najkasnije u prvu polovicu 19. st. Dakle, na život u dvorcu Odescalchi u 18. i 19. st. odnose se ostaci slojeva žute gline povezane sa žbukom i ulomcima opeka, zatim kanalizacijski sklop sastavljen od kanala, kolektora i popločenja od opeka povezanih bijelom žbukom, a koji su povezani s recentim zidom koji se pruža prema zapadu od zapadnog zida dvora knezova Iločkih. Jama koja je služila kao odlagalište kućnog otpada bila je ukopana u zemljani sterilni sloj pomiješan s ulomcima opeka kojima je niveliran prostor sjeverno od dvora Iločkih. Južno od pregradnog zida zapadnoga dvorišta definiran je kanal koji je presjekao urušenje dvora iz 17. st., kao i starije slojeve koji se nalaze oko dvora Iločkih. Kanal je presjekao i zapadni te sjeverni zid dvora Iločkih, a vjerojatno je činio dio odvoda iz neke gospodarske prostorije iz 18. ili 19. st. koja se, prema smjeru kanalizacije, nalazila uz zapadne obrambene zidine.

U sam kraj 17. st. može se datirati urušenje zapadnoga zida dvora Iločkih koji se srušio zapadno od dvora, o čemu svjedoči sačuvano lice zida koje je palo na kasnosrednjovjekovni sloj koji je nastao oko dvora nakon njegova podizanja sredinom 15. st. O datiranju urušenja zida u kraj 17. st. svjedoče zapisi opata Giovannija Bonina, povjerenika kneza Livija Odescalchija, koji su nastali 1698/9. te 1702., a u kojima se opisuje vojvodski dvor koji je ukrašen „freskama i raskošnim prozorima“, ali koji je dobrim dijelom oštećen prigodom oslobođanja Iloka od Turaka, nakon čega je razrušen minama, a materijal je Dunavom odvožen za gradnju tvrđave u Petrovaradinu (Horvat 2002). O tome svjedoči i plan Ratnog arhiva u Karlsruheu, prema kojem su točkano prikazani zidovi sjeverozapadne prostorije čije su rušenje minama dokazala i arheološka istraživanja iz 2003. g., kada su pronađeni alati za razgradnju zidova, a definirana su i mjesta eksplozija u zapadnom dijelu palače (Tomičić et al. 2004).

Ispod slojeva urušenja bio je sloj bogat kasnosrednjovjekovnim nalazima koji svjedoče o luksuznoj opremi kneževskoga i kraljevskoga dvora Iločkih. Sloj u kojem su pronađeni pećnjaci nastao je prije urušavanja same arhitek-

Ilok, Dvor knezova Iločkih, južna sonda uz zapadni vanjski zid dvora (foto: H. Kalafatić)

Ilok, Dvor knezova Iločkih, kontrafor zapadnog vanjskog zida dvora u južnoj sondi (foto: H. Kalafatić)

ture, što upućuje na uništavanje luksuznog inventara prostorija u sjevernom dijelu dvora, vjerojatno početkom 16. st. u doba prije ili najkasnije za turskog osvajanja. Zanimljivo je kako na prostoru dvora knezova Iločkih nedostaje sloj iz turskoga vremena, o čijoj prisutnosti u Iloku postoje brojna svjedočanstva, a nedaleko se nalaze i ostaci arhitekture iz toga razdoblja.

Prateći dalje tijek ljudske aktivnosti na ovom položaju koji se iščitava iz stratigrafije nalazišta, dokumentiran je njezin najizraženiji trag - arhitektura dvora knezova Iločkih koja je neizbrisivo promijenila pejzaž Iločkoga Gornjeg grada. Od arhitektonskog kompleksa dvora knezova Iločkih u istraživanjima 2004. g. otkriven je dio sjeverozapadnoga sklopa obrambenih zidina koji je vjerojatno povezan sa zapadnim zidom dvora knezova Iločkih. Povezni zid nije istražen do kraja jer je na njemu sagrađen zid iz 19. st. Od kasnosrednjovjekovne arhitekture istražena su zapadna lica kontrafora na zapadnoj strani dvora, dok je za sjeverni kontrafor zaključeno da, zajedno s najsjevernijim zapadnim kontraforom, pripada križno organiziranom potpornju sjeverozapadnog ugla kasnosrednjovjekovnog dvora. Istraživanja su pokazala kako su zapadni kontrafori kraći od velikih sjevernih kontrafora koji, nažalost, zbog nasipanih slojeva i statičkih problema pri njihovu istraživanju, nisu poznati u svojoj čitavoj duljini. Veća dužina sjevernih kontrafora mogla se i očekivati zbog padine na kojoj je podignut sjeverni zid dvora.

Zapadno od dvora Iločkih, ispod kasnosrednjovjekovnoga

Ilok, Dvor knezova Iločkih, sjeverna sonda uz zapadni vanjski zid dvora (foto: H. Kalafatić)

sloja, nalazi se ukop s brojnim zapunama koji je nastao pri gradnji temelja zapadnog zida dvora koji prati čitavom dužinom. Unutar ukopa za temelj zida izdvojen je i jedan mlađi i manji ukop s rupama za stupove koji je djelomično presjekao stariji ukop, a vjerojatno čini ostatke ukopa za skele podignute pri podizanju gornjeg nadgrađa masivnoga zapadnog zida dvora. Veći i dublji ukop, kao što je to bio slučaj i kod sjevernog zida palače, iskopan je do čvrste lesne podloge. Pri njegovu nastanku presječeni su preostali prapovijesni slojevi u kojima su ostale sačuvane ukopane mlađe antičke i protopovijesne strukture.

Iz antičkoga vremena datira nalaz kasnoantičke jame koji se uklapa u već pretpostavljenu naseljenost Iločkoga Gornjeg grada u doba antike, kada je na tom prostoru u ranoj antici bilo groblje (Dizdar et al. 2003). O razdoblju kasne antike svjedoče djelomično sačuvane jame s nalazima kasnoantičkog novca, keramike, stakla, opeka i tegula (Jelinčić 2003). Jama je djelomično presječena kasnosrednjovjekovnim ukopom za temelj zida, a svojim je ukopom oštetila starije prapovijesne slojeve.

Zapadno od kasnosrednjovjekovnog ukopa otkriven je poluukopani kasnohalštatski/ranolatenski objekt pravokutna oblika i zaobljenih uglova, vjerojatno poluzemunica. Time se nadopunjuje mozaik u poznavanju naselja bosutske grupe koje je dosad bilo posvjedočeno nalazima koji se mogu datirati u ranu fazu bosutske grupe (Ložnjak 2002; Ložnjak Dizdar 2004). Tako se, prema novim rezultatima, može govoriti o kontinuiranoj naseljenosti Iločkoga Gornjeg grada i u kasnoj fazi starijega željeznog doba, kao i tijekom svih faza razvoja latenske kulture mlađega željeznog doba. Za poznavanje procesa rane latinizacije južne Panonije iznimno je važno otkriće poluzemunice.

U istraživanjima 2004. g. otkriveno je izuzetno mnogo pokretne arheološke građe kao što je to bio slučaj i prijašnjih godina. Ispod pomoćne prostorije iz 19. st. bila je jama u kojoj je otkrivena velika količina nalaza koja pripada kućnom otpadu iz dvorca Odescalchi. Zapuna ukopa sadržavala je ostatke razbijenih keramičkih posuda i servisa za jelo, životinjske kosti te staklene posude, što je sve bilo pomiješano sa zemljom i pepelom, vjerojatno iz kamina u dvorcu. Osobito bogat nalazima bio je kasnosrednjovjekovni sloj koji obiluje ulomcima kasnosrednjovjekovne keramike, životinjskim kostima, zatim ulomcima staklenih posuda, keramičkih čaša, nalazima novca, metalnih predmeta. Osobito su atraktivni nalazi zelenoocakljenih i polikromnih pećnjaka s različitim figuralnim motivima koji su datirani u posljednju četvrtinu 15. st. (Tomičić 2004). U ukopu načinjenom pri gradnji temelja zapadnog zida dvora izdvojen je veliki broj zapuna, ali su samo u dvjema zabilježeni nalazi prapovijesne, antičke i srednjovjekovne keramike, zatim željeznih kovanih čavala, te ulomaka stakla i životinjskih kostiju. U antičkoj su jami pronađeni ulomci kasnoantičke keramike i novca. Prapovijesni poluukopani objekt preliminarno datiraju nalazi ulomaka keramike, zatim brončana ranolatenska fibula te staklena amforasta perla.

U dosadašnjim istraživanjima nisu zabilježeni ranosrednjovjekovni slojevi te oni iz razvijenoga srednjeg vijeka, što se možda može objasniti pripremom okoliša za gradnju raskošne kasnosrednjovjekovne palače Iločkih koja je trebala biti temeljena na čvrstoj i kompaktnoj zemljanoj podlozi, odnosno sloju lesa. Ovo dojmljivo zdanje koje je nepovratno promijenilo sliku zapadnog dijela Iločkog platoa prekretnica je i u značenju mjesta na kojem je ono

podignuto sredinom 15. st., od kada taj položaj u Iloku ima rezidencijalno značenje. Zahvati prigodom gradnje kasnosrednjovjekovnoga dvora negirali su stratigrafske slojeve i strukture bogatoga prethodnog života na ovom prostoru, koji je, sudeći prema ostacima, bio bogat, s počecima od ranoga brončanog doba. Mnoga pitanja još ostaju otvorena. Još nisu zabilježeni arheološki ostaci, odnosno slojevi stopedesetogodišnje turske prisutnosti, zatim izgled arhitektonskoga sklopa kasnosrednjovjekovne palače i odnos prema istodobnim obrambenim zidinama, kao i središnjem dvorištu. Buduća istraživanja prikazat će i naseljenost ovoga prostora prije gradnje palače, i u srednjovjekovnom, i u antičkom i prapovijesnom razdoblju. Dosadašnjim rezultatima istraživanja neka su pitanja tek djelomice rasvijetljena. Nakon istraživanja čitavoga prostora zapadnog dijela platoa koji su knezovi Iločki izabrali za gradnju svojega dvora bit će razjašnjena cjelokupna slika.

Zaštita lokaliteta

Nakon završetka istraživanja i dokumentiranja istražena je površina pokrivena zaštitnom nadstrešnicom, kako su pokrivene i površine istražene prethodnih godina, do konačnoga rješenja o budućoj konzervaciji kasnosrednjovjekovne arhitekture dvora knezova Iločkih. Pokretna arheološka građa, koja je i 2004. g. vrlo brojna, razvrstana je već na samom lokalitetu. Keramika i životinjske kosti su oprani, a metalni su nalazi i pećnjaci upućeni na konzervaciju.

Literatura

Dizdar et al. 2003 Marko Dizdar, Renata Šoštarić, Kristina Jelinčić, Ranorimski grob iz Iloka, Prilozi IAZ, vol. 20, Zagreb, 2003: 57 - 77.

Horvat 2002 Zoran Horvat, Analiza srednjovjekovne faze gradnje dvorca Odescalchi, Prilozi IAZ, vol. 19, Zagreb, 2002: 195 - 212.

Jelinčić 2003 Kristina Jelinčić, Rimska keramika iz Iloka, Prilozi IAZ, vol. 20, Zagreb, 2003: 79 - 88.

Ložnjak 2002 Daria Ložnjak, Naselje bosutske grupe na iločkom Gornjem gradu, Prilozi IAZ, vol. 19, Zagreb, 2002: 63 - 78.

Ložnjak Dizdar 2004 Daria Ložnjak Dizdar, Odnos daljske i bosutske grupe na prostoru hrvatskog Podunavlja početkom starijega željeznog doba, Prilozi IAZ, vol. 21, Zagreb, 2004: 19 - 35.

Tomičić 2003 Željko Tomičić, Na tragu srednjovjekovnog dvora knezova Iločkih (Újlaki), Prilozi IAZ, vol. 20, Zagreb, 2003: 131 - 150.

Tomičić 2004 Željko Tomičić, Regensburg - Budim - Ilok, Kasnosrednjovjekovni pećnjaci iz dvora knezova Iločkih dokaz sveza Iloka i Europe, Prilozi IAZ, vol. 21, Zagreb, 2004: 143 - 176.

Tomičić et al. 2004 Željko Tomičić, Marko Dizdar, Bartul Šiljeg, Daria Ložnjak Dizdar, Dvor knezova Iločkih. Rezultati istraživanja godine 2003., Obavijesti HAD, XXXVI/1, Zagreb, 2004: 134 - 145.

dr. sc. Željko Tomičić
dr. sc. Marko Dizdar

Summary

Archaeological investigations were carried out at the north-west part of the former Castle of the Dukes of Ilok, located

to the north of the Odescalchi castle. The investigations comprised the area that is situated directly to the west wall of the Castle of the Dukes of Ilok which was demolished in explosion during demolition of a wall at the end of 17th century. Apart from expected architectural link between the Castle of the Dukes of Ilok and the west part of defense walls, within this area were found even remains of accessory rooms which were in use at the times of the Dukes of Odescalchi in the 19th century and evidences of municipal interventions made in the 20th century. Huge quantities of rubble were found after cave-in of the western monumental wall of Castle of the Dukes of Ilok under which there were one late medieval and one prehistoric layer in which there are recorded buried prehistoric, antique and medieval structures that are testifying about the continued settlement of the Upper Town of Ilok since prehistoric times. A burial with numerous backfills, made during construction of the foundations of the western wall, was discovered under late medieval layer, along the western wall. Inside of the burial for the foundations it was isolated one earlier and smaller burial with stake holes which had partially cut the older burial, which is probably representing remains of the dug-in area for the scaffolding which was used for erection of superstructure of the massive west wall of the castle. Medieval dug-in area was made during construction of a wall that had cut a pit in which backfills there were fragments of the late Antique pottery and coins. To the west of medieval dug-in area a partially dug-in late Hallstatt /early La Tène period rectangular-shaped and round-cornered structure, probably a semi-pit dwelling, which is preliminarily dated due to pottery fragments found, and bronze La Tène period fibula and glass amphora-shaped bead, was found. All these finds testify about continuous settling and very frequent construction activities on the site of western part of Ilok's Upper Town since the early Bronze Age until the present-day.

After the end of investigation and recording the area was covered with protective shed and the decision on the future preservation of the Castle of the Dukes of Ilok is yet to be taken.

Redni broj: 7

Lokaliteti: Istočna obilaznica Vinkovaca - Kamenica, Cerić, Silos, Trbušanci

Naselje: Vinkovci

Grad/općina: Vinkovci

Pravni status: R-623, R-243

Razdoblje: P, A

Vrsta radova: zaštitno istraživanje

Za potrebe izgradnje istočne obilaznice Vinkovaca načinjen je pregled arheoloških lokaliteta te su dane smjernice za postupanje (u obliku izvođenja arheoloških istraživanja na lokalitetima obuhvaćenima radovima na izgradnji i arheološkog nadzora nad cijelom trasom obilaznice). Uobičajenu metodu prethodnoga terenskog pregleda trase buduće obilaznice nije bilo moguće izvesti zbog velike onečišćenosti predmetne trase minama. Stoga je načinjen popis otprije poznatih lokaliteta koji bi mogli biti predmetom radova (detaljniji popis bit će moguće napraviti kada se osvare uvjeti za terenski pregled):

1. Kamenica

Kamenica je registrirani arheološki lokalitet pod evid. br. 1625 (Mirkovci / Pršinci). Površina lokaliteta iznosi 700 m² i nalazi se na području Mirkovaca, oko 200 m istočno od željezničke pruge Vinkovci – Brčko. Na području Kamenice su potkraj 19. st. i pri istraživanju 1967. i 1968. g. nađeni arhitektonski ostaci koji upućuju na to da je na ovom mjestu značajan ranokršćanski memorijalno-cementerijski sklop 4. - 5. st. Udaljenost Kamenice od gradskog perimetra Cibala (1,5 km) odgovara podatku iz „*Acta sancti Polionis*“, prema kojemu je mučenik Polion spaljen na mjestu udaljenom od grada jednu milju. Kršćanski memorijalni centar vjerojatno je nastao na mjestu ranije *villae rusticae* iz 3. st. Kamenica se nastavlja na smjer protezanja istočne nekropole Cibala. Pri istraživanju otkrivena je i raskošna grobnica s dvjema nišama. Na ovom je lokalitetu nađena i pretpovijesna keramika. Ovaj izuzetan lokalitet našao se usred ratnih zbivanja te su mnogi dijelovi i danas minirani i nedostupni arheolozima. Dio trase istočne obilaznice Vinkovaca prelazi preko ovoga važnog lokaliteta te je nužno obaviti zaštitna arheološka istraživanja.

2. Cerić

U samom Ceriću, kao i u okolici nađeno je više slučajnih nalaza koji upućuju na postojanje arheoloških lokaliteta. Najvažniji je lokalitet Cerić – Plandište koji se nalazi južno od sela Cerića na povišenoj lesnoj gredi. Na tom su lokalitetu nađeni nalazi pretpovijesnog (kostolačka kultura, keltsko-latenska kultura) i rimskog razdoblja (najvjerojatnije *villa rustica*). Sve ovo govori da je na ovom području potreban strogi nadzor arheologa.

3. Silos

Silos se nalazi na krajnjem jugoistočnom dijelu Ervenice (Ervenica je područje Vinkovaca koje se rasprostire od utoka Ervenice u Bosut do Trbušanaca). Pri kopanju protupožarnog kanala 1972. g. pronađena su dva kosturne ukopa koja se na osnovi priloga datira u 5. st. pr. Kr. i pripada srijemskoj kulturi zapadnobalkanskoga kulturnog kompleksa. Lokalitet se nalazi unutar projekta „Proširenje arheološke zone Vinkovaca“.

4. Trbušanci

Lokalitet se nalazi 1 km južno od Ervenice. To je niska ovalna gradina promjera 80x80 m. Tijekom 1957. g. provedeno je pokusno istraživanje na površini od 20 m² pri kojem su otkriveni nalazi sopotske kulture. S ovog područja imamo i slučajne nalaze vatinke kulture. Lokalitet se nalazi unutar projekta „Proširenje arheološke zone Vinkovaca“.

Povijesna i kulturološka obilježja prostora

Područje koje obuhvaća istočna obilaznica Vinkovaca brežuljkasto je i pogodno za naseljavanje. Prema postojećim podacima, na ovom prostoru imamo nalaze od neolitika (starčevačka i sopotska kultura), eneolitika (kostolačka kultura), brončanog i željeznog doba (vatinška kultura, srijemska kultura zapadnobalkanskog kulturnog kompleksa) do rimskog i srednjovjekovnog razdoblja. Među nabrojenim lokalitetima Kamenica nije samo najvažniji lokalitet na trasi obilaznice nego je i najvažniji ranokršćanski lokalitetom na području Vinkovaca, ali i na cjelokupnom području kontinentalne Hrvatske.

Literatura

Arhiv Arhiv Gradskog muzeja Vinkovci

Dimitrijević 1978 S. Dimitrijević, Zur Frage der genese und der Gliederung der Vučedoler kultur in dem Zwischensstromlande Donau – Drau – Sava, VAMZ 3.s. X-XI/1977-78, Zagreb, 1978: 1 - 97.

Dimitrijević 1979 S. Dimitrijević, Arheološka topografija i izbor arheoloških nalaza s vinkovačkog tla, - U: Corolla memoriae Iosepho Brunšmid dicata, Izdanja HAD, 4, Vinkovci, 1979.

Dimitrijević 1979a S. Dimitrijević, Sjeverna zona – Sopotska kultura. - U: PJZ II (Neolitsko doba), Sarajevo, 1979: 263 - 303.

Migotti 1994 B. Migotti, Od nepobjedivog sunca do sunca pravde, Zagreb, 1994.

Migotti 1997 B. Migotti, Evidence for Christianity in Roman Southern Pannonia (Northern Croatia), A catalogue of finds and sites, BAR, 1997.

Iskra-Janošić 2001 I. Iskra-Janošić, Urbanizacija Cibala i razvoj keramičarskih središta, Vinkovci, 2001.

Šaranović-Svetek 1967 Šaranović-Svetek, Vinkovci, Kamenica – antičko naselje, Arheološki pregled 9, 1967.

Tomičić 1996 Ž. Tomičić, Zbornik Nuštar, Zagreb, 1996.

Virc 1969 Z. Virc, Zbornik slavonskih muzeja I, 1969.

dr. sc. Ivana Iskra-Janošić

Summary

Overview of archaeological sites was done and Procedure Guidelines were given (of the methods of carrying out archaeological investigation on the sites comprised within the area in which the development and road construction works will be carried out as well as archaeological supervision on the entire route of the bypass road) for the needs of construction of the east bypass road of Vinkovci. It was not possible to carry out the usual method of the previous site inspection of the route of the future bypass road because of presence of land mines and high pollution level of the said route. Therefore a list of the previously known sites, situated within the area in which the construction works will take place, has been made.

According to the existing data, in this area there are finds from the Neolithic period (the Starčevo culture and the Sopot culture), Eneolithic period (the Kostolac culture), Bronze and Iron Age (the Vatin culture, the Srijem culture of the West Balkans cultural complex) until the Roman and medieval period. Among the said sites Kamenica is not only the most significant site on the route of the bypass road, but also the most important early Christian site within Vinkovac area and within the whole area of continental Croatia.

Redni broj: 8**Lokalitet: Podlučje–Kološtar, Cripnjača, Kratine****Naselje: Lipovac****Grad/općina: Nijemci****Pravni status: R-751****Razdoblje: P, A, SV****Vrsta radova: zaštitno iskopavanje**

Od lipnja do rujna 2004. trajala su zaštitna arheološka istraživanja na lokalitetima Podlučje–Kološtar, Cripnjača i Kratine (Marikovo, Duge njive), koji su smješteni na dijelu trase autoceste D-4, Županja – Lipovac (stručna voditeljica istraživanja: dr. sc. I. Iskra-Janošić iz Gradskog muzeja Vinkovci; radovi su financirani sredstvima Hrvatskih autocesta d.o.o.). Ritam istraženih lokaliteta nije praćen logičnim redoslijedom, nego su se iskopavanja vodila prema mogućnostima radova zbog vlažnosti terena. Otežavajuća okolnost istraživanja bila je u činjenici da je teren neposredno prije ulaska arheologa razminiran te je stoga kretanje bilo strogo kontrolirano. Drugi je problem činila gusta šikara uz rub ceste, a posebno na području Kološtra, gdje su sječena čitava stabla već u pripremi terena za probne robove, što je utjecalo i na lociranje iskopa.

Podlučje–Kološtar

Predviđeno istraživanje s južne strane k.č. 963 s nalazima litičkih odbojaka prošireno je i na sjeverni dio jer je postojeća cesta presjekla lokalitet, a postojala je mogućnost otkrivanja templarskog samostana. Nažalost, objekt nije pronađen, ali je na k.č. 944 otkrivena zemunica (SJ 3) ukopana u zdravicu koja je sekundarno poslužila kao otpadna jama s tri nivoa i N 3,20 m. Na prostoru zemunice i dvaju stratigrafskih slojeva (SJ 1 i SJ 2) nađeno je obilje rimske keramike iz 3. i 4. st. (ulomci tanjura, vrčeva, cjediljki, zdjela, lončića i sl.), nešto nakita (T-fibula i lučna fibula) i rimskog novca od kojeg se jedan mogao i pročitati – pripadao je caru Konstansu (337. – 350.). Vrlo kvalitetna i raznolika rimska keramika govori o postojanju rimskoga ladanjskog objekta (*villa rustica*) koji je bio smješten nešto sjevernije na blagom uzvišenju. Još jedan podatak govori o postojanju vile, a to je upotreba specifične rimske opeke (42x29 cm) ugrađene u temelje obližnje crkve sv. Luke, tzv. Lučice, s početka 14. st., smještene na otočiću koji čini rukavac Spačve, a uz koju je postojao i franjevački samostan.

Na području lokaliteta Podlučje–Kološtar istražena je površina od 1725 m², a iskop se provodio putem geodetski iskolčenih kvadranata veličine 25 m².

Cripnjača

Pri kopanju probnih rovova otkrivene su jame koje su djelovale kao prapovijesni objekti. Tijekom zaštitnih iskopavanja ustanovljeno je da je riječ o srednjovjekovnom sezonskom staništu koje je također presječeno starom autocestom (radovi su izvođeni na k.č. 968, 969 i 819 – posljednja nabrojena čestica zapravo je dio nekadašnje k.č. 968). Potrebno je iskopavanje provedeno na površini od 2325 m². U južnom dijelu iskopa otkrivene su tri dosta plitke jame (SJ 6 i 12) i jedna poluzemunica, dok je uz sjeverni dio uz jame i zemunice bilo vrlo zanimljivih nalaza u obliku pravokutnih jama zaobljenih uglova (SJ 33), čije su stijenke bile zapečene. Pokraj svake takve jame pronađeno

Kratine (Marikovo, Duge njive), zemunice i jame (foto: I. Iskra-Janošić)

je nešto slično ognjištu, što stvara pretpostavku da se kraj njih radio žar kojim su stijenke zapečene. S obzirom na njihovu veličinu i način učvršćivanja stijenki, najvjerojatnije je riječ o spremištima za hranu. Uz pojedine su jame nađene rupe od kolaca koji su držali kroviste. Nalazi keramike datiraju ovo srednjovjekovno nalazište od 14. do 16. st.

Kratine (Marikovo, Duge njive)

Ovaj je lokalitet dao iznenađujuće rezultate. Budući da je površinski materijal bio razvučen obradom zemljišta, nije se očekivalo otkriće radioničkoga keramičarskog središta. Kopana je samo k.č. 988, na površini od 5025 m². Radioničko su središte činile tri zemunice rađene u nekoliko razina, te otpadne jame i četiri lončarske peći. Na nekim se zemunicama bočno vide tragovi kolaca koji su nosili krov zemunice, a pokraj svake bila je locirana peć, uglavnom kružna oblika, sačuvana samo u svojem donjem dijelu (SJ 10, 12, 14, 31). Uz svaku je peć bilo i ognjište. U trima slučajevima peći su imale podnicu od ispečene zemlje (SJ 36), dok je četvrta (SJ 27) taracana ulomcima keramike. Na samo jednoj peći nađeni su ostaci rubnog, zapečenog, gornjeg dijela (SJ 27, 28).

Keramika je rađena u oblicima bikoničnih i S-profiliranih zdjela, kantarosa s dvjema karakterističnim visokim drškama. Također je nađena veća količina cjediljki, te nekoliko fibula. Uglavnom prevladavaju nijanse sive boje keramike, dok oker i ciglastocrvenih ulomaka ima znatno manje. Poznato je da su u mlađemu željeznom dobu na ove prostore došli Kelti koji su sa sobom donijeli lončarsko kolo, željezni plug i novac.

Kratine (Marikovo, Duge njive), zemunice i jame (foto: I. Iskra-Janošić)

Lokacija ovako velikoga keramičarskog središta govori o postojanju više naselja koja su morala biti smještena na susjednim blagim uzvišenjima. Na temelju nalaza naselja, keramičarsko središte egzistiralo je tijekom 1. st. pr. Kr.

Rezultati istraživanja na dijelu trase autoceste D-4, Županja – Lipovac, dali su pregled života na tom istočnom dijelu Hrvatske od 1. st. pr. Kr. do 16. st. Svi su istraženi lokaliteti temeljito dokumentirani, a obilje pronađene keramike obrađuje se u Gradskom muzeju Vinkovci, gdje se obavlja i restauracija.

dr. sc. Ivana Iskra-Janošić

Summary

Rescue archaeological excavations on the section of the motorway D-4, Županja – Lipovac were carried out between June and September 2004. The three archaeological sites comprised the area of 9075 m².

A pit dwelling which had been in use as a waste pit with plenty of movable material from 3rd and the 4th century and some lithic material, which has not been dated, was found on the site Podlučje – Kološtar.

The site Crpinjača used to be seasonal medieval habitat dated, according to movable finds, to the 14th – 16th century. Immovable finds are represented by shallow pits, pit dwellings and fired rectangular-shaped pits – food storing space.

The most interesting site is Kratine, where it was discovered a pottery manufacturing center with three pit dwellings, four potter stoves and waste pits. According to inventory of movable finds, this site is dated to early Iron Age, in other words, to the 1st century B. C.

Redni broj: 9

Lokalitet: Popernjak

Naselje: Bošnjaci

Općina: Bošnjaci

Pravni status: P-55/1-1999

Razdoblje: P

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

U sklopu zaštite arheološkoga nalazišta Popernjak, u I. ili probnoj fazi, istraživanja su provedena od 17. ožujka do 8. travnja 2004. g., kada su otkriveni nedvojbeni materijalni ostatci naseobinskoga karaktera te nekropole iz kasnoga brončanog doba. U II. fazi, od 24. lipnja do 28. kolovoza 2004. g., nastavljeno je detaljno istraživanje nalazišta (stručni voditelj istraživanja: dr. sc. Boško Marijan iz Zavičajni muzeja Stjepana Grubera iz Županje; radovi financirani sredstvima Hrvatskih autocesta d.o.o.). U pojasu izvlaštenja uz južni trak autoceste na dionici Županja - Lipovac (od 443,555 – 443,805 km, odnosno na k.č. 3414/1 i 3415/1-2, k.o. Bošnjaci) nalazište Popernjak zahvaća prostor od 250x40 m. Nalazište je geodetski premjereno u kvadratnu mrežu 5x5 m, kvadranti su postavljeni u smjeru sjever-jug (odnosno istok-zapad) bez obzira na terenske danosti, postojeću autocestu, položaj tamošnjih katastarskih čestica ili sl. Sva površina nalazišta u pojasu izvlaštenja arheološki je obrađena, a metodom stratigrafskih jedinica istraženo je 8825 m².

Pretpovijesno arheološko nalazište Popernjak, odnosno mikrolokacija Gačića stan, poznato je otprije - na tom su položaju 1958. g. provedena sondažna istraživanja (Vinski-Gasparini 1973). Riječ je o nalazištu u ravničarskome močvarnom terenu na cca 82,00 m n.m., u kojemu su manja uzvišenja (grede) služila za život tijekom pretpovijesti. Na jednoj (ili možda dvjema) takvoj, danas gotovo nepre-

Lokalitet Popernjak kod Bošnjaka (foto: Z. Tanocki)

poznatljivoj „gredi“ bilo je i nalazište Popernjak. U zapadnom dijelu nalazišta smjestilo se naselje, a na istočnom dijelu nekropola. Na naseobinskom dijelu otkriveni su jamski objekti s mnogo pokretnoga arheološkoga inventara. Većina jamskih objekata služila je kao radioničko mjesto, za izradbu metala, te kao keramičke ili slične radionice. Možda se tek u dvama primjerima jamski objekti mogu označiti i kao alternativni stambeni prostori.

Pokretni arheološki inventar naseobinskoga dijela nalazišta čine predmeti od pečene zemlje, prije svega prostoručno rađena keramika, pršljenovi i utezi, kućni maz, zatim mikrolitički materijal, nalazi brončanih predmeta, kosti domaćih i divljih životinja te ugljenizirano drvo. Već sada može se vrlo pouzdano reći da je na naseobinskome dijelu nalazišta Popernjak riječ o kulturi kasnoga brončanoga doba koja u širem smislu pripada kompleksu kulture polja sa žarama, okvirno iz vremena oko 1300. - 1200. g. pr. Kr. Najbliže analogije keramičkomu materijalu nalazimo u II. fazi kulture polja sa žarama (Vinski-Gasparini 1973), u materijalu iz Gređana (Minichreiter 1984) te sjeverne Bosne (Čović 1988).

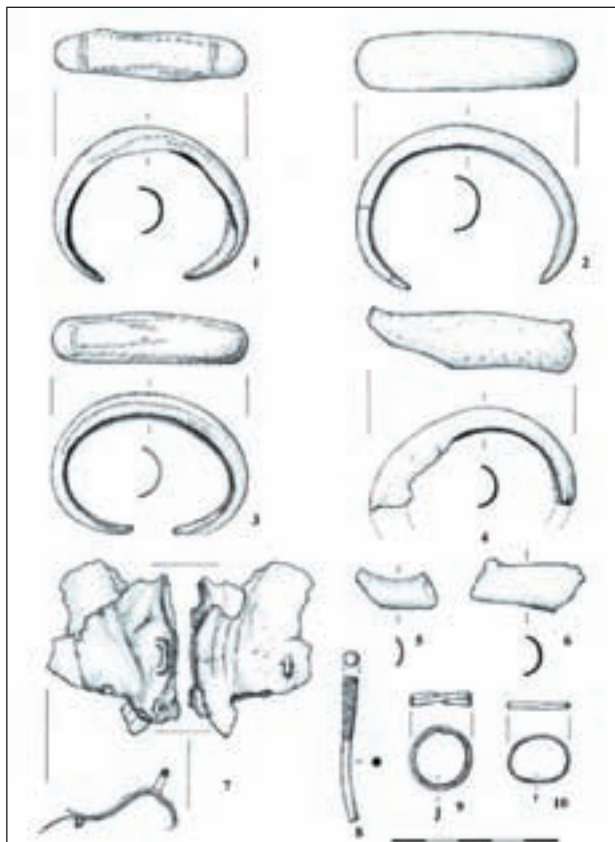
S druge strane, vrlo je bitno otkriće nekropole suvremene spomenutomu naselju na istočnom dijelu nalazišta. Prvi je grob otkriven tijekom probnih istraživanja, a u II. fazi još 31 grob. Riječ je o grobovima spaljenih pokojnika, a vrlo je vjerojatno da su pokojnici spaljivani na posebno pripremljenu mjestu (platforma, lomača ili sl.) te da su potom ostatci neizgorelih kostiju s priložima skupljeni u keramičke posude te položeni u grobnu jamu s dnom okrenutim prema gore. Grobovi su bili dosta plitko ukopani pa su nerijetko u gornjem dijelu stradali od obrađivanja zemlje, duboka oranja i slično. U vrijeme korištenja nekropolom na Popernjaku grobovi su gotovo sigurno imali vanjska obilježja, ali, budući da je istražen tek jedan (manji?) dio nekropole, zasada se ne može govoriti o njenim jasno utvrđenim kriterijima organizacije, premda je vjerojatno da su grobovi bili grupirani po kriteriju obiteljske povezanosti. U 15 grobova pronađeni su spaljeni ostatci žena, 9 je muških grobova, 5 dječjih te 3 groba bez ljudskih kostiju (Šlaus 2004).

Kako je uobičajeno za to vrijeme na posavskome području Hrvatske te sjeverne Bosne, u grobovima nije bilo mnogo priloga, premda je u nekima bilo vrlo zanimljivih predmeta. Prilozi, odnosno brončani i koštani predmeti, uglavnom su pronađeni u ženskim i dječjim grobovima. Tako je u grobu br. 1 pronađena fragmentirana brončana igla s kuglastom gore zarubljenom glavicom, u grobu br. 3 otkriveni su fragmenti brončane igle i tri brončane alkice, u grobu br. 4 komadić brončana predmeta, u grobu br. 14 fragment bronce i tri fragmenta koštanih predmeta, u grobu br. 15 fragment brončane igle, u grobu br. 20 fragmentirana brončana punolijevana narukvica, u grobu br. 21 fragmentirane brončane igle te u grobu br. 25 glava brončane igle posve slična igli iz groba br. 1. Vrlo je zanimljivo da je u ženskome grobu br. 5 te u muškome grobu br. 17 pronađen po jedan fino obrađen i ukrašen fragment kosti koji, najvjerojatnije, pripadaju jednomu predmetu (sviralo?). Najviše je priloga bilo u dječjem grobu br. 24 iz kv. j-35 u kojemu su otkriveni: 4 brončane narukvice polukružna presjeka s ugraviranim ukrasima geometrijskih motiva na vanjskoj površini, 2 vrlo tanke ukrasne okrugle brončane pločice s ušicama, brončani svijutak-prsten i jedna brončana topuzasta igla, također s ukrasima urezanih geometrijskih motiva na vratu.

Lokalitet Popernjak, čišćenje grobova (foto: Ž. Batarilović)

Premda će predstojeće analize dati više spoznaja, grobovi, zasigurno, pripadaju skupini Barice-Gređani iz kompleksa kulture polja sa žarama, odnosno kulturi kasnoga brončanog doba rasprostranjenoj pretežito uz rijeku Savu, dakle i na slavonskome i na bosanskome dijelu Posavine (Čović 1958; Čović 1988; Vinski-Gasparini 1973; Vinski-Gasparini 1983; Minichreiter 1984). Tipološka svojstva pokretnoga inventara ponajprije idu u prilog svrstavanju nekropole u II. fazu kulture polja sa žarama, a analogije, prije svega brončanim predmetima, nalazimo na više lokaliteta kulture polja sa žarama, poput nalaza ili ostava iz Sis-ka, Staroga Petrova Sela, Lovasa, Jaruga, Otoka-Privlake, Bošnjaka, Tenje, Bizovca, Velikoga Nabrđa, Poljanaca, Gornje Vrbe, Brodskoga Varoša, Pričca, Budinščine, Jarka i Bingula-Divoša (Vinski-Gasparini 1973) te nalaza u sjevernoj Bosni (Čović 1988). Prema tome, nekropola, kao i

Lokalitet Popernjak, inventar iz groba br. 24

naselje, pripada vremenu oko 1250. g. pr. Kr.

U zaključku se može istaknuti da je istraživanje nalazišta Popernjak bilo vrlo uspješno, a obuhvatilo je i naseobinski i nekropolski prostor. Treba, međutim, naglasiti da se naseobinski dio nalazišta, sasvim sigurno, rasprostire i južnije od zone izvlaštenja i prostora koji je istražen, što je utvrđeno rekognosciranjem terena, ali je vjerojatno da se i nekropola širi u istome smjeru. U svakom slučaju, mnoštvo profanoga, svakodnevnoga materijala iz naseobinskoga dijela te nalaza funeralnih svojstava iz nekropole dat će nove važne spoznaje o kulturnopovijesnom razvoju na području županijske Posavine i istočne Hrvatske tijekom bronzanoga doba.

Nakon istraživanja i stručnoga dokumentiranja nalazišta Popernjak kod Bošnjaka u zoni izvlaštenja, Konzervatorski odjel u Osijeku izdao je Hrvatskim autocestama d.o.o. Zagreb dozvolu za gradnju autoceste.

Literatura

Čović 1958 Borivoj Čović, Barice – nekropola kasnog bronzanog doba kod Gračanice. – Glasnik Zemaljskoga muzeja XIII, Sarajevo, 1958: 77 - 96.

Čović 1988 Borivoj Čović, Barice – Gređani – Kulturna grupa. – Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine, tom 1, Zemaljski muzej, Sarajevo, 1988: 60 - 61.

Minichreiter 1984 Kornelija Minichreiter, Brončanodobne nekropole s paljevinskim grobovima grupe Gređani u Slavoniji. - Izdanja HAD, 9, Zagreb, 1984: 91 - 106.

Šlaus 2004 Mario Šlaus, Rezultati antropološke analize spaljenog ljudskog osteološkog materijala s nalazišta Popernjak kod Bošnjaka. – Izvješće, Zagreb, 2004.

Vinski-Gasparini 1973 Ksenija Vinski-Gasparini, Kultura polja sa žarama, Monografije 1, Zadar, 1973.

Vinski-Gasparini 1983 Ksenija Vinski-Gasparini, Kultura polja sa žarama sa svojim grupama, Praistorija jugoslaven-skih zemalja 4, Sarajevo, 1983: 547 - 646.

dr. sc. Boško Marijan

Summary

Rescue archaeological investigation on the site Popernjak, along the south motorway road strip on the section Županja – Lipovac, was carried out from March until April and from June until August of 2004. An area of 8825 m² was investigated.

Popernjak lies on a plain, approximately 82 m above sea level. There is a settlement to the west of the site, while on the east there is a necropolis. On the settlement part there are pit-like structures, while movable archaeological inventory is composed of artifacts made of burnt soil, above all primitively fashioned ceramics, spindlewhorls and weights, microlithic material and bronze artifacts (needles, bracelet fragments and chisel), bones of domestic and wild animals. The artifacts found of the settled area of the site belong to the culture of the late Bronze Age, in other words to the Urnfield culture, dated roughly to the period around 1300 – 1200 B. C.

The necropolis is contemporary to the said settlement. 32 graves with remains of charred human burial remains with grave material gathered into ceramic pot and placed in a shallow grave pit with a bottom turned upside-down. Finds, respectively bronze and bone artifacts, were mainly found

in graves of women and children. The necropolis belongs to Barice-Gređani culture group, which chronologically correlates to the second phases of the Urnfield culture and it could be dated to 1250 B.C.

The settled area as well as the necropolis in Popernjak is certainly spreading over to the south of the area which was investigated in 2004.

Redni broj: 10

Lokalitet: Sopot

Naselje: Vinkovci

Grad/općina: Vinkovci

Pravni status: R-458

Razdoblje: P

Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Tijekom lipnja 2004. g. provedena je deveta sezona sustavnoga arheološkog iskopavanja eponimnog lokaliteta sopotske kulture, na k.č. 5971/2 (stručna voditeljica radova: mr. sc. Jacqueline Balen; radovi financirani sredstvima Grada Vinkovaca i Ministarstva kulture RH). Nastavilo se s iskopavanjem blokova 9, 10 i 11 sonde Sopot III, koji su otvoreni godinu dana prije. Budući da je u sezoni 2003. g. nakon skidanja humusa ustanovljen objekt (SJ 183), odlučeno je proširiti sondu i na blokove 12, 13 i 14. Tako je otkrivena površina 10x10 m², koja obuhvaća □ F-O / 28-37. U traci □ F-O/28 ostavljen je kontrolni profil.

U sezoni 2003. g. u blokovima 10 i 11 iskopan je sloj recentnog izoranog humusa imenovanog kao SJ 1. Debljina SJ 1 varirala je do debljine od 40 cm, koliko je plug pri dubokom izoravanju uništavao sloj. Ispod izoranog humusa odmah se došlo na SJ 4. Već na oko 0,65 m pojavio se žuti naboj ilovače koji je pripadao još jednoj kući koja je imenovana kao SJ 183. Kuća se rasprostirala na području □ G, H, I i J 30 - 33, smjera kao i sve otkrivene kuće na Sopotu SI-JZ (osim SJ 23). Uz kuću u □ I/J 34 ustanovljeni su proboji, dok je u □ G/H29 uočena nakupina gorenoga kućnog lijeva. U bloku 11 ispod SJ 1, a na SJ 4 pojavio se u đ G36 i □ H37 sloj pun gara u kojem su u golemim količinama pronalazeni cijepani litički artefakti. Ima vrlo malo jezgri, ali mnogo odbojaka, što je odmah sugeriralo da je riječ o mjestu gdje se obavljala finalna obrada cijepanih litičkih proizvoda. Taj „radionički centar“ može se vezati uz kuću SJ 183 (udaljenost od kuće je oko 2 m).

Nakon poliranja i definiranja završne situacije od prošle sezone (blokovi 9, 10 i 11) pristupilo se skidanju izoranog humusa i u blokovima 12, 13 i 14. Debljina sloja (SJ 1) i ovdje je varirala do 40 cm, a mjestimično je (pošto je obuhvaćen središnji dio gradine po kojem je prolazila cesta) bio tanji, cca 20 cm.

Tek kada je u svim blokovima skinut humus mogao se definirati intaktni kulturni sloj prepun keramičkih, kamenih i koštanih nalaza, nazvan i definiran kao SJ 4 (boja po Munsellu: 2.5 Y 5/4 light olive brown).

Preliminarnom analizom keramičke građe moguće je zaključiti da SJ 4 pripada samom kraju, odnosno III. stupnju (po S. Dimitrijeviću) sopotske kulture.

Djelomično ukopani u SJ 4 vidljivi su bili ostaci dvaju objekta. Jedan (SJ 183) koji je, kako je navedeno, djelomično ustanovljen već prošlogodišnje sezone iskopavanja, otkriven je u cijelosti – proteže se kroz □ G 28 - 32, H 28 - 32, I

29 - 32, J 30 - 32, K 30 - 33. Naravno, podnica od žuto ili crvene (gorene) nabijene ilovače nije u svim kvadrantima jednako sačuvana. U istočnom dijelu objekta podnica je bila tanka cca 2 cm, dok je u južnom dijelu naboj bio debeo oko 10 cm. Drugi objekt imenovan je kao SJ 207. Objekt je gorio, pa je iznad zapečenoga crvenog naboja poda ustanovljena ruševina kućnoga lijepa (SJ 184), koji je očito pripadao zidnoj konstrukciji kuće. Kuća se rasprostirala u blokovima 12 i 13, orijentacije, kao i sve do sada otkrivene sopotske kuće, sjeverozapad-jugoistok. S istočne strane ustanovljene su tri rupe od stupova koji su nosili zidnu konstrukciju. Iako su rezultati prijašnjih sezona govorili da je udaljenost među kućama oko 2,5 m, moramo zaključiti da je uspinjanjem na plato i naseljenost bila gušća. Naime, udaljenost između ovogodišnjih dvaju iskopanih objekata manja je od jednog metra.

Uz objekte je u □ N, O 31, 32 ustanovljeno vatrište (SJ 212) s mnogo nalaza izgorjenih životinjskih kostiju i školjki. Na nekoliko su mjesta u sloju, koji je istovremen s objektima (SJ 4), ustanovljene preslojke tamne zemlje s puno gara i jako velikom količinom cijepanih litičkih artefakata i keramike (SJ 185). Najvjerojatnije je riječ o mjestima uz kuću s pojačanom koncentracijom ljudske djelatnosti, u ovom slučaju radilo se o finalnoj obradi cijepanih litičkih artefakata. Za sopotsku kulturu, što je potvrđeno u svim kampanjama iskopavanja ovoga eponimnog nalazišta, a očito je i na ostalim nalazištima, karakteristična je upotreba i velika količina sječiva, odbojaka i grebala (alatke napravljene i na sječivu i na odbojku). Od materijala je najzastupljeniji rožnjak crvenkastosmeđe boje. Nalazi opsidijana vrlo su rijetki (u ovoj sezoni pronađena je samo jedna pločica od opsidijana) i očito je riječ o rijetkoj vrsti materijala koja se donosila iz udaljenih krajeva. Za sada ne postoje analize kamena kojima se može odgovoriti na pitanja je li se sopotska populacija koristila kamenom (tj. rožnjakom) iz primarnih ležišta ili su sirovinu skupljali iz rijeka (oblutci). U sezoni 2004. g. u □ I 31, na 0,64 m pronađena je nakupina od 15 jezgri i jedan primarni odbojak (prvi koji je „skinut“ s jezgre). Neke jezgre nisu sasvim obrađene, pa je vidljivo da je riječ o oblutcima. Ovaj nalaz pokazuje nam da su, barem u jednoj fazi života, sirovinu nosili do naselja u sklopu kojeg su je dalje obrađivali.

Osim objekata preliminarno datiranih u III. fazu sopotske kulture (to, naravno, možemo tvrditi tek nakon provedene analize ugljena iz obaju objekata), ova je sezona iskopavanja pokazala još jednu nepoznanicu o životu nosioca sopotske kulture na ovome mjestu.

Oba su objekta uništena kasnijim, odnosno mlađim ukopavanjima. Riječ je o kanalima, manjim jamama i rupama od stupova, kakvi su inače nalaženi u starijim slojevima. Kanali su istoga smjera kao i oni stariji, te kao i jarak koji je okruživao najstarije naselje. Sve zapune kanala imale su istu boju (5YR 4/6 yellowish red), kao i jame i rupe od stupova (7.5YR 3/3 dark brown). Svi kanali i rupe poredani su u očitom nizu, smjera sjever-jug. Na uzdužnim je krajevima kanala ustanovljena po jedna rupa od stupa, uvijek iste zapune kao i sam kanal. Po svemu možemo zaključiti da je riječ o ogradama, možda okućnicama, u kojima se čuvala stoka.

Važno je još napomenuti da su proboji mlađi od objekata koji su „datirani“ u III. stupanj. Pregledom keramičke građe izvađene iz zapuna kanala, rupa i stupova vidljivo je da je ona malo drukčija od standardne poznate sopotske produkcije. Uočeno je nekoliko ukrašenih ulomaka na

Sopot, podnica SJ 184 (foto: I. Iskra-Janošić)

način koji je bliži lasinjskom načinu ukrašavanja, a i faktura i presjek nešto su drukčiji od keramoplastike III. faze. Ovdje je najvjerojatnije ustanovljena posljednja, IV. faza sopotske kulture koja pripada razdoblju ranoga bakrenog doba (eneolitika).

Do sada je razdoblje ranog eneolitika dosta dobro pokriveno i obrađeno u susjednoj Mađarskoj, u SZ Hrvatskoj, Austriji i Sloveniji, dok se na području Slavonije u tu fazu datiraju samo neki (dva - tri) pojedinačni lokaliteti.

Nakon skidanja obaju objekata, započelo se sa skidanjem SJ 4. Moglo ga se vrlo malo skinuti (cca 5 - 10 cm) jer se odmah došlo do novog žutog naboja (SJ 213 - 5Y 5/4 olive) objekta. Objekt je iste orijentacije kao i prijašnji, a proteže se kroz blokove 10 i 11. Objekt nije u potpunosti definiran, naime, ulazi u južni profil. Naboj podnice dosta je tanak, a također je uništen mlađim, već spomenutim, kanalima, jamama i rupama od stupova.

Taj objekt, iako je nešto stariji, također pripada III. stupnju. Dakle, riječ je o više stambenih horizonata u istoj fazi sopotske kulture.

Može se zaključiti da, što smo više na platou naseljenost je gušća. Osim toga, što je udaljenost među kućama manja, to je češća i obnova objekata u kraćem razdoblju. Slično se može vidjeti i na Vučedolu, gdje u klasičnoj fazi vučedolske kulture postoji devet stambenih horizonata.

Dakle, ponovno se potvrđuje da je gradina Sopot iznimno važno nalazište na kojemu se može u kontinuitetu pratiti životni vijek pripadnika sopotske kulture od najstarije, pa sve do, što je u sezoni 2004. g. i potvrđeno, najmlađe (IV.) faze sopotske kulture.

Sopot, rekonstrukcija sopotskih kuća (foto: I. Iskra - Janošić)

Za iduću je godinu predviđeno daljnje skidanje slojeva u blokovima 9, 10, 11, 12, 13, 14. Po presjecima istraženih kanala uočeno je još žutih i zapečenih naboja (od objekata!), i to također unutar SJ 4 (sloja III. stupnja sopotske kulture), što bi značilo da je graditeljska djelatnost bila vrlo jaka.

Dokumentacija se kao i dosad vodi na različitim formularima, počevši od onih najosnovnijih stratigrafskih jedinica, popisa stratigrafskih jedinica, popisa crteža, popisa posebnih nalaza, popisa stručne, radne i pomoćne ekipe i dr. Nacrtani su svi tlocrti i profili blokova koji su do sada završeni, kao i presjeci svih pratećih kanala i opkopa. U popis crteža do sada je uvedeno 105 tlocrta, presjeka ili profila (u ovoj sezoni nacrtano je 18 novih crteža). Do sada je u popis posebnih nalaza uvedeno 4177 kamenih, koštanih i glinenih predmeta (u ovoj sezoni uvedeno je 477 posebnih nalaza). Tijekom istraživanja 2004. g. definirane su 52 stratigrafske jedinice (slojevi, objekti, zapune i negativni različiti proboja, što znači da je tijekom devet sezona iskopavanja definirano 235 stratigrafskih jedinica). Sve je fotografirano c/b, color i dia filmovima te digitalnim snimkama. Tijekom iskopavanja uzet je 21 uzorak za različite vrste analiza – sedimenti, tj. zemlja pojedinih stratigrafskih jedinica, zatim ugljen, grumenje boje (oker?) te goreni lijev od kuća.

Glačane kamene alatke sa Sopota dane su na znanstvenu obradu i objavu prof. dr. T. Težak-Gregl i Marcelu Buriću s Odsjeka za arheologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, a glineni utezi tema su diplomskog rada studentice Maje Bunčić, koja već dvije sezone sudjeluje u iskopavanjima.

Literatura

Krznarić Škrivanko 2003 Maja Krznarić Škrivanko, Neki naseobinski pokazatelji na eponimnom lokalitetu sopotske kulture, OA, 27, Zagreb, 2003.

mr. sc. Jacqueline Balen

Summary

The ninth campaign of systematic investigation of hill-fort Sopot was carried out during June 2004. A trench of the area of 100 m² was investigated partially reaching the depth of 0.60 m.

Two dwelling structures (SJ 193 and SJ 207) were investigated while one new structure (SJ 213) was discovered and should be investigated in the following season. The buildings were preliminarily dated to the 3rd level of Sopot culture. A series of canals and holes made for setting columns situated along the direction north – south were uncovered and investigated, and they are more recent of the residential buildings (preliminarily dated to the 4th level of the Sopot culture). Among immovable finds those worth of noting are the campfire site (SJ 212) and the layer (SJ 185) that according to finds could be classified to "manufacturing centers". There are plenty of movable finds, and they are represented by pottery fragments, bones, clay paste, clay, bone and stone objects. With regard to the fact that it is planned to continue the investigation in 2005, the trench is protected with nylon and earth layer.

Redni broj: 11

Lokalitet: Sv. Luka – Lučica

Naselje: Lipovac

Grad/općina: Nijemci

Pravni status: Z-1153

Razdoblje: SV, NV

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje i konzervacija

Tijekom rujna 2004. g. proveden je nastavak arheoloških istraživanja na području crkve sv. Luke - Lučice kraj Lipovca te je provedena sanacija zidova franjevačkog samostana, koji su otkriveni pri iskopavanjima 2001. i 2002. g. (stručna voditeljica radova: I. Istra-Janošić; radovi financirani sredstvima Ministarstva kulture RH).

Povijest istraživanja

Iskopavanje na području gotičke crkve sv. Luke - Lučice kraj Lipovca dio je programa sanacije sakralne građevine kojeg vodi Konzervatorski odjel Osijek. Istraživanja su počela (2000. g.) arheološkim iskopavanjima unutar crkve, odnosno, na području apside, kada su otkrivene dvije razine podova (osim postojećeg) i devet recentnijih grobova, od kojih su tri bila u zidanim grobnicama. Iste su godine otvorene sonde uz južni vanjski crkveni zid, koje su pokazale pravi profilirani rub objekta zatrpan gotovo 1 m, zatim paralelno postavljene kontrafore (kao i na sjevernom zidu) te temelje kasnije sažidane građevine. Temelji i zidovi pripadaju ostacima franjevačkog samostana koji su Franjevci napustili poslije 1536. g., nakon što su Turci osvojili ovo područje. Samostan su Turci srušili, a crkvu su ostavili, ali, budući da se stanovništvo razbježalo, i crkva je s vremenom propadala i gorjela. Temeljiti obnovu doživljava za vrijeme biskupa Strossmayera, kada su zazidani vrlo dugački gotički prozori i vrata, strop postaje ravan i smanjuje visinu lađe, a inventar i oltar dobivaju barokna obilježja. Nakon ove obnove crkva je samo povremeno „krpana“, a za vrijeme Domovinskog rata našla se na crti bojišnice, te dobila izravan pogodak u apsidu. Smirivanjem situacije u Slavoniji obnovljeno je njezino dotrajalo krovništvo, ali su potrebni još mnogobrojni zahvati kako bi crkva sv. Luke dobila svoj prvobitni, izuzetno lijep izgled.

Zahvaljujući nalazima samostanske arhitekture nastavljena su istraživanja i tijekom 2001. i 2002. g., kada su otkriveni dijelovi samostana: dugački hodnik, sakristija i zidovi koji su upućivali na nastavak samostanskih prostora prema jugu,

Sv. Luka – Lučica, pogled na crkvu sv. Luke i konzervirane temelje franjevačkog samostana (foto: I. Iskra-Janošić)

te veliki bunar. Tijekom 2003. g nisu provedena iskopavanja pa je, unatoč povremenom čišćenju korova, ograda propala, a arhitektura se počela urušavati. To su upravo bili razlozi da se sredstva dobivena u 2004. g usmjere na sanaciju zidova i nastavak istraživanja.

Rezultati istraživanja 2004. godine

S obzirom na stanje otkopane arhitekture bili su potrebni znatniji zahvati na njezinoj sanaciji te se počelo postupno provoditi čišćenjem korova i djelomičnom obnovom zidova. Dogovorno s Konzervatorskim odjelom u Osijeku zatrpani su iskopi i sanirani zidovi na istu visinsku razinu. Nakon sanacije i konzervacije zidova otvorene su dvije sonde (XII i XIII) u nastavku postojeće arhitekture na istok. U debelome sloju recentnog šuta koji je različit po svojem sastavu (SJ 11, 12 i 25), nastalog urušavanjem samostana, otkriven je zid L, s ugaonim pojačanjima kao kontraforima raspona 10 m i širine 1 m. Dubina sačuvane površine zida varira od 0,12 do 0,43 m. Riječ je o vanjskom zidu s istočne strane, tako da je na toj strani istraživanje završeno. Samostan se dalje proteže na jug i nešto malo na zapad. Prostor istraživanja od 50 m² dao je vrlo malo srednjovjekovnih ulomaka, jedan željezni čavao i dio kamene posude za svetu vodu. Dogovorno s ovlaštenom službom zaštite i taj zid je nakon prikupljene dokumentacije saniran i konzerviran.

Istraženi dio franjevačkog samostana sada će biti vidljiv uz uređeni okoliš, a, dogovorno s Konzervatorskim odjelom u Osijeku, neće se nastaviti daljnje istraživanje samostana, jer je sredstva potrebno usmjeriti na sanaciju i obnovu crkve.

dr. sc. I. Iskra-Janošić

Summary

Restoration and preservation works of the remains of the wall of former Franciscan monastery situated next to the Gothic church of St. Luke – Lučica near Lipovac (the walls were uncovered during excavation in 2000 and 2001) were done at the end of September and the beginning of October of 2004.

The excavation opened and investigated a trench of the area of 50 m² in which it was discovered L-shaped wall, which was representing the outer, east wall of the monastery. There were very few movable finds, those were mostly medieval pottery fragments.

Redni broj: 12

Lokalitet: Vinkovci - Duga ulica 10

Naselje: Vinkovci

Grad/općina: Vinkovci

Pravni status: R-243

Razdoblje: A

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Tijekom lipnja 2004. g. obavljeno je zaštitno arheološko iskopavanje na lokaciji gradnje poslovno-stambenog objekta u Dugoj ulici br. 10 u Vinkovcima, k.č. 2620 (istraživanja su obavili arheolozi: Kristina Vodička i dr. sc. Ivana Iskra-Janošić). Područje istraživanja planiranog objekta nalazi se u središtu Vinkovaca (prostor gleda na Genscherovu

Vinkovci, Duga ulica 10, ostaci rimskih temelja (foto: I. Iskra-Janošić)

ulicu i most preko Bosuta). Stari je objekt srušen prije iskopavanja te se pokazalo da je na zapadnoj strani bio veliki podrum. U produžetku građevine ustanovljeni su temelji starijeg objekta, te podnice srednjovjekovnih kuća. Uz istočni rub nove zgrade nađene su dvije, a sa zapadne strane jedna velika septička jama. Površina je tako prilično stratigrafski devastirana što je otežavalo arheološka istraživanja.

Veličina zgrade planirane za gradnju iznosi s ulične strane 20 m, sa zapadne 35 m, a s istočne 27 m, tako da tlocrtno ima oblik slova L. Prema prvobitnome projektu predviđen je iskop samo temelja i stopa, ali je spomenuta situacija na terenu uvjetovala promjenu projekta. Temelji su kopani uz kuću s istočne strane zbog osiguranja, gdje je pronađen dio rimskog zida (v 2,90 m), a zdravica je ustanovljena na v 3,20 m. Drugi je temelj kopan uz kuću sa zapadne strane, gdje se prema sjeveru zdravica penjala na v 2,00 m. Ostali dio površine, osim podruma, septičkih jama i ostalih prodora (bunari, vapnenice i sl.) iskopan je na dubinu od 2,00 m, na kojoj su potom rađene oplata za temelje, što znači da teren nije iskopan do zdravice. Unutar iskopana 2 m debljina recentnog šuta iznosila je u prosjeku 1,00 m, ispod kojega je slijedio rimski kulturni sloj.

Uz spomenuti rimski zid pronađen je također dio blago lučnoga rimskog temelja (v 1,53 - 1,75 m) s kanalom za odvod. Nešto sjevernije od zida nađeno je šire popločenje (v 0,40 - 0,85 m) od rimske opeke i crijepa, koje je na mnogim mjestima probijeno. Uz sjeverni rub kraće strane objekta pronađena je podnica od pečene ilovače s tragovima gara i pepela na v 0,93 m. Prema devastiranoj podnici moglo bi se zaključiti da je riječ o skromnijemu zdanju, a možda i o pomoćnom objektu glavne zgrade koja je morala imati privatnu malu kupaonicu i hipokaust. Na to nas upućuju nalazi opeke za suspenzure, te nalaz vodootporne žbuke kao i manji komadi zidne bojene žbuke. Budući da iskop nije obavljen do zdravice, stratigrafska slika nije potpuna, ali se u izmiješanim slojevima mogla otkriti prisutnost starčevačkog, brončanodobnog i halštatskog materijala.

Od rimskog materijala prevladavaju keramički ulomci, uglavnom svakodnevne keramike, a pronađen je i jedan nečistiljivi novac, koštana igla, ulomak svjetiljke te dva željezna čavla.

Na temelju vrlo nezahvalnog zaštitnog iskopavanja moglo se konstatirati kontinuirano naseljavanje od mlađeg neoli-

tika do danas. U rimskom je razdoblju na ovom prostoru morala biti bogatija kuća nakon čije devastacije u drugoj polovici 4. st. nastaju skromniji objekti. Obilje građevinskog materijala (opeka - tegule, imbreksi) očito je bilo sekundarno upotrebljavano, a poslije je izgradnjom srednjovjekovnih objekata sve zajedno devastirano. Za tako elitno zdanje materijala je zapravo malo, a razlog je najvjerojatnije u skupljanju predmeta pri starijim iskopima temelja i podruma.

Položajem rimske arhitekture svakako otpada jedna od teorija da je jedna od glavnih gradskih prometnica (kardo) mogla ići na današnji most.

dr. sc. Ivana Iskra-Janošić

Summary

Rescue archaeological excavation was carried out on the site of the future business-residential building development in Duga ulica no. 10 in Vinkovci during June 2004. An area of 650 m² (depth 3.20 m) was investigated. The layer of black earth was not reached in all its parts, which was conditioned by the project. Cultural and chronological sequence of layers was established, with the oldest layer dated to the early Neolithic and the most recent one to the present-day. One of the significant finds is the one of the wealthy Roman house dated to second half of the 4th century.

There were very few movable finds, which was conditioned by centennial devastation of the studied area.

Redni broj: 13

Lokalitet: Vinkovci - zaštićena arheološka zona grada

Naselje: Vinkovci

Grad/općina: Vinkovci

Pravni status: R-243

Razdoblje: P, A, SV, NV

Vrsta radova: zaštitna iskopavanja i arheološki nadzor

U razdoblju od veljače do prosinca 2004. g. djelatnici Gradskog muzeja Vinkovci obavili su niz zaštitnih arheoloških istraživanja i nadzora pri raznim građevinskim radovima unutar zaštićene zone grada Vinkovaca (radove izveli: dr. sc. Ivana Iskra-Janošić i Anita Rapan Papeša).

Istraživanja su obuhvatila iskope za podrum, iskope za temelje, iskope za infrastrukturu (struja, kanalizacija, plin i dr.) na sljedećim lokacijama:

Genscherova 2, Hrvatskih kraljeva 24, Šetalište Dionizija Švagelja 1, HEP (ulice: V. Nazora, Reljkovićeve, P. Miškine, J. Dalmatinca, dvorište brodske imovne općine), Jurja Dalmatinca 39, Vladimira Nazora 4, Trg bana Josipa Šokčevića 14, Josipa Kozarca 108, Radićeva 2, Dirov brijeg, Istarska 9, Bana Jelačića 28, Gundulićeva 26, Reljkovićeve 2, Šetalište Dionizija Švagelja, OŠ Josipa Kozarca, Majke Tereze, Glagoljaška 40 i Župna crkva sv. Euzebija i Poliona.

Rezultati tih istraživanja su raznoliki - pretežno se radi o već devastiranim položajima, tako da su i rezultati zanemarivi. Izdvaja se istraživanje u Genscherovom prolazu s nalazi-

ma rimskih peći, Dirov brijeg s ostacima keltskog bedema, te Istarsku 9 i Bana Jelačića 28 s rimskim zemljanim bedemom.

dr. sc. Ivana Iskra-Janošić

Summary

In the period between February and December of 2004 the employees of the Vinkovci Town Museum carried out a number of rescue archaeological excavations and supervisions during various construction works conducted within the Vinkovci town conservation area.

The results of these investigations are varied: as these sites had mainly been devastated already, even the results are negligible.

It is worth noting the investigation in Genscher prolaz with the finds of Roman stoves, Dirov brijeg with the remains of Celtic defense walls, and Istarska no. 9 and Bana Jelačića no. 28 with Roman earthen defense wall.

Redni broj: 14

Lokalitet: Vučedol – vinograd Streim

Naselje: Vukovar

Grad/općina: Vukovar

Pravni status: R-575

Razdoblje: P

Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Tijekom rujna 2004. g. nastavljena su sustavna arheološka iskopavanja eponimnog lokaliteta vučedolske kulture (stručni voditelj: dr. sc. Aleksandar Durman; radovi financirani sredstvima Ministarstva kulture RH). Nastavljeno je istraživanje iskopnog bloka III, odnosno sonde V-87, površine 400 m². Istraživanja u toj sondi vođena su od 1987. do 1990. g. te su ponovno nastavljena 2001. g.

U sezoni 2004. g. nastavljeno je sa skidanjem kostolačkoga sloja s pripadajućim otpadnim jamama te se započelo s istraživanjem starijega badenskoga sloja.

Ispod objekta 24 (koji je još u prethodnoj sezoni bio definiran i dokumentiran kao kostolački) ustanovljena je jama (jama 60) u čijem je sastavu, osim velike količine litičkog materijala, ustanovljeno i mnogo keramičkog materijala tipičnog za kostolačku kulturu. Iako je otprije i po rezultatima s drugih nalazišta kostolačke kulture poznato da ta kultura gradi čvrste nadzemne objekte, objekt 24 za sada je prvi pouzdano determiniran nadzemni objekt nositelja kostolačke kulture na prostoru Hrvatske.

Ispod kostolačkoga sloja (smeđi masni sloj s dosta komadića kućnog ljepa, keramike i litike u sastavu) ustanovljen je tamnosivi rahli sloj. Analizom keramike može se zaključiti da je riječ o badenskom kulturnom sloju. Sasvim u sjevernom rubu sonde ustanovljena su dva nadzemna objekta (objekt 29 i 30). Oba su gorjela – naime, kod objekta 30 debljina kućnog ljepa, tj. ruševine zida bila je debljine i do 15 cm. Objekti su, kao i kostolački, sasvim uništeni, a tragovi poda ustanovljeni su samo mjestimično. Da je uistinu riječ o nadzemnim objektima badenske kulture potvrđuju nalazi tipičnih badenskih šalica pronađenih u ruševini objekta. Ti su nalazi napose važni u spoznavanju života badenske populacije na ovom tellu. Naime,

za pripadnike badenske kulture uobičajeno se smatra, što je potvrđeno i iskopavanjima na drugim lokalitetima, da žive u jamskim objektima (zemunicama). Nalazi nadzemnih objekata potvrđuju da je badenska kultura na Vučedolu imala organizirano i dugotrajno naselje, iz kojeg je očito bilo kontrolirano šire područje. U istom tamnom, badenskom sloju ustanovljena je i lubanja djeteta (č36, v107,96). Najvjerojatnije je riječ o ukopu, koji je, nažalost, sasvim uništen dvjema mlađim jamama (vučedolskom jamom 29 i kasnobadenskom jamom 63).

Ispod tog, tamnog sloja, u južnom dijelu sonde došlo se do predzdravičnoga sloja. U njemu se ocrtavalo desetak jama. One nisu pražnjene, nego su ostavljene za sljedeću sezonu iskopavanja.

Dosadašnja situacija u sondi V-87 pokazuje ovakvu sliku: ustanovljeno je šest građevnih horizonata naselja vučedolske kulture. Najmlađi je znatno oštećen oranjem, sačuvale su se pretežno jame te nizovi rupa od kolaca. U starijim su horizontima sačuvani podovi kuća, pojedini obnavljani i nekoliko puta. Ukupan broj istraženih vučedolskih objekata doseže broj 19 – no dio njih nije istražen u cijelosti jer se podvlače pod profile. Sve su kuće iste orijentacije, SI–JZ, te su sličnih dimenzija (4x6 m). Kuće su zaobljene, a oko svake kuće bio je iskopan rov širine do 10 cm, u koji je bilo postavljeno vertikalno kolje zidne konstrukcije.

U sjevernom dijelu sonde ustanovljen je i definiran rub vučedolskog naselja. Svi objekti prstenasto slijede rub, što je već ustanovljeno i tijekom prijašnjih sezona iskopavanja na tom položaju. U tom je dijelu pronađena velika količina

životinjskih kostiju i pepela što daje osnovu za pretpostavku da je riječ o svojevrsnom kolektivnom otpadu.

Uz kuće je ustanovljena i veća količina jama-spremišta koje su na kraju zasute otpadnim materijalom – u njima je pronađena velika količina keramike, životinjskih kostiju (uglavnom je riječ o govedu i pragovedu, divljoj svinji, ovci, kozi, a vrlo je malo kostiju jelena, srna, te kostiju pasa u tragovima), ribljih krljušti, komada lijepa i podnica kuća (od urušavanja). U jednoj od najdubljih jama pronađeno je grlo posude u obliku ptičje glave, riječ je, naime, o posudi slična izgleda, ali grublje izrade od one pronađene 1938.g. na položaju Gradac.

Stariji od vučedolskog ustanovljen je kostolački sloj, također s nadzemnim objektima, no dosta uništenima kasnijim vučedolskim ukopavanjima. Još jedan razlog velike uništenosti kostolačkih podnica jest to što su propadale u starije badenske jame.

Znatno je manji broj jama koje pripadaju kostolačkoj kulturi od onih vučedolskih, pa je tako i količina skupljenoga materijala (keramika i kost) manja. Ipak je litičke građe mnogo više nego u vučedolskom sloju.

U sondi V-87 ustanovljen je i jak badenski kulturni sloj. Napose je potrebno istaknuti nalaze nadzemnih objekata u sklopu te kulture, osobito stoga što, kao što je poznato, badenska populacija preferira zemunički (jamski) način stanovanja.

Starčevački nalazi u sondi do sada su sporadični, i to samo u predzdravičnome sloju, no, budući da sonda nije iskopana do kraja, to se ne može pouzdano tvrditi.

Lokalitet Vučedol, pogled na Vinograd Streim i Gradac (foto: M. Burić)

Tijekom sezone 2004. g. otvorena je još jedna sonda (V-04), uz zapadni profil sonde V-87. Sonda je istih dimenzija kao prethodna (400 m²), podijeljena je na 100 kvadrata, a svaki je veličine 2x2 m. Između sonde V-87 i V-04 ostavljen je kontrolni profil širine 2 m. Sonda prati padinu platoa kao i ova prethodna.

Za iduću sezonu su planirani završetak istraživanja u sondi V-87 te početak istraživanja na novootvorenoj sondi V-04 (tijekom 2004. g. s nje je skinut sloj humusa).

Literatura:

Durman 1982 A. Durman, Novi elementi u stratigrafiji lokaliteta Vučedol, Glasnik slavonskih muzeja XVII, 46, 1982: 2 – 6.

Durman 1984 A. Durman, Vučedol 1984 – novi početak sustavnih istraživanja, Obavijesti HAD, 3, Zagreb, 1984: 34 – 38.

Durman 1985 A. Durman, Vučedol 85 - nastavak sustavnih istraživanja na lokalitetu „Vinograd Streim“, Obavijesti HAD, 3, Zagreb, 1985: 32 – 33.

Durman 1985 A. Durman, Vučedol 1984, Glasnik slavonskih muzeja 50/51, 1985: 33 – 35.

Durman 1987 A. Durman, Vučedol 86 - treća sezona sustavnih istraživanja na lokalitetu „Vinograd Streim“, Obavijesti HAD, 2, Zagreb, 1987: 24 – 25.

Durman 1987 A. Durman, „Vinograd Streim“ - četvrta sezona na Vučedolu, Obavijesti HAD, 3, Zagreb, 1987: 34 – 36.

Durman, Forenbaher 1989 A. Durman – S. Forenbaher,

Šesta sezona projekta „Vučedol 1984-1990.“, Obavijesti HAD, 3, Zagreb, 1989: 33 – 35.

Durman, Balen, Hutinec 2003 A. Durman, J. Balen, M. Hutinec, Nastavak sustavnih istraživanja na lokalitetu Vučedol – vinograd Streim, Obavijesti HAD, XXXV/1, Zagreb, 2003: 46 – 50.

Forenbaher 1989 S. Forenbaher, Vučedol – Streimov Vinograd: horizont kasnog brončanog doba, OA, 14, Zagreb, 1989: 55 – 66.

Forenbaher 1995 S. Forenbaher, Vučedol: graditeljstvo i veličina vučedolske faze naselja. OA, 19, Zagreb, 1995: 17 – 25.

Hoffiller 1933 V. Hoffiller, Corpus vasorum antiquorum, fasc. I, Paris 1933.

Horvatinčić 1990 N. Horvatinčić - B. Obelić - D. Srdoč - A. Durman - L. Benko - A. Sliepčević, Radiocarbon and TL Dating of the Eneolithic Site Vučedol in East Croatia, Yugoslavia, PACT 29, 1990: 243 – 250.

Hoti 1989 M. Hoti, Novi nalazi konsekrativnih roova na Vučedolu, OA, 14, Zagreb, 1989: 33 – 42.

Hoti 1991 M. Hoti, Jedna posuda vučedolske kulture s posebnim obzirom na cjevaste vaze, OA, 15, Zagreb, 1991: 25 – 45.

Hoti 1933 M. Hoti, Vučedol – Vinograd Streim: magijski ritual i dvojni grob vučedolske kulture, OA, 17, Zagreb, 1993: 183 – 203.

Jurišić 1989 M. Jurišić, Ukopi životinja na Vučedolu, OA, 14, Zagreb, 1989: 17 – 31.

Schmidt 1945 R. R. Schmidt, Die Burg Vučedol, Zagreb, 1945.

Lokalitet Vučedol, sonde V-87 i V-04 (foto: M. Burić)

Težak-Gregl 1985 T. Težak-Gregl, Vučedol kod Vukovara – eneolitsko naselje, Arheološki pregled 26, Ljubljana, 1985: 57 – 59.

Težak-Gregl 1985 T. Težak-Gregl, Dva nova groba badenske kulture s Vučedola, OA, 10, Zagreb, 1985: 23 – 39.

Težak-Gregl 1987 T. Težak-Gregl, Prilog poznavanju metalne produkcije badenske kulture, OA, 11-12, Zagreb, 1987: 73 – 81.

Vučedol 1988 Vučedol – treće tisućljeće p.n.e., katalog izložbe, Zagreb, 1988.

Vučedolski Orion 2000 Vučedolski Orion i najstariji europski kalendar, katalog izložbe, Zagreb, 2000.

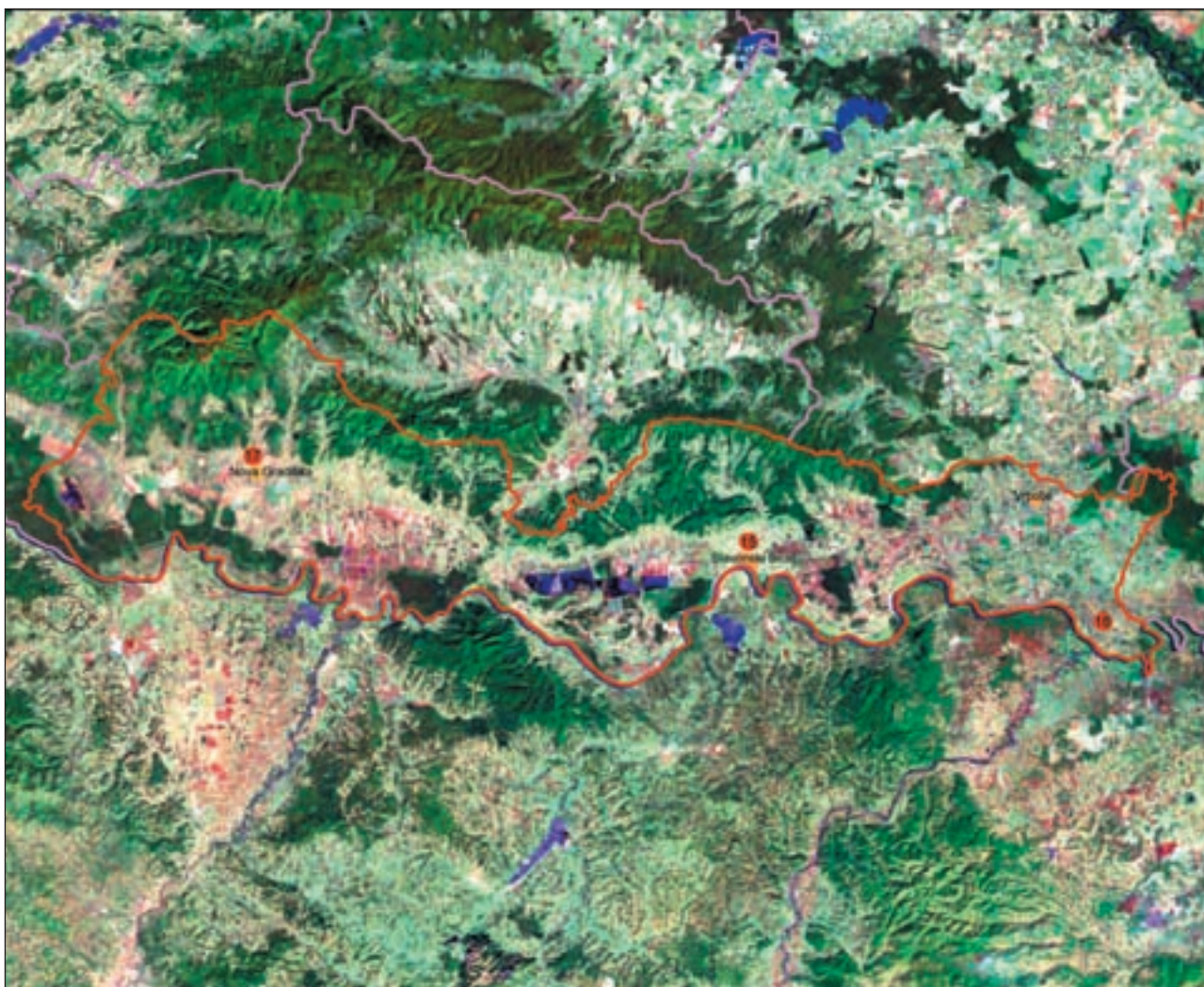
dr. sc. Aleksandar Durman
mr. sc. Jacqueline Balen

Summary

A continuation of systematic archaeological excavation of the eponymous Vučedol culture site was carried out during September 2004.

Excavations continued at block number 3, trench V – 87, of an area of 400 m². The investigations of this trench had been carried out from 1987 to 1990 and they were continued in 2001. During this campaign work was resumed on removal of Kostolac layer with associated waste pits, while investigation of the more ancient Baden layer was started. It is worth noting that surface objects in a context of Kostolac culture and in particular of Baden culture were found. These facts are quite interesting, as it is commonly known that the Baden population preferred pit dwelling type of housing.

BRODSKO-POSAVSKA ŽUPANIJA

15 Galovo
16 Kruševica - Njivice
17 Slavča

Redni broj: 15**Lokalitet: Galovo****Naselje: Slavonski Brod****Grad/općina: Slavonski Brod****Pravni status: R-690****Razdoblje: P****Vrsta radova: sustavno iskopavanje**

Tijekom srpnja 2004. g. Institut za arheologiju iz Zagreba i Muzej Brodskog Posavlja iz Slavonskog Broda proveli su sustavna arheološka istraživanja prapovijesnog lokaliteta Galovo (stručna voditeljica: dr. sc. Kornelija Minichreiter; radovi su provedeni financijskom potporom Ministarstva kulture RH, Instituta za arheologiju, Muzeja Brodskog Posavlja i Odjela za arheologiju Filozofskog fakulteta iz Zagreba kroz studentsku praksu). Lokalitet Galovo nalazi se na zemljištu ciglarskih bara kojima se Ciglana – Brod dugi niz godina koristi za svoje potrebe, a nalazi se u sjeveroistočnoj rubnoj gradskoj zoni Slavonskog Broda. Arheološki se radovi izvode svake godine u okviru znanstvenoistraživačkog projekta „Prapovijesni identitet sjeverne Hrvatske“ pri Institutu za arheologiju iz Zagreba. Tijekom 2004. g. istražena površina od 200 m² nadovezana je na zapadnoj strani na dio lokaliteta na kojem se istražuje od 1997. g. Ukupna, do danas istražena površina iznosi oko 2000 m² (Minichreiter 1997; 1999a; 1999b; 2001; 2002; 2003). Dokumentacija arheoloških radova vođena je po metodi stratigrafskih jedinica, a dubine nalaza obilježavane su apsolutnim visinama. Pokretna arheološka građa upisivana je po sondama, kvadrantima, stratigrafskim jedinicama, dubinama, a kod posebnih predmeta upisivane su i koordinate mjesta nalaza. Arheološki su predmeti sortirani i dokumentirani po vrstama: keramika, posebni nalazi (glineni, koštani predmeti i litika) i uzorci (kosti, ostaci ugljena i zemlja - zapune objekata). Cjelokupna arheološka građa deponirana je u Muzeju Brodskog Posavlja. Na

terenu je vođena detaljna tehnička dokumentacija (crtanje otkrivenih objekata - tlocrt i presjek) te fotodokumentacija (snimanje objekata i pojedinačnih važnijih predmeta). Nakon završetka radova na znanstvenu su analizu dani uzorci: životinjskih kostiju (Zavod za anatomiju, histologiju i embriologiju Veterinarskog fakulteta), ugljena (Zavod za eksperimentalnu fiziku Instituta „Ruđer Bošković“) i zemlje (arheobotaničke analize – Botanički zavod Biološkog odsjeka PMF-a).

Objekti u naselju starčevačke kulture

U dijelu naselja zapadno od obredno-ukopnoga prostora istražen je niz sonde od C/14 do J/14 i djelomično od H/15 do J/15. Sjeverozapadno od stambene zemunice 153 (broj označuje stratigrafsku jedinicu objekta) otkriveni su nizovi rupa od drvenih stupova koji tlocrtno zatvaraju pravokutnik (orijentacije SZ - JI) čije su stranice dugačke oko 5 m. Istražen je SZ, SI i JI niz, dok JZ dio zalazi u neistraženi dio terena. Objekt će se u radovima idućih godina otkriti u cijelosti. Stupovi su bili različitih promjera: najveći 44 cm, srednji oko 30 cm, a najmanji 10 cm. Simetrični redovi stupova i njihovih potpornja ukopanih u pravilnim razmacima upućuju na to da je ovdje vjerojatno bio izgrađen otvoreni objekt – nadstrešnica ispod koje su se mogli obavljati određeni poslovi.

Jugozapadno od radne zemunice 155 (radionica za izradu glinenih predmeta i tkanina) i zapadno od zemunice 205 otkriven je niz rupa od 14 stupova (pravcem S - J) u pravilnim međusobnim razmacima od oko 40 do 50 cm. Stupovi se na sjevernoj strani nastavljaju na jamu i rupe od stupova jugozapadno od zemunice 155.

Zapadno od ovog, ravnog niza otkrivena je skupina od 54 rupe od stupova ukopanih jedan kraj drugoga u nejednakim razmacima bez nekog reda, tako da tlocrtno oblikuju pola kruga (valja pretpostaviti da se druga polovica kru-

Galovo, snimka lokaliteta iz zraka (foto: M. Hucaljuk)

Galovo, skupine rupa od stupova (foto: K. Minichreiter)

ga nastavlja u neiskopani dio terena). Namjenu i značenje ovoga neobičnog objekta za sada je teško spoznati dok se u idućim godinama ne istraži veća površina ovog dijela naselja.

Inventar u objektima – pokretni arheološki nalazi

Među ulomcima glinenog posuđa otkriveni su dijelovi lonaca i zdjela - loptastog, poluloptastog ili S profila. Rubovi posuđa oblikovani su ravno, izvučeno ili uvučeno. Dna su ravna, malo povišena ili imaju nisku nogu. Posuđe je ukrašavano različitim tehnikama: prevlačenjem snopa grančica, urezivanjem tankih linija (motiv romba), utiskivanjem – štipani uzorci (motiv plastičnog klasa) i plastičnim modeliranjem – apliciranjem naljepaka u obliku bradavica ili plastičnih traka s otiscima prsta. Često su i rubovi velikih lonaca ukrašavani otiscima prsta. Plastične trake s otiscima prsta složene u raznovrsne pravolinijske ili krivolinijske motive simbolizirale su zmiju, čiji je kult bio poznat još od ranog neolitika (Gimbutas 1982, 96).

Među posebnim nalazima otkriveno je 14 glinenih predmeta: dva mala idola, noge i ugaoni dijelovi žrtvenika-kadionica i nekoliko predmeta neodređene namjene. Brojni litički nalazi bili su: jezgre, odbojci, sječiva, brusovi, pločice i grebala.

Cjelokupna arheološka građa, kao i nalazi otkriveni u dosadašnjim istraživanjima po svojim osobinama okvirno pripadaju ranoj fazi (pretklasičnoj) - linear A stupnju starčevačke kulture. Analize ugljena iz zemunica otkrivenih u proteklom godinama datirale su ovaj dio naselja oko 5700. – 5300. g. pr. Kr.

Galovo, nizovi rupa od stupova pravokutne nadstrešnice (foto: K. Minichreiter)

Zaštita lokaliteta

Nakon završetka arheoloških istraživanja iskop je privremeno zaštićen tako da su istražene sonde s objektima prekrivene folijom i tankim slojem zemlje. Dio naselja istražen prijašnjih godina zaštićen je na isti način do trajne konzervacije koja se planira realizirati u sklopu arheološkoturističkog parka.

Literatura

Gimbutas 1982 Marija Gimbutas, *The Goddesses and Gods of old Europe, 6500-3500 BC, Myths and cult images*, Los Angeles, 1982: 1 - 304.

Minichreiter 1997 Kornelija Minichreiter, *Zaštitna arheološka istraživanja obredno-ukopnog prostora starčevačkog lokaliteta u Slavanskom Brodu*, *Obavijesti HAD 3*, Zagreb, 1997: 40 - 43.

Minichreiter 1999a Kornelija Minichreiter, *Slavonski Brod, Galovo-ciglana, sustavna istraživanja starčevačkog lokaliteta u 1998.g.*, *Obavijesti HAD 1*, Zagreb, 1999: 25-29.

Minichreiter 1999b Kornelija Minichreiter, *Slavonski Brod, Galovo, sustavna istraživanja lokaliteta starčevačke kulture u godini 1999.*, *Obavijesti HAD 3*, Zagreb, 1999: 58 - 62.

Minichreiter 2001 Kornelija Minichreiter, *Slavonski Brod, Galovo, sustavna istraživanja naselja starčevačke kulture u godini 2001.*, *Obavijesti HAD 3*, Zagreb, 2001: 63 - 69.

Minichreiter 2002 Kornelija Minichreiter, *Slavonski Brod, Galovo, sustavna istraživanja naselja starčevačke kulture u godini 2002.*, *Obavijesti HAD 3*, Zagreb, 2002: 45 - 52.

Minichreiter 2003 Kornelija Minichreiter, *Slavonski Brod, Galovo, sustavna istraživanja naselja starčevačke kulture u godini 2003.*, *Obavijesti HAD 3*, Zagreb, 2003.

dr. sc. Kornelija Minichreiter

Summary:

Institute of Archaeology, Zagreb and the Brodsko Posavlje Museum, Slavonski Brod carried out systematic archaeological investigation on the site of Galovo (north-eastern part of Slavonski Brod) under the supervision of Dr. K Minichreiter. An area of 200 m² was researched, which on its western side adjoins to part of prehistoric site, of which 2000 m² was being investigated since 1997 (Minichreiter 2003).

In the part of the settlement to the west of the ritual-burial area and to the north-west of the pit dwelling 153 (which designated stratigraphic unit of the structure), a series of wooden stakes, which according to the ground plan form the shape of a square, with sides of 5 m (NW - SE oriented), were uncovered. The stakes are of different diameters: of 44 to 10 cm. Symmetric lines of stakes and their supports refer that here there was probably an open structure.

To the south-west of the manufacturing-workshop pit-dwelling 155 (manufacture of clay objects and textiles goods) and to the west of the pit dwelling 205 a series of 14 stakes was discovered, positioned from north to south at regular intervals of approximately 40-50 cm. In the north, the series of stakes continue to a pit, while the holes of wooden stakes continue to the south-west of pit-dwelling N 155.

To the west of this straight row a group of 54 stakes was

discovered, sunken close to each other at irregular intervals, their cross-section forming a semicircle (it is assumed that there is another part of the semi-circle under the unearthed part of the site). The purpose and the significance of this unusual structure is yet rather difficult to define.

Among clay pottery round, semi-round or S-profiled vessels were found. They were decorated with various motifs of plastic ribboning with fingerprint patterns. The surfaces of coarse pottery were additionally ornamented by pulling over sheaves of twigs, incising thin lines like a network (rhomboid motif), imprinting and plastic modeling – applying bulge-shaped plasters or plastic ribboning with fingerprint patterns. The edges of roughly fashioned pottery were decorated with fingerprint patterns. Plastic ribboning with fingerprint patterns were put in series of vertical and slanting motifs, which represented a motif of Snake, which cult was known since early Neolithic (Gimbutas, 1982, 96). Among special finds, fourteen clay objects were unearthed, comprising two small idols, the feet and the corner parts of censers and several clay artifacts of undetermined function. Numerous lithica finds were: cores, flakes, blades, sharpening stones, plates, endscrapers.

According to its characteristics the entire archaeological material belongs to the early level of development of the Starčevo culture – level Linear A (according dating of S. Dimitrijević), dated to 5700 – 5300 B.C.

After the end of the works the site has been temporarily protected until the permanent solution within the frame of planned archaeological-tourist park.

Redni broj: 16

Lokalitet: Kruševica - Njivice

Naselje: Kruševica

Grad/općina: Kruševica, Slavonski Šamac

Pravni status: P-182

Razdoblje: P, SV

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Potkraj srpnja 2004. g. započeli su pripremni radovi, a tijekom kolovoza zaštitna arheološka iskopavanja i istraživanja prapovijesnog i srednjovjekovnog lokaliteta Njivice. Lokalitet se nalazi u sjeveroistočnom dijelu sela Kruševica (g.š. 45004'34" N; g.d. 18029'23" E) uz današnji vodotok Saonica, na povišenoj lesnoj gredi izduženoj u smjeru sjever-jug (stručna voditeljica istraživanja: Lidija Miklik-Lozok; arheološke radove financirale Hrvatske ceste d.o.o.).

Zaštitno arheološko istraživanje provedeno je radi premještanja državne ceste D 7, odnosno izgradnje zaobilaznice prema graničnome prijelazu u Slavonskom Šamcu. Ugovorom predviđena površina za iskopavanje i istraživanje je 4000 m², premda će u konačnici površina za istraživanje biti veća jer je zbog šire izmjere ceste (od 25,60 m do 29,30 m) došlo do povećanja površine za arheološko istraživanje. Prosječna relativna dubina iskopa iznosi oko 1 m. Zbog krajnje nepovoljnih vremenskih uvjeta (kiša, blato, snijeg) tijekom 2004. g. dio istraživanja lokaliteta planiran je za iduću godinu.

Na dijelu lokaliteta koji se nalazi na trasi buduće zaobilaznice otkriveno je jednoslojno naselje iz ranijih faza

Kruševica – Njivice, istočni dio lokaliteta (foto: A. Arelić)

sopotske kulture. Obris sopotskih objekata, s nalazima keramike i litike, pojavljuju se na relativnoj dubini od oko 0,50 m. Neposredno uz sjeverni rub trase buduće zao-bilaznice pronađena je otpadna jama, odnosno dio nase-lja iz razdoblja srednjeg vijeka. Sudeći po pronađenim keramičkim ulomcima, datira se u 13./14. st., a obris se pojavljuje neposredno ispod humusnoga sloja, dakle, na relativnoj dubini oko 0,29 m. Istočnije od današnjeg vodo-toka Saonica, a neposredno uz zapadnu padinu povišenog platoa otkriven je prapovijesni vodotok i istražen do rela-tivne dubine od 2,60 m. Pri istraživanju navedenog vodo-toka pronađena je keramika sopotske kulture, nekoliko keramičkih ulomaka eneolitičke fature te nekoliko ulo-maka keltske keramike uz mnogobrojne litičke artefakte. Na istočnoj obali prapovijesnog vodotoka pronađena je skupina grube keramike liscenske kulturne grupe ukrašena nepravilnim metličastim urezivanjem.

Stoga se može pretpostaviti da su na prostorno ve-likom povišenom platou (nadmorske visine 86,10 m), a u neposrednoj blizini vodotoka, odnosno rijeke Save, bila organizirana naselja tijekom različitih prapovijesnih i povijesnih razdoblja. Zanimljivo je da je današnji vodotok Saonica, jedan od starih rukavaca rijeke Save, u prapo-vijesno vrijeme tekao neposredno uz povišeni plato, odnosno istočnije nego danas, što se i nazire u današnjoj konfi-guraciji terena.

Naselje sopotske kulture

Dosadašnjim je istraživanjima otkriveno jednoslojno naselje iz ranijih faza sopotske kulture koje je na zapa-dnoj strani bilo zaštićeno drvenom ogradom. Otkrivena su tri nadzemna objekta, otpadne jame te ostaci stupova. Nadzemni su objekti bili građeni od drveta, odnosno kostur im je bio od drvenih stupova, zidovi od šiblja oblijepljeni blatom. U unutrašnjosti svih triju objekata pronađeni su ostaci pravilno raspoređenih kružnih stupova koji su nosili konstrukciju krova. Ulaz u sva tri objekta nalazio se s južne strane, a ni u jednom nije pronađena podnica od nabijene zemlje. Sva su tri objekta pravokutna oblika, orijentirani u smjeru sjever-jug i vrlo sličnih dimenzija: prvi ima dimen-zije 11,90x6,40 m, drugi 11,60x5,60 m, dok je treći objekt u fazi istraživanja. Prva se dva objekta nalaze jedan kraj dru-goga, a treći je smješten istočnije od prvih dvaju i udaljen je od njih oko 10 m - u tom međuprostoru nije bilo bitnijih arheoloških objekata. U kulturnome sloju "iznad" drugoga nadzemnog objekta pronađeno je dosta kućnog lijepa, a zemlja je bila iznimno tamna i masna (Munsell, HUE 2.5y 3/2 very dark grayish brown).

Od pokretnih nalaza pronađene su velike količine litike kako u kulturnome sloju, tako i grupirane izvan pronađenih nadzemnih objekata. Još pri rekognosciranju na Njivica-ma je pronađen zamjetno velik broj litičkih odbitaka, što se pokazalo i pri arheološkim istraživanjima. Pronađeno je osam većih grupa litike koje čine odbitci preostali nakon izrade kamenih alatki. Cijepano i polirano kameno oruđe pronađeno je u otpadnim jamama, ali i u kulturnome sloju. Izuzetno velike količine litičkih odbitaka uz udarače, odno-sno kamene oblutke istrošene s donje strane, koji su služili za izradu kamenih alatki, govore u prilog da su se žitelji sopotske kulture na ovom lokalitetu bavili izrađivanjem velikih količina kamenih alatki. Uz navedene nalaze litike pronađeni su brojni ulomci grubih neukrašenih keramičkih posuda za svakidašnju uporabu, ulomci keramičkih po-

suda ukrašeni bradavičastim ispučenjima – buklima, nekoliko zvonastih nogu zdjela na nozi, jedna zoomorfn oblikovana figurica te glineni utezi i pršljenci. Specifična tipološka obilježja keramičke građe, bar po dosadašnjim istraživanjima, datirala bi ovo naselje u ranije faze sopo-tske kulture.

Zaštita lokaliteta

Nakon privremenog prekida arheoloških istraživanja na lokalitetu je provedena zaštita pronađenih arheoloških ob-jekata kako bi bez oštećenja prezimili (zaštita od kiše, snije-ga te zaštita od smrzavanja) do nastavka istraživanja.

Literatura

Dimitrijević 1979 Stojan Dimitrijević, Praistorija jugo-slavenskih zemalja II, Neolitsko doba, Sjeverna zona, Sarajevo, 1979: 270 - 273.

Marković 2003 Zorko Marković, O genezi i počecima liscenskokeramičke kulture u sjevernoj Hrvatskoj, OA, vol. 27, Zagreb, 2003: 123 - 124.

Lidija Miklik-Lozuk

Summary

Rescue archaeological excavations and investigation of prehistoric and medieval site Kruševica – Njivice were car-ried out during 2004. Archaeological investigation is done due to relocating state road D7 in other words construc-tion of bypass road towards border crossing in Slavonski Šamac. They are foreseen for the excavation and investi-gation was 4000 m².

A one-layer settlement from the earlier phase of the Sopot culture has been uncovered. Waste pits, remains of col-umns and three overground rectangle-shaped structures, north – south oriented, of very similar dimensions: the first building's: 11.90 m x 6.40 m; second building's: 11.60 m x 5.60 m, while the third building is still to be studied. The overground structures were constructed of wooden stakes with mud coated brushwood. In the interior of all three structures remains of regularly distributed round-shaped columns, which supported the roof construction, were found. Along the north border of the route of the fu-ture bypass road a medieval (13th – 14th century) waste pit was found. Directly to the western slope of the elevated plateau, on which there were organized settlements, a pre-historic watercourse was uncovered and investigated until relative depth of 2.60 m.

Movable finds are numerous and they are mostly repre-sented by lithic flakes remained after manufacturing stone tools and breakers which served for the manufacturing stone tools, which informs us that the people who lived in Sopot cultures were manufacturing a large quantity of stone tools. Split and polished lithic tools were found, and numerous fragments of ceramic utensils mostly for eve-ryday use, fragments of ceramic utensils decorated with papillary bulges, several bell-shaped bowls, zoomorphic figurine and clay weights.

Investigation was temporarily interrupted in mid Novem-ber 2004 because of extremely bad weather conditions,

while the continuation has been planned for the following season. Conservation of the excavated archaeological artifacts has been done on the site, in order to preserve them (protection of rain, snow and freezing) until the continuation of the investigation.

Redni broj: 17

Lokalitet: Slavča

Naselje: Nova Gradiška

Grad/općina: Nova Gradiška

Pravni status: P-178

Razdoblje: P

Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Tijekom lipnja i srpnja 2004. g. provedena je osma etapa sustavnih arheoloških iskopavanja na nalazištu Slavča – Nova Gradiška (kontinuirano se provode od 1997. g.). Stručni voditelj iskopavanja bila je Marija Mihaljević (Gradski muzej Nova Gradiška) u suradnji s Odsjekom za arheologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu (u okviru studentske prakse). Iskopavanja se kontinuirano provode financijskim sredstvima Ministarstva kulture RH, Grada Nove Gradiške, Brodsko-posavske županije i brojnih sponzora.

Objekti u prapovijesnom naselju

U kampanji 2004. g. otvorene su tri sonde ukupne površine 110 m². U cijelosti su istražene dvije sonde (sonda 17/04 i 2/04) površine 90 m². Treća sonda (3/04, površine 20 m²) otvorena je da bi se u potpunosti istražila jama (006) koja je već tijekom više etapa iskopavanja bila presječena i nedefinirana. Otvaranjem te sonde uočeno je postojanje još nekoliko jama, a istražene su dvije čije smo obrise uhvatili u cijelosti (006 i 169). Preostale jame, dijelom otkrivene, planiraju se istražiti tijekom 2005. g. Sonda 3/04 nalazi se neposredno ispod radijskog repetitora čijom je izgradnjom (1989. g.) oštećen dio nalazišta, što je utvrđeno i dosadašnjim istraživanjima. U toj sondi nije očuvan prirodan slijed stratigrafskih jedinica. Prva statigrafska jedinica (radno označena 140) sastavljena je od ispremiješanih slojeva (površinskog, humusnog i drugog, kulturnog sloja) te žute prebačene zdravice i zapuna iz uništenih jama.

U sondi 3/04 u cijelosti su istražene jame (006, 169) koje upućuju na prisutnost regionalnog facijesa sopotske kulture, odnosno brezovljanskog tipa sopotske kulture. Na temelju prikupljenog arheološkog materijala u tim jamama (6 - 7 kruškolikih utega, veća količina mikrolita te nekoliko ulomaka žrvnjeva), možemo ih determinirati radnima.

Lokalitet Slavča, snimka iz zraka (foto: M. Mravinac)

Preostali dijelom otkriveni jamski objekti (sonde 3/04) dokumentirani su na razini uočavanja (nacrtani i fotografirani) te, s obzirom na činjenicu da se nisu mogli u cijelosti istražiti, zaštićeni su najlonom i prekriveni zemljom. Prva i druga stratigrafska jedinica u sondama 1/04 i 2/04 očuvane su, iako je u drugoj utvrđen niz manjih pravilno raspoređenih jama, što je dokaz postojanja vinograda na brdu Slavča koje navode pisani izvori još u 18. st. U sondama 1/04 i 2/04 utvrđeni su uglavnom poluukopani zemunični objekti koji pripadaju bakrenom dobu, tj. vučedolskoj kulturi. Najvažnija u cijelosti istraжена jama je 163, koja upućuje na prisutnost populacije rane vučedolske kulture.

Pokretna arheološka građa

U jamama 006 i 169 (sonde 3/04) pronađeni su u najvećoj količini ulomci keramike: više vrsta zdjela, lonaca, buta, kupa na nogama i ostalog. Keramika je mekše profilirana te mrljasto pečena i ukrašena raznovrsnim plastičnim aplikacijama. Prikupljena je i znatna količina mikrolita: krhotina, jezgri, sječiva i grebala.

Nalazi rane vučedolske kulture, uglavnom keramike (jama 163) pokazuje veliku sličnost u oblicima, fakturi i načinu ukrašavanja s keramikom kostolačke kulture, čiji je naseobinski horizont otkriven tijekom dosadašnjih arheoloških istraživanja na lokalitetu Slavča.

Od keramičkog posuđa najzastupljeniji su oblici raznovrsnih zdjela koje su, kao i ostali oblici posuđa, ukrašavane tehnikama običnog i brazdastog urezivanja. Ukrasi su izvedeni u obliku uske trake na gornjem segmentu keramičkog posuđa s raznovrsnim geometrijskim motivima: trokutima, rombovima i ostalim. Znatno su rjeđi ulomci keramike s motivima kružnica ili rozete koja se pojavljuje na najširem dijelu posude. Uz keramiku, u toj su jami prikupljeni i pršljeni te nešto litičkog materijala i osteoloških nalaza životinjskog podrijetla. Keramički nalazi iz jame 163 pripadaju ranoj vučedolskoj kulturi (rana ili pretklasična faza - stupanj A).

Sustavnim arheološkim istraživanjima 2004. g. na nalazištu Slavča – Nova Gradiška utvrđena je prisutnost brezovljanskog tipa sopotske i rane vučedolske kulture, što uz već utvrđene naseobinske horizonte, sopotske, lasinjske i kostolačke kulture govori o izuzetnoj važnosti ovoga višeslojnog nalazišta ne samo za novogradiško

Lokalitet Slavča, ulomak keramičke zdjele rane vučedolske kulture (foto: M. Mihaljević)

područje nego i za prostor zapadne Slavonije i sjeverne Hrvatske.

Završetkom osme etape sustavnih arheoloških istraživanja 2004. g. istražene sonde (1/04, 2/04) zatrpane su zemljom, dok su neistražene jame u sondi 3/04 prekrivene najlonom te je preko njih prebačena zemlja, a njihovo je istraživanje planirano za iduću arheološku kampanju.

Literatura

Dimitrijević 1979 S. Dimitrijević, Sopotska kultura, Praistorija jugoslavenskih zemalja, Sarajevo, 1979: 263 - 303.

Dimitrijević 1979 S. Dimitrijević, Vučedolska kultura i vučedolski kulturni kompleks, Praistorija jugoslavenskih zemalja, Sarajevo, 1979: 267 - 341.

Jančula 1980 J. Jančula, Franjevci u Cerniku, Sl. Požega, 1980: 118, 151.

Mihaljević 2000 M. Mihaljević, Istraživanje nalazišta Slavča (Nova Gradiška, 1999.), Obavijesti HAD, XXXII, Zagreb, 2000: 63 - 71.

Mihaljević 2004 M. Mihaljević, Istraživanje nalazišta Slavča-Nova Gradiška (2000.-2003.), Obavijesti HAD, XXXVI, Zagreb, 2004: 26 - 32.

Skelac 1997 G. Skelac, Prapovijesno nalazište Slavča, OA, 21, Zagreb, 1997: 217 - 235.

Vrdoljak, Mihaljević 1999 S. Vrdoljak, M. Mihaljević, Istraživanje nalazišta Slavča (Nova Gradiška, 1998.), Obavijesti HAD, XXX/1, Zagreb, 1999: 34 - 48.

Marija Mihaljević

Summary:

The City Museum Nova Gradiška carried out the eighth campaign of systematic archaeological investigations in cooperation of Department of Archaeology of the Faculty of Arts, Zagreb. Three probes were opened and a total area of 110 m² was excavated, two of which were completely investigated (area of 90 m²).

On the southern slopes of the site there is trench 3/04, located under radio repeater which construction (in 1989) had damaged the site and the first stratigraphic layer as well as the second stratigraphic – cultural layer were almost completely destroyed. Besides the layers significant damages were made to the trench pits. Some of the pits are better preserved, like the pits 006 and 169, and according to the gathered archaeological material they belong to the regional version of the Brezovljani type of the Sopot culture. The most numerous finds are represented by pottery: miscellaneous bowls, pots and other. Utensils is softly profiled, fired and decorated with different types of plastic applications.

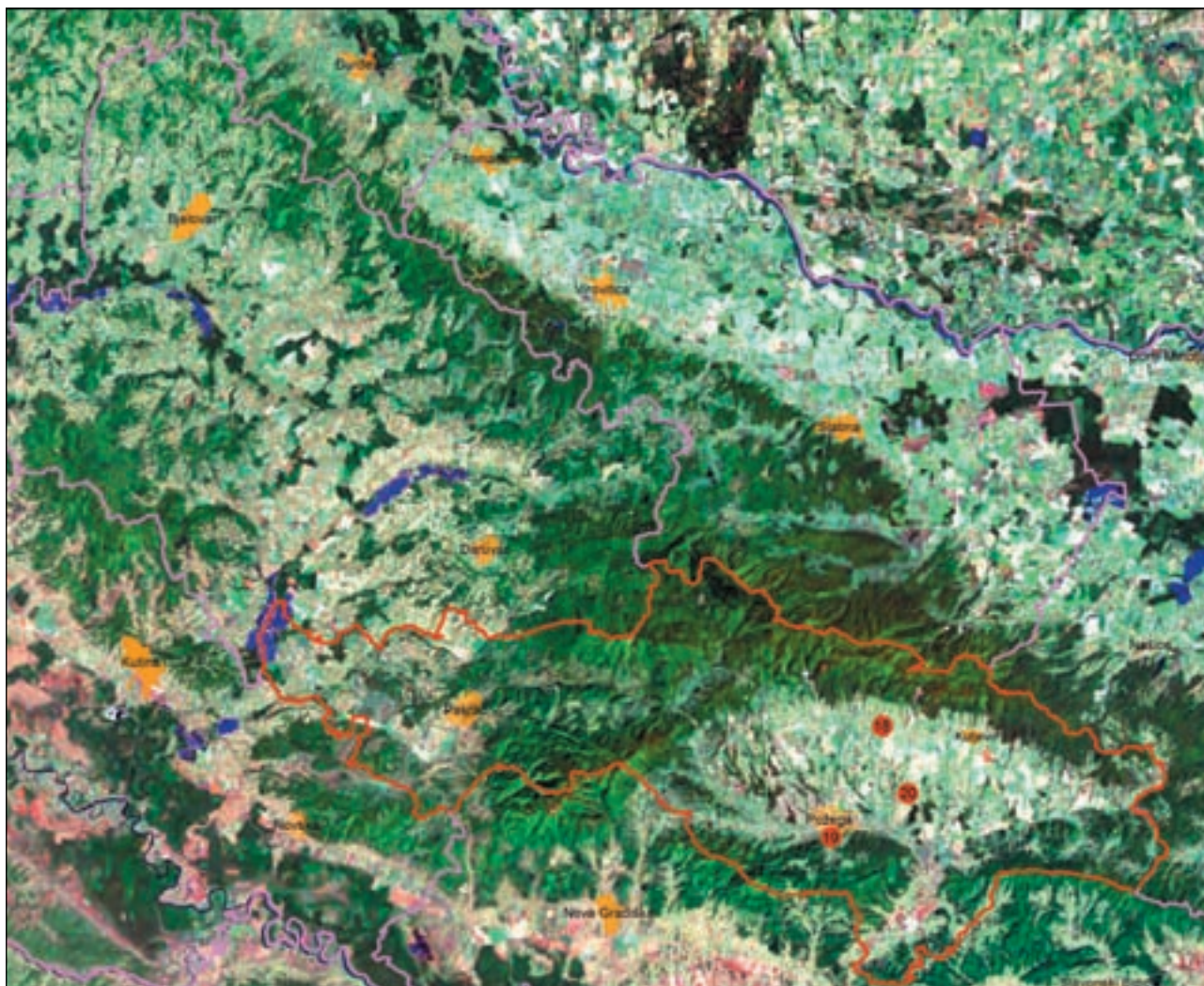
Most of Lithic finds is waste material while there are also some cores, endscrapers, blades and so on. On the plateau of the site Slavča trenches 1/04 and 2/04 were investigated where the first stratigraphic unit was preserved and in the others were noted series of holes of the wineyard stakes which had been mentioned by the 18th century historical sources. Among the studied pit structures the most significant is the pit 163 in which most ceramic

utensils were gathered (which was mostly decorated by fluted engraving). The decorations are on the neck of the utensils, mostly with geometrical motifs: rhombs and triangles. Fragments of pottery with the motifs of circles and rosettes on the widest part of the utensils are considerably rare.

Archaeological investigation of the prehistoric settlement on Slavča hill has again confirmed the significance of this site which has established settlement contexts of Stone Age and Copper Age cultures: the Sopot culture, the Brezovljani type Sopot culture and the Lasinja, Kostolac and Vučedol cultures.

POŽEŠKO-SLAVONSKA ŽUPANIJA

18 Gradci
19 Stari grad Požega
20 Treštanovačka gradina

Redni broj: 18**Lokalitet: Gradci****Naselje: Kaptol****Općina: Kaptol****Pravni status: P-529****Razdoblje: P****Vrsta radova: zaštitno iskopavanje**

Tijekom 2004. g. istražena su tri tumula na južnoj strani nekropole iz starijega željeznog doba na brdu Gradci pokraj Kaptola (stručni voditelj istraživanja: dr. sc. Hrvoje Potrebica; stručna ekipa: Marijana Martinec, dr. sc. Marko Dizdar i mr. sc. Daria Ložnjak Dizdar; istraživanja su financirana sredstvima Županije požeško-slavonske, Grada Požege, Općine Kaptol, Spin Valisa d.d. te Ministarstva kulture RH, a vrijednu pomoć pružila je i Javna ustanova Park prirode Papuk te uz suradnju s Hrvatskom vojskom).

Tragove gradinskog naselja i druge grupe tumula na brdu Gradci pokraj Kaptola uočila je pregledima terena još 1975. g. ekipa Arheološkog muzeja u Zagrebu koja je u razdoblju 1965. - 1971. istraživala nekropolu na Čemernici (Vejvoda, Mirnik 1973; Vejvoda, Mirnik 1991). Jedan od voditelja te ekipe I. Mirnik poduzeo je i manja sondažna istraživanja koja su, unatoč tek nekolicihi nalaza, ukazala na kulturološku, stilsku i kronološku srodnost ovih dviju nekropola te je pretpostavio da pripadaju istom naselju. Istraživanje koja se sada provode na nalazištu Gradci počela su 2001. g. Ustanovljeno je da lokalitet pokriva oko 5 hektara i nalazi se pri vrhu jednog od južnih obronaka Papuka koji dominira dolinom na apsolutnoj nadmorskoj visini od oko 450 metara. Riječ je o šumskom području pod imenom Bistra i lokalitet se djelomično nalazi pod visokom borovom šumom, a dijelom je pod nižom, miješanom listopadnom šumom. Čini se da je prostor nekropole zatvoren fortifikacijom.

Dosadašnji rezultati istraživanja nekropole (istraživanja 2001. - 2003. g.)

Tijekom sezone 2001. - 2003. otkopana su tri tumula. Tumul 1 istraživao je u dvjema kampanjama 2001. i 2002. (Potrebica 2002). Pronađena je iznimno dobro očuvana pravokutna suhozidna kamena konstrukcija prosječne visine od oko 1,25 metara. Jednim dijelom bila je ispunjena slojevima gara i namjerno lomljenih keramičkih posuda, a u jednom kutu komore bila je velika nakupina pepela izmiješanog s kostima pokojnika prekrivena jednim velikim kamenom i ograđena s nekoliko većih kamenova između kojih su stajale tri plitke zdjele. Uz spomenutu nakupinu nađena je željezna sjekira s ručicama, brončana fibula sa zadebljanjima na luku i brončanim prstenastim privjescima, dva keramička pršljenka i željezni nožić. U suprotnom kutu komore pronađena je samo jedna mala zdjelica ispunjena sjemenjem. Arheobotanička analiza pokazala je da je riječ o vrstama koje i danas susrećemo na Papuku pa je radi detaljnije analize sjemenje poslano na AMS dataciju i analizu u SAD. Radi dobivanja okvirne kronološke slike obavljeno je i datiranje uzorka ugljena radioaktivnim ugljikom koje je potvrdilo razdoblje halštata odnosno 820. - 410. g. pr. Kr. Grobni se ritual razlikuje od većine ostalih ukopa (nema žare i prostorna podjela grobnoga prostora s ritualnom fragmentacijom posuda).

Tumul 2 također je sadržavao kamenu konstrukciju, ali potpuno drukčije koncepcije od one pronađene u tumulu 1. Na

dnu je bilo spalište, a potpuno smrvljene kosti pokojnika koji je, čini se, bio spaljen na mjestu ukopa, izmiješane su s garom. Prilozi su položeni neposredno na gar i pepeo spališta. Riječ je vjerojatno o muškom grobu s veoma zanimljivim keramičkim posudama među kojima se ističu najmanje dva lonca ukrašena nalijepljenim kositrenim pločicama, koji su relativno rijetki nalazi, plitice, lonci, zdjelice na nozi i svakako pseudokernos koji je jedan od dvanaestak do sada poznatih primjeraka tog tipa posuda na tlu Europe. Od metalnih nalaza treba izdvojiti dvije željezne strelice, jednu željeznu perlu i željeznu bojnu sjekiru sa zalicima označenu numeričkim simbolom koja je za sada najistočniji nalaz ovog tipa u Europi!

Ovi grobovi čine za sada najstariju skupinu do sada nađenu na objema nekropolama oko Kaptola, koja se prema materijalu (metalnim nalazima i keramičkim oblicima) datira u razdoblje Ha C1, odnosno 700. - 650. g. pr. Kr., možda i generaciju ranije, dok su dosadašnji nalazi pripadali razdobljima Ha C2 i Ha D1.

Tumul 3 nije imao nikakvu kamenu konstrukciju nego, je u sredini bila pravokutna nakupina gara i pepela s ulomcima najmanje triju keramičkih posuda: dvaju lonaca i plitice. Metalnih nalaza nije bilo. U garu i pepelu uočene su sitne kosti koje vjerojatno pripadaju pokojniku. Čini se da je i u ovom slučaju riječ o konstrukciji podignutoj nad spalištem pokojnika.

Istraživanja nekropole u sezoni 2004. g.

Tijekom arheološke kampanje u 2004. g. istraživana su tri tumula na južnoj strani nekropole koja su u terenskoj dokumentaciji označena brojevima 4, 5 i 6.

Kaptol, lokalitet Gradci, djelomični prikaz položaja tumula na nalazištu (izradili: Ž. Sekulić i H. Potrebica)

Kaptol, lokalitet Gradci, grobna cjelina u tumulu 5 (foto: H. Potrebica)

Tumul 4 nalazi se na obronku brda zapadno ispod tumula 3 i tumula 5, a iznad tumula 7, i s njima čini svojevrsan niz kako po tome što su smješteni na padini istog obronka u određenoj liniji, tako i zbog toga što njihova današnja veličina navodi na zaključak da su i u vrijeme nastanka bili sličnih dimenzija. Sačuvana visina iznosila je oko 1,2 m, a vidljivi promjer oko 13 m. Nažalost, unatoč veoma preciznom iskopavanju u spomenutom su tumulu nađene samo dvije relativno male skupine spaljene keramike položene na nakupini ugljena i gara. Metalnih nalaza, kao ni kamene konstrukcije nije bilo. Ništa u nasipu tumula nije upućivalo na naknadnu intervenciju pa je moguće da je riječ o grobu s veoma malo priloga ili o nekakvoj žrtvenoj konstrukciji. U svakom slučaju, funkcija tumula, a time i mogućnost njegove interpretacije, vidjet će se tek u širem kontekstu nekropole i slike koju će nam dati struktura nalaza iz okolnih grobova.

Tumul 5 nalazio se na strmijem dijelu obronka, između tumula 3 i tumula 4. Baš kao i u slučaju tumula 4 teško mu je odrediti točne dimenzije zbog činjenice da je zbog nagiba terena humak erodirao, a i graditelji su prije nasipanja tumula izvršili određenu nivelaciju. U svakom slučaju, zatečena je visina 105 cm, a promjer oko 14 m. U gornjim slojevima nasipa tog tumula već su se počeli pojavljivati spaljeni ulomci keramike slični onima iz tumula 4, a pronađen je i veoma sitan fragment bronce (oko 1 mm). Ni u ovom slučaju nije pronađena nikakva kamena

Kaptol, lokalitet Gradci, nalazi i kosti u perifernom grobu 1 tumula 6 (foto: H. Potrebica)

konstrukcija. Na dnu nasipa pojavio se kompaktan sloj gara u kojem su pronađene dvije spaljene brončane fibule veoma malih dimenzija i loše očuvane. Neposredno ispod njih, unutar toga sloja, pronađena je glavna koncentracija grobnih nalaza koji su se sastojali od 11 keramičkih posuda koje su od težine zemlje ispucale, ali su zadržale svoj originalni položaj i djelomično formu. Riječ je o trima većim loncima od kojih dva pripadaju tipovima s izvijenim rubom. Ukrašeni su kanelurama, ali i plastičnim buklama i rebrima na najširem dijelu trbuha. Jedan od tih lonaca pronađen je poklopljen pliticom, a budući da su i u blizini drugih dvaju lonaca pronađene slične plitice, nije isključeno da je to bio slučaj i s druga dva, veća lonca. Na zapadnom rubu groba pronađene su četiri plitice položene jedna u drugu koje čine svojevrsan komplet posuđa. U neposrednoj blizini dvaju velikih lonaca bila je nakupina kostiju za koje pretpostavljamo da pripadaju pokojniku ili pokojnici. Na toj su nakupini pronađeni ostaci dvaju željeznih noževa u veoma lošem stanju (vjerojatno spaljena), kao i još jedan za sada nedefinirani željezni predmet. Još nekoliko ulomaka bronce pronađeno je između keramičkih posuda. U donjem dijelu nakupine kostiju pronađena je mala plitka posudica promjera 6,5 cm s dvije rupice, ukrašena kanelurama i sačuvana u cijelosti. Posude su uklonjene sa sadržajem zemlje, a svi nalazi upućeni su na konzervaciju i restauraciju. Nakon završetka tih postupaka, kao i analize prikupljenih uzoraka moći ćemo donijeti konačnu prosudbu o ovoj grobnoj cjelini. U ovom trenutku na osnovi tipologije keramike i fibula grob bismo mogli okvirno datirati u Ha D1 ili najranije u kraj Ha C2. Unatoč nalazu dvaju željeznih noževa, zbog svih drugih nalaza, relativno velikoga broja keramičkih posuda, kao i činjenice da noževi nisu jasne odrednice spola pokojnika, ova grobna cjelina može se pripisati ženskoj osobi. Posebna vrijednost groba u tumulu 5 jest to što prvi puta imamo prigodu suvremenim metodama sustavno istražiti grobnu cjelinu koja pripada kronološkom kontekstu tumula istraživanih prije tridesetak godina i možda ponuditi kvalitetniju interpretaciju tih nalaza.

Tumul 6 nalazi se zapadno od tumula 5, također na strmom obronku brda, pa mu je teško utvrditi točne dimenzije. Osim erozije, to je otežano i činjenicom da je prije tridesetak godina tijekom vojnih vježbi na vrhu tog tumula bio ukopan mitraljeski rov. U svakom slučaju sačuvana visina mu je oko 2,8 m, a promjer oko 18 m, što ga čini najvećim vidljivim tumulom na nekropoli Gradci. Već na početku istraživanja, na granici sjeveroistočnog i jugoistočnog kvadranta, djelomično pod kontrolnim profilom, pronađen je paljevinski grob manjih dimenzija (85 x 50 cm). Riječ je o pokojniku koji je spaljen na nekom drugom mjestu, a u grobu je pronađeno tek nešto malo gara, dosta kostiju, manja keramička posuda i željezni nož sa željezno-brončanom pojasnom garniturom. Zanimljiva pojasna garnitura za sada se na temelju istočnoalpskih paralela može datirati u Ha D1, a na jednoj od brončanih pločica vidljivi su i ostaci tkanine. Za interpretaciju ove grobne konstrukcije bit će presudni rezultati antropološke analize dosta dobro očuvanih paljevinskih osteoloških ostataka, kao i odnos te, periferne grobne konstrukcije sa središnjim grobom. Za sada znamo da ovaj grob nije ukopan, nego je položen na površinu originalnog humka, a preko svega je nasut još jedan nasip čiju je originalnu debljinu zbog erozije teško utvrditi.

U središnjem dijelu humka pronađena je još jedna nakupina gara s nešto slabije očuvanim kostima iznad koje su nađeni ulomci jednoga kvalitetnog crnog grafitiranog lonca i plitice, kao i vjerojatno donji dio brončane višeglave igle i željezna perla. Može se pretpostaviti da je i u ovom slučaju riječ o sekundarnoj grobnoj konstrukciji.

Ispod te konstrukcije, na sredini tumula, pronađena je središnja kamena konstrukcija poligonalnog oblika. Sastoji od kamenja različitih veličina od kojih su neki komadi, sigurno, teži od 250 kg. Dosta vidljivog kamenja čini amfibolit, izuzetno kvalitetni kamen, otporan na atmosferilije, koji se može naći na Papuku, ali ne na ovoj lokaciji. Svjesna uporaba takvog kamena zamijećena je i u grobnoj konstrukciji u tumulu 1, gdje su možda upravo zahvaljujući tomu biološki ostaci ostali relativno dobro očuvani. Između kamenja se naziru duboke šupljine nastale ispiranjem vode koje možda sugeriraju da je kamenje nekada ležalo na lako propadljivoj konstrukciji od organskog materijala kao što je drvo. Goleme dimenzije ove poligonalne konstrukcije koje promjerom na pojedinim mjestima dosežu i 5 m, kao i složena konstrukcija cijelog tumula, navode na zaključak da je riječ o važnom nalazu istaknutog pripadnika ondašnje zajednice. Zbog tih elemenata treba biti spreman na veću količinu osjetljivih i/ili lako propadljivih nalaza unutar ovoga groba. Primarni konzervacijski zahvati na takvom materijalu zahtijevaju veliku pažnju i detaljan pristup pri samom vađenju, a potom ih je potrebno odmah uputiti u složene konzervacijske postupke koji iziskuju dobru organizaciju i golema financijska sredstva. Imajući takve mogućnosti u vidu, odlučeno je da se otvaranje komore odgodi za sljedeću godinu, kad se prijeku odgovarajuća sredstva i stručna ekipa za tako složeni zadatak.

Bez obzira na nalaze, riječ je svakako o jednoj od najvažnijih grobnih konstrukcija na nalazištu Gradci koja će imati ključnu važnost za interpretaciju cijele nekropole, a možda i šire.

Svi su tumuli istraživani križnom metodom uz primjenu detaljne stratigrafske razdiobe. Sva terenska dokumentacija rađena je kontinuirano i uz uporabu totalne stanice kao osnovnoga mjernog instrumenta, o čemu je vođena primjerena dokumentacija. Teren je nakon završetka istraživanja saniran i uređen po postojećim propisima i uz nadzor Parka prirode Papuk. U tijeku su obrada, konzervacija i restauracija svih nalaza, za što je sredstva osigurao voditelj istraživanja.

Preliminarni rezultati antropološke analize

Antropološku analizu provodi dr. sc. Mario Šlaus iz Odjela za arheologiju HAZU. U grobu 2 tumula 6 vjerojatno je riječ o muškarcu u dobi između 30 i 40 godina, dok nakupina kostiju iz tumula 5 koja se nalazila između lonaca 1 i 2 i u kojoj su pronađeni željezni noževi najvjerojatnije pripada ženi koja je u vrijeme smrti doživjela dob od 25 do 35 godina. Najzanimljiviji je uzorak bio svakako onaj koji je otkriven tijekom konzervacije lonca 3 iz tumula 5. Riječ je o spaljenim ostacima djeteta u dobi od pola do dvije i pol godine. Iako su u svim uzorcima u malim količinama (manje od 4 %) bile prisutne i životinjske kosti u ovom slučaju ta je veza bila posebno naglašena jer su životinjske kosti činile oko 30 % ukupne količine kostiju u posudi.

Posebno je zanimljiv rijedak nalaz fragmentiranog i ukrašenog koštanog predmeta koji je pronađen među ko-

Kaptol, lokalitet Gradci, brončana fibula pronađena na gradinskom naselju uz nekropolu (foto: H. Potrebica)

stima u loncu 3 tumula 5, u kojem je otkriven i još jedan manji keramički poklopac po obliku i ukrasu sličan manjem recipijentu koji je pronađen u nakupini kostiju između lonaca u tumulu 5. Takvi su predmeti do sada nezabilježeni na ovom prostoru, a određene paralele postoje na prostoru sjeverne Bosne, u Donjoj Dolini.

Gradinsko naselje

Sondirana je i gradina sjeverno od nekropole na kojoj je utvrđeno da je velika površina naselja bila uključena u aktivan život koji je, čini se, kontinuirano trajao sve do ranog ili srednjeg latena. Ako se to potvrdi, bio to jedinstven slučaj na prostoru čitave Panonije i potpuno bi promijenio kronološku i kulturološku sliku cijeloga tog prostora. Osim toga, utvrđen je položaj u blizini kojega je vjerojatno bilo nekakvo vjersko ili društveno središte naselja (Potrebica 2003).

U sezoni 2004. g. nisu obavljani nikakvi veći zahvati na prostoru naselja. Obilaskom gradine, na već spominjanom prostoru potencijalnoga središta pronađena je lučna dvopetljasta fibula s nogom u obliku beotskog štita. Iako je riječ o nalazu izvan konteksta, njegova je važnost golema jer još jednom dokumentira veze ovoga prostora s Balkanom, odnosno s glasinačkim kulturnim krugom u kojem su takve fibule jedan od karakterističnih oblika (Potrebica 1998). Svakako treba spomenuti da je riječ o nalazu s krajnjega sjeverozapadnog ruba prostora distribucije takvih fibula. Nastavkom planiranih sustavnih istraživanja pokušat će se odgovoriti na neka od postavljenih pitanja i dobiti bolji uvid u kompleksnu strukturu ovog nalazišta i zajednica starijeg željeznog doba na širem prostoru.

Literatura

Potrebica 1998 H. Potrebica, Some Remarks on the Contacts Between the Greek and the Hallstatt Culture Considering the Area of the Northern Croatia in the Early Iron Age, u: M. Pearce & M. Tosi, (ur.), Papers from the EAA Third Annual Meeting at Ravenna 1997, Volume 1: Pre- and Protohistory, BAR 717, Oxford, 1998: 241 - 249.

Potrebica 2002 H. Potrebica, Istraživanje nekropole pod tumulima iz starijega željeznog doba na nalazištu Gradci kod sela Kaptol (sezona 2001.), OA 26, Zagreb, 2002: 331 - 340.

Potrebica 2003 H. Potrebica, Požeška kotlina i Donja Dolina u komunikacijskoj mreži starijeg željeznog doba,

OA 27, Zagreb, 2003: 217 - 242.

Vejvoda, Mirnik 1973 V. Vejvoda, I. Mirnik, Halštatski kneževski grobovi iz Kaptola kod Slavonske Požege, AV 24, Ljubljana, 1973: 592 - 610.

Vejvoda, Mirnik 1991 V. Vejvoda, I. Mirnik, Prethistorijski Kaptol, u: Potrebica, F. (ur.), Kaptol 1221.-1991., Kaptol, 1991: 9 - 28.

dr. sc. Hrvoje Potrebica

Summary

Three tumuli on the southern side of the late Iron Age necropolis on Gradci hill near Kaptol, marked on the site documentation with numbers 4, 5 and 6, were investigated during archaeological campaign in 2004.

Tumulus 4 is located on the hill to the west under the tumulus 3 and tumulus 5, and above tumulus 7, and it is making some kind of a row with the other tumulus because they are all situated on the sloping ground of the same hill-side in a certain line, it may be possible that it is about a grave with a very little grave material or it is some kind of a sacrificial structure. **Tumulus 5** was located on a steeper part of the hill-side. Directly under the compact layer of soot in which there were found two burnt bronze fibulae, within the same layer it was found the major concentration of grave finds which was composed of 11 ceramic vessels that had been fragmented under the weight of the soil but they had maintained their original position and partial form. There was also hoard of bones which we believe that belonged to the deceased. On the same hoard were found remains of two iron knives in a very bad condition (probably burnt) and one so-far non-defined iron object. On the base of typology of pottery and fibula, the grave could be dated to Ha D1 or to Ha C2. The grave unit could be attributed to a female person. **Tumulus 6** is situated to the west of tumulus 5, which is also incineration burial of smaller dimensions. It is about the deceased that had been burnt on another spot, and in the grave there was found some soot, plenty of bones, a small ceramic vessel and iron knife with iron-bronze belt set. The belt set could be dated to Ha D1 according to eastern Alps parallels; on one of the bronze tablets even remains of textile are visible. Under the secondary grave construction, in the center of the tumulus,

a central stone polygonal-shaped construction has been found. Opening of the chamber has been postponed for the following year in order to collect the necessary funds and a team of experts for such a complex task. It is about one of the most important grave construction on the site Gradci which is going to be of crucial importance for the interpretation of the whole necropolis, and maybe even broader area.

The remains of a castle situated to the north of the necropolis, in which a wide area of a settlement – according to what was established at the necropolis – had been included into an active life that seemed to be lasted continuously until the early or late La Tène period, was probed.

Redni broj: 19

Lokalitet: Stari grad Požega – jugoistočna kula i bedem

Naselje: Požega

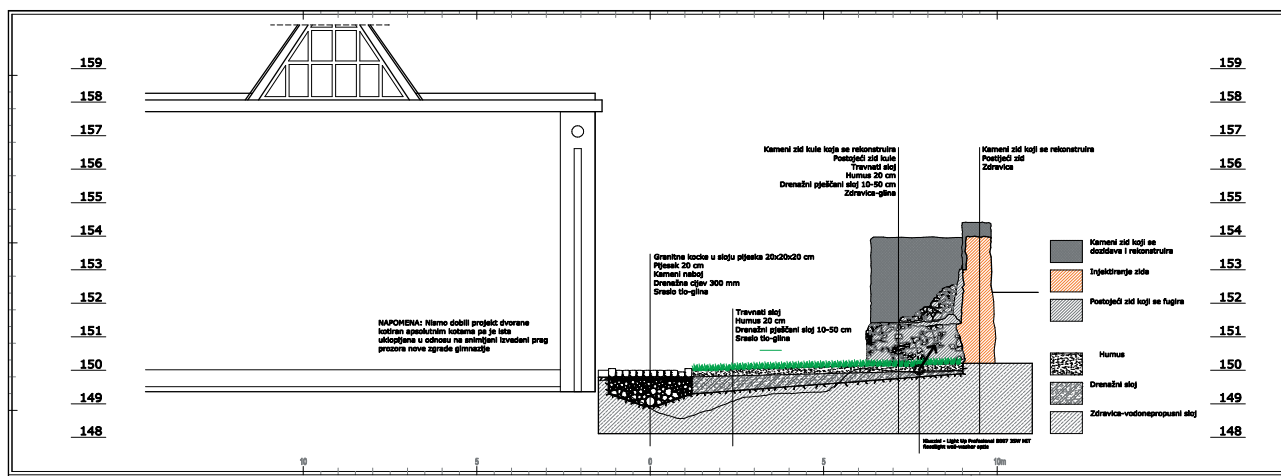
Grad/općina: Požega

Pravni status: R-491

Razdoblje: SV

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje i konzervacija

Pri iskopu za temelje športske dvorane Gimnazije Požega na parceli k.č. 1448, k.o. Požega (spomenički lokalitet Stari grad Požega, jugoistočna kula i bedem) strojem za iskop, u njezinom JZ kutu, došlo je do devastacije polukružne kule. Radovi su obustavljeni te se pristupilo arheološkim istraživanjima koja su provedena tijekom lipnja i srpnja 2004. g. (stručni voditelj istraživanja: Nela Kovačević, Omega Engineering d.o.o., voditelj projekta: Željko Peković, Omega Engineering, d.o.o., Dubrovnik; radovi financirani sredstvima Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa). Zona zahvata arheoloških istraživanja uz jugoistočnu kulu i bedem obuhvatila je površinu od 250 m². Prosječna relativna dubina iskopa je bila oko 2,00 m (152,40 – 150,40 m n.m.). Rezultat istraživanja je srednjovjekovni gradski bedem, jugoistočna kula i gradski opkop. Srednjovjekovna kula se pojavila nakon otkopa humusnog sloja, dok je srednjovjekovni bedem bio vidljiv prije arheoloških istraživanja i u funkciji ogradnog zida crkvenog posjeda i privatnih parcela. U rovu, koji je položen okomito na srednjovjekov-

Stari grad Požega, situacijski plan s prijedlogom prezentacije i djelomične rekonstrukcije zidova (izradili: Ž. Peković i N. Kovačević)

vni bedem i kulu, pronađen je gradski opkop. Lokalitet je višestruko nasipavan pa su mu vertikalni stratigrafski slojevi ispremještani. Naknadno je devastiran iskopima za infrastrukturu i posljednjim strojnim iskopom za temelje športske dvorane nove zgrade Gimnazije Požege. Raslojeni su svi nasipni slojevi do zdravice na kojoj je temeljen gradski bedem. Na temelju iščitavanja načina građenja zida bedem nije moguće precizno datirati. Također su i pokretni nalazi višekratno ispremještani tako da ni njihova stratigrafija ne daje mogućnost precizne datacije.

Srednjovjekovni bedem, jugoistočna kula i gradski opkop

Srednjovjekovni je bedem s obiju strana devastiran na način da mu je oguljeno prednje kameno lice. Krpan je i popunjavan recentnom opekam i betonom. Sačuvan je u visini od oko 3,50 m i debljini od oko 30-ak cm pri vrhu, dok je u donjem dijelu sačuvan u izvornoj debljini od 80-ak cm. Rađen je od neobrađenoga lomljenog krednog vapnenca u obilnom sloju vapnenog morta. Vanjsko lice zida nepravilno je žbukano. Temeljen je na zdravici, bez proširenja temeljne stope. Na njegovu su pročelju vidljive dvije veće pukotine, nastale vjerojatno kao posljedica potresa, te ostaci manjeg otvora koji je naknadno zazidan. Srednjovjekovna je kula, kao i bedem, rađena od neobrađenoga lomljenoga krednog vapnenca u obilnome sloju vapnenog morta. Vanjsko je lice žbukano. Temeljena je na zdravici, bez proširenja temeljne stope. Sačuvana je u visini od oko 2,50 m i debljini od oko 80-tak cm. Nakon uklanjanja nasipnoga sloja od riječnog šljunka utvrđen je profil gradskog opkopa iskopanog u zdravici, koji je istražen u dužini od 6,20 m i širini 2,40 m.

Pokretni nalazi pronađeni ovim istraživanjima vrlo su rijetki. Prisutni su ulomci grube keramike, debljih stijenki, rađenoj s primjesom kamenčića i kalcita i glazirani zelenkastom glazurom, jedna keramička lula sivkastocrne boje sa žigom, te jedan austrijski bakrenjak s likom Marije Terezije i godinom 1763. Jedna je zdjela rekonstruirana, a

novčić je konzerviran.

Istraženi kompleks važan je prezentabilni ostatak srednjovjekovnih bedema grada Požege.

Prvi spomen utvrđene Požege jest isprava iz 1277. kojom papa Honorije III. odobrava nadbiskupu Ugrinu kupnju „castrum de Posega cum pertinentiis suis“ (T. Smičiklas, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* III, str. 264). Pronađeni bedem s opkopom predstavlja utvrđivanje podgrađa koja nastaje podno kaštela, kao organizirani grad sa središnjim trgom, samostanima Franjevačkog i Dominikanskog reda, te stambenom arhitekturom. Gradski bedem nije moguće precizno datirati, ali vrlo vjerojatno pripada utvrđivanju Požege u 15. i 16. stoljeću.

Konzervatorske smjernice i projekt prezentacije lokaliteta

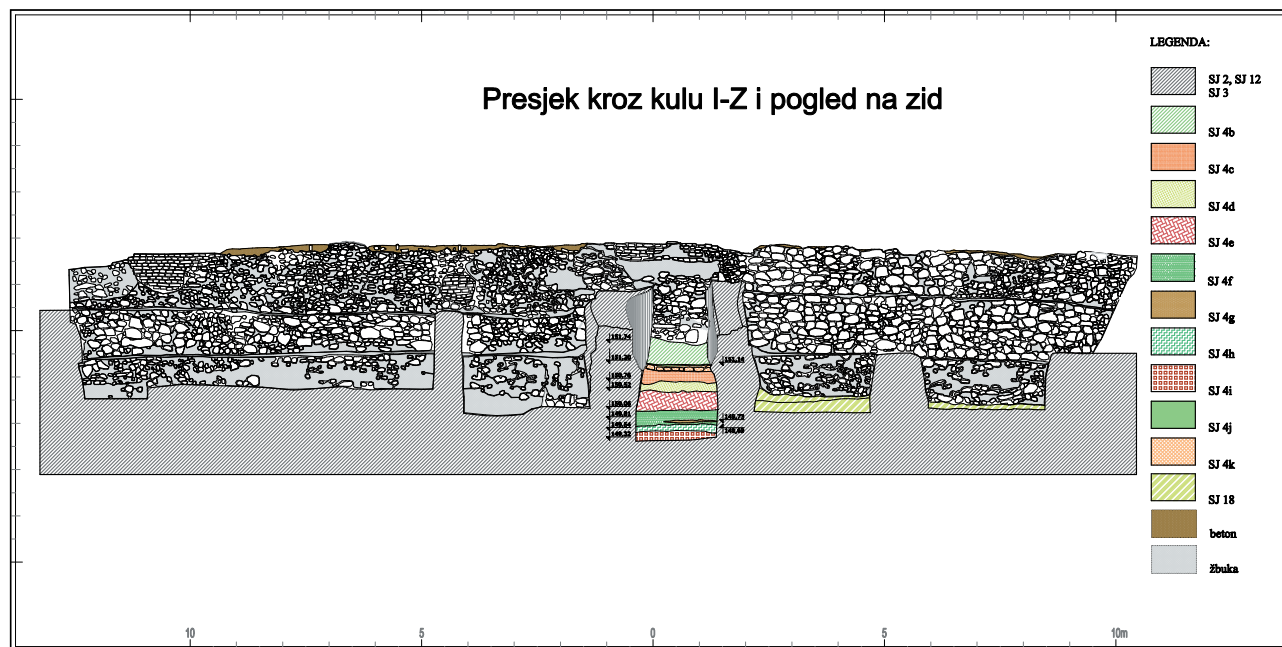
Na temelju arheoloških istraživanja predložene su preliminarne konzervatorske smjernice kako bi se mogle napraviti izmjene projekta gimnazijske športske dvorane, a napravljen je i projekt prezentacije arheološkog lokaliteta.

Konzervatorske smjernice:

1. Iskopati i ručnim iskopom istražiti ostatak poteza zidina uz prisutnost arheologa.
2. Zgradu športske dvorane odmaknuti u JZ kutu parcele najmanje 10 m.
3. Restaurirati ostatke gradskih zidina te ih djelomično rekonstruirati.
4. Uz potez gradskih zidina urediti šetnicu te je ukomponirati u dvorište Gimnazije Požege.

Projektom prezentacije predviđeno je restauriranje ostataka bedema i kule te djelomično dozidavanje zidova radi njihove lakše "čitljivosti". Bedem je prezentiran na izvornoj niveleti terena na zatravljenoj podlozi s odmaknutom šetnicom koja prati pružanje gradskih bedema. Posebno je obrađena rasvjeta lokaliteta te je predviđen pano s grafičkom dokumentacijom i tekstualnim prilogima o povijesti i razvoju lokaliteta.

Željko Peković
Nela Kovačević

Stari grad Požega, presjek kroz kulu (istok-zapad) i pogled na zid (izradili: Ž. Peković i N. Kovačević)

Summary

Archaeological investigations were carried out on the monumental site of Old Town Požega, the south-east defense tower and defense walls. The investigations were conditioned by devastation of the defense wall by machine excavation that was done for the foundations of a sports hall of a high school. The investigation comprised the area of 250 m² with a relative depth of 2 m.

The result of the investigation is a medieval town wall, the south-east defense tower and town fosse.

On the base of archaeological investigation preliminary conservation guidelines, that comprise archaeological investigation of the remains of the defense walls, restoring, partial reconstruction of the defense walls and decoration of a promenade along the defense wall, were proposed. The project of presentation has foreseen restoring of the remains of the defense walls and tower and partial construction of defense walls because of their easier 'legibility'. The researched complex represented by the remains of medieval defense walls of the town Požega dated to the 15th and 16th centuries is significant for the study of the history of Old Town Požega.

Redni broj: 20

Lokalitet: Treštanovačka gradina

Naselje: Tekić

Grad/općina: Jakšić

Pravni status: R-392

Razdoblje: A

Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Tijekom rujna i listopada 2004. g. (15 radnih dana) Gradski muzej u Požegi izvršio je devetu fazu sustavnih arheoloških istraživanja na rimskoj nekropoli u Tekiću (stručni voditelj istraživanja: Dubravka Sokač-Štimac; voditelj projekta: Gradski muzej u Požegi; radovi su financirani sredstvima Ministarstva kulture RH i Grada Požege).

Kasnorimska nekropola do sada je istražena na površini od 1476 m², sa 125 istraženih grobova. Tijekom 2004. g. u 6 sondi i 150 m² pronađene su 23 grobne rake, a ukupno je istraženo 11 kosturnih grobova. Kosturni ostaci muškaraca, žena i djece ispruženi su na leđa, s rukama uz tijelo ili prekrivenima na trbuhu, orijentacije zapad - istok (kosti glave su na zapadu). Ostaci ugljena i željezni čavli upućuju na to da su pokojnici bili ukopani u drvenim sanducima. Neki su grobovi bili obloženi ciglom i kamenom, a kostur prekriven crijepom.

Lokalitet Tekić, rimska nekropola, 4. st. (foto: D. Mirković)

Nastavljeno je istraživanje grobljanskog objekta (ceste) koji čini popločenje od manjih bijelih kamenih oblutaka i većega sivog kamena. Ukupna je dužina ceste 17 m, širina je 0,60 m, a proteže su u smjeru zapad - istok. Na popločenju je nađena manja željezna trobridna strjelica, željezno dugme i ulomci kasnorimske keramike.

Pokretna građa obuhvaća uglavnom ženski nakit: brončane naušnice, srebrni lunulasti privjesak, veće i manje obojene staklene perlice, narukvice od bronce, željeza i kosti, ulomke staklene čaše smeđe boje te jedna željezna lucerna (svjetiljka). Grobovi i pokretna građa pripadaju drugoj polovici 4. stoljeća.

Na jugoistočnom dijelu parcele (k.č. 34, k.o. Treštanovci) utvrđena je južna granica prostiranja nekropole i ostatak pristupne sporedne rimske ceste prema groblju. Važan je i pronalazak ulomaka panonske inkrustrirane i liscenske keramike, južno od rimskih grobova.

Nakon završetka istraživanja na lokalitetu je primijenjena zimska zaštita kamene ceste i neistraženih grobnih raka s pomoću folije i debeloga sloja zemlje. Kosturni ostaci iz istraženih grobova pohranjeni su u Gradski muzej u Požegi.

Literatura

Sokač-Štimac 1984 D. Sokač Štimac, Rezultati arheoloških istraživanja na "Treštanovačkoj gradini" kod Tekića, Požeški zbornik V, Slavonska Požega, 1984.

Sokač-Štimac 2005 D. Sokač-Štimac, Tekić – rimsko groblje i naselje (katalog izložbe), Gradski muzej Požega, Požega, 2005.

Dubravka Sokač-Štimac

Lokalitet Tekić, nalazi iz groba djevojčice - G 115 (foto: D. Mirković)

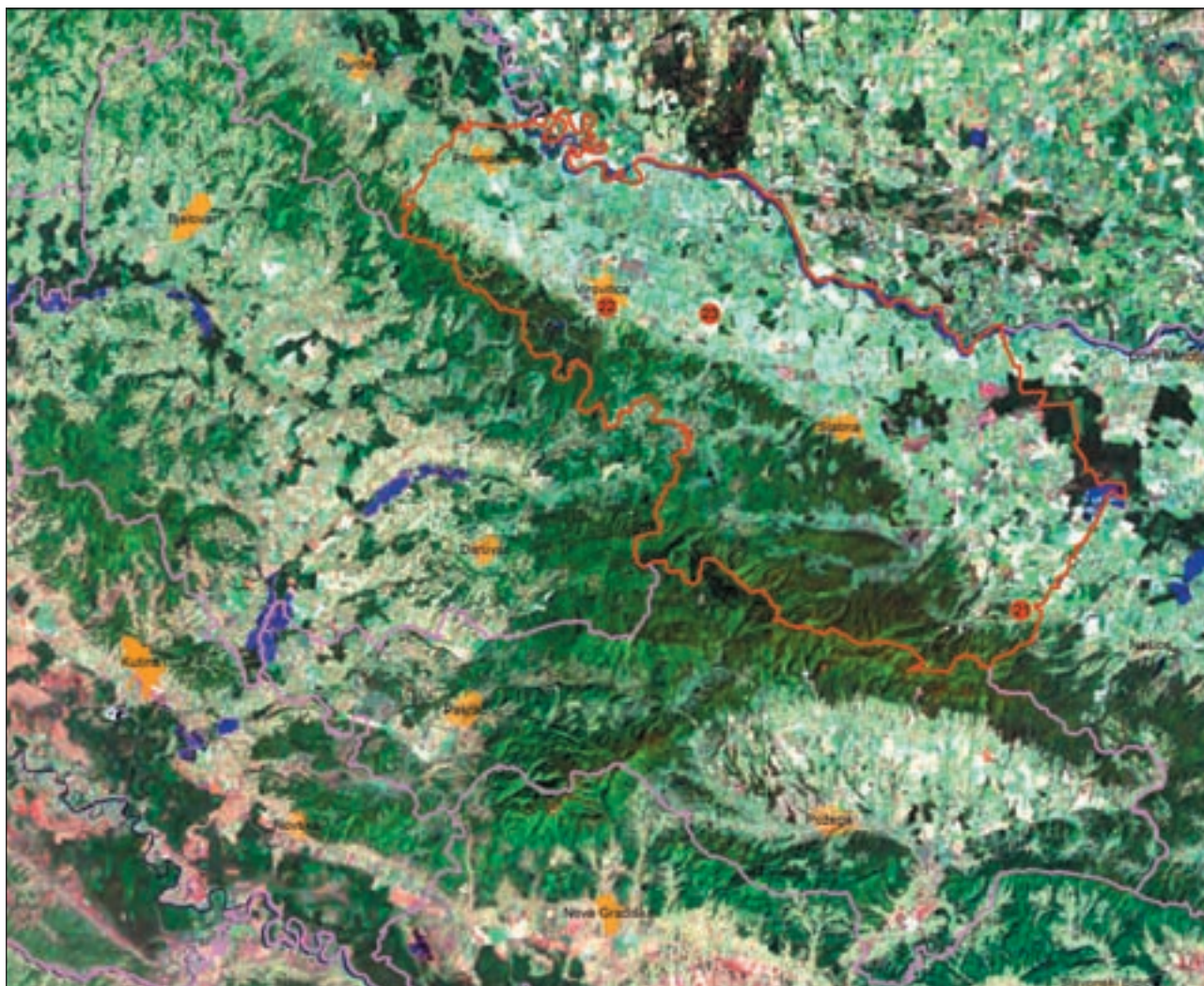
Lokalitet Tekić, ostaci kamene grobljanske ceste (foto: D. Mirković)

Summary

The ninth campaign of the systematic archaeological excavations of the Roman necropolis from the 4th century was carried out during September and October 2004. A total of 234 grave pits were found, while 11 skeleton graves of men, women and children were investigated. Grave material is represented by female jewellery (bronze earrings, bronze, iron and bone bracelets, glass beads, glass fragments and iron lucerne). The Roman stone access road 17 m long and 0.60 m wide, leading up towards the site, was discovered and excavated.

Plastic film and thick soil layer were used as winter protection of the road and of the unexplored grave pits.

VIROVITIČKO-PODRAVSKA ŽUPANIJA

- 21 Crkvari - crkva sv. Lovre
22 Virovitica - srednjovjekovna utvrda
23 Zvonimirovo - Veliko polje

Redni broj: 21**Lokalitet: Crkvari - crkva sv. Lovre****Naselje: Crkvari****Grad/općina: Orahovica****Pravni status: Z-368****Razdoblje: SV****Vrsta radova: sustavno iskopavanje**

U vremenu od 23. kolovoza do 3. rujna 2004. g. Institut za arheologiju nastavio je sustavno istraživanje lokaliteta Crkvari – crkva sv. Lovre, započeto godinu dana prije (voditelj projekta i stručni voditelj istraživanja: prof. dr. sc. Željko Tomičić; zamjenik stručnog voditelja: mr. sc. Tatjana Tkalčec; radovi su financirani sredstvima Ministarstva kulture RH).

Crkva sv. Lovre podignuta je na istaknutome brežuljku, na jednome od krajnjih sjeveroistočnih izdanaka Papuka, na samome početku podravske nizine. Uz očuvane dijelove izvornoga gotičkog tlorisa te pojedine elemente gotičke kamene plastike poput južnog portala datiranog u 15. st. (Vukičević-Samaržija 1986), crkva je u novom vijeku doživjela brojne preinake, osobito u svojoj unutrašnjosti. U nekoj fazi srednjega vijeka brijeg na kojemu je crkva podignuta prilagođen je obrambenim potrebama: iskopan je duboki opkop i podignut zemljani bedem. Još iz 17. st. postoje zapisi komorskih popisivača o ruševnoj crkvi sv. Lovre na brdu iznad sela Jošave, građenoj od kamena i okruženoj opkopom, a nagađa se da je pripadala nekom samostanu ili opatiji (Tomičić et al. 2004).

Arheološka istraživanja 2004. g. nastavljena su na prostoru sjeverno od crkve, duž južnog dijela svetišta i sjevernog dijela lađe, na površini od 62,5 m² (Tomičić, Tkalčec 2005).

Otkriveni su dijelovi tlocrta prostorija i objekata srednjovjekovnoga arhitektonskoga sklopa, oštećena novovjekovnim pregradnjama i intervencijama. Na osnovi dosadašnjih istraživanja zaključuje se da otkriveni dijelovi objekta sakralne namjene s očuvanom oltarnom menzom čine sakristiju, stariju crkvu ili tek njezin dio, a dio otkrivene arhitekture možda pripada i samostanskom kompleksu, no tek će nastavak istraživanja pružiti jasniju sliku. Objekt sakralne namjene zatvoren je na istoku polukružnim zidom neuobičajeno blagoga, jedva zamjetljiva luka. Zid je građen od lomljenoga kamena vezana žbukom. Vanjsko i unutrašnje lice čini nešto veće nepravilno kamenje, a ispunja se sastoji od sitnog lomljenog kamena. Širina je zida 0,84 m, a dužina 3,37 m, uz napomenu da na južnome dijelu ulazi ispod potpornjaka crkve. Na sjevernom se dijelu zid u jedinstvenoj strukturi zakreće prema zapadu u dužini od 8,94 m, a uočljivo je da je širi od istočnoga (1,06 m). S unutarnje strane sjevernog zida nalazi se zidana struktura koja je jednim dijelom ugrađena u sjeverni zid, dok mu je južna strana oštećena dubokim ukopom nepoznate namjene. Dimenzije ovog zida (možda pilastra) iznose 1,26x0,55 m. Na sjeverozapadnome je dijelu objekt u dužini od 2 m dijelom zatvoren zidom širine 1,18 m. Od te točke južnije prema crkvi podignut je zid drukčije strukture i plitko temeljen koji potječe iz mlađe faze, vjerojatno iz baroknog razdoblja, a u srednjem je vijeku taj prostor bio otvoren, kako pokazuju dosadašnja istraživanja. Dapače, srednjovjekovna se arhitektura proteže dalje prema zapadu od navedenog prekida zida smjera S-J (istraživanom površinom 2003. g. obuhvaćen je, između brojne barokne arhitekture, srednjovjekovni zid smjera I-Z u dužini od 6

Crkvari, crkva sv. Lovre, oltarna menza i temelj sjevernog zida crkve, pogled SZ–JI (foto: H. Kalafatić)

m; Tomičić et al. 2004), otvarajući na taj način mogućnost tumačenja ostataka srednjovjekovne arhitekture velikim sakralnim kompleksom, čije je prvobitno značenje daleko nadilazio važnost male gotičke crkve kakvom se danas naizgled čini crkva sv. Lovre.

Oltarna menza, dimenzija 1,70x1,57 m, građena je od kamena nepravilnih oblika, a leži na proslojcima od žbuke. Što se tiče razine hodne površine u novootkrivenoj prostoriji ili objektu, jedini oslonac za pretpostavku čini tek dijelom očuvana niža razina neposredno istočno uz oltarnu menzu. Na ostalim dijelovima nisu uočeni tragovi podnice zbog učestalih ukopavanja pokojnika. Ova se niveleta prepoznaje i u specifičnosti gradnje sjevernoga crkvenoga broda (vodoravna dilatacija u današnjim temeljima), što dovodi do niza daljnjih pitanja u vezi s odnosom današnje crkve, odnosno njezine gotičke faze i novootkrivenog ob-

Crkvari, crkva sv. Lovre, dio novootkrivene arhitekture, pogled I–Z (foto: H. Kalafatić)

jekta ili dijela objekta. Tek će se daljnjim istraživanjima ciljanih površina ustanoviti jasan stratigrafski slijed izgradnje.

Unutar i oko novootkrivenog objekta pronađeni su brojni grobovi. Grobovi odraslih individua i djece unutar objekta orijentirani su pravilno u smjeru zapad (glava) – istok (noge), dok su grobovi (djece) uz istočni zid izvan objekta orijentirani J-S ili rjeđe S-J, na temelju čega se zaključuje da potječu iz vremena kada su zidovi bili vidljivi nad zemljom, odnosno iz vremena kada je objekt bio u funkciji.

Ukupno je istraženo 49 grobnih cjelina koje označuju tek dio ukopa koji su obavljani na ovome prostoru. Zamijećen je niz ostataka grobnih raka (mrlja samih dna njihovih zapuna i ukopa) koje su bile uništene kasnijim ukopavanjem. Zbog učestalosti ukopavanja došlo je i do stvaranja specifičnoga sloja s mnogo nalaza dislociranih ljudskih kostiju koji se sastojao od zemlje i nešto sitne šute, odnosno od zapuna starijih grobnih cjelina, u kojemu i nije bilo moguće razlučiti ukope u grobne rake. U tome sloju specifični su nalazi triju zeleno glaziranih vrčica koje možemo vezati uz upotrebu u liturgijske svrhe.

Razlikuju se dva srednjovjekovna horizonta ukopavanja (prije i nakon izgradnje srednjovjekovnog objekta sjeverno od crkve) te horizont ukopavanja u novome vijeku. Pokojnici su polagani u rake u drvenim ljesovima, i to uglavnom bez priloga nošnje i nakita (pojasnih kopči, kopčica, prstenja i slično). Položaj ruku uglavnom je ispružen, no prisutan je i položaj na zdjelici, nisko na prsima te kombinacije ispružene ruke i ruke položene na prsa, odnosno zdjelicu. Otkloni grobova orijentiranih Z-I iznose od 50° prema jugu do 1° prema sjeveru, a najučestalije se pojavljuju otkloni u rasponu od 12 do 20 stupnjeva prema jugu. Uočljiva je velika smrtnost djece.

Nakon istraživanja kompletna površina i sve istražene zidane strukture pokrivene su geotekstilom, kao privremenom zaštitom, do daljnjih arheoloških istraživanja i planiranih konzervatorskih radova.

Literatura

Tomičić, Krznar, Osterman, Novak 2004 Ž. Tomičić, S. Krznar, J. Osterman, M. Novak, Arheološko-konzervatorska istraživanja crkve Sv. Lovre kraj sela Crkvara u općini Orahovica (2003.), Obavijesti HAD, 36/1, Zagreb, 2004: 156 - 162.

Tomičić, Tkalčec 2004 Ž. Tomičić, T. Tkalčec, Crkvari – crkva Sv. Lovre 2004., Annales Instituti Archaeologici, br. 1, Zagreb, 2005.

Vukičević-Samaržija 1986 D. Vukičević-Samaržija, Sakralna gotička arhitektura u Slavoniji, Zagreb, 1986.

dr. sc. Željko Tomičić
mr. sc. Tatjana Tkalčec

Summary

The Gothic church of St Lawrence, redecorated in Baroque style, near Crkvari (Orahovica Municipality) is situated on an isolated hill which assures control of a wider area. It is surrounded by deep entrenchment and earthen defense wall. The Gothic phase of this church was dated to approximately 15th century, according the decorative plasterwork of the entrance doorway.

The Institute of Archaeology, Zagreb started systematic ar-

chaeological investigations and conservation works which resulted by discovery of a part of medieval and baroque architecture to the north of the church as well as grave units. The investigations were continued in 2004 on the area to the north of the church.

Parts of the outline of the rooms and other structures of the medieval complex were discovered, some of which were damaged by modern reconstructions and interventions. On the base of the research conducted so far, a conclusion can be drawn that the discovered part of the structure with a sacral purpose with preserved altar mensa represents sacristy, former church or a part of former church, while some walls of newly discovered architectural structures may belong to the monastic complex.

A total of 49 graves, which represent only a part of burials that had been made in this area, were investigated. A series of remains of the grave pits, damaged by later burials, was noted. Despite of huge modern disturbances, two medieval burial layers have been distinguished (anterior and posterior to the construction of the medieval structure to the north of the church) and the Modern Age burial layer could be distinguished. The deceased were laid into graves in timber coffins, without any enclosed objects like attire or jewels (belt buckles, brooches, rings and the like). A high infant mortality rate is evident.

Redni broj: 22

Lokalitet: Virovitica - srednjovjekovna utvrda

Naselje: Virovitica

Grad/općina: Virovitica

Pravni status: Z-381

Razdoblje: SV

Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Tijekom rujna 2004. proveden je nastavak istraživanja jedne od srednjovjekovnih kula virovitičke nizinske utvrde smještene u gradskom parku (voditeljica istraživanja Silvija Salajić; arheološka ekipa: Ana Kunac iz Gradskog muzeja Makarska, Katarina Gugo iz Kninskog muzeja i Ana Bobovec iz Muzeja Moslavine u Kutini; radovi su financirani sredstvima Ministarstva kulture RH i Grada Virovitice).

Srednjovjekovna nizinska utvrda iz 15. st. sa sačuvanom prepoznatljivom konfiguracijom tla, još dobro vidljivog jarka i povišenog platoa utvrde, nalazi se u središtu Virovitice, u gradskom parku. Na sjevernom dijelu prostranog platoa grof Pejačević je početkom 19. st. izgradio barokno-klasicistički dvorac u kojemu je danas smješten Gradski muzej.

Prvo iskopavanje na utvrdi provedeno je 1991. g., i to na južnome dijelu opkopa, na mjestu proširivanja gradskog bazena (projektom obnove parka planirano je premještanje bazena izvan arheološke zone). Tom su prigodom pronađeni piloti drvenog mosta i ulaz u tunel koji vodi ispod platoa. Godine 1998. i 1999. financijskom potporom Ministarstva kulture otkopan je ulaz u srednjovjekovnu tvrđavu na zapadnoj kosini gradskog parka. Ispred zida od opeka i zazidanog ulaza bila je postavljena kamena kompozicija s dva herolda i grbom grofa Pejačevića iz 19. st. (danas restaurirana i privremeno postavljena u predvorju dvorca).

Virovitica, otkopani dio srednjovjekovne kule (foto: S. Salajić)

Nastavljajući provedbu projekta obnove parka Grad Virovitica poticao je daljnje iskopavanje. Tako se 2003. g. nastavilo s otkrivanjem ostatka utvrde, ovoga puta na platou. Naime, povijesni nam izvori govore da je prvi Pejačević u Virovitici (barun Marko Pejačević), došavši u 17. st. iz Našica, zatekao ruševine „turske“ tvrđave. Dvije kule, četvrtasta i okrugla, vanjskoga promjera oko 14 m, bile su u dobrom stanju tako da se jednom koristio kao žitnicom, a drugom kao kapelicom. Povodeći se ovim zapisom, pronađen je u sjeveroistočnom dijelu platoa, ispod travanate površine, zid od kamena i opeke, povezan žbukom. Daljnjim kopanjem, usredotočujući se na horizon-

Virovitica, zaštita kule geotekstilom i izgradnja privremene nadstrešnice (foto: S. Salajić)

talnu stratigrafiju, ustanovljen je njegov kružni oblik. Iduće, 2004. g. nastavljeno je iskopavanje kule te su otkopana tri kvadranta, odnosno, sjeverni i zapadni dio oblog zida dužine 15 m, do dubine od 2,00 do 2,50 m. Zid je pokazao iste značajke: solidno građen od bilogorskoga peščenjaka i opeke, povezan žbukom. Na pravilnim razmacima od oko 1 m udaljenosti pojavljuju se utori, širine 25 – 30 cm, ili pak plići i širi, što je dr. sc. Zorislav Horvat povezo sa gradnjom kule. Otkopani dio kule njezin je temelj. Još je sačuvan ulaz, odnosno izlaz u kulu, u razini šetališta, ispod platoa, dobro znan mještanima Virovitice. Pokretni je materijal vrlo oskudan. U gornjemu sloju humusa pronalaze se recentni nalazi (životinjske kosti i ulomci keramike novog vijeka), dok u dubljim slojevima (u tvrdoj ilovači) nalazi izostaju pa je stoga posebno dragocjen ulomak keramike koji ujedno i datira kulu, za sada, u 16. st., u vrijeme vladavine Turaka u Virovitici.

Zaštita lokaliteta

Otkopavanjem kule otvoreno je pitanje konzervacije i prezentacije arheološkog nalazišta u parku, odnosno u središtu grada (za sada se provode samo arheološka istraživanja). Iskopani dio srednjovjekovne arhitekture poduprt je gredicama i natkriven kako bi bio zaštićen preko zime, čime se nastoji spriječiti i moguće urušavanje zemlje te je na taj način teren pripremljen i za sljedeću arheološku kampanju.

Literatura

- Adamiček 1986** Josip Adamček, Virovitica i virovitička županija u srednjem vijeku, Virovitički zbornik 1234-1984, Virovitica, 1986.
- Horvat 2001** Rudolf Horvat, Povijest grada Virovitice, Matrica Hrvatska, Virovitica, 2001.
- Jančevski 1992** Silvija Jančevski, Zaštitno iskopavanje u arheološkoj zoni Virovitice, Obavijesti HAD, 1, Zagreb, 1992.
- Sabolić 1991** Dubravka Sabolić, Virovitička utvrda (katalog izložbe), Virovitica 1991.
- Salajić 2001** Silvija Salajić, Arheologija virovitičkog kraja (katalog izložbe), Virovitica, 2001.
- Salajić 2002** Silvija Salajić, Otkopavanje zatrpanog starog virovitičkog grada, Obavijesti HAD, 3, Zagreb, 2002.

Silvija Salajić

Summary

During September 2004 investigations of one of the medieval towers of Virovitica lowland fortification, located in the town park, were carried out. The medieval lowland fortification from the 15th century with a recognizable soil configuration, with clearly visible moat and a heightened fortification level, is situated in the centre of Virovitica, in the town park. On the north side of the spacious plateau the earl of Pejačević built a Baroque-Classicism style castle, which nowadays hosts a Town Museum.

The excavation of the tower was continued in the year 2004 and three quadrants were excavated, in other words the north and the west parts of the coating of the wall 15 m long, reaching the depth of 2 - 2.5 m. The excavated part of the tower is its foundation. In the upper layers of humus

there are recent finds (animal bones and modern pottery fragments), while in deeper layers (in hard loam) there is lack of finds, therefore the pottery fragment as the only find is particularly valuable, because it dates the tower, according to the present results, to the 16th century, the time of the Turkish domination in Virovitica.

Redni broj: 23

Lokalitet: Zvonimirovo - Veliko polje

Naselje: Zvonimirovo

Grad/općina: Suhopolje

Pravni status: P-452

Razdoblje: P, SV

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

U vremenu od 10. do 20. kolovoza 2004. obavljena su arheološka istraživanja zapadnoga i središnjega dijela lokaliteta Veliko polje u Zvonimirovu (voditelj projekta: prof. dr. sc. Željko Tomičić s Instituta za arheologiju; radovi su financirani sredstvima Ministarstva kulture RH i Općine Suhopolje).

Zaštitna arheološka istraživanja na lokalitetu Veliko polje provode se od 1993. g. s kraćim prekidom (1996. i 1997.) do danas. Na Velikom polju pronađeno je paljevinsko groblje latenske kulture (63 groba) koje se može datirati od oko 275. do 120. g. pr. Kr. (Tomičić et al. 2002; Tomičić et al. 2003) te kosturno groblje bjelobrdске kulture (42 groba) datirano u 11. st. (Tomičić 2000). Prapovijesna i ranosrednjovjekovna populacija koristile su za pokop istu izduženu prirodnu pješčanu i glinenu gredu. Istraživanja se provode radi poljoprivredne eksploatacije lokaliteta kojom se uništavaju grobovi. Površina lokaliteta iznosi oko 1,5 ha (k.č. 1888. i k.č. 1898., k.o. Gačište). U dosadašnjim istraživanjima, zaključno s 2004. g., istražena je površina od 1872 m². U istraživanjima tijekom 2004. g. obuhvaćena je površina od 92 m² s pomoću 8 sonda. Pokusne sonde bile su raspoređene na istočnoj i zapadnoj padini radi utvrđivanja zapadnog i istočnog ruba središnjeg dijela latenskog groblja te istočnog ruba bjelobrdskog groblja. Prosječna dubina iskopa iznosila je oko 1 m.

Rezultati istraživanja tijekom 2004. g. jesu definirani zapadni i istočni rub središnjeg dijela latenskog groblja, te istočni rub bjelobrdskog groblja. Otkrivena su 3 kosturna groba (grob 40 - 42) koji pripadaju bjelobrdskoj kulturi ranoga srednjeg vijeka. Osim grobova otkriveno je i nekoliko ukopanih objekata od kojih jedan čini dio jarka veličine 0,45x0,55 m, orijentacije sjever-jug, koji se nastavlja u profilu iskopa, dok je drugi manja okrugla jama zabilježena u zapadnom dijelu rake groba 41 promjera 0,18 m. Jarak možda označuje grobne parcele obližnjega latenskog groba. Takve su oznake otkrivene tijekom prijašnjih istraživanja i na sjevernom dijelu groblja, dok je okrugla manja jama možda ostatak kakve nadgrobne oznake.

Kod sva triju otkrivenih kosturnih grobova otkrivene su pravokutne grobne rake ukopane u eolski pijesak. Pokojnici su bili položeni u ispruženom položaju na leđima, orijentacije zapad-istok. U dvama grobovima (40 i 42) pronađene su izuzetno opremljene pokojnice, a u trećem grobu pronađen je samo brončani praporac. U grobu 40 bila je pokopana mlađa osoba opremljena bogatom ogrlicom od perli od puhanog stakla upotpunjena srčolikim dvodijelnim privjescima te brončanim praporcima. Zanimljivo je otkriće i ušćuvani dio trake od tekstilnih niti na kojem su u dvama

Zvonimirovo, istraživana sonda

isprepletenim niskama bile nanizane perle i privjesci. Time je rasvijetljen način na koji se takav osebujni ures nosio. U tom grobu oko glave pokojnice pronađeno je šest srebrnih naušnica volinijskog tipa koje su vjerojatno bile nošene kao ukras u kosi. Raka je bila dimenzija 1,24x0,45 m, a kostur je bio dug 1 m što dokazuje da je ondje bila pokopana mlada osoba.

U grobu 41, dimenzija rake 1,73x0,84 m, položen je na leđima pokojnik pokraj kojeg je pronađen dislocirani brončani praporac. Dužina je kostura bila 1,63 m. Osobita je zanimljivost i vertikalni stratigrafski odnos dvaju kosturnih grobova. Naime, ispod groba 41 pronađena je grobna raka dimenzija 1,08x0,37 m. Dužina kostura iznosi 0,79 m. U grobu je pronađena ogrlica načinjena od perli od puhanog stakla, kauri pužića, sekundarno upotrijebljenih latenskih perli od staklene paste, brončanih puceta, brončanih privjesaka i jednoga izuzetnog koštanog privje-

Zvonimirovo, grob 42

ska. Grob 42 nalazio se točno ispod groba 41. To znači da je pokojnica iz groba 42 ukopana malo prije ukopane jedinice iz gornjeg groba 41. Brončani praporac koji je pronađen pokraj lijeve strane lubanje pokojnika iz groba 41 možda također pripada niski iz groba 42, to prije što u grobu 41 nije bilo nikakvih drugih nalaza.

Ni 2004. g. na groblju nisu otkriveni kulturni slojevi, nego samo geološki slojevi pijeska i gline u koje su latenski, pa potom i bjelobrdski stanovnici obližnjih naselja otkrivenih na položaju današnjeg sela Zvonimirova pokopavali svoje mrtve.

Nalazi grobova bjelobrdske kulture zabilježeni u ovogodišnjim iskopavanjima potvrdili su sliku koja je dokumentirana tijekom prijašnjih istraživanja. Kosturni grobovi s pravokutnim grobnim rakama, orijentiranim zapad-istok, koje tvore redove svjedoče o organiziranom načinu pokopavanja. Nalazi iz grobova svjedoče o bogatoj opremljenosti pokojnika koji su vrlo vjerojatno imali važan društveni položaj. Prema oblicima volinjskih naušnica i srcolikih dvodijelnih privjesaka istraženi grobovi mogu se datirati u razdoblje od oko 1000. do oko 1080. g. (Tomičić 1999; Tomićić 2000).

Nakon iskopavanja i dokumentiranja (fotografiranja, crtanja, geodetskoga snimanja) istražene su sonde zatrpane, a pokretna arheološka i antropološka građa upućena je na konzervaciju.

Rezultati istraživanja 2004. g. potvrdili su iznimnu važnost nalazišta Veliko polje kraj sela Zvonimirova. Zbog velike ugroženosti nalazišta stalnom obradom tla potrebno je, svakako, nastaviti s arheološkim istraživanjima.

Literatura

Tomičić 1999 Željko Tomićić, Ranosrednjovjekovno groblje Zvonimirovo - Veliko polje, prinos poznavanju bjelobrdske kulture u podravskom dijelu Slavonije, Prilozi IAZ, vol. 13-14 (1996-1997), Zagreb, 1999: 91 – 120.

Tomičić 2000 Željko Tomićić, Zvonimirovo - Veliko polje, Sumarni prikaz i osvrt na postignuća sustavnih zaštitnih arheoloških istraživanja u razdoblju od 1993. do 2000., Obavijesti HAD, 3/XXXII, Zagreb, 2000: 80 – 87.

Tomičić et al. 2002 Željko Tomićić, Marko Dizdar, Tatjana Tkalcčec, Daria Ložnjak, Zvonimirovo - Veliko polje, rezultati istraživanja groblja latenske i bjelobrdske kulture godine 2001. i 2002., Obavijesti HAD, 3/XXXIV, Zagreb, 2002: 67 – 75.

Tomičić et al. 2003 Željko Tomićić, Marko Dizdar, Daria Ložnjak, Zvonimirovo - Veliko polje, rezultati istraživanja godine 2003., Obavijesti HAD, 3/XXXV, Zagreb, 2003: 66 – 70.

dr. sc. Željko Tomićić

Summary

Archaeological investigations of the western and central part of the site Veliko polje near village Zvonimirovo in Suhopolje Municipality were carried out from 10th to 20th August 2004. In Veliko polje the La Tène culture incineration burial ground was found (63 graves) which could be dated to approximately 275 to 120 B.C. (Tomičić and others 2002; Tomićić and others 2003) and skeleton burial grounds of Bijelo Brdo culture (42 graves) dated to the 11th century (Tomičić 2000). The investigations were undertaken because of the agricultural use of the site due to which

the graves were being damaged. The area of the site is approximately 1.5 hectares. In the investigations carried out so far conclusively with the year 2004 the area investigated was 1872 m². The investigations conducted in 2004 the area of 92 m² was covered and 8 trenches, situated along the eastern and western slope, because of the establishing of the west and east boundaries of the central part of the La Tène culture and east boundary of the Bijelo Brdo culture burial grounds, were excavated. The average depth of the burial was approximately 1 m.

The results of the 2004 investigations are defined west and east boundary of the central part of the La Tène cemetery and the east boundary of the Bijelo Brdo burial grounds. Three skeleton graves (graves 40, 41 and 42), which belong to Bijelo Brdo culture of the early Middle Ages, were discovered. Grave finds of the Bijelo Brdo culture recorded in this year's excavations confirmed the picture which was documented during earlier investigations. Skeleton graves in rectangle-shaped grave pits, west – east oriented, create series which testify about well-organized burial customs. Grave material testifies about wealthy equipment of the deceased, which most probably held an important social position. According to the shapes of the earrings and heart-shaped two-part pendants, the investigated graves could be dated to the period between approximately 1000 and 1080 (Tomičić 1999; Tomićić 2000).

BJELOVARSKO-BILOGORSKA ŽUPANIJA

- 24 Dabravine, Pijesak
- 25 Gudovac - Gradina
- 26 Orovački vinogradi
- 27 Šuma Jasenova
- 28 Tomaš - crkva sv. Tome

Redni broj: 24**Lokalitet: Dabravine, Pijesak****Naselje: Gornji Miklouš****Grad: Čazma****Pravni status: postupak u tijeku****Razdoblje: A****Vrsta radova: rekognosciranje**

Na temelju rekognosciranja 1981. i 1982. g. koje je proveo Vjekoslav Štrk iz Zavičajnog muzeja Čazma, na predjelu Dabravine u Gornjem Mikloušu, utvrđeno je postojanje ostataka arhitekture i fragmenata keramike. Iznad njega, na predjelu Pijesak, kraj kolnog puta u šumu, pronađene su antičke opeke, što je upućivalo na to da je možda riječ o tragovima rimske ceste. Lokaliteti su determinirani kao antička *villa rustica* i *magna via*.

U rujnu 2004. Gradski muzej Bjelovar proveo je jedno-dnevno rekognosciranje tih lokacija (voditelj istraživanja: mr. sc. Gorana Jakovljević).

Lokalitet se nalazi cca 40 km južno od Bjelovara te cca 7 km jugoistočno od Čazme, na izduženom visokom brdu koje sa sjeverne strane omeđuje duboku kotlinu potoka Dabravinke. Zračna je udaljenost od župne crkve sv. Nikole u Mikloušu cca 400 m. Cijela južna padina brijega obradiva je površina koja je nekada pripadala PIK-u, a danas je tu nekoliko privatnih vlasnika. Nedavno je zemljište orano, a na njemu se još i danas mogu pronaći komadi tesanog kamena i kamena lomljenca (pješčanjak iz obližnjeg kamenoloma u Vučanima te granit iz kamenoloma u Samarici), koji su uočljivi u određenom pravilnom nizu, što bi pak upućivalo na to da je riječ o dijelovima zida. Mogu se pronaći i komadi stare cigle, a keramika nije uočena.

Ispod padine brijega nalaze se izvori pitke vode (tu je i korito Dabravinke), a iznad, uz rub šume, po najvišim kotama terena vodi zemljani put. Zemljopisna obilježja pokazuju da je mjesto idealno za naseljavanje, a pogled na topografsku kartu da je riječ o idealnoj te – s obzirom na konfiguraciju terena – gotovo jedinoj mogućoj komunikaciji koja je iz Čazme vodila prema Garešnici, odnosno dalje prema antičkoj Banovoj Jaruzi (Meneianis).

Uz samo korito potoka Dabravinke, danas obraslo šikarom i mladom šumom, uočena je relativno neobična konfiguracija terena stožasta oblika i s obje strane okružena jarcima koji se spuštaju prema potoku. Brdašce je dugačko 8 - 10 m, a po svojem obliku podsjeća na tumul ili općenito grob.

Gradski muzej Bjelovar uvrstio je istraživanje ovog lokaliteta u srednjoročni plan rada svojeg arheološkog odjela.

Literatura

Registar 1997 Registar arheoloških nalaza i nalazišta sjeverozapadne Hrvatske, Bjelovar, 1997: 219., no. 826. i 827.

mr. sc. Goran Jakovljević**Summary**

On the base of scarce information about field survey of the area Dabravine and Pijesak in Gornji Miklouš near Čazma from 1981 and 1982, City Museum Bjelovar carried out one-day field survey of the said sites in order to establish condition of the site and to confirm its dating to the Roman period.

The site is located on arable land, even nowadays it is possible to find pieces of dressed stone, pieces of fragmented stone and old bricks in a relatively regular row (remains of a wall), while pottery fragments have not been noted. Along the riverbed of Dabravinka stream a soil formation similar to a tumulus or cemetery was noted.

The site is ideal for settlement, and above it there is almost ideal communication in direction of Ancient Banova Jaruga (Meneianis).

Redni broj: 25**Lokalitet: Gudovac - Gradina****Naselje: Gudovac****Grad/općina: Bjelovar****Pravni status: P-898****Razdoblje: SV****Vrsta radova: sustavno iskopavanje**

Tijekom srpnja 2004. nastavljena su sustavna arheološka istraživanja lokaliteta Gudovac - Gradina (projekt i stručna istraživanja zajednički provode mr. sc. Goran Jakovljević, Gradski muzej Bjelovar, i mr. sc. Tatjana Tkalec, Institut za arheologiju Zagreb; radovi su financirani sredstvima Ministarstva kulture RH).

Lokalitet je smješten u dolini rječice Plavnice, podno sjevernoga rubnog dijela sela. U močvarnome pejzažu prepoznaje se kao zemljano uzvišenje kružnoga tlorisa promjera 50-ak metara. Nazire se široki opkop koji je okruživao središnje uzvišenje, a na sjevernom je dijelu očuvan ostatak zemljanoga bedema. Svojim oblikovnim značajkama lokalitet bi pripadao gradištima. U široj okolici

Gudovac – Gradina, starija faza gradišta (15. st.), piloti koso ubodeni u padinu središnjeg uzvišenja (foto: T. Tkalec)

Gudovac – Gradina, nalaz koplja iz sloja 15. st. (foto: T. Tkalčec)

vidljivi su ostaci sustava zemljanih bedema i jaraka koji su suvremenim intervencijama vrlo uništeni. I samo središnje uzvišenje gradišta posljednjih je desetljeća pretrpjelo veliko uništavanje strojnim snižavanjem radi olakšavanja poljodjelskih radova.

Nizinsko je gradište u starijoj literaturi poznato kao mjesto s kojeg potječu nalazi srednjovjekovnog oružja i keramičkih posuda iz nestručnih iskopavanja iz prve polovice 20. st. (Pribaković 1956; Lovrenčević 1990), kao i bogati nalazi pećnjaka i kalupa za pećnjake (Horvat 1975, 76). Stručna arheološka istraživanja započela su 2003. g., kada je ustanovljeno postojanje intaktnih srednjovjekovnih slojeva iz druge polovice 15. st. (Tkalčec, Jakovljević 2003). Otkriven je unutarnji jarak koji se u današnjoj konfiguraciji terena ne nazire, a u kojem su u dubljim slojevima očuvani ostaci dr-

Gudovac – Gradina, ulomak pećnjaka (foto: T. Tkalčec)

vene konstrukcije – urušene daske i grede te niz masivnih nosivih pilota *in situ*, kao i brojni nalazi karakteristični za prostorije kuhinjske namjene ili spremnice hrane poput kuhinjskoga keramičkoga posuđa, metalnih noževa, kutljača, tava, životinjskih kostiju i dr. (Jakovljević, Tkalčec 2004; Tkalčec 2005). Zdravica je u jarku dosegnuta na dubini od 3,80 m od današnje površine terena, a jarak je, pretpostavlja se, dijelio izvorno južno, glavno uzvišenje od sjevernijega, manjega. Prema tome, oblikom bi lokalitet u svojoj prvobitnoj fazi pripadao tzv. dvojnim gradištima.

Istraživanjem 2004. g. obuhvaćeni su južni dio unutarnjeg jaraka te rub sjeverne padine središnjeg uzvišenja prvobitnoga gradišta. Istraživana je površina od 24 m², podijeljena na kvadrante veličine 2x2 m, vezane na koordinatnu mrežu iz 2003. g. Istražena je kompletna otvorena površina do zdrave zemlje te se dosegla maksimalna relativna dubina od 3,10 m u sjevernom dijelu iskopa, odnosno 2,40 m u južnom dijelu na padinama središnjeg uzvišenja.

Pronađeno je mnoštvo ulomaka keramike, nekoliko gotovo čitavih posuda, zatim životinjske kosti, pećnjaci, dijelovi kalupa za pećnjake, staklo, oruđe i oružje te mnogo ostataka drveta – triješća, kolja i oblica, zatim jezgre, plodovi i koštice voća – orah, višnja/trešnja, kesten, breskva, potom žir, tikva i slično. Ističe se nalaz vesla na dnu jaraka, a u kontekstu nalaza monoksila iz amaterskih iskopavanja 1939. g. postavlja se teza o srednjovjekovnoj komunikaciji vodenim putovima od samoga lokaliteta Gudovac - Gradina, rijekom Plavnicom na Česmu i dalje (Tkalčec 2005).

Definiran je sloj zasipavanja spomenutoga unutarnjeg jaraka koji je značio namjernu intervenciju na prijelazu iz kasnog u novi vijek, kada je odlučeno negirati unutarnji jarak i proširiti površinu središnjeg uzvišenja. Na tako povećanoj površini podignuta je novovjekovna utvrda čiji su tragovi ustanovljeni odmah ispod oranoga sloja zemlje. Navedena je situacija zamijećena još u arheološkim radovima 2003., a 2004. g. potvrđena istraživanjem, kao i apsolutnim datacijskim metodama (Jakovljević, Tkalčec 2004; Tkalčec 2005).

Osobito su važni nalazi graditeljskih elemenata iz srednjovjekovne faze gradišta iz 15. stoljeća. Na rubu padine središnjeg uzvišenja pronađen je niz koso ubodnih greda čiji su dobro očuvani zašiljeni vrhovi pronađeni na većim dubinama. Zašiljene su grede bile ubodene u sloj sterilne plavičastosive zemlje (koso prema padini središnjeg uzvišenja), a uokolo njih bio je nasut naboj od sivkastoplave gline, odnosno dijelom su na njega i polagane. Pretpostavlja se da su im vrhovi također bili zašiljeni te su činili dodatnu obranu središnjeg uzvišenja, a ujedno su konstrukcijski učvršćivale njegovu padinu (Tkalčec 2005).

Radiokarbonske analize uzoraka ugljena i drveta potvrđuju stratigrafsku sliku nalazišta, kao i tipološku dataciju nalaza te upućuju na mlađu (novovjekovnu) i stariju (kasnosrednjovjekovnu) fazu gradišta, uz napomenu da se na tome položaju živjelo i u prapovijesti. Daljnjim je istraživanjima potrebno ustanoviti je li izvorno gradište oblikovano u 15. st. ili je u tome razdoblju doživjelo prve preinake i pregradnje, a na prijelazu iz kasnoga u novi vijek drugu veliku preinaku. Povijesni izvori ostavljaju otvorenu mogućnost da je gradište bilo podignuto već početkom 14. stoljeća. Preoblikovanje gradišta na izmaku kasnoga srednjeg vijeka možemo povezati s 1543. g., kada se i prema povijesnim izvorima uviđa da je ono promijenilo funkciju posjeda

nižih plemića, postavši jednom od niza utvrda u obrani protiv Turaka. Prema nalazima paljevine pretpostavlja se da je utvrda iz mlađe, novovjekovne faze stradala u požaru.

Zamisao je Instituta za arheologiju i Gradskog muzeja Bjelovar da se gudovačko nalazište prezentira *in situ* te da postane jednim od, za sada malobrojnih, arheoloških parkova i muzeja na otvorenome na području sjeverne Hrvatske.

Svi su nalazi s iskopavanja konzervirani ili je u tijeku njihova konzervacija, istraživanja se nastavljaju, a ne nedostaje ni entuzijazma da se postigne konačni cilj.

Literatura

Horvat 1975 Anđela Horvat, Između gotike i baroka, Umjetnost kontinentalnog dijela Hrvatske od oko 1500 do oko 1700, Zagreb, 1975.

Jakovljević, Tkalčec 2004 Goran Jakovljević, Tatjana Tkalčec, Srednjovjekovno gradište Gudovac-Gradina kraj Bjelovara u svjetlu prvih arheoloških istraživanja, Obavijesti HAD 36(2004)3, Zagreb, 2004: 148 - 150.

Lovrenčević 1990 Z. Lovrenčević, Srednjovjekovne gradine u Bilogori, Arheološka istraživanja u Podravini i Kalničko-bilogorskoj regiji, Izdanja HAD 14/1989, Zagreb, 1990: 139 - 166.

Pribaković 1956 D. Pribaković, Neki podaci o gradištima severozapadne Hrvatske, Vesnik Vojnog muzeja 3, Beograd, 1956: 107 - 141.

Tkalčec, Jakovljević 2003 Tatjana Tkalčec, Goran Jakovljević, Prva sezona istraživanja srednjovjekovnog gradišta Gudovac-Gradina, Obavijesti HAD 35/2, Zagreb, 2003: 85 - 89.

Tkalčec T. 2005 Tatjana Tkalčec, Gudovac-Gradina 2004, Annales Instituti Archaeologici I, Zagreb, 2005.

mr. sc. Tatjana Tkalčec
mr. sc. Goran Jakovljević

Summary:

Gudovac – Gradina is a medieval lowland hill-fort located in the northern part of the village of Gudovac, about 7 km south-west of Bjelovar. The hill-fort was built in a swampy area, ca 50 m west of Plavnica Stream. The central high ground is fortified by a broad moat and a defensive wall which is best preserved on the northern side, and in a broader surrounding area an entire system of walls and moats can be discerned.

Institute of Archaeology from Zagreb and The Town Museum of Bjelovar conducted the excavations at the central elevation in the area towards the northern defensive wall. Although the historical data point to the possibility of building the hill-fort at the beginning of the fourteenth century, finds from excavations conducted so far point to later times. According to stratigraphy, finds and radiocarbon dates the hill-fort was built in 15th century, being a nobleman's estate and fortified homestead and having a shape of a dual hill-fort (two elevations were separated with a deep inner moat discovered in excavation 2003). In 2004 the construction elements of a hill-fort were found. A semicircular row of wooden beams was unearthed on

a slope of the central elevation. It is presumed that their tops were also sharpened and that they served as an additional defensive element of the hill-fort, at the same time reinforcing the slopes of the high ground in construction terms. On the very end of the Late Middle Ages and the beginning of the Modern Ages the dual hill-fort has been reshaped and reconstructed. In that younger phase the inner moat was covered up, reshaping the two elevations into one larger central high ground, and new structures were built. According to traces of burning in the upper layers, the decline of a younger hill-fort is supposed to be caused by fire.

Redni broj: 26

Lokalitet: Orovački vinogradi

Naselje: Orovac

Općina: Severin

Pravni status: P-34

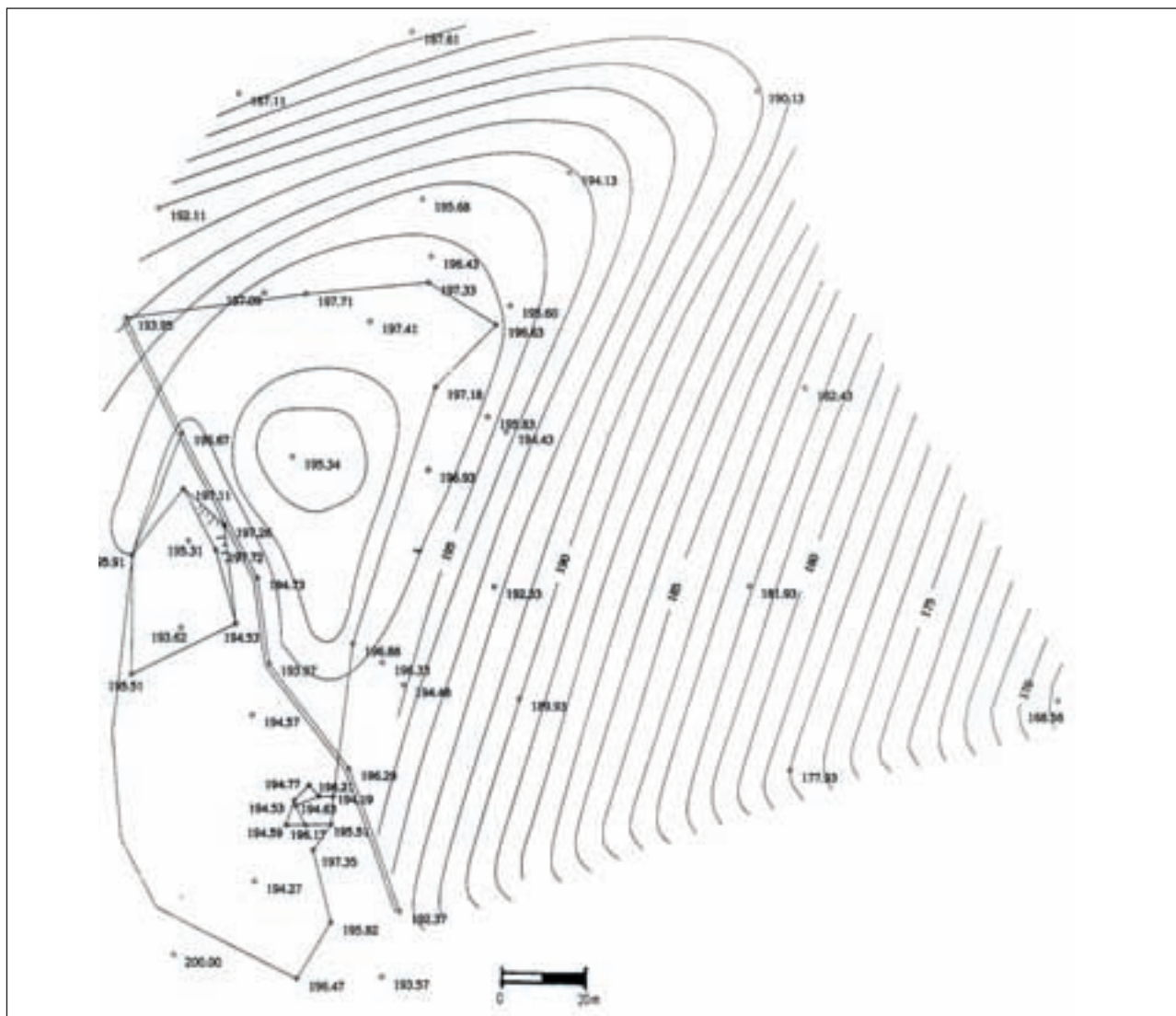
Razdoblje: P

Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Tijekom listopada 2004. g. realizirana je nova faza sustavnoga arheološkog istraživanja pretpovijesnog lokaliteta Orovački vinogradi (voditelj istraživanja: mr. sc. Goran Jakovljević; istraživanja su financirana sredstvima Gradskog muzeja Bjelovar). Svrha je istraživanja bila detaljno očistiti 50 m² sjevernog dijela lokaliteta otvorenog prethodne godine kako bi se sagledala vertikalna i horizontalna stratigrafija lokaliteta te planirali budući radovi.

Na očišćenoj je površini registrirano postojanje nadzemnih stambenih objekata orijentiranih u smjeru zapad-istok i građanih od podnice i zidova. Podnice su u osnovi imale krečni kamen te su nivelirane slojem finoga pijeska debljine cca 10 cm, tako da su uporabom dobile kompaktnu strukturu. Zidovi su građeni od krečnog kamena (vjerojatno tehnikom suhozida), a njihova su urušenja registrirana na podnicama. Na južnom dijelu očišćene površine registrirane su podnice u trima razinama, što govori o tome da su na istome mjestu tijekom jedne generacije građena tri objekta jedan iznad drugog ili je – ako je naselje višegeneracijsko – gradnja obavljena tijekom različitih razdoblja. Za sada u samim objektima nisu registrirani pokretni nalazi (ponajprije keramika), koji bi mogli odgovoriti na to pitanje, ali će u razrješenju tih dvojbi svakako pomoći proučavanje međusobna odnosa stambenih objekata i prije registriranih pališta i otpadnih jama s relevantnim materijalom. Osim nedostatka pokretnog materijala, na objektima nisu registrirani ni tragovi požara ni neke druge kataklizme, što bi moglo upućivati na zaključak da je naselje tijekom vremena jednostavno napušteno, a sav koristan pokretni inventar oduzet.

Vrijednost pronađenih stambenih objekata jest u tome što se na području Bjelovarsko-bilogorske županije i Bilogore općenito prvi put susrećemo s takvim tipom pretpovijesne gradnje, što bi eventualno moglo pomoći u preciznijoj dataciji cijelog naselja. Naime, takav tip objekata poznaje i vučedolska te prije nje sopotska kultura, što bi trajanje lokaliteta – uključujući i prijašnje nalaze – moglo smjestiti u vrijeme od 4200./3500. do 300. g. pr. Kr. (od sopotske kulture do mlađega željeznog doba).

Orovački vinogradi, situacijski plan nalazišta (izradio: D. Kovačević)

Tijekom radova, uz zapadni profil istraživane površine očišćen je vidljivi dio stratigrafske jedinice 15 za koju je definitivno utvrđeno da je riječ o palištu. Rađeno je na podlozi od krečnog kamena koji je gorenjem dobio poroznu strukturu, a u palištu su pronađeni sitni komadići ugljena te nešto pretpovijesne neornamentirane keramike. Za podlogu tog pališta nije moguće reći je li riječ o dijelu nekoga stambenog objekta jer njegov drugi dio ulazi u zapadni profil sonde.

Tijekom čišćenja južnog dijela istraživane površine registrirana je nova stratigrafska jedinica – 16 – koja je uočena kao tamna mrlja masne crne zemlje s komadićima ugljena i pretpovijesne neornamentirane keramike. Riječ je o palištu koje površinom ulazi u istočni profil sonde, a njezin se profil – koji je relativno plitak – ocrta i u vertikalnom profilu najviše podnice stambenog objekta. Registrirana stratigrafska jedinica bit će istraživana tijekom iduće arheološke kampanje.

U završnoj fazi istraživanja otvoreno je još 25 m² površine u pravcu sjevera, tako da ukupno otvorena površina sonde iznosi 175 m². Otvaranjem nove površine željelo se što je moguće više približiti rubu naseljenog platoa na sjevernoj strani te time odrediti i moguća granica naselja na toj poziciji. Na prostoru novootvorene površine, odmah ispod

humusnoga sloja, registrirana je velika površina pješanog kamena (cca 2x3 m) za koju se trenutačno ne može reći je li prirodnog ili umjetnog porijekla, odnosno je li u nekoj korelaciji s istraživanim naseljem.

Cijela je istraživana površina konzervirana crnim najlonom na dostignutoj dubini do sljedeće etape istraživanja.

Literatura

Registar 1997 Registar arheoloških nalaza i nalazišta sjeverozapadne Hrvatske, Bjelovar 1997., 230., no. 883.

mr. sc. Goran Jakovljević

Summary

During systematic archaeological excavation of prehistoric site Orovački vinogradi near Bjelovar finds of residential architecture, composed of collapsing walls of chalk stone and compact clay flooring, were recorded for the first time. The walls were most probably made of drystone masonry, while vertical stratigraphy indicates multilayeredness of the structures, with reference to multigenerational settlements

on the same site or different phases of construction during one generation.

Movable finds were not recorded inside of the structures. No traces of fire or any other cataclysm were recorded either, which could suggest that the settlement had simply been abandoned, and the useful movable inventory taken away. Such a style of construction is known also in the Vučedol culture, and before that even in the Sopot culture, which can date the site – taking into consideration even earlier finds – to the period from 4200/3500 to 300 B.C. During investigation two new, partially cleared, stratigraphic units (15 and 16), burnt sites, were recorded, in which prehistoric non-ornamented pottery was found.

Redni broj: 27

Lokalitet: Šuma Jasenova

Naselje: Slovinska Kovačica

Općina: Nova Rača

Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: P

Vrsta radova: probno iskopavanje

Na temelju dugogodišnjih spoznaja, koja zahvaljujemo arheologu-amateru Đuri Jakšekoviću iz Drljanovca, Gradski muzej Bjelovar poduzeo je tijekom kolovoza 2004. g. probna iskopavanja jednog od objekata u šumi Jasenova kraj Slovinske Kovačice (stručni voditelj istraživanja: mr. sc. Goran Jakovljević; radovi financirani sredstvima Turističke zajednice grada Bjelovara i Bjelovarsko-bilogorske županije).

Šuma Jasenova nalazi se oko 23 km istočno od Bjelovara u smjeru Daruvara, na pola puta između sela Nove Rače i Slovinske Kovačice. Šuma se prostire na ravnom terenu i srednje je gustoće. Na položaju oko 200 m zapadno od stare srednjovjekovne komunikacije Rača – Grđevac, Đ. Jakšeković rekognosciranjem ovog područja uočio je 1960. g.

devet brežuljaka različite visine i elipsasta promjera te nepoznate provenijencije, koji bi mogli biti nekropola pod tumulima. Lokalitet je kao relevantan zabilježen u muzejskoj dokumentaciji, iako na njemu nikada nisu provedena istraživanja.

Budući da na području Bilogore, odnosno Bjelovarsko-bilogorske županije, nikada do sada nisu istraživane nekropole pod tumulima, odlučeno je da se ovom prigodom pokuša istražiti najmanji objekt kako bi se mogla odrediti njihova datacija (naime, ovakav način pokapanja primjenjivan je u halštatu i u antici). Istraživanje je provedeno na kat. čestici br. 548/6, k.o. Mala Pisanica (u vlasništvu Republike Hrvatske, odnosno Hrvatskih šuma d.o.o.).

Kao metoda iskopavanja upotrijebljen je sistem križnih profila u obliku izmaknutog slova „V“ s dodirnom točkom u zamišljenom centru humka, kako bi ostala što manja neistražena površina, sa širinom kraka od 40 cm.

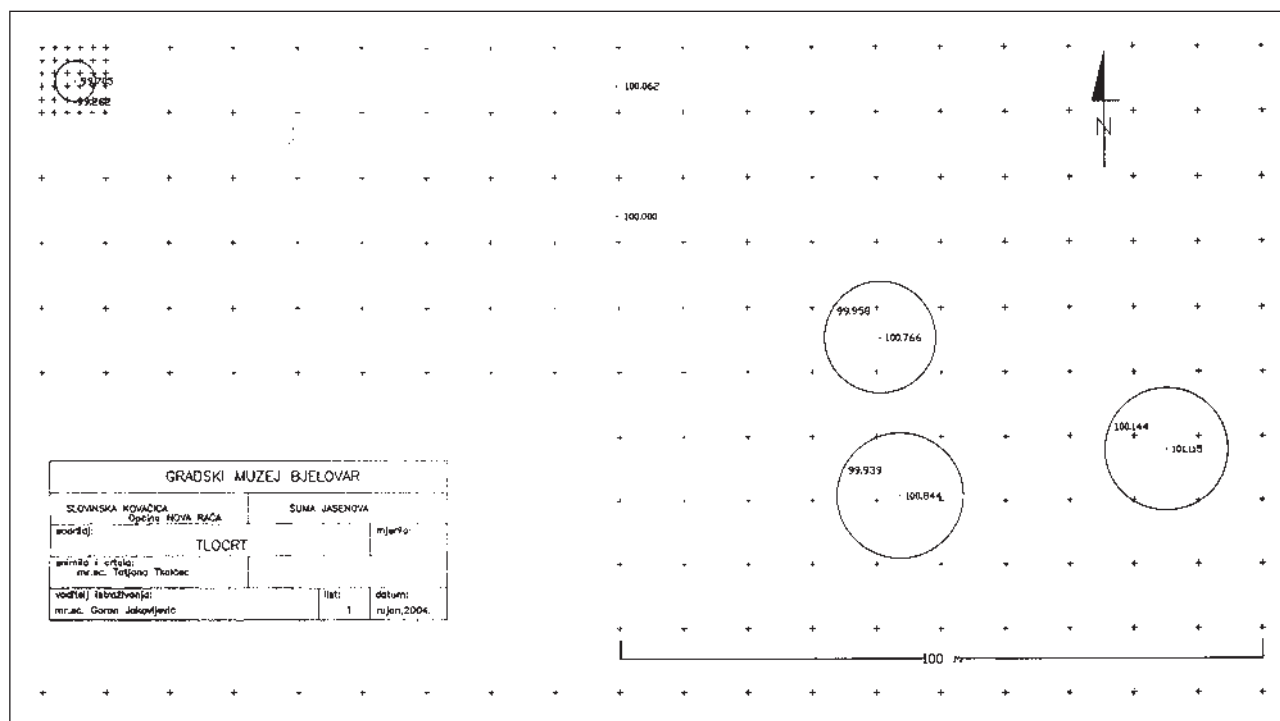
Profili pokazuju da je klasični sloj humusa relativno tanak, odnosno njegova je visina otprilike jednaka sloju korijenja drveća. Ispod sloja korijenja izbačena zemlja žute je boje i kompaktna, a u njoj nema drugih nalaza osim malih komadića ugljena. Ugljen je klasičan, odnosno nije nastao truljenjem korijenja ili kao rezultat paljenja površinske vatre na tom mjestu. Zadnjeg dana iskopavanja u južnom profilu objekta pronađen je komadić keramike crvene boje i grube fature koji upućuje na pretpovijesno porijeklo.

Zaključak ovoga kratkog istraživanja jest da se, iako nema posebnih nalaza, zbog pojave ugljena može pretpostaviti da nije riječ o sterilnoj zemlji, nego možda o nasipu. Istraživanja bi trebalo nastaviti i na tom mjestu, kao i otvaranjem većih objekata u neposrednoj blizini.

Literatura

Registar 1997 Registar arheoloških nalaza i nalazišta sjeverozapadne Hrvatske, Bjelovar, 1997: 234., no. 902.

mr. sc. Goran Jakovljević

Šuma Jasenova, situacijski plan s položajem tumula (izradila: T. Tkalčec)

Summary

Discovery of nine elliptic-shaped hills on the plain terrain of the forest Jasenovo near Slovinska Kovačica in 1960 imposed a question of determination and dating of the supposed necropolis under tumuli, since such kind of sites within the area of Bilogora were not investigated, and such a method of burial was anyway known in the Hallstat period and Antiquity.

A three-day trial excavation of the smallest structure gave, except for the red pottery fragment and rough fracture that indicate its prehistoric origin, even small charcoal fragments, which had not been able to be formed in a natural way.

The commenced investigation is necessary to continue on the same structure, as well as on the surrounding, huger ones.

Redni broj: 28

Lokalitet: Tomaš - crkva sv. Tome

Naselje: Tomaš

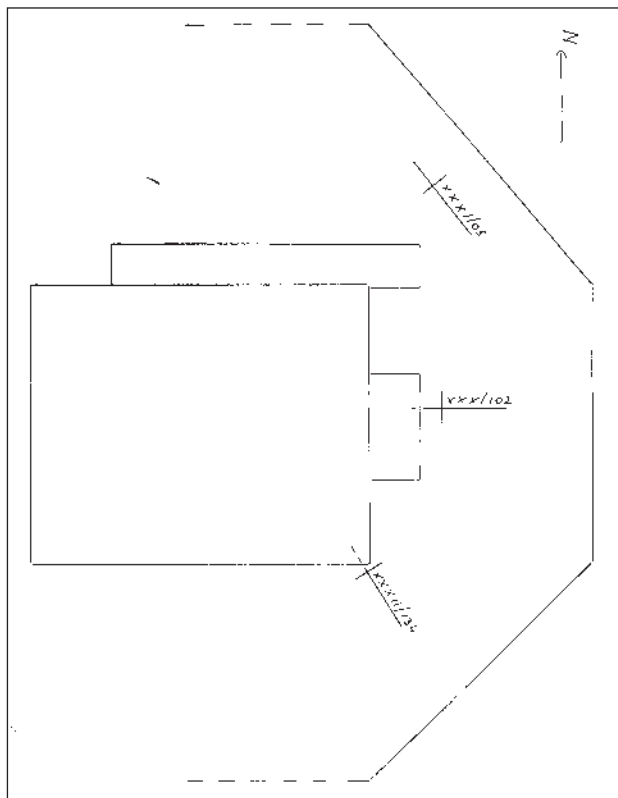
Grad: Bjelovar

Pravni status: R-0520

Razdoblje: SV

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje i konzervacija

Na temelju ugovora između Hrvatskoga restauratorskog zavoda iz Zagreba i Gradskog muzeja Bjelovar, potkraj studenoga i početkom prosinca 2004. provedena su zaštitna arheološka iskopavanja u unutrašnjosti crkve sv. Tome u Tomašu (stručni voditelj arheoloških istraživanja: mr. sc.

Tomaš – Sv. Tomo, apsida crkve s položajem grobova (izradio: G. Jakovljević)

Goran Jakovljević). Svrha je istraživanja bila definiranje srednjovjekovnog groblja ispod današnje crkve, utvrđivanje eventualne starije arhitekture na poziciji današnjega svetišta te utvrđivanje temeljenja današnje crkve i nosivih polustupova svoda svetišta. Iskopavanje je bilo nastavak istraživanja provedenih u svibnju 1999. na lokaciji sakristije te istraživanja provedenih tijekom prosinca 2000. na poziciji spoja svetišta i crkvene lađe, uz unutarnji dio sjevernog zida.

Istraživanje je započelo određivanjem površine sonde između sjevernog zida svetišta i oltara, utvrđivanjem granice sonde iz 2000. g. uz sjeverni zid svetišta te uklanjanjem današnjeg poda od keramičkih pločica na predviđenoj površini istraživanja. Ispod njega utvrđeno je postojanje starijeg poda od cigle koji je bio položen na sloj čiste zemlje. Poliranjem zemljane površine uočeni su tragovi dviju dasaka ili greda, koje su se protezale od sjevernog zida svetišta prema oltaru kao dio vjerojatne konstrukcije (između dasaka je preveliki razmak da bi bila riječ o podu). U navedenom zemljanom sloju pronađena su dva komada mađarskog ili austrijskog novca, od kojih je na jednom bila čitljiva godina 1694.

Budući da je bilo nužno utvrditi građevinsku situaciju vezanu uz današnju apsidu crkve, površina istraživanja proširena je na prostor između zida apside i stražnje strane oltara te na površinu između južnog zida apside i oltara. Građevinska situacija prvih slojeva poda istovjetna je situaciji na prije otvorenim površinama.

Skidanjem prvoga zemljanoga sloja ispod najstarijeg poda crkve iza oltara pronađen je fragment tzv. šprlika od cigle, središnjega stupića gotičkoga prozora, čija je dužina 30,5 cm, a promjer 11,5 cm. Fragment je sa svih strana profiliran i vjerojatno pripada prozoru koji je nedavno otvoren u središnjem zidu apside.

Pri skidanju slojeva na prostoru između sjevernog zida svetišta i oltara, na sjevernoj strani oltarne menze, registrirano je pravilno temeljenje od četiri reda cigle, koje je izmaknuto u odnosu prema oltarnoj osnovi i koje leži na kompaktnoj zemlji pomiješanoj s građevinskom šutom. Svi su skinuti slojevi bili istog sastava i u njima su pronađeni fragmenti ljudskih kostiju.

Skidanjem slojeva između apside i stražnje strane oltarne menze registrirano je temeljenje, koje nije na simetričnoj osi apside, nego je izmaknuto prema sjeveru. Temeljenje nije ravno, nego prekinuto ispunom punom građevinske šute u kojoj su pronađeni ostaci okomitoga drvenog stupa ili debele daske. S južne strane temeljenja registrirano je postojanje istoga takvog stupa, ali se on u potpunosti pretvorio u prašinu. Pretpostavka je da je riječ o nosivim stupovima prvobitnog oltara, koji u 19. st više nije bio u funkciji.

Na prostoru između južnog zida apside i oltara ustanovljeno je da se ispod starog poda od cigle proteže debeli sloj građevinske šute i lomljene cigle, koji se proteže gotovo do zdravice. Sloj šute nalazi se i pod temeljem polustupova koji su nosili svod svetišta, tako da je preporučeno njihovo dodatno temeljenje.

U gabaritima istražene površine registrirana su tri ljudska ukopa. Ukop XXX (brojevi ukopa nastavljaju se na već prije otkrivene ukope) ležao je uz sjeverni zid svetišta i bio orijentiran u smjeru sjeverozapad-jugoistok, s glavom na sjeverozapadu. Ukop je izvršen u zemlju bez sanduka i uz njega nije bilo grobnih priloga. Ukop (dubina 105 cm) je poremećen gradnjom crkve i od njega je sačuvan samo gornji dio trupa i glava, koja je ležala na mjestu trbuha.

Ukop XXXI ležao je između središnjeg zida apside i stražnje strane oltara, na dubini 103 cm te je bio pravilno orijentiran u smjeru zapad – istok, s glavom na zapadu. Ukop je izvršen u zemlju bez sanduka i bez grobnih priloga, a donji je dio tijela presječen gradnjom apside crkve.

Ukop XXXII registriran je na prostoru između južnog zida svetišta i južne strane temelja starije gradnje te je bio orijentiran u smjeru sjeverozapad-jugoistok, s glavom na sjeverozapadu. Ukop se nalazio na granici između sloja građevinske šute i zemlje. Sačuvana je lijeva noga, dio desne te dio zdjelice. Gornji dio tijela ležao je ispod površine koja nije otvarana. Ukop je također izvršen u zemlju bez sanduka i bez grobnih priloga. Budući da su pronađeni dijelovi tog ukopa nedostadni za antropološku analizu, za C14 analizu uzet je lijevi femur (analiza: Institutu Ruđer Bošković u Zagrebu) kako bi se odredila njegova kronološka starost te kronološka starost sloja u kojem je ležao.

U nedostatku vremena za daljnja istraživanja i s obzirom na uočene karakteristike kulturnoga sloja, uz bočni južni zid apside svetišta iskopan je kontrolni rov širine 40 cm radi utvrđivanja dubine sterilne zemlje (zdravice). Očitane dubine na južnoj strani svetišta pokazuju da se sloj građevinske šute prostire do 81 cm, sloj zdravice (ujedno i krajnja dubina zida apside) počinje na 134 cm, a dubina kontrolnog rova bila je 171 cm.

U konačnici istraživanja iskopan je kontrolni rov i s prednje, zapadne strane uočenoga starijeg temeljenja, koji je pokazao da je riječ o kompaktnoj, ravnoj gradnji, čija je dubina bila na 43 cm.

Iz gore navedenih rezultata zaštitnih arheoloških istraživanja moglo bi se zaključiti sljedeće:

a) u središtu crkvenoga svetišta prije 17. st. nije postojala nikakva posebna građevinska faza. Registrirano staro temeljenje čini ostatke nekadašnjeg oltara, koji je bio nešto manjih dimenzija od današnjeg te je vjerojatno bio u funkciji od 17. do 19. st. Nedoumicu izaziva samo činjenica da on nije bio u geometrijskome središtu svetišta, nego je bio nešto izmaknut prema sjeveru. Ni ispod jednog zida svetišta današnje crkve nisu uočeni tragovi neke starije građevinske aktivnosti.

b) čitava južna strana crkve, kako pokazuje debeli sloj nađenoga građevinskog šuta, vjerojatno je ležala na prirodnoj depresiji terena, koja je ispunjena šutom te nivelirana za potrebe današnje gradnje. Koliko je velika bila depresija i u kojem se smjeru prostirala trenutačno nije moguće utvrditi zbog male istražene površine.

c) odnos nađenih ukopa i arhitekture upućuje na to da je crkva podignuta na starijem groblju, a to je razlog i uočenih poremećaja na mnogim ukopima.

Literatura

Jakovljević 1999 Goran Jakovljević, Zaštitna iskopavanja crkava u Đurđicu i Tomašu kraj Bjelovara, Muzejski vjesnik 21/22, Varaždin 1999: 27 - 29.

mr. sc. Goran Jakovljević

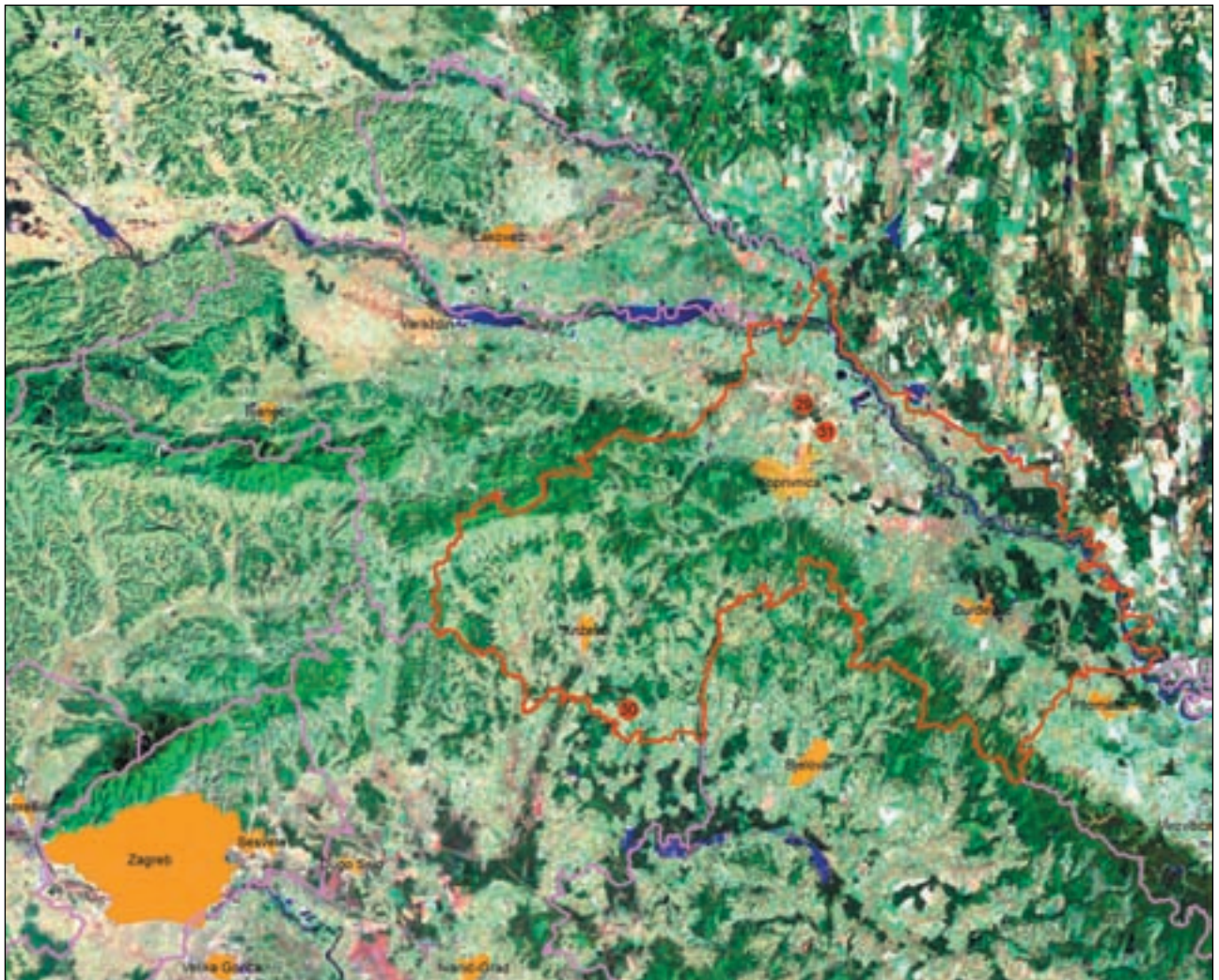
Summary

In a context of preservation – restoring works on a renovation of the church, the City Museum Bjelovar carried out rescue archaeological investigations in the interior of the

church of St. Thomas in Tomaš, with a goal of definition of medieval cemetery under the present-day church, establishing eventually older architecture on the location of a present-day sanctuary and establishing foundation work of the present-day church and load-bearing semi-columns of the present-day sanctuary.

The results of the investigation show that under the present-day church older architectural structures did not exist, that the southern part of the church lays in a huge natural depression of the terrain, which was filled-in with rubble, and that the church lays on an older medieval cemetery, which is shown by three recorded devastated burials on the location around an ancient altar of the sanctuary.

KOPRIVNIČKO-KRIŽEVAČKA ŽUPANIJA

29 Blaževo pole 6
30 Brezovljani
31 Ledine

Redni broj: 29**Lokalitet: Blaževo pole 6****Naselje: Torčec****Grad/općina: Drnje****Pravni status: postupak u tijeku****Razdoblje: SV****Vrsta radova: probno iskopavanje**

U vremenu od 28. srpnja do 5. kolovoza 2004. Institut za arheologiju iz Zagreba obavio je pokusna arheološka iskopavanja na lokalitetu Blaževo pole 6 u Torčecu, pod vodstvom dr. sc. Tajane Sekelj Ivančan, znanstvene suradnice (u istraživanjima su sudjelovale arheologinje mr. sc. Tatjana Tkalčec i Kristina Jelinčić s Instituta za arheologiju, te uz pomoć Ivana i Zlatka Zvjerca i desetorice vojnika iz vojarne „Ban Krsto Frankopan“ iz Koprivnice). Probna arheološka iskopavanja na položaju Blaževo pole 6 u Torčecu financirana su iz dijela sredstava znanstvenoistraživačkog projekta pod nazivom „Arheološka slika srednjovjekovnih naselja Podravine“, voditeljice dr. sc. Tajane Sekelj Ivančan, koji se provodi u Institutu za arheologiju u Zagrebu.

Nalazište Blaževo pole 6 obuhvaća arheološku mikroregiju šireg područja koje nosi toponim Blaževo pole, a prostire se u središtu mjesta Torčec u općini Drnje sjeverno od Koprivnice. Sam položaj Blaževo pole 6 nalazi se južno od mosta koji vodi preko potoka Gliboki, iza kućnih brojeva 41, 47 i 49 u Podravskoj ulici. Sa zapadne strane položaj okružuje manji, isušeni meandar potoka Gliboki.

Pokusnim iskopavanjima 2004. g. otvorena je površina od 50 m² (kvadranti veličine 5x5 m), koja se protezala smjer-

om I-Z. Zakolčenom površinom planiralo se obuhvatiti jamu koja je zamijećena u brazdi pri rekognosciranju 2002. g. i iz koje je prikupljena ranije objavljena keramika (Sekelj Ivančan et al 2003).

U oranom humusnom sloju tamnosmeđe ilovače prikupljeno je dosta ranosrednjovjekovne keramike, zatim novovjekovne, te nešto prapovijesne, brončanodobne keramike. Ispod njega zamijećen je tanki, djelomično s humusom miješani, sloj koji je zapravo gornji dio sloja žućkaste ilovače, vjerojatno ostatka srednjovjekovnog kulturnog sloja. U tim dvama slojevima, osim mnoštva ranosrednjovjekovne keramike, prikupljeno je dosta lijepa i zgure, a pronađen je i dio keramičke koljenaste ručnice, vjerojatno iz kasnoga brončanog doba ili Ha A (preliminarnu analizu ulomaka, kao i ostalih prapovijesnih komada napravila mr. sc. Darija Ložnjak Dizdar). Osim ručnice pronađen je jedan ulomak grafitne keramike tamnosive do crne boje s metličastim ukrasom karakterističnim za razdoblje latena. Ostali su prapovijesni ulomci brončanodobni. Nalaza novovjekovne keramike tankih stijenki i glaziranih površina najviše ima u oranome sloju, a ispod njega pojavljuje se sporadično.

Odmah ispod oranoga sloja, pri poliranju iskopane površine zamijećeno je mnoštvo tamnijih mrlja, od kojih neke čine ostatke objekata s ranosrednjovjekovnim nalazima keramike, dok su neke manjih dimenzija, okruglastog oblika, vjerojatno ostaci više rupa od drvenih stupova, također s ranosrednjovjekovnim nalazima. Ti nalazi sugeriraju postojanje nadzemnih objekata, izrađenih djelomično ili u potpunosti od drva. Ukupno je na istraženoj površini pronađeno jedanaest rupa drvenih stupova. Ukopi stupova

Torčec, Blaževo Pole 6, ukop SJ 026 presječen ukopom SJ 028 (foto: T. Tkalčec)

promjera su 30 do 50 cm, pri dnu blago zaobljeni u svojem donjem dijelu. U svim zapunama stupova u obama kvadrantima prikupljeno je nešto vrlo usitnjenih ulomaka ranosrednjovjekovne keramike, jedan ulomak prapovijesne keramike, te jedan životinjski zub. S obzirom na masivnost stupova i dosadašnje poznavanje oblika kuća u ranome srednjem vijeku, ovakva je situacija neobična pa postoji mogućnost da poneke (ili sve) rupe od stupova pripadaju nekom drugom vremenskom razdoblju i da nisu istodobni s pronađenim ranosrednjovjekovnim objektima.

Djelomično su istražena četiri objekta koji svi ulaze u profile neistražene površine. Debljina zapuna objekata veoma je mala i varira između 12 i 16 cm. Jedan je objekt imao izduženo o ognjište valna oblika, od kojeg je očuvan najdonji dio. Iz zapuna objekata tamnosmeđe boje prošarane garom prikupljeni su uzorci ugljena, zemlje, zgure, žbuke, manja količina lijepa, jedan nedefiniran izduženi i plosnati željezni predmet, te životinjski zubi i izlomljene kosti. Od keramičkih nalaza u zapunama objekata pretežito je prikupljena ranosrednjovjekovna keramika grublje fature s primjesama kamenčića i šljunka, jednostavne profilacije rubova, s ukrasima jednostrukih i češljastih valovnica i vodoravnih linija koje se pojavljuju u više nizova ili u snopovima. Osim ranosrednjovjekovne keramike, pronađeno je nekoliko prapovijesnih ulomaka (brončanodobni ulomci te crni ulomak s metličastim ukrasom - laten) te nekoliko ulomaka novovjekovne keramike. Oblici ukopa istraženih dijelova objekata bili su pravokutni sa zaobljenim uglovima, ili ovalni. Jedan objekt ovalna oblika presjekao je drugi ukop oblika izduženoga nepravilnog ovala u dva nivoa.

Na dnu svih ispraznjenih zapuna pojavio se sloj žutosmeđeg sterilnog pijeska. Nakon završetka svih arheoloških radova iskopana je površina ponovno zatrpana.

Probnim iskopavanjima na položaju Torčec – Blaževo pole 6 ustanovljeno je postojanje srednjovjekovnih kulturnih slojeva. Svi evidentirani i istraženi ukopi i zapune evidentirani su na relativno maloj dubini, odmah ispod oranoga sloja i očuvani su veoma plitko. Ukopi većih dimenzija vjerojatno čine sama dna ranosrednjovjekovnih stambenih, nadzemnih objekata. Buduća bi istraživanja trebala rasvijetliti odnos nalaza ostataka rupa više različito raspoređenih drvenih stupova koji sugeriraju da su objekti djelomično ili u potpunosti bili građeni od drva, i mnoštva nalaza ranosrednjovjekovne keramike. Od prikupljenih nalaza na iskopanoj površini moguće je zamijetiti s jedne strane najveću prisutnost ranosrednjovjekovne keramike i u površinskim slojevima i u objektima. Drugu, mnogo manju skupinu, u površinskim slojevima prikupljenih ulomaka čine nalazi novovjekovne keramike tankih stijenki, pretežito zeleno glazirane, dok treću, također manju skupinu ulomaka keramike čine prapovijesni komadi, također prikupljeni u površinskim slojevima. Stijenke su prapovijesnih ulomaka ravne i zaglačane, bez izražena ruba i bez karakterističnih ukrasa osim metličastog, ali preliminarno bi se mogli datirati u brončano doba, odnosno u laten. Kompletne nalaze s ovih probnih iskopavanja moguće je preliminarno datirati u ranija razdoblja srednjeg vijeka. Manja količina nalaza prapovijesne keramike vjerojatno je na ovaj položaj dospjela s obližnjeg, južnijeg dijela Blaževa pola, gdje je koncentracija prapovijesne, pa i antičke keramike veća. Da bi se dobila preciznija datacija pronađenih srednjovjekovnih kulturnih slojeva, potrebno je obaviti tipološko-kronološku analizu prikupljenih ulomaka keramike iz objekata.

Literatura:

Sekelj Ivančan, Tkalčec, Šiljeg 2003 Tajana Sekelj Ivančan, Tatjana Tkalčec, Bartul Šiljeg, Rezultati analize ranosrednjovjekovnih nalaza i nalazišta u okolici Torčeca, Prilozi IAZ, 20, Zagreb, 2003: 113 - 130.

dr. sc. Tajana Sekelj Ivančan

Summary:

The Blaževo pole 6 archaeological site represents a micro-region of a broader area, extending to the south of the centre of the village Torčec in Drvinje Municipality, to the north of Koprivnica. The trial excavations that were carried out in 2004 by the Institute of Archaeology, Zagreb, opened an area of 50 m². The investigations established the existence of medieval cultural layers. All recorded and investigated burials and backfills were noted on a relatively small depth, under the layer of arable land and only a shallow area was preserved. The burials of bigger dimensions probably represent bottom of the early medieval residential, over-ground structures, while the burials of smaller dimensions are probably remains of stake-holes.

In finds collected from the excavated area, it is possible to note on one side the prevalence of the early medieval pottery in the surface layers as well as in the structures. The second, much smaller group of collected fragments in surface layers, is composed of fragments of modern thin-wares, mostly green-glazed, while the third, also a smaller group of collected pottery fragments is composed of prehistoric fragments also gathered in surface layers. The walls of the prehistoric pottery fragments are straight and smooth, without marked margins or characteristic decorations, but they could preliminarily be dated to the Bronze Age, or the La Tène period. Complete finds of the trial excavations is possible to date preliminarily to the earlier period of the Middle Ages. A small amount of finds of prehistoric pottery, probably got to this location from the nearby, southern part of Blaževo pole, where the concentration of the prehistoric and antique pottery was higher.

The future excavations shall hopefully clarify the relationship between the finds of the remains of differently set stake-holes which suggest that the structures were partially or completely built in wood and plenty of medieval pottery finds from those structures. In order to be able to date the excavated cultural layers more precisely, it is necessary to make a typological-chronological analysis of the pottery fragments gathered in the structures.

Redni broj: 30

Lokalizacija: Brezovljani

Naselje: Brezovljani

Grad/općina: Sv. Ivan Žabno

Pravni status: Z-2218

Razdoblje: P

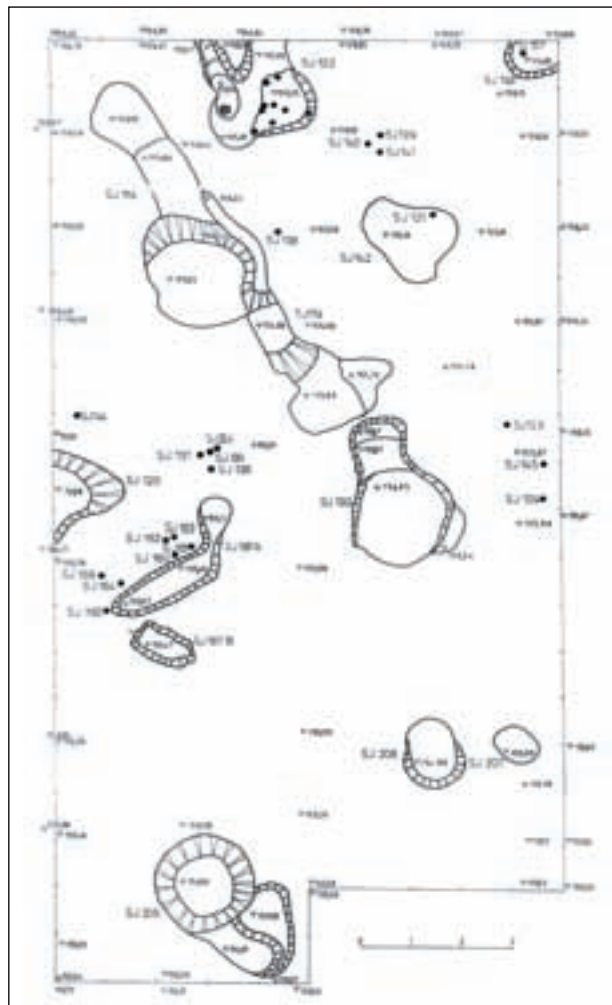
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Gradski muzej Križevci nastavio je sa sustavnim istraživanjima neolitičkog nalazišta Brezovljani na položaju Mihajlici, koja provodi od 2002. g. Radovi su trajali od 23. kolovoza do 8. rujna 2004. g. Voditelj istraživanja bila je mr.

sc. Lana Okroša Rožić iz Gradskog muzeja u Križevcima, uz stručnu suradnju dr. sc. Zorka Markovića. Istraživanja su financijski omogućili Ministarstvo kulture RH, Koprivničko-križevačka županija te općina Sv. Ivan Žabno. Iskopavanje je provedeno na oranici V. Tomašegovića (k.č. 2313, k.o. Sv. Ivan Žabno), na istoj čestici na kojoj je prof. dr. S. Dimitrijević 1973. g. otkrio radionički centar za proizvodnju keramike (Dimitrijević 1978), smješten u samom naselju, istočno od ceste koja prolazi kroz tvz. Prve Brezovljane (Mihajlice), na južnoj, blagoj padini brežuljka podno kojega protječe potok Barna. Ova je lokacija izabrana za istraživanje jer zbog potrebe održavanja plodoreda nije bilo moguće nastaviti s iskopavanjima na zemljištu istraživanom 2002. i 2003. g. (Okroša 2002; Marković, Okroša 2003; Okroša Rožić 2003). Iskopavanjima 2004. g. istražena je površina od 180 m² obuhvaćena trima sondama (Marković, Okroša Rožić 2004).

Kulturni sloj s jamama pojavio se na dubini od oko 30 cm od današnje razine tla. U sjevernom dijelu sonde otkrivena je jama SJ 122. Nije u cijelosti definirana jer sjeverno izlazi iz sonde. Dimenzije su istraženog dijela ovog jamskog objekta 2,44x2,12 m. Dubina jame iznosi 0,60 m mjereno od razine uočavanja. Na povišenom platou smještenom uz istočni rub jame uočeno je 8 rupa od kolaca, dok je u najdubljem dijelu jame otkrivena rupa od trupca. Svojom arhitekturom posebno je zanimljiva uska jama SJ 119, dužine 8,70 m. U ovoj stratigrafskoj jedinici dominira središnji, prošireni dio čije dimenzije iznose 2,20x2,00 m, a dubina 1,10 m mjereno od razine uočavanja. Uz istočni rub središnjeg dijela objekta otkrivena je klupa koja oblikom prati istočni rub jame. Južno uz jamu SJ 119 istražena je peć u zasebnome jamskom prostoru SJ 133. Sastoji se od manjega prilaznog dijela, smještenog na sjevernoj strani objekta, koji čine dvije stepenice, dok glavni dio SJ 133 čini jama kruškolika oblika, dimenzija 2,00x1,85 m. Dno jame nalazi se na dubini od 0,80 m od razine uočavanja. Južno od peći SJ 133 otkrivene su dvije manje jame SJ 206 i SJ 207. Jama SJ 206 elipsoidnog je oblika, dimenzija 1,15x1,35 m, dubine 0,50 m. SJ 207 označuje manju jamu kružna tlocrta, promjera 0,90 m, a dubine 0,20 m od razine uočavanja. Istočno od jame SJ 119 istražena je jama SJ 121. Nepravilna je oblika, dimenzija 1,85x1,60 m, a dubine 0,80 m od razine uočavanja. U toj je jami otkrivena jedna rupa od kolca. Zanimljiv je i jamski objekt SJ 187 A, smješten nešto zapadnije od peći SJ 133, a sastojao se od dviju razina međusobno povezanih kratkim žlijebom. Dimenzije plićeg izduženog dijela iznose 2,00x0,60 m, a njegova dubina ne prelazi 0,20 m od razine uočavanja. Dublji dio ove stratigrafske jedinice čini kružni jamski prostor promjera 0,90 m. Njegovo se dno nalazi na dubini od 0,60 m mjereno od razine uočavanja. Južno uz SJ 187 A otkrivena je manja elipsoidna plitka jama SJ 187 B. Njezine dimenzije iznose 1,60x1,00 m, a dubina je 0,15 m. Južno od SJ 187 B istražen je jamski objekt SJ 205 koji je vjerojatno također bio peć u zasebnome jamskom prostoru. Sjeverni dio objekta sastojao se od dubljega kružnog jamskog prostora promjera 2,00 m, a dubine 0,80 m od razine uočavanja, dok su u južnom dijelu ove stratigrafske jedinice otkrivene dvije pliće razine s dnom na dubini od 0,40, odnosno 0,20 m.

Od pokretne građe najzastupljeniji su ulomci keramike među kojima se posebno izdvajaju oni ukrašeni crvenim slikanjem koje se pojavljuje kao jedan od učestalijih načina ukrašavanja keramičkog posuđa fine izrade. Oblici ove kategorije keramike jesu zdjele S-profilacije, zaobljene i bikonične zdjele,

Brezovljani, tlocrt istražene sonde (crtež: Z. Marković)

le, bikonični lončići te kupe na nozi. Ulomci grube keramike ukrašavani su plastičnim aplikacijama te otiscima prsta ili nokta u jednom ili više redova. Kao najčešći oblici grube keramike izdvajaju se bikonični lonci i bute s kljunastim ručkama. Litički materijal na ovome dijelu naselja nije toliko brojna, a zastupljen je jezgrama, odbicima i oštricama. Iskopavanjima 2004. g. prikupljeni su, dakle, novi podaci kojima je proširena slika izgleda naselja brezovljanskog tipa sopotske kulture iz razdoblja prijelaza srednjeg u kasni ne-

Brezovljani, peć u jamskom prostoru SJ 133 (foto: L. Okroša Rožić)

olitik (4900. – 4700./4600. g. pr. Kr.), na prostoru na kojemu je izdvojen radionički segment za proizvodnju keramičkog posuđa. Nakon iskopavanja lokalitet je zatrpan.

Literatura:

Dimitrijević 1978 Stojan Dimitrijević, Neolit u sjeverozapadnoj Hrvatskoj (pregled stanja istraživanja do 1975. godine), Izdanja HAD 2, Zagreb, 1978: 81 - 94.

Marković, Okroša 2003 Zorko Marković, Lana Okroša 2003, Nastavak istraživanja nalazišta Brezovljani, Obavijesti HAD XXXV/1, Zagreb, 2003: 29 - 36.

Marković, Okroša Rožić 2004 Zorko Marković, Lana Okroša Rožić, Istraživanja u Brezovljanima godine 2003. i 2004, Obavijesti HAD XXXVI/3, Zagreb, 2004: 57 - 62.

Okroša 2002 Lana Okroša, Nastavak arheološkog istraživanja prapovijesnog nalazišta u Brezovljanima, Cris (časopis povijesnog društva Križevci), IV/1, Križevci, 2002: 7 - 10.

Okroša Rožić 2003 Lana Okroša Rožić, Arheološka istraživanja u Brezovljanima 2003. godine, Cris V/1, Križevci, 2003: 75 - 79.

mr. sc. Lana Okroša Rožić

Summary:

The Križevci Town Museum continued with systematic investigation of the Neolithic site Mihajlici. Eleven pit-like manufacturing structures were completely or partially investigated, among which there was a narrow pit with extended central part, which had some kind of a small bench along its east side, as well as two stoves in a separate pit area. Even an unusual pit structure was discovered, which was composed of two different levels connected with a short groove.

Movable archaeological material is represented mostly by pottery fragments. Fine pottery was mostly decorated with red painting, and the most common forms of this category are S-profile bowls, round-shaped and biconical bowls, biconical cups and drinking cups. Rough pottery fragments are decorated with plastic applications and finger or nail-prints in one or more rows, while forms are biconical pots and beaked handles. The Lithic material is represented with cores, flakes and cutting edges.

Excavations carried out in 2004 gathered new data on the aspect of the Brezovljani-type settlement of the Sopot culture of transition period from high to late Neolithic period (4900 – 4700/4600 B.C.), of the area where there was a manufacturing centre, for the production of ceramic vessels, worth of noting. After the excavation the site was filled-in.

Redni broj: 31

Lokalitet: Ledine

Naselje: Torčec

Grad/općina: Drnje

Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: SV

Vrsta radova: sustavno iskopavanje

U vremenu od 10. srpnja do 5. kolovoza 2004. g. obavljen je nastavak terenskih sustavnih i znanstvenih arheoloških istraživanja na lokalitetu Ledine u Torčecu (istraživanja

su provedena u suradnji Instituta za arheologiju i Muzeja grada Koprivnice; stručni voditelj istraživanja dr. sc. Tajana Sekelj Ivančan, uz sudjelovanje arheologinja mr. sc. Tatjane Tkalcic te Kristine Jelinčić s Instituta za arheologiju). Sustavna arheološko-konzervatorska istraživanja položaja Ledine u Torčecu većim su dijelom financirana iz sredstava Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa dodijeljenih znanstvenoistraživačkom projektu pod nazivom „Arheološka slika srednjovjekovnih naselja Podravine“, voditeljice dr. sc. Tajane Sekelj Ivančan, a dio novca osigurala je Koprivničko-križevačka županija preko Muzeja grada Koprivnice.

Arheološko nalazište Ledine smješteno je sjeveroistočno od mjesta Torčeca. Položaj se nalazi na blago povišenoj dravskoj terasi smještenoj zapadno od poljskog puta koji vodi prema Šoderici. Sa sjeverne, istočne i južne strane položaj Ledine okružen je dubokim starim meandrom rijeke Drave. Nalazište Ledine evidentirano je slučajno 1997. g., kada je prigodom poljoprivrednih radova na oranici koju je obrađivao Ivan Zvjerac zamijećena tamnija mrlja zemlje s izoranim ulomcima ranosrednjovjekovne keramike (Sekelj Ivančan, Zvjerac 1997). S obzirom na preliminarno vremensko opredjeljenje arheološkog lokaliteta Ledine ranosrednjovjekovnom razdoblju (Sekelj Ivančan 2001), provedeno je probno arheološko iskopavanje tijekom 2002. g. kada je pronađeno pet ranosrednjovjekovnih objekata (Sekelj Ivančan, Tkalcic 2002; Sekelj Ivančan, Tkalcic, 2002a; Sekelj Ivančan, Tkalcic, 2003). Budući da su se rezultati istraživanja pokazali izuzetno vrijednima, istraživanja su nastavljena i u 2003. g. kada su otkrivena još tri objekta (Sekelj Ivančan 2003; Sekelj Ivančan 2003a; Sekelj Ivančan et al 2003).

U nastavku istraživanja, koja su se provodila tijekom ljeta 2004. g., pokušalo se dobiti odgovore na pitanja o rasporedu objekata na prostoru omeđenu starim meandrom rijeke Drave (Sekelj Ivančan 2004). Istraživanjima u 2004. g. obuhvaćene su tri kulturne zapune, zatvorene cjeline, tj. tri ranosrednjovjekovna objekta. Svi objekti uočeni su odmah ispod oranoga sloja na relativnim dubinama od 0,23 do 0,32 m. Zapune ukopa objekata bile su tamnosmeđe boje prošarane ugljenom i garom, dvije su bile relativno plitke (18 i 24 cm), dok je treća, dublja, očuvana u debljini od 63 cm. U objektima je pronađeno dosta ulomaka keramičkih posuda, veća količina lijepa i šljunka, mnoštvo životinjskih kostiju i zubi, te nekoliko željeznih predmeta (mali nožići) i zgure, te

Torčec, lokalitet Ledine, ukop SJ 023 (foto: T. Sekelj Ivančan)

šest malih keramičkih pršljenova i jedan obrađeni koštani predmet. Najočuvaniji je treći objekt kvadratična oblika i naglašenih uglova. Po sredini objekta protezao se najdublji dio ukopa smjera S-J, dok je na rubnim dijelovima i čitavoj sjevernoj površini objekt plići. Na istočnom i zapadnom rubu ukopa evidentirane su po tri rupe dimenzija 10 do 16 cm koje su vjerojatno ostaci drvenih stupova nosive konstrukcije kojom je objekt bio natkriven (Sekelj Ivančan 2004a). Naknadnom kontrolom oranice na kojoj su bile locirane sonde, pedesetak metara južnije od najjužnijega istraženog objekta (Sekelj Ivančan, Tkalčec 2003), evidentiran je kanal, koji se protezao smjerom SZ-JI. Zapuna kanala bila je očuvana u debljini od 65 cm, a u njenom gornjem dijelu, sporadično su nađeni vrlo usitnjeni ulomci keramike i lomljeni šljunak. Ističe se jedan nalaz metalnoga predmeta – harpun. Svi ukopi istraženi u kampanji 2004. g., kao i ukopi s istraživanja 2002. i 2003. g., pojavljuju se odmah ispod oranog sloja u sloju kompaktnog svjetlosmeđeg pijeska miješanog s ilovicom, koji se pronalazi duž čitave iskopane površine.

U dosadašnjim je istraživanjima ustanovljen osnovni, kvadratični, oblik kuća ranosrednjovjekovnog naselja na položaju Ledine u Torčecu. Objekti su bili razmješteni u grupama po dva ili tri, na udaljenostima od 30 do 40 m. Kontrole prostora između objekata koje su rađene tijekom istraživanja 2002., 2003., a napose 2004. g., pokazale su da između pronađenih objekata nema očuvanih ostataka drugih nastambi, kao ni drugih nepokretnih nalaza, npr. ognjišta, vatrišta, ograda ili drugog. Ipak, spomenutim je kontrolama ustanovljeno postojanje kanala smještena južnije od svih dosada istraženih objekata.

Prema pokretnim materijalnim ostacima, poglavito malim noževima kratkog sječiva, nekoliko tipova malih keramičkih pršljenova, koštanim alatima od kojih je zanimljiv harpun te metalnim većim i manjim udicama, može se zaključiti da je među stanovnicima ranosrednjovjekovnog naselja uz dravski meandar na Ledinama veliku važnost u gospodarstvu imao ribolov. U vrijeme kada je meandar bio ispunjen vodom, bio je nepresušni izvor hrane stanovnicima ovog naselja, a plavljenje rijeke vjerojatno je bilo i neposredni uzrok napuštanju tog naselja na izmaku 11. st. (prema C14 datumima).

Literatura:

Sekelj Ivančan, Zvjerac, 1997 Tajana Sekelj Ivančan, Ivan Zvjerac, Nekoliko srednjovjekovnih položaja u okolici Torčeca – Koprivničko-križevačka županija, Obavijesti HAD XXIX/2, Zagreb, 1997: 65 - 69.

Sekelj Ivančan 2001 Tajana Sekelj Ivančan, Early Medieval Pottery in Northern Croatia. Typological and chronological pottery analyses as indicators of the settlement of the territory between the rivers Drava and Sava from the 10th to the 13th centuries AD, BAR, 914, Oxford, 2001.

Sekelj Ivančan, Tkalčec 2002 Tajana Sekelj Ivančan, Tatjana Tkalčec, Izvješće o arheološkim istraživanjima nalazišta Torčec - Ledine, u razdoblju od 22. do 31. srpnja 2002. godine, Zagreb, 2002.

Sekelj Ivančan, Tkalčec, 2002a Tajana Sekelj Ivančan, Tatjana Tkalčec Proba arheološka istraživanja u okolici Torčeca, Podravski zbornik 28, Koprivnica, 2002: 308 - 315.

Sekelj Ivančan 2003 Tajana Sekelj Ivančan, Izvješće o arheološkom istraživanju nalazišta Torčec – Ledine, u

razdoblju od 6. do 20. srpnja 2003. godine, Zagreb, 2003.

Sekelj Ivančan 2003a Tajana Sekelj Ivančan, Ranosrednjovjekovno naselje Torčec – Ledine 2003., Obavijesti HAD XXXV/3, Zagreb, 2003: 105 - 109.

Sekelj Ivančan, Tkalčec 2003 Tajana Sekelj Ivančan, Tatjana Tkalčec Ranosrednjovjekovno nalazište Torčec – Ledine 2002, Obavijesti HAD XXXV/1, Zagreb, 2003, 127 - 132.

Sekelj Ivančan, Tkalčec, Šiljeg 2003 Tajana Sekelj Ivančan, Tatjana Tkalčec, Bartul Šiljeg, Rezultati analize ranosrednjovjekovnih nalaza i nalazišta u okolici Torčeca, Prilozi IAZ, 20, Zagreb, 2003: 113 - 130.

Sekelj Ivančan 2004 Tajana Sekelj Ivančan, Izvješće o arheološkom istraživanju nalazišta Torčec – Ledine, u razdoblju od 10. srpnja do 5. kolovoza 2004. godine, Zagreb, 2004.

Sekelj Ivančan 2004a Tajana Sekelj Ivančan, Ranosrednjovjekovno naselje Torčec – Ledine 2004., Obavijesti HAD XXXVI/3, Zagreb, 2004: 130 - 136.

dr. sc. Tajana Sekelj Ivančan

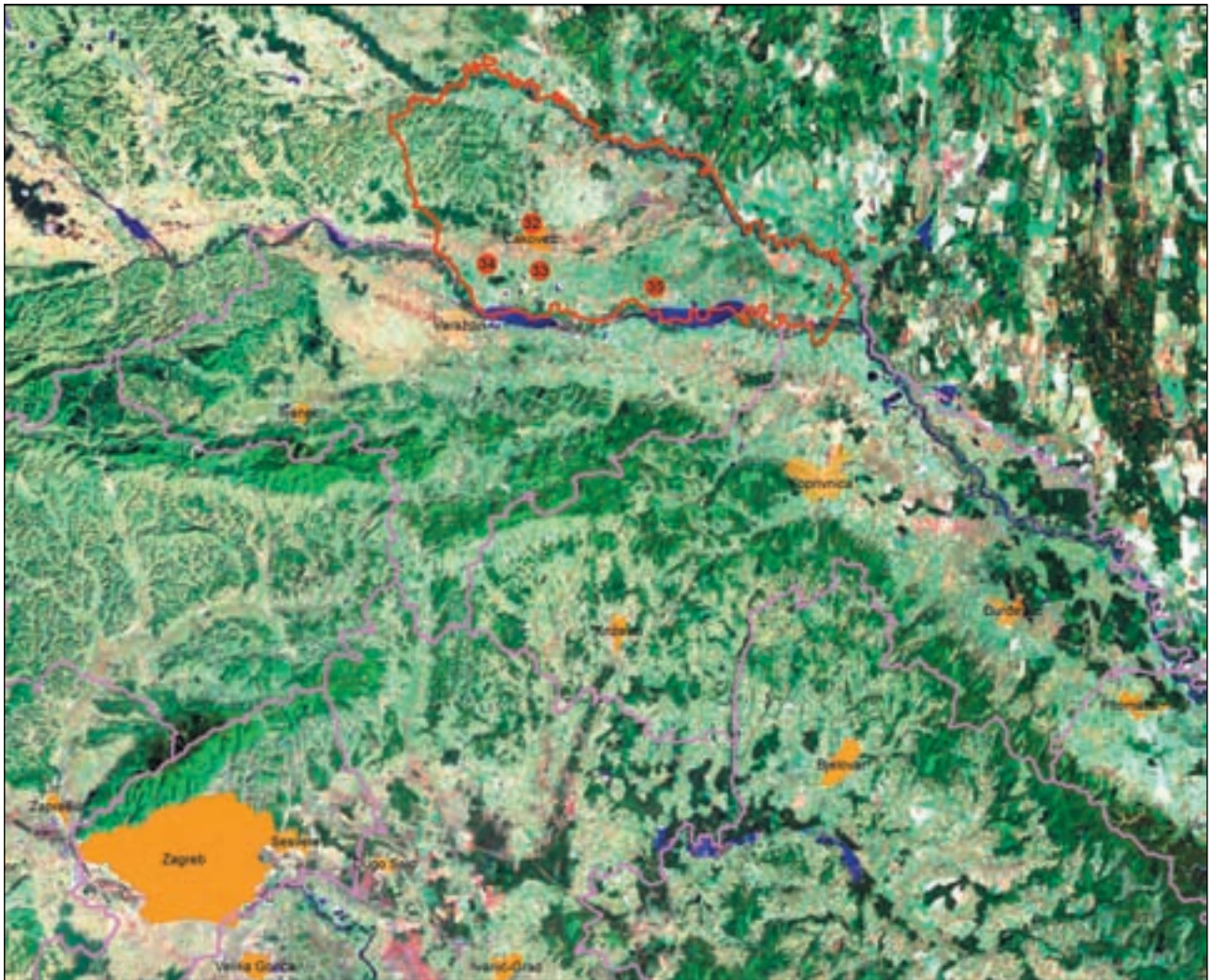
Summary:

In the period from 10th July to 5th August 2004 the Institute of Archaeology, Zagreb, in cooperation with the Koprivnica Town Museum, continued systematic archaeological excavations at the Ledina site in Torčec.

The excavations carried out in 2004 unearthed three new early medieval structures. The structures were noted directly under the layer of arable land at a relative depth of 0.23 m to 0.32 m. The backfills of the burials of the structures were dark brown color dappled with charcoal and soot, two of them were relatively shallow (18 cm and 24 cm), while the third one was deeper, preserved to a depth of 63 cm. Inside the structures plenty of pottery fragments were found, a large amount of daub and gravel, plenty of animal bones and teeth, several iron artifacts (small knives), slag, six small ceramic whorls and a dressed bone artifact. The best preserved structure was the third square-shaped structure with apparently rounded corners, with three preserved stake-holes, of the dimensions of 10 to 16 cm, which were probably remains of the load-bearing wooden columns that supported the construction which roofed over the structure. In the subsequently conducted supervisions of a larger area, a canal, extending in northwest-southeast direction, was recorded. In the upper part of the 65 cm thick canal backfill sporadic finds of rather fragmentized pottery and crushed gravel were unearthed, whereas a metal artifact – a harpoon, is worth of noting.

According to movable material remains, a conclusion could be drawn that the basic industry of the inhabitants of the settlement along the Drava river meander in Ledina was fishing. At the time when the meander was filled with water it was an inexhaustible source of food to the ancient population of Torčec. Flooding of the river was probably also the direct cause of the abandonment of the settlement at the end of the 11th century (According to C¹⁴ dating).

MEĐIMURSKA ŽUPANIJA

- 32 Čakovec - Stari grad
- 33 Gornji Pustakovec
- 34 Stara Ves
- 35 Topolju

Redni broj: 32**Lokalitet: Čakovec – Stari grad****Naselje: Čakovec****Općina: Čakovec****Pravni status: R-0573****Razdoblje: SV, NV****Vrsta radova: zaštitno iskopavanje**

Od srpnja do rujna 2004. g. provedena su arheološka istraživanja u prizemlju palače Zrinski u Starom gradu u Čakovcu (voditelj arheoloških istraživanja: Goran Skelac; nositelj programa: Muzej Međimurja Čakovec; radovi su izvedeni sredstvima Ministarstva kulture RH i Muzeja Međimurja Čakovec; nadzor radova: Konzervatorski odjel Zagreb)

Stari grad Čakovec klasičan je wasserburg - utvrda nizinskoga tipa izvorno okružena opkopima s vodenim preprekama. Utvrda je peterokutne forme, s ugaonim bastionima i čini srednjovjekovni wasserburg koji je moderniziran i preoblikovan u renesansi.

Palača Zrinskih, koja je smještena u središnjem dijelu Starog grada, građena je od opeke i smatra se renesansnom, s datacijom gradnje u 16./17. st. Sljedeću vidljivu fazu u arhitektonskom razvoju čine barokne dogradnje iz 18. stoljeća.

Tijekom 19. i 20. st. palača proživljava niz funkcionalnih preinaka: vojna i civilna skladišta, šećerana (govorimo ponajprije o prizemlju u kojem su provedena arheološka istraživanja), ali novi stilski elementi više nisu uočljivi.

Palača je u vanjskim gabaritima 57,3x45 m. Unutrašnje je dvorište dimenzija 26,1x23,5 m. Vanjski su zidovi prosječno debljine 2,5 m, unutarnji 1 do 2 m, a pregradni zidovi od 0,28 do 1,3 m. Istraživanje je provedeno u 8 prostorija koje su smještene u istočnom, zapadnom i južnom krilu palače.

Projekt sanacija konstrukcije palače Zrinskih zahtijevao je podatke o temeljenju objekta za potrebe novih spoznaja

Čakovec – Stari grad, tlocrt palače Zrinskih sa zonom arheoloških istraživanja (izradio: G. Skelac)

Čakovec – Stari grad (fototeka: Muzej Međimurja Čakovec)

o statici palače, koja je vidljivo narušena. Arheološke sonde uz temelje palače dale su podatke o dubini i načinu temeljenja. Osim toga, tamo gdje je statika dopuštala, iskopane su veće arheološke sonde u prostorijama prizemlja palače te su dobiveni podaci o postojanju i stanju nekoliko faza povijesnih podnih površina (iz kojih potječe i veća količina popratnih pokretnih arheoloških nalaza). Osnovno statičko ograničenje određivalo je da sonde moraju biti odmaknute 1 m od zidova, te da sondiranje uz temelje ne smije ogoliti površinu temelja šire od 1 m.

Ukupna je površina prostorija obuhvaćenih istraživanjem 700 m². Unutar prostorija/sektora postavljene su arheološke sonde u skladu s već navedenim uvjetima. Na površini od 155 m² iskopano je ukupno 250 m³ slojeva različita materijala koji su ispunjavali prostorije. Dokumentirane su 433 stratigrafske jedinice te su pronađena ukupno 153 kg keramike i drugih pokretnih nalaza.

Iz ovih je podataka moguće bolje razumijevanje povijesnog razvoja palače, kao i adekvatniji pristup njezinoj obnovi. Arheološka kampanja 2004. g. najopsežnija su arheološka istraživanja provedena u palači Zrinski do sada.

Arheološkim su istraživanjem pronađeni ostaci drvene fortifikacije/palisade srednjovjekovne utvrde 14./15. st., ostaci najranijih zidanih struktura koje ne korespondiraju s tlocrtom renesansne palače, pa ih datiramo u 14./15. st. (kao moguće ostatke obnove i dogradnje drvene srednjovjekovne arhitekture), te ostaci podnice od opeke iz renesansne, barokne i recentnih faza (16. – 20. st.).

Čakovec – Stari grad, palača Zrinskih, bočni pogled na srednjovjekovnu strukturu 14./15. st. (drveni stupovi - palisada) te na strukturu od opeke (kasnija intervencija) (foto: M. Raduka)

Također su dobiveni podaci o temeljenju: dubina temelja, način temeljenja, materijal i stanje temelja te geološki sloj na kojemu temelji leže.

Goran Skelac

Summary

Archaeological investigations were carried out from July to September 2004 on the ground floor of the Zrinski Palace in the Old Town in Čakovec. It is a classical example of *wasserburg* – a lowland type fortification originally encircled by entrenchments and water barriers. The fortification is pentagonal-shaped, with corner bastions and it represents medieval *wasserburg* that was modernized and remodeled in the Renaissance period. The Zrinski Palace, situated in the central part of the Old Town, is a brick structure and it is considered to be a Renaissance building, its construction was dated to the 16th/17th century. The next visible phase in its architectural development is represented by the Baroque extensions of the 18th century. During the 19th and 20th centuries there were several functional reconstructions of the palace.

The project of the restoring of the Zrinski Palace required data on the foundation work of the structure for the purpose of gaining new insights into the palace statics. Huge archaeological trenches were excavated in the ground floor rooms of the building and data on the existence and the condition of several phases of the historical flooring areas

(most of accompanying movable archaeological artifacts were originated from there) were gathered. Archaeological investigation discovered finds of: remains of the wooden fortification/palisade of the medieval fortification from the 14th/15th century, remains of the earliest walled structures which do not correspond to Renaissance outline of the palace, therefore we date them to the 14th/15th century, and the remains of the Renaissance, Baroque and more recent styles (16th-20th century) phases of the brick flooring.

Redni broj: 33

Lokalitet: Gornji Pustakovec

Naselje: Čakovec

Grad: Čakovec

Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: P

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Prigodom arheološkog nadzora (proveo da je Odjel za arheologiju Hrvatskoga restauratorskog zavoda) pri izgradnji južne obilaznice grada Čakovca, na stacionaži 4+320 do 4+380 pronađena je veća količina sitnih arheoloških nalaza koje je na površinu izvadio bager. Već prvim pregledom zaključeno je kako je riječ o nalazima iz bakrenog doba, odnosno o lasinjskoj kulturi. Slijedom toga, propisana je privremena obustava građevinskih radova te provedba zaštitnih arheoloških radova radi dokumentiranja i spašavanja preostalih arheoloških nalaza i cjelina.

Gornji Pustakovec, lokalitet tijekom istraživanja

Arheološka su istraživanja provedena od 7. do 30. lipnja 2004., a nadzor je trajao i dulje.

Budući da je na spomenutom mjestu odmah nakon kopanja bagerom navožena posteljica od šljunka visine do 50 cm, nije bilo mogućnosti kopati samu trasu, nego su sonde raspoređene uz sjeverni i južni rub buduće ceste, na prostorima predviđenima za odvodne kanale i ostalu infrastrukturu.

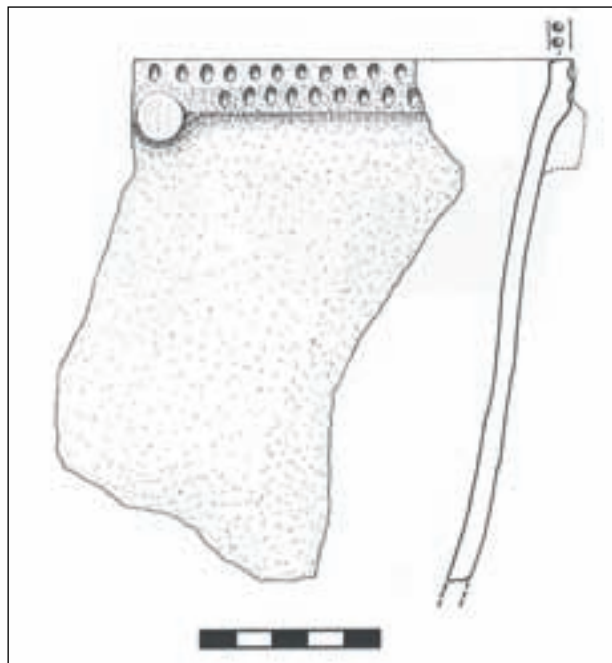
Četiri južne sonde dale su uglavnom negativan rezultat, odnosno pronađena je samo jedna jama s materijalom koji pripada kraju 19. i početku 20. st. Prema riječima mještana, na tom je položaju vađena glina i pečene su opeke za izgradnju obližnjih kuća, pa se i spomenuta jama može pripisati tim djelatnostima.

No, sa sjeverne su strane otkrivene djelomično oštećene prapovijesne jame, kao i okolni hodni sloj. Na toj strani ceste iskopana je jedna veća sonda koja je obuhvatila sve preostale nalaze. U prvom redu, riječ je o ostacima dviju plitkih zemunica, od kojih je jedna imala i ukopan bunar te nekoliko manjih jama izvan i unutar zemunica. Jama 2 poluzemunička je kuća oblog oblika s manjom jamom uz unutrašnji rub. Jedna četvrtina kuće, ili nešto manje, uništena je gradnjom ceste, dok je u preostalom dijelu nađena jedna puknuta glačana sjekira, velika količina ulomaka keramičkih posuda te nešto riječnoga šljunka i gara. Jama 3, vjerojatno također poluzemunička kuća, u svojem je sastavu imala i nekoliko manjih jama, te relativno dubok bunar, koji je ljevasto prodirao do geološkog sloja šljunka na dubini od oko 2 m. U jami 3 pronađeni su brojni ulomci keramičkih posuda, te jedna cijela glačana sjekira manja od 3 cm. U bunaru je također pronađeno nešto malo ulomaka keramičkih posuda kao i jedna cijela keramička žlica. Nije bilo moguće obaviti cjelokupni iskop te jame, jer se protezala izvan područja koje je otkupio investitor obilaznice (odnosno izvan opsega prostora predviđena radovima na izgradnji). Nastavak istraživanja te, kao i ostalih jama koje se očekuju u sjevernom produžetku ovog nalazišta, bit će proveden u redovnoj arheološkoj djelatnosti. Svi prepoznati objekti dokumentirani su totalnom geodetskom stanicom, te su prikupljeni podaci kao i različite analize uključeni u stručnu obradu.

Svi nalazi, isključujući spomenutu kasnonovovjekovnu jamu, mogu se pripisati lasinjskoj kulturi. Dosadašnji rezultati istraživanja upućuju na postojanje manjega nizinskog naselja iz razdoblja bakrenog doba, koje se možda razvilo zbog ležišta gline u okolici, te vjerojatno većih pašnjaka, za što je područje južno od današnjeg sela Pustakovec nekada bilo vrlo pogodno (ravnicu, močvarno područje slijeva Trnave). Ovo je nalazište jedno od prvih istraživanih nalazišta lasinjske kulture na području Međimurja te se nalazi na širem području na kojem dosad nisu bila zabilježena bilo kakva arheološka nalazišta.

Dio je nalazišta, kako je već razloženo, djelomično uništen gradnjom obilaznice, djelomično je istražen ovim istraživanjima, a djelomično sačuvano pod obradivim površinama južno od kuća Gornjeg Pustakovca. Iskopani je materijal konzerviran, a prijedlog za registraciju nalazišta kao kulturnog dobra upućen je nadležnom Konzervatorskom odjelu Varaždina.

mr. sc. Luka Bekić

Gornji Pustakovec, fragment posude iz jame 2

Summary

During construction works on the development of the south bypass road of the town Čakovec, in the area to the south of Gornji Pustakovec, numerous archaeological artifacts were found. During archaeological supervision construction works had been stopped and rescue archaeological investigations were carried out. Several semi pit-dwelling structures and waste pits and a funnel-shaped well were excavated. The finds are almost exclusively dated to Copper Age, Lasinja Culture, except for one waste pit. The latest investigation results point out at the existence of a smaller low land Copper Age settlement, which might have developed due to clay-bed in the surroundings, and the existence of a probably huger pastureland, as the area to the south of the present-day village Pustakovec used to be very fertile (low land, marshland watered by a river-basin of the River Trnava). All the artifacts and structures discovered during construction and rescue-archaeological works were recorded until the future investigations.

Redni broj: 34

Lokalitet: Stara Ves

Naselje: Nedelišće

Grad: Čakovec

Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: P, A, SV, NV

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Prigodom arheološkog nadzora (proveo ga je Odjel za arheologiju Hrvatskoga restauratorskog zavoda) pri izgradnji južne obilaznice grada Čakovca, na prostoru novoga kružnog toka i kanala Trnave kod Nedelišća, pronađena je veća količina sitnih arheoloških nalaza. Propisana je privremena obustava građevinskih radova te provedba zaštitnih arheoloških radova ovog dotad nepoznatog nalazišta.

Stara Ves, lokalitet tijekom istraživanja

Arheološka su istraživanja provedena tijekom kolovoza i rujna 2004. g., nakon čega je izvoditelju dopušteno zatrpavanje i dovršetak građevinskih radova.

Nalazište je u mnogome oštećeno strojnim iskopom kanala širine i dubine cca 2x2 m. No upravo tijekom radova na kanalu arheološkim su nadzorom uočeni nalazi pa je tako dio neoštećenog nalazišta ipak iskopan klasičnom arheološkom metodom. Otvorena je jedna sonda u kojoj je otkriveno više jama, od kojih dvije zemuničke kuće s materijalom koji pripada bakrenom dobu, lasinjskoj kulturi te ranomu srednjem vijeku, Slavenima. Osim ovih dvaju objekata i jama koji su iskopani u sondi, na prostoru već iskopanog kanala pronađeno je i nekoliko drugih jama koje datiraju u bakreno doba, kasno brončano doba, kasnu antiku, rani, razvijeni i kasni srednji vijek. Među ovim jamama izdvaja se i djelomično sačuvan žarni grob kasnobrončanog doba sa spaljenim kostima u velikom loncu – žari s prilogom manje keramičke zdjelice. Također je pronađena vrlo velika jama s keramičkim materijalom iz ranoga novog vijeka, koji vjerojatno čini otpad keramičarske radionice. Ujedno je i dokumentirana zatrpana paleostruga koja svojim nalazima do 17. st. daje dodatni podatak o nekadašnjem uređenju prostora, sjeverno od Nedelišća i samog područja Stara Ves, odnosno meandriranju rijeke Trnave. Sve ove jame također su iskopane i dokumentirane izravno iz jarka, što je dosad primjenjivano i u sličnim ovakvim situacijama na autocestama. Svi prepoznati objekti dokumentirani su totalnom geodetskom stanicom, te su prikupljeni podaci, kao i različite analize uključeni u stručnu obradu.

Stara Ves, keramička žara

Stara Ves, iskop kanala

Pronađena je veća količina ulomaka keramičkih posuda različitih oblika (od kojih je neke moguće restaurirati u cijelosti), manji broj metalnih nalaza (nož, strelica, praporci, novac itd.) te ulomak glačane kamene sjekire. Iz rezultata ovih zaštitnih istraživanja razvidno je kako su se na blago povišenom prostoru Stare Vesi zadržavali i živjeli ljudi različitih kultura u relativno dugom vremenskom razdoblju. Sjeverno su se nalazila močvarišta, na području Globetka, a naselje na Staroj Vesi vjerojatno nije bilo plavljeno (premda je kroz njega vijugavo tekla rječica Trnava). Te su predispozicije bile povoljne za razvoj naselja u doba različitih kultura. Mali broj pronađenih objekata ne omogućuje donošenje neke šire slike o ovom novootkrivenom nalazištu, ali su dobiveni podaci dostatni za pokretanje postupka registracije nalazišta te su dobra osnova za buduća arheološka istraživanja.

Ovaj je položaj vrlo zanimljivo po svojim nalazima te po broju zastupljenih arheoloških razdoblja, ali treba napomenuti da je „raštrkanog“ karaktera, poznatog u novije vrijeme s nekih drugih nalazišta otkrivenih pri gradnji autocesta, napose u Sloveniji (Nova Tabla kod Murske Sobe itd.). Naime, usprkos većem broju jama, one su široko raspoređene na prostoru do 1 km (!) pa između njih postoji arheološki prazan prostor i do 100 m. Ovakva naselja, čak i da su bila poznata prije početka građevinskih radova, zahtjevnja su i vremenski i novčano za pravo istraživanje. No ipak, takva naselja će se zahvaljujući napretku službe zaštite sve češće pronalaziti i istraživati.

Preostali dio naselja nalazi se izvan granica eksproprijacije, odnosno izvan je prostora predviđena radovima na izgradnji obilaznice pa stoga dodatna istraživanja nije bilo moguće provesti.

Iskopani je materijal konzerviran, a prijedlog za registraciju nalazišta kao kulturnog dobra upućen je nadležnom Konzervatorskom odjelu Varaždin.

mr. sc. Luka Bekić

Summary:

During construction work on the development of a new circular route of the bypass road of the town Čakovec, numerous archaeological artifacts were found within the field of Stara Ves. During archaeological supervision con-

struction work were stopped and rescue archaeological investigation were carried out. Several semi pit-dwellings structures, waste pits and one urn-grave were excavated. The finds belong to the different periods – from Copper Age and Late Copper Age, Antique period, early, high and late Middle Ages. It has been established that on the mildly sloped area of Stara Ves, intersected by the course of rivulet Trnava, there was a scattered settlement of different cultural periods. All the artifacts and structures discovered during construction and rescue archaeological works were recorded until the future systematic investigations.

Redni broj: 35

Lokalitet: Topolju

Naselje: Sveti Križ

Općina: Mala Subotica

Pravni status: P-911

Razdoblje: A

Vrsta radova: pokusno iskopavanje

Istraživanje je provedeno u vremenu od dva tjedna, i to od 1. do 14. rujna 2004. g. (radove je vodio kustos arheološkog odjela Muzeja Međimurja, † Josip Vidović, prof.; financijska sredstva osigurali su Međimurska županija te općina Mala Subotica). Radovi su obuhvatili površinu od 54 m², dok je dubina iskopa iznosila 0,90 m (istražen je dio k.č. 2634, k.o. Mala Subotica).

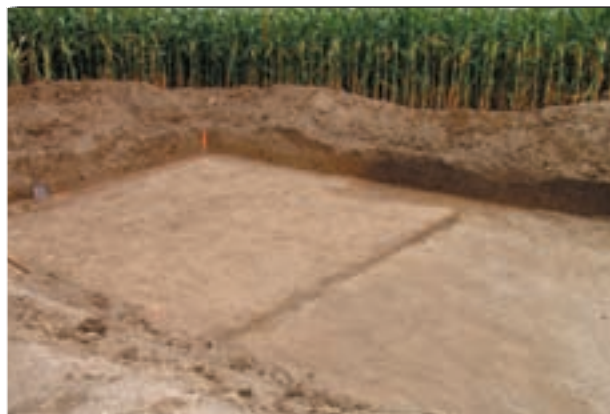
Lokalitet Topolju nalazi se 800 m istočno od sela Sveti Križ. To je ravni teren pod oranicama, nadmorske visine 152,60 m. Na arheološku je kartu upisan 1980. g., kada je pri uobičajenim poljskim radovima Vinko Martinac, mještalin Svetoga Križa, izorao poklopac sarkofaga. O takvom je nalazu obaviješten muzej, čiji je tadašnji kustos (dr. sc. Željko Tomićić) vrednovao nalaz kao vrijedan spomenik antike. Tim je važnim nalazom Sveti Križ dobio, uz Ferenčicu, još jedan arheološki lokalitet.

Arheološki položaj Ferenčica (Ciglišće, Varošćina) smješten između Svetog Križa i Preloga čini značajan ruralni kompleks, vjerojatno iz ranocarskog doba. Ulomci rimske keramike, a još češće opeke i crjepova, kao jasan trag određene građevinske djelatnosti, najčešći su nalazi kojima obiluju navedene lokacije s indikativnim toponimima. S terena su prikupljeni brojni ulomci posuda, stakla, antičke žbuke, opeke od hipokausta, razni metalni predmeti te primjerci novca. Pri velikom pokusnom arheološkom zahvatu na lokalitetu Ferenčica 1979. g., otkrivene su tlocrtne konture većega antičkog ruralnog kompleksa. Riječ je o kompleksu jedne ili više gospodarskih, odnosno ruralnih vila, nastalom tijekom 3. stoljeća.

Navedeni nalaz poklopa sarkofaga (na kojem je uklesana klasična rimska formula D·M) upućuje na mogućnost postojanja nekropole na Topolju, koja se dovodi u vezu s jasnim pokazateljima o postojanju ruralne vile na lokalitetu Ferenčica. Cilj je arheološke kampanje bio rezultatima potvrditi postojanje nekropole.

Glede metodološkog postupka, iskopavanja su obavljena sondažnim stratigrafskim istraživanjem, prateći uslojavanje terena. Slojevi na ovom lokalitetu pripadaju skupini jednostavno uslojenih nalazišta.

Prateći iskop, utvrđene su četiri stratigrafske jedinice, ali

Lokalitet Topolju, istražena sonda (foto: S. Novak)

vrlo mali broj nalaza. Prvi humusni sloj praćen je do dubine od 0,15 m. Slijedi drugi do 0,34 m u kojem su nađena tri manja osamljena fragmenta keramike, najvjerojatnije antičkog porijekla. Zatim treći sloj dubine do 0,60 m s dva mala fragmenta keramike prapovijesnog podrijetla. Zadnji, četvrti sloj praćen je do 0,90 m i u arheološkom je smislu sterilan.

Rezultati istraživanja nisu dali željene rezultate što, s obzirom na malu površinu istraživanja, ne isključuje postojanje nekropole. Nakon završetka arheoloških iskopavanja sonde su zatrpane.

Literatura:

Tomičić 1985 Željko Tomićić, Sumarni osvrt na rezultate arheoloških istraživanja prostora Međimurja u razdoblju od 1972. do 1982. godine, Muzejski vjesnik 8, Koprivnica, 1985: 26 - 36.

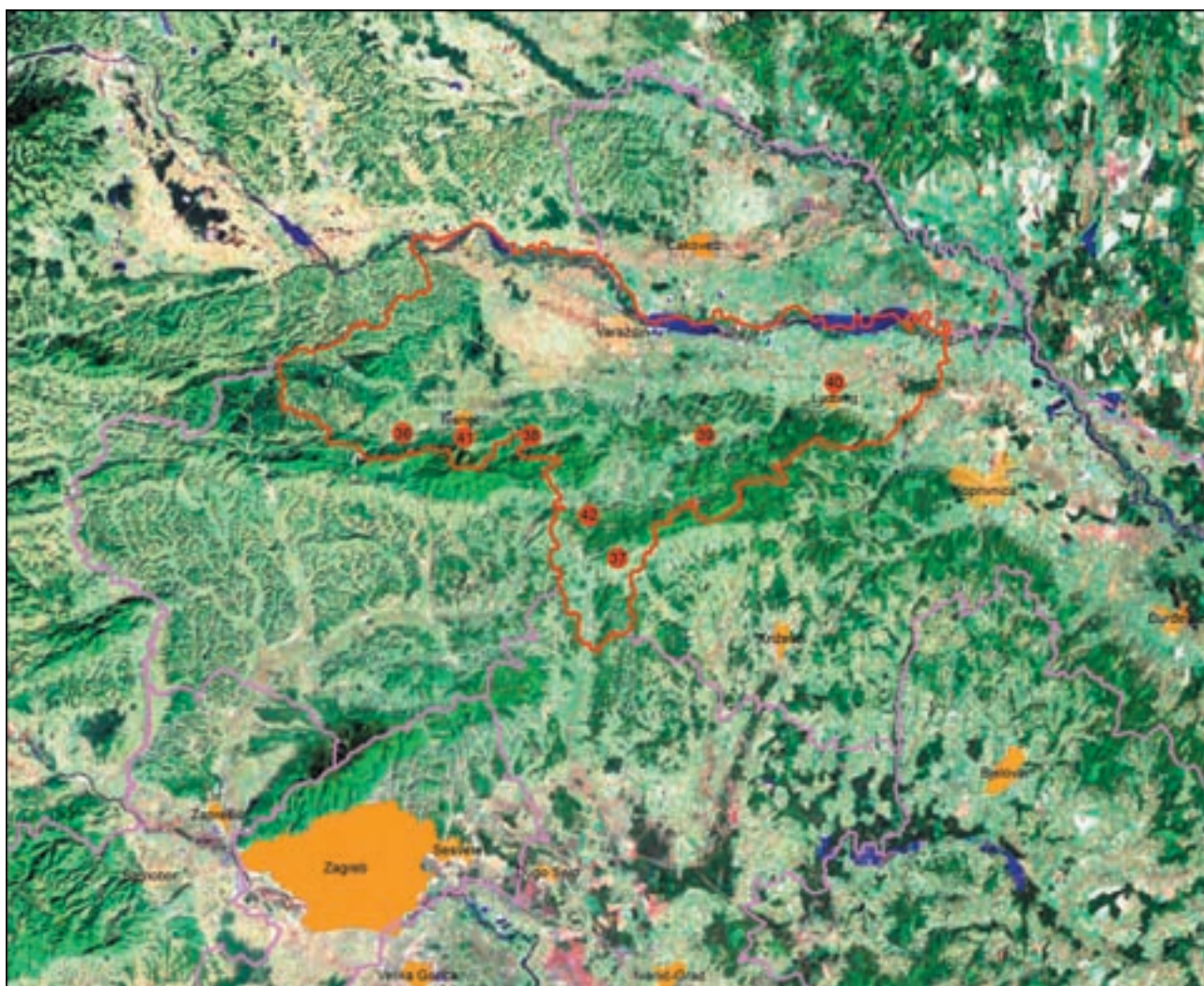
Tomičić 1986 Željko Tomićić, Arheološka slika antike u Međimurju, Međimurje 9, Čakovec, 1986: 183 - 218.

Branka Kovačić

Summary:

At the beginning of September 2004 archaeological investigations were carried out at site Topolju, which is located 800 m to the east of the village Sveti Križ, where in 1980 Antique sarcophagus lid had been found. The excavation work was done a trench which area was 54 m², while the depth of excavation was 0.90 m. With regard to the fact that in a close proximity there was an Antique site Ferenčica, there was an assumption about the existence of the Antique necropolis. However, a small number of finds discovered during this archaeological campaign, yet does not support that hypothesis.

VARAŽDINSKA ŽUPANIJA

- 36 Dvorište pavl. samostana
- 37 Gradišće
- 38 Gradišće kod Margečana
- 39 Gradski park
- 40 Iovia Botivo
- 41 Ivanec - Stari grad
- 42 Utvrda Paka

Redni broj: 36**Lokalitet: dvorište pavlinskog samostana****Naselje: Lepoglava****Grad/općina: Lepoglava****Pravni status: R-0568****Razdoblje: SV****Vrsta radova: zaštitno iskopavanje**

Arheološka istraživanja 2004. g nastavak su prošlogodišnjih iskopavanja i trajala su od 19. 7 do 19. 11. (stručni voditelj istraživanja: Tajana Pleše; voditelj projekta: Hrvatski restauratorski zavod; radovi su financirani sredstvima Ministarstva kulture RH). Uz stručnog suradnika te grupu radnika koji su bili fizička ispomoć pri istraživanju, ostvarena je suradnja s Kaznionicom u Lepoglavi koja je ustupila desetak zatvorenika. Istraživanja su započela u sklopu opsežnih radova na samostanskom kompleksu 2003. g. radi njegove prenamjene u pastoralni centar, a unutar kojih je predviđeno i uređenje unutarnjega dvorišta. Budući da ti radovi uključuju izmjene cjelokupne infrastrukture, bilo je potrebno arheološki istražiti prostor dvorišta kako bi se u cijelosti potvrdili i dokumentirali arheološki nalazi poznati otkrije i iz pisanih povijesnih dokumenata i iz dokumentacije ranijih istraživanja. Ta je istraživanja provela češka institucija SUPRPMO u vremenu od 1972. do 1974. g. u sklopu istraživanja te restauratorsko-konzervatorskih radova ponajprije na crkvi, ali djelomično i na tada dostupnim dijelovima samostana i dvorišta. Radovi SUPRPMO-a bili su provedeni u skladu s tadašnjim danostima sigurnosti postojećeg zatvora, što se posebno očitovalo u istraživanjima dvorišta koje je tada bilo strogo čuvani zatvorski prostor gdje su stoga mogle biti otvorene samo manje sonde. Tim se prisilno fragmentarnim istraživanjima nije mogla postići cjelovitost konačnog rezultata. Nažalost, veći dio tog elaborata danas

više nije dostupan. Daljnji problem proizlazi iz tadašnjih metoda istraživanja zbog kojih su revizijom tlocrtnih podataka ustanovljene brojne manjkavosti i nepravilnosti. Podjednaki je problem i dokumentacija mr. Z. Baloga koji je proveo sondažna istraživanja u razdoblju od 1991. do 1993. g. uglavnom u prostoru južnoga krila baroknog samostana. Dvorište je tijekom istraživanja bilo podijeljeno u dvije velike sonde određene radi lakše tlocrtne dokumentacije postojećom arhitekturom samostanskoga krila - sonda A (25,5x20,5 m) te sonda B koja je trebala obuhvatiti preostali dio dvorišta. Budući da vremenski uvjeti zbog kasnog početka istraživanja pred kraj radova nisu bili povoljni, sonda B smanjena je samo na njezin južni dio (12x12,5 m). Temelji poligonalne apside istraženi su 2003. g. i taj je dio označen kao sonda C (jugoistočni kvadrant dvorišta). Sonda A je određena postojećom arhitekturom - istočnim pročeljem zapadnoga dijela južnoga samostanskog krila te zapadnim i sjevernim pročeljima baroknih samostanskih krila (u daljnjem tekstu: BS). U ovom dijelu dvorišta očekivao se nalaz zapadnoga krila gotičkoga samostanskog kompleksa. Iako su se njegov položaj i raspored prostorija mogli očekivati i po prije poznatim nacrtima, istraživanja u 2004. g. donijela su, osim nekih odgovora, i neka nova pitanja. Tako se pretpostavljalo da se zapadni pročelni zid gotičkog samostana (u daljnjem tekstu: GS) nalazio paralelno s dvorišnim pročeljem zapadnoga krila BS-a, no zbog položaja opečne podnice koja podlazi pod temelje BS-a to više nije moguće tvrditi. Tim nalazom postaje vrlo teško ustanoviti početni opseg samostana jer se nisu uspjela sa sigurnošću potvrditi ni druga krila. Uz samo južno krilo BS-a nalazi se sjeverni dio prostorije koja se u nastavku prema jugu može pratiti u hodniku južnoga krila BS-a. Njezina vrata (dobro sačuvani pragovi te dijelovi dovratnika) izlaze u hodnik popločen opečnom podnicom koji je

Lepoglava, sonda A – ostaci gotičkog samostana (foto: V. Barac)

Lepoglava, sonda B – ostaci gotičkog samostana (foto: V. Barac)

poligonarno zaključen na svojem istočnom kraju. Na tom se dijelu nalazi dobro sačuvani klesanci praga koji vodi u 20-ak centimetara niži prostor, također popločan opekam. Taj je prostor definiran kao hodnik koji ophodi klaustar te se može na samo nekoliko centimetara niže opet pratiti u hodniku prizemlja južnog krila BS-a. Nadalje, prema istoku se na idućih 20-ak cm niže nalazi klaustar. Gotički klaustar u svojem središtu ima zdenac (kojemu nedostaje kruna te je po širini presječen temeljima južnog krila BS-a) i popločen je nepravilnim klesancima. Unutar te kamene podnice uočeno je nekoliko kasnijih intervencija mahom vezanih za odvodnju oborinskih voda. Lociran je i temelj sjevernog zida koji je dijelio samostan od hodnika koji je sačuvan u vrlo lošem stanju. Spomenuti hodnik (sačuvan u većoj mjeri) jasno se može pratiti prema sjeveru kao i zid koji ga u njegovoj zapadnoj strani određuje gotovo do polovice sonde. Cijeli taj prostor prema sjeveru (sjeverna polovica sonde A) u potpunosti je devastiran kasnijim građevinskim intervencijama. Taj zid i zid prije smatran zapadnim pročeljem GS-a omeđuju prostor unutar kojeg se najjasnije može pratiti nekoliko faza pregradnji. Naime, do sada je bilo poznato da su postojale dvije gotičke faze u izgradnji samostana. Prvi samostan podignut je oko 1400. g. pod patronatom grofova Celjskih, a drugu fazu čini kovrinski samostan podignut nakon turskog paleža 1481. g. Taj je samostan iznova uništen u ponovnom naletu Turaka 1640. g. To je vrlo kratak period da bi se sa sigurnošću na osnovi stilskih analiza (što je gotovo nemoguće napraviti samo na osnovi sačuvanih temelja i podnica) ustanovilo kojem razdoblju pripada koja faza gradnje. Upravo je na tom prostoru unutar kojeg su smještene tri zida može jasno potvrditi da je tih pregradnji bilo više. Ne samo da se zidovi razlikuju po svojoj strukturi gradnje, vezivnom materijalu te žbukama nego i po podnicama s kojima korespondiraju. Iako su te podnice sačuvane u poprilično fragmentarnom stanju, ipak se vrlo jasno može vidjeti da pripadaju različitim razdobljima. U sjevernom dijelu sonde A locirano je nekoliko zidova. Dva paralelna koja se pružaju u smjeru istok-zapad od kojih je onaj sjeverniji izuzetno masivne strukture, no taj podatak valja uzeti s oprezom jer na njega izravno nasjeda temelj sjevernog krila BS-a. Treći istražen zid spaja ta dva zida. Nažalost, oba spoja (osim u vrlo tankome sloju na samom dnu temelja) uništena su instalacijama. U kojim su odnosima bili ti zidovi s ostatkom samostanskoga zidnog korpusa nije za sada moguće ustanoviti. Može se pretpostaviti ili da su oni bili sastavni dio samostanskoga sjevernoga krila ili da su činili dio obrambenog zida koje se spominje u povijesnim izvorima ili pak da pripadaju nekoj drugoj, zasad nepoznatoj, građevini.

Valja napomenuti da je samostanski zidni korpus istražen u sondi A najviše devastiran infrastrukturom. Manju štetu nanijela su četiri zidana, ali, srećom, plitko postavljena odvodna kanala (postavljeni, u pravilu, na gotičke podnice), dok su velika oštećenja nanijena postavljanjem i betonskih cijevi i dubokim, svođenim, ciglenim kanalom koji dijeli dvorište po dijagonali u smjeru SZ-JI te koji je i danas u funkciji. Petnaestak instalacija od kojih se gotovo sve isprepleću u sjevernom dijelu sonde dodatno su otežali istraživanja te sonde. Istraživanja su bila otežana i velikim količinama grube šute koja čini veći dio ispunje zapadnog dijela dvorišta te koja je nastala zbog velike eksplozije na kraju II. svjetskog rata.

Sonda B također je bila određena i postojećom i istraženom arhitekturom. Sonda je s južne i zapadne strane omeđena krilima BS-a, a sa sjeverne strane sjevernim zidom gotičkoga klaustara, dok se sa zapadne strane spaja sa sondom A. Gotički je klaustar bio glavni cilj istraživanja te se željelo istražiti koliko god to postojeća arhitektura dopušta. Drugi cilj istraživanja unutar te sonde bio je pokušaj lociranja pročelnoga zida prošlogodišnjeg nalaza građevine koja je na istoku zaključena poligonarnom apsidom.

Gotički je klaustar u cijelosti istražen te su istraženi i temelji zidova koji ga određuju na sjevernoj, južnoj i istočnoj strani. Jedini zid koji nije nađen jest onaj zapadni (trebao je biti nađen u sondi A) koji je najvjerojatnije uništen zbog kasnijih građevinskih radova. Klaustar je bio u cijelosti popločen u unutrašnjem dijelu sitnijim lomljenjem. Uz sve tri strane omeđene temeljima zidova klaustar i danas ima funkcionalni sustav kanala za odvodnju oborinskih voda od krupnijeg lomljenja. Na istočnom zidu koji određuje klaustar nađeni su tragovi praga vrata kroz koja se ulazilo u ophodni hodnik koji je kao i onaj zapadni (sonda A) uredno popločen opekam, a odgovaraju u potpunosti i po dimenzijama. I na tim se vratima jasno vidi kako je samostan doživio još nekoliko pregradnji o kojima nemamo nikakvih pisanih podataka. Hodnik je na istoku omeđen temeljem zida za koji se može pretpostaviti da tvori zapadni pročelni zid pretpostavljeno sakralne građevine s poligonarnom apsidom. Na taj se zid okomito nastavlja jedan masivniji temelj koji po svojem položaju odgovara južnom temelju zida te građevine, kao što se i sjeverni zid klaustara poklapa s položajem njezina sjevernog zida (oba su djelomično istražena u sklopu sonde C). Nažalost, ključan je dokaz o spajanju - portal - ili bar njegovi temelji, izostao jer je upravo taj dio zida, gdje se po svim pretpostavkama trebao nalaziti, uništen prije spomenutim dubokim, svođenim, ciglenim kanalom.

Arheološkim radovima 2004. g. istražen je veći dio dvorišta pavlinskoga samostana. Neistražen je ostao sjeveroistočni kvadrant dvorišta. Taj je dio istražen samo s pomoću dviju probnih sona (SUPRPMO 1972-1974).

Treba spomenuti i problem zaštite istraženog zida. Budući da je gotički samostan bio sazidan mahom od vapnenca osrednje kvalitete iz obližnjeg kamenoloma u Očuri, tako je taj kamen vrlo podložan propadanju. Nakon istraživanja SUPRPMO je zaštitio zidove terapijom. Tridesetak godina poslije dobili smo izuzetnu prigodu vidjeti kako ta metoda zaštite djeluje u praksi na samom materijalu. Već spomenuta loša kvaliteta kamena te nerevezibilnost uporabljenog zaštitnog materijala doveli su do rasipanja znatnog dijela zida (uništeno je do 20-ak centimetara visine zida). Stoga su nalazi ove godine prekriveni samo zemljom koja je dovoljno porozna tako da neće dolaziti do zadržavanja viška oborinske vode koja bi mogla eventualno dovesti do daljnjeg propadanja. Jedino je površina gotičkoga klaus-

tra zaštićena izolacijskim materijalom kako bi se, u slučaju prezentacije tog dijela samostana, znatno ubrzali ponovni radovi na otpavanju (ako do prezentacije ne dođe, zaštitni je materijal vrlo lako ukloniti zbog njegove krutosti).

U iskopu je pronađena i veća količina (32 komada) kamenih nalaza. To su fino klesani arhitektonski detalji, mahom dijelovi konzola i rebra. Na nekim je dijelovima ostala sačuvana izvorna boja. Prevladava tamnocrvena koja je na gotovo svim komadima nekoliko puta prebojavana bijelkastim i žućkastim slojevima boje, dok je samo na jednom većem profiliranom komadu (dovratnik ili doprozornik) ostala sačuvana crna boja. Svi su kameni nalazi fotodokumentirani i spremljeni u improvizirani lapidarij. Na isto su mjesto dopremljeni i kameni nalazi (18 komada) pronađeni u sklopu dosadašnjih istraživanja (SUPRPMO, mr. Z. Balog) koji su također fotodokumentirani.

Osim ovog, izuzetno bitnog arhitektonskog kompleksa te kamenog materijala, nađena je veća količina arheoloških predmeta (nekoliko komada bakrenog i srebrnog novca te medalja, velika količina kasnosrednjovjekovne grublje keramike, zamjetan broj većih fragmenata finijega stakla (uglavnom grla boca i bočica te dna finijih šalica) te veća količina pećnjaka bogato ukrašenih vegetabilnim ornamentima.

Literatura

Balog 1992 Z. Balog, Geneza izgradnje lepoglavskog samostana i crkve Svete Marije – reinterpretracija pavlinskih izvora Lepoglavski zbornik, 1992.

Balog 1995 Z. Balog, Arheološka istraživanja u Lepoglavi 1990/1991 (1993) Lepoglavski zbornik, 1995.

Dočkal 1953 K. Dočkal, Povijest pavlinskog samostana bl. Djevice Marije u Lepoglavi, rukopis u Arhivu HAZU u Zagrebu, sign. XVI – 29, 1953.

SUPRPMO 1973 grupa autora, (SUPRPMO) Arheologija I, elaborat, Prag, 1973.

Tajana Pleše

Summary

Investigations of the Gothic monastery in Lepoglava were conducted since July until November of the year 2004 and they represented the continuation of the trial excavation that had been conducted the year before. The area of 680 m² was investigated with a relative depth of 1.40 m.

The remains of the complex of the Gothic Paulist monastery, situated within the ex-baroque Paulist monastery, were investigated. The outline of the west and the east wing of the Gothic monastery and the cloister were defined. The area of the presumed north wing was investigated, although it did not give the expected results. The south wing of the Gothic monastery is partially visible even today on the ground floor of the south wing of the baroque monastery. A part of the excavated area was covered with building protection cover in order to facilitate future excavations as well as a possible presentation of the site.

Redni broj: 37

Lokalitet: Gradišće

Naselje: Čanjevo

Općina: Visoko

Pravni status: P-428

Razdoblje: SV

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Arheološka istraživanja utvrde Čajevo (na brdu Gradišće u Čanjevu) provedena su u vremenu od 2. do 19. studenoga 2004. g. Nastavak je to aktivnosti započetih godinu dana

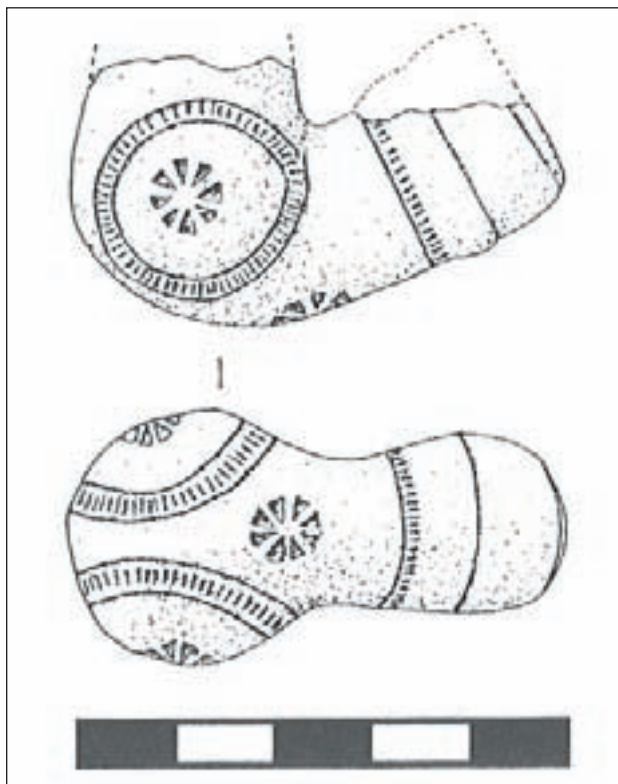

Gradišće, Čanjevo, istražena kula (foto: L. Bekić)

Gradišće, Čanjevo, zimska zaštita (foto: L. Bekić)

prije pri kojima je počelo raščišćavanje od građevinskog materijala, porušenih stabala i guste šikare (kada su i prikupljeni prvi podaci o rasteru zidova i nešto pokretnih nalaza). Lokalitet je prije toga bio izložen velikoj devastaciji. Naime, 2001. g. brdo je bilo prodano građevinskoj tvrtki koja ga je kanila pretvoriti u kamenolom te su tada relativno skromni preostaci zidova utvrde bili bagerom zaravnani da bi se na vrhu izvodila geološka bušenja brda. Istodobno, u podnožju utvrde započeto je vađenje kamena za potrebe nove autoceste te je utvrda dalje oštećivana miniranjem. Devastacija je zaustavljena intervencijom službe zaštite. Arheološka istraživanja utvrde Čanjevo zamišljena su kao višegodišnji projekt u organizaciji Službe za zaštitnu arheologiju Hrvatskoga restauratorskog zavoda, koji ima za cilj cjelokupno arheološko-povijesno istraživanje, te građevinsku sanaciju iskopanih zidova i njihovu prezentaciju u kulturno-turističke svrhe.

Gradišće, Čanjevo, keramička lula

Smanjena financijska sredstva uvjetovala su provedbu tek jednog dijela planiranih istraživanja za 2004. g. te je dio radova odgođen za iduću kampanju. Cijeli je prostor utvrde ponovno uređen od sitnog raslinja, vanjski bedemski plašt očišćen je od višega drveća kao i od onog koje raste iz zidova, te je uređen prostor pred jarkom, izvan utvrde, čime se dobio pretprostor koji otvara pogled na Mali i Veliki Kalnik. Iskopan je jedan od četiriju predviđenih kvadranta na samom vrhu brda, gdje se, kako se i godinu dana prije moglo nazrijeti, otkriveno više zidova. Neki su od njih otvoreni u visini do 1,75 m od temeljne stope. Prigodom radova na pripremi za građevinsku sanaciju vanjskoga bedemskog plašta, sagrađena je improvizirana pristupna staza pod bedemom kako bi se mogla postaviti skela. Radovi na bedemu, visokom do 5 m i dugom do 30 m, žurni su, jer je zid vrlo oštećen i prijeti mu urušavanje. Proboj unutar bedema saniran je tako da su profili zaravnani i učvršćeni drvenom ogradom, čime se spriječilo daljnje curenje zemlje izvan bedema, a ujedno je na tom mjestu otkriveno zide kružne kule. Svi prepoznati zidovi dokumentirani su totalnom geodetskom stanicom, a prikupljeni su podaci uključeni u stručnu obradu.

Nova istraživanja i dalje potvrđuju prvotne, osnovne pretpostavke o izgledu i rasporedu utvrde (Bekić, Sekula 2004a, Bekić, Sekula 2004b). Utvrda je bila sagrađena na kraju brdskoga grebena - stijeni koja je umjetno odvojena od ostatka iskopom dubokog jarka. Utvrda je posjedovala visoki i masivni vanjski bedemski plašt u koji je bila ugrađena najmanje jedna kružna kula. Kula je "virila" iz bedema za oko 1 do 1,5 m i ne tvori glavnu branič-kulu utvrde, nego jednu od pomoćnih. Redovna branič-kula vjerojatno se nalazila na višem položaju unutar utvrde, ali zasad nije pronađena. Kao što je i prije naslućeno, palas i ostale stambene i gospodarske zgrade, kao i skladišta, bili su grupirani u zapadnom unutrašnjem dijelu utvrde, dok se, po logici stvari, malo dvorište (možda i cisterna) nalazilo u istočnom dijelu utvrde. Najveća nepoznanica i dalje ostaje ulazni prostor. Sa sigurnošću se može pretpostaviti postojanje ostataka bedema nad samim jarkom koji je ujedno i prilazna strana, ali je nejasno je li i tu postojala kula s vratima. Ne treba isključiti i zamisao o još jednoj pretkuli s vratima izvan utvrde. Također je jasno kako utvrda ima tragove više faza pregradnje, koje se događaju u relativno kratkom razdoblju.

Iz povijesnih je podataka poznato kako je Čanjevo bilo posjed obitelji Špirančić i Praškoci tijekom 15. i 16. st. Približavanjem otomanskih osvajača, u utvrdu je smještena posada haramija. Njihova je zadaća bila zaštita civilnoga stanovništva i straža nad granicom na ovom dijelu planinskog masiva Kalnika. Poznato je i kako je utvrda napuštena tijekom 17. st., a građevinski materijal djelomično raznesen.

Od sitnih arheoloških nalaza pronađen je klasičan reper-toar za utvrde koje datiraju od 15. do 17. st. Za sada nema uvjerljivih potvrda za stariju dataciju ovog nalazišta. Treba spomenuti nalaze jednostavnih i reljefnih pećnjaka (ca-kljenih i necakljenih), mnoštvo keramičkih ulomaka lonaca, boca, vrčeva, tanjura, lula itd. Od ostalih nalaza pronađeni su čavli i drugi građevinski elementi (panti i sl.) te jedan komad srebrnog novca. Oružju pripadaju nalazi triju strijela za samostrel i tri puščane kugle, te možda dio tankog mača. Među nalazima stakla izdvajaju se dijelovi čaša i bočica, a pojedini se ulomci mogu odrediti kao kockasto ili okruglo prozorsko staklo. U kampanji 2004. g. po prvi je put nađeno i nekoliko ulomaka fino obrađenog kamena

- dovratnika i pragova izrađenih od mekog, ali kvalitetnog kamena pješčenjaka. Ujedno je, kao i godinu dana prije, pronađen vrlo velik broj životinjskih kostiju koje su dane na arheozoološku analizu.

Svi su iskopani zidovi prekriveni stiroporom i najlonom te drvenim okvirima radi zaštite od urušenja i smrzavanja te pripremljeni za sanaciju i restauraciju u idućoj kampanji. Sav sitan arheološki materijal dan je na restauraciju i konzervaciju.

Literatura

Bekić, Sekula 2004a Luka Bekić, Janja Sekula, Utvrda Čanjevo, novi početak, Varaždin, 2004.

Bekić, Sekula 2004b Luka Bekić, Janja Sekula, Prilog istraživanju posjeda i utvrde Čanjevo, Cris 1, Križevci, 2004.

mr. sc. Luka Bekić

Summary

Archaeological and historical investigation of the Čanjevo burg, situated to the west part of Kalnik Mountain, started in the year 2003. It was already known from historical records that Čanjevo was demesne of the families Špirančić and Praškoci during the 15th and 16th centuries. With the approximation of the Ottoman conquerors, the burg was hosting garrisons of Croatian soldiers of the military frontier – so-called haramijas. Their task was the protection of the civil society and patrol of the border of this side of Kalnik Mountain. It is known even that fort had been abandoned in the 17th century, while the building material was partially torn into pieces. Archaeological investigations are so far confirming this information while some earlier potential phases have not been found. Among other smaller-sized finds there are parts of military armaments such as points of the arrow of the cross-bow, bullets, and so on. Lots of

fragments of ceramic vessels, parts of different stove-tiles and animal bones were also found. The fort had circular defense wall, somewhat irregular, which followed geological characteristics of this rocky peak. There used to be at least one round tower which was forming a part of this complex. The remains of residential buildings and store-houses were found on the highest point of this fort, where the excavations are in course now. These works are conceived as a part of long-term project which goal is entire archaeological and historical investigation, and structural restoration of the excavated walls and their presentation in cultural and tourism purposes.

Redni broj: 38

Lokalitet: Gradišće kod Margečana

Naselje: Margečan

Grad/općina: Ivanec

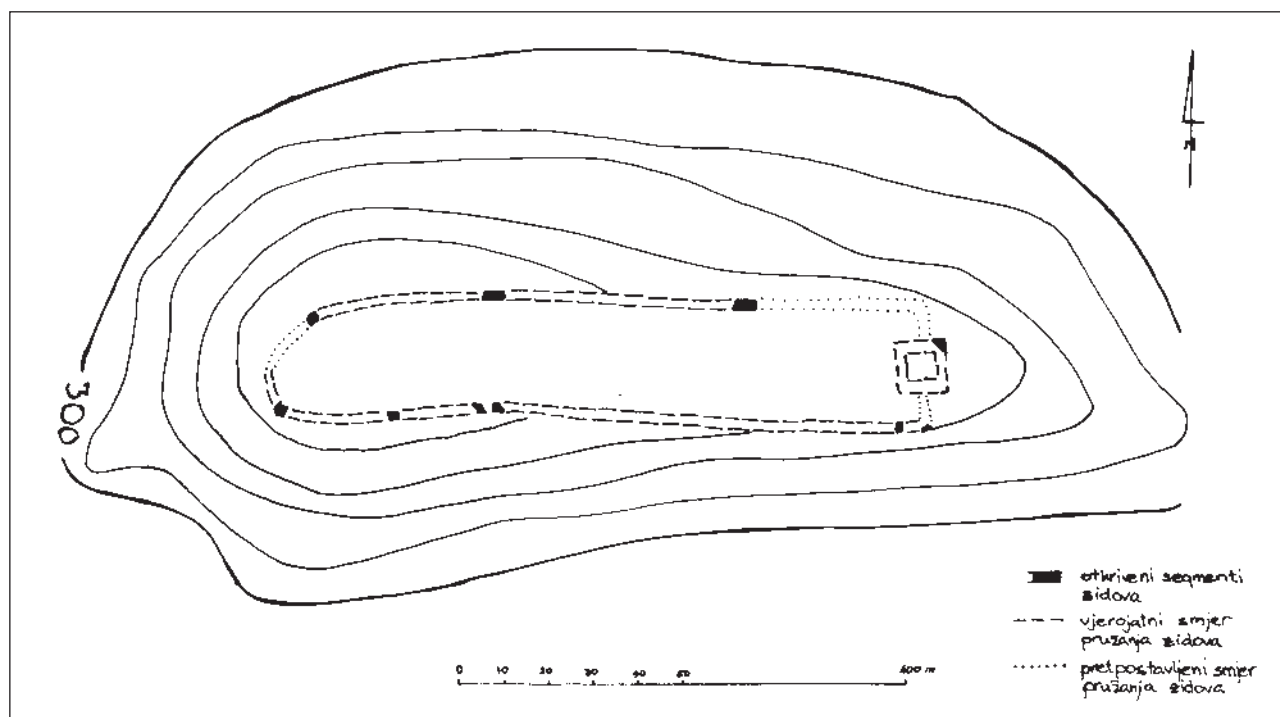
Pravni status: P-916

Razdoblje: P, SV

Vrsta radova: probno iskopavanje

Institut za arheologiju obavio je u vremenu od 21. 9. do 5. 10. 2004. g. pokusno arheološko istraživanje na lokalitetu Gradišće blizu Margečana (stručni voditelj: mr. sc. Juraj Belaj, asistent Instituta za arheologiju; radovi financirani sredstvima Instituta za arheologiju te jednim dijelom sredstvima Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu preko studentskog projekta Kristine Grubišić i Andreje Kudelić. Rekognosciranje i dokumentiranje lokaliteta Gradišće na Cukovcu). Rezultati istraživanja objavljujani su u stručnoj literaturi (Belaj 2005).

Brežuljak Gradišće, odnosno Cukovec, nalazi se sjeverozapadno od sela Margečana i južno od sela Gačica. Izdužen je u smjeru istok-zapad iznad toka rijeke Bednje. Nadmorska je visina lokaliteta od 328,72 m do 315,81 m.

Gradišće kod Margečana, tlocrt utvrde (situacija)

Gradišće kod Margečana, unutrašnje lice zida kule (foto: D. Kereša)

Konfiguraciju brežuljka svojim izduženim oblikom prati na njemu sagrađena utvrda. Ovaj je položaj dobra kontrolna točka jer omogućuje pregled nad suženom dolinom Bednje i komunikacijom koja je prati. Najlakši je prilaz vrhu brežuljka s istočne strane, dok su ostale tri strane relativno strme. Na prilazu se danas ne uočava nikakav eventualni propkop radi dodatnog utvrđivanja.

Dužina utvrde je oko 152,70 m, a prosječna širina oko 28 m (vanjske dimenzije). Na istočnome, nižem dijelu nalaze se ostaci kule koja je kontrolirala prilaz. Vanjske su dimenzije kule oko 11x11 m. Čini se da je bila spojena sa zidovima bedema, što je jedna od njezinih specifičnosti. Od svih zidova najbolje su sačuvani upravo zidovi kule. Ostaci obrambenih zidova utvrde mogu se pratiti u gotovo cijeloj

Gradišće kod Margečana, sonda 5 – struktura zida (foto: A. Kudelić)

dužini, osim u istočnom i sjeveroistočnom dijelu. Čini se da zidovi utvrde na najvišem, zapadnom dijelu završavaju polukružno, no istraživanjima smo otkrili da se zid utvrde na jugozapadnoj strani lomi pod tupim kutom. Pojedini dijelovi unutar perimetra bedema toliko su uleknuti da upućuju na urušavanje kakve podzemne prostorije, a i čitava je konfiguracija terena unutar zidova poprilično neravna.

Više se autora u svojim radovima osvrnulo na utvrdu Gradišće i pokušalo odgonetnuti vrijeme njezinog nastanka (među njima Kukuljević-Sakcinski 1886; Đurić 1981; Dobronić 1984; Šimek 1997). Utvrda se, koliko nam je poznato, ne spominje u povijesnim dokumentima. No, ni srednjovjekovni naziv utvrde nam nije poznat, tako da je moguće da se u izvorima spominje pod nekim drugim imenom. Prevladava mišljenje da je riječ o davno napuštenome sjedištu vitezova redovnika, najvjerojatnije ivanovaca. Jedina arheološka istraživanja, doduše manjeg opsega, proveo je Gradski muzej Varaždin u rujnu 1986. g. pod vodstvom arheologinje Marine Šimek (Šimek 1997). Ta su istraživanja pokazala da je prigodom gradnje utvrde rabljeno vezivo, čime su odbačene pretpostavke o suhozi-dnoj gradnji bedema.

Svrha arheološkog istraživanja bila je pojedinim sondama prikupiti informacije i pokretni materijal te steći uvid u stratigrafiju lokaliteta radi pokušaja datiranja nastanka i egzistenciju ove impozantne utvrde. Također se željelo izraditi što točniji tlocrt utvrde, kakav je do sada u literaturi nedostajao. Stoga je na bolje vidljivim segmentima obrambenoga zida otvoreno više manjih sondi (pri čemu je često bilo dovoljno samo razgrnuti sloj urušenja) da bi se odredili debljina i način gradnje zidova. Pojedine su sonde otvorene, odnosno produbljene radi prikupljanja informacija o kulturnoj i geološkoj stratigrafiji lokaliteta. Istraživanja su vođena stratigrafskom metodom.

U pet sondi pronađen je relativno dobro očuvani zid, odnosno njegov temelj. Ustanovljena debljina varira, ovisno o otkrivenom segmentu zida (dno je temelja, naravno, šire od zida iznad), a kreće se od oko 150 do 210 cm. Problem pri ustanovljavanju širine zida osobito je vanjsko lice zida, koje se nalazi na više-manje velikoj kosini te je bilo prikladnije odnositi klesance iz tog lica. Pri gradnji uglavnom je upotrebljavan žuti mort, pjeskastog sastava koji je najvjerojatnije rađen upotrebom žutoga pijeska prisutnog i na samom lokalitetu. Ponegdje se na obrambenim zidovima i zidovima kule pojavljuje i bjelkasta žbuka. Na pojedinim mjestima uočeni su neurednije slaganje zida (rabljen je lošiji materijal, a i zidanje je slabije kvalitete) i drukčija vrsta morta. Najvjerojatnije je riječ o krpanjima zida u žurbi.

U sjeverozapadnome dijelu utvrde, u sondi 16, pronađeno je izuzetno uredno unutrašnje lice zida s fino izvedenim blagim zaobljenjem koje prati blago skretanje zida. U sondi 1 otkriveno je jedno suženje zida ili kamena polica dubine oko 40 cm. U dvjema sondama (sonda 5 - sjeverno i 9 - južno) otkriveni su prekidi zida. Zid se, naime, u većem (zapadnijem) dijelu utvrde i dandanas može pratiti jer njegova sredina uglavnom viri iz zemlje, dok je u istočnome dijelu u velikoj mjeri „odnesen“. Razlozi za to se vjerojatno nalaze u boljoj pristupačnosti istočnoga dijela utvrde. Tako, nažalost nije vidljiv ni odnos zidova i branič-kule. Ipak, uredno i zaobljeno skretanje zida prema kuli ustanovljeno u sondi južno od nje pokazuje da se zid ipak najvjerojatnije spajao s kulom s južne, pa vjerojatno i sa sjeverne strane. Zid je na zavoju u većoj mjeri ukošen.

U sondi 5 u produžetku zida nastavlja se jarak nastao odnošenjem („krađom“) kamenja zida i njegova temelja. Zdravica se podvlači i pod temelj zida i pod jarak, koji je pak ispunjen humusom, kamenjem srednje veličine te grudama žutoga morta.

U nekim je sondama pronađen zid u vrlo lošem stanju. Ipak je i u njima uglavnom potvrđena debljina zida kao i činjenica da su oba lica građena uglavnom od većeg kamenja, katkad klesanaca, dok je jezgra građena od manjeg, nepravilnijeg i ubačenog kamenja. Nikakvi pregradni zidovi ni ostaci građevina unutar utvrde nisu ustanovljeni. Plitko su očišćeni kutovi kule. Dvije su sonde otvorene sa željom da se pronađu njezini uglovi te time ujedno utvrdi i debljina njezinih zidova. Otkopan je jugoistočni i sjeveroistočni ugao kule. Ustanovljena su dva lagana širenja temeljne stope u zadnjim dvama nizovima kamenja. Nedostaju klesanci s uglova – vjerojatno najbolje i najkorisnije kamenje. U sredini kule zatečena je višemeterska rupa koju su za sobom vjerojatno ostavili recentni „tragači za zlatom“. Tijekom istraživanja ispražnjena je te je između nje i sredine istočnoga zida kule otvorena uska sonda. Ispod relativno debeloga sloja urušenja pronađeni su i stariji slojevi sa sitnim nalazima keramike i kućnoga lijepa. Utvrđena je debljina zidova i temelja zidova kule oko 230/270 cm. Sačuvana su gotovo dva metra visine unutarnjeg lica zida kule.

Na kraju istraživanja čitava je utvrda (odnosno njezini otkopani, vidljivi ostaci) snimljena totalnom geodetskom stanicom te je izrađen višeslojni tlocrt u AutoCAD-u. Nakon istraživanja sve su sonde ponovo zasute iskopanom zemljom.

U istraživanjima je pronađeno vrlo malo pokretnih nalaza – uglavnom fragmenati prapovijesne i samo desetak ulomaka srednjovjekovne keramike (odviše fragmentiranih da bi bili od veće pomoći za dataciju utvrde). To govori da je Gradišće i mnogo prije srednjega vijeka prepoznato kao pogodan položaj jer se na njemu već u starijoj fazi kulture polja sa žarama (13. - 10. st. pr. Kr.) nalazilo visinsko naselje, na čije se tragove nailazilo tijekom istraživanja (preliminarnu analizu keramike napravila mr. sc. Darija Ložnjak iz Instituta za arheologiju). S druge strane, jedno od ključnih pitanja koje je ovo istraživanje otvorilo proizlazi iz činjenice da je pronađeno relativno vrlo malo srednjovjekovnog materijala: je li srednjovjekovni sloj ispran, je li djelovanjem erozije, ali i „kopača“ ostao prekriven pretpovijesnim slojem, ili uopće nije niti postojao kao znatniji sloj?

Za sada još nije moguće decidirano odgovoriti na osnovno pitanje kada je utvrda nastala i tko ju je gradiro. U tome može pomoći samo nastavak sondažnih istraživanja. Prikupljeni je materijal pohranjen u prostorijama IARH-a u Zagrebu radi daljnje znanstvene obrade. Nakon obrade bit će predan nadležnoj muzejskoj ustanovi.

Literatura

Belaj 2001 Juraj Belaj, Arheološko naslijeđe viteških redova na sjeverozapadnom prostoru središnje Hrvatske, Magistarski rad, Filozofski fakultet, Zagreb.

Belaj 2004 Juraj Belaj, Gradišće kraj Margečana. Probno sondažno arheološko istraživanje, rekonstruiranje i dokumentiranje lokaliteta (elaborat), Zagreb.

Belaj 2005 Juraj Belaj, Utvrda Gradišće kod Margečana - rezultati pokusnih arheoloških istraživanja, *Annales Instituti Archaeologici* 1/2005., Zagreb, 2005: 56 - 60.

Dobronić 1984 Lelja Dobronić, Posjedi i sjedišta templara, ivanovaca i sepulkralaca u Hrvatskoj. Rad JAZU, knjiga 406, Razred za likovne umjetnosti, knjiga XI., Zagreb, 1984.

Đurić 1981 Tomislav Đurić, Srednjovjekovni gradovi slavonskog gorja. NIŠRO Varaždin, Varaždin, 1981.

Kukuljević-Sakcinski 1886 Ivan Kukuljević-Sakcinski, Priorat vranski sa vitezi templari i hospitalci sv. Ivana u Hrvatskoj. Rad JAZU, knjiga LXXXI., Razredi filologičko-historički i filozofičko-juridički, knjiga XIV., Zagreb, 1886.

Šimek 1997 Marina Šimek, Tragovi najstarijeg naseljavanja na području Ivanca i okolice. Zbornik 600 godina Ivanca, Ivanec, 1997: 9 - 22.

mr. sc. Juraj Belaj

Summary

During the autumn of the year 2004 the Institute of Archaeology conducted 10-day trial investigation of the fortification located on the hill Gradišće near Margečan in Ivanec Municipality. The purpose of archaeological excavation was to gather the material that would help dating it, because nothing was known from historical sources about that more than 150 m long fortification. The opinion that it was built by Knights Hospitaller prevails in the literature. Unfortunately the material found in rather small trenches belongs mostly to the prehistoric layers, while very little medieval ceramic material that was found is far too fragmented to be of greater help. Several trenches offered a greater insight into the outline of the fortification and into the method of construction of the walls, which thickness was approximately 2 m. It is believed that a continuation of the archaeological investigation could however provide at least some of the expected material. After the excavation all the trenches were filled up with earth.

Redni broj: 39

Lokalizet: Gradski park (Varaždinske Toplice)

Naselje: Varaždinske Toplice

Grad: Varaždinske Toplice

Pravni status: R-721 (povijesna cjelina)

Razdoblje: A

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Od rujna do studenoga 2004. g. provedena su arheološka istraživanja i zaštitni radovi na prostoru zapadno od foruma i u južnom dijelu lokaliteta (jugoistočni ugao rimske bazilike) u gradskom parku u Varaždinskim Toplicama (stručni voditelji istraživanja: Dorica Nemeth-Ehrlich i Dora Kušan Špalj iz Arheološkog muzeja u Zagrebu; radovi su financirani sredstvima Ministarstva kulture RH). Arheološko je istraživanje dio projekta sustavne zaštite i prezentacije kompleksa rimske arhitekture u gradskom parku u Varaždinskim Toplicama (lokalizet se nalazi u donjem dijelu parka, k.č. 334/1, na površini od 6000 m²).

Sustavnim istraživanjima koja su započela 1953. g. u parku u Varaždinskim Toplicama otkriven je kompleks rimske arhitekture u raznim fazama od 1. do 4. st. koji se sastoji od foruma s trijemovima i kapitolija te kupališne zgrade s bazilikom. Kamenom opločeni forum formiran je oko ter-

malnog izvora i okružen je trijemovima te monumentalnim stubištem povezan s kapitolijem. Na više je mjesta sačuvano kameno opločenje foruma, a u istočnom dijelu foruma otkrivena je konstrukcija od kamenih greda koja predstavlja dio izvorišnog bazena veličine 9x12m. Capitolij se sastoji od hramova posvećenih Minervi, Jupiteru i Junoni. U Minervinu hramu nađen je gotovo potpuno sačuvan kip Minerve i postament s natpisom iz prve polovice 2. st. U južnom dijelu kompleksa nalazi se pravokutna kupališna bazilika s polukružnom apsidom. Prema nalazima zidnih slikarija može se zaključiti da su zidovi i svod bili ukrašeni sustavom ornamentalnih uzoraka. Sjeverno od bazilike nalazi se zgrada kupališta koja se sastoji se od više manjih asimetrično raspoređenih polukružnih bazena i pravokutnih prostorija sa sačuvanim podovima, pragovima i dovratnicima te sustavom za grijanje. Na više mjesta očuvane su freske na zidovima.

Najveći dio sačuvane arhitekture na ovom lokalitetu potječe iz 4. st., iz vremena nakon obnove koju je proveo car Konstantin, dok su iz 1. i 2. st. vidljivi samo pojedini dijelovi arhitekture. Ovi objekti čine jedinstveni arhitektonsko-urbanistički sklop simetrično komponiran s obzirom na uzdužnu os, smjera sjever-jug.

Svojim smještajem u današnjem parku, uklopljen u prirodni ambijent, ovaj kompleks idealna je prigoda za uređenje arheološkog parka bez strogih granica prema današnjem naselju. U tu svrhu izrađene su računalne rekonstrukcije - 3D modeli pojedinih dijelova i cijele arhitektonske kompozicije kasnocarskog razdoblja kako bi postale okosnica muzeološke prezentacije, uz informativne panoe i logičan obilazak s odgovarajućim objašnjenjima uz pojedine građevne strukture.

Varždinske Toplice, tlocrt kompleksa rimske arhitekture u gradskom parku (izradio: Studio Kušan)

Na arheološkom lokalitetu u Varaždinskim Toplicama 1990. g. obnovljeni su arheološki i konzervatorsko-restauratorski radovi radi prezentacije cjelokupnoga kompleksa rimske arhitekture. U južnom dijelu lokaliteta iznad kupališta i bazilike postavlja se, kao osnovni preduvjet za očuvanje, konzervaciju i muzeološku prezentaciju arhitekture i svih građevnih struktura, prozračna nadstrešnica izvedena od drvenih nosača i pokrivena pločama leksana. Prva faza radova na postavljanju nadstrešnice, izvedena je 2003. g. iznad zgrade kupališta.

Arheološki i zaštitni radovi tijekom 2004. g.

Tijekom 2004. g. radovi su izvedeni u južnom dijelu lokaliteta: iskopavanje jugoistočnog ugla bazilike i postavljanje nadstrešnice, te na prostoru zapadno od foruma - arheološko iskopavanje i konzervatorsko-restauratorski radovi.

1. Južni dio lokaliteta - jugoistočni ugao rimske bazilike
Arheološko iskopavanje jugoistočnog ugla rimske bazilike obavljeno je radi prezentacije cjelokupnoga prostora bazilike veličine 21,5x12,5 m. Iskopavanja su provedena na površini od cca 150 m², u sloju dubine 3 m. Iskop se provodio u slojevima sedre koja je tijekom duljeg vremena nastajala na tom prostoru zbog prelijevanja termalne vode. Iskopan je istočni zid bazilike visine više od 2 m, na kojem su otkriveni prozori i djelomično sačuvani rasteretni lukovi prozora, te zidne slikarije u donjim dijelovima zida. Istražen je također istočni dio južnog zida bazilike na kojem su otkrivena bočna vrata s pragom i dovratnicima, koja su još u rimsko doba bila zazidana. U iskopu je unutar bazilike dosegnuta visina poda bazilike, a s vanjske strane dubina dna temelja zidova. Tako je dobiven uvid u izgled i način gradnje, te raspored prozora i vrata, a također u konstrukciju zidova s kontraforima i način temeljenja zidova sustavom potpornih podzida. Pri iskopavanju nađeno je nešto keramike, velika količina urušenih dijelova zidnih i krovnih opeka, pritesanih kamenih blokova, i kamena lomljenjaka koji je pripadao zidovima, te ulomci stupova, baza i kapitela. Nađen je također veći broj ulomaka zidnih slikarija otpalih sa stropa i zidova, te nešto prozorskoga stakla. Ovim je iskopavanjima istražen cjelokupni prostor bazilike, te je omogućena njegova cjelovita prezentacija.

Tijekom 2004. g. izvedena je II. faza radova na natkrivanju, koja je obuhvaćala izradu nadstrešnice iznad bazilike. Nakon istraživanja pristupilo se izradi podzida i armiranobetonske konstrukcije, tj. nosača ograde susjedne parcele koja ujedno služi kao nosač za 4 luka nadstrešnice, te izradi 8 temelja za drvene nosače. Za vrijeme ovih radova organiziran je arheološki nadzor. U iskopu za temelje naišlo se na dijelove rimskih zidova, a također je nađeno nešto ulomaka keramičkih posuda i zidne žbuke. Nakon završetka radova na iskopu za temelje nadstrešnice svi su nalazi zaštićeni, a način izrade temelja prilagođen je nalazima.

2. Arheološki i konzervatorsko-restauratorski radovi na prostoru zapadno od foruma.

Arheološka istraživanja na prostoru zapadno od foruma, provedena su na površini od oko 50 m². Na prostoru zapadno od foruma otkriven je prigodom ranijih iskopavanja gornji dio potpornog zida koji je služio za zaštitu od strme padine, i dijelovi triju kontrafora kao pojačanja potpornom zidu. U kampanji 2004. g. otkriveni su donji dio potpornog zida i četvrti kontrafor. Uz potporni zid i kontrafore iskopavalo se u sloju urušenja do dna temelja, odnosno do sloja gline s laporom, na kojoj su temeljeni svi zidovi. U

Varaždinske Toplice, bazilika (foto: D. Nemeth-Ehrlich)

Varaždinske Toplice, istočni zid bazilike - detalj rasteretnog luka prozora (foto: D. Nemeth-Ehrlich)

sloju urušenja nađeno je dosta ulomaka krovnih opeka, kamena lomljenjaka i velikih kamenih blokova od urušenih zidova, te dosta ulomaka keramike od 2. do 4. st. Zanimljiv je i nalaz 65 komada rimskog brončanog novca nađenih na okupu neposredno uz potporni zid.

Konzervatorsko-restauratorski radovi na prostoru zapadno od foruma sastojali su se od sanacije južnog dijela potpornog zida, kontrafora i zapadnog zida foruma, te dijela rimskoga drenaznog kanala. Sanacija se sastojala od čišćenja i fugiranja na vanjskom i unutarnjem licu zidova te od izrade završne kape na svim zidovima. Upotrebljavana je produžena žbuka sa gašenim vapnom, a za završne dijelove vodootporno vapno.

Zimska zaštita lokaliteta

Na svim nalazima na prostoru foruma i zapadno od foruma – zidovima, podovima, kanalima i sl. – postavljena je odgovarajuća zimska zaštita građevinskim zaštitnim pokrivačem. Na posebno osjetljive dijelove koji nisu zaštićeni privremenom nadsrešnicom postavljeni su drveni krovci ili ploče od stiropora kako bi se spriječilo smrzavanje i nalazi sačuvali do konzervacije.

Literatura

Kušan-Špalj 1999 Dora Kušan-Špalj, Forum rimskog naselja Aquae Iasae - njegov razvoj i značaj tijekom stoljeća, *Histria Antiqua* 5, Pula, 1999: 109 - 119.

Nemeth-Ehrlich 2004 Dorica Nemeth-Ehrlich, The wall paintings of the basilica in Aquae Iasae, VIII colloque International de l'Association internationale pour la Penitence Murale Antique, Plafonds et voûtes à l' époque antique, Budapest-Veszprem, 2004.

Nemeth-Ehrlich, Kušan-Špalj 2003 Dorica Nemeth-Ehrlich, Dora Kušan-Špalj, Konzervatorsko-restauratorski radovi i zaštitna arheološka istraživanja na antičkom kompleksu u Varaždinskim Toplicama od 1999 do 2001. *Obavijesti HAD*, 35 (1), Zagreb, 2003: 91 - 101.

Nemeth-Ehrlich, Kušan-Špalj, Kušan 2003 Dorica Nemeth-Ehrlich, Dora Kušan-Špalj, Iva Kušan, *Aquae Iasae-Varaždinske Toplice, Vizualizacija rimske arhitekture* (katalog izložbe), Zagreb, 2003.

Vikić-Belančić, Gorenc, 1961 Branka Vikić-Belančić, Marcel Gorenc, *Istraživanja antiknog kupališta u Varaždinskim Topli-*

cama od 1956.-1959., *VAMZ*, 3, II, Zagreb, 1961: 181 - 223.

Vikić-Belančić, Gorenc, 1980 Branka Vikić-Belančić, Marcel Gorenc, *Varaždinske Toplice-Aquae Iasae u antičko doba*, Varaždinske Toplice, 1980.

Dorica Nemeth-Ehrlich
Dora Kušan-Špalj

Summary

Archaeological and preservation – restoration works and winter protection works were done from September to November 2004, and it was continued even the roofing over of the public baths part of the complex in the town park of Varaždinske Toplice. All the works were part of the project of systematic protection and presentation of the complex of Roman architecture which is composed of bathing-place building with basilica, stone tiled forum with porches and thermal water spring, and capitol with temples dedicated to capitolian triad. Archaeological research and preservation – restoration works on this site had started in 1953 and were restarted in 1990 with the scope of the presentation of the entire complex in all stages from the 1st to 4th century, on the area occupying 6 000 m².

Archaeological excavation was carried out in 2004 on the area of 250 m². The south-east part of the Roman basilica was investigated, while retaining wall located on a sloping ground with flying buttresses to the west of the forum. The east side of basilica of the height of 2 m was discovered with preserved window openings, and partially preserved discharging window arch, wall paintings in the lower parts of the wall. The east part of the south wall of basilica was investigated which resulted in a discovery of a side door with a doorstep and a doorpost. During the excavation some pottery, a large amount of wall and roof ceramic and stone material was found, while there were also fragments of wall paintings that fell-off the roofs and walls, and some window glazing. During excavation in the area to the west of forum a part of retaining wall situated on the sloping ground and parts of flying buttresses were discovered. In the cave-in layer there were plenty of fragments of pottery dating from the 2nd to the 4th century. 65 pieces of the Roman bronze coins found are worth noting.

Preservation – restoration works consisted of restoration of the walls of the area to the west of forum, while the win-

ter protection was carried out through the use of protection cover, styrofoam boards and by roofing of the walls, floors, staircases and canals which had not been well preserved, and tile lining of the forum. The works on roofing over were continued in the second phase, which comprises construction of translucent porch above the basilica. The porch is made of timber girders with cover of lexan.

Redni broj: 40

Lokalitet: Ludbreg, Iovia Botivo

Naselje: Ludbreg

Grad/općina: Ludbreg

Pravni status: P-945

Razdoblje: A, SV

Vrsta radova: arheološki nadzor

Nakon što su radnici Varkoma d.d. Varaždin pri iskopu za polaganje kanalizacije u istočnom dijelu Ul. bana Jelačića u Ludbregu naišli na masivni kameni zid, obustavili su radove i izvijestili nadležni Konzervatorski odjel u Varaždinu. Poznato je da se na prostoru suvremene gradske jezgre Ludbrega od 1. st., do u 5. st. prostiralo antičko utvrđeno naselje pa je središnji dio grada zaštićen kao spomenička baština. Stoga je Konzervatorski odjel u Varaždinu uvjetovao provođenje arheološkog nadzora koji je trajao od 3. do 21. kolovoza te od 6. do 15. rujna 2004. g. Nadzor je obuhvaćao praćenje iskopa, istraživanje nalaza u iskopima, dokumentiranje nalaza i prikupljanje

pokretnoga arheološkog materijala. Nakon terenskih radova građa je očišćena i sortirana u Gradskom muzeju Varaždin te predstoji njezina stručna obrada i inventarizacija. Kanalizacija je polagana u južnom dijelu gradske jezgre, u Ulici bana Jelačića, Kalničkoj ul. i Ulici Ljudevita Gaja.

Dosadašnja istraživanja

Već su pojedinačni slučajni nalazi zabilježeni tijekom 19. st. upućivali na važan antički sloj Ludbrega. Podaci o tim, najranijim nalazima upotpunjeni su sustavnim istraživanjima koja su između 1968. i 1979. g. (istraženo je 45 sondi) proveli B. Vikić-Belančić i M. Gorenc iz Arheološkog muzeja u Zagrebu (Vikić-Belančić 1984; Vikić – Belančić 1998). Rezultati pokazuju da se antičko urbanizirano naselje razvilo na povoljnome prirodnom položaju uz strateški važan prijelaz preko Bednje te unutar mreže glavne (Poetovio – Mursa) i niza sporednih prometnica.

Istraživanja su pokazala da je antički grad već potkraj 1. st. opasan kamenim bedemima koji su do kraja 4. st. više puta obnavljani i dograđivani. Sjeverno izvan gradskog bedema bio je suburbij, a nekropole su locirane uz sjeverni, zapadni i istočni prilaz gradu. Iako arhitektonska slika antičkoga grada nije cjelovita, jer su istraživanja bila ograničena skučenim prostorima između stambenih objekata, ipak se u današnjem rasteru grada tlocrtno oslikava antička Iovia sa svojim insulama, pretpostavljenim forumom i drugim prostorima javne namjene (Šiša Wiewegh 2004).

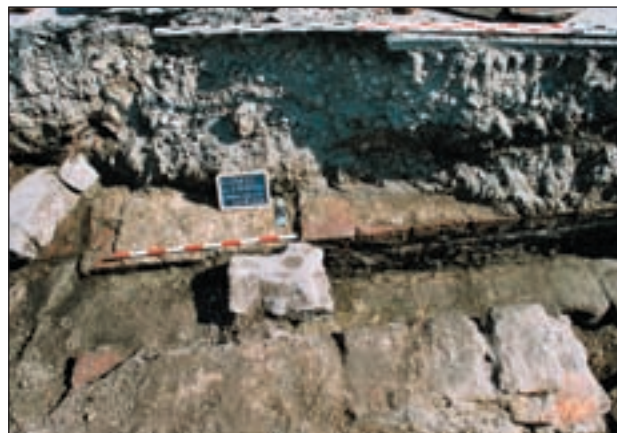
Ludbreg, plan grada s označenom trasom kanalizacije gdje je proveden arheološki nadzor

Arheološki nadzor

U Ulici bana Jelačića otkriven je segment širokog, masivnog zida koji se u iskopu protezao u dužini od gotovo 16 m (od kućnog br. 19 prema zapadu). Smjer pružanja bio je sjeveroistok-jugozapad. Utvrđena je širina zida od 330 cm, njegova zatečena visina nije se mogla odrediti zbog vrlo dubokog iskopa i skućenog prostora, no svakako je bila više od 170 cm. Ustanovljeno je da je riječ o južnome gradskom bedemu koji je u nekim manjim segmentima bio poznat iz prijašnjih sondiranja. Novi se podatak odnosi na različitu gradnju donjeg i gornjeg dijela bedema: u donjem su dijelu registrirani lijepo klesani, pravilni kameni blokovi širine oko 50 cm, dok je gornji dio građen od nepravilnoga lomljenog kamena vezanog čvrstom bjelkastom žbukom. Ispred kućnog br. 15 otkriven je u dužini od 8 m još jedan zid. Budući da je paralelan s prethodnim, mogla bi biti riječ u unutarnjem bedemu. Osim bedemskih zidova, registrirane su i strukture koje su pripadale stambenim objektima. U zapadnom dijelu ulice, u blizini raskrižja s Kalničkom ul., otkrivena je antička kanalizacija. Prvi su tragovi primijećeni ispred kućnog br. 3, a istražena je u dužini od 8 m. Građena je od opeka vezanih žučkastom žbukom, kanal je širine 50 cm, a visina mu je vjerojatno bila također 50 cm, na što upućuju dva pločasta kamena nađena na gornjem dijelu kanala. Nakon istraživanja izmijenjen je projekt kanalizacije na ovom potezu pa je nalaz nakon zaštite ponovno zatrpan. U Kalničkoj ul. nisu evidentirani nikakvi ostaci arhitekture ni antičkoga sitnog materijala. Na raskrižju Kalničke ul. i Ul. bana Jelačića otkriven je masivan antički zid građen od

Ludbreg, čišćenje antičke kanalizacije u Ul. bana Jelačića (foto: B. Šimek)

Ludbreg, očišćeni dio antičke kanalizacije u Ul. bana Jelačića (foto: B. Šimek)

lomljenog kamena vezanog sivom žbukom. Donja linija zida zabilježena je na dubini od 310 cm od asfalta. Prema karakteristikama zida pretpostavlja se da je riječ o pilastu širine 180 cm, koji je s vanjske strane učvršćivao zapadni gradski bedem. Ugao gradskog bedema otkriven je sjevernije u iskopu, ispred kuće br. 1 u Gajevoj ul. Vrh ugla okrenut je prema zapadu, a pružanje zidova može se odrediti u smjeru sjeveroistoka i prema jugozapadu. Donja je linija zida na dubini od 310 cm od asfalta. Građen je od lomljenog vapnenca, krupnijeg šljunka i grube žbuke. Sjeverno od ove pozicije, na skretanju u Ul. Lj. Gaja u iskopu se uočavao izraziti tamni kulturni sloj debljine 100 – 130 cm sa srednjovjekovnom keramikom, pepelom i životinjskim kostima. Taj sloj dokumentira kasnosrednjovjekovno razdoblje Ludbrega na prostoru izvan nekadašnjeg antičkog bedema.

Literatura

Vikić-Belančić 1984 Branka Vikić-Belančić, Sustavna istraživanja u Ludbregu od 1968 – 1979. god., VAMZ, 3.s., 16-17, Zagreb, 1984: 119 – 167.

Vikić-Belančić 1998 Branka Vikić-Belančić, Antičko nasljeđe Ludbrega, Radovi Zavod za znanstveni rad HAZU Varaždin, 10 – 11, Varaždin, 1998: 477 – 494.

Šiša Wiewegh 2004 Marija Šiša Wiewegh, Iovia Botivo, Podravski zbornik 2004, Koprivnica, 2004: 297 – 314.

Marina Šimek

Summary

Numerous information have been gathered since 19th century until today about the antique settlement Iovia Botivo, which had developed already in the first century A.D. within the area of the present-day Ludbreg. The major contribution to our familiarity with life and organization of urbanized antique settlement were provided by systematic investigation carried out between the years 1968 and 1979. These investigations offered an insight into the defense system of the antique town that used to be encircled by stonewalls, and it is supposed that the west walls and the north ones were double walls.

During archaeological supervision that inspected the excavation work done prior to laying down sewerage system, works were being followed in Ul. Bana Jelačića, Kalnička ul. and Ul. Ljudevita Gaja, on the south side of the an-

tique town. In Ul. bana Jelačića a massive stonewall of the length of approximately 16 m – south part of town wall was discovered. It was probably built in two phases. Its width was 330 cm. Another wall was extending parallel to that wall (the length of the discovered part was 8 m) for which it is supposed to be an inner town wall.

An important discovery is also the one of the antique sewerage system (length: 8 m) built in brick bound with render, which made the modern sewerage system scheme changed by agreement, while the antique one was, posterior to the investigation and recording, preserved and filled-in. There are two other architectural structures that could be connected with antique town wall, in particular with the western one: that is a pilaster which consolidated the external part of the town wall and slightly to the north of it even the angle of the town wall. In Ul. Lj. Gaja it was recorded a well-defined late-medieval layer that confirms that life in that period existed even outside of the earlier antique town walls.

Redni broj: 41

Lokalitet: Ivanec - Stari grad

Naselje: Ivanec

Grad/općina: Ivanec

Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: SV, NV

Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Tijekom srpnja 2004. g. Institut za arheologiju nastavio je arheološko-konzervatorska istraživanja na lokalitetu Stari grad u Ivancu (stručni voditelj: mr. sc. Juraj Belaj, asistent

Instituta za arheologiju; radovi su financirani sredstvima Grada Ivanca i Varaždinske županije). Tijekom petnaestodnevne kampanje istraživano je svetište srednjovjekovne kapele sv. Ivana Krstitelja i njezina neposredna okolica (približno 100 m²). Kapela je otkrivena u prethodnim kampanjama unutar dvorišta istraživanoga Starog grada (na poticaj Grada Ivanca, Institut za arheologiju istraživao je ovaj lokalitet 1998., 1999. i 2002. g.). Dosadašnje su rezultati prikazani u izvješćima te u stručnoj literaturi (Belaj 2001; 2002; 2004; 2005).

Lokalitet Stari grad nalazi se u današnjem središtu Ivanca, u parku kraj župne crkve. Sve do sredine 20. st. tu je bio srednjovjekovni kaštel – Stari grad. U povijesnim izvorima kaštel možemo pratiti do u 15. stoljeće. Starija od njega bila je kapela sv. Ivana Krstitelja koju je kaštel s vremenom okružio te su je njegovi vlasnici sredinom druge polovice 17. st. dali srušiti. Pretpostavlja se da su utemeljitelji kapele bili raniji feudalni gospodari ovoga terena – vitezovi ivanovci.

Kapela je orijentirana u smjeru istok-zapad, svetište je četvrtasto, nešto uže od broda kapele, s koso postavljenim jakim potpornjacima na istočnim uglovima. Iako debljina zidova i temelja varira, uočljivo je da su temelji svetišta bitno deblji (prosječno oko 160 cm) od zidova broda kapele (100 cm). Sjeverno je uz svetište bila prislonjena četvrtasta sakristija. U vrijeme njezine izgradnje svetište kapele bilo je skraćeno. Istočni zid sakristije, debljine oko 80 cm, nastavlja se na mlađi istočni zid svetišta, koji je bio prislonjen na stariji, deblji zid s njegove unutrašnje strane.

Arheološkom kampanjom u 2004. g. istraživano je prema nižim slojevima već prije otkrivene površine. Najzanimljiviji slojevi i nalazi pronađeni su u svetištu. Uklanjanjem crnoga sloja koji se prostirao po gotovo čitavoj površini svetišta

Ivanec – Stari grad, tlocrt kapele

(a koji je u većoj mjeri istraživao već 2002. g.) došlo se do nove, relativno jasne situacije: pojavila se narančasta zdravica s mnogim tamnijim ukopima (uglavnom grobova). Zdravica je pronađena na približno istoj razini kao i južno od svetišta te uz sjeveroistočni potpornjak.

Od uočenih ukopa kao mlađi s obzirom na ostale ukope izdvojeni su ukopi dječjih grobova 21 i 24 te ženski grob 23. Zbog ukapanja groba 23 u znatnoj je mjeri oštećen zapadni zid svetišta, a k tomu je i njegova dubina ukopa veća od uobičajene za tu fazu ukapanja, pa se može pretpostaviti da mu je posvećena osobita pažnja. U njemu je pronađen relativno dobro očuvan kostur. Uz kostur su pronađeni i zanimljivi nalazi: prekrasan srebrni i mjestimično pozlaćeni pektoral – relikvijar, položen na prsima pokojnice preklopljen rukama te relativno dobro očuvane drvene perlice, pronađene kraj prsa (podatak o spolu dali su Siniša Krznar i Marijo Novak, koji su obavili antropološku analizu svih pronađenih kostura). U pektoralu – relikvijaru pri čišćenju su pronađeni mali zamotuljci koji, vjerojatno, sadrže relikvije. Pektoral je, prema mišljenju dr. Ive Lentića, vjerojatno domaći rad s kraja 16. ili početka 17. st. Rijedak je nalaz, jer su u nas zlatarski predmeti iz toga razdoblja vrlo rijetko sačuvani. Osobito su se često pretaпали u vrijeme baroka za potrebe liturgije (Lentić 1988). Ni u Riznici zagrebačke katedrale ne čuva se analogan primjerak, pektorali su najčešće izrađivani po narudžbi te se međusobno uglavnom vrlo razlikuju. Ovaj primjerak, bogato ukrašen rozetama na svim četirima krakovima s prednje strane, kao da upućuje na to da ga je naručila žena. U sredini je križa s prednje strane ugraviran monogram IHS, a sa stražnje MRA, monogram Žalosne Gospe. I zbog nalaza krunice u istome grobu čini se da je riječ o ukopu opatice (glavarice ženskog samostana). Dragocjenu pomoć pri analizi dali su dr. Ivo Lentić te sestra Lina Plukavec iz Riznice zagrebačke katedrale.

Stariji su od navedenih ukopa (najvjerojatnije) ukopi uočeni tek u zdravici. Grobovi 22 i 25 nađeni su paralelno jedan do drugoga na istoj razini. U grobu 22 otprilike ispod pokojnikova desnog lakta pronađen je željezni nož. U grobu 25 uz glavu kostura in situ su pronađene dvije karičice sa S-petljom.

Najzamršenija je situacija pronađena u istočnome dijelu svetišta. Tu su, ispod prije navedenoga crnoga sloja, pronađene razne stratigrafske jedinice (među kojima ima više grobova), od kojih se neke međusobno presijecaju. Najmlađi je ukop groba 26. Bio je uokviren kamenim vijencem, a u njemu je pronađen dobro očuvan kostur djeteta, a u zapuni je uočeno više ulomaka prapovijesne keramike. Grob 26 je presjekao ukop starijega groba 29. Vjerojatnije je, zbog velike količine razbacanih kostiju različite veličine, riječ o kosturnici u koju su prebačene kosti s drugoga mjesta. Grob 29 presjekao je pak mnoge druge stratigrafske jedinice među kojima i grobove 31 (s očuvanom karičicom sa S-petljom) i 33.

Spuštanjem u niže slojeve, u zapunama grobova pronalazeni su, uz srednjovjekovne, sve više i ulomci prapovijesne (osobito latenske) keramike. Među nalazima ističe se i jedan srednjovjekovni ulomak prstena od tanke limene trake koja se prema sredini širi. Ipak, najdijelotvornija je količina pronađenih kostiju, ispremiješanih i izlomljenih, koja svjedoči o vrlo učestalom ukopavanju upravo na ovome, najatraktivnijem prostoru.

Istraživanjima su provedena i na području južno od svetišta kapele, na razini od prošle kampanje. U tamnome

Ivanec - Stari grad, pogled na svetište crkve tijekom istraživanja (foto: J. Belaj)

šarenome sloju (oko 70 cm plicem od razine istraživanoga u svetištu) otkrivena su tri mlađa groba (30, 32 i 34). Svi su bili djelomično oštećeni prošlostoljetnim probijanjem kanala.

Radi boljeg uvida u stratigrafiju, djelomično je proširen i iskop južno od sjeveroistočnog potpornjaka. Najprije je, na bitno višoj razini, otkriven grob 20, u kojemu je pronađena i velika željezna pojasna kopča. Na razini približno onoj na kojoj je u prošloj kampanji pronađen grob s očuvanom karičicom sa S-petljom pronađena su još dva dječja groba (27 i 28) s kostima u vrlo lošem stanju i bez popratnih nalaza. Zanimljivijom od grobova pokazala se stratigrafska slojevitost. Pronađen je, primjerice, sloj crne, vrlo masne zemlje pune crvenih vrlo sitnih komadića lijepa te gara, a u odnosu prema okolici siromašne kamenjem i šljunkom, u kojoj je pronađeno dosta keramike. Ležala je na sloju srednje velikog kamenja koje se lagano lista i mrvli, pomiješana sa žbukom, a djeluje poput podnice. Na dnu iskopa došlo se do zdravice, koja se pojavljuje uz istočni zid svetišta i početak sjeveroistočnog potpornjaka. Promatrajući zdravicu, očit je pad terena u smjeru pružanja sjeveroistočnog potpornjaka.

Prostor sakristije do sada nije bio istraživao. Jedino su, još 1998. g., otkriveni vrhovi zidova, a u unutrašnjosti sakristije sloj urušenja. U kampanji 2004. g. započelo se s istraživanjem toga debelog sloja. Sastojao se od kamenova raznih veličina (uključujući i obrađene komade), ulomaka sedre i poneke opeke, u obilju bijelog i vrlo svjetložutog pijeska te izmrvljene žbuke. Među nalazima se ističu ulomci kamenog potprozornika gotičkoga stila širine otvora oko 14 cm. Ispod urušenja, po cijeloj površini sakristije, ali na različitim visinama (urušenje je ponegdje jače utonulo), počeli su se pojavljivati šaroliki i vrlo izmiješani slojevi zemlje. Većina je slojeva i u tlocrtu i u profilima imala sasvim amorfnu konturu te ih je teško interpretirati. I njihov sadržaj (nalazi) uglavnom je poprilično izmiješan. To je vjerojatno posljedica brojnoga prokopavanja u području sakristije. Na nižim su razinama slojevi uglavnom tamniji. U ovoj kampanji nije istraženo do zdravice u sakristiji, a zbog izmiješanih nalaza (uglavnom kostiju i keramike) mogu se pretpostaviti grobni ukopi te vjerojatno i očuvani, ali, sigurno, bitno poremećeni stariji slojevi.

Istraživana je i jedna sonda podalje od kapele. Sonda V otvorena je zapadno, uz jugozapadni ugao stambenoga krila Staroga grada, radi utvrđivanja stratigrafije. Iako

Ivanec - Stari grad, ženski grob 23 s nalazom pektoral (foto: Dž. Los-Čandrić)

izdignutost ovoga dijela terena, kao i neposredna blizina prometnice Prigorec - Klenovnik te potoka Bistrice daje dodatnu težinu pretpostavci o postojanju srednjovjekovnoga kulturnoga sloja, ona nije dokazana. Crna masna zemlja, naizgled slična ranije otkrivenomu srednjovjekovnomu sloju uz svetište kapele, ipak s njim nema nikakve veze. Crna je boja (kao i mjestimično crvena) posljedica gorenja Staroga grada. U tom je sloju pronađeno mnoštvo novovjekovnih nalaza: dvjestotinjak ulomaka keramike, ulomci kostiju te rastaljenih metalnih predmeta. Brojni su nalazi keramike, ali i stakla, nađeni i u obližnjem izmiješanom sloju smeđe rahle zemlje, koji u sebi ima i dosta primjesa kamenja. On je vjerojatno nastao kao posljedica rušenja Staroga grada. Nedostaje veći broj krupnijeg kamenja – građevinskog materijala, vjerojatno raznesenog nakon rušenja. Već nakon sedamdesetak centimetara, odmah ispod slojeva nastalih rušenjem Staroga grada, došlo se do zdravice koja se ovdje nalazi na znatno višoj razini nego u području svetišta (kako relativnom, tako i apsolutnom). Zbog toga se može zaključiti da je ovaj prostor, u prošlosti najviši od svih dosada istraživanih, bio snižen (zaravnan) najkasnije u doba dogradnje jugozapadnoga krila Staroga grada. Naravno, još uvijek postoji mogućnost da je zdravica odnekud dovezena kako bi se, upravo suprotno, zaravnao teren zasipavanjem. Ta se mogućnost pokušala provjeriti ručnim iskopom više od pola metra zdravice (za više od toga nije bilo vremena).

Pronađeni pokretni nalazi potvrđuju slojevitost lokaliteta. Uglavnom su to fragmenti keramike, kostiju (ljudskih, ali i životinjskih), željeznih predmeta (većinom čavala od ljesova), poneki ulomak obrađenog kamena ili stakla. Među „posebnim nalazima“ najviše je osobitih ulomaka ukrašene keramike i obrađenih kamenova. Ističu se primjerci karičica sa S-petljom, pektoral – relikvijar, ulomak metal-

noga prstena, željezne pojasne kopče i željezni nož te, uz srednjovjekovnu, sve veći broj fragmenata prapovijesne keramike. Posebnu pažnju privlače fragmenti keramike ukrašeni valovnicom, koji svojom fakturom i ukrasom upućuju na to da je nastala prije 13. stoljeća. O oblicima, nažalost, još nije moguće opširnije govoriti zbog njihove fragmentiranosti.

Nakon ove kampanje lokalitet je zaštićen od nepoželjnih utjecaja. Čitavo iskopavano područje prekriveno je geotekstilom i potom zatrpano slojem finoga pijeska. Prikupljeni materijal pohranjen je u prostorijama Grada uz sam lokalitet, a manji je dio pohranjen u prostorijama IARH-a u Zagrebu, radi daljnje znanstvene obrade. Metalne nalaze konzervirao je Nikola Erlich. Tek nakon nastavka sustavnih istraživanja može se, konzultirajući se sa stručnjacima konzervatorske struke, razmišljati o načinima konzervacije, restauracije te prezentacije pronađene arhitekture.

Literatura

Belaj 2001 Juraj Belaj, Arheološko naslijeđe viteških redova na sjeverozapadnom prostoru središnje Hrvatske, magistarski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2001.

Belaj 2002 Juraj Belaj, Izvješće o arheološkim istraživanjima srednjovjekovne kapele Sv. Ivana Krstitelja u Ivancu na lokalitetu Stari grad u 2002. godini, (elaborat), Zagreb, 2002.

Belaj 2004 Juraj Belaj, Izvješće o arheološkim istraživanjima srednjovjekovne kapele Sv. Ivana Krstitelja u Ivancu na lokalitetu Stari grad u 2004. godini (elaborat), Zagreb, 2004.

Belaj 2005 Juraj Belaj, Arheološka istraživanja lokaliteta „Stari grad“ u Ivancu, Annales Instituti Archaeologici I/2005., Zagreb, 2005: 61 - 66.

Lentić 1988 Ivo Lentić, Predmeti zlatarstva u Vinodolskom kraju, Prošlost i baština Vinodola, katalog izložbe, Povijesni muzej Hrvatske, Zagreb, 1988: 89 - 96.

Šaban 1977 Ladislav Šaban, Pogled u prošlost Ivanca, Ivanečki kalendar 77, Ivanec, 1977: 143 - 158.

mr. sc. Juraj Belaj

Summary

Archaeological excavation and conservation work were conducted in July 2004 as a continuation of the investigation of the site of Stari grad (Old Town) in Ivanec, in the town central park. The remains of the chapel of St. John the Baptist were found in the yard of Stari grad (Old Town), especially its square-shaped sanctuary. In the chapel and in its sanctuary so far have been found numerous graves among which the most excellent ones are those with the finds of buckle parts with S-nod and a grave with pectoral – reliquary. In the surrounds of the chapel of a specific architectural form were discovered even some cultural layers demolished by subsequent excavations. Other finds from the other periods were found and they altogether testimony about the continuity of the settlements within the studied area. The site was protected with geotextile and covered up with layer of fine sand.

Redni broj: 42**Lokalitet : utvrda Paka****Naselje : Paka****Grad/općina : Novi Marof****Pravni status : Z-1094****Razdoblje : SV****Vrsta radova : zaštitno iskopavanje, konzervacija**

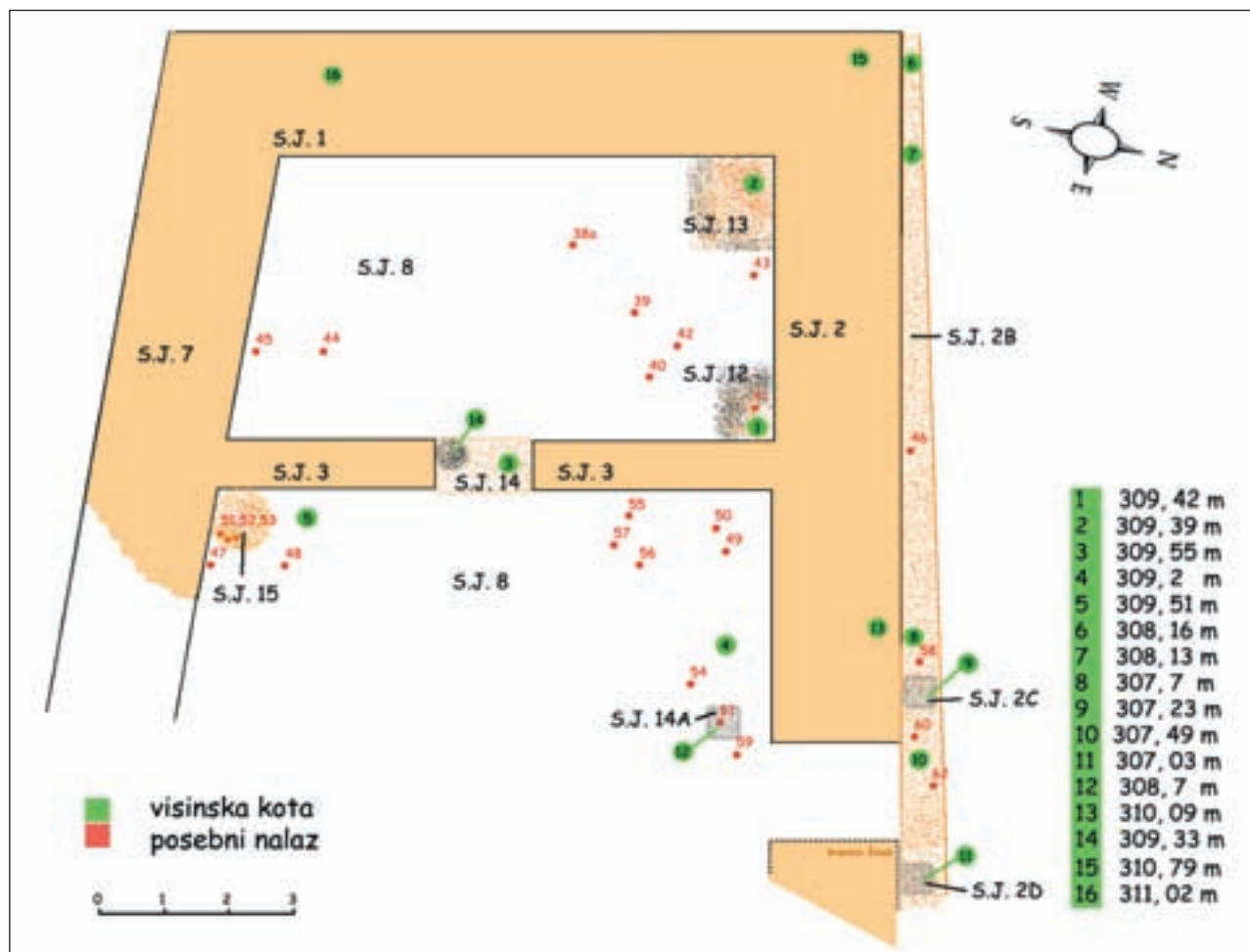
Tijekom 2004. g. na lokalitetu Paka provedena je 2. faza konzervacije arhitekture (tijekom svibnja i lipnja) i 3. faza arheološkog istraživanja (tijekom rujna i listopada). Stručni voditelj istraživanja i konzervacije je Marina Šimek, Gradski muzej Varaždin, uz nadzor Konzervatorskog odjela u Varaždinu; voditelj projekta je Gradski muzej Varaždin; radove su financirali: Ministarstvo kulture RH, Varaždinska županija te sponzori (Ghetaldus d.d. Varaždin, Infodesign d.o.o. Varaždin, Kaming d.d. Ljubešćica, Lipa d.d. Novi Marof, Matica hrvatska Novi Marof i Trgonom d.o.o. Novi Marof). Zaštitni i istraživački radovi dio su projekta Utvrda Paka koji od 2001. g., kada je otkrivena bezimena i zaboravljena utvrda, provodi Gradski muzej Varaždin. Cilj je projekta da se tijekom nekoliko sukcesivnih faza arheološki istraži, konzervira i prezentira srednjovjekovna fortifikacija. U nizu poznatih visinskih utvrda Varaždinske županije (Grebengrad, Kamenica, Vinica, Pusta Bela, Cukovec i dr.). Paka bi postala prvi u potpunosti istražen, zaštićen i prezentiran spomenik srednjovjekovne fortifikacijske arhitekture na ovome prostoru. Terenske radove prate i arhivska istraživanja, jer o objektu za

sada nisu poznati nikakvi pisani podaci, a ne spominju ga ni naši prvi istraživači, povjesničari ni konzervatori.

Položaj i arhitektura

Jedan od vrhova u brdovitom i šumskom području Pake oko 4 km jugoistočno od Novog Marofa jest Gradišće, 310,5 m n.m. Ovaj izdvojeni vrh spojen je sedlom sa znatno višim brdom koje Gradišću i utvrdi pruža zaštitu s juga. Za podizanje utvrde odabran je izvrstan strateški položaj poviše prohodne doline potoka Pake na sjeveru i istoku te Mostišća na zapadu, prirodnih prolaza koji su ove predjele povezivali s kalničkim krajem na istoku. Zanimljivo je da je skrivena prirodna komunikacija kojom se prolazilo svakako još i prije srednjeg vijeka (na to upućuje i sačuvana tradicija o „rimskoj cesti“) u ovom stoljeću ponovno dobila svoju punu važnost; njome danas prolazi trasa nove autoceste Zagreb – Goričan.

Kamena utvrda iz koje se nadzirao prolaz dolinom, podignuta je na samome vrhu, a strme su padine Gradišća pružale svojevrsnu zaštitu. Potpuni tlocrt objekta još nije definiran, no na osnovi dosadašnjih istraživanja poznat je izgled zapadnog dijela utvrde gdje je podizanjem pregradnog zida, a unutar obodnih zidova, izgrađena kula. Ona je očuvana samo u prizemnom dijelu i u potpunosti je istražena. Ulaz u objekt nalazi se na sjeveru, na mjestu gdje su padine najstrmije. Uz vanjsku stranu zida ispred ulaza evidentirane su u temeljnoj stopi dvije četvrtaste rupe dimenzija 30x30 cm u koje su, kao dio ulazne konstrukcije, prvobitno bile uglavljene okomite

Utvrda Paka, tlocrt zapadnog, istraženog dijela objekta (crtež: B. Šimek)

grede. Zahvaljujući nalazu kamenoga praga in situ može se definirati i visina ulaza u utvrdi: ulaz je bio na 130 cm od temeljne stope obrambenog zida. Nešto više o prilazu i načinu ulaženja u fortifikaciju zasad se ne može reći.

Dok se kula nalazi u zapadnome dijelu kompleksa, središnji, a vjerojatno i istočni dio čini dvorište u kojem su se možda nalazili pomoćni drveni objekti kao npr. spremište, radionica, staja i sl. U kuli je, u njezinu jugozapadnom kutu, bilo ognjište zemljane supstrukcije, veličine cca 80x80 cm. Unutar obrambenog zida vjerojatno se nalazila i cisterna, no to će pokazati tek predstojeće iskopavanje. Istočni segment obrambenog zida još nije istražen, ali prema konfiguraciji se zaključuje da je bio poligonalan. Paka svakako pripada tlocrtno jednostavnim i manjim utvrdama; površina unutar zidova iznosi oko 200 m². Upravo te njezine osobitosti znače i određenu prednost i za provođenje istraživanja i za konzervaciju i prezentaciju pa je i cilj projekta svakako ostvariv.

Način je gradnje ujednačen: zidovi su solidno građeni od vapnenačkoga pješčenjaka vezanog žbukom, a upravo ova vrsta kamena može se naći u neposrednoj blizini lokaliteta. Za lice zidova, osobito ono vanjsko, rabljeni su obrađeni blokovi. Jezgra zida građena je od neobrađenog kamena s mnogo veziva, a mjestimice se za ispunu rabio i loš, lomljiv kamen koji tvori geološku osnovu brda. Pri gradnji lica zida mjestimice je prakticirano horizontalno poravnanje redova, umetanjem reda tanjeg, pločastog kamena. Širina je svih do sada istraženih segmenata obrambenog zida 2 m, a zatečena je visina različita s obzirom na to da se pri podizanju objekta (uglavnom) poštovala konfiguracija terena. Okrugle rupe u zidovima, pravilno raspoređene, dokazuju uporabu skele pri izgradnji, a o uporabi tehničkog pomagala za podizanje kamenih blokova na veću visinu govore kružna udubljenja na pojedinim građevinskim elementima.

Dvije manje terase na nasuprotnim padinama (istok-zapad) svakako su bile sastavni dio obrambenog sustava, no njihovu će funkciju odrediti tek buduća istraživanja kojim će obuhvatiti i pojedine pozicije na padinama izvan obodnog zida, a koje bi mogle biti važne za funkcioniranje objekta.

Radovi 2004. godine

Tijekom 2004. g. dovršeno je istraživanje prostora kule, istražen je dio dvorišta, ulaz u objekt, otvoren je dio južnoga obodnog zida te je istražen prostor uz vanjsku stranu sjevernog zida – do njegove temeljne stope. Radovi su se provodili na k.č. 2347/77, 2347/151, 2347/152, 2347/153 i 2347/75, k.o. Čanjevo. Ukupno je istražena površina od cca 77 m²,

Utvrdna Paka, sjeverni obrambeni zid tijekom konzervacije – ispiranje vodom pod pritiskom nakon demontaže (foto: B. Šimek)

ali su dubine iskopa, odnosno debljine istražnoga sloja bile različite: od 30 cm sloja paljevine unutar kule do 160 cm urušenja uz južni obodni zid. Prije početka istraživanja gotovo je cijeli lokalitet bio prekriven urušenom kamenom građom prekrivenom šumskim humusom i gustim raslinjem pa je pregradni zid kule s ulazom u prostoriju otkriven tek nakon raščišćavanja urušenja (Šimek 2003).

Dobro izdvojeni sloj paljevine u kuli s urušenom drvenom građom stropa prostorije i s nagorjelim zemljanim podom markira požar u objektu. Pojedini dijelovi kamene arhitekture također pokazuju znatne tragove gorenja pa je vjerojatno upravo veliki požar označio i kraj utvrde tijekom 15. st. Paljevinski sloj na podu kule sadržavao je glavninu do sada pronađenoga arheološkog materijala, iako znatna količina nalaza, prije svega tipične kasnosrednjovjekovne keramike i životinjskih kostiju, potječe i iz sloja urušenja. U kuli je nađen veći broj željeznih predmeta: žvale, potkove, čavli, kopče, ključevi, lokoti, okovi, šiljci strelica, noževi uz koje je ležao i kameni brus itd. (Šimek 2004). Rijedak i zanimljiv je nalaz željeznog napinjača za tetivu samostrela. Do sada su prikupljena 62 kamena i metalna posebna nalaza. Keramika je većinom gruba. Riječ je uglavnom o loncima, ali ima i nalaza fine, slikane gotičke keramike (pretežno su to vrčevi), nekoliko malih zdjelica, a nađena je i cijela keramička čaša narebrenog tijela. Zanimljiv je nalaz kamene osmerokutne posude koja je nađena na prostoru dvorišta i za koju za sada nismo našli analogije. Ukrašena je fasetiranjem rubnog dijela otvora, a na jednoj od ploha nalaze se u donjem dijelu urezani znakovi koji još nisu dešifrirani. Jedini brončani nalaz potječe također iz dvorišta utvrde, a riječ je o fragmentu buzdovana. Tokom istraživanja prikupljena je velika količina životinjskih kostiju – ostataka prehrane posade. Analiza kostiju provodi se u Zavodu za paleontologiju i geologiju kvartara HAZU pa će i dobiveni rezultati svakako upotpuniti sliku života u utvrdi.

Tijekom proljeća 2004. g. provedena je konzervacija zapadnog dijela sjevernoga obrambenog zida – od spoja sa zapadnim zidom do ulaza u objekt. Dužina je konzerviranog zida oko 11 m, širina 2 m, dok je, ovisno o oštećenjima, visina saniranog dijela različita – od 60 do 180 cm. Prije konzervacije zid je očišćen od urušenja, zemlje i raslinja te je otvoren samo do prvih sačuvanih redova blokova vanjskog lica. Ovakvim je načinom dobiven uzorak za obnovu viših dijelova lica, a izbjegnuto je podizanje građevinske skele, što je, s obzirom na nepristupačan teren i veliku strminu, ipak olakšalo pripremne radove. Tek nakon završetka konzervacije gornjih segmenata zida, otvoreni su njegovi dublji dijelovi (sve do temeljne stope) koji su bili u vrlo dobrom stanju. Konačna je visina saniranoga sjevernog zida oko 250 cm. Zid je konzerviran do njegove najviše očuvane visine. Zidarske je radove provela građevinska tvrtka „Gradnja Havojić“ iz Visokog. Pri radovima upotrebljavao se originalni građevinski kamen koji je od početka istražnih radova razvrstavan po veličini i deponiran na lokalitetu. Kao vezivo za jezgru zida koristila se vapnena žbuka s minimalnim dodatkom cementa, dok je za oba lica te za tjemne zida upotrijebljeno specijalno hidraulično vapno – calx romana – koje se u mnogim europskim zemljama gotovo redovito upotrebljava pri obnovi povijesnih objekata. Tom žbukom dobrih svojstava, otpornom na klimatske promjene, obnovljeni su prema preporuci Konzervatorskog odjela u Varaždinu oni dijelovi arhitekture koji su najizloženiji atmosferskim utjecajima. Sjeverni zid koji je u prethodnoj istraživačkoj kampanji očišćen od zemlje i

raslinja, sada je demontiran do kompaktnih i stabilnih struktura. Nakon demontaže slijedilo je suho čišćenje čvrstih dijelova, ali i demontiranoga kamena potrebnog za ponovnu ugradnju, a nakon toga zid je ispiran vodom pod pritiskom i tek je tada počela građevinska sanacija. Pri konzervaciji je poštovan stari način gradnje, a prethodno pripremljena fotodokumentacija pomogla je u rješavanju ponekih nedoumica. Tjeme zida izvedeno je s blagim nagibom prema vanjskoj strani radi lakšeg otjecanja oborinskih voda. Najveći je problem nepristupačan teren i težak pristup do vrha Gradišća pa su i radovi donekle bili usporeni zbog mukotrpnoga transporta građevinskog materijala i velikih količina potrebne vode. U sljedećoj fazi konzervacije planirana je zaštita južnoga obrambenog zida istraženog u jesen 2004. g. Slijed istraživanja arhitekture (u jesen) i konzervacije istraženog (iduće proljeće) pokazao se do sada kao vrlo dobar način rada pa će se stoga poštovati do završetka projekta – vjerojatno do kraja 2008. g.

Datacija utvrde

Utvrda Paka podignuta je, sudeći prema njezinim građevinskim osobitostima, tijekom 13. st., vjerojatno nakon prvih upada Mongola, a do njezine devastacije uzrokovane požarom došlo je tijekom 15. st. Vrijeme izgradnje objekta potvrđeno je i C14 analizom izgorjele grede nađene na podu kule: drvo koje je upotrebljavano pri gradnji srušeno je između 1220. i 1310. g. (s 85,4 % vjerojatnosti - oznaka uzorka: VERA-2787). Analiza je susretljivošću dr. A. Lipperta provedena na Institutu za atomsku fiziku u Beču. Pokretni nalazi također okvirno pripadaju razdoblju od 13. do 15. st. Visoke keramičke čaše, slične našem nalazu iz kule, poznate su s gradišta Sokolovac i Turski stol, a datirane su u 15. st. (Sekelj-Ivančan, Tkalčec 2002), fina slikana keramika tipična je za 14. i 15. st.. Potkove valovitog ruba, analogne potkovi s Pake, bile su u upotrebi do u 14. st. Veći grubi lonci imaju profilaciju rubova uobičajenu za spomenuto razdoblje. Dakle, prema dosadašnjim spoznajama utvrda je izgrađena vjerojatno u drugoj polovici 13. st., a srušena je u požaru tijekom 15. st.

Literatura

Sekelj Ivančan, Tkalčec 2002 Tajana Sekelj Ivančan, Tanja Tkalčec, Kasnosrednjovjekovna stolna keramika iz okolice Kutine i Garešnice, Prilozi IAZ, 19, Zagreb, 2002: 165 – 194.

Šimek 2003 Marina Šimek, Srednjovjekovna utvrda Paka – početak arheološkog istraživanja, Obavijesti HAD, XXXV/1, Zagreb, 2003: 156 – 162.

Šimek 2004 Marina Šimek, Paka ili...kako zahvaljujući sponzorima spašavamo jednu utvrdu, Spasimo kulturnu baštinu – prospekt izložbe uz Međunarodni dan muzeja 4, Varaždin, 2004.

Marina Šimek, prof.

Summary

After the discovery of nameless fort in a hilly area around Paka, about 4 km to the southeast of Novi Marof, the works of cleaning of the plant cover of the western circumferential wall and recording of the condition in which the fort was

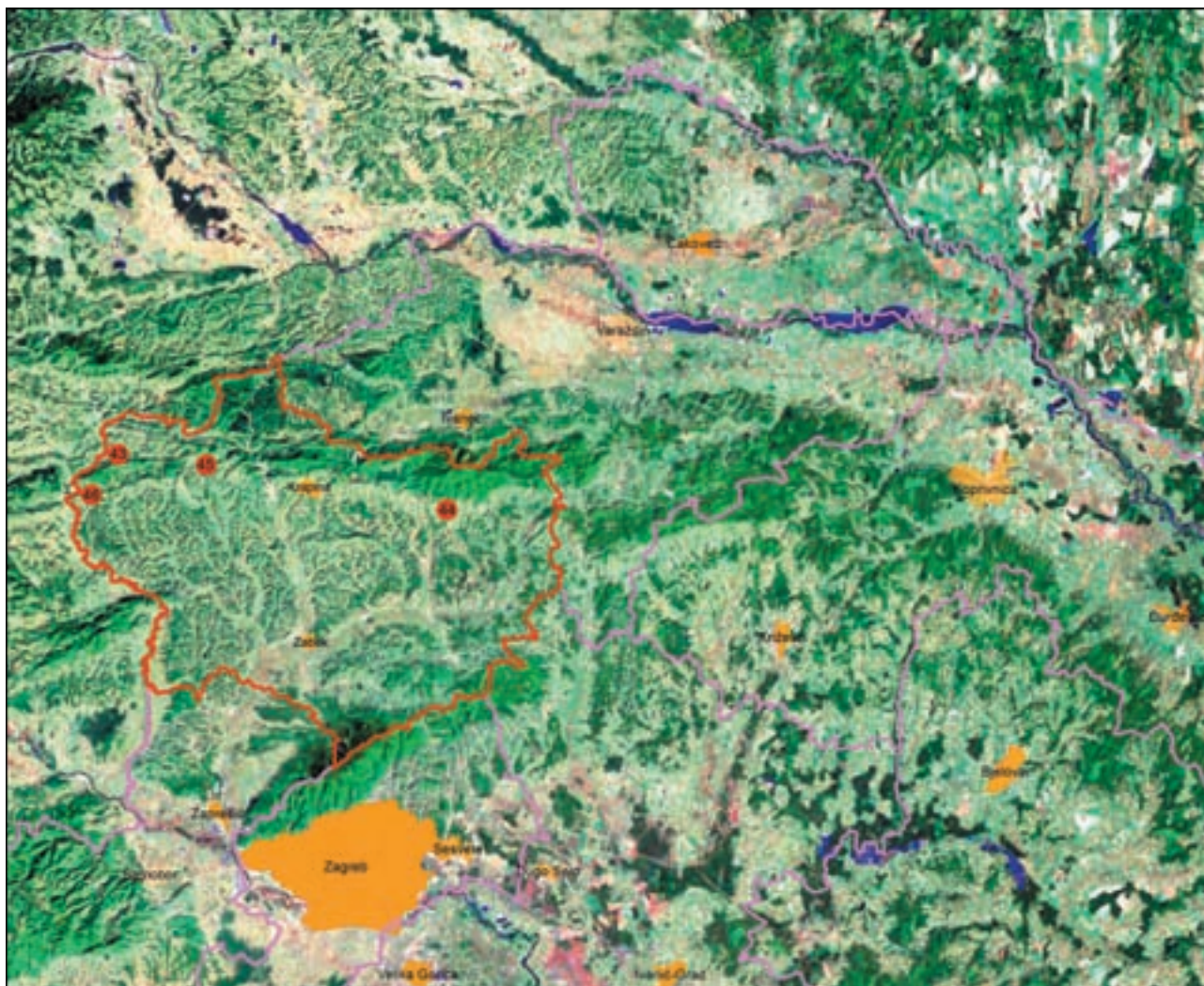
Utvrda Paka, sjeverni obrambeni zid nakon istraživanja i konzervacije (foto: B. Šimek)

found were carried out. The first data suggested that it had probably been a smaller, perhaps pentagonal fort built of stone bound with render so the structure had probably been erected during the 13th century. The fort had been erected on an exceptional strategic point, on an isolated peak at 310.5 m above the sea level, beyond a passable stream valley that was one of the few natural passages towards the east. Three research campaigns and two phases of intervention of architectural conservation of this late medieval fortification were carried out by the end of the year 2004 and consequently every investigated architectural compound was preserved the following season. This successive exchange of field survey and preservation works aims at, through several future campaigns, making the Paka fort to become the first investigated, preserved and represented defense structure within Varaždin area. This goal is achievable, because Paka is relatively small monument of a simple cross-section, which occupies the area of approximately 200 m².

In the spring of 2004 north defense wall, length: 11 m and width 2 m, was preserved, while it had been researched the year before. Archaeological investigation carried out in autumn included the north part of the defense tower, a part of the court-yard, the west part of the south circumferential wall, while the northern, already preserved wall was opened up to its height – to the footing. Its height is about 250 cm. The movable finds are represented by a large number of rough pottery pots, several samples of fine painted Gothic pottery, octagonal stone jar, iron nails, buckles, horse-shoes, arrows, knives, padlocks, fragment of a mace, plenty of animal bones and fragments of a cross-bow.

The fort had probably been erected in the second half of the 13th century after the first invasion of the Mongols, while it was demolished in the fire in the 15th century. This assumption is confirmed by a thick layer of burnt soil found on the floor of the defense tower as well as damages to the walls caused due to exposure to the fire.

KRAPINSKO-ZAGORSKA ŽUPANIJA

- 43 Brezno Gora
- 44 Lobor - MB Gorska
- 45 Plemićki grad Vrbovec
- 46 Špičak

Redni broj: 43**Lokalitet: Brezno Gora****Naselje: Donje Brezno****Grad/općina: Hum na Sutli****Pravni status: postupak u tijeku****Razdoblje: P, A****Vrsta radova: probno iskopavanje**

Tijekom rujna 2004. g. provedena su probna sondiranja na gradini Vrh na Brezno Gori kraj naselja Donje Brezno (stručni voditelj: mr. sc. Ivančica Pavišić u suradnji s dr. sc. Vlastom Begović i dr. sc. Marijom Buzov). Institut za arheologiju nositelj je projekta „Arheološka topografija kontinentalne Hrvatske“ u okviru kojeg se provodi njegov dio, projekt „Arheološka topografija Krapinsko-zagorske županije“. Radovi su financirani sredstvima Ministarstva kulture RH i Krapinsko-zagorske županije.

Dokazi o postojanju rimske utvrde na Brezno Gori s popratnim arheološkim nalazima (rimske fibule, strelice i novac) iskopao je irski barun Jakov Kavanagh prigodom svojih amaterskih iskopavanja još 1910. - 1911. g. Kavanagh je nalaze čuvao u svojem dvorcu u Malom Taboru, a objavili su ih povjesničar Gjuro Szabo (Szabo 1912; 1939) te arheolozi Josip Klemenc i Balduin Saria (Klemenc, Saria 1939), ali bez ikakva podatka o položaju samog objekta i lokaliteta. Stoga su upravo pokretni nalazi iz Kavanaghovih amaterskih iskopavanja bili poticaj za probna sondiranja na gradini Vrh. Naseobinski lokalitet Vrh nalazi se na povoljnom položaju uzvisine. Svojim obilježjima ubraja se u poseban tip lokaliteta koje nazivamo gradinama. Koristeći se konfiguracijom terena, naselje je podignuto na jugozapadnim terasastim položajima. Na toj je strani utvrda u obliku zbjega (*refugium*) dobro branjena i zaštićena, dok je s istočne strane položaj gradine branjen prirodnom kamenom liticom. Sam položaj odabran je zacijelo zbog nadzora sutlanske doline u dubokom usjeku podnožja kojim danas prolazi magistralna cesta koja povezuje općine Zagorska sela i Hum na Sutli.

Istraživanjem su obuhvaćene tri probne sonde: A, B i C, veličine 3x2 m, odabrane na pojedinim položajima zaračnjenih terasa na jugozapadnim dijelovima gradine Vrh. Plitki kulturni slojevi sadržavali su materijalne ostatke ne-

kog pretpovijesnog objekta. Karakterizira ga način gradnje tipičan za kasnobrončanodobna naselja kakva susrećemo i na srodnim gradinskim položajima u ovome dijelu Hrvatskog zagorja. Riječ je, naime, o naseobinskim slojevima s nalazima kućnog lijepa, gara te popratnim materijalnim ostacima u obliku ulomaka keramike i životinjskih kostiju. Keramika je, dakako, najzastupljenija unutar iskopa u sondama A i B. Po svojim tipološkim obilježjima nosi osobitosti kulturne skupine Velika Gorica, specifične za završno razdoblje kasnoga brončanog doba na prostorima srednjeg Podunavlja i jugozapadne Panonske nizine. Među ovim prapovijesnim nalazima u sondi C bilo je i keramičkih ulomaka koji su izrađeni na lončarskom kolu, koje po fakturi keramike možemo opredijeliti u rimsko razdoblje.

Probna sondiranja provedena tijekom 2004. g. bila su vrlo skromna, pa bi stoga veća zaštitna istraživanja dala odgovor na pitanje o naseljenosti ovoga istaknutog gradinskog položaja na granici Hrvatske i Slovenije, kojima je rijeka Sutla bila vjekovna prirodna granica. Sljedeća istraživanja zahtijevaju geodetska snimanja i geofizikalna istraživanja cjelokupnog gradinskog položaja radi dobivanja preciznoga situacijskoga plana lokaliteta.

Kroz sutlansku dolinu, tom tisućljetnom komunikacijom, prolazili su u prapovijesti brojni putovi s pravcima iz Posavine preko predalpskog prostora na istočnoalpsko područje i dalje na istočnojadranske obale. Spomenute su komunikacije bile posebno naglašene i isticane tijekom antičkog i srednjovjekovnog razdoblja. Preko njih su išle i seobe pojedinih etničkih skupina iz srednjeg Podunavlja na jug u savsko-dravsko međurječje i dalje na istok. To potvrđuju pojedinačni pokretni arheološki nalazi kamenih sjekira, zatim kasnobrončanodobni i željeznodobni naseobinski lokaliteti Špičak u Bojačnom i gradina Kostelski bregi u Kostelu te istodobna ostava iz Brezove Ravni u Miljani, kao i većina srednjovjekovnih gradova - burgova. Pojedinačni tragovi rimske ceste prate se uzduž stare ceste uz rijeku Sutlu od Rogateca spram Prišlina i od Donjega Breznog do jezera Vonarje.

Na suprotnom položaju od gradine Vrh, u susjednoj Sloveniji, uzdiže se crkva sv. Vida, također s gradinskim položajem s kojeg imamo podatke o postojanju naselja iz prapovijesnog i kasnoantičkog vremena. Svojim neposrednim visinskim, kao i strateškim položajem na najužem

Brezno Gora, pogled s ceste na gradinu Vrh (u prvom planu, desno) i na gradinu Sv. Vid (foto: I. Pavišić)

Brezno Gora, ulomci prapovijesne i rimske keramika s gradine Vrh
(foto: I. Pavišić)

položaju toka rijeke Sutle, s duboko usječenim zaleđem u dolini rukavca Sutle, oba su visinska položaja imala ulogu dvojnih gradina sa zadatkom uzajamnog komuniciranja, te nadziranja kretanja u dolini rijeke. Ranije utvrđena kamena konstrukcija na gradini Vrh s dijelovima obrađivanog kamenja povezanog žbukom, nagoviještala je mogućnost podizanja rimske utvrde. Stvaranje obrambenog sustava na ovom istaknutom gradinskom položaju, stiješnjenom između dviju gorskih visoravni u najužem klancu suttanske doline, svojim topografskim položajem pružalo je mogućnost da se podigne takav kompleks.

Literatura

Ciglencečki 1987 Slavko Ciglencečki, Höhenbefestigungen aus der Zeit vom 3. bis 6. JH. im Ostalpenraum, Dela SAZU, 31, Institut za arheologiju, Ljubljana, 1987: 15.
Klaić 1910 Vjekoslav Klaić, Sutla, Hrvatsko Kolo, Zagreb, 1910: 120.

Szabo 1912 Gjuro Szabo, Izvještaj o radu zemaljskog povjerenstva za očuvanje spomenika u godini 1911. – Spomenici Kotara Klanjec i Pregrada, VHAD, sv. XII, Zagreb, 1912: 207.

Szabo 1939 Gjuro Szabo, Kroz Hrvatsko zagorje – Od Velikog Tabora do Vina Gore, Zagreb, 1939: 34 – 39.
Klemenc, Saria 1939 Josip Klemenc, Balduin Saria, Archäologische Karte von Jugoslawien - Blatt Rogatec, Zagreb, 1939.

mr. sc. Ivančica Pavišić

Summary

Trial trench probing were carried out during September 2004 on the hill-fort Vrh na Brezno Gora near settlement Donje Brezno. The site Vrh is located on a favorable position on a hill. Due to its characteristics it belongs to a special type of a site that is called hill-fort. The investigation comprised three trial trenches: A, B and C chosen on single positions of leveled terrace on the southwestern part of the site. Shallow cultural layers contained material remains of some prehistoric structure. It is characterized by a style of construction typical for the late Bronze Age settlements. Among these prehistoric finds in the trench C there were some pottery fragments that could be dated to the Roman period according to ceramic fracture. A stone structure, which was established earlier on the hill-fort Vrh with some parts built in dressed stone bound with mortar, announced a possibility of the erection of a Roman fortification. On the opposite position of hill-fort Vrh, in neighboring Slovenia, a church of St Vid is erected with the same position that provides us data about the existence of the prehistoric and late Antique periods settlement. With its strategic point on the narrowest position of the river course of the Sutla River deeply truncated hinterland in the valley of the river arm of Sutla River, both altitude points had significant role in supervision of movements in the valley of the river.

Redni broj: 44

Lokalitet: Lobar - Majka Božja Gorska

Naselje: Lobar

Grad/općina: Lobar

Pravni status zaštite: R-0063

Razdoblje: P, A, SV, NV

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje, konzervacija

Zaštitna arheološka istraživanja na Loboru, Majka Božja Gorska provedena od kolovoza do prosinca 2004. g. nastavak su istraživanja koja se provode tijekom nekoliko godina. Početna su obavljena 1998. g., a u kontinuitetu traju od 2002. g. (stručni voditelj kampanje 2004. g.: Marija Šiša-Vivek, a voditelj ranijih istraživanja te cijelog projekta: dr. sc. Krešimir Filipec u suradnji s Konzervatorskim odjelom u Zagrebu; istraživanja su financirana sredstvima Ministarstva kulture RH, Krapinsko-zagorske županije, Općine Lobar, te sredstvima Filozofskog fakulteta u Zagrebu). Zaštitna arheološka istraživanja, kao i konzervacija i prezentacija pronađene arhitekture, dio su projekta sanacije zavjetne kapele Majke Božje Gorske u Loboru.

Prigodom istraživanja oko postojeće barokizirane gotičke crkve nađeni su zidovi triju starijih građevina. Nađeni su ostaci: starokršćanske bazilike s odvojenom zgradom krstionice (4. - 6. st.), trobrodne predromaničke crkve (9. - 10. st.), kasnoromaničke-ranogotičke (?) crkve (12. - 13. st.), a južno od postojeće crkve otkriveni su ostaci i drvene crkve (poč. 9. st.).

U kampanji 2004. g. provedena su istraživanja na preostalom dijelu s južne strane crkve, kao i konzervacija i prezentacija nađene arhitekture. Zaštitnim arheološkim istraživanjima obuhvaćen je središnji dio uz južnu stranu zavjetne kapele, tj. prostor od južnog baroknog trijema do

današnjega zvonika (sonda Jug 2). Zbog vidljivo lošega stanja baroknog trijema taj dio nije bio istražen 2003. g. Površina sonde bila je 40 m², a njezina prosječna relativna dubina oko 1,5 m. Manja sonda, površine od oko 6 m², otkopana je u jugozapadnom kutu cinkture na trasi odvodnog kanala kroz južnu cinkтуру.

Ispod poda baroknog trijema, koji je bio popločan pločicama tvornice „Zagorka“ iz Bedekovčine (poč. 20. st.) nalazile su se kamene ploče, ostatci starijega, kamenog popločenja. Većinu ploča zapravo čine obrađeni kameni spoliji. Najveći spolij jest antički kameni blok, postolje kipa. U kamenom se bloku nalaze udubljenja za stopala i udubljenje podupirača kipa odrasle osobe.

Vrlo plitko, na oko 40 centimetara ispod današnje hodne površine, ustanovljeni su već prvi grobovi. Na istraženju su površini otkriveni grobovi koji se mogu datirati od 9. do 19. st. Najčešći nalaz u grobovima od 14. do 19. st. bile su kopče, privjesci, medaljice, krunice i novac. Vrlo često se na privjescima pojavljuje lik sv. Benedikta i Bogorodice s djetetom. Većina grobova ima orijentaciju zapad-istok, a pojedini grobovi koji se nalaze bliže južnim vratima današnje crkve orijentirani su u smjeru jug-sjever.

Ispod sloja s kasnosrednjovjekovnim i novovjekovnim grobovima ustanovljen je sloj šute i kamenja, sloj poravnavanja terena nakon izgradnje kasnoromaničko-ranogotičke (?) ili postojeće gotičke crkve. Riječ je o ruševini u kojoj se, među ostalim, nalazi i pleterna plastika, tako da je vrlo vjerojatno riječ o ruševini predromaničke crkve. U tome sloju nađena su dva kamena ulomka pleterne plastike. Na većem ulomku ukrašenom kukama i pletenicom, koji je dio grede oltarne pregrade, nalazi se natpis ...CIASAMM.... Drugi je ulomak kapitel ukrašen stiliziranim listovima.

Tijekom kampanje 2004. g. istražen je preostali dio južnog zida predromaničke crkve sve do današnjega zvonika. Otkrivena je lezana i do nje četiri stube koje vode do južnog ulaza u predromaničku crkvu. Taj ulaz nije bio vidljiv u južnom zidu, nego su samo stube upućivale na njegovo postojanje. Stube su napravljene od antičkih spolija. Na prvoj stubi nalazi se sačuvani dio antičkog natpisa. U gornjem redu velikim slovima nalazi se uklesano LOSV(?)...., a u donjem redu L - D.... Druga i četvrta stuba neukrašeni su spoliji, a treća je stuba načinjena od ukrasnoga antičkog polustupa.

Temelj lezene također je napravljen od kamenih blokova, antičkih spolija. Nađen je spolij s prikazom pastoralne scene – žena koja muze kozu. Spolij je okrenut naopa-ko, a lice žene otučeno. Druga dva spolija dio su istoga kamenog bloka, a na njima se nalazio prikaz gole žene (?) koji je gotovo uništen. Malo su bolje prošli Geniji s viticama s lišćem. Evidentno je potpuno zanemarivanje figuralnih prikaza, kao i uništavanje prikaza na njima. Svi su ti komadi služili su samo kao građevni materijal. Ispod predromaničkog zida ustanovljen je samo u tragu zid koji pripada starokršćanskoj bazilici, a nešto zapadnije od njega i antički pod.

U jugoistočnom dijelu sonde istražen je zapunjeni temeljni kanal koji pripada drvenoj crkvi otkrivenoj 2003. g. Jedna rupa od stupa ustanovljena je ispred temeljnog kanala. Nedvojbeno je riječ o stupu trijema, jer je zapuna istovjetna onoj u temelju drvene crkve. U temeljnom kanalu ustanovljene su rupe za drvene stupove u kojima je bilo vrlo mnogo pougljenjena drveta. U unutrašnjosti crkve nađen je veliki komad drvene oblice, a kod zapadnog temelja još jedan, nešto manji. Prema svim sada dostupnim podatcima izlazi da je crkva bila duga oko 11 m zajedno s trijemom,

Lobor, dio istražene sonde (foto: K. Filipec)

a široka vjerojatno oko 6 m. Malo podalje od crkvenog pročelja istražen je grob ukopan u stijenu bez nalaza. Za potrebe drenaže i odvoda krovnih voda istražen je sonda u jugozapadnom kutu cinkture. U kanalu je pronađen barokni odvodni kanal za površinski vodu koji se nalazi na starijem grobljanskom zidu.

Usporedo sa zaštitnim arheološkim istraživanjima tekle su konzervacija i priprema nađene arhitekture za prezentaciju. Iz temelja gotičke crkve izvađene su srednjovjekovni spoliji. Prigodom konzervatorskih radova konsolidirani su stupovi baroknoga trijema i sanirani temelji postojeće crkve. Temelji starokršćanske bazilike i predromaničke crkve konsolidirani su i podignuti do hodne površine. Po cijeloj južnoj strani postavljena je drenažna cijev. Nakon istraživanja cijela je istražen površina zatrpana. Svi radovi na sanaciji južne strane crkve planiraju se završiti sljedeće godine.

Literatura:

Filipec 1999 Krešimir Filipec, Zaštitno arheološko iskopavanje kod svetišta Majke Božje Gorske u Loboru, Obavijesti HAD, XXXI/1, Zagreb, 1999: 88 - 93.

Filipec 2002 Krešimir Filipec, Zaštitno arheološko iskopavanje oko svetišta Majke Božje Gorske u Loboru 2002, Obavijesti HAD, XXXIV/ 3, Zagreb, 2002: 119 - 129.

Filipec 2003 Krešimir Filipec, Istraživanje Arheološkog zavoda u Loboru – Majka Božja Gorska, Hrvatsko zagorje IX /2, Krapina, 2003: 251 - 256.

dr. sc. Krešimir Filipec
Marija Šiša Vivek

Lobor, pogled na lezenu i stubište predromaničke crkve (foto: K. Filipec)

Summary:

Archaeological research, as a part of comprehensive restoration of the foundations and drainage construction around the church of Our Lady Gorska in Lobor, rescue archaeological investigations were continued along the south side of the church. Archaeological investigation covered the area between the Baroque porch and the bell-tower, i.e. the part that had not been included in the investigations carried out in 2003. The investigation lasted from August till December 2004. During the previous excavation campaign walls of three earlier buildings were found around the existing Gothic church (later remodeled in Baroque style): 1) Early Christian basilica with a separate baptistery (4th to 6th century), 2) three-aisle pre-Romanesque church (9th to 10th century), 3) late Romanesque – early Gothic (?) church (12th to 13th century). To the south of the extent church remains of a timber church (beginning of 9th century) had been discovered, which entrance with porch was defined later. Antique spoliae were found in a pilaster-strip of the pre-Romanesque church, which were a part of figuratively decorated tombstone. Antique spoliae with figurative representation were taken out from the foundation of pre-Romanesque church, as well as pre-Romanesque spoliae built-in in the existing Gothic church, taken out during preservation works. Tens of graves dating from the 9th to 19th century were discovered. During the investigation tens of different stone fragments of altar partition, parts of a canopy, columns, and other parts were found. During preservation works the columns of the Baroque porch were reinforced while the foundations of the existing church were repaired. The foundations of the early Christian basilica and the pre-Romanesque church were reinforced and erected up to the walking area. A drainage pipe was set up along the entire southern side. The whole area has been covered up after the investigation.

Redni broj: 45**Lokalitet: Plemički grad Vrbovec****Naselje: Klenovec Humski****Grad/općina: Hum na Sutli****Pravni status: P-1372****Razdoblje: SV****Vrsta radova: sustavno iskopavanje, konzervacija**

U 2004. g. Institut za arheologiju nastavio je sustavno istraživanje lokaliteta Plemički grad Vrbovec u Klenovcu Humskom i započeo s konzervatorskim radovima na ostacima arhitekture burga (stručni voditelj istraživanja: prof. dr. sc. Željko Tomičić, Institut za arheologiju - radovi financirani sredstvima znanstvenog projekta „Srednjovjekovno arheološko nasljeđe Hrvatske 5. - 16. st.“, voditelja dr. sc. Ž. Tomičića; stručni voditelj konzervatorskih zaštitnih radova: mr. sc. T. Tkalčec, Institut za arheologiju; radovi su financirani sredstvima Ministarstva kulture RH).

Rezultati arheoloških i konzervatorskih radova 2004. objavljeni su u stručnoj literaturi (Tomičić, Tkalčec 2004; Tomičić, Tkalčec 2005).

Burg je smješten na 50-ak metara visoku brijegu, zvanom Veliki Gradiš ili Veliko Gradišće, s kojega je bila moguća dobra kontrola sjeverno smještene doline rječice Sutle.

Pleмиčki grad Vrbovec, dvorišni prostor burga s mogućim položajem vodospremnice (foto: H. Kalafatić)

Neposredno južno od Velikog Gradiša smješten je nešto niži brijeg Mali Gradiš ili Malo Gradišće na kojemu površinskim pregledom nisu uočeni arhitektonski ostaci, ali postoje pretpostavke da je i taj položaj bio dio srednjovjekovnoga sklopa burga (Regan 2003).

Institut za arheologiju pod vodstvom prof. dr. sc. Željka Tomičića još je 1987. i 1994. g. proveo prva, pokušna istraživanja (Tomičić 1987; Tomičić 1989; Tomičić 1995), koja su 2001. g. prerasla u sustavna arheološka istraživanja. U razdoblju od 2001. do 2003. g. istražen je sjeverni dio plemičkoga grada, odnosno otkriven je tlocrt sjevernog, stambenog i dvoranskog dijela arhitektonskoga sklopa (Tomičić et al. 2001; Tomičić et al. 2003.; Tomičić et al. 2003a). Istraženi su svi slojevi unutar otkrivenih triju prostorija čiji su zidovi građeni od kamena lomljenca, priklesanog na vanjskim površinama, vezanog žbukom (Tomičić et al. 2003a). U sjeveroistočnoj, većoj prostoriji pronađeni su ostaci urušene kaljeve peći *in situ* (Tomičić et al. 2001). U svim trima prostorijama stratigrafska slika pokazuje da se ispod slojeva recentnog humusa nalaze slojevi urušavanja arhitekture, a ispod njih je sloj izgorjenih stropnih greda prizemlja, odnosno urušenog kata burga. Taj sloj paljevine prekrpio je tanak sloj bogat nalazima iz 15. st. koji označuje zadnju fazu života na gradu, a leži na sitnim kamenom nabijenoj podnici. Važno je istaknuti kako nam ovaj lokalitet pruža izvanredan uvid u repertoar

Pleмиčki grad Vrbovec, dio konzerviranog zida – vanjsko lice (foto: T. Tkalčec)

predmeta upotrebljivanih na burgovima tijekom sredine i početka druge polovice 15. st. jer navedeni je sloj vrsta zatvorene cjeline, a tipološku dataciju nalaza potvrđuju i srednjovjekovni izvori koji 1463. spominju *abolitum castrum Wrbowczet*, a 1497. *montem Werbowcz desertum, in quo castrum olim Werbowcz extasse dicitur* (Tomičić et al. 2001; Tomičić et al. 2003a), kao i analize C14 provedene u Institutu Ruđer Bošković u Zagrebu. Radiokarbonske analize uzoraka stropnih greda upućuju na podizanje grada u 13. st., a od dosadašnjih pokretnih nalaza samo su u zapadnoj prostoriji u pukotini oštećene podnice zamijećeni nalazi keramičkih posuda koji bi odgovarali tomu vremenu (Tomičić, Tkalčec 2005).

Arheološka istraživanja 2004. g. obavljena su od 19. travnja do 7. svibnja u zapadnome i središnjem dijelu dvorišnoga prostora grada, a obavljeno je i uklanjanje debeloga sloja recentnog humusa na jugoistočnome dijelu lokaliteta. Istraživanja su obavljena na površini od 110 m². Definirana je južna granica dvorišnoga prostora, pri čemu se otkrilo sjeverno lice masivnoga zida branič-kule građene od velikih kamenih blokova kvadratičnih klesanaca u duhu romanike. U samome zapadnome dijelu dvorišta pronađena je duboka jama, uklesana u živoj stijeni, zapunjena slojevima zemlje bogatim kasnosrednjovjekovnim nalazima: ulomcima keramičkih posuda (lonaca, gotičkih čaša), životinjskih kostiju, metalnih (ostruga, nož, kovani čavli, brončane aplikacije, brončane udice, olovna tanad) i staklenih nalaza. Istraživanje ove strukture nije dovršeno, a moguće je pretpostaviti postojanje srednjovjekovne vodospremnice. U središnjem dijelu dvorišta istraženi su svi slojevi do izvorne srednjovjekovne hodne površine. Stratigrafska slika na prostoru dvorišta potvrđuje situaciju u sjevernim prostorijama: ispod recentnog humusa nalazi se sloj šute od urušene arhitekture te sloj napuštanja grada. Taj sloj s nalazima iz 15. st. leži na kamenom taracanoj podnici koja je u velikom središnjem dijelu dvorišta loše očuvana. Na oštećenim se područjima može ustanoviti da je postojalo više faza nivoiranja dvorišta i popravljivanja hodne površine (Tomičić, Tkalčec 2004).

U razdoblju od 6. do 21. kolovoza 2004. obavljani su i prvi konzervatorski zaštitni radovi na arhitekturi srednjovjekovnoga grada (Tomičić, Tkalčec 2004; Tkalčec 2004). Konzerviran je dio zapadnog masivnoga zida sjevernog, stambenog dijela burga koji je bio u najlošijemu stanju. Zid je raslojen i očišćen, a zidanjem su praečene struktura i način građe izvornog, srednjovjekovnog zida. Za gradnju je korišten kamen sa samoga lokaliteta, vezan produženim vapnenim mortom (1 : 3 : 6 – cement : vapno : sipina), pri čemu je upotrijebljena sipina granulacije do 4 mm iz lokalnog kamenoloma.

Nakon arheoloških istraživanja čitava površina, a osobito otkrivene zidane strukture privremeno su zaštićene geotekstilom. Svi su metalni nalazi predani na konzervaciju. Konzervirani zid pojačano je zaštićen i pokriven tako da je ispod pokrova omogućena cirkulacija zraka te je na taj način pripremljen za zimu.

Literatura:

Regan 2003 Krešimir Regan, Srednjovjekovni gradovi, utvrde i kašteli sjeverozapadnog Hrvatskog zagorja, Kaj 36(2003)3, Zagreb, 2003: 57 - 92.

Tkalčec 2004 Tatjana Tkalčec, Konzervatorski zaštitni radovi na Plemićkom gradu Vrbovcu 2004., Hrvatsko zagorje (u tisku).

Tomičić 1987 Željko Tomičić, Novija ranosrednjovjekovna istraživanja Odjela za arheologiju, Prilozi Instituta za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu 3-4 (1986.-1987.), Zagreb, 1987: 141 - 173.

Tomičić 1989 Željko Tomičić, Klenovec, Veliko Gradišće, Arheološki pregled, Ljubljana, 1989: 168 - 169.

Tomičić 1995 Željko Tomičić, U potrazi za srednjovjekovnim arheološkim nasljeđem Hrvatskog zagorja, Hrvatsko zagorje, I/1, Krapina, 1995: 109 - 124.

Tomičić, Tkalčec, Dizdar, Ložnjak, 2001 Željko Tomičić, Tatjana Tkalčec, Marko Dizdar, Darija Ložnjak, Veliki Gradiš, Veliko Gradišće – plemićki grad Vrbovec kraj Huma na Sutli (Stanje istraživanja 2001. godine), Prilozi IAZ, vol. 18., Zagreb, 2001: 253 - 274.

Tomičić, Tkalčec, Dizdar, Ložnjak 2003 Željko Tomičić, Tatjana Tkalčec, Marko Dizdar, Darija Ložnjak, Plemićki grad Vrbovec kraj Huma na Sutli (Istraživanje godine 2002.), Obavijesti HAD, XXXV/1, Zagreb, 2003: 171 - 174.

Tomičić, Dizdar, Ložnjak 2003a Željko Tomičić, Marko Dizdar, Darija Ložnjak Plemićki grad Vrbovec kraj Huma na Sutli. Rezultati istraživanja godine 2003., Obavijesti HAD, XXXV/3, Zagreb, 2003: 134 - 139.

Tomičić, Tkalčec 2004 Željko Tomičić, Tatjana Tkalčec, Plemićki grad Vrbovec kraj Huma na Sutli 2004., Obavijesti HAD, XXXVI/3, Zagreb, 2004: 137 - 140.

Tomičić, Tkalčec 2005 Željko Tomičić, Tatjana Tkalčec, Plemićki grad Vrbovec kraj Klenovca Humskog – arheološko-konzervatorska istraživanja 2004, Annales Instituti Archaeologici, br. 1, Zagreb, 2005.

dr. sc. Željko Tomičić
mr. sc. Tatjana Tkalčec

Summary:

Nobles' castle of Vrbovec is situated on the extreme west of Hrvatsko Zagorje in Klenovac Humski on a steep hill named *Veliki Gradiš, Veliko Gradišće*, which surmounts the valley of the river Sutla for 45 m, situated to its north. During the former investigations of the Institute of Archaeology a comprehensive investigation of the northern part of the housing and residential part of the burg was carried out. The archaeological excavation carried out in 2004 included even the western and central area of the courtyard. An attempt was made to define the southern border of the courtyard, on which occasion the northern façade of the massive wall of the defense tower, made of huge blocks of square cut stone according to the Romanesque tradition, was unearthed. In the western part of the courtyard a deep pit was found, hewed in a rock, which was filled in with layers of earth rich in late medieval finds. It is presumed that this was a cistern of the burg. In the central part of the courtyard all the layers leading to original medieval walking area were excavated.

The part of the west massive wall of the north housing area of the burg, which was in the worst condition, was rescued and repaired. The wall was decomposed and cleaned, while the building conformed to the structure and construction of the original medieval wall.

Redni broj: 46**Lokalitet: Špičak****Naselje: Bojačno****Grad/općina: Zagorska sela****Pravni status: postupak u tijeku****Razdoblje: P, A****Vrsta radova: zaštitno iskopavanje**

Tijekom kolovoza i rujna 2004. g. provedena su zaštitna arheološka istraživanja na prapovijesnom gradinskom lokalitetu Špičak u selu Bojačnom (stručni voditelj: mr. sc. Ivančica Pavišić u suradnji s d.i.a. Marijanom Petrešević Vojić i d.i.a. Kristinom Vujicom).

Institut za arheologiju u Zagrebu nositelj je projekta „Arheološka topografija kontinentalne Hrvatske“, u okviru kojeg se provodi njegov dio, projekt „Arheološka topografija Krapinsko-zagorske županije“. Radovi su financirani sredstvima Ministarstva kulture RH, Krapinsko-zagorske županije, Općine Klanjec i Općine Zagorska sela.

Kasnobrončanodobni gradinski lokalitet Špičak smješten je na najzapadnijoj točki Hrvatskog zagorja, iznad lijeve obale rijeke Sutle, u klancu između gore Rudnice na Štajerskoj strani i gore Koštrun na Hrvatskoj strani. Lokalitet Špičak zaposjeda sjeverozapadne i istočne padine Koštrunova brda s položajima na Gradini I i Gradini II, na uzvisini koju tvore četiri istaknuta gradinska platoa, gotovo pravokutnih oblika. Gradina I imala je obrambeni karakter - *refugium*, s čijeg se vrha nadziralo kretanje u podnožju sutlanske doline u Harinoj žlaci i susjednom Kozjanskom. Topografski položaj Gradine II uvjetovan je položajem gotovo izniviranih terasa, povoljnih za naseljavanje tijekom prapovijesti, a isto tako i tijekom vremena kasne antike i srednjeg vijeka.

Na Gradini II, na jugozapadnoj padini akropole, podignut je stambeni objekt B/1 zaštićen kamenom hridi i poviše njega šumarkom koji zatvara južni ogranak gradine. Podizanje tog stambenog objekta uvjetovano je padinom brijega, koja

se spušta na nižu terasu Gradine II. Objekt B/1 usječen je sa sjeverne strane u padinu akropole, a s južne ga strane prate obrisi potpornog zida od kamena živca i suhozida. Uz raniji iskop već utvrđenog objekta B/1 proširen je iskop s njegove istočne i zapadne strane padine, kojim se pratio daljnji kulturni sloj. U samom podnožju objekta B/1, s njegove južne strane, ustanovljen je novi objekt C/1, koji se pruža paralelno s objektom B/1.

Nakon skidanja humusnoga sloja SJ 01 (žutosmeđe boje), pojavio se vrlo plitak kulturni sloj SJ 02 tamnosmeđe boje zemlje, koji je sadržavao fragmentarne nalaze kućnog lijepa, gara i izgorjelih drvenih greda, koji su upućivali na paljenje objekta. Ovakav način paljenja objekta zabilježen je i na ostalim objektima u naselju. Posljednji predzdravični sloj, SJ 03, debljine 15 – 17 cm (tamnosmeđe boje zemlje), sadržavao je ulomke keramike, životinjske kosti i kamene artefakte. Površina tog sloja služila je kao podnica objekta B/1, po kojoj su bili razasuti mnogobrojni materijalni ostaci. Središnji dio objekta B/1 vezan je uz prostoriju I, unutar koje su se u središtu vidno ocrtavali četiri obrađena kamena živca, predodređena za različite namjene. Središnji blok živca najveći je unutar objekta i ima oblik izdužene pravokutne forme, dimenzija 0,97x0,55 m, koji je obrađivan sa svih strana gotovo zaobljenih krajeva uz sedlasto oblikovanu gornju formu, namijenjenu vjerojatno centralnom sjedištu. Druga skupina kamena živca smještena je podno središnjeg sedlastog živca i manjih su dimenzija (0,68x0,43 i 0,57x0,39 m). I oni su također obrađivani po svim površinama, s time da je njihova gornja ploha plošno odsječena, vjerojatno u funkciji manjih menzi u prostoriji. Prostor unaokolo tih kamenih blokova u K-5 i K-A/7 ispunjen je raznolikim materijalnim ostacima, među kojima su najčešće keramički ulomci, životinjske kosti, kamene gladilice, brusovi i komadi željezne zgure. Lijevo i desno od tih kamenih blokova u K-A 4/5 i K-C/6 tragovi su ograđenih otvorenih ognjišta od kojih je svako imalo svoju namjenu. Ognjište 2 u K-C/6 bilo je oblikovano od zapečene gline, nepravilna kružnog oblika, unaokolo kojeg ima najviše keramičkih ulomaka, koje, usto, prate

Špičak, položaj iskopa u objektu B/1 na akropoli Gradine II (foto: I. Pavišić)

Špičak, detalj iskopa objekta B71 s ognjištem (foto: I. Pavišić)

Špičak – bronzani nalazi iz objekta B/1 (foto: I. Pavišić)

i raznobojni oblici rastresitog kamena i okera, kamene gladilice i valjak. Ognjište 2 u K-A 4/5 također je nepravilna kružnog oblika, djelomično ograđeno kamenjem i također građeno od zapečene gline. Sva su se ognjišta nalazila na predzdravičnome sloju unutar kojeg su u K-C 6/7 i K-C/9 otkriveni tragovi jama od stupova ograđeni kamenjem, koji su vjerojatno bili u funkciji podržavanja nadzemnog objekta.

Popratne arheološke nalaze čine ostaci željeza i bronce nastali prilikom taljenja sirovine, korištene za metal-sku produkciju unutar naselja. Od keramičkih izrađevina najvećim je dijelom zastupljena prijelazna nasebinska keramika među kojom prevladavaju različiti oblici lonaca, zdjele S-profila, zdjele uvijenog oboda i šalice. Uz manji broj ulomaka fine crno polirane keramike, katkad s bradavičastim ukrasom, zastupljene su šalice te zdjele s horizontalnom plastičnom trakom na ramenu posude, kao karakterističan način ukrašavanja keramografije na Špičaku. Od bronzanih nalaza valja spomenuti fragmente brončanog lima, zvonoliki privjesak, kariku, iglu od fibule, naušnicu i vjerojatno traku od dijademe i vrh sječiva željeznog noža. Ukrašavanje naušnice i trake nošene kao ukras u kosi izvedeno je u „punkt-buckel maniri“. To je jedini do sada poznati primjerak ukrašavanja brončanog lima ovom tehnikom na prostorima Hrvatskog zagorja, što upućuje na povezanost ovih krajeva sa savsko-dravskim međuriječjem u vrijeme kasnoga brončanog doba, čija se tradicija načina ukrašavanja zadržala i tijekom željeznog doba.

Prema dosad prikupljenim arheološkim nalazima i postojećim građevinskim pokazateljima, pri podizanju objekta B/1 na akropoli Špičaka, vjerojatno je riječ o nadzemnom objektu podignutom u starije željezno doba (Ha B – Ha C stupanj), čiji materijalni ostaci nose osobitosti kasnobrončanodobne produkcije.

Nakon završetka arheoloških istraživanja primijenjena je zimska zaštita lokaliteta prekrivanjem iskopa zaštitnim građevinskim najlonom na koji je nanosena zemlja te je potom prekriven drvenim daskama kako bi se lokalitet zaštitilo do idućih istraživanja.

Literatura

Klemenc, Saria 1939 Josip Klemenc, Balduin Saria, Špičak, Blatt Rogatec, Zagreb, 1939: 63 - 64.

Pavišić 1987 Ivančica Pavišić, Rezultati probnih iskapanja na prethistorijskoj gradini Špičak u Bojačnom, Prilozi

Instituta za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu, vol. 3/4, Zagreb, 1987: 5 - 23.

Pavišić 1993 Ivančica Pavišić, Kasnobrončanodobno naselje Špičak u Bojačnom – Prilog poznavanju Ruške grupe, Ptujski arheološki zbornik ob 100 – letnici Muzeja in Muzejskega društva, Ptuj, 1993: 171 – 188.

Pavišić 1997 Ivančica Pavišić, Nakit kasnog brončanog doba s nalazišta Špičak u Bojačnom, Prilozi IAZ, vol. 13 - 14, Zagreb, 1997: 23 – 32.

Pavišić 2001 Ivančica Pavišić, Die spätbronzezeitliche Siedlung Špičak in Hrvatsko Zagorje, Die Drau-, Mur- und Raab – Region im 1. vorchristlichen Jahrtausend, Akten des Internationalen und Interdisziplinären Symposiums vom 26. bis 29. April 2000. in Bad Radkersburg, Wien, 2001: 165 - 179.

mr. sc. Ivančica Pavišić

Summary

Rescue archaeological excavations of the late Bronze Age hill-fort site Špičak in the village Bojačni were carried out during August and September 2004.

The site Špičak is located at the extreme west point of Hrvatsko Zagorje, above the left bank of the river Sutla, on the sites of Gradina [Hill-fort] I and Gradina [Hill-fort] II, on the elevation which is made by four prominent hill-fort plateau, almost rectangular-shaped.

The location of the earlier discovered building A/1 on the acropolis of Gradina [Hill-fort] II and its wealthy material infrastructure used to be the motive for the continuation of the further investigation on the site opposite to the hill-fort. A surface housing building B/1 was erected in a deep slope cut between two hill-fort terraces. It is a structure constructed of timber planks, bound with home-made mud paste, while on its flooring diverse settlement archaeological material is found: pottery fragments, animal bones, iron remains, bronze and stone artifacts. Within the structure there are structures that indicate manufacturing activity: pottery manufacture (stone roller for clay manufacture, mason's float for vessels shaping) and metal objects manufacture (bronze and iron fragments). According to the so far gathered archaeological finds erection of the structure B/1 was started in the late Iron Age (Ha B – Ha C level), within which it could still be met late Bronze Age manufacture. After the end of the investigation winter protection was applied to the site.

GRAD ZAGREB I ZAGREBAČKA ŽUPANIJA

- 47 Andautonija - Župna livada
- 48 Budinjak - nekropola
- 49 Drenje - Laduč
- 50 Kuzelin
- 51 Pokupsko, Kravarsko
- 52 Zagreb - Kaptol 29
- 53 Zagreb - Park Grič
- 54 Zagreb - Tkalčičeva ulica
- 55 Zagreb - Vranicanijeva poljana

Redni broj: 47**Lokalitet: Andautonija – Župna livada****Naselje: Ščitarjevo****Grad/općina: Velika Gorica****Pravni status: postupak u tijeku****Razdoblje: A****Vrsta radova: sustavno iskopavanje**

Arheološka istraživanja na položaju Župna livada provedena su u dva razdoblja 2004. g., u svibnju i lipnju, te u rujnu i listopadu. Stručni voditelj istraživanja je Tatjana Pintarić, uz suradnika Ivana Knezovića. Radovi su financirani sredstvima Grada Velike Gorice i Ministarstva kulture RH. Lokacija istraživanja (k.č. 100, k.o. Ščitarjevo) nalazi se sjeverozapadno od župne crkve sv. Martina u Ščitarjevu, unutar uže urbane zone rimskoga grada. Arheološko istraživanje Muzej Tropolja provodi u suradnji s Arheološkim muzejem u Zagrebu, u okviru Projekta „Arheološki park Andautonija – Ekomuzej Ščitarjevačke Posavine“ (Kušan Špalj, Nemeth-Ehrlich 2002).

Istraživanje 2004. g. nastavak je istraživanja dijela andautonijske gradske četvrti koje je započelo 2000. g. na južnom rubu položaja Gradišće. Istražena je površina od 360 m², s prosječnom relativnom dubinom od 1,50 m. Arheološka su istraživanja započela na osnovi rezultata prethodno provedenoga geofizičkog istraživanja (Mušič 2000).

Prethodne sezone istraživanja (2000. – 2003. g.)

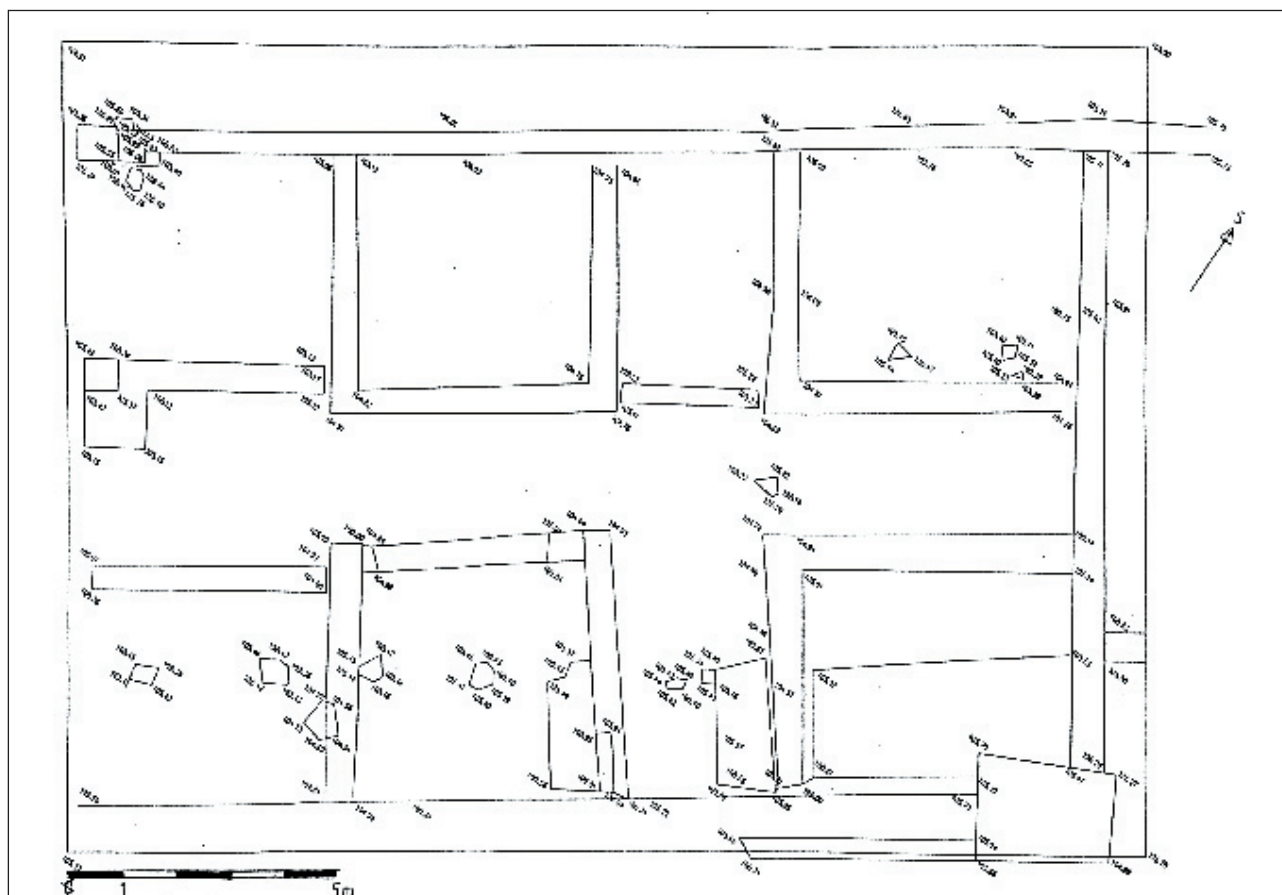
Istražnom sondom obuhvaćena je cjelina jedne od zgrada u ovome dijelu Andautonije. Ta je zgrada bila smještena

neposredno uz gradsku ulicu, s njezine istočne strane (Mušič 2000). Ta se ulica svojom orijentacijom uklapa u prostorni raster grada. Prema dosadašnjim spoznajama i obrađenome materijalu, možemo izdvojiti dvije osnovne građevne faze. U prvoj je fazi zgrada, veličine 17x10 m, bila građena u kombinaciji kamenih i zemljanih zidova. Zidovi od ilovače bili su ožbukani s obje strane, a jedna je prostorija bila u potpunosti oslikana (ostale su sačuvane veće površine oslikanih zidova). Niveleta sačuvane podnice nalazi se na 1 m relativne dubine (105,30 m n.m.). Ova se izgradnja datira u prvu polovicu 2. st.

Poslije je zgrada pregrađena i proširena, do veličine 24x13 m. Kao građevni materijal rabljeni su kamen i opeka. Od gotovo svih pregradnih zidova ostale su sačuvane samo temeljne podloge, za koje je djelomično iskorišten građevni materijal (opeke, krovna građa, lomljeni kamen) ranije faze. Od južnog zida objekta sačuvan je dio donjeg reda kamena, koji je ležao na šljunčanoj podlozi. Svojom je užom (zapadnom) stranom zgrada bila otvorena prema ulici pa su prostori s te strane vjerojatno služili kao trgovine i/ili radionice. Niveleta sačuvane podnice nalazi se na 0,30 m relativne dubine (106,00 m n.m.). Ovi zahvati dogradnje i pregradnje objekta datiraju iz 3. st. Osim ove dvije osnovne navedene faze, postoje još najmanje dvije podfaze, s manje opsežnim intervencijama u prostoru.

Istraživanje 2004. g.

Tijekom ljeta i jeseni 2004. g. nastavljeno je istraživanje na navedenoj lokaciji. Najprije se pristupilo čišćenju i dokumentiranju ranocarskih slojeva s paljevinom te međuslojeva

Andautonija, lokalitet Župna livada, geodetska snimka istražne sonde (snimio: ing. M. Kadi)

Andautonija, lokalitet Župna livada tijekom istraživanja (fototeka: Muzej Tropolja)

pijeska i ilovače, ispod nivelete podnice objekta prve faze (ispod 105,30 m n.m.). Ti su slojevi dali važne nalaze iz ranocarskog razdoblja, npr. ulomke zdjelica tankih stijenci, ulomke volutnih i firma lampica te ostale keramike 1. – 2. st., kao i sitne brončane predmete (igle, fibule, brončana ataša posude s palmetom, ručka brončane svjetiljke s tragičnom maskom, trolisni poklopac i dr.).

Na ovoj razini, ispod podnice, uočen je veći broj manjih jama od ukopavanja drvenih stupića i greda te nekoliko većih jama (najniža točka dna ukopa 104,35 m n.m.), koje datiraju iz vremena koje je prethodilo čvrstoj gradnji. Zbog zimskog oštećenja ponovno su istesani i uređeni profili, u dužini od 20 i 15 m (južni i zapadni), te su i nacrtani i snimljeni. Radi definiranja istočnog dijela objekta proširen je iskop za 60 m² (12x5 m). Potvrđeno je protezanje sjevernoga perimetralnog zida u ukupnoj dužini od 24 m te istočnog zida dogradnje u dužini od 10 m. Od

Andautonija, lokalitet Župna livada, glava keramičke figure – Minerva (fototeka: Muzej Tropolja)

ovih su zidova sačuvani samo donji redovi kamena, a na nekim mjestima samo vrh šljunčane podloge. Istočno je proširenje iskopano do prosječnih 0,7 m relativne dubine. Nakon sloja humusa i subhumusa iskop se obavljao kroz sloj rimske šute (lomljeni kamen, ulomci opeka i krovne građe), izmiješane s većom količinom keramičkih ulomaka i životinjskih kostiju. U tom je sloju pronađen važan nalaz glave rimske keramičke figure, izrađene od sive keramike, preliminarno datirane u 2. – 3. st. Najvjerojatnije je riječ o prikazu božice Minerve.

Cjelokupno iskopavanje i sva prateća dokumentacija vođeni su po stratigrafskim jedinicama. Za izradu fotodokumentacije rabljen je digitalni fotoaparat visoke rezolucije. Nacrtana su ukupno 34 tehnička crteža.

Potkraj listopada, nakon završetka istraživanja, na sondi je postavljena zimska zaštita. Veći dio sonde i pronađenih rimskih građevnih struktura pokriven je građevinskim zaštitnim pokrivačem (geotekstilom). Osjetljiviji dijelovi struktura (podnice od žbuke, zidovi) dodatno su zaštićeni pijeskom i stiroporom. Sjeverni je kameni zid još u 2002. g. poduprt drvenim pojačanjem.

U idućoj sezoni planirano je provesti zaštitne konzervatorsko-restauratorske zahvate na sačuvanim strukturama. Preduvjet za to jest izvedba drenažnog sustava, što uključuje izradu potrebnih kosina u nepropusnome glinenom sloju, postavljanje plastičnih perforiranih cijevi do razine podzemnih voda te stavljanje potrebne količine batude (krupnoga šljunka), ovisno o projektu prezentacije. Konačni projekt muzeološke prezentacije napraviti će se u suradnji s Konzervatorskim odjelom u Zagrebu. Od Nadbiskupskog duhovnog stola u Zagrebu zatraženo je dopuštenje za prezentaciju rimske arhitekture na navedenoj lokaciji, jer je riječ o zemljištu u vlasništvu Crkve.

Literatura

Kušan Špalj, Nemeth-Ehrlich 2002 Dora Kušan Špalj, Dorica Nemeth-Ehrlich, Projekt „Arheološki park Andautonija – Ekomuzej Ščitarjevačke Posavine“ (neobjavljeno)
Mušić 2000 Branko Mušić, Poročilo o geofizikalnih raziskavah na lokaciji Ščitarjevo (Andautonija), Ljubljana, 2000.
Pintarić 2003 Tatjana Pintarić, Arheološko istraživanje u Ščitarjevu / Lokacija Župna livada 2000. – 2002., Obavijesti HAD, 1, Zagreb, 2003: 107 – 113.

**Tatjana Pintarić
Ivan Knezović**

Summary

Archaeological investigations were carried out in Ščitarjevo on the site of “Župna livada” during the summer and autumn of 2004. The 2004 investigation was the continuation of the investigation of a part of Andautonia’s district, which had started in the year 2000 along the southern boundary of Gradišće. An area of 360 m², with approximate relative depth of 1.50 m, was researched. The trench comprised a unit composed of one building for which, according to the present discoveries and the material studied, two phases of construction could be established. They could be chronologically determined as the first half of the 2nd and 3rd century. Archaeological investigation carried out in 2004 comprised the context of the early imperial layers under the flooring

level of the earlier building. Movable finds represent quality objects of a period between the 1st and 2nd century. The excavation area was extended with a purpose of definition of the eastern part of the building, which established extension of the perimetral wall in its total length of 24 m and eastern wall of the extension of 10 m in length. In the cave-in layer it was found a head of Roman ceramic figure which was most probably goddess Minerva.

A winter protection has been put on the site. It is planned that preservation – restoring works will take place in 2005 and, according to them a site presentation project/program should be done.

Redni broj: 48

Lokalitet: Budinjak – nekropola

Naselje: Budinjak

Grad/općina: Samobor

Pravni status: Z-1584

Razdoblje: P

Vrsta radova: sustavno i zaštitno iskopavanje

Tijekom srpnja i kolovoza 2004. proveden je nastavak arheoloških iskopavanja na pretpovijesnoj nekropoli Budinjak na Žumberku (stručni voditelj istraživanja bio je Želimir Škoberne).

Žumberak je pretežito ruralno područje smješteno većim dijelom u jugozapadnome dijelu Zagrebačke županije. Unatrag dvadesetak godina arheolozi su započeli sustavne obilaskе tog terena. Rezultat takvog rada bilo je otkriće mnoštva vrlo vrijednih arheoloških nalazišta iz različitih razdoblja. Među njima, sredinom osamdesetih godina prošloga stoljeća otkriveno je važno stariježeljeznodobno arheološko nalazište. Nalazi se na nadmorskoj visini od 740 m, blizu najviše točke na cesti koja preko Žumberačke gore povezuje Zagreb s gradovima Ozalj i Karlovac. Riječ je o nekropoli i gradini pokraj sela Budinjak u središnjem dijelu Žumberačke gore, pedesetak kilometara zapadno od Zagreba.

Bogatstvo do sada pronađenih nalaza na nekropoli u Budinjaku svjedoči o ekonomskoj snazi stariježeljeznodobne populacije koja je živjela na budinjačkoj gradini. Ta je ekonomska snaga usporediva s onom najbogatijih željeznodobnih nalazišta s jugoistočnoalpskoga prostora. Nesumnjivo je da je na području Žumberka u vrijeme starijega željeznog doba Budinjak bio veliko regionalno središte, koje je odigralo važnu, a vrlo vjerojatno i dominantnu ulogu u formiranju kulturnog identiteta cijeloga kraja.

Tijekom kampanje 2004. ukupna istražena površina imala je neto-površinu 181 m². Istražena su dva tumula: tumul 7 i tumul 19. Pronađeno je ukupno 10 grobova (8 ženskih i 2 muška), koji su sadržavali dijelove halštatske nošnje, naoružanja i grobne poputbine (hrane i pića), koja je stavljena u keramičke posude za jelo i piće. Izvan grobnih cjelina u tumulu 7, pronađen je i jedan brončani vršak koplja.

Tumul 7 bio je pravilna oblika, promjera 8 m. U njemu je pronađeno šest izuzetno vrijednih i nalazima važnih grobova. Osim grobova, na relativnoj dubini od 35 cm, uz y-os (istok–zapad) u kvadrantu D (jugozapadni kvadrant), 130 cm od središta osi tumula pronađen je brončani vršak koplja.

Grob 1 - Na relativnoj dubini od 40 cm pronađen je pokrov

Budinjak, geodetska snimka nekropole s označenim tumulima istraženima 2004. g.

grobne jame – kamena ploča većih dimenzija, duljine i širine cca 90x60 cm, debljine 5 – 12 cm. Ispod ploče bila je grobna jama, okruglo poluloptasta oblika. Ona je sadržavala žaru koju je pokrivala zdjela s hranom, a pokraj žare s njezine južne strane pronađena je posuda za piće s pripadajućom šalicom. Sadržaj žare pomno je pregledan i u njemu su, osim spaljenih kostiju, pronađeni ostaci brončane fibule. Taj je grob središnji i najdublji grob u tumulu oko kojega je bilo ukopano pet skeletnih grobova.

Grob 2 - Pronađen je sjeverno od središnjega žarnog groba 1, a grobna jama bila je orijentacije istok-zapad. Riječ je o grobu muškarca u kojem su pronađena dva priloga; brončana igla na prsima, dok je iza pokojnikovih nogu bila položena keramička posuda za piće.

Grob 3 - Smješten je najzapadnije u tumulu orijentacije sjever-jug. Najvjerojatnije je riječ o grobu žene. Na krajnjem južnom dijelu grobne jame pronađen je lonac za piće

Budinjak, istraženi tumul 7 (foto: M. Gregl)

sa šalicom. Nešto sjevernije, uz noge, smještena je zdjela s hranom. Na mjestu za koje se pretpostavlja da je bila glava pokojnice, pronađen je osjetljiv nalaz koji bi mogao odgovarati jednom tipu pokrivala za glavu (kape?), slično onomu koji je pronađen prethodne godine u tumulu 13. Zbog velike korozije i osjetljivosti, nalaz je podignut sa zemljom i pripremljen za transport u laboratorijske radionice.

Grob 4 – Grob je bio položen neposredno uz žarni grob 1 s njegove južne strane. Pravilne orijentacije zapad-istok, svojim je najistočnijim dijelom ulazio u južni X-profil. Sadržavao je više priloga: dva keramička (lonac za piće i pršljen) te tri željezna (ogrlica i dvije narukvice). Zanimljivost je da je posuda za piće bila položena uz glavu pokojnice, a ne, kao u većini slučajeva, kraj nogu. Pršljen je pronađen u sredini grobne jame.

Grob 5 - Još jedan grob žene pravilne orijentacije istok-zapad, smješten neposredno iza groba 4 južno od središnjega žarnog groba (grob 1). To je najjužniji grob tumula. Sadržavao je tri keramička priloga – lonac sa šalicom, zdjelu te željeznu fibulu.

Grob 6 - Najbogatiji skeletni grob u tumulu pravilne orijentacije sjever-jug, ujedno i najistočniji grob tumula 7. Sadržavao je tri keramička nalaza – lonac sa šalicom iza nogu i pršljen iza glave pokojnice. U tom su grobu bila i četiri željezna nalaza – dvije narukvice, fibula i još jedan nalaz (najvjerojatnije druge fibule) koji nije bilo moguće spasiti zbog vrlo loše očuvanosti željeza u zemlji. Može se pretpostaviti da je riječ o još jednoj fibuli (raskucana luka). Unutar tog, posve korodiranog željeza pronađene su sitne staklene perle koje su česti dodatni ukras fibulama.

Tumul 19 bio je pravilno oblikovan, promjera 6 m. Sadržavao je dva paralelno položena ukopa orijentacije sjever-jug u sredini tumula (grob 1 i 2) te po jedan ukop s istočne (grob 3) i sjeverne strane tumula (grob 4).

Grob 1 - U središtu tumula pravilne orijentacije sjever-jug, neposredno kraj najveće grobne jame (groba 2). Grob nije sadržavao metalne, nego samo keramičke priloge – posudu za piće sa šalicom.

Grob 2 - Položajno je smješten u središtu tumula, pravilne orijentacije sjever-jug i bogatije je opremljen. Sadržavao je tri keramička priloga (lonac sa šalicom i pršljen) te željezni ukrasni nakit (ogrlicu i dvije narukvice).

Grob 3 - Drugi grob muškarca pronađen u iskopavanjima 2004. g. Pravilne orijentacije sjever-jug, smješten je na istočnom rubu tumula. Osim posude za piće koja je bila položena kraj nogu, u grobu je pronađena i zani-

mljiva željezna ukrasna igla na pokojnikovim prsima. Riječ je o veoma zanimljivom i rijetkom nalazu muške ukrasne nošnje, kakav dosad nije pronađen na nekropoli.

Grob 4 - Smješten na sjeverozapadnom rubu tumula, pravilne orijentacije istok-zapad, najsjeverniji je ukop u tumulu. Sadržavao je keramičku posudu (situlu) i pršljen, položenih kraj pokojničnih nogu.

Pri iskopavanju budinjačkoga grobišta svake se godine saznaje nešto novo; pokadšto se to odnosi na načine ukopa, katkad na grobnu arhitekturu, konstrukciju samih tumula, i na kraju, uvijek na neki novi nalaz ostataka materijalne kulture kakav u prijašnjim istraživanjima nije pronađen. Stoga za zaključak ovogodišnjih istraživanja treba reći da su tijekom iskopavanja prvi put pronađeni nalazi koji dosad nisu zabilježeni. Pritom se ponajprije misli na željezne fibule te igle (brončanu i željeznu). Željezne lučne fibule izraziti su predstavnik najranije halštatske kulture 8. st. pr. Kr., vremena kojemu pripadaju gotovo svi iskopani grobovi arheološke kampanje 2004. g. Od pronađenih igala željezna je vrlo zanimljiv tip, no prije restauracije nije ga moguće točno odrediti. Nedvojbeno da je riječ o vrlo ranom i veoma rijetkom nalazu. Isto vrijedi i za brončanu iglu. Ona nam je ponajprije važna jer izravno upućuje na veze s jugozapadnim, odnosno ličko-japodskim prostorom.

Keramički pak nalazi svojim oblicima i raznovrsnim načinima ukrašavanja također upućuju na svu raskoš i vještinu u oblikovanju i ukrašavanju stariježeljezodobnih majstora (plastično ukrašavanje, udubljivanje i urezivanje).

Nalazi ove kampanje dani su na restauraciju (keramičke posude obrađuju se u restauratorskim radionicama u Zagrebu, dok su metalni nalazi prosljeđeni u restauratorske radionice Römisch - Germanisches Zentralmuseuma u Mainzu).

Zahvaljujući nedavno uspostavljenom Parku prirode Žumberak - Samoborsko gorje stvoreni su i preduvjeti za kvalitetniju prezentaciju prirodne i kulturne baštine tog područja. Otvoren je Eko-centar Budinjak i poučna staza pod nazivom „Staza kneževa“. U sklopu Eko-centra nalaze se informativni centar i interpretacijski prostor. Naglasak je stavljen na kulturnu, posebice na arheološku baštinu. Bogato arheološko naslijeđe Žumberka i Samoborskoga gorja slikovito je predstavljeno kopijama nalaza i rekonstrukcijama iz karakterističnih prapovijesnih i povijesnih razdoblja ovoga područja. Poučna staza, kojom se vrednuje kulturna i prirodna baština okolice Budinjaka, sastoji se od 10 točaka – tumuli, kneževski tumul, lokva, špilja, gradina, bedemi, ponor, travnjaci, rimsko groblje i vapnenac s rožnjakom. Za razgledavanje poučne staze potrebno je 1,5 - 2 h, osnovne su informacije dostupne na pločama postavljenima na samoj stazi, dok su dodatne informacije ponuđene u tiskanom vodiču po stazi.

Literatura

Škoberne 1995 Želimir Škoberne, The early Iron age cemetery at Budinjak in the Žumberak mountains (North-western Croatia), Archäologisches Korrespondenzblatt 25/3, Verlag des Römisch-Germanischen Zentralmuseums, Mainz, 1995: 291 – 299.

Škoberne 1997 Želimir Škoberne, Budinjak, gradišće in grobišče iz starejše železne dobe, Gorjanci – Dolenjski zbornik 1997, Novo mesto, 1997: 92 – 98.

Budinjak, istraženi tumul 19 (foto: M. Gregl)

Škoberne 1999 Želimir Škoberne, Budinjak – kneževski tumul (monografija), Muzej grada Zagreba, Zagreb, 1999: 1 – 155.

Škoberne 1999 Markus Egg, Ulrike Neuhäuser, Želimir Škoberne, mit einem Beitrag von Dietrich Anker, Ein Grab mit Schlüsselhelm aus Budinjak in Kroatien, Jahrb. RGZM 45, Teil 2, Verlag des Römisch-Germanischen Zentralmuseums, Mainz, 1999: 435 – 472.

Škoberne 2001 Želimir Škoberne, Budinjak in Libna – čelade istega livarja, katalog izložbe, Krško, 2001.

Škoberne 2002 Želimir Škoberne, Pregled pretpovijesnih arheoloških istraživanja u Žumberku, katalog izložbe – Žumberak od prapovijesti do kasne antike, Zagreb, 2002.

Škoberne 2003 Želimir Škoberne, Nalaz neuobičajene višeglave igle s budinjačke nekropole, OA, 27, Zagreb, 2003.

Škoberne 2004 Želimir Škoberne, Grupa Budinjak, katalog izložbe „Ratnici na razmeđu Istoka i Zapada – Starije željezno doba u kontinentalnoj Hrvatskoj“, Zagreb, 2004.

Želimir Škoberne, prof.

Summary

A continuation of the archaeological excavations on the prehistoric necropolis Budinjak on the mount Žumberak was carried during the months of July and August 2004. Two tumuli were investigated: T. 7 and T. 19. A total of 10 graves (8 female and 2 male) were found, which contained fragments of the Hallstadt culture folk costume, weapons and grave goods for the deceased (food and drinks), which had been put into ceramic containers for food and drinks. Outside of the grave units in tumulus no.7 a bronze spear top was found.

During investigation most finds were found in tumulus 7. In that tumulus 6 exceptionally valuable and, according to the finds, significant graves were found. Tumulus 19 contained two parallelly positioned burials north – south oriented in the centre of tumulus (grave 1 and 2) and one burial to the east (grave 3) and one to the north side of the tumulus

(grave 4).

During this investigation for the first time some finds, that had not recorded yet, were found. Iron arched fibulas are exclusive representative of the earliest Hallstat culture of the 8th century B.C., the period to which were dated the most of the excavated graves of the archaeological campaign of 2004. Among the needles found on the site the type of iron one is a particularly interesting one, but before restoring it is not possible to identify the type. The subject under discussion is a very old and particularly rare find. The same applies for the bronze needle. The last one is of major importance because it directly implies to a link with the south-east area, with reference to the Lika-Japod area.

Thanks to the recently established Nature park Žumberak – *Samoborsko gorje*, preconditions for the higher quality presentation of the nature and cultural heritage of that area were created. Ecological centre Budinjak and educational trail called “The trail of the Princes” have been opened. A rich archaeological heritage of Žumberak and Samoborsko gorje is represented by replicas of the finds and reconstructions of the characteristic features from prehistory and different historical periods from that area.

Redni broj: 49

Lokalitet: Drenje - Laduč

Naselje: Drenje

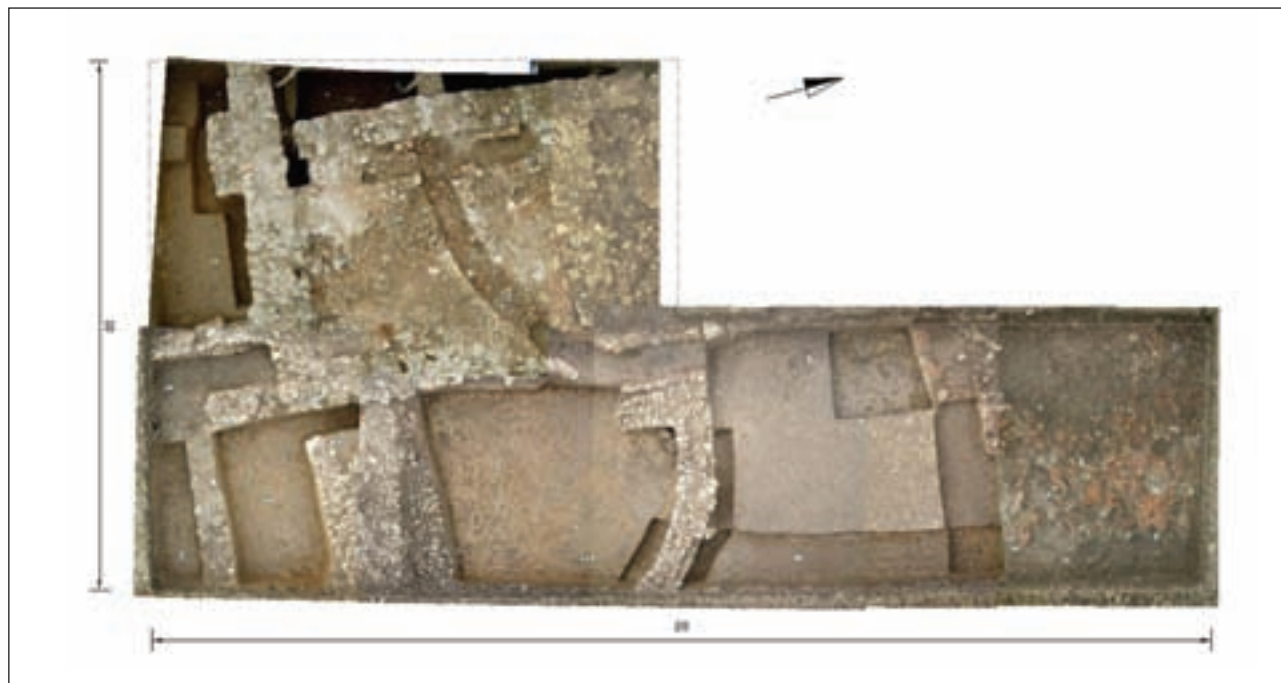
Grad/općina: Brdovec

Pravni status: P-603/1-1986

Razdolje: A

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Tijekom rujna i listopada 2004. g. provedena su arheološka istraživanja na lokalitetu Drenje – Laduč, tijekom kojih je istražena površina od 150 m². Nositelj je projekta Muzej Brdovec (stručni voditelj: Ivan Cvitković) u suradnji s Institu-

Drenje – Laduč, istražena površina (foto: G. Skelac)

Drenje – Laduč, ulomak sigilatne posude (foto: I. Cvitković)

tom za arheologiju iz Zagreba (dr. sc. Remza Košćević). Na projektu također sudjeluju arheolozi Morena Želle i Želimir Škoberne. Projekt je financiran sredstvima Zagrebačke županije (Upravni odjel za prosvjetu, kulturu, šport i tehničku kulturu) i tvrtke Pliva. Lokalitet je od sela Drenja udaljen oko 1 km, na cesti koja vodi iz Drenja u Laduč. Premda ovaj lokalitet spada u Drenje, nazvan je Drenje – Laduč, da bi ga se razlikovalo od lokaliteta istraživnog u samom Drenju.

Antički lokalitet u današnjem selu Drenje istraživan je od 1980. do 1985. g. Prva je istraživanja vodio dr. sc. Aleksandar Durman (1980. i 1981. g.), zatim je nastavio Želimir Škoberne u suradnji s Institutom za arheologiju iz Zagreba (dr. sc. Remza Košćević i dr. sc. Rajka Makjanić), što je rezultiralo publikacijom (Škoberne, Košćević, Makjanić 1987) kojom je stručna javnost upoznata s bogatom antičkom baštinom na lijevoj obali Save od Sutle do Pod-suseda. Tragovi rimskih objekata nalaženi su na više mjesta uz lijevu obalu Save, ali je najgušća naseljenost bila u Drenju. Do sada je istraženo tek tri posto ove rimske naseobine. Budući da je današnje selo smješteno baš na rimskim objektima, daljnje istraživanje u samom selu vrlo je otežano. Pokretni nalazi potvrđuju da je naseobina podignuta početkom 1. st. i trajala do kraja 4. st. (vjerojatno uz prekide i prenamjenu samih objekata).

Lokalitet Drenje – Laduč, istraživan tijekom 2004. g., čini izdvojenu cjelinu s obzirom na objekte istraživane u samom selu Drenje. Smješten je na križanju željezničke pruge i ceste iz Laduča prema Drenju (k.č. 3024) i čini otprilike kvadrat 150 i 200 m (oko 30000 m²). Ovaj je lokalitet sondiran 1986. g. te su otkrivena dva zida i sačuvani pod hipokausta. Iste je godine lokalitet stavljen pod preventivnu zaštitu. Vlasnik je zemljišta tvrtka Pliva, koja je to zemljište davala u najam za poljoprivrednu obradu te je 1996. g. zatraženo izuzeće lokacije od daljnje obrade. Na lokalitetu nema izgrađenih objekata koji bi smetali istraživanju te je ostatke rimske arhitekture moguće potpuno istražiti. Prije početka iskopavanja u 2004. g. provedeno je georadarsko snimanje terena (obavio ga je arheolog Goran Skelac). Premda je ranije sondiranje nedvojbeno pokazalo da je riječ o rimskom objektu, koji je vrlo dobro sačuvan u temeljima, željelo se geofizičkim istraživanjima dobiti ocjenu arheološkog i arhitektonskog potencijala na

zadanoj površini. Na taj je način određeno 600 m² koje će biti obuhvaćeno u idućim kampanjama. Čvrsti arhitektonski elementi pojavljuju se na cca 50 cm ispod površine i moguće ih je slijediti do cca 150 - 200 cm.

Tijekom istraživanja, već nakon prvoga štihla uočeni su čvrsto građeni zidovi, debljine 70 - 80 cm. Bilo ih je moguće pratiti do dubine 150 cm. Na otkrivenom dijelu nalazišta zatečeni su temelji zidova iz više građevinskih faza, među kojima se ističe najsolidniji zid orijentacije sjever-jug, promjera 80 cm, dobro povezan žbukom. Ni višestoljetna obrada zemlje (donedavno i najsuvremenija) nije do kraja razorila zidove. Otkopan je i zid apsidalnog oblika bez ikakva veziva, debljine oko 50 cm. Nađena je velika količina ulomaka krovne opeke (kanalice i crjepovi) i nešto opeke za lučnu konstrukciju.

Od pokretnih nalaza ulomci keramičkih posuda standardnih su oblika i fature, kakvi su nalaženi tijekom istraživanja u selu Drenju. Nađen je ulomak sigilatne posude, fragment ruba staklene posude, dio koštane ukosnice, zatim dijelovi fibule i keramičke lampice, brava i ključevi te novac cara Trajana i Julijana Apostate. Na temelju rezultata prve kampanje može se zaključiti da je riječ o ladanjskom, stambeno-gospodarskom objektu u rasponu od 1. do 4. st.

Istraženi dio objekta pokriven je i zaštićen geotekstilom i nasut zemljom do nastavka istraživanja. Predviđeno je podizanje nadstrešnice za pohranu pronađenog kamena i opeke koji bi poslužili za buduću konzervaciju. Sitni pokretni nalazi biti će obrađeni do početka sljedeće kampanje. Novac je pročitao, metalni su predmeti predani na čišćenje i konzervaciju u Arheološki muzej u Zagrebu, a cjelokupni je keramički materijal očišćen te mu predstoji obrada. Krajnji cilj projekta jest realizacija arheološkog parka. S obzirom na blizinu glavne željezničke pruge prema Sloveniji i ceste koja vodi na granični prijelaz sa Slovenijom lokalitet može biti važan dio turističke ponude.

Literatura:

Škoberne, Košćević, Makjanić 1987 Želimir Škoberne, Remza Košćević, Rajka Makjanić, Drenje, rezultati istraživanja 1980. - 1985., Zagreb, 1987.

Registar 1997 U: grupa autora, Registar arheoloških nalaza i nalazišta sjeverozapadne Hrvatske, Bjelovar, 1997.

dr. sc. Remza Košćević
Ivan Cvitković

Summary

Archaeological investigations of the site Drenje – Laduč were carried out during September and October 2004. Georadar recording was carried out before the beginning of the excavation. This campaign investigated the area of 150 m². After the first phase of the excavation soundly built walls, which thickness was 70-80 cm, were noted. During excavation several construction phases of the foundations of the walls from were discovered. Another feature worth of noting is a wall, which thickness was 80 cm, soundly bound with mortar. Another wall, apse-shaped, 50 cm thick and without any binding, was found as well.

A huge quantity of roof bricks (hollow tiles and roof tiles), and bricks which were used for arched constructions, was found.

Among movable finds fragments of pottery of usual shapes were found, already known from the earlier investigated sites in Drenje, we found, as well as the coins of the emperors Traian and Julian the Apostat. On the base of the results of the first campaign a conclusion could be drawn that the structure under discussion is a rustic building, which was composed of residential and farm buildings which were built between the 1st to 4th centuries. The investigated part of the structure was covered and protected with geotextile. The final goal of this project is the establishment of an archaeological park.

Redni broj: 50

Lokalitet: Kuzelin

Naselje: Glavnica Donja

Grad/općina: Zagreb (Sesvete)

Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: P, A, SV

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Tijekom mjeseca srpnja te u nastavku kampanje tijekom studenoga i prosinca 2004. g. Muzej Prigorja proveo je nova zaštitna arheološka istraživanja lokaliteta Kuzelin na Medvednici iznad Glavnice Donje, sjeverno od Sesveta (voditelj istraživanja: dr. sc. Vladimir Sokol; arheološki radovi dio su projekta Ministarstva kulture „Karolinški horizont na kasnoantičkim kastrumima – stvaranje Europe“, te zaštitnih istraživanja u okviru programa Gradskog ureda za kulturu Grada Zagreba, kojim se treba istražiti razdoblje 8./9. st.)

Predmetno arheološko razdoblje obilježeno je dolaskom Karolinga i stvaranjem hrvatske države, te njezinom presudnom ulogom (teza) u padu avarskog kaganata. U ovom dijelu Europe stvara se nova politička situacija kojom su granice Zapada pomaknute do Dunava i Drine, tj. na područja nekadašnjih rimskih provincija Panonije i Dalmacije. Ni krunjenje Karla Velikog, u tome smislu, ne bi bilo moguće bez aktivnog sudjelovanja Hrvata u dovršenju toga procesa. Rana starohrvatska poganska toponomastika, uključujući samo ime Kuzelin, više nalaza avarskih artefakata, zatim osnivanje najvećega marijanskog svetišta u Hrvatskoj u podnožju Medvednice, kao i relativno neposredna geografska blizina pravcem sjever-jug do karolinškog lokaliteta Majka Božja Gorska u Loboru, otvorili su mogućnost novim spoznajama o tom dramatičnom razdoblju „rođenja Europe“ (R. Lopez).

Tijekom 2004. g. istraživana je „akropola“ kastruma, središnjeg dijela unutrašnjega povišenog platoa u obliku elipse, kao i sam kastrum, koji je inače sa SI strane flankiran kasnoantičkim zidom u duljini oko 200 m. Tehnička izvedba radova provedena je, kao i prijašnjih godina, sustavom kvadranta (10x10 m) s četiri bloka. Ukupno je istraženo, djelomično ili potpuno (ovisno o konfiguraciji kamenog platoa) 16 kvadranta s 32 bloka, ili 800 m². Dubina iskopa varirala je zbog kompaktne stijene kao zdravice prosječno oko 30 - 40 cm. Stratigrafija iskopa na ovom dijelu bitno je poremećena plitkim slojem zemlje prožetim gustim korijenjem šumskog pokrova. Na „akropolnom“ dijelu gradišta nisu otkriveni tragovi arhitekture (zidovi i podnice), a nakon ispiranja kamene podloge obilnim oborinama ni mogući detalji eventualnih onodobnih zahvata u tlu. Na JI dijelu

uzvisine, u poziciji vjerojatnog ulaza na kastrum, nastavljeno je s otvaranjem obrambenog zida koji je podignut u kasnoantičkom razdoblju nakon sredine 4. st. Stratigrafski odnosi toga dijela zida utvrđeni su njegovim presijecanjem podnice starije antičke kuće od kvadratnih opeka, prema nalazima antoninijana vjerojatno iz 3. st. Nekoliko metara dalje, u nastavku bedema, prijašnjih je godina istražen završni dio zidanog dijela kasnoantičkoga obrambenog sustava koji se tu pod pravim kutom lomi prema zapadu, a ispod njega nalazi se gotovo okomita padina.

Nalazi pokretne materijalne kulture bili su u dijelovima blokova, osobito uz bedem, relativno brojni. Iz razdoblja kulture žarnih polja mlađih faza nađeni su brojni nalazi keramičkih ulomaka s profilom i bez njega, osobito dijelovi posuda s turbanastim ili višestruko poligonalno obrađenim završetkom usta, debljim ručkama, ukrasom motiva štipane bočne vrpce, te više primjeraka neukrašenih pršljenova od vretena raznih oblika. Ističemo ovdje nalaz kompleta nepravilnoga kružnog žrvnja s „kuglom“ za valjanje žitarica, duže brončane ukrasne igle s kružnim završetkom, kao i nalaz većeg dijela brončane narukvice ukrašene motivom ponavljajućih metopa urezanih kosih i vodoravnih crtica, kompatibilna ranijem nalazu slične cjelovitije narukvice. Keltsko-latensko razdoblje bilo je zastupljeno nalazima artefakata sitne materijalne kulture, moguće nekima i duhovne namjene. Uobičajeni su na ovom lokalitetu nalazi kasnolatske keramike, osobito kvalitetne grafitne i smeđe pečene s kosim dvostrukim „češljastim“ ukrasom, te one „kapljastih“ rubova posuda, u proteklom razdoblju nađene u nešto skromnijem broju. Registriran je jedan nalaz manje, također kasnolatske fibule sa zadržanjima na luku i dio kruga brončanog „bradavičastog“ privjeska. Na sjevernoj strani ovog središnjeg dijela zaravni otkriveno je nekoliko artefakata koje smo pripisali keltskoj duhovnosti: dva velika riječna artificijelno obrađena ovalna oblutka s alkom za vješanje („jaje života“?), nešto više od 10 cm duljine, veći ulomak kućnog ljepa mogućeg objekta, te zanimljiva brončana figura rustično oblikovanog nagog druida, ili Apolona, s kosom u obliku pletenice ovijene oko glave i glatkog zatiljka, visine 8,4 cm. Figura možda pripada srednjolatskom razdoblju, koje je već prije bilo zavedeno na ovom nalazištu.

Najznačajniji arheološki sloj na Kuzelinu jest kasnoantički s pojedinačnim nalazima artefakata seobe naroda. Najviše otkrivenih nalaza iz ovog razdoblja pripada raznovrsnoj keramici: zdjelama s debelom olovnom glazurom i zrnjem pijeska te oblikovanim mjestom za izljev, brojni tipološki

Kuzelin, unutarnje lice kasnoantičkog bedema, druga pol. 4. st. (foto: V. Sokol)

ulomci rubova i dijelova trbuha s dnom, crni ulomci sa sitno mljevenim zrcima kvarca, siva i smeđa kućna keramika. Metalni su nalazi bili relativno brojni: fragmenti olovnih pločica s drugim amorfnim primjercima (također jedan nalaz dviju spojenih uskih pločica za repariranje napuklih glinenih posuda), dosta brojni različiti željezni klinovi i spojnice, brončani i željezni stilusi, šivaće igle. Brojni su i dijelovi nošnje: srednjocarska fibula sa štitastim proširenjem, luksuzna brončana fibula bogato ukrašena na širokom plosnatom hrptu (vjerojatno s ostacima emajla) iz 3. st., željezne kasne kružne fibule (varijanta omega-fibule), nekoliko brončanih lukovičastih fibula i dijelova fibula iz kasnog 4. st., brončana narukvica, kao i cijela narukvica s proširenim krajevima kružnoga presjeka te veći dio druge masivne s protomom na kraju i nekoliko željeznih prstena. Od alati je nađena metalna šipka s rašljama na objema stranama koja se pripisuje ribarima za krpanje mreža, no ovdje je najvjerojatnije bila u funkciji pribora za raspoređivanje niti na okomitom tkalačkom stanu, tzv. tari, zatim dobro očuvana alatka za rovašenje drveta, dlijeto, više malih noževa te veći „antropomorfni“ ključ. Oružje je bilo zastupljeno višestrukim nalazima deltoidnih punokovinskih vrhova strijela u trima standardnim veličinama, iz 4./5. st. (dio je i „rabljen“ - iskrivljenja su nastala udarcima u stijene), zatim uske, također punokovinske strijele za probijanje žičanog oklopa, kratke sulice, dulji noževi, sve iz kasnog 4. st., te četverokraki šiljak za podmetanje pod konjska kopita. Zanimljivi su i nalazi dvaju vrhova hunskih strelica (do sada ukupno tri), sve važna svjedočanstva sukoba dijelova dvije rimske vojske, Teodozijeve i Magnusa Maksimusa u ljetu 388. g. nakon bitke kod Siska. U iskopima

Kuzelin, brončana figura Apolona ili keltskog druida (visina 8,3 cm), 3. – 2. st. pr. Kr. (foto: D. Doračić)

je nađeno pedesetak komada rimskoga brončanog i manji broj srebrnog novca, oko ¼ iz druge pol. 4. st., te manji broj iz 2. i 3. st., ili pak nečitljivog. Dio zida istražen u duljini od 4 m, u nastavku već prije istraženih segmenata, pokazao je istu strukturu: priklesan ili amorfan kamen ravnijim licem okrenut prema van, 60 cm širine, povezan obilnim vapnom s primjesama sitno mljevene opeke zbog brzog vezivanja te manjom, desetak centimetara proširenom temeljnom stopom, danas sačuvan u visini oko 50 cm.

Nakon završetka radova dio je blokova zatrpan, a sačuvani dio zida prekriven je geotekstilom i također zatrpan, odnosno pripremljen za konzervaciju i prezentaciju u okviru arheološkog parka. Park će se rasprostirati na površini od cca 1,5 - 2 ha, a obuhvatit će, osim same prapovijesno-kasnoantičke utvrde na nadmorskoj visini od 511,01 m i pobočne padine uzvisine s pristupnim kolnim putem kao dijelovima kompleksa.

Literatura

Sokol 1986 V. Sokol, Područje sjeverozapadne Hrvatske u razdoblju između 400. i 800. godine (velika seoba naroda), 40 godina arheoloških istraživanja u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, Koprivnica, 1986: 55 - 59, 85, 87, 112.

Sokol 1994 V. Sokol, Das späantike Kastum auf dem Kuzelin bei Donja Glavnica, Arheološki vestnik 45, Ljubljana, 1994: 199 - 205.

Sokol 1996 V. Sokol, Doba između antike i ranoga srednjega vijeka na području Zagreba, Starohrvatska spomenička baština – Rađanje prvog hrvatskog kulturnog pejzaža, Zagreb, 1996: 43 - 49.

Sokol 1997 V. Sokol, Northwestern Croatia in the Late Roman Period, Arheološki vestnik 48, Ljubljana, 1997: 219 - 226.

Sokol 1998 V. Sokol, Rimski metal s Kuzelina, Sesvete - Zagreb, 1998.

Sokol 2003 V. Sokol, Arheološki lokaliteti na području Sessvetskog Prigorja, Zbornik radova sa znanstvenog skupa – Sv. Ivan Zelina, Zagreb, 2003: 199 - 210.

dr. sc. Vladimir Sokol

Summary

The Museum of Prigorje carried out a new campaign of rescue archaeological excavations on the site of Kuzelin on the mountain Medvednica near Glavnica Donja, to the north of Sesvete (site director: Dr. Vladimir Sokol; archaeological works were part of the project of the Ministry of Culture "Carolingian context of the late Antiquity period's castrum – creation of Europe" during July, November and December 2004 and rescue excavations carried out within the frame of program of the City Office for Culture of the City of Zagreb which should investigate the period of 8th and 9th century).

During excavation, layers of Urnfield culture, Celtic-La Tène period, Antiquity period, Late Antiquity and Migration period, were discovered as well as a part of stone defense wall in vicinity of the gate of a construction site. Among the late Bronze Age finds an important find is a decorative needle and a fragment of a bracelet decorated with incised lines, the middle La Tène period are represented bronze Celtic figurine and late La Tène small cast fibula,

while the most numerous finds, dated to 4th century are: coins, several types of fibula, jewels, different tools, (used) arrow tops and javelins from the warfare between Theodosius and Magnus Maximus in the year of 388, as well as two (of three) Hunnish arrows; altogether with accompanying ceramic finds. The excavated area after the conclusion of the works was partly covered with earth and partly with geotextile and later with earth.

Redni broj: 51

Lokalitet: Pokupsko (općina), Kravarsko (općina)

Naselje: -

Grad/općina: Pokupsko, Kravarsko

Pravni status: -

Razdoblje: P, A, SV, NV

Vrsta radova: rekognosciranje

Projekt zaštitnoga sustavnog terenskog pregleda na području općina Pokupsko i Kravarsko pokrenut je radi registriranja arheoloških lokaliteta tog područja i njihove adekvatne zaštite. Prvi je dio projekta izvršen u prosinu 2003. g., kada je pregledan dio ovog područja, oko sela Donji Hruševac, Hotnja, Gladovec Pokupski, Strezoj, Roženica i Opatija. Tijekom 2004. g. proveden je nastavak sustavnoga terenskog pregleda s nakanom da se u potpunosti pregleda i zatvori prostorna cjelina u općinama Kravarsko i Pokupsko, istočno od glavne ceste Velika Gorica – Pokupsko. U nastavku je planiran pregled terena na području obiju općina, zapadno od glavne prometnice.

Prije terenskog pregleda obavljene su prethodne pripreme: priprema topografskih karata, opreme i relevantne literature, utvrđivanje plana terenskog pregleda i priprema suradnika. Sam sustavni terenski pregled proveden je tijekom studenoga 2004. g. (voditelji projekta: Tatjana Pintarić i Ivan Knezović u suradnji s arheolozima Nikolom Vukosavljevićem, Leom Čataj i Mladenom Vojkovićem; projekt je financiran sredstvima Ministarstva kulture RH).

U svrhu zatvaranja geografske cjeline sastavljene od dijelova općina Kravarsko i Pokupsko, istočno od glavne prometnice Velika Gorica – Pokupsko, sustavno je pregledan prostor oko sela Kravarsko, Gornji Hruševac, Gladovec Kravarski, Šestak Brdo, Zgurić Brdo i Cvetnić brdo. Radi provjere i potvrde podataka, terenskim pregledom 2004. g. ponovno su obuhvaćena i neka područja koja su pregledana godinu dana prije. U nastavku je pregledano područje zapadno od glavne ceste. Terenskim je pregledom tako obuhvaćen novi prostor oko Kravarskog, Novog Brda i Cerja Pokupskog. Južni dijelovi općine Pokupsko uz Kupu nisu obuhvaćeni terenskim pregledom zbog opasnosti od minsko-eksplozivnih sredstava zaostalih iz Domovinskog rata. Velike neobrađene poljoprivredne površine (livade, pašnjaci) i one zarasle u šikaru ili šumu, znatno otežavaju ili u potpunosti onemogućuju terenski pregled. Oranica na kojima je moguće uočiti materijalne ostatke vrlo je malo u odnosu prema ostalim površinama. Na pregledanom je području pronađena relativno mala količina arheološkog materijala: ulomci keramike, cigle i ljepe te metalni nalazi. Najveći dio tog materijala pripada kasnosrednjovjekovnom i novovjekovnom razdoblju. Samo nekoliko ulomaka keramike upućuje na prapovijest i antiku. Terenskim je pregledom uočeno da su najpovoljniji položaji

Općina Pokupsko, Strezoj, povišen i ocjedit položaj, pogodan za naseljavanje (fototeka: Muzej Turopolja)

za naseljavanje ocjedite padine ili vrhovi brjegova, za razliku od izrazito močvarnih dolina brojnih potoka na ovom području. Posebno su pogodne južne padine i brežuljci iznad potoka Kravarsčica kod Kravarskog i Gladovca Kravarskog, južne padine iznad potoka Roženica kod istoimenog sela i kod Šestak Brda te južne padine brežuljaka kod Cerja Pokupskog. Današnja naselja također se koriste ovim pogodnostima povišenog terena i brežuljaka.

Posebna je pažnja posvećena podacima koje donosi J. Klemenc (Klemenc 1938). Prema tim podacima jedan pravac rimske ceste odvaja se kod Buševca od glavne ceste Andautonija – Siscija, prema Kupi. Ta lokalna rimska cesta prolazi kroz Kravarsko i Gornji Hruševac i ide dalje prema Kupi. Od ovoga prometnog pravca, kod uzvišenja Kravarsčica, odvaja se druga rimska cesta, koja ide trasom preko Gladovca Kravarskog i Palanjeka Pokupskog do Dužice, gdje se spaja s glavnom rimskom cestom Andautonija – Siscija. Za taj prometni pravac smatra se da je u upotrebi još od prapovijesti i da se uz njega nalaze prapovijesna naselja (Klemenc 1938). Trase ovih mogućih rimskih cesta idu najpovoljnijim terenom, slijedeći ocjedite hrbate i uzvišenja Vukomeričkih gorica. Današnje prometnice uglavnom slijede te pravce, pa je zbog preklapanja vrlo teško uočiti stare trase. Na nekoliko mjesta, gdje se prema Klemenčevoj karti rimska cesta odvaja od današnje, moguće je slijediti poljske i šumske putove koji svojim smjerom i drugim osobinama (nagib, širina) daju neke naznake da bi zaista mogli biti ostaci rimske ceste.

Provjera položaja na topografskoj karti tijekom terenskoga pregleda (fototeka: Muzej Turopolja)

Na pravcu Buševac – Kravarsko – Cerje Pokupsko – Kupa uočljiv je zarastao put kroz polje i šumu, između Kravarskog i Gornjeg Hruševca. Uz taj su potez terenskim pregledom 2003. i 2004. g. na nekoliko mjesta pronađeni ulomci keramike. Slični šumski putovi odgovaraju ovoj rimskoj trasi južno od Šestak brda, između Zgurić brda i Cerja Pokupskog, te dalje južno od Cerja prema Lijevom Degoju. S trasom Kravarščica – Gladovec Kravarski – Palanjek – Dužica poklapa se dobar šumski put koji slijedi hrbat od Gladovca Kravarskog prema Palanjku Pokupskom. Lokalni naziv za ovaj pravac jest Melinski put. Pučka predaja govori da se njime žito u davнини prevozilo u mlinove što potvrđuje uporaba ovoga prometnog pravca tijekom povijesti.

Literatura

Klemenc 1938 Josip Klemenc, *Archaeologische Karte von Jugoslawien*: Blatt Zagreb, Beograd: F. Pelikan, 1938.

**Ivan Knezović
Tatjana Pintarić**

Summary

Systematic site inspection of the parts of the municipalities of Pokupsko and Kravarsko was carried out during November 2004, as a continuation of a project started the year before, with a goal of systematic recording and appropriate conservation of archaeological sites of that area. In two years the whole area to the east of the main road Velika Gorica – Pokupsko was inspected. It covered even

a part of the area to the west of main road, including the roads around Kravarsko, Gornji Hruševac, Opatija and Cerje Pokupsko. Around the inspected area there was found a small amount of archaeological material: pottery fragments, bricks and metal finds. The major part of the finds belong to late medieval and modern period, while only some pottery fragments refer to Prehistory and the Antiquity period. A special attention was given to two possible Roman traffic routes, roads Buševac – Kravarsko – Kupa and the road with a route to Kravarščica – Gladovec Kravarski – Palanjek Pokupski – Dužica. The site inspection took note of several sections where forest paths and field paths coincide with these routes.

Redni broj: 52

Lokalitet: Zagreb - Kaptol 29 (dvorište)

Naselje: -

Grad/općina: Zagreb

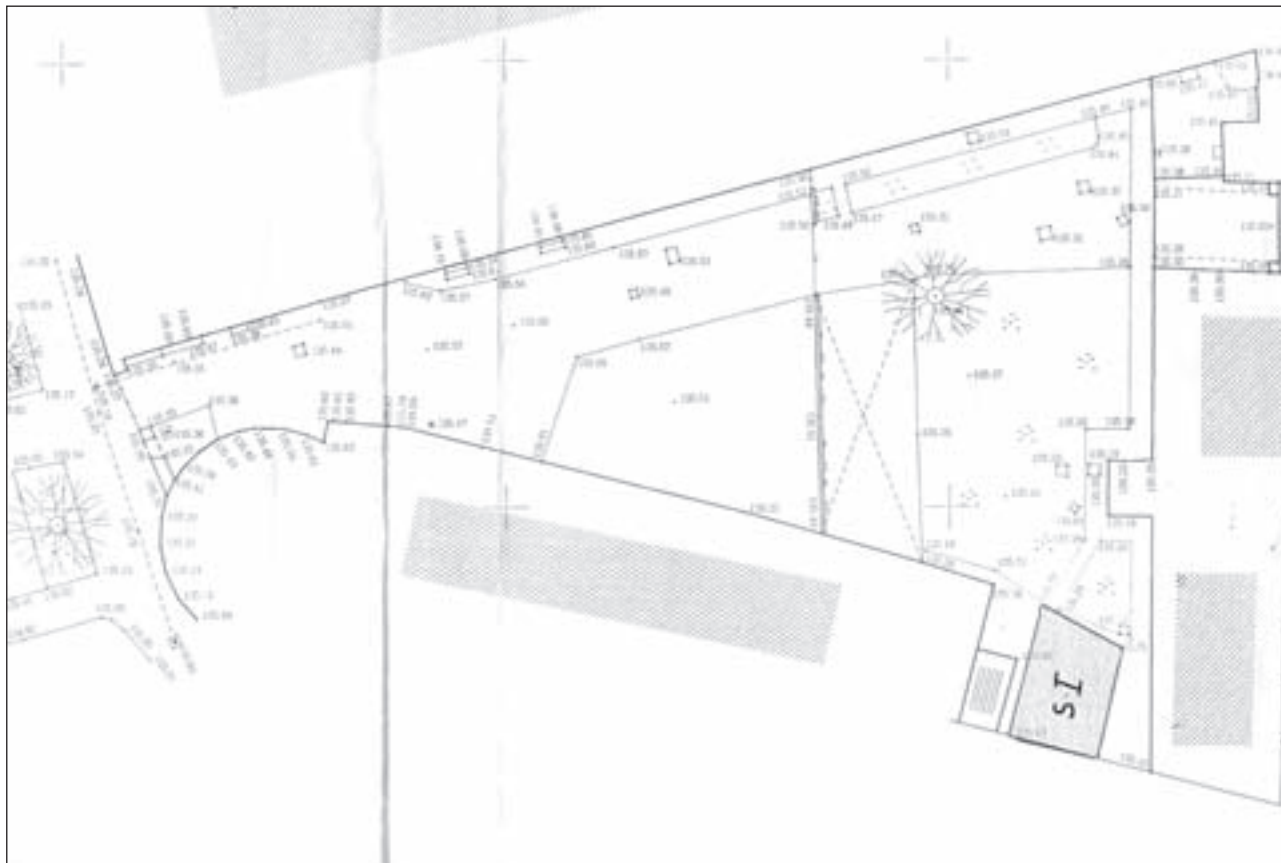
Pravni status: Z-1525 (povijesna urbana cjelina)

Razdoblje: SV, NV

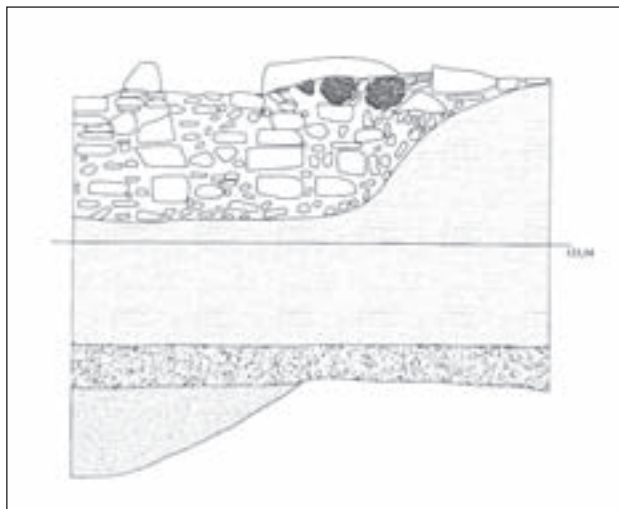
Vrsta radova: probno iskopavanje

U prosincu 2004. g. započeli su, uz sjeverni bedem katedrale, istražni arheološki radovi na lokaciji Kaptol 29 a – dvorište (k.č. 1745), (stručni voditelj istraživanja: Boris Mašić).

Uz prethodne geodetske izmjere otvorena je sonda čiji je (kraći) južni rub činio gore spomenuti bedem. Dimenzije sonde bile su 9x5 m te je bila podijeljena na dva kvadranta. Arheološkim istražnim radovima u sondi otvorenoj uz sje-

Zagreb, Kaptol 29 – dvorište, pozicija sonde unutar dvorišta

Zagreb, Kaptol 29 – dvorište, južni profil sonde s temeljem sjevernog bedema katedrale (crtež: S. Latinović)

verni bedem katedrale definirano je dno temelja sjevernog bedema katedrale na 132,70 m. n.m. Bedem je temeljen na tankom, kompaktnom i sterilnom sloju ilovače, koji se protezao na cijeloj površini sonde. Ispod njega ustanovljen je sterilan sloj sitnozrnatog šljunka te je na toj razini i završeno istraživanje. U sjeverozapadnom kutu sonde zamijećen je ukop u taj sloj, ispunjen grubom građevinskom šutom evidentiranom kao SJ 001. Ta se šuta pojavila već na početku istraživih radova, odmah nakon uklanjanja recentnih slojeva i laganog betona. Riječ je o jednokratnom zatrpavanju navedenog ukopa, ali i o niveliranju cjelokupnoga terena, što se zorno iščitava iz zapadnoga profila sonde. Spomenuti ukop u sjeverozapadnom kutu sonde, prema svemu sudeći, dio je opkopa i jarka ispunjena vodom koji se nalazio uz sjeverni bedem katedrale.

Dubina iskopa te strmi pad terena na tako malom otkopanom dijelu, a riječ je o denivelaciji od gotovo 150 cm na dužnome metru, nedvojbeno potkrepljuju tu pretpostavku. K tomu, SJ 007 i SJ 008, a riječ je o slojevima sterilne ili gotovo sterilne ilovače pronađenima iznad sloja sitnozrnatog šljunka definiranog kao zdravica, slojevi su za koje možemo pretpostaviti da su iskopani i namjerno nabijani pri iskopu jarka i formiranja pokosa pod sjevernim bedemom katedrale. Obje stratigrafske jedinice, zajedno s otkrivenim ukopom, čine integralni dio nekadašnjeg opkopa.

Zamjetno je kako se otkriveni dio jarka nalazi neuobičajeno udaljen od samoga bedema. Ta je činjenica pobuđivala niz nedoumica tijekom istraživanja jer se, na temelju povijesnih izvora i stručne literature, pretpostavljalo postojanje dubokog i širokog jarka uz bedeme oko katedrale koji su višekratno prepravljani i obnavljani. Moguće i vrlo vjerojatno rješenje treba tražiti u činjenici da je arheološka sonda bila pozicionirana nedaleko od kule smještene na sjevernom bedemu. Naime, mora se pretpostaviti da je i opkop pratio dispoziciju zidnoga plašta utvrde što je imalo za posljedicu skretanje pravca opkopa na mjestu gdje on zaobilazi kulu, odnosno izbočenja na bedemu. U prilog ovoj tvrdnji govori i otkriveni dio jarka čiji smjer pružanja sugerira upravo takvu mogućnost.

Tijekom istraživanja nisu pronađeni arheološki nalazi (ni pokretni ni nepokretni) koji bi svjedočili o razdoblju gradnje i funkcioniranju bedema izgrađenog u zadnjim

godinama 15. i početkom 16. st., a koji i danas okružuje zagrebačku prvostolnicu, ali ni tragovi ranijih fortifikacija koji su se nedvojbeno nalazili na tome prostoru. Moguće je pretpostaviti kako je tijekom gradnje danas vidljivih bedema došlo do devastacije prijašnjih stratumata, a nepostojanje nalaza iz kasnijih razdoblja treba tumačiti strmim pokosom uz bedem te permanentnim održavanjem jarka, o čemu svjedoči i jednokratni sloj njegova zatrpavanja.

S obzirom na sve navedeno, moguće je očekivati istu arheološku sliku na cijeloj površini dvorišnog dijela unutar parcele Kaptol 29 a.

Literatura

Dobronić 1986 Lelja Dobronić, Zagrebački Kaptol i Gornji grad nekad i danas, Školska knjiga, Zagreb, 1986.

Habunek–Moravac 1960 Štefica Habunek–Moravac, Prilog proučavanju srednjovjekovnih kaptolskih utvrda, ISNZ, Zagreb, 1960.

Laszowski 1940 Emil Laszowski, O topografiji Kaptola 1642., Revija društva Zagrepčana, g. VIII., Zagreb, 1940.

Klaić 1980 Nada Klaić, Zagreb u srednjem vijeku, Zagreb, 1980.

Smičiklas 1904 Tadija Smičiklas, Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, Zagreb, 1904.

Tkalčić 1899 Ivan Krstitelj Tkalčić, Monumenta historica civitatis Zagrabiae, Zagreb, 1899.

Boris Mašić

Summary

Archaeological investigation of the site of Kaptol 29a – courtyard along the north defense wall of the cathedral in Zagreb started during December 2004. The shorter, southern side of the trench was made by the said defense wall. The dimensions of the trench were 9 m x 5 m; the trench was divided into two quadrants. The trench defined the foundation bed of the northern defense wall of the cathedral on the 132.70 m height above sea level. The defense wall was situated on a thin, compact and sterile layer of loam, which was spread around the whole area of the trench. In the northwestern corner of trench was excavated most probably a part of an entrenchment or a moat which used to be situated along the north defense wall of the cathedral, and filled with water. The depth of the excavated area, and steep slope of the terrain on such a small excavated part confirm the assumption that there was denivelation of the terrain of almost 150 cm. Markedly small excavated part of that moat is extended diagonally in relation to one of the defense walls and it has not been investigated completely. In other words, the trench was positioned close to the defense tower situated on the north defense wall so it is presumed that even the entrenchment followed disposition of the fortification curtain wall which consequence was deviation of the direction of the entrenchment on the spot where it goes around the defense tower with reference to the projecting part of the defense wall.

Redni broj: 53**Lokalitet: Zagreb - Park Grič****Naselje: -****Grad/općina: Zagreb****Pravni status: Z-1525 (povijesna urbana cjelina)****Razdoblje: P, SV, NV****Vrsta radova: sustavno i zaštitno iskopavanje**

Sondažna arheološka istraživanja u Parku Grič nastavak su istražnih radova iz 2003. g., ali su u kampanji 2004. g. provedena u okviru Projekta konstruktivne sanacije jugozapadne kule i dijela bedema u Parku Grič (stručni voditelj: Boris Mašić; inicijator projekta bio je Gradski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode u Zagrebu; istraživanja su financirana sredstvima Grada Zagreba).

Istraživanja su provedena od rujna do prosinca, a započela su raskolčavanjem dviju novih sondi (I, III) i proširenjem dviju prošlogodišnjih: središnje (IV) te sonde koja je bila smještena tik uz srednjovjekovni bedem (II). Proširenja su izvedena zbog otkrivenoga prapovijesnoga sloja koji se protezao pod profile sondi iz 2003. g. Ukupna raskolčena površina bila je 150 m², a sonde su u najvećoj mjeri postavljene tako da respektiraju korijenje raslinja u Parku.

Sam prostor Parka Grič, prema povijesnim izvorima i starim nacrtima, služio je kao vrt kapucinskog samostana, a sve do sredine 19. st., kada je i priveden današnjoj svrsi, povijesni izvori ne bilježe postojanje građevina unutar njega. U to ga je vrijeme s juga i zapada omeđivao srednjovjekovni gradski bedem na čijem se jugozapadnom uglu uzdizala četverokutna branič-kula. Zidna struktura vanjskog plašta zapadnog bedema još je i danas vidljiva iznad istočne strane Mesničke ulice, dok su južni bedem i kula poznati

samo iz starih gradskih veduta i planova te nacрта za dekoraciju „Južne promenade“, današnjega Strossmayerova šetališta, koje je arhitekt Bartol Felbinger izradio za potrebe uređenja grada prigodom boravka cara i kralja Franje II. u Zagrebu, 1818. g.

Tijekom istraživanja definiran je sloj rane faze halštatske kulture starijega željeznog doba (8. st. pr. Kr.) prepoznatljiv, kako u keramičkim nalazima, tako i intaktnim ostacima naseobinskih objekata. Također je evidentirano 38 grobova iz razdoblja 16. i početka 17. st., od kojih su 22 groba potpuno istražena, a 14 samo djelomice. Svi su grobovi bili skeletni, s pokojnikom ukopanim u grobne rake i položenim na leđa (s različitim položajem ruku). Zamjetna je dvojna orijentacija grobova: sjever-jug i zapad-istok, a razlog tomu vrlo vjerojatno treba tražiti u činjenici da su se istraženi grobovi nalazili u rubnome dijelu groblja. Možemo pretpostaviti kako je većina pokojnika bila u drvenom lijesu, o čemu svjedoče nalazi čavala te ostaci drvenog sanduka evidentirani u grobovima 12 i 34. Prema svemu sudeći, za sada, najmlađi grob nalazi se u središnjem dijelu Parka i možemo ga datirati u kasno 15. ili u početak 16. st. Prestanak ukopavanja na groblju treba datirati u vrijeme nakon što su kapucini preuzeli samostan na današnjoj Vranjanijevoj poljani, odnosno najkasnije kada se oni počinju prostorom današnjeg Parka Grič koristiti kao svojim vrtom. Možda se prestanak ukopavanja treba vezati uz gradnju kapele na groblju sv. Jurja 1622. g., nakon čega počinje i pokapanje na njemu.

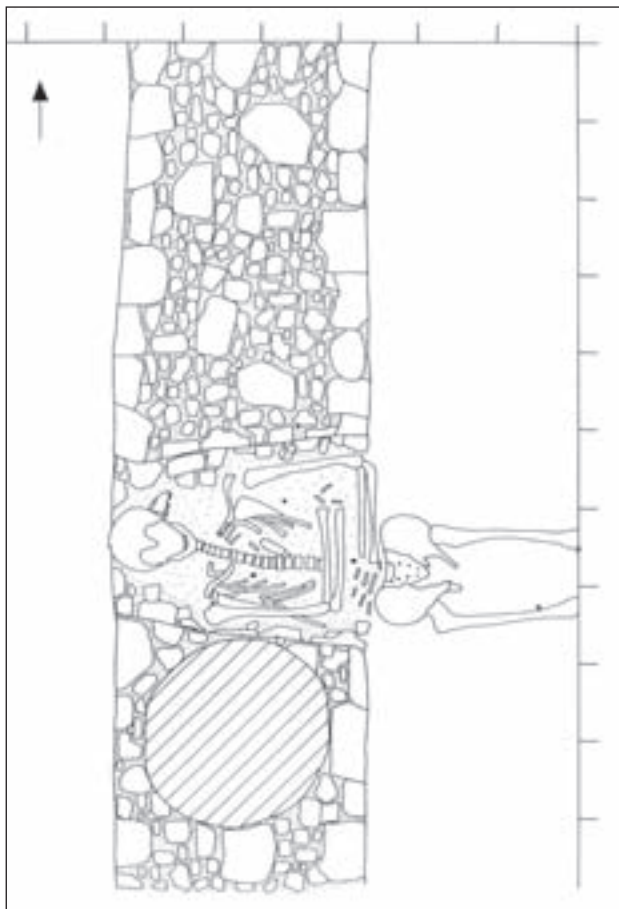
Nadalje, u Sondi III otkopan je dio zida građen od pritesanog kamenja sлагanog u redove i vezanog vapnenim mortom. Riječ je o vrlo važnom nalazu koji sugerira postojanje zidanog objekta unutar Parka Grič, o kojem nema potvrde

Zagreb, Park Grič, sonda III s ostacima zida u kojem su vidljive grobne rake (foto: B. Pantlik)

Zagreb, Park Grič, sonda I (foto: B. Mašić)

Zagreb, Park Grič, preslojavanje zida A ukopom groba 21, datiranog s pomoću novca kovanog u prvoj pol. 16. st. (crtež: S. Latinović)

u povijesnim izvorima. Zid je otkopan u dužini od 10 m i proteže se kroz cijelu sondu. Možemo pretpostaviti da je srušen prije 16. st., kada je u njegovu strukturu ukopan grob 21, datiran s pomoću novca kovanog u prvoj polovici 16. st. Vrijeme gradnje zida, prema sadašnjem stanju istraženosti, nije moguće utvrditi. Žbuka kojom je vezana zidna struktura djeluje kao srednjovjekovna pa je za dataciju njegove gradnje nužno istražiti cijeli objekt kojemu je zid pripadao. Zidne strukture vidljive su i u rezultatima georadarskih istraživanja koja je, u dijelu Parka, tijekom listopada provelo poduzeće za arheološka i geofizikalna istraživanja GEO-ARH iz Ljubljane.

Pokretni nalazi pronađeni tijekom iskopavanja pružaju istu kulturnu sliku gornjogradske povijesti kakva je definirana na brojnim lokalitetima u povijesnoj jezgri grada. Riječ je o predmetima koji se okvirno mogu datirati u razdoblje halštatske kulture starijega željeznog doba, zatim su tu predmeti iz 13. – 15. st., kao i 16. – 17. st. te predmeti iz 18. i 19. stoljeća.

Prema svemu navedenom, razvidno je da značaj ovoga lokaliteta otvara nova pitanja o zagrebačkoj povijesti te nameće nove zaključke o brojnim problematičnim pitanjima zagrebačke historiografije. Stoga bi trebalo istražiti cjelokupan zidani objekt čiji je zapadni zid otkriven tijekom kampanje 2004. g. S druge strane, treba u potpunosti istražiti i navedeno gradsko groblje, kako bi se definirao njegov areal i utvrdilo vrijeme početka ukopavanja na njemu.

Brojna pitanja i problemi koji proizlaze iz takvog zahvata, kao

što su očuvanje postojećeg raslinja u Parku Grič te prezentacija pronađenih nepokretnih i pokretnih nalaza, rješavat će se u sklopu projekta kojem je svrha definirati izgled i smjernice za eventualnu prezentaciju, ali i revitalizaciju ovoga, jugozapadnog dijela Gornjega grada, unutar kojega je povijesna slojevitost Zagreba pružena „kao na dlanu“.

Literatura

- Bedenko 1989** Vladimir Bedenko, Zagrebački Gradec, Školska knjiga, Zagreb, 1989.
Buntak 1996 Franjo Buntak, Povijest Zagreba, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1996.
Dobronić 1986 Lelja Dobronić, Zagrebački Gornji grad nekad i danas, Školska knjiga, Zagreb, 1986.
Dobronić 1992 Lelja Dobronić, Slobodni i kraljevski grad Zagreb, Školska knjiga, Zagreb, 1992.
Klaić 1982 Nada Klaić, Zagreb u srednjem vijeku, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1982.
Mušić 2004 Branko Mušić, Poročilo o geofizikalni raziskavi na lokaciji Zagreb – Gornji grad, Grič, Ljubljana, 2004.
Schneider 1930 A. Schneider, Stari zagrebački perivoji, vrtovi i šetališta, Narodne starine, Zagreb, 1930.

Boris Mašić

Summary

Archaeological excavations in the Park Grič in Gornji grad in Zagreb have carried out from September to December 2005, and they have been started with opening of two new trenches (I, II) and extending of the two last-year's ones: the central (IV) and the trench which was situated next to the medieval town wall (II).

During investigation the layer of the early phase of the Hallstat culture of the late Iron Age (8th century B.C.) was defined as recognizable both in pottery finds and in intact remains of the settlement's buildings. 38 graves dated to the period between the 16th and the beginning of the 17th century, were recorded, of which 22 grave were completely investigated, while 14 only partially. All the graves were skeleton graves, with a deceased buried and laid down on their back (with different position of their hands). A double orientation of the graves was noted: north – south and west – east. It is most likely that that earliest grave was located in the central part of the park so we could date it to the late 15th or the beginning of 16th century. The period of the interruption of the burial in the cemetery could be established as the period after the erection of the chapel of St. James in 1622, posterior to which is the beginning of the burial in the cemetery.

In the trench III the excavated part of the wall was build of dressed stone laid down in rows and bound with lime mortar. The subject under discussions is a very important find that suggests the existence of the walled structure erected within Park Grič that was not confirmed in the historical sources. The 10 m long section of wall, which extends through the whole trench, was excavated. We could presume that it had been demolished before the 16th century when the grave no. 21 was dug in into its structure, which was dated by the coins, minted in the first half of the 16th century. The exact period of the erection of the wall is not possible to establish according to the present-day stage of research.

Redni broj: 54**Lokalitet: Zagreb - Tkalčičeva ulica (od Skalinske do Miklaušičeve)****Naselje: -****Grad/općina: Zagreb****Pravni status: Z-1525 (povijesna urbana cjelina)****Razdoblje: SV, NV****Vrsta radova: probno iskopavanje i arheološki nadzor**

Muzej grada Zagreba proveo je tijekom srpnja i kolovoza 2004. g., u sklopu realizacije projekta uređenja Tkalčičeve ulice od Skalinske do Miklaušičeve, sondažna arheološka istraživanja i nadzor (stručni voditelji istraživanja: Boris Mašić i Buga Pantlik).

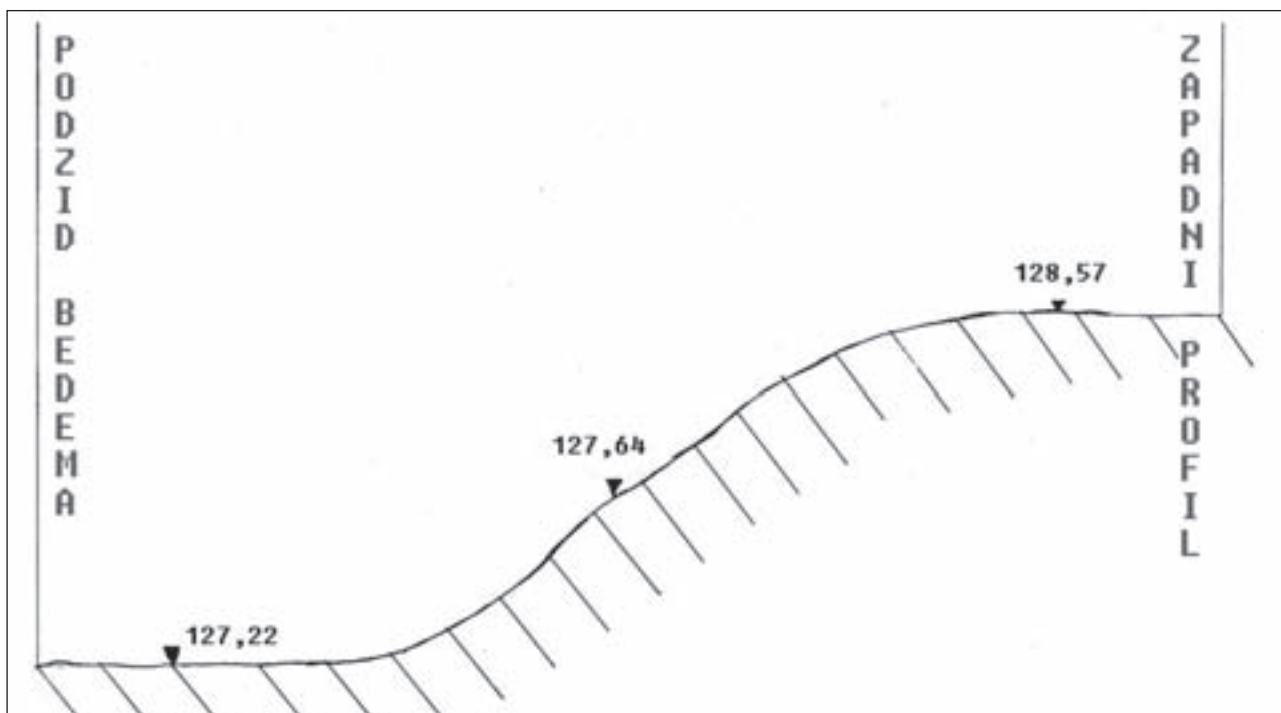
Današnja Tkalčičeva ulica zvala se Potok ili Na potoku. Nalazi se na prostoru kojim je nekada tekao potok Medveščak ili Cirkvenik, odnosno Medvednica, kako je nazivan u srednjovjekovnim ispravama 13. i 14. st. On je njome tekao sve do 1898. g. Bio je razdjelnica između dvaju najvažnijih naselja u srednjovjekovnoj povijesti današnjeg Zagreba, ali i mjesto njihova spajanja preko brojnih mostova koji su se na njemu nalazili. Brz i snažan, kako svjedoče podaci o njegovim poplavama, nerijetko je plavio. Zadnja poplava, 1895. g., bila je toliko katastrofalna da su građani Zagreba odlučili nadsvoditi potok i preusmjeriti njegov tok u novo korito.

Najstariji evidentirani arheološki nalaz iz Tkalčičeve ulice datiran je u bakreno doba, odnosno u 4. tisućljeće pr. Kr. Riječ je o kamenom čekiću (sjekiri) s rupom za nasad, pronađen 1898. g. Godinu dana poslije, 1899. g., pronađeni su antički novčići kovani u 1., 3. i 4. st. (Germanik, Vespazijan, Prob i Krisp) pri uređenju korita potoka Medveščak.

Raspored arheoloških sondi (I – IV) bio je usklađen s izvođenjem građevinskih radova kako se ne bi remetio

tijek njihova izvođenja a da se ipak dobiju svi relevantni podaci o samom lokalitetu. Sonde su raspoređene kako bi se utvrdili: arheološka slojevitost lokaliteta, izvorni profil terena uz kaptolski bedem, njegova stratigrafija u odnosu prema Tkalčičevoj ulici, profil potoka Medveščak i njegovo korito te eventualni položaj mosta između kućnih brojeva 39 i 41. U sondi I otvoren je temelj kućnog br. 59 te je, usporedbom s ostalim objektima u Tkalčičevoj kod kojih je primjetna denivelacija pojedinih dijelova (ulaza, dvorišta itd.), moguće pretpostaviti da su stariji objekti u Tkalčičevoj ulici funkcionirali na razini 1,30 m nižoj od današnje hodne razine. U sondi II definirano je dno potoka Medveščak na 125,73 m n.m., što je cca 4,5 metara od današnje hodne razine. Unutar sonde otkopan je intaktni sloj riječnog taloženja debljine cca 70 cm. U njemu je pronađen velik broj pokretnih arheoloških nalaza. Na sredini sonde otkopan je zidani kanalizacijski kolektor koji je sondu dijelio u dva dijela. Bio je ukopan u sloj riječnog taloženja te je, potpuno sigurno, mlađi od njega. Treba pretpostaviti da je kamena struktura kojom je nekada bilo obzidano korito potoka Medveščak iskorištena za gradnju kolektora. Vrlo je vjerojatno istočni zid kolektora bio i istočni obzid potoka, jer je ukopan u sterilni sloj. Dakle, sloj riječnog taloga, otkopan u kvadrantu I sonde II, pripada najstarijemu horizontu Tkalčičeve ulice. To potvrđuju i keramički nalazi pronađeni u njemu. Riječ je o keramičkim ulomcima posuda s karakterističnim načinom ukrašavanja, koji te predmete datiraju u vrijeme 13. – 15. st., odnosno u razdoblje kada se Tkalčičeva ulica, odnosno potok Medveščak, počinju spominjati u povijesnim izvorima.

U sondi III, odnosno u njezinim profilima, jasno su se raspoznavali naplavni slojevi koji su, vrlo vjerojatno, rezultat plavljenja potoka Medveščak. Ti se slojevi nalaze iznad namjerno zatrpanoga jarka uz kaptolski bedem u koji je, prema povijesnim izvorima, bila skrenuta voda iz potoka kako bi se ojačala kaptolska fortifikacija. Dno jarka definirano je na 127,22 m n.m.

Zagreb, Tkalčičeva ulica, sonda III, presjek obrambenog jarka (crtež: B. Mašić)

Zagreb, Tkalčičeva ulica, sonda II, fragment vrča s dna potoka Medveščak (foto: B. Pantlik)

Sonda IV otvorena je nasuprot današnjemu kućnom br. 69, na mjestu spajanja Miklaušičeve, Tkalčičeve i Medvedgradske ulice. Sonda je bila ispražnjena do 129,00 m n.m., na razini sterilnoga sloja sa šljunkom i oblucima, a iskopan je recentni nasip šljunka, pijeska i šute. Premda je iskopana relativno velika površina, bilo je izuzetno malo pokretnih arheoloških nalaza.

Keramički su nalazi fragmentirani, premda se iz nekoliko primjeraka mogu raspoznati i rekonstruirati karakteristični oblici posuđa rabljeni u razdoblju od 13. do 18. st. Među ostalim, potrebno je istaknuti dvije keramičke posude s izljevom koje zajedno s ručkama ukrašenima urezivanjem pripadaju najranijim keramičkim nalazima s ovoga lokaliteta. Pojedini su ulomci bili urešeni urezivanjem, ubadanjem te plastičnim naljepcima, a samo jedan ulomak bio je urešen slikanim motivom u obliku girlandi. Većina keramičkih ulomaka, kao što su prije navedeni primjerci, pripadaju grubom kuhinjskom posuđu, s mnogo primjesa sitnozrnatog kalcita, a proizvedeni su u lokalnim keramičkim radionicama. Od prepoznatljivih primjeraka metala pronađeni su čavli, dijelovi srpa, nožića i klamfi. Nešto bolje je očuvana metalna pločica trakastoga presjeka, oblo savijena, s nekoliko zakovica u kutovima te se može pretpostaviti da je bila aplicirana na podlogu organskog porijekla.

Literatura

- Brunšmid 1900** Josip Brunšmid, Stari novci iz potoka Medveščaka, VHAD, n.s. IV, Zagreb, 1900.
- Buntak 1996** Buntak Franjo, Povijest Zagreba, Zagreb, 1996.
- Dobronić 1986** Lelja Dobronić, Zagrebački Kaptol i Gornji grad nekad i danas, Školska knjiga, Zagreb, 1986.
- Habunek–Moravac 1960** Štefica Habunek–Moravac, Prilog proučavanju srednjovjekovnih kaptolskih utvrda, ISNZ, Zagreb, 1960.
- Horvat 1942** Rudolf Horvat, Prošlost grada Zagreba, Zagreb, 1942.
- Krčelić 1952** Baltazar Adam Krčelić, Anuae ili Historija 1748 – 1767., Zagreb 1952;
- Laszowski 1925** Laszowski Emil, Stari i novi Zagreb, Zagreb, 1925.

Tkalčić 1889 Ivan Krstitelj Tkalčić, Povijesni spomenici slobodnog kraljevskog grada Zagreba I, Zagreb, 1889.

Zagreb 1994 U: grupa autora, Zagreb prije Zagreba (katalog izložbe), Muzej grada Zagreba, Zagreb, 1994.

Boris Mašić

Summary

The Zagreb City Museum carried out, as a part of implementation of the Restoration Project of Tkalčičeva Street – from Skalinska Street to Miklaušičeva Street, archaeological investigations and supervision during July and August of 2004. Four trenches that had been excavated helped to identify gravel bottom of the Medveščak stream, a part of defense moat running along the Kaptol defense wall and the foundations of the one of the oldest houses in Tkalčičeva Street. The movable finds which should be noted are pottery fragments dated to the 13th – 15th century, in relation to the period in which the said stream had first been mentioned in the historical sources as an important factor of life of that period's Kaptol and Gradec.

Redni broj: 55

Lokalitet: Zagreb - Vranicanijeva poljana

Naselje: -

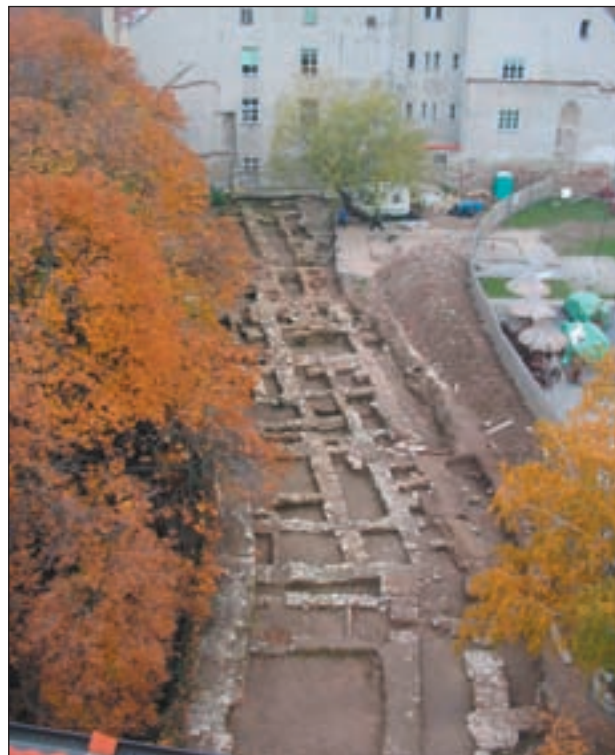
Grad/općina: Zagreb

Pravni status: Z-1525 (povijesna urbana cjelina)

Razdoblje: NV

Vrsta radova: sustavno i zaštitno iskopavanje

Arheološka istraživanja na Vranicanijevoj poljani na Gornjem gradu u Zagrebu (k.č. 1563, k.o. Centar) realizirana su tijekom rujna i listopada 2004. g. (stručni voditelj: Boris

Zagreb, Vranicanijeva poljana (foto: B. Mašić)

Zagreb, Vranicanijeva poljana, dio odvodnog sustava sa zidanom akumulacijom za vodu (foto: B. Pantlik)

Mašić; konzervatorski nadzor: Gradski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode u Zagrebu; novčana sredstva za istraživanja osigurao je Grad Zagreb). Riječ je o prostoru na Gornjemu gradu, omeđenu kulom Lotrščak na istoku, zgradom Državnog hidrometeorološkog zavoda na zapadu, gradskim srednjovjekovnim bedemom na jugu, te Vranicanijevom, nekada Sjemenišnom ulicom, na sjeveru.

Istraživanja iz 2004. g. nastavak su radova započetih godinu prije, tijekom kojih su bili otkriveni ostaci zidanih objekata. Riječ je o objektima nastalima u 17. st., tijekom razdoblja ubrzane izgradnje na tadašnjem Gradecu, odnosno u vrijeme kada na ovim prostorima prestaje opasnost od osmanlijskih osvajanja te kada oživljava kulturno-gospodarski život. Kapucinski samostanski kompleks i pavlinska kurija koji su ispunjavali južni dio prostora današnje Vranicanijeve poljane srušeni su tijekom 1940. i 1941. g. zbog trošnosti i opasnosti od urušavanja. Zona zahvaćena arheološkim istraživanjima pratila je smjer sačuvanog dijela južnoga gradskog bedema te je raskolčena sonda u širini deset metara sjeverno od bedema. Istražni obuhvatni dio koncentriran je na toj površini zbog eventualne sanacije tog, izrazito trošnog, dijela bedema.

Tijekom 1969. g. tadašnji Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture, proveo je sondažna arheološka istraživanja na toj lokaciji te su rezultati tih istraživanja bili parametar za provođenje sadašnjih istražnih radova. Prema povijesnim izvorima najstariju, srednjovjekovnu fazu gradnje datiramo u drugu polovicu 13. st., kada je, prema nalogu Bele IV., građen bedem koji je trebao osigurati grad od nove provala Tatara. Toj fazi pripada i kula Lotrščak, građena istom tehnikom i od istog materijala. Iz 14. st. ne postoje podaci o građevinskim aktivnostima na navedenoj

Zagreb, Vranicanijeva poljana, ukopi za nosivu konstrukciju daščanog poda (foto: B. Mašić)

parceli, dok se u 15. st. taj dio grada ubrzano naseljava. Na najstarijem nacrtu Gradeca iz 1566. g., vidljiva je kapela „*Sancte Marie Virginis*“ s ulazom na južnoj strani i svetištem na istočnoj. U pisanim izvorima ona se spominje već 1439. g., a istočno od kapele, na spomenutom nacrtu moguće je identificirati krovove dviju kuća. Nemoguće je utvrditi jesu li su ostaci tih kuća pronađeni u arheološkim istraživanjima 1969. g., kada su, u sondi 10, pronađeni dijelovi drvene arhitekture. Navedeni krovovi mogli su pripadati i zgradi ženskoga samostana za koji tragove nalazimo u dokumentima 16. st.

Prema do sada utvrđenim činjenicama s istraživanja 2004. g., uspoređujući pozicije tih kuća na nacrtu iz 1566. g., postoji vrlo velika mogućnost da su pri središnjem dijelu iskopne površine otkriveni temelji tih građevina. Naime, svojim rasterom i položajem u odnosu na bedem i kulu Lotrščak te poglavito zidnom strukturom u kojoj je vidljiva veća količina nepravilno tesanog kamena i kamenih oblutaka, moguće je pretpostaviti da je riječ o zidnoj strukturi starijoj od ostalih pronađenih zidova te ih, sukladno tomu, treba datirati u razdoblje prije gradnje kapucinskog samostana, izgrađenog između 1618. i 1620. g.

Izuzetna gustoća otkrivenih zidova rezultat je različitih pregradnji i dogradnji koje su navedeni objekti pretrpjeli od svojeg nastanka do rušenja sredinom 20. st.

Spomenutu kapelu *Sancte Marie Virginis* („od redovnica davno napuštenu“) prepustio je gradski magistrat 1607. g. isusovcima dok ne izgrade crkvu sv. Katarine, a već između 1618. i 1620. g., kapucini - dobivši od isusovaca dio zemljišta – započeli su gradnju nove crkve Uznesenja Marijina. Ostatke obiju crkava nije moguće prepoznati u zidnim strukturama otkopanima tijekom ovih istraživanja. No, u zapadnom dijelu iskopa pronađen je popločani trijem

s temeljem kolonada, za koji možemo pretpostaviti da je pripadao kapucinskoj crkvi Uznesenja Marijina te, sjeverno od njega, treba očekivati i samu crkvu.

U središnjem dijelu iskopne površine definirane su dvije samostanske prostorije u podrumskoj razini. Unutar prostorije A-2004 poliranjem je ustanovljeno da je postojala nosiva konstrukcija daščanog poda, dok je unutar prostorije B-2004 otkriven dio odvodnog sustava sa zidanom akumulacijom za vodu.

Zapadno od kule Lotrščak remetski su pavlina 1639. g. izgradili jednokatni objekt koji se jasno raspoznaje na nacrtima Gradeca iz 17. st. Naime, na nacrtu Joh. Valvasora iz *Die Ehre Herzogturms Kraine* (Laybach, 1689.) zgrada se jasno prepoznaje, a vidljivi su i prozori u razini podruma. Oni su, uz pristanak gradske općine, probijeni kroz južni gradski bedem 1641. g. Perimetralni i neki pregradni zidovi ove građevine otkopani su u razini prizemlja, odnosno podruma. Osim toga, na mjestu gdje je u Valvasorovu nacrtu praznina (između kurije i samostana) izgrađen je novi objekt, jasno vidljiv na tlocrtu samostana iz 1776. g. te na litografiji iz 1729. g. i akvarelu Ljudevita Bužana iz 1792. g. Taj je objekt dozidan na pavlinsku kuriju između 1689. i 1729. g. (kada je izrađena litografija). Ostaci toga objekta pronađeni su u razini prizemlja i podruma.

Pokretni arheološki materijal, za sada, izuzetno je rijedak. Riječ je o recentnoj keramici i metalnim predmetima koji pripadaju slojevima nakon ukinuća samostana 1788. g. Iskopavanja su privremeno obustavljena, a najoštećeniji dijelovi arhitekture prekriveni su građevinskim zaštitnim pokrivačem.

Literatura

Buntak 1996 Franjo Buntak, *Povijest Zagreba*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1996.

Dobronić 1986 Lelja Dobronić, *Zagrebački Gornji grad nekad i danas*, Školska knjiga, Zagreb, 1986.

Dobronić 1992 Lelja Dobronić, *Slobodni i kraljevski grad Zagreb*, Školska knjiga, Zagreb, 1992.

Gornji grad Gornji grad – parcela između geofizičkog zavoda i Lotrščaka; Studija mogućnosti zahvata, Arhiv Ministarstva kulture RH, Odjel za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjel u Zagrebu.

Jiroušek 1941 Ž. Jiroušek, *Kapucinski samostan s crkvom sv. Marije na Griču*, Hrvatski glas od 08. 06. 1941., Zagreb, 1941: str. 14.

Laszowski 1925 Emil Laszowski, *Stari i novi Zagreb*, Zagreb, 1925.

Monumenta *Monumenta Historica Civitatis Zagrabiae XIII*

Schneider 1930 A. Schneider, *Stari zagrebački perivoji, vrtovi i šetališta*, Narodne starine, Zagreb, 1930.

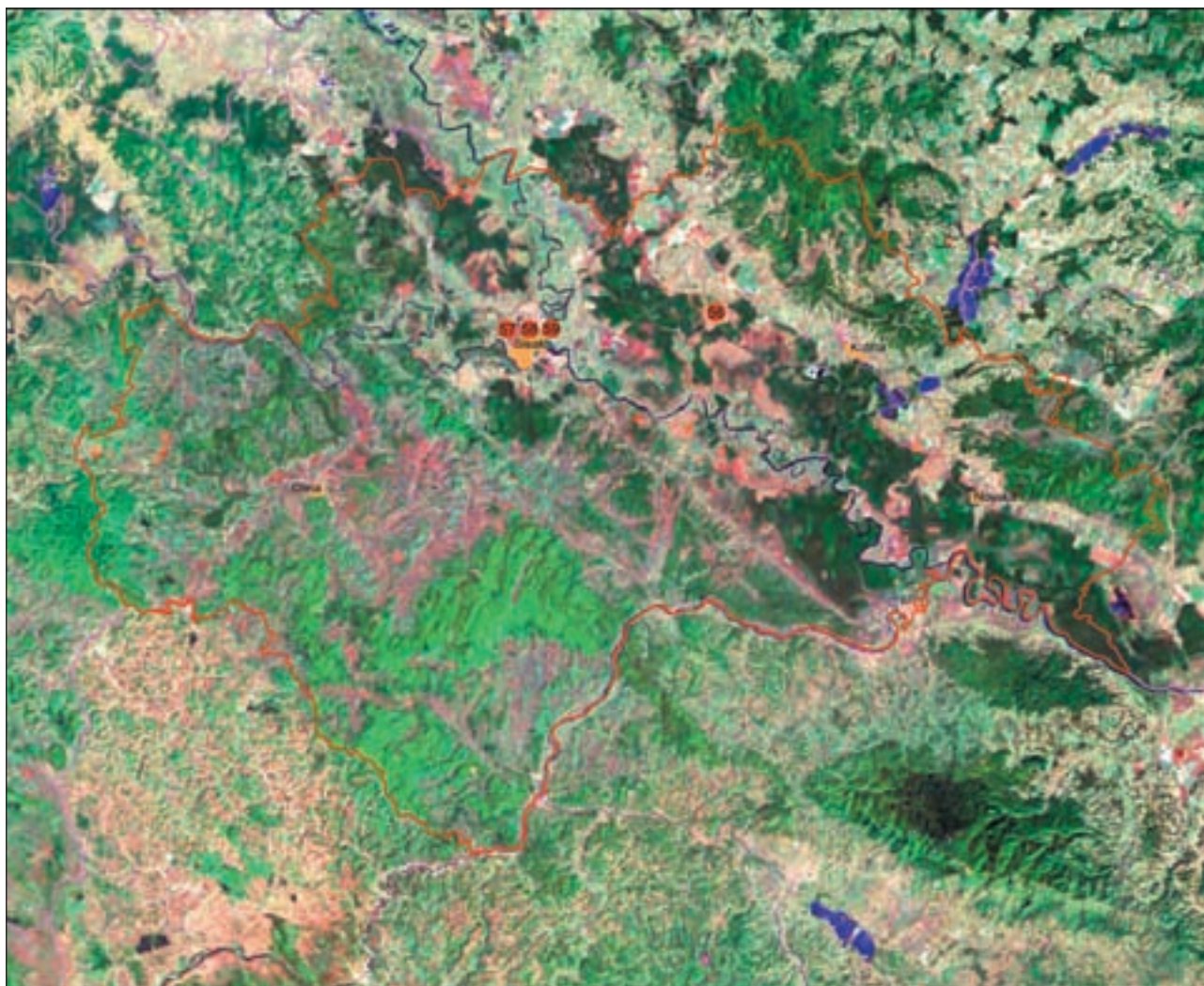
Boris Mašić

Summary

Archaeological investigation was carried out in Vranicanijeva Poljana in the Upper Town (Gornji grad) in Zagreb in September and October 2004. The investigation was the continuation of the works started the year earlier, during which there had been discovered remains of walled structures. The subjects under discussion are buildings constructed in the 17th century during accelerated de-

velopment of that period's Gradec, in other words when the threat of Ottoman invasions in that area had disappeared and cultural and economic life was experiencing its revival. Capuchin monastic complex and Paulist manor that used to occupy the southern part of the present-day Vranicanijeva poljana, were demolished during 1940 and 1941 due to the state of disrepair and the risk of cave-in of the buildings. The archaeological investigation followed the direction of the preserved part of the south town wall. Exceptional thickness of the unearthed walls was the result of several reconstructions and constructions of extensions that the said buildings suffered, from their erection until their demolition, in the middle of the 20th century. Movable archaeological material has so far been very rare. It is represented by recent pottery and metal objects which belong to the layer originated after closure of the monastery in 1788. The excavation has been temporarily interrupted, and the most damaged architectural parts were covered with protection cover geotextile.

SISAČKO-MOSLAVAČKA ŽUPANIJA

- 56 Ciglenice, Osekovo
- 57 Sisak – Povijesni arhiv
- 58 Sisak – Ul. S. i A. Radića 2
- 59 Siscija – Sv. Kvirin

Redni broj: 56**Lokalitet: Ciglenice****Naselje: Osekovo****Općina: Popovača****Pravni status: postupak u tijeku****Razdoblje: A****Vrsta radova: sustavno iskopavanje i konzervacija**

Potkraj studenoga i početkom prosinca 2004. g. provedeni su drenažni radovi unutar temelja objekta na rimskom kompleksu Ciglenice(a) u Osekovu, koji su istraženi i dokumentirani tijekom sustavnih arheoloških istraživanja 1998. – 2001. g.

Arheološki lokalitet Ciglenice(a) nalazi se na širem području zvanom Domodarice, s desne strane autoceste Zagreb – Lipovac (udaljenost je od same autoceste oko 500 m). Nalazište se prostire na području veličine 31000 m² (prema najnovijoj geodetskoj izmjeri, nakon koje će nalazište biti izdvojeno iz poljoprivrednog zemljišta kao posebna katastarska čestica). Još prigodom preliminarnih arheoloških istraživanja (1996. i 1997. g.) otkriveni su čvrsti temelji jednog (sudeći po rezultatima daljnjih istraživanja) stambenog objekta, sa svim elementima bolje uređenoga prostora. Čitavo je nalazište devastirano u najvećoj mogućoj mjeri ranijom poljoprivrednom obradom (do dubine sloja oranja od 40 cm) te su elementi vanjskog i unutrašnjeg uređenja – građevinske i ukrasne opeke, elementi krovnog pokrova i kolonada, ulomci slikane žbuke, kockice mozaika – nađeni uglavnom izvan stratigrafskog konteksta. Sudeći prema temeljima, istraženi je objekt imao ukupno 11 prostorija (uključujući i dva apsidalna prostora). Njihovu namjenu, s obzirom na stupanj devastacije, nije moguće odrediti. Unutrašnji gabariti prostorija (P) iznose: P1 (apsida) – 2,8x1,4 m (polumjer apsidalnog luka); P2 – 3,7x2,8 m; P3 – 3,7x3,4 m; P4 – 6,7x6,0 m; P5 – 3,5x3,3 m; P6 – 3,3x2,8 m; P7 – 3,3x1,3 m; P8 – 4,3x4,3 m; P9 (apsida) – 2,8x1,5 m (polumjer apsidalnog luka); P10 – 2,7x2,2 m; P11 – 10,2x4,5 m. Samo je u jednoj od prostorija tijekom istraživanja djelomično uhvaćena donja, drenažna razina podnice.

Temelji su objekta ukopani do dubine 50 – 70 cm od gornje razine na kojoj su sačuvani (odnosno 90 – 110 cm od razine tla, tj. od nulte točke). Izvedeni su od nepravilna kamena lomljenca različite (uglavnom krupnije) granulacije. U izvedbi nije izražena osobita pravilnost, ali se uočava tendencija uravnavanja u 5 redova u jednom dijelu objekta, dok u drugom ni ta pravilnost ne postoji. Širina je temelja između 40 i 60 cm, ovisno o tome jesu li vanjski ili unutarnji. Prema načinu i kvaliteti izvedbe, gotovo se sa sigurnošću može pretpostaviti da je ovaj objekt bio građen u dvije faze, tj. da je nadograđivan.

Žbuka kojom je kamen u temeljima vezan vrlo je čvrsta, no, budući da je duže vrijeme izložena atmosferilijama, počinje se ubrzano raspadati (stoga temelji iziskuju opsežne konzervatorske zahvate kako bi se zaštitili od daljnjeg propadanja). Prema projektu ovlaštenog inženjera građevinarstva V. Adamovića iz Kutine iz svibnja 2004. g. predloženo je njihovo razlaganje, čišćenje i sortiranje kamena, te ponovno zidanje suvremenim vezivnim materijalima (produžena žbuka u omjeru 1 : 2 : 6). U dijelu objekta gdje su temelji potpuno razoreni potrebno ih je nadograditi (rekonstruirati).

Kao početna faza u procesu konzervacije temelja objekta

Ciglenice, Osekovo, snimka lokaliteta iz zraka

na rimskome kompleksu Ciglenice u Osekovu, u kampanji 2004. g. izvršeni su drenažni radovi objekta – instaliran je sustav odvodnje površinskih i podzemnih voda koji se sastoji od PVC cijevi i slivnika (promjera 125, 165, 200 i 400 mm), te kišnih rešetki (40x40 cm). Drenažu je, prema predloženom projektu inženjera Adamovića, izvelo poduzeće Lonja – Strug d.d. iz Kutine. U projekt je uključena i izrada pristupne makadamske ceste širine 3, a dužine 1700 metara.

Pri iskopu drenažnih kanala (dubine 70 – 100 cm; širine 40 cm) provođen je arheološki nadzor. Iako je prostor unutar i izvan temelja prethodno istražen, ipak je pronađena manja količina pokretnoga arheološkog materijala – ulomaka keramike i slikane žbuke.

Ciglenice, Osekovo, izvedba drenaže na lokalitetu (foto: A. Bobovec)

U sklopu dosadašnjih arheoloških istraživanja na Ciglenicama, u dvama je navratima obavljeno geofizičko mjerenje (tvrtka Geoarheo d.o.o. iz Zagreba pod vodstvom dipl. arheologa G. Skelca). Mjerenjem je obuhvaćeno oko 1000 m² prostora, južno i jugoistočno od drugoga istražnog bloka, gdje su prethodno otkriveni ostaci drugoga objekta, sa segmentima čvrstih temelja i hipokausta u tragovima. Iako situacija na području istraženom georadarom nije u potpunosti jasna, vidljive su zone u kojima bi arheološke sonde mogle potvrditi postojanje čvrstih struktura.

Tijekom dosadašnjih arheoloških kampanja na rimskom kompleksu Ciglenice pronađen je vrlo bogat i raznolik pokretni arheološki materijal: elementi arhitekture u ulomcima, kao i elementi vanjskog i unutrašnjeg uređenja prostora (opeke, crijepa, ukrasne opeke za podno opločenje, kockice mozaika, slikana žbuka, dijelovi kolonada, okovi, čavli, klinovi, ključevi...). Osobito su brojni i raznoliki ulomci keramičkog posuđa – od običnog kuhinjskog, koje je najvjerojatnije bilo produkt domaćih radionica, do primjeraka luksuzne *terrae sigillatae*, importirane iz većih trgovačkih i keramičarskih središta. Nađeno je i nešto stakla, olova i nekoliko vrlo vrijednih primjeraka nakita. Primjerci novca iz doba vladavine različitih careva mogu pridonijeti točnijem datiranju ovoga nalazišta.

Literatura

Kukuljević Sakcinski 1873 Ivan Kukuljević Sakcinski, Pannonija Rimska, Rad JAZU XXIII, Zagreb, 1873: 126, bilješka 2.

Bobovec 2001 Ana Bobovec, Moslavina u svjetlu najnovijih nalaza iz rimskog doba, *Histria Antiqua*, 7, Pula, 2001: 167 – 173.

Bobovec 2002 Ana Bobovec, Tragom arheoloških nalazišta Moslavine; Kutina – povijesno kulturni pregled s identitetom današnjice, Kutina, 2002: 63 – 85.

Ana Bobovec

Summary

Roman complex Ciglenice in Osekovo is situated in a wider area called Domodarice, to the right side of the highway Zagreb – Lipovac. It covers the area of 31 000 m², while so far only slightly more than 1000 m² has been researched. The foundations (and other *in situ* structures) were researched and recorded from 1998 and 2001, which was the beginning of the preservation works. The first phase of the works, which commenced at the end of November and at the beginning of December 2004, was a drainage, which was made by installation of PVC pipes with gully holes and rain screens (according to the project of civil engineer Mr. Veljko Adamović).

The foundations, of this most probably of the residential building, containing all elements of a better-furnished area, were preserved on the depth of 90 – 110 cm (from zero point). Their width was 40 to 60 cm. The building had 11 rooms (including two apse-shaped areas), and most probably it had been built in two phases.

As a further step in the preservation of the complex it is foreseen dismantling of the foundations, sorting and cleaning stone and raising a new wall with lime-cement mortar. Movable archaeological material – the elements of internal and external decoration (building and decorative bricks, roof tile fragments, painted plasters, colonnade, mosaics tiles, metal parts, keys) were found mostly out

of the stratigraphic context, because of a high level of devastation of the site. In addition to the fragments of architectural elements even the objects of everyday use were found: pottery fragments, glassware, lead objects, jewelry, coins ...

Redni broj: 57

Lokalitet: Sisak - Povijesni arhiv

Naselje: Sisak

Grad/općina: Sisak

Pravni status: R-397

Razdoblje: P, A

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Izgradnji dviju novih zgrada Povijesnog arhiva u Sisku prethodila su zaštitna arheološka istraživanja u dvjema etapama (stručni voditelj istraživanja: Josip Burmaz, Kaducej d.o.o., Split; istraživanja financirao: Povijesni arhiv u Sisku). Prva je etapa provedena od prosinca 2003. do veljače 2004., na površini na kojoj je predviđena izgradnja nove zgrade uz sjevernu stranu postojeće zgrade arhiva. Površina sonde iznosila je 125 m², a kulturni su se slojevi mogli pratiti do dubine od 4 m. Druga etapa arheoloških istraživanja koja je prethodila izgradnji druge zgrade, uz zapadnu stranu postojećeg arhiva, trajala je od svibnja do kolovoza 2004. g. Nova je sonda smještena jugozapadno u odnosu prema prvoj. Površina te sonde iznosila je 280 m², a kulturni su se slojevi mogli pratiti do relativne dubine od 4,20 m. Premda su te dvije sonde prostorno odijeljene (udaljenost između dvaju rubova iznosi 7 m), jasno se uočava da je riječ o jednom lokalitetu sa sličnim uzrokom nastajanja kulturnih slojeva.

Istraživanjem na cijelom lokalitetu pronađen je materijal koji se po glavnim svojstvima može podijeliti na tri veća razdoblja, i to novi vijek, zatim horizont iz vremena rimske Siscije te period mlađeg željeznog doba.

U nasipu koji je nastao radi ravnjanja terena pri izgradnji pruge u 19. st. otkriveno je 7 grobova sa slabo vidljivim grobnim rakama (u nekim slučajevima nije bilo moguće razlučiti grobnu jamu od zemlje u koju je ukopana) i rijetkim naznakama grobnih struktura u obliku kamenih ili opečnih obložnica. Neki su od pokojnika polagani uz gornji dio očuvanih rimskih zidova prateći njihov smjer. Vjerojatno je da su u vrijeme pokapanja rimske strukture dijelom bile vidljive na površini. U samo jednom grobu pronađene su naušnice

Sisak, Povijesni arhiv, 1. faza istraživanja, ostaci rimskog objekta i horizont iz mlađeg željeznog doba (foto: J. Burmaz)

te prstenje u obliku jednostavnih karičica od bakrenih legura te jedno dugme iz drugoga groba. Svi su grobovi pronađeni u jugozapadnoj sondi. Na sjeveroistočnom dijelu iskopa pronađena su dva bunara kružnoga tlocrta, obloženog opekama, nastala nakon formiranja nasipa.

Iz rimskog su razdoblja pronađeni ostaci zgrada s kraja 2. do 4. st. Rimska struktura iz sjeveroistočne sonde sastojala se od dvaju zidova spojena pod pravim kutom koji tvori jugozapadni rub prostorije. Zidovi su otkriveni u dužini od 3,5 m i 4,5 m, širine 0,60 m, a u visinu su sačuvani do 1,5 m. Zidani su od fragmentirane opeke različite veličine, povezane s velikom količinom morta (vapno pomiješano s tucanom opekama i vapnencem).

Unutar prostorije u samom kutu izgrađena je suhozidna konstrukcija sastavljena od opeke (cjelovite i fragmentirane, dim. 25x25x8 cm) i kamena (lomljeni vapnenac različitih veličina, najveći 38x30x25 cm). Struktura je polukružno zidana i naslanja se na oba zida jugozapadnog ruba prostorije. Budući da je zapuna unutar polukružnoga prostora vidljivo bila izložena vatri, vjerojatno je riječ o kućnom ognjištu. Najviše pokretnih arheoloških nalaza pronađeno je unutar prostorije. Najzastupljenija je rimska kućna keramika od 2. do 4. st., a bilo je i nalaza svjetiljki, fragmenata fibula, koštanih i metalnih igala te brončanog novca iz spomenutog razdoblja.

U drugoj jugozapadnoj sondi pronađeni su ostaci sedam zidova većim dijelom uništenih prokopima kanala za kanalizaciju i vodu. Uočen je i niz jaraka bez vidljive namjene pa je najrealnija pretpostavka da su na tim mjestima stajali zidovi koji su odneseni i iskorišteni u gradnji novog Siska. Najbolje je sačuvan jedini kameni zid sa najjačim i najdubljim temeljima, a ostali su zidovi od opeke s plićim temeljima (pregradni zidovi). Kameniti zid izgrađen je od lomljenog kamena povezanog s vapnenim mortom, u smjeru sjever-jug (dimenzije: širina s temeljem 0,80 m; sačuvana visina 1,75 m; iskopane dužine 15 m). Južni mu je rub vidljiv, a sjeverni izlazi izvan iskopskog okvira. Srednjeg dijela zida nema jer je uništen postavljanjem suvremene infrastrukture. Na ovaj, glavni nosivi zid naslanjaju se dva manja slabo očuvana zida sagrađena od opeke u smjeru istoka i zapada, koji su opet povezani sa dvama drugim opečnim zidovima sačuvanim samo u tragovima. Na osnovi iskopskog nije moguće utvrditi jesu li rub prostorije pronađene u sjeveroistočnom dijelu i ostaci zgrade pronađeni u jugozapadnoj sondi ikad funkcionirali kao sastavni dio jednoga većeg objekta.

U prostoriji koja se samo manjim dijelom nalazila unutar iskopskog polja pronađeni su ostaci fresaka. Tvrdi podnica nije pronađena. Na lokalitetu nisu pronađeni ostaci tegula (krovne strehe), osim u nasipu iz 19. st. Potpun je nedostatak ruševinskih slojeva, što je opet lako objašnjivo naknadnom upotrebom građevinskog materijala. Istočno od objekta pronađeno je uže popločenje iz kasnije rimske faze. U nasipu koji je prethodio popločenju pronađena je skulptura lava na manjem postolju koji u šapama drži stiliziranu glavu bivola (ili neke druge životinje). Skulptura je izrađena od mekog pješčenjaka. Također je u istom nasipu pronađen dio are – žrtvenika, bez ikakva natpisa. Budući da se kameni predmeti nalaze u nasipu u sekundarnom položaju, nemoguće je zaključiti jesu li vezani uz ovaj rimski objekt. U usporedbi s ostalim lokalitetima u Sisku, izuzetno je malo sitnih metalnih nalaza i novca.

Rimska je arhitektura izgrađena na ranijem horizontu mlađega željeznog doba koji je u ovom slučaju pronađen

Sisak, Povijesni arhiv, 2. faza istraživanja, ostaci rimskih zidanih struktura te jame iz mlađega željeznog doba (foto: M. Arbutina)

u 1,5 m širokom horizontu s velikim nizom gustih tankih slojeva u kojima je pri uslojavanju bilo očito djelovanje vatre. Rub ovoga prapovijesnog kompleksa pronađen je na sjeveroistočnom dijelu lokaliteta, odakle se širina slojeva iz tog doba postupno povećava prema zapadu. U više faza ovoga perioda pronađeni su ostaci drvenih kuća. U gornjim prapovijesnim slojevima zabilježeni su nizovi jama od kolaca, dok u nižim slojevima prevladavaju linije položenih greda. Najduža linija s ostacima greda proteže se preko cijele dužine terena, a okomito se na nju spajaju tri jasnije linije koje bi unutar velikog objekta označivale pregradne zidove. U ovom je horizontu pronađeno niz vatrišta, jedno ognjište te otpadne i druge jame. Na samom rubu lokaliteta, dijelom pod zgradom povijesnog arhiva, pronađena je i peć za keramiku. Pokretni je arheološki materijal uglavnom keramički, među kojim je važno spomenuti velik broj utega za tkalački stan.

Na sjeveroistočnom dijelu lokaliteta, zbog pronalaska dvaju zidova rimske prostorije, provedeno je preprojektiranje zgrade povijesnog arhiva podizanjem razine stubišta iznad rimske arhitekture te izuzimanjem predmetne zone pri temeljenju. Nalaz je ovijen slojem 300 g geotekstila i pokriven tamponom od šljunka.

Na jugozapadnom dijelu lokaliteta ostaci zidova, devastiranih polaganjem suvremene infrastrukture, razloženi su

Sisak, Povijesni arhiv, 2. faza istraživanja, ostaci drvenih greda iz mlađega željeznog doba (foto: I. Drnić)

i deponirani na položaj budućega arheološkog parka sv. Kvirina u Sisku, gdje će biti upotrijebljeni tijekom konzervatorsko-restauratorskih radova na rimskoj arhitekturi.

Josip Burmaz

Summary

Two-phase rescue archaeological excavation preceded construction of the new building of the Historical Archive in Sisak. The investigation conducted on the entire site found the material that could be divided into three major historical periods: modern period, the Roman Siscia period and early Iron Age layers. A total of seven graves with hardly visible grave pits have been discovered on the embankment that had been created during leveling while building rail-lines. In one of the graves buckle-shaped earrings and rings made of copper alloy and a button from another grave were found. The remains of the buildings of the Roman period were found and dated to the period between the end of the 2nd and the 4th century. Movable archaeological finds are represented mostly by Roman domestic pottery from the 2nd to 4th century, while there were also other finds like lamps, fragments of fibulae, bone and metal needles and bronze coins from the said period. The Roman architecture was constructed on earlier layer of the early Iron Age period. Remains of wooden houses were found. Series of post-holes were recorded, while in lower layers lines of deposited timber beams are dominating. In this layer a series of campfire sites, a hearth and waste pits were found. On the boundary of the site, partially under the building of the Historical Archive, a pottery stove was found. Movable archaeological material is mostly pottery, among which a large number of loom weights are worth noting.

Redni broj: 58

Lokalitet: Sisak - Ulica S. i A. Radića 2

Naselje: Sisak

Grad/općina: Sisak

Pravni status: R-397

Razdoblje: A

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Od 19. do 30. travnja 2004. g. obavljeno je zaštitno arheološko istraživanje u Ul. S. i A. Radića br. 2 (stručni voditelj istraživanja: Tea Tomaš, Gradski muzej Sisak; vanjski suradnik: Ivana Miletić; izvor financiranja: Đuljana Paljuši iz Siska). Istraživanju je prethodio arheološki nadzor nad iskopom podruma budućeg stambeno-poslovnoga prostora u privatnome vlasništvu. Veličina i položaj istraženog prostora bili su određeni položajem podruma. Istražena je površina od 30 m², a rezultat istraživanja dio je rimske arhitekture Siscije.

Gornji su slojevi (dubine 1,7 m) nedostajali jer je tu bio objekt uklonjen prije početka istraživanja. U profilima je vidljivo da su se sastojali od sloja novovjekovne šute, te sloja miješanoga novovjekovnog i rimskog materijala (opeka, žbuka, keramika, staklo, životinjske kosti). Stratigrafski odnosi slojeva znatno su poremećeni i ostalim recentnim ukopima temelja građevina, otpadnih i vapnene jame. U sjeveroistočnom dijelu sonde bio je rimski zid smjera SI-JZ. Sačuvan je do visine

Sisak, Radićeva ulica, istražena sonda (foto: M. Arbutina)

99,76 m n.m., širok oko 1 m (102 - 106 cm), a građen od opeke, lomljenoga poluobrađenog kamena i žbuke. Nastavak zida u smjeru jugozapada nije vidljiv jer je zid uništen kasnijim recentnim ukopima vapnene jame, otpadne jame, te novovjekovnim zidom smjera sjever-jug građenog od kamena, opeke i žbuke. Taj je zid širok 98 cm, a sačuvan je do visine od 99,90 m n.m. Zid se pružao 2,6 m od južnoga profila prema sjeveru, a zatim naglo završavao.

Ispod opisane arhitekture otkriveni su temelji dvaju ranijih zidova. Jedan se zid pružao smjerom SI-JZ, paralelno sa zidom kasnijeg postanka, a zatim, čineći ugao, skretao pod njega. Zid je sačuvan do visine od 99,14 m n.m., a širok je 50 - 54 cm. Drugi se zid nalazio istočno od kasnijeg zida, te također skretao pod njega. Širok je 50 - 56 cm, a sačuvan je do visine od 99,03 m n.m. Oba su zida bila iste strukture (žbuka, sitni lomljeni kamen), ali različita smjera.

U dijelu zapadnoga profila, između sloja miješanog recentnog i rimskog materijala i sloja antičkog urušenja, bio je vidljiv dio poda od šesterokutnih opeka (99,80 m n.m.). Ispod opeka bila je vapnena podloga, a ispod nje podloga od kompaktne sterilne zemlje. U jugozapadnom dijelu sonde bio je sloj urušenja rimske građevine. Sastojao se od ulomaka rimskih opeka, tegula, imbreksa, žbuke, fresaka crvene i bijele boje, keramike, stakla, životinjskih kostiju. Najveći broj keramičkih ulomaka pripada običnoj kuhinjskoj keramici koja se može približno datirati u 2. - 4. stoljeće.

Sisak, Radićeva ulica, detalj rimskog poda (foto: M. Arbutina)

Urušenje se nalazilo iznad poda sastavljena od šesterokutnih opeka (99,23 m n.m.), koji je manjim dijelom sačuvan *in situ*, a većim je dijelom uništen urušenjem. Opeke poda složene su na vapnenu podlogu ispod koje se nalazila podloga od kompaktne sterilne smeđe zemlje debljine nekoliko centimetara. Ispod sloja urušenja i podnice bio je sloj koji se sastojao od gara, nešto žbuke, ulomaka opeka, fresaka crvene, bijele i žute boje, stakla, životinjskih kostiju, željeznih čavala, mnogo rimske keramike. Osim grube kuhinjske keramike, nađeni su i ulomci keramike tankih stijenci i italske *terrae sigillatae*, među ostalim i ulomak dna zdjelice *terrae sigillatae* s pečatom in pl. p. QSS. Sloj se može datirati u 1. - 2. stoljeće. U tom je sloju, uz temelj starijeg zida, nađen i Vespazijanov (69-79) brončani as.

Uz rubove sonde iskopani su rovovi širine tridesetak centimetara za temelje podruma, ali u ostale strukture nije se dalje interveniralo, nego su prekrivene građevinskim zaštitnim pokrivačem i zaštitnim slojem nad kojim su izvedeni daljnji građevinski radovi.

Literatura

Mikl Curk 1969 Iva Mikl Curk, *Terra sigillata* in sorodne vrste keramike iz Poetovija, *Dissertationes IX*, Vukovar, 1969.

Wiewegh 2001 Zoran Wiewegh, *Rimska keramika iz Siska s lokaliteta «Kovnica»*, Istraživanja iz godine 1985., OA, 25, Zagreb, 2001.

Tea Tomaš

Summary

A rescue archaeological investigation of the site in S. and A. Radića ulica 2 in Sisak was carried out during April 2004. An area of 30 m² was researched, and a result of the research was a part of the Roman architecture of Siscia. Stratigraphic relations of the layers were disturbed because of the foundations that were laid down and other burials that were made recently.

In the northeastern part of the trench a Roman wall laid out in the direction NE-SW, dimensions: width 102 – 106 cm was discovered. It was built of bricks, fragmented semi-dressed stone and mortar. Under this wall remains of two earlier walls (width: 50 cm) were discovered. Both walls had the same composition (plaster, small cracked stone), but different direction. In the southwest part of the trench two flooring sections of the same composition were discovered. Hexagonal floor bricks were put on the lime base under which there was a base of compact sterile brown soil. In between the two flooring sections there was the coving in of the Roman building with the fragments of wall paintings, glassware, animal bones and pottery that could be roughly dated to the 2nd – 4th century. Under coving-in layer, there was a layer composed of soot, mortar, brick fragments, wall paintings, animal bones, iron nails, lots of Roman pottery (among other types of pottery fine wares and italic *Terrae sigillatae*, and the Vespasian (69-79). The layer could be dated to the 1st - 2nd century.

Redni broj: 59

Lokalitet: Siscija – Sv. Kvirin

Naselje: Sisak

Grad/općina: Sisak

Pravni status: R-397

Razdoblje: A

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Tijekom rujna i listopada 2004. g. provedena su arheološka istraživanja sjevernog dijela lokaliteta Sv. Kvirin u Sisku (stručni voditelj istraživanja: Josip Burmaz, Kaducej d.o.o., Split; voditelj projekta: Konzervatorski odjel u Zagrebu; radovi su financirani sredstvima Ministarstva kulture RH).

Arheološko istraživanje dio je projekta "Arheološki park Sveti Kvirin" koji je nastao u skladu s Urbanističkim planom centra grada Siska (CPA 2004), kada je prihvaćen prijedlog da se u sjevernom dijelu Siska na području bivšega gradskog groblja, uz srušenu baroknu kapelu sv. Kvirina, formira arheološki park.

Park obuhvaća prostor omeđen ulicama A. Cuvaja, V. Jagića i biskupa Kvirina te sa sjeverne strane seže do ostataka rimskih gradskih zidina i vanjskog obrambenog opkopa (k.č. 600/1, 600/2, 601, 602/2, k.o. Sisak Stari). Površina budućega arheološkog parka iznosi cca 1,5 ha.

Zona zahvata ovogodišnjih arheoloških istraživanja određena je na temelju rezultata geofizičkih istraživanja - neposredno uz sjeverni i zapadni zid barokne kapele sv. Kvirina (Mušić 2003). Sonda je obuhvatila površinu od 380 m² s prosječnom relativnom dubinom 1,50 m. Rezultat je istraživanja kompleks rimske arhitekture monumentalnog sjevernog ulaza u Sisciju. Rimska se arhitektura pojavila visoko, izravno nakon odstranjivanja humusnoga sloja, a na mjestima je sačuvana u visini do 1,80 m. Zidovi su na nekim dijelovima u većoj mjeri devastirani ukopavanjem recentnoga groblja, a pogotovo njegovim preseljenjem na groblje u funkciji (60-ih godina 20. st.). Vertikalni stratigrafski odnosi slojeva znatno su uništeni zbog seziranja grobljanskog nasipa sve do temelja rimske arhitekture, što otežava precizno vremensko određenje pojedinih faza nastanka i funkcioniranja arhitektonske strukture.

Sjeverni ulaz u Sisciju

Otkriveni ostaci rimske arhitekture sastoje se od dvaju snažnih paralelnih zidova smjera sjever-jug, međusobno udaljena 9,20 m. Zidovi su široki 1,73 m, građeni od opeke slagane u redovima, vezane vapnenim mortom. Na sjeverni rub zidova, u širokom kutu (100°), nastavljaju se u smjeru SZ i SI dvije opečne zidane strukture, širine 1,78 m, slabo očuvane. U prostoru između dvaju paralelnih zidova otkrivena je supstrukcija rimske ulice od riječnog pijeska granulacije od 0,1 do 4 cm te pojedinačni kameni komadi (s ostacima tragova kotača) dijelovi paviementuma. Ispod razine ceste pronađen je dobro sačuvan rimski kanal od opeke lučno svođen. Smjer kanala ne poklapa se sa smjerom ulice ni ulaznih zidina. Ovaj kompleks na sjevernoj strani zatvara ostatak temelja ulaznog (trijumfalnog?) luka osnovnog raspona 8 m, građenog od dvaju četverokutnih postamenata dim. 1,68x2,05 m, koji su povezani trakastim temeljem. Na zapadni zid (od dvaju

paralelnih) pod kutom od 110° nastavlja se potez sjevernih gradskih zidina širine 1,8 m u smjeru SI–JZ. Zidine su građene od opeke vezane vapnenim mortom. Način gradnje razlikuje se od prije navedenih zidova - kvalitetom i načinom slaganja opeke te vezivom drukčijeg sastava. Opeka je slagana u rasponu od sjekomičnog načina do slaganja bez reda; vezivo je slabije kvalitete kao i ova zidana struktura uopće. Zid je devastiran ukopima recentnih grobova. U zoni ceste pronađeno je nekoliko većih kamenih blokova (s utorima) koji se ne nalaze na svom primarnom položaju.

Pokretni nalazi s lokaliteta izuzetno su rijetki, uglavnom pripadaju 3. – 4. st. Prisutni su kasniji oblici tere sigilate (Dragg. 37, tip Rheinzabern); kasni oblici tarionika, tanjura, kadionica, pečatnih lampica te staklo iz 4. st.

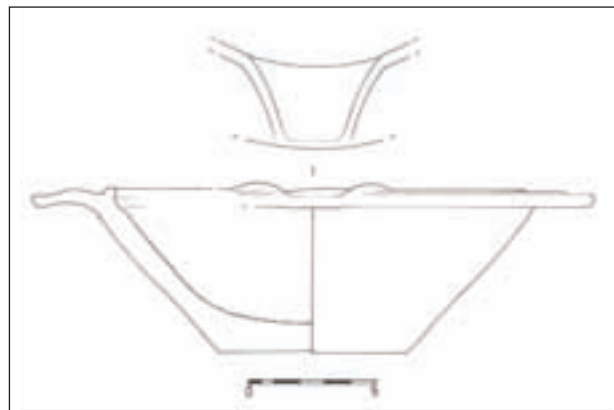
Kompleks čini arhitektonski naglašen glavni sjeverni ulaz u rimsku Sisciju na položaju gdje je iz grada izlazila glavna gradska prometnica, okosnica urbanizma - *cardo maximus*.

Ovaj nalaz potvrđuje povijesne nacрте L. F. Marsiglija iz početka 18. st. koji upravo na ovom položaju ucrtava dva paralelna zida koji flankiraju ulaz u grad (Brizzi 1982)

Barokna kapela sv. Kvirina temeljena na ulaznim zidovima građena je od rimske opeke i obrađenih, profiliranih kamenih blokova te se može pretpostaviti da je glavnina materijala upotrebljena u izgradnji s ovoga lokaliteta.

Zaštita lokaliteta

Nakon završetka istraživanja na lokalitetu primijenjena je zimska zaštita pokrivanjem nalaza građevinskim zaštitnim pokrivačem, što je procijenjeno kao na-

Sisak, lokalitet Sv. Kvirin, tarionik (crtež: Z. Wiewegh)

prihvatljivije rješenje s obzirom na to da je lokalitet predviđen za konzervaciju slijedeće godine. Izradit će se zaštitna nadstrešnica s platformom za odlaganje opeke i kamena otkrivenih tijekom istraživanja - materijala koji će poslužiti za buduću konzervaciju rimske arhitekture.

Literatura

Brizzi 1982 Giovanni Brizzi, *Le antichità pannoniche di Luigi Ferdinando Marsigli: Nouvi elementi per la topografia di Siscia*, Atti e memorie della Deputazione di storia patria per le province di Romagna, n.s. vol. XXXI-XXXII (1980-81), Bologna, 1982: 33 - 52.

Conspectus 1990 grupa autora: *Conspectus formarum*

Sisak, lokalitet Sv. Kvirin (foto: M. Arbutina)

terrae sigillatae Italo modo confectae, Bon, 1990.

CPA 2004 CPA d.o.o., Urbanistički plan grada Siska, lipanj, 2004.

Mušič 2003 Branko Mušič, Poročilo o geofizikalni raziskavi na lokaciji Sisak – Sveti Kvirin, Ljubljana, 2003.

Josip Burmaz
Tatjana Lolić

Summary

Archaeological investigation of the north part of the site of St. Quirinus in Sisak was carried out during September and October 2004. The area of intervention was defined on the base of results of the geophysical survey – directly to the north and west wall of the demolished Baroque chapel of St. Quirinus (Mušič 2003). The trench embraced the area of 380 m² with a relative depth of 1.50 m.

The complex represents architectonically emphasized main northern gate to Roman Siscia on the place where the main city route leaves town – the backbone of town planning – *cardo maximus*. Some of the parts of the walls were rather devastated by burials in a recent cemetery, especially after its relocation to the cemetery that is currently in use (in the 60s of the 20th century).

Movable finds from the site are exceptionally rare; they belong mostly to the 3rd – 4th century. There are later forms of *Terra sigillata* (Dragg. 37, type Rheinzabern); later forms of mortaria, plates, censers, clay lamp with stamp and glassware of the 4th century.

Appropriate winter protection – covering the find with building protection cover has been applied on the site, which has been evaluated as the most acceptable solution with regard to the fact that preservation of the site is scheduled for next year.

KARLOVAČKA ŽUPANIJA

60 Belajske poljice
61 Stari grad Dubovac
62 Velika Baračeva
špilja
63 Viničica

Redni broj: 60**Lokalitet: Belajske Poljice****Naselje: Belajske Poljice****Grad/općina: Barilović****Pravni status: postupak u tijeku****Razdoblje: A****Vrsta radova: zaštitno iskopavanje**

Pri oranju zemlje u Belajskim Poljicama u blizini rijeke Korane naišlo se na rimski grob. Provedeno je zaštitno arheološko istraživanje (stručni voditelj: Lazo Čučković; nositelj projekta: Gradski muzej Karlovac).

Grobna je konstrukcija načinjena od velikih tesanih kamenih blokova (kamen pješčenjak). Prema nekim se detaljima može zaključiti da su blokovi primarno imali neku drugu namjenu te da su kod ovoga groba upotrijebljeni sekundarno. U tako složenom grobnom sanduku pronađen je skelet pokojnika bez grobnih priloga. Kameni su blokovi, najvjerojatnije, dopremljeni iz Topuskog. Svakako je zanimljiva veza s relativno udaljenim antičkim središtem u Topuskom jer otvara novi pogled na razmatranje problema mreže rimskih cesta.

Lazo Čučković**Summary**

A Roman grave was found during soil ploughing in Belajske Poljice in the vicinity of the river Korana. Later a rescue archaeological excavation was carried out (site director: Lazo Čučković, project leader: Karlovac Town Museum).

The grave construction was made of large dressed stone blocks (sandstone). According to some details a conclusion could be drawn that the stone blocks primarily had had some other purpose and that they were later reused for the construction of this grave. In such a complex grave chest a skeleton of the deceased was found without grave material. Stone blocks were most probably transported from Topusko. The connection with relatively distanced antique centre in Topusko is interesting because it offers a new insight into consideration of the problems of the Roman road network.

Belajske Poljice, rimski grob tijekom istraživanja (foto: L. Čučković)

Belajske Poljice, grobna konstrukcija od kamenih blokova (foto: L. Čučković)

Redni broj: 61**Lokalitet: Stari grad Dubovac****Naselje: Dubovac****Grad/općina: Karlovac****Pravni status: R-0169****Razdoblje: P, NV****Vrsta radova: zaštitno iskopavanje**

Tijekom siječnja i veljače 2004. pristupilo se zaštitnim arheološkim iskopavanjima branič-kule i ulaznog dijela Starog grada Dubovca, koji se nalazi na sjeverozapadnom rubu grada Karlovca (stručni voditelj: Lazo Čučković; nositelj projekta: Gradski muzej Karlovac; arheološki nadzor: Krešimir Raguž iz Konzervatorskog odjela Karlovac). Arheološka istraživanja dio su projekta „Stari grad Dubovac, kulturno-turistički multimedijalni centar“.

Zbog nove namjene prostora realizirani su građevinski zahvati koji su izravno ugrozili arheološki sloj pa je stoga bilo nužno provesti istraživanja objekta. Najprije se pristupilo uklanjanju betonskih i kamenih podloga u prizemlju branič-kule i na ulaznome dijelu dvorišta, a potom detaljnim arheološkim istraživanjima uz dokumentiranje svakog otkopnog sloja. U branič-kuli je izvršen iskop do dubine od oko 2 m. Pokretnih je nalaza bilo vrlo malo. Utvrđeno je da je tu nekada (vjerojatno u srednjem vijeku) bila podrumski prostorija. Na dnu pretpostavljenog podruma nađeni su ulomci gotičke čaše, ali bez iscrpnije analize ostale građe nije moguće donositi konačne zaključke o vremenu u kojemu je podrum

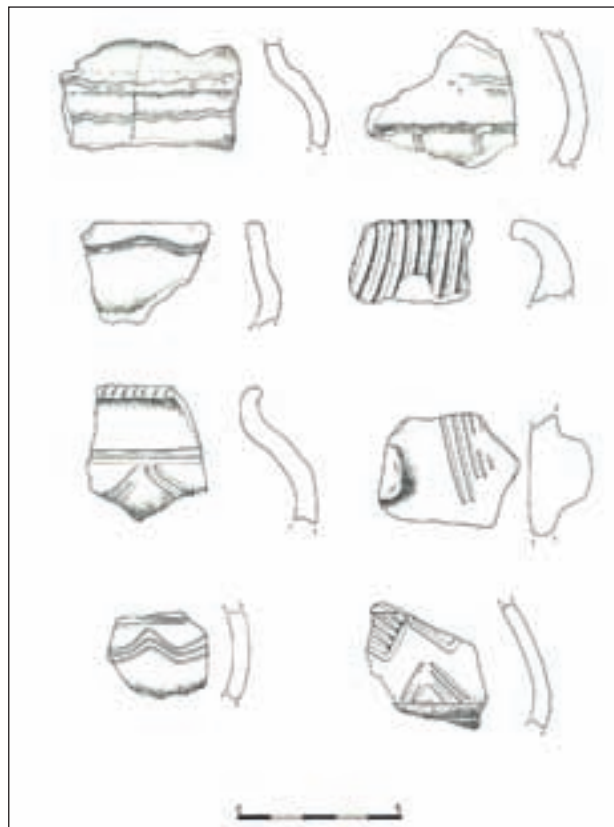

Stari grad Dubovac, istražena sonda (foto: L. Čučković)

korišten. Potrebno je još produbiti iskop na istome mjestu radi istraživanja daljnjih kulturnih slojeva u podrumu. U daljnjim su istraživanjima mogući i prapovijesni nalazi koji bi se tu mogli prezentirati *in situ*. Nije se došlo do zdravice jer su iskopavanja obustavljena zbog statičkih problema. Preliminarno se može zaključiti da je tu bila podrumski prostorija s drvenim stropom (sačuvani su tragovi greda). Taj nalaz otvara mogućnost smještanja stalne arheološke postave u podrum, kako je to programom i predviđeno.

U dvorištu se, neposredno ispod površine, naišlo na srednjovjekovne i antičke nalaze, a na dubini od oko jednog metra prilično su dobro očuvani ostaci kuća iz ranohalštatskog razdoblja. Istraživanje tih objekata zahtijeva proširenje iskopa, čemu će se pristupiti u sljedećoj istraživačkoj fazi, kada se osiguraju dodatna sredstva za statičku sanaciju samog iskopa i objekta. Prema mišljenju statičara, iskop je na tom dijelu bilo potrebno obustaviti jer nisu zadovoljeni statički uvjeti. Stoga je arheološka sonda uz ulaz u dvorište ponovno zatrpana, i to tako da je zemlja čvrsto nabijena, a teren vraćen u prvobitno stanje.

Probna sonda u sredini dvorišta otkrila je dio konstrukcije cisterne i pretpostavljene kružne romaničke kule. U gornjem dijelu sonde nađeno je dosta keramičkih nalaza iz vremena kasnoga brončanog doba. Nije jasno je li riječ o intaktnim slojevima ili su nalazi ovamo dospjeli pri kopanju zemlje za izgradnju cisterne. Na dubini od oko 2 m slojevi su, zasigurno, ostali nedirnuti. Uz zapadni rub sonde otkriven je detalj prapovijesne zemunice iz eneolitičkog razdoblja. Iskop bi trebalo proširiti ako se želi utvrditi o čemu je riječ. U zemunici je nađen žrvanj od kojeg se

Stari grad Dubovac, ulomci keramike, kasno brončano doba (crtež: I. Miletić)

sačuvao donji i gornji kamen. Gornji je kamen izvađen, a donji je ostavljen *in situ* jer je predviđen nastavak iskopavanja.

Radovi su obustavljeni zbog novootkrivenih statičkih problema i zbog nedostatka sredstava, a trebalo bi ih nastaviti kako bi se na osnovi nalaza moglo obaviti kvalitetno projektiranje i izvođenje radova na samom objektu.

Lazo Čučković

Summary

Rescue archaeological excavations of the defense tower and entrance part of the Old Town Dubovac near Karlovac were started in January and February 2004. Defense tower was excavated to a depth of approximately 2 m. There were very few movable finds. It was established that once (most probably in the late Middle Ages) there used to be a cellar. In the courtyard under the surface medieval and antique finds were found and at a depth of 1 m rather well preserved remains of an early Hallstat period house. The investigations of these buildings have not been finished yet because of structural problems. Trial trench in the centre of the courtyard uncovered a part of cistern construction and a supposed round-shaped Romanesque tower. Along the western edge of the trench, at a depth of approximately 2 m, a detail of prehistoric pit dwelling from Eneolithic period was discovered.

Redni broj: 62**Lokalitet: Velika Baračeva špilja****Naselje: Nova Kršlja****Grad/općina: Rakovica****Pravni status: P-511****Razdoblje: P, SV****Vrsta radova: zaštitno iskopavanje**

Zaštitno arheološko istraživanje Velike Baračeve špilje u naselju Nova Kršlja obavljeno je između 17. i 30. svibnja 2004. g. (radove je izvodio Arheološki muzej u Zagrebu: mr. sc. Jacqueline Balen, Sanjin Mihelić i mr. sc. Ivan Radman-Livaja; istraživanja su financirana sredstvima Općine Rakovica). Površina obuhvaćena radovima iznosila je cca 280 m² (sondiranje i intenzivno površinsko sakupljanje), odnosno dodatnih cca 500 m² doda li se tomu ekstenzivno sakupljanje sa špiljske površine. Ugovorom o istraživanju obuhvaćeni su radovi na istraživanju predšpiljskog prostora te ulaznog dijela špilje na nekoliko mikrolokacija. Osim toga, predviđeno je i sustavno pregledavanje površine špilje te bilježenje prikupljenih nalaza.

Istraživanjem je obuhvaćen čitav prostor špilje od ulaza do početka suženja poznatoga kao Kanal pustolova. Iz istraživanja su izuzete jame poznate kao Zmajevu ždrijelo te Dvorana izgubljenih duša, od kojih se od ove potonje odvajaju dva zasebna kraka špilje, tzv. Baračeva avenija, te krak na čijem se kraju nalazi sigasta formacija osebujna izgleda – tzv. „žrtvenik“. Budući da je predviđeni zahvat uređenja špilje u turističke svrhe podrazumijevao najveću koncentraciju radova u početnim dijelovima špilje

(predšpiljski prostor i ulazni dijelovi) te, imajući u vidu njihovu potencijalnu važnost za privremeni ili dugotrajni boravak (pret)povijesnog čovjeka, odlučeno je da se arheološki radovi usredotoče upravo na spomenute dijelove: na predšpiljski prostor, ulazni dio te na prvu dvoranu špilje (tzv. Dvorana guana). Prema tlocrtnoj razdiobi špilje, spomenuti dijelovi obuhvaćeni su blokovima 1 – 3, a to su ujedno i jedini blokovi u kojima su iskopane probne sonde. Za svaki je blok načinjena koordinatna mreža s podjelom na kvadrante (1 m²), koji u tim trima blokovima tvore temeljnu jedinicu dokumentiranja. U preostalim blokovima (4 – 9) obavljen je samo površinski pregled i prikupljanje arheološki relevantnog materijala, što se u prvome redu odnosi na keramiku i kosti. Očigledno recentan materijal nije uziman u obzir. Blok 4 podijeljen je na manje blokove veličine 5x5 m. Ostali blokovi (5 – 9) podijeljeni su na dva dijela (lijevi, odnosno desni, promatrano od ulaza). Ti su blokovi mnogo uži od prvih četiriju, a njihov je središnji dio, kojim ide staza, u smislu arheološke vidljivosti bio izrazito loš jer je dugotrajnim gaženjem uz djelovanje vode najvećim dijelom pretvoren u kaljužu.

Blok 1 obuhvaća dio od ulaza do zavoja, dok je dio od zavoja do zida označen kao blok 2. Naime, desetak metara od ulaza špilja oštro zavija prema zapadu, a nakon petnaestak metara nailazimo na kameni zid sa željeznim rešetkastim vratima. Ulaz u špilju otvara se prema sjeveru, odnosno sjeverozapadu. Pred ulazom se prostire relativno širok plato, nastao gomilanjem materijala iskopanog iz špilje. U čitavome je bloku 1 izvršen pregled površine terena radi prikupljanja površinskog ma-

Velika Baračeva špilja, tlocrt, podjela po blokovima (izradio: S. Mihelić)

Velika Baračeva špilja, položaj lokaliteta (foto: J. Balen)

terijala te su iskopane tri sonde ukupne površine 10 m². Površinski sloj na ulaznome dijelu špilje (SJ 1) izraziti je primjer antropogenoga sloja sekundarnog karaktera. Sloj je po svoj prilici nastao pri čišćenju ulaza u špilju, kada je materijal izvađen iz špilje nabacan pred ulaz poslužio za formiranje predšpiljskog platoa. Arheološki nalazi pronađeni u SJ 1 primarno su pripadali nižim slojevima (SJ 4 i SJ 6), a najvjerojatnije su potjecali iz Blokova 1 i 2. Vremenski, ovaj događaj pada na kraj 19. st., vjerojatno u 1892. g., kada je osnovan Odbor za istraživanje i uređenje Baračevih špilja, koji je iste godine proveo akciju uređenja špilje. Ova SJ zapravo obuhvaća i sve događaje i antropogene disturbacije terena koje pobliže nisu definirane, a dogodile su se nakon spomenutog događaja, tj. formiranja platoa. Prosječna debljina ovoga, površinskog sloja iznosi oko 140 cm, uz napomenu da se progresivno povećava prema sjevernoj strani, što je razumljivo s obzirom na konfiguraciju terena. U preostalim dvama sondama ulaznoga dijela također su otkriveni tragovi sekundarne antropogene disturbacije, ispod kojih leže slojevi nastali prirodnom akumulacijom sedimenta. U Sondi 3, ispod površinskoga sloja, prostirao se znatan, vrlo tvrd i nabijen sloj, sterilan u kulturnome smislu, sa sporadičnim nalazima životinjskih kostiju (uključujući i zub špiljskog medvjeda). Izdvojeno je nekoliko zasebnih SJ, koje čine različite dijelove jednog kontinuiranog vremenskog slijeda u prirodnom formiranju sedimenta u špilji, pri čemu se različitosti u sastavu vjerojatno mogu

Velika Baračeva špilja, ulaz (foto: J. Balen)

pripisati varijacijama u klimatskim prilikama. Što se tiče vremenskog određenja slojeva, postoje mogućnosti za približnu determinaciju (pronađene kosti omogućuju analizu metodom radioaktivnog ugljika), no zbog odsutnosti primarno arheološkog materijala, takve analize u ovome trenutku nisu nužne.

U bloku 2, koji obuhvaća početni dio špilje od prvog zavoja do zida sa željeznom rešetkom, iskopana je jedna sonda. Površinski sloj, debeo desetak centimetara, pokazao se najbogatijim u smislu arheoloških nalaza, a otkrio je i to da stratogenetski procesi, barem kada je o posljednjim trima tisućljećima riječ, nisu bili izrazito velikog opsega. Naime, u ovom je sloju pronađena evidentno pretpovijesna keramika (preliminarno kronološko određenje jest kraj kasnog brončanog doba, odnosno starije željezno doba, dakle, razdoblje oko početka 1. tisućljeća i tijekom prve polovice 1. tisućljeća pr. Kr.) te recentna keramika medijevalnog, odnosno postmedijevalnog vremena. Niži slojevi karakterizirani su sterilnošću u smislu arheoloških nalaza. Blok 3 obuhvaća dio špilje poznat pod nazivom Dvorana guana. Ovdje je otvorena jedna sonda (br. 5), a kao i drugdje, i tu je obavljen površinski pregled radi prikupljanja površinskog materijala. Arheološki je materijal i ovdje ograničen na dvadesetak centimetara površinskoga sloja, dok je ispod toga sloj formiran prirodnim sedimentacijskim procesima, koji je sadržavao mnogo komada životinjskih kostiju. Blok 3 najtemeljite je od svih blokova obrađen u smislu površinskoga pregleda. U metodološkom smislu donekle se odstupilo od načela primijenjenog u preostalim blokovima, ne ograničavajući se na pomni vizualni pregled površine, nego ga upotpunjujući struganjem gornjih 1 - 2 cm sedimenta. To valja imati na umu pri usporedbi sa situacijom u drugim dijelovima špilje. Naime, spomenuta je metoda umnogome pospješila otkrivanje arheoloških nalaza.

U preostalom dijelu špilje izvršeno je samo površinsko sakupljanje nalaza.

Osvrt na pokretnu građu

Pronađeni predmeti najvećim se dijelom sastoje od ulomaka keramičkih posuda, uz pokoji komad metala ili kamena, irelevantan sa stajališta arheološke atribucije. Keramika po svojim obilježjima ostavlja dojam svakodnevne, potrošne robe, uglavnom grube ili nemarne izradbe. Može se podijeliti na pretpovijesnu, iz vremena kasnoga brončanog, odnosno starijega željeznog doba, te na recentniju, vjerojatno medijevalnu, odnosno postmedijevalnu, dobrim dijelom rađenu na lončarskom kolu. Rezultatima dobivenima zaštitnim iskopavanjem 2004. g. valja pridodati otprije poznate nalaze s ovog lokaliteta. Primjerice, u fundusu Arheološkog muzeja u Zagrebu čuva se brončana narukvica iz Velike Baračeve špilje, koju je Arheološkom odjelu Narodnog muzeja još 1912. g. poklonio dr. Anton Culek. Ovaj predmet svojim tipološkim obilježjima odgovara razdoblju starijega željeznog doba, vjerojatno iz 8. ili 7. st. pr. Kr. Preliminarna analiza pretpovijesne keramike također upućuje na blisko kronološko određenje u okvirima kasnog brončanog ili starijega željeznog doba, no ne može se isključiti ni mogućnost širih vremenskih okvira. Površinski nalazi uključuju i ulomak željezne sulice, koja se danas čuva u karlovačkome muzeju. Ovaj predmet, po svemu sudeći, pripada nešto recentnijem razdoblju, možda srednjemu vijeku.

Zaštitna iskopavanja Velike Baračeve špilje potvrdila su važnost ovog arheološkog nalazišta, s velikim potencijalom za daljnja istraživanja. Već na temelju površinskoga pregleda špilje moguće je zaključiti da je služila barem kao privremeno boravište tijekom posljednjih triju tisućljeća. Jedan od zadataka budućih istraživanja bit će ustanoviti je li bila u upotrebi i kao stanište ili možda kao kulturno mjesto. Sondažna istraživanja nisu pokazala velike intervencije u špiljski sediment (izuzmemo li one pri uređivanju u novije vrijeme), no, budući da su sonde obuhvatile vrlo malen dio površine špilje, treba pretpostaviti da bi novim istraživanjima bilo moguće otkriti takve intervencije, ako ih je bilo. Stratigrafija špilje te dobra očuvanost kostiju pleistocenske faune iz dubljih slojeva upućuju na povoljne uvjete za prezervaciju, što znači da će pažljivim istraživanjima biti moguće pronaći tragove ljudskog boravka u špilji, pod pretpostavkom, dakako, da je takvih tragova uopće bilo.

Postupak nakon iskopavanja i planirana namjena lokaliteta

Od ukupno 520 m za turističke posjete uređeno je 200 m špilje u kojima gosti za tridesetominutnog posjeta mogu vidjeti dvoranu slonovih nogu, dolinu izgubljenih duša, jamu iznad Zmajevog ždrijela, stalne stanovnike šišmiše i brojne druge zanimljivosti. Špilja je za turiste otvorena 24. rujna 2004. g. U Gornjoj Baračevoj špilji obavljani su radovi na unutarnjem uređenju postavljanjem geotekstila i nasipanjem staze kamenim agregatom, postavljene su drvene ograde i mostići, ograđena je nakupina guana te je uređena vanjska prilazna staza nasipavanjem kamenog agregata i postavljanjem drvenih stepenica, te su izgrađeni drveni vidikovci i uređeno odmorište. Nabavljene su ekobaklje za posjetitelje koje služe za osvjetljavanje unutrašnjosti špilje. Uz arheološka, provedena su i biospeološka istraživanja.

Literatura

- Hirtz 1905** D. Hirtz, Prirodni zemljopis Hrvatske, Zagreb, 1905.
Kišpatic 1880 M. Kišpatic, Slike iz geologije, Zagreb, 1880: 1 – 214.
Kišpatic 1884 M. Kišpatic, Kostii iz Baračeve špilje kod Kršlja, Viestnik Hrvatskoga arheologičkoga društva, VII/ 2, Zagreb, 1884: 33 – 37.
Kovačević 2003 T. Kovačević, Baračeve špilje, Rakovica, 2003.
Krajač 1925 I. Krajač, Baračeve špilje kod Rakovice, Hrvatski planinar, 21/7, Zagreb, 1925.
Malez 1960 M. Malez, Paleontološka istraživanja i speleološka rekognosciranja u 1959. godini, Ljetopis JAZU 66, Zagreb, 1960: 309 – 324.

Sanjin Mihelić
mr. sc. Jacqueline Balen

Summary

Rescue archaeological excavation of the Velika Baračeva cavern in settlement Nova Kršlja was carried out between 17th and 30th May 2004. The works were carried out by the Archaeological Museum Zagreb (Jacqueline Balen, Sanjin Mihelić and Ivan Radman-Livaja), sponsored by

Rakovica Municipality. The area comprised by works was approximately 280 m² (probing and intensive surface gathering), with reference to additional approximately 500 m² if extensive gathering of the cavern area is included. Rescue excavation of the Velika Baračeva cavern confirmed that it could be considered an interesting archaeological site, with a great potential for further investigations. Already on the base of surface survey of the cavern it is possible to draw a conclusion that it was used at least as a temporary dwelling place in the last three thousand years. One of the tasks of the future investigation will be to establish whether it used to be in use as a temporary habitat or perhaps as a cult place. Trench investigations did not show huge interventions into the cave sediment (if we exclude those done during works which were made recently), but as the trenches covered only a small portion of the cave area it is supposed that the further investigations could possibly reveal such interventions, in case there has been any. The cavern stratigraphy and a rather good state of preservation of the bones of the Pleistocene fauna from the deeper layers point at favorable conditions for preservation, which means that careful investigation could possibly find traces of the human presence in the cave, with a hypothesis that however that have been such traces.

Redni broj: 63

Lokalitet: Viničica

Naselje: Čakovac, Munjava, Skradnik, Šušnjevo Selo
Grad/općina: Josipdol

Pravni status: P-853

Razdoblje: P, A

Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Istraživanje lokaliteta u 2004. g. provedena u okviru znanstvenoistraživačkog projekta „Naselja i komunikacije u kontekstu povezanosti jadranskog priobalja i unutrašnjosti“ Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa, te sredstvima Općine Josipdol, Karlovačke županije te uz pomoć Turističke zajednice Ogulin, kao i uz pomoć pojedinaca i udruga iz Josipdola (voditelj arheoloških istraživanja: dr. sc. Boris Olujić; arheološka ekipa: Jasmina Osterman (arheološka dokumentacija), Hrvoje Cvitanović (speleolog), Igor Humjan, Nebojša Džerić, Marina Trpčić (student geologije i speleolog), Neven Šuica (student geologije i speleolog), Jadran Lindić (student geologije i speleolog) i Denis Lončar).

Viničica je prostrana kamenita uzvisina koja dominira širim prostorom Ogulinske udoline. Riječ je zapravo o dvojnog kompleksu Velike (kota 420) i Male Viničice (kota 350,7). Ova je dvojna gradina bila kontinuirano i intenzivno naseljena tijekom brončanog i željeznog doba. Tijekom antičkog razdoblja u podnožju se nalazilo naselje municipalnoga statusa. Većina se istraživača slaže da je upravo na ovom mjestu bila japodska prijestolnica Metulum, koju je nakon dugotrajne i teške opsade, osvojio tadašnji rimski vojskovođa i trijumvir Oktavijan (kasniji August i Princeps), 35. g. pr. Krista. O tome svjedoče brojni slučajni nalazi. Sustavnih, dokumentiranih i objavljenih istraživanja lokaliteta, nažalost, do sada nije bilo. Sustavno arheološko i povijesno istraživanje ovoga važnog naseobinskog kompleksa poduzeto je prije svega radi zaštite ovoga vrijednog

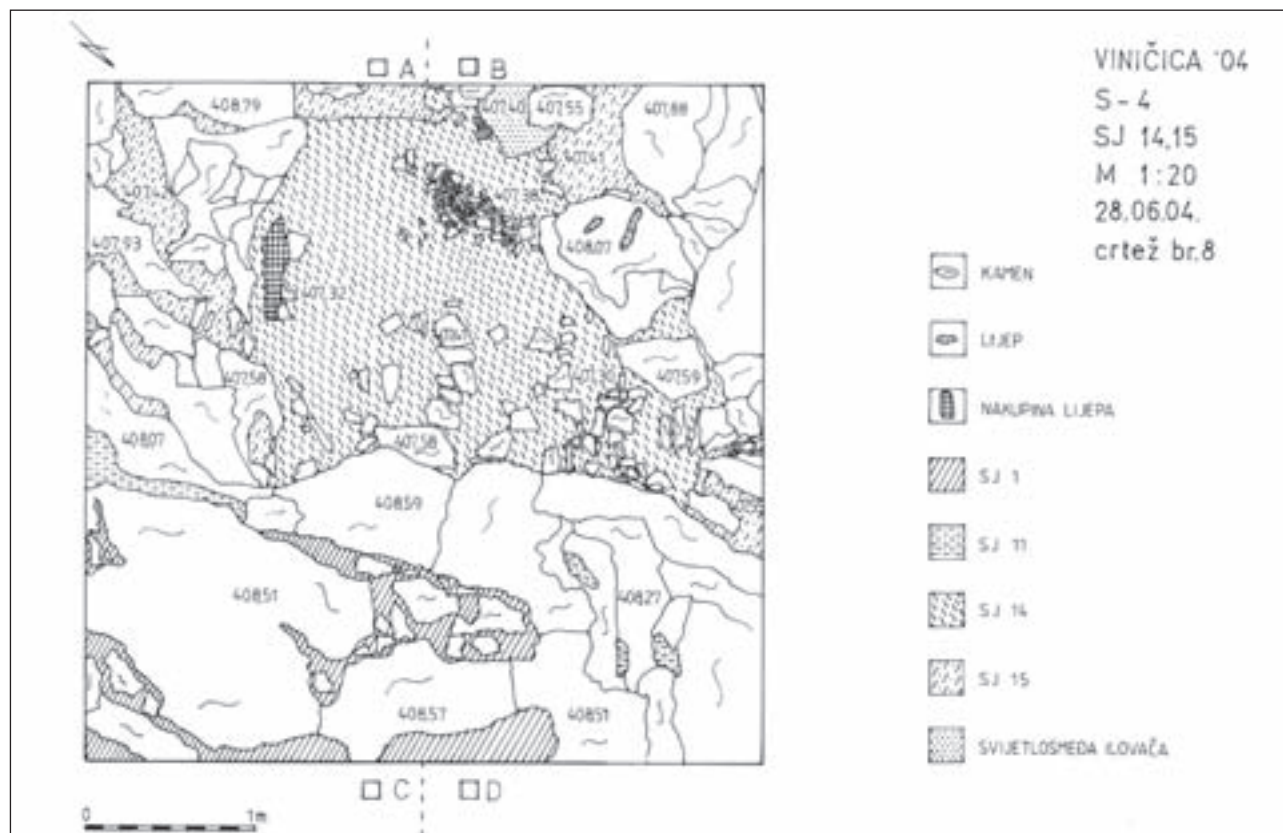
lokaliteta, ugroženog nebrigom i stalnom devastacijom. Sustavno je istraživanje započeto 2002. g., izradbom moderne digitalizirane geodetske podloge te otvaranjem manjih dijelova ovoga složenog i velikog naselja, u obliku mreže (4x4 m). U kampanji 2002. g., kada je istraživano pretpovijesno japodsko naselje na uzvisini Velika Viničica (kota 420) na sjeveroistočnom dijelu platoa Velike Viničice otvorene su dvije sonde (sonde 1 i 2). Istraživanje je nastavljeno iduće, 2003. g., kada je završena sonda 2, a otvorene su sonde 3 i 3A. Također je, uz sjeveroistočni rub platoa, otvorena sonda 4. U toj je sondi pronađen stambeni objekt. Sonda nije bila završena, a do kraja kampanje bile su definirane dvije faze okupacije objekta. Nakon završetka istraživanja, lokalitet je bio zaštićen geomembranom i tanjim slojem zemlje. Arheološki materijal iz ovih iskopavanja u završnoj je fazi obrade. Keramički je materijal opran, sortirao, obrađen i nacrtan. Metalni su nalazi konzervirani i po potrebi restaurirani. Prof. dr. Krešimir Babić i mr. sc. Tajana Trbojević-Vukičević iz Laboratorija za arheozoologiju, Zavod za anatomiju, histologiju i embriologiju Veterinarskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, obavili su obradu i analizu životinjskoga koštanog materijala. Uzorci drveta, gara i zemlje dani su na laboratorijsku obradu.

Tijekom lipnja 2004. g. nastavljeno je sustavno arheološko istraživanje arheološkog lokaliteta Viničica kod Josipdola. Nastavljeno je istraživanje sonde 4, dimenzija 4x4 m (k.č. 3014, k.o. Oštarije). Sonda 4 proširena je otvaranjem nove sonde, sonde 5, dimenzija 4x4 m (na istoj parceli). U sloju šumskog humusa, u sondi 5, pronađeni su rimski novac (za sada bez sigurne datacije) i staklo. U sondi 5 definirane su stratigrafske jedinice 9 i 11, koje se pojavljuju i u sondi 4. U kvadrantima A i B došlo se do sloja masne ilovače (bez

nalaza). Zbog opreza iskopano je još dvadesetak centimetara toga sloja (zdravica). Na sjeveroistočnom rubu sonde 5 i dalje se proteže živa stijena, koju smo pratili i u sondi 4. Ta je stijena, koja je očito služila kao oslonac nastambi, a možda i kao jedna od fortifikacijskih jedinica, nadopunjavana naslaganim sitnim kamenjem. Sonda 5 time je do kraja iskopana i dokumentirana. Paralelno se čistila i sonda 4, s brojnim tragovima gorenja, fragmentima kostiju, keramike, utega i ostalih pokretnih nalaza. Ta je sonda ostala nedovršena te je pokrivena zaštitnim najlonom i prekrivena s tridesetak centimetara zemlje. Završetak istraživanja sonde 4 predviđen je za iduću arheološku kampanju. Nakon završetka istraživanja pristupilo se obradi pokretne arheološke građe, a uzorci gara, zemlje i kostiju također su dani na laboratorijsku obradu.

U cilju daljeg definiranja samog sjeveroistočnog ruba platoa, otvorena je sonda 6, sjeverno od sonde 5 (nalazi se na istoj parceli kao sonde 4 i 5). Sonda je također dimenzija 4x4 m. Ispod tanjega sloja šumskog humusa počela se pojavljivati živa stijena u istome smjeru pružanja kao u sondama 4 i 5. Riječ je o kamenom živcu, očito prilagođavanom i nadograđivanom naslaganim sitnim kamenjem. Fragmenti keramike i kućnog lijepa brojni su, premda ne tako intenzivno prisutni kao u sondi 4. Sonda 6 također je iskopana do kraja, do samoga sloja sterilne ilovače ili kamenog živca. Sve su sonde dokumentirane, a iskopani materijal, sortirao prema stratigrafskim jedinicama, pripremljen za pranje, obradu i konzervaciju. Dio materijala dan je na obradu u Muzej grada Karlovca, a dio na Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Okvirna datacija materijala iskopanog 2004. g. kreće se od 1. st. pr. Kr., za mlađi okupacijski sloj, te 6. ili 5. st. pr. Kr., za stariji okupacijski sloj u ovoj zoni. U površinskom,

Viničica, tlocrt lokaliteta

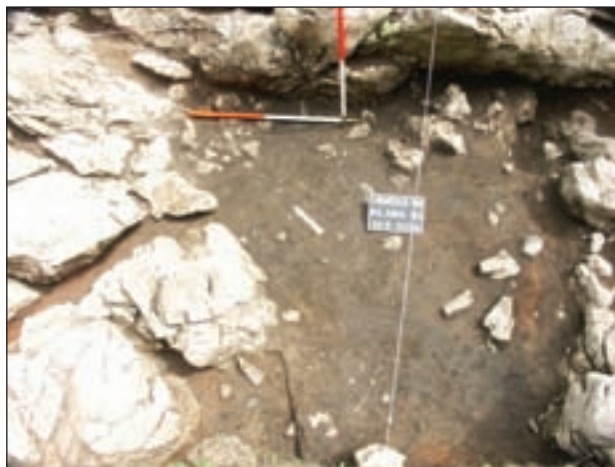
Viničica, lokalitet tijekom istraživanja (foto: B. Olujić)

humusnom sloju ima sporadičnih nalaza iz antičkog razdoblja (1. do 5. st.) te iz ranoga srednjeg vijeka, pomiješanih sa starijim nalazima.

Budući da Viničica već više od pola stoljeća nije služila za obradu zemlje i ispašu stoke, čitava je zona zarasla u vrlo gustu šikaru i grmlje (glog, lijeska). Gusto raslinje otežava kretanje, ali i vizualnu komunikaciju. Stoga je čitavo istraživanje vrlo otežano i mukotrpno. Izrada precizne i detaljne geodetske podloge čitavoga naseobinskog kompleksa i dalje je u tijeku. Naravno, detaljnije su snimljeni dijelovi koji su trenutačno istraživani, te je napravljena priprema za otvaranje novih sonde. Svrha je ove faze istraživanja definiranje stratigrafske situacije i osiguranje dovoljne količine polaznih informacija kako bi se pristupilo detaljnijem istraživanju jedne naseobinske zone samog platoa. Usporedo s arheološkim istraživanjima, obavlja se i sustavno rekognosciranje čitave Viničice, platoa, padina i prostora u podnožju. Već je iz analize rezultata dosadašnjih istraživanja, potpuno jasno da je riječ o lokalitetu koji je bio središte čitavog prostora Ogulinsko-modruške udoline te se stoga provodi rekognosciranje i dokumentiranje i susjednih lokaliteta, smještenih na prostoru te udoline. Tek se ovim totalnim pristupom, koji, naravno, znatno usporava napredovanje istraživanja, može jasno kontekstualizirati povijesni razvoj naseljenosti ovog prostora. Povijest ovoga važnog lokaliteta bitno je obilježena njegovom prometnom i poveznom funkcijom, na razmeđu i križanju velikih prostornih cjelina (panonskog, subalpskog, jadranskog i balkanskog prostora). Nastavak istraživanje ovog velikog japodskog naselja planiran je i za iduću godinu.

Literatura

- Balen-Letunić 2000** D. Balen-Letunić, Japodske nekropole s ogulinskog područja, VAMZ, XXXII-XXXIII, Zagreb, 2000: 23 – 61.
- Balen-Letunić 2002** D. Balen-Letunić, Ogulinski kraj u pretpovijesti i antici: pretpovijest, Ogulin: povijesna i kulturna baština Ogulin, 2002: 25 – 29.
- Balen-Letunić 2004** D. Balen-Letunić et al., Ratnici na razmeđu Istoka i Zapada : starije željezno doba u kontinentalnoj Hrvatskoj, Zagreb, 2004.
- Brunšmid 1907** J. Brunšmid, Kameni spomenici hrvatskoga narodnoga muzeja u Zagrebu (Nastavak), VHAD, n. s. 9, Zagreb, 1907: 81 - 184.

Viničica, detalj sonde 4 (foto: B. Olujić)

Ljubić 1882 Š. Ljubić, Putopisne arheološkičke bilješke od Ogulina do Prozora, VHAD, IV, Zagreb, 1882: 12 - 23.

Olujić 1999 B. Olujić, Japodi i Rim do sredine 1. stoljeća prije Krista, Historijski zbornik, LII, 1999: 1 – 16.

Olujić 2000 B. Olujić, Japodi, Apijanovi plemeniti barbari, OA, 23-24, Zagreb, 2000: 59 – 64.

Olujić 2002 B. Olujić, Ogulinski kraj u antici, Ogulin : povijesna i kulturna baština, Ogulin, 2002.

Olujić 2003 B. Olujić, Oktavijanov pohod protiv Japoda, Otočac, 7, 2003: 27 – 47.

Olujić 2004 B. Olujić, Nouvelles recherches sur le territoire des Iapodes, Actes du IVeme Colloque International sur l'Illyrie méridionale et l'Épire dans l'Antiquité, Paris, 2004: 215 – 221.

Veith 1914 G. Veith, Die Feldzuege des C. Iulius Caesar Octavianus in Illyrien in den Jahren 35 - 33 v. Chr, Schriften der Balkankommission VII, Wien, 1914.

dr. sc. Boris Olujić

Summary

Systematic archaeological investigations of the site Viničica had been started in 2002, and were continued in 2003 and 2004. In this phase of the investigation the northeastern part of the settlement's plateau is being defined. This investigation is a part of research project "Settlements and communication in a context of correlation between the Adriatic coast and the mainland", of the Ministry of Science, Education and Sport of the Republic of Croatia. Currently there is an investigation of a residential structure (house). Numerous movable finds testify about two phases of occupation of this structure, the later, roughly dated to the 1st century B. C. and the earlier, roughly dated to the 6th or 5th century B. C. The investigations are going to be continued.

ISTARSKA ŽUPANIJA

- 64 Boljun
- 65 Castrum novas -
Sv. Pelagije
- 66 Crveni Vrh
- 67 Čepičko polje
- 68 Kupanja
- 69 Lorun
- 70 Markocija
- 71 Monkodonja
- 72 Novačka pećina
- 73 Pećina Jačmica
- 74 Pećina Laganiši
- 75 Sv. Jelena
- 76 Sv. Marija Formoza
- 77 Uvala Runci

Redni broj: 64**Lokalitet: Boljun****Naselje: Boljun****Grad/općina: Boljun****Pravni status: postupak u tijeku****Razdoblje: A, SV, NV****Vrsta radova: arheološki nadzor, slučajni nalaz**

U razdoblju od 9. lipnja do 10. kolovoza 2004. g. obavljen je zaštitni arheološki nadzor iskopa kanala za kanalizaciju i vodovod u Boljunu (stručni voditelji istraživanja: Darko Komšo i dr. sc. Kristina Mihovilić; voditelj projekta: Arheološki muzej Istre u Puli; radovi financirani sredstvima investitora: Istarski vodovod d.o.o., Buzet).

Redovitim praćenjem iskopavanja kroz cijelo naselje, fotografski su dokumentirane pojedine faze radova. Iskopima kroz sve ulice i prolaze u mjestu, ustanovljeno je kako je starogradska jezgra Boljuna smještena na grebenu, često prekrivenim samo tankim slojem asfalta. Na pojedinim dionicama iskopa, posebice prema zapadnom dijelu naselja i uz njegov rub, pojavljuje se nasip bez arheoloških kulturnih slojeva, kojeg čine sipka zemlja, kamenje i recentan građevinski materijal. Od pokretnih nalaza prikupljeni su rijetki ulomci rimske (*terra nigra*), srednjovjekovne i novovjekovne keramike te ulomak koštanog pršljena s urezanim punciranim kružićima.

Izvan zone iskopa kanala, sjeverno od zgrade pošte i zapadno od crkve sv. Jurja, u jednom suhozidu, prikupljena je obrađena kamena ploča s latinskim natpisom iz rimskog razdoblja, koja je odnesena na obradu i čuvanje u Arheološki muzej Istre u Puli. Ploči je otkrhnuta lijeva strana. Debljine je 14 cm, visine 31 cm i dužine 36 cm. Sastoji se od natpisa u tri reda (?)CARISIVS/TERTIVS/(?)HS. Slova iz prva dva reda visoka su 4 cm, dok su slova iz trećeg reda visoka 3 cm.

Prikupljeni nalazi ukazuju na kontinuitet nastanjenosti mjesta od rimskog razdoblja do danas. Današnje mjesto je, barem u nadziranom dijelu iskopa, potpuno izbrisalo arheološke ostatke prethodnih razdoblja. Nakon završetka iskopa kanala i postavljanja odgovarajuće infrastrukture, kanal je zatrpan pijeskom.

Darko Komšo
dr. sc. Kristina Mihovilić

Boljun, kamena ploča s latinskim natpisom nađena u suhozidu (foto: D. Komšo)

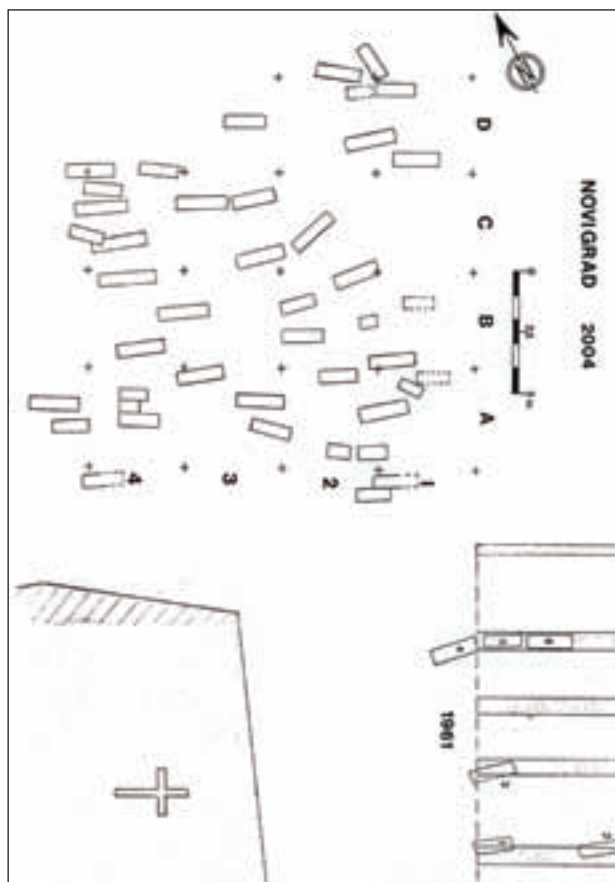
Summary

In the June – August period of 2004 protective archaeological control of the digging of a sewage and water supply channel in Boljun was carried out. The finds gathered show the continuity of the settlements in the place from the Roman period until the present day. Outside the zone of the trenching, a dressed stone slab with a Latin inscription from the Roman period was collected.

Redni broj: 65**Lokalitet: Castrum Novas – Sv. Pelagije****Naselje: Novigrad****Grad: Novigrad (Istra)****Pravni status: R-52 (povijesna urbana cjelina)****Razdoblje: SV****Vrsta radova: zaštitno iskopavanje**

U razdoblju od 15. prosinca 2003. g. do 5. ožujka 2004. g. Arheološki muzej Istre je provodio zaštitno arheološko istraživanje sjeveroistočno do župne crkve posvećene sv. Mariji, sv. Pelagiju i sv. Maksimu u Novigradu, za potrebe izgradnje muzejske zgrade novoga lapidarija (stručni voditelj istraživanja: Željko Ujčić; sudjelovali: Lara Orlić, Ivo Juričić i Jadranka Homoky; istraživanje financirano sredstvima Ministarstva kulture RH i Grada Novigrada).

Radilište do crkve sv. Pelagija sastojalo se od dvije povezane terase: zapadne (cca 13x8 m – apsolutna visina 5,28

Područje iskopa kod crkve sv. Pelagija (crtež: Ž. Ujčić)

Groblje kod crkve sv. Pelagija (foto: E. Morović)

m) i istočne (cca 16,5x10 m – apsolutna visina 4,21 m). Na području istočnog sektora iskopavan je sloj crvenice mjestimice do relativne dubine 0,75 m (apsolutna visina 3,46 m), a na području zapadnog sektora također sloj crvenice mjestimice do relativne dubine 1,50 m.

Na području iskopa temelja budućeg objekta ukupno su ubicirana 43 kosturna groba, plitko ukopa u crvenicu. Unutar sedam grobova istraženi su dodatni regularni ili dislocirani ukopi, te su ukupno ekshumirani kosturni ostaci pedeset i jedne osobe. Od obrađenih grobnih cjelina četiri groba su ranije bila značajnije oštećena recentnim kanalima, dok su ostali bili gotovo u cijelosti dobro očuvani. Grobovi su bili uglavnom ukopani na apsolutnoj visini cca 3,45 – 4,24 m, odnosno, najdublji ukopani na relativnoj dubini do 75 cm (istočni sektor) te na relativnoj dubini do 1,50 m (zapadni sektor).

Kod najvećeg broja grobova naglašen je uzglavni i donožni neobrađeni kamen (najčešće okomite škrlje), dok su pri nekim ukopima manje škrlje pokrivalo glavu, stopala ili neki drugi dio tijela. Samo je jedan grob bio u potpunosti prekriven škrljama, a u nekoliko slučajeva grob je bio okružen manjim škrljama i kamenjem. Gotovo svi pokojnici imaju ruke ispružene uz tijelo. U grobovima nije bilo priloga, sporadično su prikupljeni manji ulomci posuđa grube fature ili ulomci antičke opeke. Orijentacija grobova je uglavnom pratila smjer obližnje crkve, tj. glava na zapadu (najčešći azimuti u rasponu 96° – 134°) s pojedinačnim većim otklonima (83°, 91°, odnosno 150°, 170°). Naime, dio udaljenijih ili moguće kasnijih grobova smješten je u pojasevima (nepravilnim grobnim redovima) s otklonom od glavnog izvorišta – začelja crkve.

Navedeni grobovi dio su velike grobljanske cjeline koja se u horizontalnoj startigrafiji postupno protezala južno,

Groblje kod crkve sv. Pelagije, grob br. 10 (foto: Ž. Ujčić)

istočno i sjeverno od crkve, sve do današnje gradske lučice – Mandrača, kako napose upućuju slični ili istovjetni arheološki nalazi posljednjih nekoliko desetljeća (Marušić 1989; Ujčić 1997). Groblje svojim položajem i tipološkim karakteristikama pripada organiziranom ranokršćanskom cemeteriju *sub divo*, odnosno ranosrednjovjekovnom groblju, čije je težište pripadajuća crkva *extra muros* prvobitnog kastruma: Castellum Novas, odnosno ranosrednjovjekovnog novoga grada: Civitas Nova – Neapolis – Emonia (Parentin 1972; Jurković 1997).

Literatura:

Jurković 1997 Miljenko Jurković, Novigrad istarski između 7. i 12. stoljeća, Kulturno povijesni vodič 6, Muzej Hrvatskih arheoloških spomenika, Split, 1996.

Marušić 1989 Branko Marušić, Kasnoantički kaštel Novigrad (Istra) u svjetlu arheološke građe, Diadora 11, Zadar, 1989.

Parentin 1974 L. Parentin, Cittanova d'Istria, Trieste, 1974.

Ujčić 1997 Željko Ujčić, Prilog poznavanju ranokršćanskog i ranosrednjovjekovnog groblja u Novigradu, arheološka istraživanja u Istri, Izdanja HAD, 18, Zagreb, 1997.

Željko Ujčić

Summary

During 2004, the Archaeology Museum of Istria carried out protective archaeological investigation alongside the Parish Church of St Pelagius in Novigrad, Istria. In total, 43 skeleton graves were investigated in the area of the excavation. Inside seven graves, addition regular or displaced burials were explored, and in total the exhumation of the skeletal remains of 51 persons was carried out.

In the case of most of the graves, alongside the head and next to the feet, an undressed stone was placed, while in some of the burials, small pieces of stone covered the head, the feet or some other part of the body. Almost all the deceased had their arms stretched straight along their bodies. There were no grave goods present. Small shards of coarse facture crocks or ancient bricks were found sporadically. In their orientation the graves largely followed the lie of the nearby church. The graves are part of a cemetery unit that belonged to the organised Early Christian church *extra muros* of the original *castrum* – *Castelleum Novas*, or new castle: *Civitas Nova* – *Neapolis* – *Emonia*.

Redni broj: 66

Lokalitet: Crveni Vrh

Naselje: Savudrija

Grad/općina: Umag

Pravni status: -

Razdoblje: P, A, SV, NV

Vrsta radova: rekognosciranje

Za potrebe tvrtke Hidroelektra-projekt d.o.o. iz Zagreba, tijekom svibnja 2004. g., djelatnici Arheološkog muzeja Istre izvršili su rekognosciranje područja budućeg golf-igrališta

Crveni Vrh, Valfontana, ulomak kamenog sarkofaga (foto: D. Komšo)

oko Crvenog Vrh, približne veličine 1 km² (stručni voditelj rekognosciranja: dr. sc. Kristina Mihovilić, Tatjana Bradara i Darko Komšo – Arheološki muzej Istre u Puli; voditelj projekta: Arheološki muzej Istre u Puli; rekognosciranje financirano sredstvima Golf Investa d.d. iz Zagreba). Pregledano područje udaljeno je 3 kilometra od mjesta Savudrija u smjeru istoka, na nadmorskoj visini između 20 i 50 metara. Smješteno je na naslagama krednih vapnenaca. Sastoji se od velikih, plodnih vrtača i razmjerno strmih brežuljaka obraslih makijom, hrastom, lovorom i borovima. Površinski sediment uglavnom čini crvenica, razvijena na vapnencima, koja je uglavnom erodirala s brežuljaka u vrtače, gdje se nataložila u debelim naslagama.

Na temelju dostavljene dokumentacije, terenskih podataka i topografske karte, dokumentirani su sljedeći lokaliteti:

Valfontana

U naselju Valfontana, na privatnom posjedu, sjeverozapadno od same zone budućeg golf-igrališta, zabilježen je ulomak kamenog sarkofaga iz rimskog razdoblja i ulomak kućnog praga. Nedaleko od ovih spolija, uz samu zonu igrališta, nalazi se crkva sv. Lovre, datirana u 12. st., u čijoj se blizini nalaze izvor i lokva. Navedeni nalazi ukazuju na postojanje arheološkog lokaliteta u neposrednoj okolici, vjerojatno na području crkvice sv. Lovre.

Kota 46

Na koti 46, između naselja Alberi i Crveni Vrh, a na području izgradnje nove crkve, prikupljeni su ostaci prapovijesne keramike i zabilježeni mogući ostaci gradinskog bedema. Navedeni nalazi ukazuju kako se na tom mjestu vjerojatno nalazilo gradinsko naselje. Osim navedenog, na vrhu su sačuvana i dva novovjeka bunkera.

Valkadin

U velikoj vrtači u blizini estavele, zabilježena je veća gromača, promjera 10 m i visine 1,5 m. Zasiurno je nastala umjetnim djelovanjem. Vidljivo je kako zemljani nasip prekriva unutrašnje kamenje. Navedeno ukazuje na moguću prapovijesni objekt.

Arheološkim terenskim pregledom područja veličine 1 km², u okolici Crvenog Vrh, ustanovljeno je postojanje nekoliko do sada nepoznatih arheoloških nalazišta.

Darko Komšo
dr. sc. Kristina Mihovilić
Tatjana Bradara

Summary

At the request of the firm Hidroelectra-projekt d.o.o. of Zagreb, during 2004, staff of the Archaeological Museum of Istria carried out a reconnoitring survey of the site of the future golf course in the area of Crveni Vrh, 3 km east of Savudrija.

Several potentially interesting sites from the prehistoric and ancient periods were recorded.

Redni broj: 67

Lokalitet: Čepičko polje

Naselje: -

Grad/općina: Kršan, Pićan

Pravni status: -

Razdoblje: P, A, SV, NV

Vrsta radova: rekognosciranje

Tijekom 2004. g. nastavljeno je geoarheološko rekognosciranje rubova Čepičkog polja (stručni voditelj: Darko Komšo, Arheološki muzej Istre iz Pule; voditelj projekta: Arheološki muzej Istre iz Pule, Department of Archaeology – University of Cambridge, Velika Britanija; radovi financirani sredstvima McDonald Instituta iz Cambridgea, Velika Britanija te sredstvima Arheološkog muzeja Istre u Puli). Geoarheološko rekognosciranje obavlja se u sklopu projekta „Palaeoenvironmental and Archaeological Record in Čepičko Jezero and its Hydrological Basin (Istria, Croatia) – Water Resources in Karstic Regions since the LGM“, kojeg je pokrenuo mr. Andrea Balbo 2003. g. (French 2004), i koji je dio projekta „Paleolitička i mezolitička nalazišta na sjevernom Jadranu“ (Miracle 2004).

Težište istraživanja je današnje Čepičko polje, koje je bilo veliko slatkovodno jezero do 1932. g., kada je isušeno. Prirodno je otjecalo na zapad i jug u rijeku Rašu te podzemnim kanalima u Plominski zaljev. Veličina jezera se mijenjala tijekom godišnjih doba, ovisno o razini pritoka i padalina (po tim značajkama slično je ostalim kraškim poljima). Čepičko jezero potvrđeno je u razdoblju srednjeg vijeka povijesnim izvorima i mapama. Ovakav okoliš, ako se pretpostavi njegovo postojanje tijekom kasnog glacijala i ranog postglacijala, bio je izuzetno bogat prirodnim sredstvima i privlačan za boravak ljudima iz razdoblja prapovijesti. Nadalje, postoji izrazita mogućnost da su na obalama nekadašnjeg jezera, radi velike zasićenosti sedimenata vlagom, sačuvani organski ostaci. U jezerima su često sačuvani veoma detaljni tragovi paleookoliša, uključujući i ljudske promjene okoliša.

Tijekom preliminarog rekognosciranja u ljeto 2003. g. mr. A. Balbo i D. Komšo zabilježili su veći broj izrađevina od cijepanog kamena na dotad nepoznatom nalazištu na otvorenom, smještenom na južnom rubu Čepičkog polja, u vinogradu kod sela Kostadini. Taj nalaz potvrdio je poten-

cijal područja za daljnje rekognosciranje. Tijekom ožujka 2004. g. obavljeno je daljnje rekognosciranje (Balbo, Komšo, Miracle 2004). Novoprikupljene cijepane izrađevine kod sela Kostadini tipološki su smještene u razdoblje mezolitika. Zabilježeno je novo nalazište cijepanih izrađevina od kamena na otvorenom, kod obližnjeg sela Longovići. Pokazalo se kako drugi rubovi polja imaju mali potencijal, zbog mjestimičnog brzog taloženja, odnosno erozije sedimenata.

U razdoblju od tri tjedna, tijekom srpnja i kolovoza, nastavljeno je geoarheološko rekognosciranje kojeg je vodio mr. A. Balbo uz 3 – 4 studenta arheologije. Zabilježeno je 16 novih nalazišta cijepanih izrađevina od kamena duž južnog i zapadnog ruba Čepićkog polja. Ukupno je prikupljeno 350 izrađevina: uglavnom rožnjak, keramika i jedan ulomak opsidijana. Preliminarna obrada cijepanih izrađevina ukazuje kako se veći dio nalazišta može datirati u razdoblje mezolitika, dio u razdoblje neolitika, dok se dio materijala može datirati u gornji, a možda i srednji paleolitik. Erodirane padine, sipari i sistemi paleoterasa su preliminarno mapirani. Iz dva otvorena profila tla uzeti su uzorci za mikromorfološke i granulometrijske analize. Prikupljene informacije mr. A. Balbo koristi za izradu sveobuhvatne baze podataka i digitalnih mapa, koje dijele cijelo područje na geomorfološke cjeline i kategorije mogućeg korištenja određenih zona tijekom prapovijesti.

Tijekom kolovoza, u Čepićkom polju načinjena je bušotina duboka 17,43 m – radovi izvedeni u suradnji: University of Cambridge (mr. A. Balbo), Građevinski fakultet Sveučilišta u Rijeci (mr. J. Rubinić), GEO-5 Rovinj (M. Mihovilović) i SAZU (dr. M. Andrić). Prikupljeni podaci iz jezgre pružit će

informacije o promjenama polja i nekadašnjeg pripadajućeg plitkog jezera, njegovih rubova, kao i klime jadranske zone. Preliminarni pregled jezgre ukazuje kako površinskih 5 m nema sačuvanog polena, što je posljedica isušivanja jezera tijekom prve četvrtine 20. st. Ipak, sedimentološki slijed dubljih slojeva je izniman zbog detaljnih i odlično sačuvanih slojeva iz razdoblja nakon kasnog glacijala, što je novost za krašku sjevernojadransku regiju. Analize jezgre će dati raznovrsne podatke o klimatskim i antropogenim promjenama, usporedive s rezultatima iz susjednih krajeva i cijele jadranske zone. Laboratorijska analiza jezgre bit će provedena u Cambridgeu.

Prikupljeni podaci potvrđuju neke od pretpostavki. Slijed slojeva dobiven bušenjem polja ukazuje kako je plitko jezero postojalo većinu vremena od razdoblja kasnog glacijala do danas, dok su do sada izvori davali podatke o postojanju jezera samo od srednjeg vijeka. Također, prikupljeni nalazi ukazuju na naseljenost od gornjeg paleolitika, a možda i ranije.

Mezolitička nalazišta na otvorenom iznimno su rijetka i slabo poznata duž obala istočnog Jadrana, te u kraškim područjima šire regije. Malobrojnost nalazišta navela je mnoge na zaključke kako je ovo područje tijekom mezolitika bilo slabo naseljeno ili kako je većina nalazišta uništena različitim procesima nakon taloženja. Rezultati ovog rekognosciranja počeli su popunjavati praznine u našim saznanjima o mezolitu.

Tijekom proljeća i ljeta 2005. g. nastavit će se rekognosciranje radi prikupljanja nalaza sa zabilježenih nalazišta, te otkrivanjem novih nalazišta. Planirano je istraživanje manjih probnih sondi na dijelu nalazišta radi određivanja sačuvanosti kulturnih slojeva.

Čepićko polje, nalazi izrađevina od cijepanog kamena (foto: A. Balbo)

Literatura

Balbo, Komšo, Miracle 2002 Andrea Balbo, Darko Komšo, Preston T. Miracle, Geoarchaeological survey of Čepićko polje and part of its hydrological basin (Istria, Croatia): Report on the first field season, *Histria archaeologica*, 33, Pula, 2002: 265 – 276.

French 2004 Charles French, Charles McBurney Geoarchaeology Laboratory, McDonald Institute for Archaeological Research - Annual Report 2003-2004, Cambridge, 2004: 26 – 30.

Miracle 2004 Preston T. Miracle, Hunters and Herders in Istria, Croatia: Study and Survey Season 2004., McDonald Institute for Archaeological Research - Annual Report 2003-2004, Cambridge, 2004: 48.

Darko Komšo
mr. Andrea Balbo
dr. sc. Preston T. Miracle

Summary

During 2004, geo-archaeological survey work of the edges of Čepićko polje was continued. Eighteen sites in the open ground were found, at which potsherds and chipped artefacts of obsidian and horn were found, dating from the Palaeolithic, Mesolithic and Neolithic. A bore 17.43 m deep was made in Čepićko polje, and the core was sent for further analysis.

Redni broj: 68**Lokalitet: Kupanja****Naselje: Vabriga, Tar****Grad/općina: Poreč****Pravni status: R-109****Razdoblje: A****Vrsta radova: podvodno istraživanje**

U sklopu međunarodnog projekta pod nazivom „Istra i more“ (vidi ovdje: r.br. 69), tijekom srpnja i kolovoza 2004. g. odvijala su se i podvodna arheološka istraživanja na antičkom vivariju, neposredno uz poluotok Kupanju. Ekipa se sastojala od osam autonomnih podvodnih ronilaca. Nosilac projekta je Zavičajni muzej Poreštine, Poreč (voditelj projekta i podvodnog istraživanja: Vladimir Kovačić; stručni voditelji: Marie-Brigitte Carre, Université de Marseille, Centre Camille Jullian d'Aixen-Provence – Francuska i Rita Auriema sa Università di Lecce – Italija; istraživačkoj ekipi aktivno se pridružila i Snježana Karinja iz piranskog Pomorskog muzeja „Sergej Mašera“).

Avionskim snimkom, napravljenim radi potrebe geodetske izmjere, otkriven je do sada nepoznat antički vivarij koji ima skoro četvrtast oblik unutar kojega se nalaze četiri bazena, od kojih tri imaju elipsoidan, a jedan trokutast oblik. Ovaj vivarij jedan je od najvećih na Mediteranu i ukupna mu je površina cca 2500 m². Veličina pojedinih bazena varira između 600 i 700 m². Visina zidova od dna do vrha zida na pojedinim mjestima iznosi 4 – 7 m, dok je visina od vrha grebena i površine cca 2 – 2,50 m. Do ovih se podataka došlo nakon što je obavljeno geodetsko snimanje terena. Dubina pješčanog nanosa u bazenima je iznosila 2,20 m.

Cilj akcije bio je otkriti način gradnje vivarija te ustanoviti može li se unutar urušenih zidova naći struktura zidanih arhitektonskih građevinskih elemenata. Radi toga napravljena je jedna sonda dužine 11 i širine 4 m u dijelu istočnog zida. Radom mamut-sisaljkama odstranjen je dio kamenog nasipa tehnikom stavljanja kamenja u PVC šuplje kutije, te su iste podvodnim balonima transportirane na odlagalište. Na taj način odstranjeno je cca 25 m³ materijala te se došlo do dubine sonde 2,30 m. Ekipa se sastojala od četiri para koji su se zamjenjivali, tako da je napravljeno 96 urona, što iznosi 200 sati rada pod vodom.

Ustanovljeno je da je vivarij građen na način da se brodovljem dovozio kamen lomljenac, nasipavan za potrebe temeljne stope na kojoj je kasnije dozidan kameni zid koji je radi svoje visine i starosti, od skoro 2000 godina, potpuno urušen, pa radi toga bazeni imaju elipsoidan oblik. Bazeni su u originalnoj izvedbi imali četvrtast oblik. Sličnu gradnju opisuje Plinije kada govori o načinu gradnje jedne antičke brane. Od pokretnih nalaza nije pronađeno gotovo ništa, osim nešto manjih ulomaka tegula, imbrexa i jednog keramičkog pršljena.

Avionski snimak poluotoka Kupanja (foto: V. Kovačić)

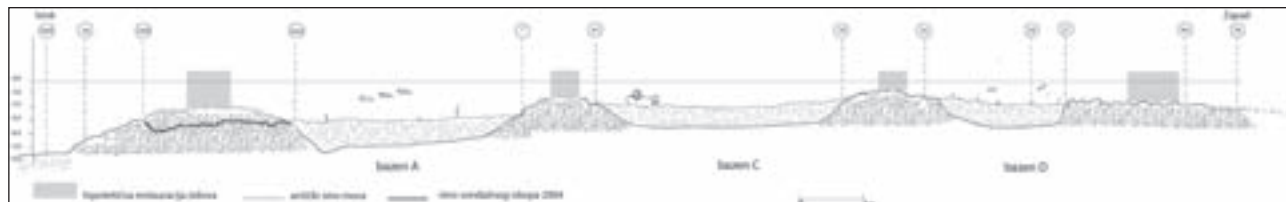

Kupanja, iskopana sonda istočnog zida vivarija (foto: V. Kovačić)

Literatura

Conta 1972 G. Conta, Note sulla peschiere marittime nel mondo romano, in: Schmiedt, 215-236, Firenze, 1972.

Gianfrotta 1999 A. P. Gianfrotta, Archeologia subacquea e testimonianze di pesca, Melanges de l'Ecole Francaise de Rome 111, Roma, 1999: 9 - 36.

Kupanja, presjek vivarija (izradio: V. Kovačić)

Higginbotham 1997 J. Higginbotham, *Piscinae. Artificial Fishponds in Roman Italy*, Chapell Hill, 1997.

Rustico 1999 L. Rustico, *Peschiere romane*, Melanges de l'Ecole Francaise de Rome 111, Roma, 1999: 51 - 66.

Schmiedt 1972 G. Schmiedt i grupa autora, *Il livello antico del Mar Tirreno*, Firenze, 1972.

Vladimir Kovačić, prof.

Summary

An aerial photograph indicated a new find of an ancient underwater *vivarium*, located alongside the Kupanja Peninsula. The *vivarium* has a practically square shape, and consists of four pools for fish rearing. During 2004, underwater investigations were carried out, and a probe was made into part of the one of the walls to find out how it was constructed. It was established that the wall was masonry-built upon a rubble fill foundation, but no traces were found of it, for it was destroyed during the past.

The *vivarium* is one of the largest in the Mediterranean, and has an area greater than 2500 square metres, each pool accounting for some 600 – 700 square metres. The height of the walls from the bottom to the top of the wall reef comes to from 4 to 7 m, while there are about 2 m to the surface. The investigation will be continued during 2005.

Redni broj: 69

Lokalitet: Lorun

Naselje: Vabriga, Tar

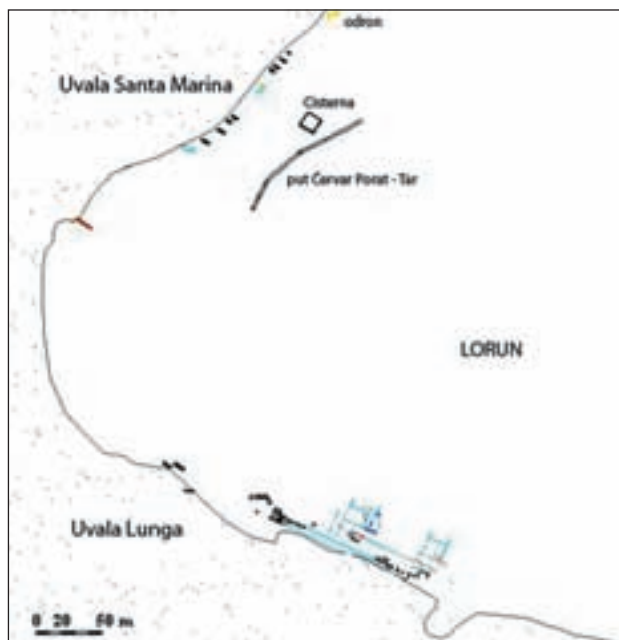
Grad/općina: Poreč

Pravni status: P-252

Razdoblje: A

Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Tijekom srpnja i kolovoza 2004. g. obavljena su arheološka istraživanja na poluotoku Lorunu, gdje se nalazi jedna od najvećih figlina Istre vezana na *villae rusticae*. Istraživano je

Poluotok Lorun s položajem nalazišta (izradio: V. Kovačić)

na k.č. 876/I, k.o. Vabriga, nasuprot Marine Červar – Porta. Zavičajni muzej Poreštine iz Poreča kao odgovorni nosilac međunarodnog arheološkog projekta pod nazivom „Istra i more“ (voditelj projekta: Vladimir Kovačić). Istraživanja se provode u suradnji s: Centre Pierre Paris de l'Universite de Bordeaux III – Francuska (stručni voditelj: Francis Tassaux) i Dipartimento di Scienze dell'Antichità della Facoltà di Lettere e Filosofia dell'Università degli Studi di Padova – Italija (stručni voditelj: Guido Rosada). Financijska sredstva osigurao je Grad Poreč, Turistička zajednica Tar - Vabriga i međunarodne institucije sudionice na projektu. Postoji ideja da se nakon završetka arheoloških istraživanja ondje formira arheološki park veličine cca 50 ha.

Nakon deset godina istraživanja i iskopavanja, kako kopnene tako i podmorske arheologije (vidi ovdje: r.br. 68), vođenja svekolike dokumentacije te postava prigodne izložbe s pratećim katalogom u Zavičajnom muzeju Poreštine pod nazivom „Od masline do amfore“ (2000. g.) te 2001. g. tiskane stručne publikacije „Loron (Croatiae)“, 2004. g. nastavljena su iskopavanja i istraživanja na lokalitetu Lorun. U proljeće je počelo pripremanje terena: strojnom muljačom usitnjena je sva narasla zelena vegetacija na površini od 3000 m² te su mjestimice ostavljena krupnija stabla radi hladovine. Na očišćenom terenu obavljena su sva geofizička istraživanja (geofizička sondiranja, georadar, magnetometrija ...).

Tijekom srpnja i kolovoza 2004. g. obavljena su arheološka istraživanja na poluotoku Lorunu. Arheološka ekipa sastojala se od 28 članova koji su radili na sektorima C i D. Istraženo je i iskopano područje površine cca 306 m². Nađena arhitektura nalazi se na terasastom terenu i doseže dubinu 1,90 m i sama naliježe na kamen živac. Otkriveni zidovi građeni su od pravilno oblikovanih tesanih kamenih blokova (škrljac) vezanih u kameni mort. Nađeni zidovi najvjerojatnije su dijelovi velikog *horreuma* s kamenim bazama za stupove. Unutar tog velikog prostora nalazi se jedna manja zidana prostorija: možda dio stambenog objekta iz 4. st. Nađena arhitektura i raznovrsni antički pokretni nalazi (pečatirane: amfore Sisenna i *terra sigillata* Venus Sissenae) datira u vrijeme od 1. st. pr. Kr. do 5. st.

Nedaleko od arheološkog terena prema sjeverozapadu oko i unutar antičke cisterne uklonjena je narasla vegetacija. Dimenzije cisterne su 12x12 m, zidovi dosižu visinu 2,20 m, a njihova debljina je 0,60 cm. Vidljivi su i tragovi vanjskog kamenog opločenja. S unutrašnje strane uočljivi su kutni utori s nosačima, a služili su kao oslonac za lučnu krovnu konstrukciju.

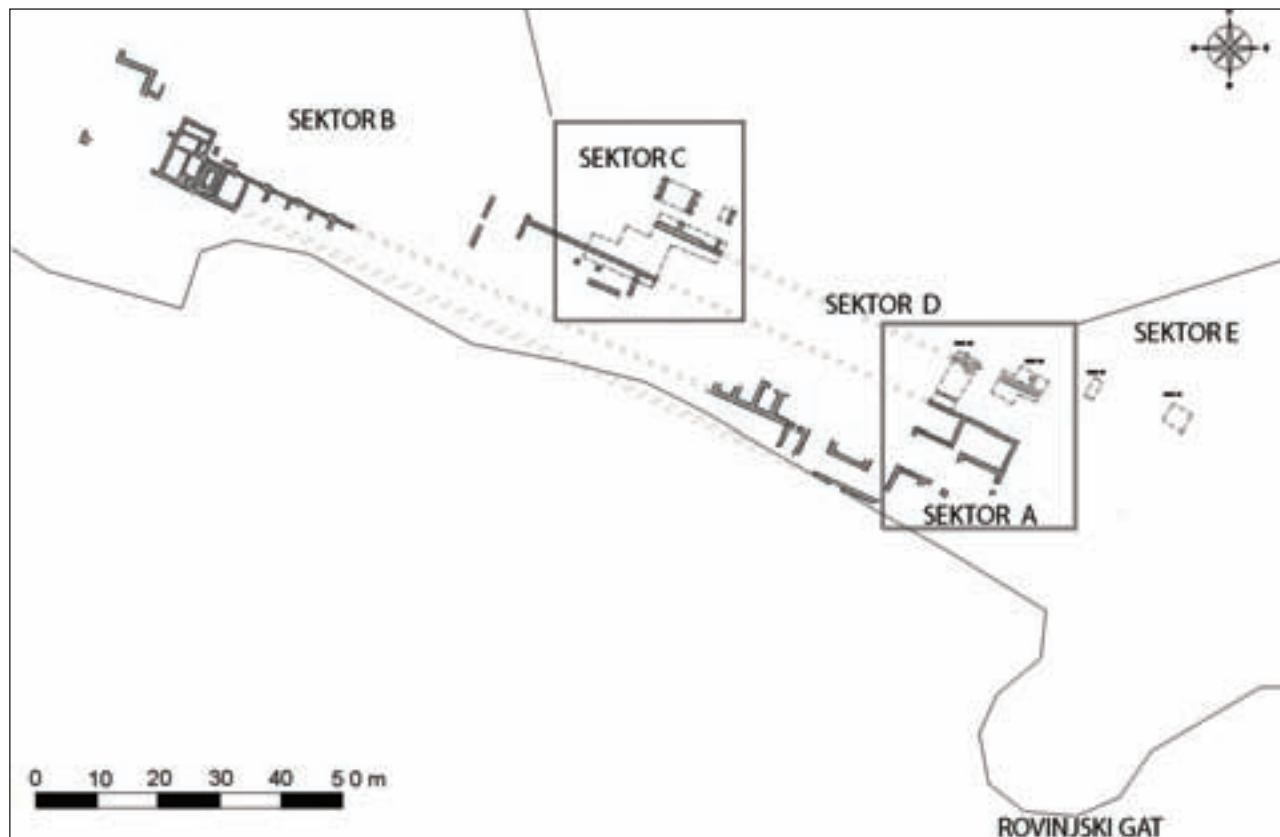
Svi nađeni sitni pokretni nalazi nakon arheološke obrade na terenu, pohranjeni su u Zavičajnom muzeju Poreštine u Poreču. Nađena arhitektura konzervirana je in situ.

Literatura

Kovačić, Tassaux 2000 V. Kovačić, F. Tassaux, *Od masline do amfore/Dall'olivo all'anfora*, Poreč, 2000.

Tassaux, Matijašić, Kovačić 2001 F. Tassaux, R. Matijašić, V. Kovačić, *Loron (Croatie), Un grand centre de production d'amphores à huile istriennes (Ier-le S. P.C.)*, Ausonius-Publications, Mémoires 6, Bordeaux, 2001.

Vladimir Kovačić, prof.

Lorun, arheološka istraživanja 2004. g. (izradio: V. Kovačić)

Summary

An international project is carrying out the archaeological investigation of the ancient site in the immediate vicinity of the city of Poreč, on the Lorun Peninsula. Here there is one of the largest *figlina* in the area of Istria, and it is related to a *villa rustica*. The investigation has lasted for ten years already.

In the 2004 campaign, about 306 square metres of land were investigated. As well as ancient architecture, which has been conserved in the meantime, quite a lot of movable finds have been excavated, coming from the 1st century BC to the 5th century AD.

Redni broj: 70

Lokalitet: Markocija

Naselje: Markocija

Grad/općina: Buje

Pravni status: -

Razdoblje: P, A, NV

Vrsta radova: rekognosciranje

Za potrebe Golf Investa d.d. iz Zagreba, tijekom travnja 2004. g. obavljena je rekognosciranje područja budućeg golf-igrališta na Markociji, približne veličine 1 km² (stručni voditelji rekognosciranja: dr. sc. Kristina Mihovilić, Tatjana Bradara, Darko Komšo – Arheološki muzej Istre u Puli; voditelj projekta: Arheološki muzej Istre u Puli; rekognosciranje financirano sredstvima Golf Investa d.d. iz Zagreba). Pregledano područje udaljeno je 5 kilometara od Buja u smjeru sjeverozapada, na nadmorskoj visini između 90 i

110 m. Smješteno je u krškom području, u naslagama vapnenaca donjokredne starosti. Čitav kraj je brežuljkast, pun većih i manjih vrtača. Površinski sediment uglavnom čini crvenica, razvijena na vapnencima, erodirana s brežuljaka u vrtače, gdje se nataložila u debelim naslagama.

Na temelju dostavljene dokumentacije, terenskih podataka i topografske karte, dokumentirani su sljedeći lokaliteti:

Jama kod Markocije

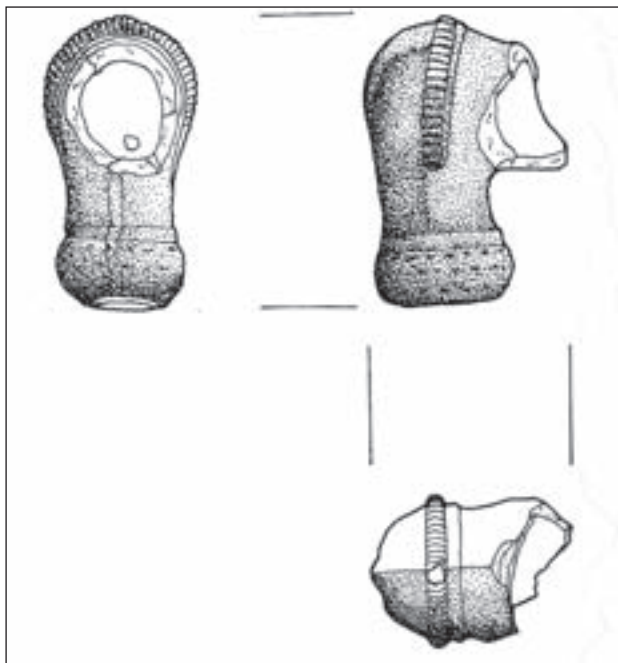
Sjeverno od stancije Markocija, na udaljenosti od 600 m, nalazi se speleološki objekt s vertikalnim ulazom. Navedeni objekt nije istražen i potrebno je obaviti speleološki pregled, dokumentiranje jame, te ustanoviti eventualno korištenje jame u prošlosti.

Vrtača kod stancije Farnazine

U vrtači smještenoj 400 m jugoistočno od stancije Far-

Markocija, pećina kod stancije Markocije (foto: D. Komšo)

Markocija, fragment lule iz pećine kod stancije Markocije (crtež: I. Juričić)

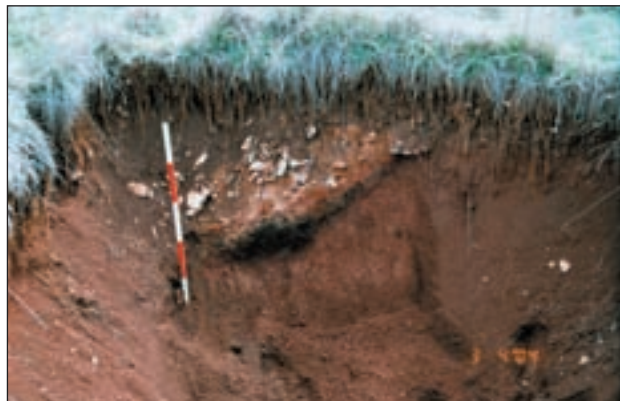
nazine, na obrađenoj površini zamijećena je struktura od pečene zemlje nepoznate namjene. Izmjerene su koordinate i obavljena je fotodokumentacija tvorevine.

Pećina kod stancije Markocija

Pećina je smještena 500 m zapadno od stancije Markocija u maloj vrtači s okomitim zidovima visine do 4 m. Ima jedan ulaz, a sastoji se od jedne prostorije dimenzija 15x12 m, iz koje vode dva kanala dužine 10 m. Površinski sediment sastoji se od humusa i urušenog kamenja. U pećini se nalazi suhozidna konstrukcija u obliku otvorenog pravokutnika s tri stranice. Prikupljena je recentna keramika, ulomak lule te životinjske kosti. Ova pećina je dosad bila nepoznata u arheološkoj i speleološkoj literaturi. Površinski nalazi upućuju na vjerojatno korištenje pećine potkraj 19. st. i tijekom prve polovice 20. st.

Suhozidne konstrukcije u blizini pećine kod Markocije

U neposrednoj blizini, 50 m istočno od pećine, nalaze se suhozidne konstrukcije pravokutnog i kružnog tlocrta, nepoznate namjene, vjerojatno korištene kao pastirska skloništa.

Markocija, vrtača u blizini stancije Markocije (foto: D. Komšo)

Prapovijesni nalazi u vrtači kod stancije Markocija

U vrtači smještenoj 150 m jugozapadno od stancije Markocija, investitor je načinio tri pokusna iskopa za svoje potrebe u kojima su nađeni materijalni ostaci iz prapovijesnih razdoblja. U profilima pokusnih iskopa, na dubini između 60 i 100 cm, kao i u izbačenoj zemlji, prikupljeni su ulomci keramičkih posuda, okvirno datiranih u prapovijesno razdoblje. To je prvo arheološko nalazište u Istri nađeno u vrtači.

Dvije grupe gromača u blizini stancije Markocija

Kod stancije Markocija, u neposrednoj blizini vrtače s prapovijesnom keramikom, nalaze se dvije grupe gromača. Prva grupa je udaljena od stancije Markocija 350 metara u smjeru jugozapada, te 150 m jugozapadno od središta vrtače, a sastoji se od 5 vidljivih malih kamenih gromača promjera 3 – 4 m, visine između 50 i 100 cm.

Druga grupa smještena je 250 m jugozapadno od stancije, te 100 m južno od centra vrtače, a sastoji se od šest vidljivih malih kamenih gromača promjera 3 – 4 m, visine između 50 i 100 cm. Na njima nisu zamijećeni nalazi, te nije jasno je li riječ o raščišćavanju terena ili o tumulima.

Gromača i vapnenica kod stancije Markocija

Jugozapadno od stancije Markocija, na udaljenosti od 200 m, nalazi se zidana, urušena vapnenica, plitak, površinski kamenolom rabljen za potrebe vapnenice i velika gromača koja sadrži otpadni materijal iz vapnenice.

Arheološki nalazi u vrtači i zidana lokva u blizini stancije Markocija

U vrtači koja se nalazi 100 m južno od stancije Markocija investitor je načinio tri pokusna iskopa za svoje potrebe. U profilima, kao i u izbačenoj zemlji, prikupljeni su ulomci keramičkih posuda rađenih na kolu. U iskopu u sredini vrtače, zamijećena je tvorevina sastavljena od pečenog sedimenta crne boje na dnu, iznad koje se nalazi sloj crvenkastog sedimenta te lomljeni i paljeni vapnenac. Vjerojatno je riječ o ostatku vapnenice, za što postoje usporedbe u Dalmaciji (Kostić 2003). Na rubu vrtače nalazi se zidana lokva s pristupnim stubama usječenim u matičnu stijenu.

Antičko nalazište kod stancije Markocija

U neposrednoj blizini stancije Markocija, oko 100 m u smjeru istoka, nađeni su ostaci rasute antičke građevinske keramike (tegule, kanalice). Stancija Markocija značajna je i kao etnološko područje sa sačuvanom kućom, gospodarskim objektima i krušnom peći.

Suhozidni objekti i gromača kod vrtače

Uz cestu Ljubljanijska – Skarlanija, oko 600 m istočno od stancije Markocija, nalaze se ostaci razrušene suhozidne konstrukcije, gromače i garme uzidane u suhozid koji opasuje vrtaču.

Terenski pregled okolice sela Markocija dao je niz zanimljivih rezultata. Prije ovog rekognosciranja, nije bilo poznato niti jedno arheološko nalazište, nisu zabilježeni nikakvi etnografski objekti i nije se znalo za postojanje pećine. Najvažniji su nalazi u tri vrtače, od kojih se u jednoj nalaze keramički ostaci iz prapovijesnih razdoblja, a u druge dvije vrtače ostaci iz kasnijih razdoblja. Potrebno je napomenuti kako su ti nalazi nađeni isključivo zato što su investitori obavili pokusne iskope za svoje potrebe.

Većina vrtača je neobrađena ili plitko orana, a kako su arheološki slojevi u vrtačama zatrpani debljim slojem erodiranog/naplavljenog sedimenta, otežano je nalaženje materijalnih ostataka iz prapovijesnih i kasnijih razdoblja. Uz već poznata nalazišta u Dalmaciji (Kostić 2003; Šuta, Katavić 2003), ovo su prva nađena arheološka nalazišta u vrtačama Istre. Rekognosciranje malog područja približne veličine 1 km², uputilo je na postojanje čitavog niza dosad nepoznatih nalazišta. Novootkrivena arheološka i etnografska nalazišta, od iznimne su važnosti za to slabo istraženo područje i svjedoče o kulturno-povijesnom bogatstvu sjeverozapadnog dijela istarskog poluotoka.

Literatura

Kostić 2003 M. Kostić, Prapovijesno naselje u vrtačama: Otišić, Vlaka, Histria Antiqua, 11, Pula, 2003: 121 – 128.

Mihovilić, Bradara, Komšo 2004 Kristina Mihovilić, Tatjana Bradara i Darko Komšo, Arheološka reambulacija područja Markocije kod Buja. Obavijesti HAD, XXXVI /2, Zagreb, 2004: 68 – 73.

Šuta, Katavić 2003 I. Šuta, V. Katavić, Arheološka zaštitna istraživanja i rekognosciranja na području sela Vučevica u zaleđu Kaštela, (izvještaj).

Darko Komšo
dr. sc. Kristina Mihovilić
Tatjana Bradara

Summary

During April 2004, staff of the Archaeology Museum of Istria carried out a reconnoitring survey of the area of the future golf course in Markocija, some 5 km from the town of Buje, in the NW direction.

Thirteen sites were documented. Before this survey, not a single archaeological site was known, nor were any ethnographic structures recorded, and the existence of the cave was not even known. The find of archaeological remains in a sinkhole, the first of their kind on Istria, deserves particular comment. The newly discovered sites are of exceptional importance for this poorly researched area, and testify to the great cultural and historical riches of the NW of the Istrian peninsula.

Redni broj: 71

Lokalitet: Monkodonja (Moncodogno)

Naselje: Kokaletovica

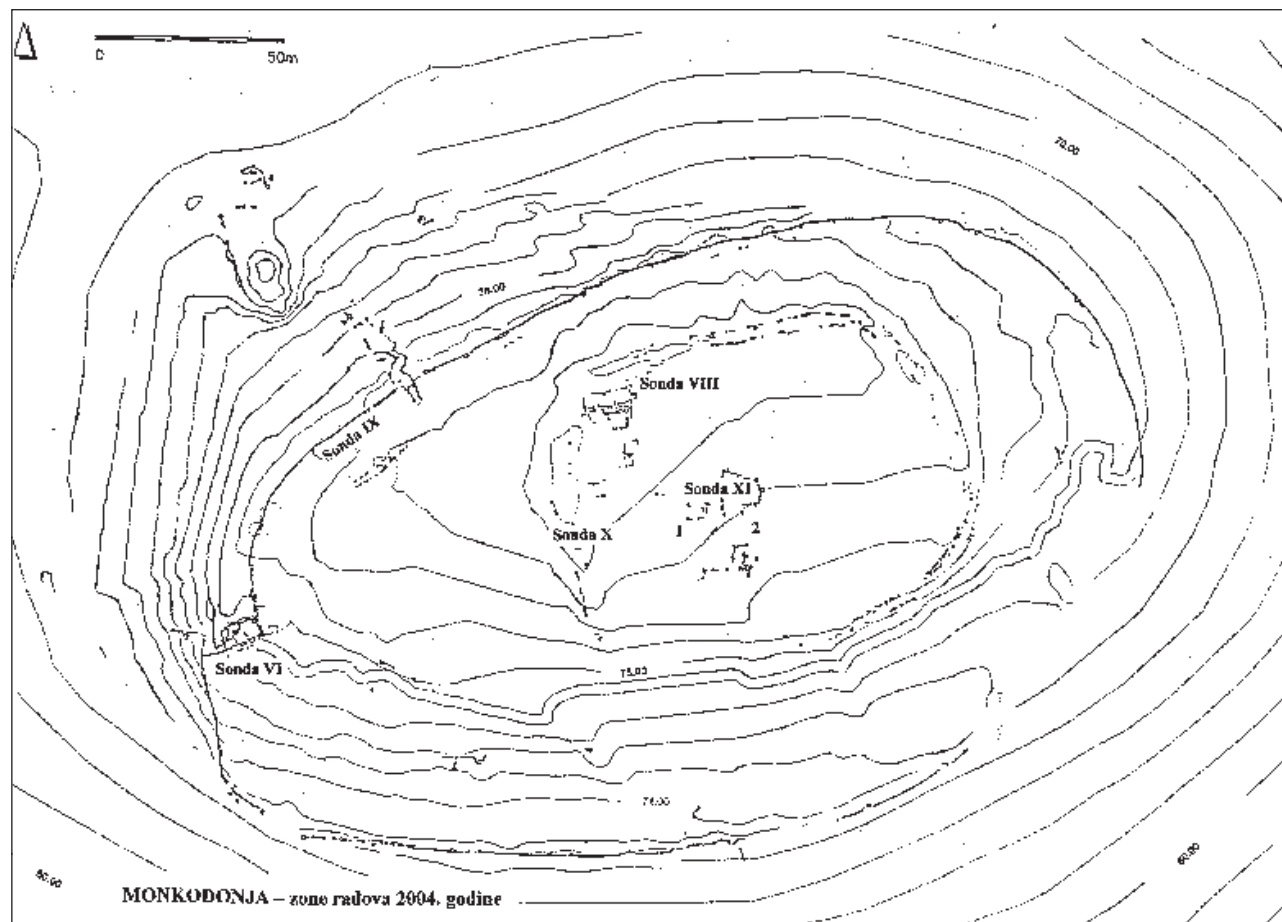
Grad/općina: Rovinj

Pravni status: Z-94

Razdoblje: P

Vrsta radova: sustavno iskopavanje i konzervacija (rekonstrukcija)

U 2004. godini (od 30. kolovoza do 24. rujna) nastavljeno je sustavno arheološko iskopavanje, istraživanje i djelomična rekonstrukcija na području gradinskog naselja Monkodonja

Monkodonja, zone radova 2004. g. (geodetski snimak: Th. Urban)

Monkodonja, područje Zapadnih vrata - sonde IV – VI, IX (foto: R. Pasternak)

– Moncodogno kod Rovinja (stručni voditelj projekta: dr. sc. Kristina Mihovilić iz Arheološkog muzeja Istre; suvoditelji: prof. dr. Bernhard Hänsel i prof. dr. Biba Teržan – Institut für Prähistorische Archäologie, Freie Universität, Berlin; suradnici u projektu: prof. Damir Matošević, Darko Komšo, dr. sc. Cornelia Becker – arheozoolog, mr. B. Tessmann, mr. Martina Blečić, mr. Sybille Behrens, Oliver Thiel – fotograf, dr. Rainer Pasternak – botaničar i fotograf; 26 studenata arheologije iz Berlina, Ljubljane, Zagreba i Zadra, tri majstora za suhozid te pomoćni radnici). U razdoblju od 6. do 12. rujna, radovima su se priključili arheolozi amateri: devet članova Gruppo Archeologico – speleologico Camaio, kao gosti Grada Rovinja. Radove je najvećim dijelom financirao Deutsche Forschungsgemeinschaft, te Arheološki muzej Istre i Ministarstvo kulture RH. Radovi sustavnog arheološkog iskopavanja i djelomične rekonstrukcije odvijaju se od 1997. g., a 2004. provedeni su na više lokacija unutar gradinskog naselja, na području sonde VI, VIII, XI, X, te XI/1 i 2. Iskopavanjima je istražena površina od 450 m², a kamenom je rekonstruirano 72 m³ suhozida.

Područje sonde VI, južno od Zapadnih vrata

Tijekom 2003. g., dovršeno je istraživanje i dokumentacija južnog kuta zapadnih vrata, u kojem je otkrivena grobnica u obliku kamene škrinje. Tada je ujedno započela konzervacija nalaza *in situ*, kao i djelomična rekonstrukcija, dovršena 2004. g. Ponovo su podignuti zidovi izvanjskog lica bedema,

Monkodonja, područje SZ kuta Akropole - sonde III i VIII (foto: R. Pasternak)

ma, koji su zbog opasnosti od urušavanja pri iskopavanju bili djelomično demontirani. Grobna škrinja je zapunjena zemljom i sitnijim kamenjem do visine gornjeg ruba, a s južne strane su prislonjeni dijelovi velike poklopnice. U produžetku, prema jugu, na području iste sonde VI, rekonstruiran je dio glavnog naseobinskog bedema, uporabom kamenog materijala dobivenog prethodnim iskopavanjima na istom prostoru.

Sonda IX između Zapadnih i Sjevernih vrata

Prethodne godine bio je istražen i dokumentiran dio terase uz unutrašnje lice glavnog bedema, između Zapadnih i Sjevernih vrata, na području tzv. Donjeg grada. Tada su ustanovljeni prostori izgrađeni paralelno s licem bedema i veći prostor usječen u živac, koji je mogao biti rabljen kao vodosprema. U tom je dijelu izvršena djelomična rekonstrukcija zida koji je zatvarao prostor s nalazom dna dolija i dio unutrašnjeg lica bedema, te nastavljeno iskopavanje prema Sjevernim vratima. Otkriveni su novi prostori višekratno pregrađivani, vrlo bogati nalazima različitih oblika keramičkog posuđa. Među rijetkim brončanim nalazima, ističe se nalaz spiralnog tutulusa, koji datira sloj nastao u srednjem brončanom dobu, u fazi nakon osnivanja naselja.

Sonda VIII u sjeverozapadnom dijelu akropole

Zaključeno je istraživanje sonde postavljene u nastavku, u smjeru istoka, u odnosu na velike građevine već prethodno djelomično rekonstruirane i prezentirane, u sjeverozapadnom kutu akropole (sonda III). Skinut je kontrolni profil širine 1 m, koji je bio postavljen u smjeru S-J, odnosno od unutrašnjosti prema bedemu akropole, čime je oslobođena velika površina prirodno zaravnate podloge sloja vapnenca, na koju su tijekom dugog razdoblja i više faza pregrađivane nastambe. Tijekom radova 2003. g., otkriven je i dokumentiran niz manjih prostora – skladišta, izgrađenih paralelno s unutrašnjim licem bedema. Tijekom 2004. g. obavljena je djelomična rekonstrukcija i prezentacija te arhitekture. Sjeverozapadni rub sonde III na koju se nadovezuje sonda VIII čini bedem akropole, čija je visina podignuta otprilike 0,50 m, korištenjem kamena prikupljenog iskopavanjima prethodnih godina. Visina izvanjskog lica tog dijela bedema sada iznosi gotovo 4 m.

Sonda X – središnja zona zapadnog bedema akropole

Prostor sonde X proširen je prema sjeveru, u smjeru sonde III, uz koju je sačuvan kontrolni profil. Nastavljeno je istraživanje pojasa unutar akropole, ruševine bedema i pojasa Gornjeg grada uz izvanjsko lice bedema akropole. Ustanovljena je središnja linija bedema, na koju je oslonjeno više suhozidanih dogradnji kako s izvanjske, tako i s unutrašnje strane. U dijelu sonde ispred bedema (Gornji grad) otkriven je niz velikih stojki uklesanih u zaravnatu podlogu vapnenca, slično kao i u dijelu sonde unutar akropole. Usporedno s istraživanjima, zona sonde X južno od koridora vrata, koja je istražena ranijih godina, djelomično je rekonstruirana. U južnom zidu koridora jedan od „megalitskih“, okomito postavljenih blokova, učvršćen je i povezan metalnim šipkama, slično kao i veća okomita ploča u unutrašnjem dozidanom licu bedema. Među pokretnim nalazima prevladava keramika, ali i brojne koštane i kamene alatke.

Sonda XI – središnja zona akropole

Na području središnje zone akropole postavljena je nova sonda, označena brojem XI. Nakon potpunog skidanja vegetacije, napravljena je nacrtana dokumentacija stanja. Cijeli je prostor vrlo erodiran i omeđen većim blokovima kamenja ostalih *in situ*. Rezultatima prethodnog georadarskog snimanja, posebno su izdvojene i istražene zone označene kao sonda XI/1 i XI/2, na području kojih se zadržao nešto izrazitiji kulturni sloj.

Brojni pokretni nalazi, kao i stratigrafski podaci, i dalje potvrđuju podatak o trajanju života na gradinskom naselju Monkodonja u razdoblju od 1800. do 1200. g. pr. Kr. Istraženi i djelomično rekonstruirani karakteristični dijelovi naselja prezentirani su u prostoru, tako da se lokalitet jednostavno može organizirati kao budući arheološki park. Radove i planove s Monkodonjom prate Grad Rovinj i Turistička zajednica Grada Rovinja, koji su 2003. g. izdali deplian (hrv., tal., engl., njem.).

Literatura

Bačić 1970 B. Bačić, Prilozi poznavanju prahistorijske fortifikacije u Istri, *Adritica praehistorica et antiqua*, Zagreb, 1970: 215 – 226.

Buršić–Matijašić 1998 K. Buršić–Matijašić, Gradina Monkodonja, Monografije i katalogi, 9, Arheološki muzej Istre, Pula, 1998.

Hänsel, Mihovilić, Teržan 1999 B. Hänsel, K. Mihovilić, B. Teržan, Monkodonja, utvrđeno protourbano naselje starijeg brončanog doba kod Rovinja u Istri, *Histria archaeologica*, 28, Pula, 1999: 37 – 107.

Mihovilić, Teržan, Hänsel, Matošević, Becker 2001 K. Mihovilić, B. Teržan, B. Hänsel, D. Matošević, C. Becker, Rovinj prije Rima, Kiel, 2001.

dr. sc. Kristina Mihovilić

Summary

In 2004, systematic archaeological excavations, investigations and partial reconstruction of the area of the hill fort settlement of Monkodonja (Moncodogna) by Rovinj were continued. The works were carried out on the southern angle of the west gate, in which a tomb in the form of a stone chest was discovered. At the same time, conservation of the finds *in situ* and partial reconstructed were addressed. In the southwards extension in the area of the same test pit VI, part of the main ramparts of the settlement was reconstructed.

We addressed partial reconstruction of the wall that closed off the area, with the finding of the bottom of a dolium and part of the internal face of the rampart, and then the excavation was continued towards the northern gate. New areas were found, which had been built over several times, very rich in finds of various different forms of ceramic pots. Among the rare bronze finds, the find of a spiral tutulus stands out; this is dated to the middle of the Bronze Age, at the phase after the founding of the settlement.

During 2004, the partial reconstruction and presentation of architecture in the NW part of the acropolis were completed. The height of the rampart of the acropolis was raised by about 0.5 m. Research of the zone inside the acropolis,

the ruins of the ramparts and the zone of the upper burg alongside the outer face of the rampart of the acropolis was continued. Among the movable finds, ceramics prevailed, but there were also numerous bone and stone tools.

In the area of the central zone of the acropolis a new test pit was set up. Numerous movable finds as well as stratigraphic data continue to confirm the continuance of life in the hill fort settlement of Monkodonja in the 1800-1200 BC period.

Redni broj: 72

Lokalitet: Novačka pećina

Naselje: Dane

Grad/općina: Lanišće

Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: P, A, SV, NV

Vrsta radova: probno iskopavanje

Tijekom srpnja 2004. g. obavljeno je pokusno sondažno istraživanje u Novačkoj pećini kod sela Dane na Čičariji (stručni voditelj: Darko Komšo iz Arheološkog muzeja Istre u Puli; voditelj projekta: Arheološki muzej Istre, University of Cambridge; radovi financirani sredstvima: McDonald Institute, Cambridge – Velika Britanija i vlastitim sredstvima Arheološkog muzeja Istre u Puli).

Novačka pećina je velika, urušena kaverna koja leži na 620 m n.m., smještena duboko u planinama Čičarije, odmah ispod starog puta koji spaja sela Dane i Jelovice, u području zvanom Novaština. Naziv je dobila po napuštenom selu Novaki, koje se nalazilo između sela Dane i Jelovice, i o kojem postoje zapisi iz 1358. g. (Klen 1960) i iz 1394. g. u Rašporskom Urbaru (Klen 1970, 1972). Pećina se prvi put spominje u „Duemilla Grotte“, talijanskom speleološkom katastru iz 1926. g. (Bertarelli, Boegan 1926) pod imenom Grotta Inferno, koji sasvim vjerno karakterizira pećinu. Nakon Drugog svjetskog rata spominje je akademik Mirko Malez u svojim opisima istarskih pećina (Malez 1955; 1960). Do Drugog svjetskog rata, pećinu su uglavnom rabili mještani sela Dane za čuvanje stada ovaca tijekom vrelih, ljetnih mjeseci, posebno ulazni i sjeverni, pristupačniji dio pećine. Više dobro očuvanih suhozida dijeli ulazni dio pećine na manje dijelove, od kojih je svaki bio u vlasništvu pojedine obitelji. Rabljeni su za čuvanje stada i skupljanje životinjskog izmeta kojim se gnojila obradiva zemlja. Gnoj se odnosio u obližnji dolac, gdje su sađeni tzv. prisedi (sadnice), radi čega se pećina još naziva i Poliprisedi (informacije dao gospodin Ettore Poropat).

Pećina se prostire u smjeru sjever-jug, a oblikovana je u svijetlo sivim dolomitskim vapnencima. Ulaz u pećinu dug je 45 i širok 28 m, elipsastog oblika. Do velikih pećinskih prostorija spušta se stubama smještenim na istočnoj strani ulaza. Sjeverni dio pećine dug je oko 40 m i visok više od 10 m (natkriveni dio). Površina tog dijela prekrivena je mokrim humusom i tijekom jutarnjih sati djelomično obasjana suncem. Južni, speleološki aktivan dio pećine, dug je više od 450 m, visok do 20 m. Površina tog dijela pećine prekrivena je rasutim malim i velikim kamenjem palim s pećinske tavanice. Početkom 20. st., a vjerojatno i ranije, taj dio pećine bio je komercijalno korišten za vađenje velikih blokova leda koji su prodavani u Trstu (usmena informacija od stanovnika sela Dane). Velike formacije leda na površini i tavanici još su uvijek vidljive tijekom ljetnih

mjeseci. Zbog takvih uvjeta, arheološki potencijal južnog dijela pećine je minimalan, iako su ulomci prapovijesne keramike nađeni na samom kraju pećine.

Istražene su tri sonde. Sonde 2 i 3 postavljene su na mjestu sonde iz 2003. g., dok je sonda 1 smještena više unutar sjevernog dijela pećine. Metodologija iskopavanja slijedila je pristup rabljen za sva nalazišta istražena unutar projekta „Pupićina peć – paleolitička i mezolitička nalazišta sjevernog Jadrana“. Iskopavanje je obavljano uz pomoć špatule, a sav iskopan sediment suho je prosijan na samom nalazištu.

U sondi 1, veličine 1x1 m, ustanovljena su četiri tanka sloja. Veliki kameni blok, koji je pao s pećinske tavanice, spriječio je daljnje istraživanje na dubini od 45 cm. Prikupljeno je malo životinjskih kostiju te nekoliko ulomaka keramike iz različitih razdoblja. Skromnost nalaza nije pružila razloga za širenje sonde ili otvaranje još jedne u blizini.

Sonda 3, veličine 1x1,5 m, smještena je u blizini pećinskog zida, nasuprot ulazu u pećinu, u sredini jednog od prostora ograđenih suhozidom. Odmah ispod površinske prašine, nalazio se rastresit sloj vrlo finog praha nastalog razgradnjom životinjskog izmeta. Cijeli sloj bio je izmiješan, vjerojatno kretanjem brojnih životinja. Ispod tog sloja bio je nataložen debeli sloj bijelog i žućkastog pepela. Na dubini od 40 cm od površine, sediment se mijenja u žut pjeskast sloj, nastao u razdoblju vrlo niskih temperatura, s učestalosti malog, lomljenog kamenja, što je otežalo iskopavanje. U gornjim slojevima navedene sonde prikupljena je manja količina keramike. Osim nekoliko ulomaka iz modernog doba, nađeno je i nekoliko ulomaka keramike okvirno datirane u brončano doba. Prikupljeni su i ulomci kostiju te rijetki ulomci školjki. Dublji slojevi bili su arheološki sterilni, osim velike količine kostiju mikrofaune (mali sisavci, ptice,

gmazovi). Ta neobična koncentracija mogla bi biti ostatak prehrane sova koje su se gnijezdile na visoko smještenim izbočinama pećinskog zida.

Sonda 2 postavljena je uz suhozid u sjevernom dijelu pećine, malo unutar natkrivenog dijela. Sonda je izvorno bila veličine 1x1,5 m, s dužom stranom orijentiranom u smjeru sjever-jug. Zbog ogromnog broja nalaza, sonda je proširena za još 1 metar u smjeru istoka, te je na završetku iskopa bila veličine 2x2,5 m. U toj sondi prikupljena je impresivna količina keramičkih i koštanih ostataka, uglavnom u slojevima 4, 5 i 6. Sloj 6 sadržavao je također velik broj spaljenih kostiju i nekoliko spaljenih izrađevina od cijepanog kamena, zajedno s velikom količinom ugljena. Ispod tog sloja broj nalaza se zamjetno smanjivao. Sloj 7 je pak sadržavao ostatke velikog vatrišta, što je vidljivo u velikim količinama ostataka spaljenog glinenog sedimenta i ugljena. Samo vatrište, koje se dobro vidi u profilu iskopa, pokrivalo je malu depresiju/jamu označenu kao sloj 8. Ispod tih slojeva nalazio se žut, pjeskast sediment. Osim nekoliko nalaza na kontaktu sa slojem 8, taj najdublji sloj bio je arheološki sterilan. Sediment u tom sloju postajao je kompaktniji i vlažniji s povećanjem dubine. Učestalost velikih kamenih blokova također je rasla s povećanjem dubine. Matična stijena nije dosegnuta nigdje u sondi.

Iako još nemamo rezultate apsolutnog datiranja, preliminarni analize velike količine prikupljene keramike (preliminarna analiza keramike: dr. Stašo Forenbaher) dale su uvid u starost istraženih slojeva, kao i u aktivnosti davnih stanovnika pećine. Keramika prikupljena u površinskim slojevima potječe iz različitih razdoblja (brončanog doba, rimskog razdoblja, srednjeg i novog vijeka), te ima istrošene rubove, što ukazuje na izmiješanost slojeva. Razlog tomu

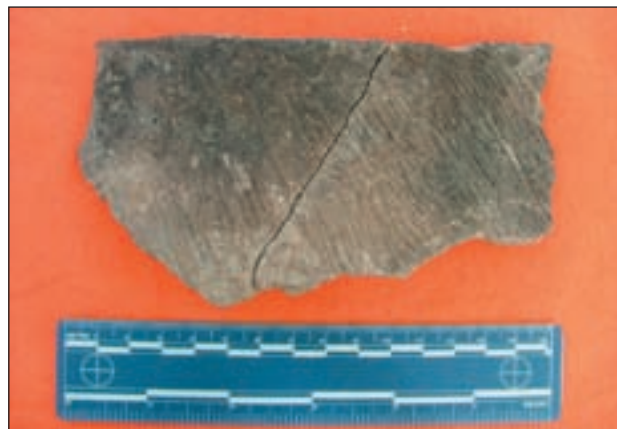

Novačka pećina, ulazni dio (foto: P. T. Miracle)

prvenstveno treba tražiti u sakupljanju životinjskog izmeta nataloženog na površini pećine rabljenog, kako je rečeno, za gnojenje, pri čemu je vjerojatno došlo i do miješanja dubljih slojeva. Oblici keramike i vrsta ukrašavanja u slojevima 4 i 5 uglavnom ukazuju na razdoblje ranog brončanog doba ili možda kasnog bakrenog doba, a dva ulomka ukrašena trokutastim geometrijskim motivima možda i na razdoblje srednjeg neolitika. Slojevi 6, 7 i 8 sadrže keramiku koja se okvirno može pripisati razdoblju bakrenog doba/kasnog neolitika. Na brojnim ulomcima keramike prisutno je metličasto ukrašavanje, a relativno je česta fina keramika s kaneliranim ukrasom, tzv. tip Nakovana.

Također je provedena analiza životinjskih ostataka arheoloških slojeva. Tijekom najranijih faza boravka u pećini prehrana ljudi temeljila se na domaćim životinjama, tako da ostaci koza/ovaca čine gotovo polovicu svih ostataka faune, a goveda četvrtinu. Na trpezi se povremeno javljala i svinja s nešto manje od petine svih ostataka, no nije moguće odrediti je li riječ o divljim ili pitomim životinjama. Ostaci divljih životinja, isključivo jelena i srna, iznimno su rijetki. U kasnijim vremenima boravka čovjeka u pećini dolazi do ogromnih promjena. Na trpezi se najčešće pojavljivao jelen, s više od trećine svih ostataka, rjeđe svinja/vepar, ovca/koza, govedo i srna, a rijetko i pas/vuk, lisica, jazavac, kuna i zec. Lov je izvjesno bio važna aktivnost stanovnika pećine, usprkos izobilju mesa osigurano uzgojem domaćih životinja. Izmiješani površinski slojevi daju dobre naznake o načinu rabljenja pećine tijekom kasnijih razdoblja. U njima prevladavaju ovce/koze s više od dvije trećine svih ostataka, zatim slijede goveda, svinje i divlje životinje. Potrebno je spomenuti i prikupljene ostatke ljuštura morskih školjaka, koje, osim što svjedoče o istančanim gurmanskim navikama naših predaka, ukazuju i na kontakte s udaljenim morskim obalama. Nađeno je i više alatki od kremenja, te manja količina izradbenog otpada, što ukazuje kako izrada kamenih alatki nije obavljana u samoj pećini (bar ne u istraženom dijelu). Različitim alatima, kao što su grebalo, strelice i sječivo, obavljane su različite aktivnosti – obrada kože, rezanje (vjerojatno kože i mesa) te popravak lovnog pribora.

Potpuni nedostatak arheoloških nalaza, kao i izgled sedimenata iz najranijih istraženih slojeva ukazuju kako je tijekom kraja pleistocena i početkom holocena Novačka pećina zapravo bila kaverna, potpuno zatvoren spiljski objekt. Na temelju prvih, doduše ispremiješanih nalaza, koji svjedoče o sporadičnom korištenju pećine, možemo pretpostaviti kako se pećinski ulaz otvorio u još neodređenom razdoblju prije 5000. g. pr. Kr. Ostaci iz tog razdoblja poznati su na više nalazišta (Pupićina peć, Nugljanska peć, Golupska jama, Jačmica, Pećina na Brehu) Čićarije i sjeveroistočne Istre (Miracle, Forenbaher 2000; Crismani 2002; Komšo 2003). Pećina se počela dugotrajnije rabiti tijekom kasnog neolitika ili početkom bakrenog doba, što je posvjedočeno velikim količinama prikupljene keramike, kostima domaćih i divljih životinja, kremenim alatkama, ostacima ljuštura morskih školjaka, kao i ostacima ognjišta. Nalazi različitih keramičkih oblika ukazuju kako su u pećini obavljane svakojake aktivnosti, poput skladištenja, kuhanja, konzumiranja tekućine, izrada mlijeka i mliječnih prerađevina. Zanimljivo je kako su u tom razdoblju najzastupljeniji ostaci divljači, što uz nalaz kremenih strelica ukazuje na visok udio lova u prehrani kasnoneolitičkih/bakrenodobnih stanovnika Čićarije, činjenicu koja se ni danas, tisuće godina kasnije, nije puno promijenila. Koštani ostaci, sastav sedimenata te

Novačka pećina, metličasti ukras na fragmentu keramičke posude (foto: P. Pellegatti)

specifične izrađevine zabilježene u arheološkim slojevima, ukazuju na privremen boravak dijela zajednice u pećini tijekom ljetnih mjeseci, specijalizirane za čuvanje velikih stada stoke, slično kao i do prije nekoliko desetljeća. Takav način privrede poznat je pod nazivom transhumantno stočarstvo, a iščezao je tek nakon Drugog svjetskog rata (Mileusnić 1996; Žmak 2002). On podrazumijeva da se stada ovaca tijekom toplih godišnjih doba čuvaju na visokim planinskim pašnjacima, koji osiguravaju obilje svježe trave, dok se od prosinca do travnja sljedeće godine spuštaju u nizinske predjele, osobito u južnu Istru oko Pule, duž čitave obale zapadne Istre, a nešto rjeđe u središnju Istru. Osim navedenih kratkih seoba, zabilježene su sezone seobe stočara i njihovih stada iz Transilvanije preko Tršćanskog kraka u Friulijsku ravnici (Montagnari Kokelj 2003). Iako na temelju saznanja dobivenih istraživanjima Novačke pećine ne možemo odrediti opseg sezonskih seoba, jasno je kako ta grana privrede seže duboko u prapovijest, više od

Novačka pećina, sječivo (foto: P. Pellegatti)

7000 godina unatrag. O tim sezonskim seobama svjedoče i ostaci ljuštura morskih školjaka. Izmiješani površinski slojevi ukazuju na više ili manje učestali boravak u pećini tijekom brončanog, rimskog, srednjovjekovnog i novovjekovnog razdoblja, do 50-ak godina unazad.

Literatura:

Bertarelli, Boegan 1926 L.V. Bertarelli, E. Boegan, Duemilla Grotte, Milano, 1926.

Crismani 2002 Anna Crismani, I segreti della grotta di Nugla in Istria, le ricerche di A. Puschi e K. Moser, Atti dei Civici Musei di Storia ed Arte di Trieste n°18 (2001), Trieste, 2002.

Klen 1960 Danilo Klen, Fragmenti rašporskog urbara iz prve polovine XV stoljeća, Jadranski zbornik, sv. 4., Rijeka, 1960: 155 – 182.

Klen 1970 Danilo Klen, Rašporski urbar iz 1395. Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu, sv. XV, Rijeka, 1970: 9 – 37.

Klen 1972 Danilo Klen, Prodaja Rašpora Veneciji (1402.). Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu, sv. XVII, Rijeka, 1972: 9 – 29.

Komšo 2003 Darko Komšo, Pećine Istre – mjesta življenja od prapovijesti do srednjeg vijeka, Histria Antiqua 11, Pula, 2003: 41 – 54.

Malez 1955 Mirko Malez, Speleološka istraživanja Učke i Čičarije u Istri, Prvi Jugoslovanski Speleološki Kongres, Ljubljana, 1955.

Malez 1960 Mirko Malez, Pećine Čičarije i Učke u Istri, Acta Geologica II, Zagreb, 1960.

Mileusnić 1996 Zlatko Mileusnić, O transhumanciji u gospodarskoj tradiciji Istre, Buzetski zbornik, 22, Buzet, 1996: 103 – 112.

Miracle 1997 Preston T. Miracle, Early Holocene foragers in the karst of northern Istria, Poročilo o raziskovanju paleolita, neolita in eneolita v Sloveniji, XXIV: 1997: 43 – 61.

Miracle, Forenbaher 2000 Preston T. Miracle, Stašo Forenbaher, Pupičina Cave Project: brief summary of the 1998 season. Histria Archaeologica 29, Pula, 2000.

Miracle, Forenbaher 2005 Preston T. Miracle, Stašo Forenbaher, Prehistoric Herders in Istria (Croatia): The Archaeology of Pupičina Cave, vol. 1., Monograph Series, Archaeological Museum of Istria, Pula, 2005.

Miracle, Galanidou, Forenbaher 2000 Preston T. Miracle, Nena Galanidou, Stašo Forenbaher, Pioneers in the hills: early Mesolithic foragers at Šebri Abri (Istria, Croatia), European Journal of Archaeology 3, 2000: 293 – 329.

Montagnari Kokelj 2003 Emanuela Montagnari Kokelj, Why Settling a Karstic Area? Considerations on the Trieste Karst (north-eastern Italy) in the Late Prehistory, Histria Antiqua 11, 2003: 75 – 93.

Žmak 2002 Josip Žmak, Čičarija i njeni tisućnjaki, Buzetski zbornik, 28, Buzet, 2002: 217 – 238.

Darko Komšo
Paolo Pellegatti
dr. sc. Preston T. Miracle

Summary

During July 2004, test pits were opened in Novačka pećina on Čičarija. Three probes were made, with a total area of 7.5 square metres.

Although the earliest finds can be dated to the middle of the Neolithic, when the entrance to the cave was probably opened, more permanent habitation started only in the later Neolithic or at the beginning of the Copper Age. Numerous finds indicate the vigorous use of the cave by herdsman that specialised in looking after very large herds during the summer months, while a greater part of their economy was based on hunting and on contacts with the coastal area. The mingled surface layers indicate that the cave was more or less frequently lived in during the Bronze, Roman, medieval and modern periods, up to some 50 years back.

Redni broj: 73

Lokalitet: Pećina Jačmica

Naselje: Perci

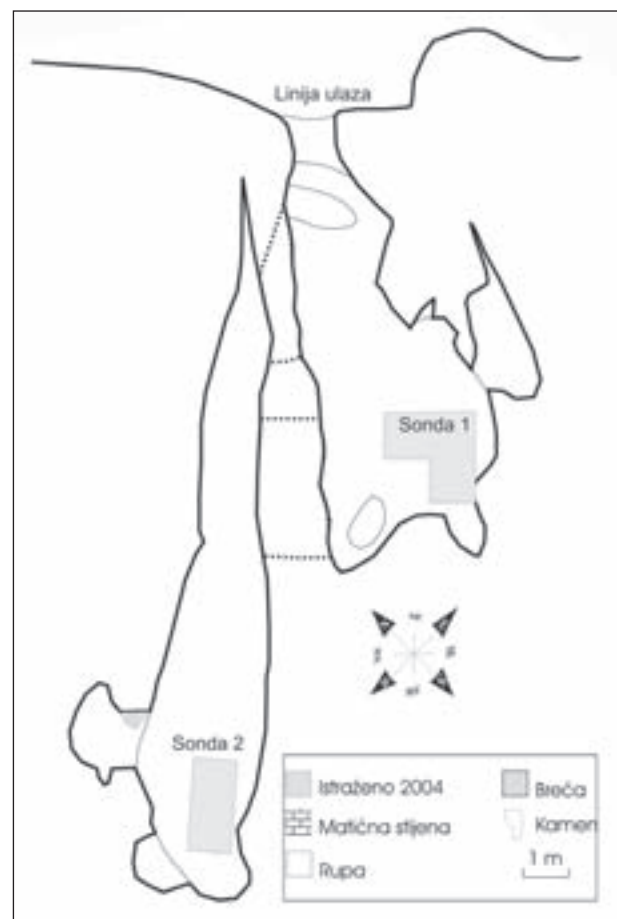
Grad/općina: Buzet

Pravni status: P-486

Razdoblje: P

Vrsta radova: probno istraživanje

U razdoblju od 19. srpnja do 5. kolovoza 2004. g. obavljeno je arheološko sondiranje u pećini Jačmica (stručni voditelj: Darko Komšo, Arheološki muzej Istre iz Pule; voditelj projekta: Arheološki muzej Istre iz Pule, Department of Archaeology – University of Cambridge; radovi financirani sredstvima McDonald Instituta iz Cambridgea – Velika Britanija i vlastitim sredstvima Arheološkog muzeja Istre u Puli). Arheološko istraživanje dio je međunarodnog

Pećina Jačmica, tlocrt pećine s pozicijama sonde (izradio: D. Komšo)

arheološkog projekta „Paleolitička i mezolitička nalazišta sjevernog Jadrana“, započetog 1995. g., u kojem sudjeluju: Arheološki muzej Istre iz Pule, Zavod za paleontologiju i geologiju kvartara HAZU-a iz Zagreba i Department of Archaeology – University of Cambridge iz Velike Britanije.

Pećina Jačmica smještena je 4750 m sjeverozapadno od grada Buzeta, iznad sela Perci i Črnica, u gornjim stijenama istoimenog brda visokog 466 m. Ulaz je najveće širine 2,5 m, najveće visine 5,5 m, nagnut 60° prema jugozapadu. Okrenut je prema sjeveroistoku, orijentacije 45°, a nalazi se na 380 m apsolutne visine. Pećina se sastoji od dviju gotovo usporednih prostorija odijeljenih zidom, koje su spojene jednim manjim prozorom smještenim 3 m od površine pećine i jednim većim prozorom smještenim na visini od 1 m. Ulazna prostorija najveće je dužine 10 m, širine 5 m i visine 6 m. Druga, usporedna prostorija najveće je dužine 15 m, širine 4,5 m i visine 4 m. Iz pećine se pruža odličan pogled na cijelu buzetsku kotlinu. Zapis o toj pećini se javljaju u arheološkoj literaturi još potkraj 19. st. Preliminarna istraživanja izvršio je Alberto Pusch (Museo Civico di Antichità di Trieste) 1895. g., istraživši manje sonde u objema prostorijama pećine (Komšo 2003; Crismani 2004). Dok u sondi iz ulazne prostorije nije zabilježio nikakve arheološke tragove, u sondi iz unutrašnje prostorije prikupio je brojne nalaze iz prapovijesti, među kojima i jednu bakrenu sjekiru, ulomke keramike, probušene kosti i morske školjke. Prikupljene nalaze usporedio je s nalazima iz Nugljanske peći, obližnjeg pećinskog nalazišta (Miracle, Forenbaher 2000; Crismani 2002; Crismani 2004).

Pusch je u svom izvještaju planirao nastavak iskopavanja, kojim bi istražio cjelokupnu drugu prostoriju, no ne postoje nikakvi izvori u kojima se spominju daljnja istraživanja. Pregledom pećine prikupljeni su prapovijesni ulomci keramike i životinjskih kostiju iz unutrašnje prostorije, te u ulaznoj prostoriji na sedimentu izbačenom iz životinjske rupe kućice kopnenih vinogradarskih puževa (*Helix*) i ulomci kremena. Površinska istrošenost puževih kućica ukazivala je na veliku starost, te na osnovi usporedbe s drugim nalazištima u regiji (Miracle, Forenbaher 2000; Miracle, Galanidou, Forenbaher 2000; Komšo, Miracle, Boschian 2004 – u tisku) kao i u cijelom Sredozemlju (Lubell 2004), pretpostavljeno je postojanje arheoloških slojeva iz razdoblja mezolitika.

Na temelju prikupljenog materijala odlučeno je istražiti dvije manje sonde, po jednu u svakoj prostoriji. Sonda 1 smještena je u ulaznoj prostoriji, radi određivanja postojanja i prirode pretpostavljenih mezolitičkih slojeva te određivanja eventualnih ranijih i kasnijih faza boravka u tom dijelu pećine. Sonda 2 smještena je u unutrašnjoj prostoriji i trebala je dati informacije o očuvanosti arheoloških slojeva, budući da nije bilo poznato kojeg su obima bila Puschijeva iskopavanja, istražiti arheološke slojeve te prikupiti nalaze i uzorke za analize.

Sonda 1 oblika je slova L, površine 3 m², istražena do dubine 120 cm. Na površini se nalaze tanki izmiješani slojevi 1 i 2 s nalazima ulomaka keramike iz srednjeg vijeka, bakrenoga doba i srednjeg neolitika (jedan ulomak keramike tipa „Danilo“ s plastičnom spiralom). Prikupljeno je i nekoliko cijepanih izrađevina od rožnjaka. Preliminarna analiza životinjskih ostataka iz navedenih slojeva ukazuje kako prevladavaju domaće životinje (koza/ovca, govedo, svinja). Ispod izmiješanih površinskih slojeva nataloženi

Pećina Jačmica, fragment pintadere (foto: P. Pellegatti)

su slojevi 3A i 3B. Sloj 3A sastoji se od crne ugljene prašine s puno spaljenog kamenja i brojnih nalaza kostiju (najučestaliji su ostaci srna, zatim jelena i vepa) i kremena, od kojih su mnogi oštećeni gorenjem. Pod tim slojem nataložen je sloj 3B. Sastoji se od sivog rastresitog sedimenta izmiješanog s dosta kamenja i s brojnim nalazima kostiju, kremena i puževa (*Helix*). Oba sloja okvirno datiraju u razdoblje mezolitika. Ispod njih nataloženi su slojevi 4 – 8, koji se sastoje od žutih siltastih pijesaka izmiješanih s lomljenim vapnencem i sigama. Iako u ovim slojevima nisu zabilježeni kulturni ostaci, prikupljeno je nekoliko ulomaka kostiju (alpski svizac, kozorog/divokoza, jelen, vepar i brojni ostaci malih sisavaca). Prisutnost ostataka alpskog svisca, koji je izvrstan pokazatelj za razdoblje pleistocena, okvirno datira te slojeve u kasni glacijal. Matična stijena nije dosegnuta istraživanjem; iskopavanja su prekinuta zbog opasnosti od urušavanja profila, kao i zbog nedostatka kulturnih ostataka.

Sonda 2 dimenzija je 2x1 m, istražena do najveće dubine 150 cm. Ispod izmiješanog površinskog sloja 1, nalaze se sloj 2, tamno sivi pjeskasto-siltasti rastresiti sediment, i tvorevina 3 – jama duboka 60 cm, koja ulazi u profil. Ova tvorevina, ispunjena sivim pepeljastim sedimentom, vjerojatno je služila kao otpadna jama za čišćenje vatrišta i sadrži brojne nalaze bakrenodobne keramike, životinjskih kostiju (koza/ovca, govedo, svinja/vepar i rjeđe srne, sitna divljač i riba), školjaka, ugljena, kremena te jedne pintadere. Unutar sloja 2 zabilježeno je vatrište, promjera oko 120 cm, koje ulazi u profil. U ovom vatrištu, te u sloju 2, prikupljeni su brojni ulomci bakrenodobne keramike, sječivo srpa od rožnjaka, brojni ostaci životinjskih kosti, ugljena i morskih školjki. Ispod sloja 2, a presječen tvorevinom 3, nalazi se sloj 3. Ispunjen je sivosmeđim rastresitim sedimentom, a sadrži brojne nalaze bakrenodobne keramike, jedan ulomak keramičkog cjedila, privjesak izrađen od svinjskog zuba s rupom za vješanje, dva obrađena jelena roga, životinjske kosti, jednu bifacijalno obrađenu kremenu strelicu, kremenu kompozitnu alatku na sječivu i ugljen. Ispod sloja 3 nalazi se sloj 4, vlažan i kompaktan siltasti

sediment tamno sivosmeđe boje, presječen tvorevinom 3. Taj sloj iznimno je bogat nalazima bakrenodobne keramike, a prikupljeni su i ostaci životinjskih kosti, morskih školjaka, jedna bifacijalno obrađena krena strelica i ulomci ugljena. Naredni sloj 5, presječen tvorevinom 3, sastoji se od crvenkastosmeđeg, vlažnog i kompaktnog siltastog sedimenta. U njemu su prikupljeni nalazi bakrenodobne keramike, životinjskih kosti, morskih školjaka i ugljena. Pod tim slojem nataložen je sloj 6, žućkastosmeđi, vlažan i lagano rastresit pjeskastoglinasti sediment, dok se u južnom dijelu sonde, između slojeva 5 i 6, nalazi tvorevina 4 (F4), ostatak vatrišta, dužine 60 cm i širine 100 cm, koje se nastavlja u profil. Iz tih slojeva prikupljeni su rijetki nalazi keramike, datirani u razdoblje kasnog neolitika, te malobrojni ostaci faune, gotovo identične onoj iz bakrenodobnih slojeva. Ispod sloja 6 uslojen je sloj 7, tamno sivosmeđi, vlažan i kompaktni pjeskasto-siltasti sediment izmiješan s kamenjem, s rijetkim nalazima iz razdoblja srednjeg neolitika. Ispod sloja 7 nalazi se tvorevina 5 (F5), vatrište s rijetkim nalazima iz razdoblja srednjeg neolitika. Ostaci faune ukazuju na izrazitu razliku u odnosu na prethodne slojeve. Goveda potpuno nedostaju iz skupa nalaza, a najučestaliji su ostaci koza/ovaca. Svi navedeni slojevi nataloženi su na žutosmeđim vlažnim pjeskastim glinama (sloj 8), koji sadrže rijetke koštane ostatke divljih životinja (jelen, srna i mala divljač) i puževa (*Helix*), ali bez tragova prisustva ljudi. S iskopavanjem se stalo na crvenoj glini. Prilikom istraživanja u objema sondama praćeni su prirodni slojevi, odnosno arbitarni slojevi najveće debljine do 10 cm, ako je prirodni sloj bio deblji. Sav iskopani sediment suho je sijan (kroz sito od 3 mm), a uzorak iz svake stratigrafske jedinice je flotiran (mokra sija). Obavljena je sva neophodna tehnička i fotodokumentacija.

Iskopavanja u objema pećinskim prostorijama dala su iznimne rezultate. Naime, potvrdilo se postojanje mezolitičkih slojeva te očuvanost slojeva u unutrašnjoj prostoriji pećine. Iz dobivenih rezultata istraživanja pretpostavljamo sljedeći tijek nastanka i korištenja pećine. Najraniji slojevi datiraju u razdoblje kasnog glacijala, kada je ulaz vjerojatno bio premalen, a uvjeti za boravak neprimjereni za ljude. Pećinu su koristili alpski svisci i/ili mesožderi (vuk?, ris?) koji su lovili divokoze. Tijekom ranog holocena, ulaz u pećinu bio je dovoljno otvoren i/ili su se uvjeti za boravak ljudi popravili u dovoljnoj mjeri da omogućile uporabu pećine. Prozori u unutrašnjoj prostoriji očito su bili premalih dimenzija da bi omogućili prolaz. Mala grupa mezolitičkih lovaca, vjerojatno specijaliziranih za lov na srne, kratkotrajno je koristila

pećinu. Osim srna, lovljeni su jeleni i veprovi, a povremeno su skupljani i puževi. Između mezolitika i srednjeg neolitika prolazi između pećinskih prostorija su se otvorili, a ljudi su težište boravka prebacili u unutrašnju prostoriju. Za neprisutnost ostataka boravka ljudi u ulaznoj prostoriji trenutno nema jasnog objašnjenja; možda razlog treba tražiti u pojačanoj eroziji/uništenju sedimenata u toj prostoriji. Unutrašnja prostorija sporadično je rabljena tijekom srednjeg i kasnog neolitika, dok se u bakrenom dobu u njoj intenzivno i dugotrajno boravi. Bogat i raznovrstan skup nalaza iz bakrenog doba ukazuje kako je pećinu rabila zajednica stočara, koja je velik dio svoje ekonomije bazirala na lovu i bila u neposrednom ili posrednom kontaktu s morskom obalom.

Literatura

Crismani 2002 Anna Crismani, I segreti della grotta di Nugla in Istria, le ricerche di A. Puschi e K. Moser. Atti dei Civici Musei di Storia ed Arte di Trieste n°18 (2001), Trieste, 2002.

Crismani 2003 Anna Crismani, A proposito della Carta archaeologica dell'Istria: un'indagine nella grotta di Cernizza, Atti dei Civici Musei di Storia ed Arte di Trieste n°19 (2002-2003), Trieste, 2003: 271 – 284.

Komšo 2003 Darko Komšo, Pećine Istre – mjesta življenja od prapovijesti do srednjeg vijeka, *Histria Antiqua* 11, Pula, 2003: 41 – 54.

Komšo, Miracle, Boschian 2004 Darko Komšo, Preston T. Miracle, Giovanni Boschian, Istraživanje Vele spilje na Lošinju – sezona 2004., Izdanja HAD, (u tisku).

Lubell 2004 David Lubell, Are land snails a signature for the Mesolithic-Neolithic transition? *Documenta praehistorica* XXXI, Ljubljana, 2004.

Miracle, Forenbaher 2000 Preston T. Miracle, Stašo Forenbaher, Pupičina Cave Project: brief summary of the 1998 season, *Histria Archaeologica* 29, Pula, 1998.

Miracle, Galanidou, Forenbaher 2000 Preston T. Miracle, Nena Galanidou, Stašo Forenbaher, Pioneers in the hills: early Mesolithic foragers at Šebrn Abri (Istria, Croatia), *European Journal of Archaeology* 3, 2000: 293–329.

Darko Komšo
dr. sc. Preston T. Miracle

Summary

During July and August 2004, an archaeological test investigation into the cave of Jačmica by Buzet was carried out. Two test pits were investigated, dimensions 3 m2 and 2m2, located in the entrance area to and in the interior of the cave.

The earliest layers date to the period of the later pleistocene, when the entrance was probably too small, and conditions were inappropriate for human habitation. During the early Holocene, conditions improved, and the entrance area of the cave was used for a short period of time by a small group of Mesolithic hunters, probably specialising in roe deer hunting, while occasionally red deer and wild boar were hunted, and snails collected.

Between the Mesolithic and the middle of the Neolith-

Pećina Jačmica, privjesak od svinjskog očnjaka (foto: P. Pellegatti)

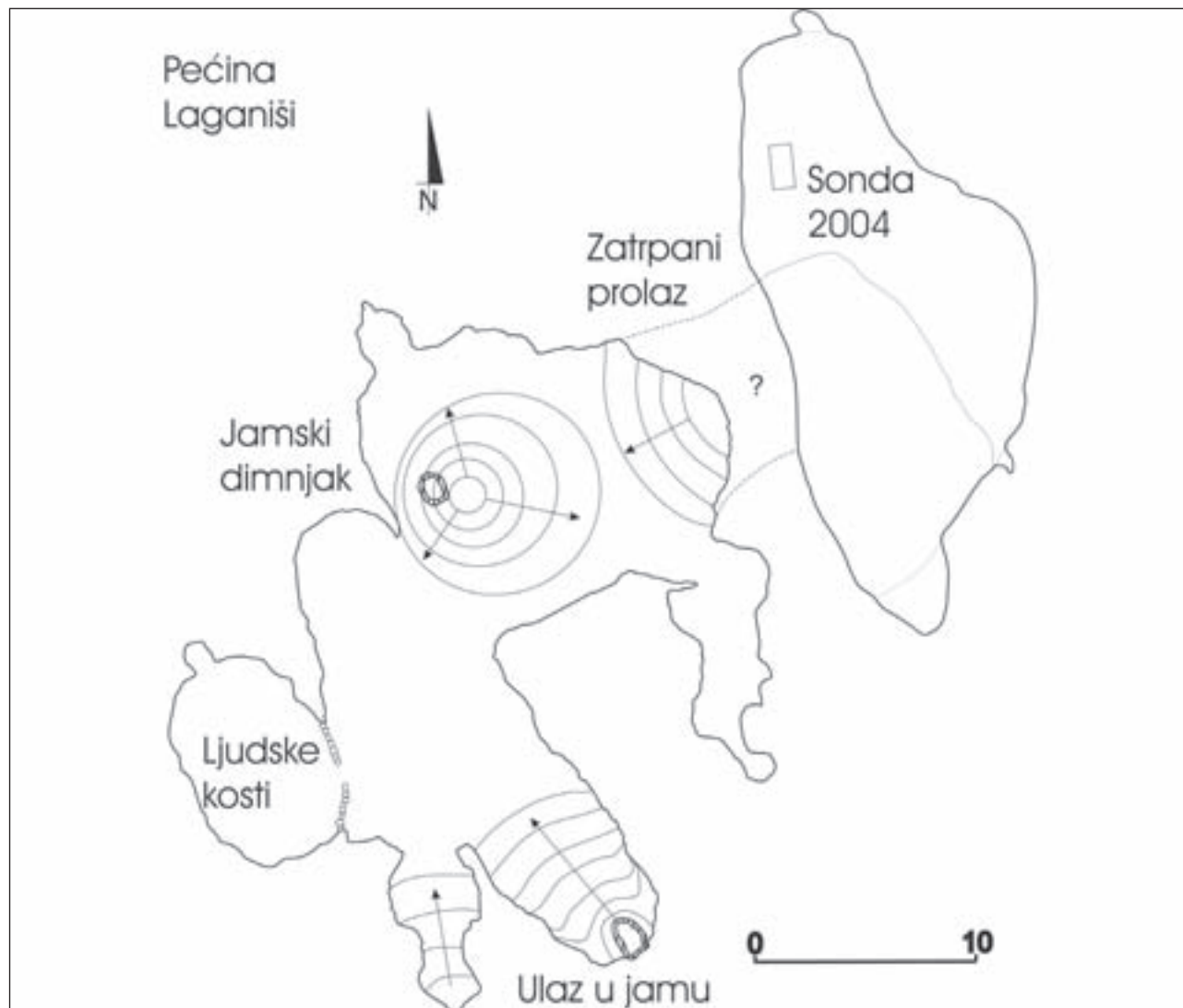
ic, the passages between the rooms of the cave were opened up, and the focus of human habitation shifted to the interior area, while in the entrance area finds are sparser. The cave was sporadically used during the middle and later Neolithic periods, while the Copper Age, it was inhabited very vigorously and for a long time. A rich and varied collection of Copper Age finds indicates that a community of herders lived here, while part of the economy was based on hunting and contacts with the sea coast.

Redni broj: 74**Lokalitet: Pećina Laganiši****Naselje: Laganiši****Grad/općina: Oprtalj****Pravni status: P-798****Razdoblje: P, A****Vrsta radova: probno iskopavanje**

U razdoblju od 19. do 25. travnja 2004. g., obavljeno je pokusno sondažno istraživanje pećine Laganiši kod Oprtlja (stručni voditelj: Darko Komšo; voditelj projekta: Arheološki

muzej Istre iz Pule; radovi financirani sredstvima Općine Oprtalj i vlastitim sredstvima Arheološkog muzeja Istre u Puli).

Pećina Laganiši sastoji se od pećine u maloj vrtači i obližnje pećine s jamskim ulazom. One tvore zajednički speleološki sustav, sada razdvojen na dva dijela zapunom jednog kanala, koji je tijekom prapovijesti bio prohodan. Vrtača u kojoj se nalazi pećina dužine je 29 m i širine 12 m, orijentacije sjever-jug. Pećinski svod pokriva sjeverni, istočni i južni dio vrtače, dok se brojne kamene gromade nalaze na površini centralnog, istočnog, južnog i zapadnog dijela. Samo je sjeverni dio pećine, odvojen suhozidom i 2 m niži od ostatka vrtače, prekriven humusom i sitnim kamenjem. Navedeno ukazuje kako je u prošlosti veći dio, a možda i cjelokupna vrtača, bio prekriven pećinskim svodom, koji se djelomično urušio. Dok se u južnom dijelu nalazi samo mali natkriveni prostor, istočni i sjeverni dio dužine je 22 m na najdužem dijelu, širine 12 m i najveće visine 8 m. Pećina s jamskim ulazom ima dva mala otvora, jedan dimenzija 1x1 m i jedan dimenzija 30x40 cm. Kroz veći otvor se spušta 7 m vertikalno, do sipara, visokog daljnjih 5 m, u pećinsku prostoriju orijentacije jugoistok-sjeverozapad. Dužine je 25 m i širine

Pećina Laganiši, tlocrt pećine (izradio: D. Komšo)

Pećina Laganiši, ulaz u pećinu (foto: D. Komšo)

10 m, najveće visine 7 m i ispunjena vlažnim glinastim sedimentom. Oko nje se nalazi nekoliko prostorija. Prema jugu se otvara jedan manji, nizak i zasigan kanal, dužine 7 i širine 4 m, koji se strmo diže prema jugu. Na zapadu se nalazi jedna prostorija odvojena od ulazne niskim svodom i kamenjem, veličine 11x6 m i 4 m visine, ispunjena vlažnim glinastim sedimentom. Prema sjeverozapadu se nalazi jedna velika prostorija, dužine 16 m, širine 16 m i 12 m visine, u kojoj se na tavanici nalazi navedeni manji otvor. U sredini se nalazi gomila kamenja nabacanog kroz otvor, visine 4 m, koja prekriva gotovo cijelu površinu prostorije. Na istoku prostorije nalazi se zatrpan prolaz, svega tri metra udaljen od zapadnog zida pećine u vrtači, a iz jugoistočnog dijelu se otvara zasigan kanal s puno površinske vode, odvojen niskim svodom, dužine 11 m, širine 4 m i visine 4 m.

Nalazište je bilo izloženo višegodišnjoj devastaciji, prilikom čega je prekopano oko 12 m² sjevernog dijela pećine u vrtači, do dubine otprilike 60 cm. U profilima iskopa i u izbačenoj zemlji prikupljeni su brojni ostaci keramike iz brončanog doba. Također, iz pećine s jamskim ulazom prikupljena je veća količina velikih ulomaka keramike datirane u razdoblje srednjeg i kasnog brončanog doba, kao i brojni fragmenti ljudskih kostiju iz istog razdoblja. Na temelju prikupljenog materijala i na poticaj općine Opatalj, obavljeno je pokusno istraživanje pećine s vrtačom, pri čemu je istražena sonda dužine 2 m i širine 1 m, najveće dubine iskopa 180 cm.

Pećina Laganiši, istočni profil sonde (foto: D. Komšo)

Prva tri sloja su recentno datirana, a čine ih sloj 1 – izbačena zemlja iz navedene devastacije, najveće debljine 15 cm, sloj 2 – površinski pećinski sediment tamno smeđe boje, najveće debljine 10 cm i sloj 3 – zasip od urušenja dijela tavanice, najveće debljine 55 cm. Ispod površinskih slojeva zabilježen je horizont s nalazima iz kasnorimskog razdoblja, koji se sastoji od sloja 4 – maslinastosmeđeg masnog i kompaktnog sedimenta s 5% kamenja. U tom sloju, debljine 15 - 35 cm, prikupljeni su malobrojni nalazi kosti i keramike, jedan riblji kralježak, ulomak kremenja, te mnogo ugljena, debljine. U jugoistočnom dijelu sonde, unutar sloja 4 zabilježeno je vatrište (4F1) koje se nastavlja u južni i istočni profil, dužine 1 m, širine 40 cm, debljine 5 cm. Sastoji se od proslojaka crne i svijetlo sive boje, a u njemu je prikupljeno nekoliko fragmenata kosti, više kosti malih sisavaca te jedan kasnorimski novčić (analiza: mr. Luka Bekić) iz prve polovice 4. st. U sjevernom dijelu sonde, između slojeva 4 i 5, zabilježeno je vatrište (F4/5), najveće debljine 3 cm, koje se nastavlja u sjeverni profil. Sastoji se od proslojaka pepeljastih sedimenata crne i svijetlo sive boje, mjestimično zabrečanih, a u njemu su prikupljeni malobrojni ulomci kosti i ugljena. Pod slojem 4 i vatrištem F4/5, uslojen je horizont s nalazima iz rimskog razdoblja, koji se sastoji od slojeva 5 i 6, sačinjenih od crvenosmeđeg vlažnog i kompaktnog glinastog sedimenta, s oko 1 – 2% sitnog kamenja, debljine 20 – 40 cm. U tim slojevima su prikupljeni malobrojni nalazi – malobrojni ulomci kosti te dva ulomka iste lampice, koja je datirana u rimsko razdoblje. Ispod slojeva 5 i 6, nalazi se više slojeva u kojima je prikupljen arheološki materijal iz srednjeg brončanog doba. Sloj 7 debljine je 10 – 25 cm i sačinjava ga žućkastosmeđi sediment sa sivim proslojcima, izrazito glinast, vlažan i ljepljiv, te s 20% lomljenog vapnenca i 1% lomljene sigovine. Prikupljena je velika količina keramike iz srednjeg brončanog doba, malo kosti i ugljena te jedna karbonizirana sjemenka (žir) hrasta (analiza: dr. sc. Evi Margaritas). Pod tim slojem nalazi se sloj 8, djelomično oblikovan erozijom velikog bloka pješčenjaka iz jugozapadnog dijela sonde. Sastoji se od sive, masne i ljepljive gline, mjestimično kalcificirane, s oko 20% lomljenog vapnenca i 10% lomljenog pješčenjaka, debljine 1 – 10 cm. Prikupljena je veća količina keramike iz srednjeg brončanog doba i jedna kost. Ispod tog sloja nalazi se sloj 9, koji se sastoji od crvenosmeđe, vlažne i ljepljive gline, izmiješane s 15% lomljenog vapnenca. Prikupljena je iznimno velika količina keramike iz srednjeg brončanog doba, malo kosti i ugljena te jedna karbonizirana sjemenka (žir) hrasta (analiza: dr. sc. Evi Margaritas). Pod tim slojem nalazi se sloj 10, sastavljen od žutosmeđe gline sa sivim proslojcima, vlažne i jako ljepljive, s komadićima ugljena i 40% lomljenog vapnenca. Od tog sloja sonda je smanjena na veličinu 1x1 m. Prikupljena je manja količina ulomaka keramike iz razdoblja srednjeg brončanog doba, te malobrojni ulomci kosti i ugljena. Pod tim slojem nalazi se sloj 11, koji se sastoji od crvenosmeđe gline, ljepljive i vlažne, s 50% lomljenog vapnenca. Prikupljeno je više ulomaka keramike, te malobrojni ulomci kosti. Sloj 11 prirodno prelazi na novi sloj koji se sastoji od sive gline i nije dalje istraživ.

Tijekom istraživanja, obavljen je pregled pećine s jamskim ulazom te izveden tlocrt i presjek. Na recentno

raskopanoj površini nalazi se dosta keramike iz razdoblja brončanog doba, te ljudskih i životinjskih kosti, većim djelom zasiganih. Najviše nalaza prikupljeno je u zapadnoj maloj prostoriji, čiji je sjeverni dio prekopan. Ljudske kosti najučestalije su u zapadnom dijelu objekta (zapadna prostorija i južni kanal) i također su djelomično zasigane. Obavljena je analiza svih prikupljenih ljudskih kostiju (analiza: mr. P. Rajić), na kojima nisu uočene nikakve patološke promjene. Određeno je najmanje šest osoba, i to troje djece mlađe od 10 godina, dvije starije odrasle osobe i jedna mlađa odrasla osoba. Na temelju postojećih podataka nije moguće razjasniti kako su i zašto dospjele u pećinu, pa je potrebno izvršiti daljnja istraživanja koja će razjasniti problem. Tijekom 2005. g. planira se nastavak istraživanja pećine u vrtači, te istraživanje pećine s jamskim ulazom.

Darko Komšo

Summary

During April 2004, a test pit was started at Laganiši Cave by Opatalj; this is a speleological system that consists of a cave in a small sinkhole and a nearby cavern with a pothole entrance.

A small test pit in the cave in the sinkhole was investigated, dimensions 2x1m, and layers and material remains of the Roman and Bronze Age periods were found. Human bones of a number of people and numerous ceramic finds from the Bronze Age were collected.

Redni broj: 75

Lokalitet: Sv. Jelena

Naselje: Kršete

Grad/općina: Buje

Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: A

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

U razdoblju od lipnja do listopada 2004. g. Arheološki muzej Istre proveo je zaštitno arheološko istraživanje na lokalitetu Sv. Jelena, sjeveroistočno od naselja Kršete. Iskopavanje je u sklopu izgradnje trase istarske poluautoceste na čvorištu Umag - Buje investirala BINA – ISTRRA d.o.o. U arheološkom istraživanju, uz voditelja Željka Ujčića, povremeno su sudjelovali dr. sc. Kristina Mihovilić, dr. sc. Alka Starac, mr. Marino Baldini, Darko Komšo, Zoran Grbin, Jadranka Homoky i Milan Stanić.

Na prostoru zapadne padine uzvišenja, unutar južnog dijela nove petlje poluautoceste, 60 metara južno od današnje ceste Buje – Umag, pronađen je antički objekt iskopanih dimenzija 60x45 m. Antički lokalitet istraživao je na samoj središnjoj trasi (cca 10+675 – 10+750), gdje se pruža zapadnim i djelomice južnim krilom, te izvan cestovne trase (dio sjevernog krila). Rimska vila izdužena je u smjeru istok-zapad (azimut 100°) na prostoru 60x45 m i očito se u cestovnoj petlji rasprostire dalje prema istoku. Osnovni zidovi objekta široki su u arhitektonskoj stopi 70 cm, dok su ostali pregradni zidovi široki 45 – 55 cm. Mjestimice je očuvano 5 – 6 redova zidanog opusa s vapnom, ponegdje s primjesom mljevene opeke. Zidovi

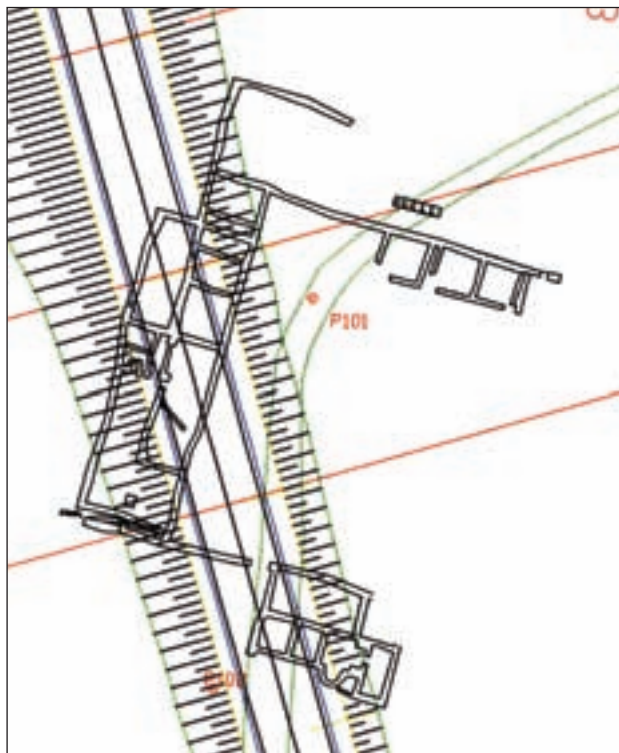

Lokalitet Sv. Jelena (foto: E. Morović)

su izgrađeni od izduženih ili rjeđe kvadratnih lomljenaca s manje klesanja. Za temelje su korišteni i veći prirodni lomljenci ili veći obluci. Zidovi su loše temeljeni, stopa je položena na zemlju ilovaču, te je zbog nestabilnosti tla dio zidova otklonjen, što je urušavanjem izazvalo velike kosine nekoliko zidnih pravaca. Ova antička vila tipično je planski pravokutno organizirana sa središnjim dvorištem (smjerom sjever-jug, 33 m) i nizovima kvadratnih i izduženih prostorija na sjeveru, zapadu i jugu kompleksa. U dvorište se prilazilo kroz južni ulaz (širine 1,9 m) s ostacima dviju četvrtastih nakupina nabacnog neobrađenog kamenja, što potvrđuje katastarsku tradiciju lokalnog puta.

Zapadno krilo sastoji se od dvostrukog niza pregrađenih prostorija, koje su po tragovima bile ukrašene zidnom oker žuto, tamnocrvenom i vjerojatno stropnom bijelom žbukom, te podnim crno-bijelim teserama. U jednoj manjoj prostoriji središta krila, nalazila se izdužena zidana peć, što naglašava gospodarsku fazu ovoga dijela s kanalima (zidano, suhozid, tegule) i većim pregrađenim ulazom na jugozapadu kompleksa. Istočno od glavnog ulaznog puta u dvorište, istražen je dio južnog krila kompleksa. Sastoji se od dvaju nizova manjih kvadratnih i izduženih pravokutnih prostorija. Zbog mjestimične posebno kvalitetne dionice zidanja i klesanja pri prostoriji s polukružnim završetkom i pridruženog kanala od antičke opeke, ovaj sektor može se samo uvjetno smatrati termalnim.

Slojevito je prikupljeno više ulomaka tegula s tragovima žigova od kojih se brojem ističu razne verzije PANSIANAE, CRISPINILAE, Q.CLODI AMBROSI, brojni ulomci antičkih narebrenih amfora, raznih rimskih posuda tankih stijenki, manje kasnoantičkih i ranosrednjovjekovnih posuda grube fature i svega nekoliko ulomaka koji pripadaju uljanicama

Lokalitet Sv. Jelena, istražena arhitektonska struktura i položaj trase ceste

s volutama ili sa žigom. Od brončanih nalaza ističu se uz numizmatičke i nekoliko „aucissa“ fibula i igala. Najzanimljiviji nalazi su ostatak brončanog lima (možda narukvica) s iskucanim prikazom antitetičkog para ljudskih likova u medaljonu, igrača kockica od bjelokosti i nekoliko kamenih kuglastih utega.

Od šest ubiciranih kasnoantičkih grobova jedan je pokojnik položen izravno u zemlju usred velike prostorije zapadnog krila. Ostali grobovi i kosturnice su bili naslonjeni unutar i izvan jugozapadnog rubnog ulaznog zida kompleksa i to u zidanim i suhozidnim konstrukcijama od kamenja, tegula i škrilja.

Navedeni pronađeni objekt očito odgovara ostacima rimske vile spomenute zajedno s crkvom sv. Jelene sjeveroistočno od Kršeta, odnosno blizu navedenog izvora vode (Benussi 1928). Lokalitetu pripada i rimski žarni grob pronađen 1991. g., nekoliko stotina metara južnije, kod izvorišta postojećeg odvojka polautoceste prema Bujama (Matijašić 1997). Rimska vila je po očuvanosti lokaliteta svakako siromašnija od brojnih srodnih obalnih nalazišta (dvadesetak od Savudrije do Mirne), ali na temelju nalaza početak izgradnje objekta se može datirati nakon Cezarove smrti ili u sam početak carstva (druga pol. 1. st. pr. Kr.), s naglašenim intenzitetom života za ranog carstva (1. st.), pa manje do legalizacije kršćanstva (4. st.) te zapuštanjem objekta u kasnoantičko doba (5. i 6. st.). Nakon završetka arheološkog iskopavanja u području prostiranja cestovne trase, lokalitet je preslojen prikladnim sitnijim drobljenim kamenim materijalom.

Literatura

Benussi 1928 Bernardo Benussi, Appunti per la carta archeologica dell'Istria di A. Puschi, Dalle anotazioni di Alberto Puschi per la Carta archeologica dell'Istria, Archeografo Triestino, 14, Trieste, 1928: 257 – 258.

Matijašić 1997 Robert Matijašić, Antička nekropola kod Brtonigle, Arheološka istraživanja u Istri, Izdanja HAD, 18, Zagreb, 1997: 105 – 107.

Željko Ujčić

Summary

During summer 2004, the Archaeology Museum of Istria carried out protective archaeological investigation at the site of Sv. Jelena, NE of the settlement of Kršeta. The works were carried out prior to the start of further construction works on the Istrian semi-motorway.

An ancient rectangular structure extending in the E-W direction was found. This was an ancient villa, organised rectangularly around a central courtyard, with a series of square and extended rooms to the north, south and west of the complex. The rooms in the western wing had been plastered and the floor areas had black and white mosaics. Provisionally, the area to the south is held to be a bath area.

The most interesting finds are a fragment of bronze metal sheet, perhaps a bracelet, with an embossed picture of human figures and dice made out of ivory. According to the

finds collected, the construction of the structure started in the second half of the 1st century BC. Life was vigorous here during the early Empire period, but less so by the 4th century. It was abandoned during the 5th and 6th centuries.

Redni broj: 76

Lokalitet: Sv. Marija Formoza

Naselje: Pula

Grad: Pula

Pravni status: R-0014

Razdoblje: A (rano kršćanstvo)

Vrsta radova: revizijsko iskopavanje

Tijekom listopada do prosinca 2003. g., te od studenog do prosinca 2004. g., Arheološki muzej Istre je obavljao arheološko sondiranje na području središnjeg svetišta bazilike sv. Marije Formoze u Puli. Iskopavanje je provedeno u sklopu višegodišnjeg programa revizijskog istraživanja radi prezentacije ranokršćanskog kompleksa (Marušić 1967; Ujčić 1993), kojeg je u Puli polovicom 6. st. izgradio nadbiskup Ravene – istranin Maksimijan. Voditelj istraživanja je Željko Ujčić, a povremeno su sudjelovali Đeni Gobić i Andrea Sardoz, dok je programski investitor Ministarstvo kulture RH.

Središnja apsida

Originalni temeljni zid bazilike izgrađen je slojevito od izduženih i pravokutnih klesanaca i mjestimice ukošenih izduženih klesanaca povezanih vapnenom žbukom s primjesom šljunka. Istražen je veći dio temelja apside glavnog svetišta, od kojih je očuvan uglavnom sjeverni polukružni dio (a/v 1,99 – 1,54), koji se sužava prema sjemenu (npr. od 1,56 do 1,26). Zbog oštećenosti jugoistočnog dijela apside istraženi su i temelji u dva manja segmenta (a/v 1,90 – 1,16). Na ta dva segmenta uočeni su tragovi žbuke prijelaza u polygonalnost začelja. Iskopavanjem do apsolutne dubine 0,79 m pronađen je rasteretni luk u temelju sjeveroistočnog dijela središnjeg polukružnog svetišta. Donji polukružni luk s pripadajućim tunelom (raspon 1,56 m, AV 1,25 m) nije bilo moguće dublje istražiti zbog razine vode u sondi. Gornja rasteretna konstrukcija (raspon cca 3 m) se sastoji od niza ukošenih klesanaca zidana bez uobičajnog lučnog korijena, tj. unutrašnjost luka je klasično ispunjena zidom uokolo spomenutog manjeg lučnog otvora. Izvorni poprečni zid koji spaja dvije kapele, istražen je u duljini od cca 11 m (širina 0,92 – 1,02 m), a kod obje pastoforije presječen je recentnim, zidanim septičkim jamama. Sjeverno do devastiranog južnog spoja apside s poprečnim zidom smješten je organski povezan zidani postament (2,20x1,00 m), (istraženo a/v 1,72 – 1,23).

Sjeverna kolonada

Istražen je dio temeljnog zida sjeverne kolonade s ostatkom temelja početnog pilastra i obrisom u žbuci temeljnog postamenta prvoga stupa. Na originalnom temelju izgrađen je manji zid (širina 0,44 m) uvučen za arhitektonsku stopu, a očuvan (1,5 m) samo u jednom redu opusa. Uz ovaj originalni zid očuvana su dva manja segmenta vapnene

Svetište bazilike sv. Marije Formoze (foto: Ž. Ujčić)

podloge podnice broda sa krpicom mozaika (22x11 cm) na izvornoj podnoj razini sjevernog broda crkve. U cjelokupnom iskopu u recentnim, ranije prekopanim slojevima, mjestimično je nađeno svega nekoliko razbacanih ulomaka antičkih amfora, posuđa grube fature, te malo razbacanih tesera mozaika.

Sjeverna sakristija

Istražena je cjelokupna površina sjeverne pastoforije, ali zbog statičkih okolnosti, svega do 50 cm r/d. Pronalaskom manjeg dijela podnog mozaika u uskom pojasu istočnog dijela prostorije (nešto više od 1 m²) potvrđena je izvorna razina poda bazilike. Na donjem originalnom dijelu zida, u dodiru sjeveroistočne apside i ostataka mozaičnog poda očuvana je „krpica“ tankog sloja zidne vapnene žbuke (30x100 cm). Višebojni podni mozaik ukrašavao je kružnu prostoriju rubnom bijelom vrpcom, zatim vrpcom u kojoj „S“ vitica tvori niz višebojnih nasuprotnih „ljlj-ljana“. Sljedeći koncentričan niz pletenicom je tvorio osam kružnica (medaljona) ispunjenih višebojnim rozetama. Međuprostori između medaljona su ispunjeni grčkim križićima proširenih krakova. Ulomak podnog mozaika u sjevernoj pastoforiji iskopavanjem je zatečen u lošem stanju. Očito je već otkriven neposredno nakon Prvog svjetskog rata, jer je djelomice neadekvatno opšiven cementom, a mjestimice je po površini također zaliven tanjim slojem cementa. Međutim, rubna pasica nije svugdje bila postavljena. Cijeli ulomak mozaične plohe je utočio (AV 2,10 – 1,96 m) zbog neadekvatne podloge, te je uzdužno prelomljen stvarajući dvije kosine. Očito je početkom 20. st. prekinut nestručan proces strapacije mozaičnog segmenta neprimjerenom betonskom oplatom (Morassi 1924). Zbog zaštite je izvršeno prvo čišćenje podnog mozaika i postavljanje dijela rubne vapnene pasice gdje nije zatečena betonska oplata. Privremeno je podni mozaik prekriven „agrofolijom“ i tankim slojem zemlje. Zbog zimskih temperatura odgođeno je injektiranje te je zaštićen drvenim sandukom, stoga je sjeverni dio navedene sakristije potkraj etape iskopavanja 2004. g. ponovo zatrpan zemljanom pokosom.

Proboj kružnog bunara s kraja 18. ili iz 19. st. uništio je dio temeljnog spoja središnje apside i sjeverne pastoforije te je naknadno rabljen kao spojnica recentne kanalizacije. Središnji brod u podnoj razini bazilike je uništen postavljanjem betonske ploče (do cca 50 cm relativne dubine),

Sv. Marija Formosa, sjeverna sakristija (foto: Ž. Ujčić)

vjerojatno za austrijski hotel Central. Usporedbom Austrijskog katastra (1820.), povijesnih tlocrta (Kandler 1876; Gnirs 1902) i arhitektonskih nalaza, razvidno je da su najveća oštećenja nastala zbog recentnih gradnji septičkih jama (početak 20. st.). Sve navedeno razlog je očuvanosti temelja bazilike tek ispod razine izvornog poda i razine poligonalnosti apsida.

Literatura

Gnirs 1902 Anton Gnirs, Die Basilica St. Maria Formosa oder de Caneto in Pola, MZK XXVIII, 1902: 57 – 62.

Kandler 1876 Pietro Kandler, Notizie storiche di Pola, Poreč, 1876: 171 – 177.

Sv. Marija Formosa, detalj podnog mozaika u sjevernoj sakristiji (foto: Ž. Ujčić)

Marušić 1967 Branko Marušić, Kasnoantička i bizantska Pula, Pula, 1967: 52 – 53.

Morassi 1924 Antonio Morassi, La chiesa di Santa Maria Formosa di Canneto in Pola, Bolletino d'arte IV, vol. I, Roma, 1924: 1 – 25.

Ujčić 1993 Željko Ujčić, Stucco dekoracija južne kapele bazilike Sv. Marije Formoze u Puli, Diadora 15, Zadar, 1993: 237 – 258.

Željko Ujčić

Summary

At the end of 2003 and the end of 2004, a renewed investigation was carried out in the area of the sanctuary of the basilica of St Mary Formosa in Pula. The Basilica was built in the mid-6th century by the Archbishop of Ravenna, Maximianus, a native of Istria. The semicircular, foundation part of the central apse was explored, then part of the foundation of the northern colonnade, and the northern *pastophorium* (sacristy).

The find of a small fragment of a floor mosaic (a little more than 1 square metre) in a narrow strip of the eastern part of the northern sacristy has confirmed the original level of the floor of the basilica. On the lower original part of the wall, adjoining the NE apse and the remains of the mosaic floor, a patch of a narrow layer of wall plaster has been preserved. Polychrome floor mosaic once decorated the circular area with a white band at the edge, then a band in which an "S" tendril creates a number of polychrome opposing "lilies". The next concentric sequence with a braid was crated by eight medallions filled with polychrome rosettes. The spaces between the medallions were filled in with Greek crosses with enlarged arms.

Redni broj: 77

Lokalitet: uvala Runci, Štinjan

Naselje: Valbandon, Pula

Grad/općina: Pula

Pravni status: -

Razdoblje: A, NV

Vrsta radova: rekognosciranje, probno sondiranje

Problematika trase plinovoda koji povezuje plinsko polje Ivana, na sjevernom Jadranu, s istarskim poluotokom, aktualna je od 1997. godine. Nakon obavljenih pregleda podmorja, Uprava za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture izdala je prethodnu suglasnost tražitelju za izvođenje radova na izlaznom dijelu trase cjevovoda Ivana „A“ – Pula, na lokaciji uvala Proštinja – Štinjan i u akvatoriju ispred rta Peneda. U međuvremenu, došlo je do promjene planirane trase, koja skreće nešto sjevernije, prolazi između otočića Kotež i obale, te izlazi sjeverno od Pule, između uvale Runci i bivše hidroplanske baze. Ova trasa je s gledišta zaštite kulturne baštine daleko problematičnija, jer na obali ima niz registriranih antičkih objekata, pa su se mogli očekivati i nalazi u podmorju. Investitor, INA gip d.o.o., dostavio je elaborat Hidrografskog instituta RH, koji sadrži očitavanja SSS-a (Side Scan Sonar), Sub bottom profilera i magnetometra, za cijeli dio

novoplanirane izlazne trase. Iz tog materijala bilo je razvidno da na trasi nema većih objekata ni aglomeracija materijala, te da se mogu očekivati samo manji predmeti. Na temelju narudžbe INA gip-a, ekipa Hrvatskog restauratorskog zavoda pregledala je trasu budućeg plinovoda. Plići dijelovi trase (od točke IP7 do točke IP4) pregledani su u prvoj fazi u mjesecu srpnju, kada je voditelj projekta bio mr. Jasen Mesić. Voditelj istraživanja u drugoj fazi (tijekom kolovoza) bio je dr. sc. Mario Jurišić.

Pregledom kopnenog obalnog ruba u izlaznom sektoru trase (točka LP7) utvrđeno je da se radi o nasutoj obali, gdje se do današnje ceste ne uočavaju nikakvi nalazi koji bi se mogli smatrati kulturnim dobrom (keramika ili arhitektura). Ostaci gradnji bivše hidroplanske baze nalaze se izvan planirane trase.

U dva dana, ronilački parovi pregledali su pojas širine 400 metara, do udaljenosti cca 200 metara od obale u izlaznom sektoru trase (točka LP7), uz otežavajuću okolnost naslaga nastalih cvjetanjem mora. U prvih 30-ak metara, dakle do dubine 3 – 4 metra, dno čini tucanik nasute obale. Na većoj dubini od 5 do 8 metara dno je kamenito, pločasto, ali postupno prelazi u kamene zubove, s velikom koncentracijom školjaka, koji se postupno pretvaraju u pijesak. Pronađeno je nekoliko fragmenata antičke keramike, od kojih valja spomenuti oveći ulomak amfore tipa Lamboglia 2.

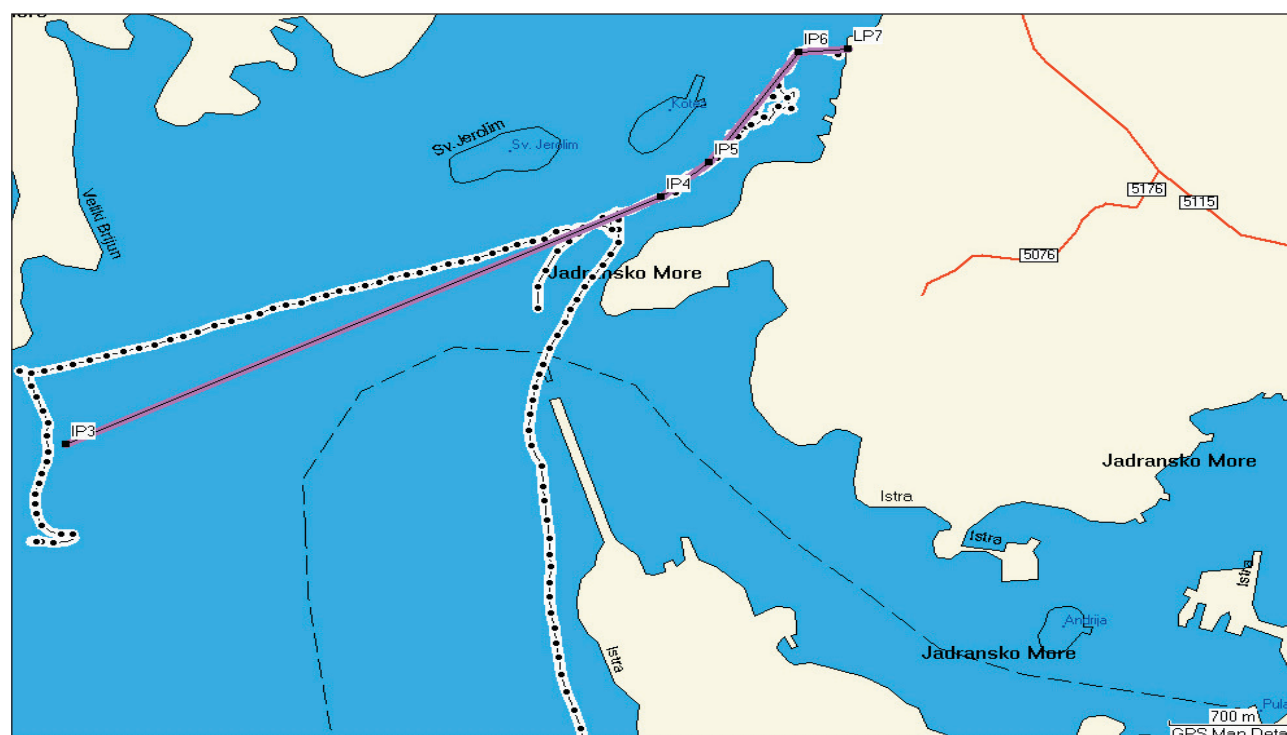
Podmorskim sondiranjem, obavljena uz pomoć podvodnih sisaljki, u izlaznom sektoru trase (točka LP7), iskopane su tri sonde kako bi se ispod naslaga pijeska ustanovilo eventualno postojanje kulturnog sloja. Usporedo s iskopom obavljena su mjerenja, te foto i videosnimanja. Lokaciju sondiranja odredili su pronađeni fragmenti keramike, pri čemu se pazilo da sonde budu na samoj trasi plinovoda. Bez obzira na različite dimenzije, gdje je sonda A (duž. 200 cm, šir. 160 cm, dub. 130 cm) bila najveća, sve su imale istovjetne slojeve u profilu i sve su bile sterilne. To

su sloj sivog pijeska s travama i školjkašima do dubine od 15 cm, zatim sloj masnijega smeđeg mulja sa žutim travama do dubine 50 – 70 cm i na poslijetku sivocrnkast, mastan i za kopanje težak mulj do dubine od 120 cm. Iskopi su obustavljeni kada bi sonda doprla do kamena živca.

Zbog dužine trase od točke IP-4 do IP-6, te jakih struja, bilo je potrebno primijeniti metodu pretraživanja dna pomoću glisera. Ronilac se spušta na dno, privezan konopima za gliser. Gliser se malom brzinom kreće preko zadane trase, a ronilac lebdi poviše dna i na taj način vizualno uočava eventualna nalazišta. Nakon uočavanja, plovilo se nakon dogovorenog signala zaustavlja, a pronađene zanimljivosti se fotodokumentiraju. Na ruti nije uočeno ništa, osim stare aviobombe. Jugoistočno od točke IP-5, odnosno dvjestotinjak metara prema Štinjanu, otkriveno je manje, devastirano nalazište s ostacima krhotina različitih amfora (kasna antika). Sterilne su i zone oko točaka IP4 i IP3, koje su pregledane do dubine od 39 metara uz upotrebu bespilotne ronilice.

Kod ovakvih vrsta podvodnih arheoloških rekognosciranja osobito je važno točno se pozicionirati. Stoga je i korišten uređaj „Garmin“ Trex Vista s WGS 84 projekcijom, pomoću kojeg je određena pozicija i ucrtana ruta koja se mogla očitavati na ekranu plovila. Kako je u predloženom elaboratu korištena Bessel 1841 projekcija trasa je pregledana u puno širem opsegu nego je to bilo nužno.

Rekognosciranjem trase budućeg plinovoda, zaključeno je da nema nikakve zapreke za njegovo postavljanje, budući da neće biti ugrožena kulturna dobra. Bitno je da se prilikom izgradnje zadrži planirana trasa, jer bi u protivnom bilo nužno dodatno dokumentiranje i istraživanje lokaliteta nedaleko od točke LP5. Pokretni nalazi, odnosno njihovi uzorci, izvađeni su i pohranjeni u Hr-

Uvala Runci, trasa plinovoda (ljubičasta linija) i pregledanog područja (izradio: K. Zupčić)

Uvala Runci, podmorske oznake potencijalnog nalazišta (foto: J. Mesić)

Uvala Runci, istraživanje nalazišta (foto: K. Zupčić)

vatskom restauratorskom zavodu te dani na desalinizaciju. Iako rekognosciranje planirane trase plinovoda nije rezultiralo značajnim ili novim spoznajama o postojanju podvodnih kulturnih dobara, možemo reći da je značajno upotpunilo opće znanje i o podvodnim lokalitetima uz istarsku obalu.

mr. Jasen Mesić

Summary

Because of the requirement to build a gas pipeline from the Ivan gas field to Runci Bay at Šinjan, by Pula, during summer 2004 an underwater reconnoitring survey was

carried out, with test digs. The aim of the survey was to establish the existence of any structures that might be considered part of the cultural heritage and in the event of any being found to carry out appropriate actions for their protection.

In Phase 1 (July) the last three sections of the planned pipeline (from IP4 to IP7) were inspected in detail. Alongside the coast itself, in Runci Bay, a test dig was carried out down to a depth of 130 cm. In deeper parts motor-boats and scooters were employed during the survey. A hundred or so metres from the planned line of the pipeline, at Point IP5, at a depth of 9 metres, a devastated amphora site was found.

In Phase 2 there was an additional review of the sections

Uvala Runci, nalaz amfore (foto: J. Mesić)

at Points IP3 and IP4. In order to speed up the work, an unmanned vehicle was used together with an underwater scooter. For a proposal of the course of the pipeline, a study of the Hydrographic Institute of the Republic of Croatia (Bessel 1841 Projection), and for positioning, a Garmin eTrex Vista (projection WGS 84) were used. Along the planned course of the pipeline, no cultural features were found, and there is no obstacle to the construction.

It is essential to keep to the planned route during the construction, however, for otherwise it would be necessary to carry out additional documentation and investigation not very far from Point LP5.

PRIMORSKO-GORANSKA ŽUPANIJA

- 78 Cres - Sv. Marija
- 79 Crikvenica – Igralište
- 80 Crkva Blažene
Djevice Marije, otok
Košljun
- 81 otok Rab - rt Sorinj
- 82 Prezid – Gredice
- 83 Rijeka - Kapela
Kristova Groba
- 84 Vela spilja

Redni broj: 78**Lokalitet: Cres – Trg oko crkve sv. Marije****Naselje: Cres****Grad/općina: Cres****Pravni status: Z-129****Razdoblje: A, SV****Vrsta radova: zaštitno iskopavanje**

Na prostoru partera oko župne crkve sv. Marije u gradu Cresu, na pružanju tzv. Južne i Sjeverne ulice (k.č. 2030, k.o. Cres), na temelju izradbe novog popločenja navedenog trga (investitor: Grad Cres; izvođač radova: Kamenskarska radionica Cavedoni iz Malog Lošinja), od studenog 2003. g. do veljače 2004. g. Konzervatorski odjel iz Rijeke proveo je zaštitna arheološka istraživanja (voditeljica: Martina Blečić). Istraživanja su realizirana na ukupnoj površini od 190 m² (100 m² u Južnoj i 90 m² u Sjevernoj ulici) do relativne dubine 0,80 m, a omeđena su Ulicom A. Tentora, sa zapadne, i trgom ispred župne crkve, s istočne strane, u oba smjera pružanja.

Radovi su započeli u Južnoj ulici gdje su pronađeni dijelova antičke i srednjovjekovne arhitekture, izravno povezani sa župnom crkvom sv. Marije (Cella 1951; Borić 2002). Istražen je i dokumentiran antički zid SJ 1, na dubini od 1,39 do 0,95 m n.m., koji se pružao cijelom dužinom partera od 200 m, orijentacije istok-zapad. Uočeno je kako se zid proteže dalje u smjeru istoka i zapada, izvan perimetra istraživanja. Zid je bio dobro i pravilno uslojen od poluobrađenih većih komada kamena povezanih svijetlosivom rastresitom vapnenom žbukom s primjesama morskog šljunka, a ponegdje i ulomcima antičkih opeka. Unutrašnjost zida bila je ispunjena manjim neobrađenim komadima kamena s obilnom količinom vezivne žbuke. Njegova je širina varirala od 0,40 do 0,70 m, jer je na istočnom dijelu bio više oštećen i preslojen modernom infrastrukturom, a vjerojatno je predstavljao perimetralni južni zid nekog antičkog objekta većih dimenzija. Zabilježena su i dva zida, poprečna u odnosu na pružanje crkve i opisani zid SJ 1. Prvi zid (SJ 2), dokumentiran na dubini od 1,41 m n.m., pružao se u dužini od 0,22 m i širini od 0,65 m, a spajao zid SJ 1 s južnim perimetralnim zidom crkve. Taj zid predstavljao je, zapravo, istočni perimetralni zid istog antičkog objekta. S unutrašnje strane zida istražena je manja probna sonda A, dimenzija 1,5x1 m, do zdravice i matične stijene na dubini od 0,75 m n.m. Drugi poprečni zid (SJ 3) istražen je 9,5 m zapadnije od prethodnog, na dubini 1,30 m, a također se prema crkvi pružao u dužini od 0,24 m i širini 0,70 m. Navedeni je zid zabilježen samo u temeljnim strukturama, što je nedvojbeno bila i njegova primarna namjena za neku pregradnu drvenu ili lakšu konstrukciju, građen od nepravilnih dobro uslojenih i pravilno slaganih većih neobrađenih komada kamena. Sa zapadne strane zida istražena je druga probna sonda B, također dimenzija 1,5x1 m, do zdravice i matične stijene koja se nalazila na istoj dubini kao i u sondi A.

Unutar zidova istražena su i definirana četiri različita sloja: sloj (SJ 01) gradske šute i nanesenog građevinskog materijala, sloj (SJ 02) tamnosive do tamnosmeđe rastresite vlažne zemlje s većim komadima poluobrađenog kamena i s primjesama šljunka, nagorjeli sloj (SJ 03) urušenja zgrade s izrazitom zastupljenošću uporabne i građevinske keramike i kostiju, sloj (SJ 04) kompaktne crvenosmeđe glinovite zemlje te sloj (SJ 05) crvenice do matične stijene. U SJ 03 zabilježen je na istočnom dijelu pružanja ta-

nak sloj svijetlosive vapnene žbuke koji je bio povezan s urušenim građevinskim elementima te zgrade. U istom je sloju nađena veća količina mozaičkih kockica crne i bijele boje te sporadično crvene boje, koje su se nalazile duž cijele istražene površine s unutrašnje strane zidova.

Između zidova SJ 1, SJ 2 i SJ 3 dokumentirana su dva vatrišta s otpadnim jamama SJ V 1)/2 i SJ V 3)/4 ukopana u SJ 04. U oba je istražena vatrišta zabilježena kamena struktura od pravilno položenih komada kamena, a otpadne jame sadržavale su velike količine keramičkog materijale te ulomke antičkoga stakla i željeznih čavala. Vatrište s jamom SJ V1), bilo je nepravilnog elipsoidnog oblika dimenzija 0,40x0,30 m, sa suhozidnom konstrukcijom koja se pružala okomito po sredini objekta u širini 0,08 m. Dubina ukopa iznosila je 1,23 m n.m. U SJ V 3), dimenzija 0,42x0,35 m, istražena je pravilno položena konstrukcija od pet kamenih ploča, na dubini 1,27 m, na kojima je zabilježena veća količina uporabnih predmeta kućanskog inventara, a dubina ukopa iznosila je 1,11 m n.m.

Na zid SJ 1 bio je prislonjen zid SJ 4 koji je po strukturi i načinu gradnje bio mlađeg datuma od SJ 1. Pružao se u obliku slova L u orijentaciji istok-zapad, okrenut prema sjeveru, poprečno prema perimetralnom zidu crkve. Zabilježen je na dubini 1,65 m n.m., širine 1,20 m i dužine od 0,28 do 0,30 m u zapadnom kraku te širine 0,50 do 0,60 m i dužine 0,28 m u južnom smjeru. S obzirom na raščlanjenost južnog bočnog zida župne crkve, zazidanih otvora vrata i prozora, taj se zid dovodi u izravnu vezu s arhitekturom ranije župne crkve istog titulara, koja je izgrađena u 15. st. i pregrađivana u više graditeljskih faza (Cella 1951; Lemessi 1979; Marinelli 1986).

S izvanjske strane zida SJ 1, u južnom dijelu istražene površine, nisu dokumentirani nalazi temelja arhitekture starijih objekata, nego samo temelji postojećih zgrada i infrastrukture.

Nalaza materijalne kulture bilo je iznimno mnogo: od antičkog građevnog materijala, ulomaka tegula, imbreksa i opeka, do mozaičkih kockica i keramike uporabnog kućanskog inventara, amfora, posuda, tere sigilate, staklenih posuda i sitnih metalnih predmeta te obilja životinjskih kostiju i rogovaa.

Istraživački radovi nastavljani su potom u Sjevernoj ulici, u kojoj se očekivao nastavak arhitekture. Međutim, u

Cres, pogled na istraženu arhitekturu u Južnoj ulici uz crkvu sv. Marije (foto: D. Krizmanić)

navedenoj ulici, na površini od 90 m², zabilježen je samo temeljni zid crkve sv. Marije, zatim vjerojatno dio temelja starije crkve dužine 2,87 m i širine od 0,30 do 0,50 m, te jedan poprečni zid vrlo loše strukture i slabog veziva, dimenzija 1,20x0,60 m, na dubini 1,64 m. Ta je ulica znatno manja od Južne i duž cijele površine prostirala se infrastrukturna mreža različitih instalacija, koja je posve sigurno devastirala veći dio prijašnje arhitekture. Istraživanje je provedeno do dubine 0,90 m, u kojem su razlučena tri sloja različite građevinske štete s većim količinama morskog šljunka za niveliranje gradskog popločenja i glinovita crvenica do matične stijene. Nalazi materijalne kulture bili su sporadični, a nađeni su ulomci amfora te kućanskog inventara recentnijeg datuma i brojne životinjske kosti.

Zbog okolnosti nalaženja i mogućnosti realizacije, istražena arhitektura u Južnoj ulici zaštićena je geofolijom i zatrpana čistim građevinskim materijalom, a pružanje zidova tlocrtno je prezentirano (s postojećim starim kamenom od uličnih gredica) u sklopu novog popločenja na razini partera u hodnoj površini.

Literatura

Borić 2002 Laris Borić, Arhitektura i urbanizam grada Cresa od 1450. do 1610. godine, Zagreb, 2002.

Cella 1951 Antonio Cella, Il Duomo di Cherso, Pagine Istriane n. 5, Trieste, 1951.

DPU Grada Cresa, Dokumentacija Konzervatorskog odje-

la u Rijeci Ministarstva kulture RH, Rijeka, 2004.

Lemessi 1979 Nicolo Lemessi, Note geografiche storiche artistiche, Roma, 1979.

Marinelli 1986 Gianna Duda Marinelli, Il Quattrocento a Cherso, Atti e memorie della società istriana di Archeologia e Storia patria 86, Trieste, 1986.

mr. sc. Martina Blečić

Summary

In the area of the parterre around the Church of St Mary [sv Marija] in the city of Cres, along the line of South Street and North Street [Južna and Sjeverna ulica], protective archaeological investigation was carried out over a total area of 190 square metres.

In Južna ulica the investigation resulted in the find of parts of ancient and medieval architecture. Inside the walls, four different layers were found, and two fireplaces, with waste pits, in which a large quantity of use objects were found, of kitchen items and other finds of the movable archaeological material. Because of the circumstances and importance of the architecture investigated, the directions of the walls is presented in ground plan as part of the new pedestrian surface at the level of the parterre on the pavement.

The investigation works were carried on into Sjeverna ulica, in which it was found that the continuation of the architecture would be found; however, in this street, only the foundation wall of St Mary's was found, probably the foundation of an earlier church, and one transverse wall, of very poor structure and feeble binding material, without there being any very important movable archaeological finds.

Cres, istraživanje Sjeverne ulice uz crkvu sv. Marije (foto: D. Krizmanić)

Redni broj: 79

Lokalitet: Crikvenica – Igralište

Naselje: Crikvenica

Grad/općina: Crikvenica

Pravni status: P-896

Razdoblje: A

Vrsta radova: probno i zaštitno iskopavanje

U razdoblju od srpnja do kolovoza 2004. g. Institut za arheologiju iz Zagreba, na poziv Grada Crikvenice, a preko Ustanove u kulturi „Dr. I. Kostrenčić“, te pod vodstvom dr. sc. Goranke Lipovac Vrkljan, znanstvene suradnice i voditeljice projekta „Liburnski limes – arheološka topografija“, obavio je probna arheološka zaštitna istraživanja na lokalitetu Crikvenica – Igralište (sredstva je osigurao Grad Crikvenica). Lokalitet je evidentiran prilikom graditeljskih radova 70-ih i 80-ih godina prošlog stoljeća, na prostoru pomoćnog nogometnog igrališta u vlasništvu Grada Crikvenice.

Lokalitet obuhvaća prostor neposrednog zaleđa samog grada Crikvenice, između kasnoantičke postaje Badanj i gradine Kotor. Lokalitet je na zapadu smješten između rječice Dubračine u Vinodolskoj ulici, nogometnog igrališta NK Crikvenice na jugu te Kotorske ulice na istoku. Pitanje sjevernog rastera, prema kasnoantičkoj postaji Badanj i Vinodolskoj dolini, ostaje otvoreno. Nekoliko slučajnih nalaza s tog prostora upućuje na znatniju površinu. Kako nisu provedena temeljita arheološka ispitivanja tog prostora, ovaj smjer protezanja lokaliteta još ostaje nepoznato.

Pokusna je sonda smještena unutar planiranog parkirališta gradske športske dvorane, uz sam sjeverni rub ogradnog zida nogometnog igrališta NK Crikvenice. Prostor koji je zahvaćen probnim i zaštitnim arheološkim istraživanjima, određen je prema pisanim dokumentima (Starac 1991; Dračić 1991) i usmenim podacima o slučajnim arheološkim nalazima tijekom osamdesetih godina prošlog stoljeća. Kako su financijska sredstva i vrijeme istraživanja bili ograničeni, probna je sonda zahvatila prostor 4,5x4 m, da bi tijekom samih istraživanja, bila smanjena na mikrosundu 4,5x2 m. Ukupno je obuhvaćena površina od 10 m², s prosječnom relativnom dubinom 1,80 m. Rezultat istraživanja je nalaz mnoštva ulomaka uporabne i graditeljske keramike te amfora iz vremena rimske antike, datiranih u 1. i 2. st.

Nakon geodetskog snimanja lokaliteta i postavljanja koordinantne geodetske mreže s trima repnim točkama, skinut je površinski sloj od 0,50 m recentnog nasipa graditeljske šute. Na podlozi geodetske mreže, ucrtavana je situacija rastera i stratigrafskih jedinica unutar sonde A i kasnije mikrosonde B, a na osnovi četiriju kvadrata veličine 2x2 m: □ 1, □ 2, □ 3 i □ 4. Sveukupno je zabilježeno 13 stratigrafskih jedinica (SJ 001 – SJ 013) u iskopu koji je načinjen do zdravice. Utvrđeno je da su prve dvije stratigrafske jedinice bile potpuno sterilne. Osim sloja graditeljske šute i sloja naplavinske gline, nije zabilježen niti jedan arheološki nalaz. Na relativnoj dubini od 0,80 do 1,30 m, javlja se sloj arheoloških nalaza i to uglavnom manjih ulomaka keramike grublje strukture, isključivo uporabnog i graditeljskog obilježja. Svi nalazi unutar ove stratigrafske jedinice (SJ 004) upućuju da se radi o sloju antičke rimskodobne šute razbacane bez određene pravilnosti. Ulomljenost keramičkih predmeta i opeke nastaje vjerojatno u vrijeme napuštanja lokaliteta Crikvenica – Igralište. Novi kulturni sloj (SJ 005) zabilježen je pod spomenutom antičkom šutom, na relativnoj visini 1,30 m. Radi se o sloju s mnoštvom ulomaka graditeljske i uporabne keramike te amfora, koji su položeni kao teraco. Uočena je znatnija prisutnost amorfnih keramičkih ulomaka, troske i gara.

Cjelokupna keramičarska produkcija s lokaliteta Crikvenica – Igralište, bilo da se radi o uporabnoj ili graditeljskoj keramici, odlikuje se istim obilježjima s obzirom na boju i fakturu. Radi se o narančasto-crvenkastoj keramici, osrednje kvalitete, trusne fature stijenki. Prema tehnologiji pečenja, cjelokupna je keramičarska produkcija pečena u istim uvjetima, uz nekoliko iznimaka pregorene keramike. Cijeli sloj ovog nalaza keramičarske produkcije, debljine 40-ak cm, položen je na antičku hodnu površinu (SJ 008). Na njoj površini, pronađeni su ostaci masne kompaktne zapečene tamno crvene ilovače, SJ 010, SJ 11, SJ 12 i SJ 14. Vjerojatno se radi o ostacima samog vatrišta upotrebljavanog za keramičarsku produkciju. Površina ove zapečene zemlje bila je prekrivena znatnijom količinom gara, a na njoj su nalaženi i komadići drva. Osim keramičkih nalaza, pronađeno je nekoliko ulomaka metalnih predmeta, stakla, životinjskih kostiju i jedan nalaz staklene paste. Probna arheološka istraživanja potvrdila su pretpostavke o postojanju antičkog rimskodobnog lokaliteta na položaju Igralište u Crikvenici. Tijekom graditeljskih radova 50-ih i 80-ih godina 20. st., na istom su lokalitetu zapaženi i zabilježeni ostaci arhitekture zidova (Dračić 1991). Tijekom istraživanja 2004. g., unutar sonde A i mikrosonde B, pronađeno je mnoštvo ostataka grumenja žbuke, osobito uz južni profil sonde, što upućuje na blizinu arhitekture zida. Lokalitet je nakon završetka istraživanja zatrpan pijeskom,

Crikvenica, lokalitet Igralište, pogled na zonu zahvata (foto: G. Lipovac Vrkljan)

sitnim drobljencem i zemljom, te tako zaštićen.

Prema prvim rezultatima istraživanja, može se pretpostaviti da se na lokalitetu Crikvenica – Igralište nalazila keramičarska radionica za proizvodnju uporabne i graditeljske keramike, u razdoblju od 1. do početka 3. st. Precizniji rezultati bit će mogući nakon obrade cjelokupnog materijala, njegove konzervacije i rekonstrukcije te provedbe multidisciplinarnih analiza drveta, ugljena, ilovače i same keramike.

Literatura

Dračić 1991 Andrija Dračić, Naselje na ušću Dubračine od II do VI vijeka, Vinodolski zbornik VI, Crikvenica, 1991: 235 - 247.

Starac 1991 Ranko Starac, Antička keramika sa lokaliteta „Igralište“ u Crikvenici, Vinodolski zbornik VI, Crikvenica, 1991: 221 – 235.

dr. sc. Goranka Lipovac Vrkljan

Crikvenica, lokalitet Igralište, nalaz keramičkog teraca unutar mikrosonde B (foto: G. Lipovac Vrkljan)

Summary

In the July – August 2004 period, test archaeological investigation was carried out at the site of Crikvenica – Igralište [Playground], at the area of the secondary football field in Crikvenica. It covers an area just behind the very city of Crikvenica, between the later antiquity station of Badanj and the Kotor hill fort. The shovel test pit covered an area of 10 square metres. Under a layer of ancient spoil, at a relative height of 1.30 m, a layer with a multitude of fragments of structural and use ceramics, as well as amphorae, were found, placed as terrazzo. It was observed that amorphous ceramic fragments, cinders and soot were present in quite large amounts.

The entire ceramic production of the site Crikvenica – Igralište, whether this was use or structural ceramics, is characterised by an identical set of features, with respect to colour and facture.

The whole layer of this find of ceramic production, some 40 cm thick, is placed on an ancient walking surface. On the surface, the remains of greasy, compacted, baked dark red clay have been found. These were probably remains of the actual hearth used for the making of the ceramics. The area of this baked earth was covered with rather a lot of soot, and little pieces of wood were on the surface of it.

Alongside the southern profile, a considerable quantity of lumps of mortar were found, indicating the proximity of some architecture. Subsequent investigations will address the location of this.

Redni broj: 80

Lokalitet: Crkva Blažene Djevice Marije

Naselje: -

Grad/općina: Punat (otok Košljun)

Pravni status: R-211

Razdoblje: A, NV

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Posljednja arheološka istraživanja u prezbiteriju crkve Navještenja Blažene Djevice Marije, franjevačkog samostanskog kompleksa na otoku Košljunu, izvršena su tijekom studenog 2003. g. i travnja 2004. g. Zaštitni radovi obavljani su u skladu s projektom obnove i sanacije navedene crkve sredstvima Ministarstva kulture RH, koje je provodio Konzervatorski odjel iz Rijeke (voditeljica Martina Blečić). Istraživanja su realizirana etapno zbog građevinske i konstruktivne sanacije cijele unutrašnjosti prezbiterija, na površini 39,53 m², relativne dubine do 1,90 m.

U ranijim istražnim radovima unutar glavnog broda samostanske crkve definirana je provoditna trobrodna troapsidalna beneditktinska bazilika sv. Marije iz 12. (11.?) st. (Ostojić 1964; Velnić 1966; Giaconi 1992) pa su ovom prilikom radovi nastavljeni u zapadnom produžetku prezbiterija. Istraživanja su očekivano rezultirala pronalaskom dijelova starije arhitekture i zidanih grobnica, kojih je istraženo ukupno šest: četiri u istočnom potezu uz oltarnu pregradu i po jedna grobnica u sjeverozapadnom i jugozapadnom kutu prezbiterija.

Nakon uklanjanja postojeće podnice od klinker-ploča i minimalne dobro nabijene razine podloge, građevinske šute i morskog šljunka (SJ 01), istaknulo se pružanje zidova starije arhitekture. To su redom temeljne strukture zi-

Crkva Blažene Djevice Marije franjevačkog samostana na Košljunu (foto: D. Krizmanić)

dova neke prvobitne građevine interijera, čija se dva zida, središnji (SJ 02) i poprečni (SJ 03), pružaju izvan istočnog i južnog lateralnog zida prezbiterija, a međusobno su spojena kod 5. grobnice (SJ 9/10), koja ih je svojom gradnjom i oštetila. Jednako tako, definirane su i temeljene strukture vjerojatno baze oltarne menze (SJ 04). Središnji zid (SJ 02), istražen na dubini 4,77 m n.m., bio je masivnije građen i protezao se od južnog perimetralnog zida prema sjevernom u dužini od 5 m, ali je na tom dijelu prekinut, također zbog gradnje grobnica. Širina zida varirala je od 0,80 m do 1 m, jer se na sjevernom dijelu njegova konstrukcija raspadala. Struktura zidova, iznimno nekompaktna i nehomogena, sastavljena od neobrađenih većih i manjih komada kamena, bila je povezana svijetlom vapnenom žbukom, kalcificiranom na dijelovima. Samo na površinskoj razini zida istaknulo se nekoliko poluobrađenih većih komada kamena. Istom je tehnikom i teksturom izgrađen poprečni manji zid SJ 03, dužine 3 m i širine 0,40 - 0,85 m, na dubini od 4,60 m, koji se u istočnom pružanju i na spoju sa zidom SJ 02 postupno sužavao i erodirao pod pritiskom

Crkva Blažene Djevice Marije na Košljunu, istraživanje prezbiterija (foto: D. Krizmanić)

novije gradnje i gradnje same podnice prezbiterija. Baza oltarne menze (SJ 04) izgrađena je potpuno istim načinom kao i opisani zidovi, ali s razmjerno većom zastupljenosti morskog šljunka, pa je istovremenost njihove gradnje nedvojbeno. Na njezinoj su se površini istaknuli tragovi nosača dvaju stupova u središnjem, vapnenom žbukom dobro premazanom dijelu, koji su mogli pripadati nosačima oltarne menze, koja se rasprostirala na dubini od 4,69 m, dimenzija 1,67x1,35x0,24 m. Sve su zidne strukture podignute na nasipanom nepovezanom sloju šute od sitnijih plovnatih, oštrobriđnih komada kamenja i smeđonarancaste, suhe rastresite zemlje (SJ 05, v 4,40 – 3,52 m), s obilnom zastupljenosti morskih školjaka i kostiju premiješanih iz drugih slojeva ili ukopa. U tom su sloju zabilježeni ulomci kasnoantičkog građevnog materijala te dna i ulomci amfora, analogno nalazima u brodu crkve (Lipovac 1993). Nakon tog sloja slijedila je matična stijena i vapnenačka crvenica, zdravica (SJ 06, v 3,52 m), na kojoj su temeljeni svi dijelovi postojećih elemenata arhitekture.

Sve istražene grobnice (1 – 6), imale su pravokutan oblik, gotovo podjednake dimenzije i na približnim dubinama (v 4,70 – 4,65 m), bez ikakvog tipa svođenja. Širina grobnica iznosila je 0,80 m, dužina 1,90 m, a relativna dubina od 0,90 do 1,30 m. Grobnice su također bile usklađene tehnikom gradnje, pa su bez iznimke građene od srednjeg poluobrađenog i pravilno uslojenog kamenja, osobito osnovni istočni i zapadni zid istočnog reda grobnica prema brodu crkve. Ožbukane bijelom rastresitom i nekompaktnom vapnenom žbukom s primjesama sitnog šljunka i zemlje, na pojedinim su dijelovima bile vrlo dobro očuvane, a na drugima gotovo nestale, ovisno o uporabi. Na rubovima stranica zidova bila su postavljena dva reda opeke s istim vezivom, s okvirima za prihvat nadgrobni ploče koje se nisu sačuvale, što je poznato i kod grobova istraženih u središtu broda (Lipovac 1993). Prve četiri grobnice (SJ 1)/2, SJ 3)/4, SJ 5)/6, SJ 7)/8) prislanjale su se i koristile pri gradnji zid SJ 02, dok je grobnica 5 (SJ 9)/10) bila uglavljena između zidova SJ 02 i SJ 03, a posljednja, najbolje građena grobnica, bila je postavljena je u sjeverozapadnom kutu pezbiterija. Dva nosača za sanduke dokumentirana su samo na južnom zidu 4. grobnice SJ 7). Sve su grobnice služile kao kosturnice, više puta otvarane, prekopavane i naknadno zatrpavane tamno smeđom sipkom crvenicom sa srednjim i manjim neobrađenim komadima kamenja i morskim šljunkom, pa otuda i velika količina morskih školjki u svim grobnicama. Dna grobnica bila su dobro temeljena i nivelirana, te temeljito ožbukana svijetlom rastresitom žbukom. Zbog takvog tretiranja u grobnicama se nije mogao izdvojiti niti jedan pravilan ukop.

Nalazi pokretne arheološke građe bili su iznimno rijetki: ulomci dna amfora, ručke vrčeva, nekoliko ulomaka recentne keramike, željezna šipka i obrađeni kameni stupići. Iz grobova potječu privjesci i staklene perle, predice te dijelovi krunica i nošnje. Ovi nalazi potvrđuju dataciju ukopavanja koja su se u prostoru crkve obavljala od 16. do 19. st. (Fučić 1960; Vrkljan 1992).

Nakon istraživanja zidovi su fiksirani, a grobnice očišćene i ponovo dobro zatvorene kako bi se na cijeloj površini prezbiterija postavio nov pod.

Crkva Blažene Djevice Marije na Košljunu, temelj baze oltarne menze (foto: D. Krizmanić)

Literatura

Fučić 1960 Fučić, Izvještaj o radovima u Jurandvoru, Ljetopis JAZU 64, Zagreb 1960.

Giaconi 1992 Hrvoje Giaconi, Prikaz prijedloga idealne rekonstrukcije tlocrta crkve sv. Marije benediktinske opatije na Košljunu, Umjetnost na istočnoj obali Jadrana u kontekstu europske tradicije, Posebno izdanje zbornika Pedagoškog fakulteta u Rijeci, Rijeka, 1993: 145 - 150.

Lipovac 1992 Lipovac, Zaštitna arheološka istraživanja samostanske franjevačke crkve Navještenja Blažene Djevice Marije na Košljunu, Umjetnost na istočnoj obali Jadrana u kontekstu europske tradicije, Posebno izdanje zbornika Pedagoškog fakulteta u Rijeci, Rijeka, 1993: 131 - 144.

Ostojić 1964 Ivan Ostojić, Benediktinci u Hrvatskoj, knj. II, Split, 1964.

Velnić 1966 Teofil Velnić, Košljun kod Punta na otoku Krku, kulturno-povijesni prikaz, Đakovo, 1966.

mr. sc. Martina Blečić

Summary

The last archaeological investigations into the presbytery of the Church of the Assumption of the Franciscan monastery complex on Košljun Island, were carried out during November 2003 and April 2004. The investigations were performed in stages because of the structural and engineering repairs being done to the interior of the presbytery. Parts of older architecture and walled tombs (six of them were investigated) were found.

Investigative works also recorded the basic structures of what was probably the base of the altar mensa. Fragments of building material from later antiquity were found, as well as the bottoms and fragments of amphorae.

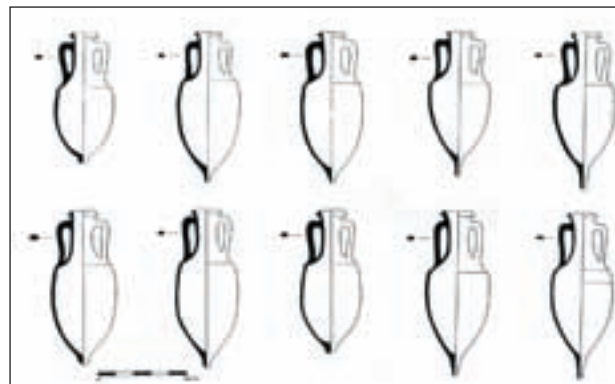
The graves yielded pendants and glass beads, buckles and parts of rosaries and clothing that confirm the dating of the interments that were carried out in the area of the church from the 16th to the 19th century.

Redni broj: 81**Lokalitet: otok Rab - rt Sorinj****Naselje: Supetarska Draga****Grad/općina: Rab (otok Rab)****Pravni status: P-1122****Razdoblje: A****Vrsta radova: zaštitno iskopavanje**

Potkraj kolovoza 2004. g. ronilac Henrik Plješa iz Supetarske Drage upozorio je na postojanje neopljачkanog nalazišta amfora na sjeverozapadnoj strani rta Sorinja, na sjevernom kraju otoka Raba. Stručnim uviđajem utvrđeno je da je riječ o ležištu potonulog antičkog broda s teretom amfora iz 2. st. pr. Kr. (voditelj uviđaja: Marijan Orlić, Ministarstvo kulture RH). Prema prvoj procjeni stručnjaka u površinskom je sloju bilo vidljivo nešto više od šezdeset cjelovitih ili dijelom oštećenih amfora. Reprezentativan izgled nalazišta i opasnost od devastacije uvjetovali su odluku o fizičkoj zaštiti nalazišta postavljanjem zaštitnoga željeznog kaveza. Akcija dokumentiranja postojećega stanja, probnog istraživanja, izrade i postavljanja zaštitnoga kaveza provedena je tijekom mjeseca listopada i studenoga 2004. g. (voditeljica istraživanja: mr. sc. Irena Radić Rossi; voditelj projekta: Hrvatski restauratorski zavod, Zagreb; radovi financirani sredstvima Ministarstva kulture RH, Grada Raba i Turističke zajednice grada Raba).

Dokumentiranjem postojećega stanja u površinskom sloju nalazišta utvrđeno je da glavna koncentracija nalaza pokriva površinu od 10,5x5 m, a većina amfora tek dijelom proviruje iz pijeska. Brojevima je označeno 89 dobro vidljivih amfora od kojih su mnoge vjerojatno očuvane u cijelosti. Sastav morskoga dna ukazivao je na mogućnost postojanja još nalaza pod debelim naslagama pijeska, što je i potvrđeno probnim istraživanjem. Iskopavanjem je utvrđeno da pod pijeskom leži još najmanje jedan sloj amfora, a uzimajući u obzir način njihovoga slaganja u brodskom potpalublju možemo pretpostaviti da ih se u dubljim slojevima nalazišta krije još najmanje nekoliko stotina. Tijekom iskopavanja pronađeni su i ulomci drveta te manji komadi olova, koji bi mogli pripadati ostacima brodske konstrukcije.

Sve amfore pripadaju tzv. kasnom grčko-italskom tipu, datiranom u 2. st. pr. Kr., korištenom poglavito za prijevoz

Rt Sorinj, varijante oblika izvađenih amfora

vina. Ovaj oblik prethodi amforama tipa Lamboglia 2 koje se najčešće pronalaze u našem podmorju i predstavljaju tipične jadranske amfore. Deset izvađenih primjeraka se razlikuju u pojedinostima oblika, ali se jasno razaznaju dvije varijante – jedna kraćeg i zašiljenijeg trbuha te dugačkog šiljka, a druga kraćeg šiljka i izduženog trbuha zaobljenijih stijenki. Među svim amforama pojedinih varijanti također se primjećuju međusobne razlike, pa je vjerojatno riječ o različitim majstorima koji su sudjelovali u procesu njihove proizvodnje. Zasad nije moguće utvrditi je li spomenuta razlika također i posljedica različitih keramičarskih radionica ili možda različite starosti pojedinih primjeraka.

Amfore kasnog grčko-italskog tipa do sada su zabilježene na desetak podmorskih arheoloških nalazišta, a jedino dobro očuvano nalazište iz istog razdoblja nalazi se u podmorju otoka Lastova (Radić Rossi 2001).

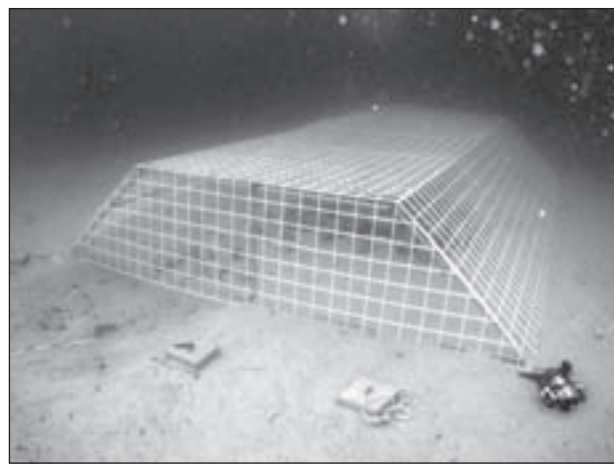
Prilikom ispiranja sadržaja amfora, u jednom od primjeraka izvađenih iz donjeg sloja nalazišta pronađeni su dobro očuvani ostaci oraha, a u drugoj i ostaci plodova koji oblikom podsjećaju na masline. Uzorci su predani na analizu na Agronomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Do osiguranja odgovarajućih uvjeta za kvalitetno sustavno istraživanje nalazišta nad glavnom je koncentracijom nalaza postavljen zaštitni željezni kavez (izrada i postavljanje zaštitnoga kaveza: poduzeće Aquasport, Supetarska Draga; voditelj radova: Marino Brzac).

Zbog velika nagiba i skliskosti terena zaštitni je kavez zamišljen kao čvrsta konstrukcija trapezoidnoga pre-

Rt Sorinj, dokumentiranje nalazišta (foto: I. Radić Rossi)

Rt Sorinj, zaštitni željezni kavez tijekom postavljanja (foto: I. Radić Rossi)

sjeka, izrađena od pocinčanih željeznih cijevi, na koju su naknadno pričvršćene mreže izrađene varenjem narebranih željeznih šipki promjera 14 mm. Čitava konstrukcija zaštićena je od propadanja posebnim bojama i cinkovom katodnom zaštitom.

Na gornjoj stranici kaveza napravljen je otvor s vratima, dimenzija 1x1 m, namijenjen ulasku ronilaca radi proučavanja i kontrole nalazišta koje je ovom akcijom uključeno u kulturno-turističku ponudu otoka.

Literatura

Radić Rossi 2001 I. Radić Rossi, Arheološka nalazišta antičkog doba u podmorju otoka Lastova, Izdanja HAD, 20, Zagreb, 2001: 227 – 236.

mr. sc. Irena Radić Rossi

Summary

At the end of August 2004, an intact unrobbed find of amphorae on the NW side of Cape Sorinj off Supetarska Draga at the northern end of Rab Island was found. A campaign was undertaken to document the state of affairs, a test investigation and the placing of a protective cage over the site.

These are excellently preserved remains of an ancient freighter with a cargo of amphorae from the end of the 2nd century BC. All the amphorae have the same basic shape, and belong to the late Greek-Italic type, mainly used for the transportation of wine. Among the specimens brought up, two variants can clearly be made out, but within them, the amphorae nevertheless differ in details.

The test investigation showed that under the sand there is still another large quantity of well preserved finds, and traces of ancient ship construction can also be discerned.

Redni broj: 82

Lokalitet: Prezid – Gredice

Naselje: Prezid

Grad/općina: Čabar

Pravni status: P-1272

Razdoblje: A

Vrsta radova: rekognosciranje i reambulacija

Tijekom rujna 2004. g. obavljena je reambulacija i arheološko rekognosciranje na prostoru mjesta Prezid u Gorskom kotaru. Navedeni prostor pregledan je radi provjere, prikupljanja i izrade dokumentacije o Liburnskom limesu (dijelu kasnoantičkog obrambenog sustava *Claustra Alpium Iuliarum*), a za potrebu istraživanja i rada na istoimenom projektu „Liburnski limes – arheološka topografija“, Instituta za arheologiju, voditeljice dr. sc. Goranke Lipovac Vrkljan. U terenskom obilasku, izradi fotografske i nacrtne dokumentacije, uz voditeljicu projekta sudjelovali su: Ranko Starac, arheolog iz Pomorskog i povijesnog muzeja Hrvatskog primorja u Rijeci i arheologinja Đeni Los Čandrić.

Rambulacijom i rekognosciranjem terena na širem prostoru Prezida, tijekom rujna 2004. g. zahvaćen je njegov sjeverni i južni prostor, u dužini 2000 m. Sam položaj Vražji vrtec (904 n.m.) zabilježen je u literaturi (Šašel, Petru

Prezid – Gredice, dionica zida zatvarača (foto: G. Lipovac Vrkljan)

1971) kao lokalitet na kome su potvrđeni ostaci suhozidne arhitekture obrambenih zidova zatvarača Liburnskog limesa unutar kasnoantičkog obrambenog sustava *Claustra Alpium Iuliarum*. Na temelju nalaza keramike, na istom je lokalitetu utvrđena i pretpovijesna faza naseljenosti (900. – 500. g. pr. Kr.).

Smjer samog zida zatvarača, prati konfiguraciju padine i to na njevoj otvorenoj strani, okrenutoj prema prezidskoj udolini. Iz udoline, na kojoj se nalazi granični prijelaz prema Sloveniji, danas više nije moguće uočiti nastavak tog zida. Mnogobrojna poravnavanja terena negirala su samu arhitekturu koja je do prije dvadeset godina bila sačuvana u visini od 40-ak centimetara. Na jugozapadnim i zapadnim obroncima uočen je nastavak strukture istog zida i to na položajima Mlake, Delci, pri Zidu („Konfin“) koji zatvaraju obrambenu crtu na položaju Straža i Gredice, na sjevernom obronku prezidske udoline. Time je potvrđeno istraživanje gospodina B. Mlakara 80-ih godina 20. st., koji je, kao zaljubljenik u prošlost svog kraja, ispravno zapazio i zapisao ovu dionicu kasnoantičkog obrambenog zida zatvarača, posebno lokalitet Gredice.

Na samom položaju Gredice, suhozidna arhitektura plašta zida sačuvana je u visini oko 40 cm, a u dužini 400 m, pružajući se u smjeru zapad-istok. Veći dio gornje strukture zida je obrušen. Njen graditeljski materijal nalazi se neposredno uz sam zid zatvarač. Prema sačuvanom dijelu, radi se o zidu debljine 150 cm. Pitanje temeljenja zida nije bilo moguće pobliže odrediti, osim da je njegov plašt položen na veće neobrađeno kamenje uz zemljano zapunjenje. Sam plašt zida izveden je od poluobrađenih blokova, ponegdje pravilnije sлаганиh. Nalazili smo i veći broj obrađenih blokova. Kako je gotovo cijela površina gornjeg sloja blokova obrasla gustom mahovinom, a zakorijenjeno raslinje ušlo duboko u strukturu zida, za potrebu detaljne dokumentacije potrebno je očistiti i konsolidirati ovaj dio

zida na položaju Gredice. Podno ovog sjevernog dijela zida zatvarača, od Vražjeg vrteca do Gredice, uočena je trasa ceste usječene u južnu padinu, koja se penje sve do samog položaja Gredice. Radi li se o pomoćnoj cesti koja je bila u službi samog Limesa i ovih položaja, za sada samo pretpostavljamo. U lokalnoj je tradiciji sačuvan njen spomen kao „rimska cesta“. Tijekom proljeća 2005. g. predviđa se nastavak terenskih obilazaka i istraživanja prostora Liburnskog limesa na širem prostoru čabarske općine.

Literatura

Šašel, Petru 1971 Šašel, Petru, *Claustra Alpium Iuliarum I, Fontes, Katalogi in Monografije* 5, Ljubljana, 1971.

dr. sc. Goranka Lipovac Vrkljan

Summary

During September 2004, a renewed walkover and architectural survey of the site of Prezid, Gorski Kotar, municipality of Čabar, was carried out. The inspection of this area was carried out to check out, collect and make documentation about the Liburnian limes (part of the defensive system called *Claustra Alpium Iuliarum* of the period of later antiquity). This new walkover and reconnoitring of the land in the general area of Prezid took in the southern and northern part, some 2000 m long.

The line taken by the wall itself follows the configuration of the slop, on the open side, turned towards the Prezid valley. On the SW and W slopes, the continuation of the same wall was discerned, at the sites called Mlake, Delci, pri Zidu (Konfin), which close in the defensive line at the positions of Straža and Gredice, on the northern slope of Prezid valley.

At the site of Gredice itself, the dry stone architecture of the face of the wall is preserved up to a height of 40 or so centimetres, for a length of 400 m, stretching W-E. According to the part extant, this was a wall some 150 cm thick. The issue of how the wall was founded could not be determined in detail, except that it was placed on quite large undressed stone blocks with earth fill. The actual wall was made of half-dressed blocks, sometimes placed quite regularly on each other. We also found a large number of dressed stone blocks. Below the northern part of the closing wall, from Vražji vrtec to Gredice, we noticed the track of the road cut into the southern slope, rising right up to the site of Gredice itself. Whether this was a feeder road that subserved the actual Limes can only be surmised for the moment.

Redni broj: 83

Lokalitet: Rijeka – Kapela Kristova groba (Kalvarija)

Naselje: Rijeka

Grad/općina: Rijeka

Pravni status: R-335

Razdoblje: NV

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

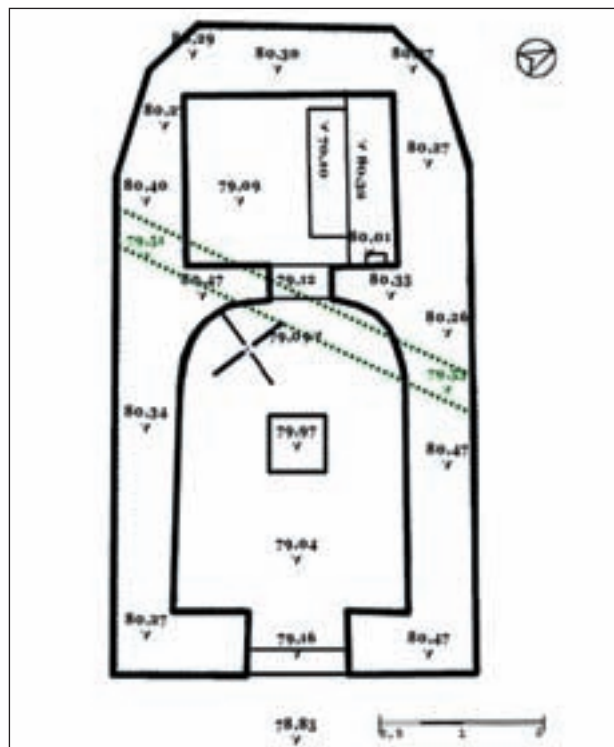
Na položaju riječke Kalvarije iznad Uspona Buonarotti (k.č. 3808/13, k.o. Stari grad), tijekom svibnja 2004. g. provedena su zaštitna istraživanja Konzervatorskog odjela iz Ri-

Rijeka, istražena kapela Kristova groba (foto: D. Krizmanić)

jeke (voditeljica: Martina Blečić). Istraživanja su provedena u sklopu izradbe infrastrukturnih radova provođenja sustava plinifikacije na području Grada Rijeke (Grad Rijeka, Energo d.o.o. iz Rijeke, Mikić d.o.o. Krk). Obuhvaćena je površina parkirališta između Ulice V. Novaka i stubišta Uspona Buonarotti od 50 m², do prosječne relativne dubine 1,80 m.

Prema poznatoj arhivskoj dokumentaciji na tom se položaju trebala nalaziti porušena kapela na Kalvariji. Nakon odstranjivanja prvih slojeva građevinske šute (SJ 001, SJ 002), čija se razina povećavala prema jugozapadnoj strani parkirališta, istaknuli su se perimetralni zidovi s vanjske i unutrašnje strane očekivanog objekta. Ukupna razina slojeva iznosila je oko 0,40 m; prvi sloj šute nalazio se na dubini 80,46 m n.m. i zahvaćao je najviše razine zidova objekta (SJ 001), a drugi sloj dokumentiran je na dubini 80,21 m n.m. (SJ 002). Vrlo brzo naznačila se monumentalna i kompleksna arhitektura izgrađena od velikih kamenih profiliranih blokova, s lezama na vanj-

Rijeka, tlocrt istražene kapele Kristova groba (crtež: M. Blečić)

skoj strani pročelja te monolitnih ulomaka vijenca krovišta. Naznačio se smjer pružanja kapele sjeverozapad-jugoistok i to nepravilno u odnosu na okolne objekte, zatim pravac pružanja perimetralnih zidova i cijela apsida, te sjeverozapadna prostorija sakristije, dok su se s vanjskih strana zidova istaknule ravnomjerno postavljene lezene promjera 0,20 m. U unutrašnjosti objekta izdvojena je veća količina svijetlosive, kompaktne i grube žbuke, a na zidovima nekoliko višebojnih premaza. Unutrašnjost objekta bila je ispunjena slojem rastresite zemlje i pijeska bez primjesa kamena (SJ 003) te građevinskog materijala iz samog objekta, devastiranog prilikom njegova rušenja. Apsida je bila upisanog tipa i djelomično oštećena, osobito u gornjim strukturama zidova, izgrađena kombiniranom tehnikom kamena i opeke, povezana svijetlo do tamno sivom rastresitom žbukom koja je sadržavala primjese šljunka i sitnog pijeska. Otvor apsida, prema prostoriji u sakristiji, bio je izveden od pravilnih monolitnih klesanaca, premazan slojem nekoliko naliča i s naznačenim utorima za vrata, odnosno željeznim nosačima za pričvršćivanje vrata s druge strane. Svi zidovi bili su izgrađeni od monolitnih pravilno klesanih blokova s vanjskih strana, dok su s unutrašnje strane bili ispunjeni sitnijim i neobrađenim ili poluobrađenim kamenom obilno povezanim sivom žbukom. Kapela je u istoj osi s ulazom apsida u sakristiju imala i glavna ulazna vrata u objekt. Jednako tako, izvan objekta su zabilježena i dva nosača s polukružnim nadvojima koji su činili nosivu konstrukciju manjeg zvonika na preslicu. Potom je istražen ulaz u kapelu te razina praga s utorima i nosačima za vrata na dubini 79,16 m, te također gotovo jednaka niveleti praga otvora apsida, koja je iznosila 79,14 m n.m. Manji, sjeverozapadni dio vjerojatne sakristije, arhitektonski je bio znatno oštećeniji, osobito perimetralni zidovi koje je devastirala starija izgradnja infrastrukture u prošlom stoljeću. Istražena je unutrašnja pravokutna prostorija sakristije dimenzija 2x2,50 m. Samo na kutovima zidovi su, gdje su bili i najčvršći (debljine 0,70 m), očuvani do visine 80,40 m n.m. Dobro uslojeno temeljenje objekta istraženo je do dubine 78,85 m n.m. Potpuno sačuvana podnica završno je bila obrađena od pravilno slaganih pločica u obliku rombova na dubini 79,04 m na južnoj strani i 79,09 m n.m. prema sjevernoj strani apsida, jer se teren prema sjeveru neznatno podizao. Bordura uz zidove načinjena je od pravilno slaganih pločica u sivoj boji, dok su na središnjoj površini slagane u više rombova. Popločenje podnice sakristije izvedeno je na isti način, a s istočne strane nalazilo se kameno povišenje na dubini 79,32 m n.m. i dimenzija 2x0,65 m, te odmah ispod njega razdvojena bordurom od crnog uskog mramora, na samoj podnici, crna mramorna ploča od dva dijela, na dubini 79,10 m n.m. i dimenzija 1x0,50 m, nerazjašnjene namjene.

Površina kapele iznosila je 7x5 m, a podudarala se s podacima iz starijih katastarskih planova. Zidovi su bili sačuvani od relativne 0,80 m do najveće visine do 1,40 m, a širine od 0,70 do 0,80 m. Prema sakristiji njihov smjer pružanja nije bio pravocrtan, nego zakrivljeno-izlomljen, s poligonalnom vanjskom apsidadom. Oba bočna pročelja imala su po dvije lezene, a uz apsidu je sačuvano pet šesterostranih lezena. Na bočnim stranama, pri ulazu u objekt, bile su postavljene dvije pravokutne lezene, dimenzija 0,45x0,10 m. Ta su dodatna vanjska pojačanja služila kao ukras pročelja i svakako podržavanje slijepih arkada. Na glavnom pročelju, sa svake strane ulaza, nalazile su se također dvije jednake pravokutne lezene. Ipak,

Rijeka, zaglavni kamen s grbom bratovštine Agonija (foto: D. Krizmanić)

zidovi su bili na gotovo svim stranama devastirani do dubine 80,27 m n.m., a osobito sjeverni i sjeverozapadni dio pročelja objekta. Treba istaknuti i unutrašnje pregradnje i oslikavanje zidova u više faza, a na zidovima su se mogli uočiti i tragovi gorenja. Dokumentiran je i okolni ogradni zid građen u suhozidu od poluobrađenih komada kamena do visine 1,10 m (N 80,04 – 78,94), jer je kapela imala uređen okolni teren, odnosno sam pristup sa stubišta Uspona Buonarotti, što se može uočiti i na starim grafikama i litografijama Rijeke.

Nalazi arhitekture interijera i pokretnih nalaza nisu bili značajni niti brojni, budući da su najvećim dijelom pripadali građevinskoj štiti (čavli, limovi, moderna keramika, plastika i sl.) i donesenom nasipu. Pored navedenih arhitektonskih elemenata dokumentirani su ostaci oltarne pregrade i ukrasa unutrašnjih bočnih pročelja koji su izrađeni u mramoru, različitih boja i ukrasa, uglavnom voluta i vegetabilnih ornamenta. Stilska obilježja tih nalaza ukazuju na razdoblje baroka, te se mogu povezati s poznatim ukrasima sličnih motiva iz katedrale sv. Vida. Na dubini 80,03 m n.m. dokumentiran je veći monolitni mramorni blok, dimenzija 0,65x0,47 m, koji je imao lijepo obrađen željezni zasun,

pa je zasigurno služio za prikupljanje milodara. Najvrjedniji nalaz istraživanja svakako je bio nalaz zaglavnog kamena s grbom, na dubini 80,12 m i dimenzija 0,58 x 0,46 x 0,18 m, dobro očuvan i bez većih oštećenja izrađen u sivom vapnencu. Oko grba s reljefnim inicijalima IHS, je natpis: EIVS GLORIOSV(M) ERIT SEPULCHRUM, a koji se odnosi na isusovački red, bratovštinu Agonija.

Riječku su Kalvariju izgradili isusovci bratovštine Agonija, obnavljajući kult „čudotvornog raspeća“ i pasije, a kao pandan Trsatskim stubama i štovanju Gospe Trsatske. Dužinom uspona bilo je podignuto sveukupno 12 kapela-poklonaca, izgrađenih po istom principu i stilu gradnje nove barokizacije, manjih dimenzija, jednostavnog pravokutnog tlocrta s polulučnim nadvojem nad vratima i trokutastim timpanonskim krovštima (Viezzoli 1931; Matejčić 1982; 1990). Jedino je kapela Kristova groba, kao posljednja u nizu gdje je i završavala procesija, bila monumentalnije gradnje, većih dimenzija i vrjednijih građevinskih ostvarenja od ostalih. Kapelu Kristova groba, građenu po uzoru na istu jeruzalemsku, posvetio je 1677. g. pulski biskupa Bernardin Corniani u svečanoj procesiji (Kobler 1978; Vanino 1987). No, potkraj 18. st. ukidaju se bratovštine, zabranjuju se pokapanja unutar sakralnih objekata te u njihovom bližem okruženju, pa prvo groblje na riječkom području nastaje upravo u blizini kapele Kristova groba. Ipak, uslijed povijesnih događanja u 19. st. i širenja građanskog životnog prostora na okolne atraktivne položaje, porušena je kapela Kristova groba, a groblje je preneseno na današnju Kozalu. Sukladno tim arhivskim i povijesnim podacima te istražnim radovima, taj se nalaz arhitekture može definirati upravo kao kapela Kristova groba, izgrađena u drugoj polovici 17. st. zaslugom riječkih isusovaca iz bratovštine Agonija.

Zbog istaknuta značaja, a u skladu s trenutnim mogućnostima i kontekstom nalaženja, kapela je nakon završenih radova prekrivena geofolijom i građevinskim pokrivačem, a smjer plinovoda preusmjeren je oko kapele, u razmaku 1 m. Najprihvatljivije je bilo podno prezentiranje u razini hodne površine, u pružanju i širini perimetralnih zidova od granitnih kocki, dimenzija 10x10 cm, kojima su popločeni okolni usponi Kalvarija i Buonarotti. Kao takva, prezentacija kapele vrlo se dobro uklopila u revitalizaciju cijele površine na raskrižju putova stare Kalvarije.

Literatura

Knjiga Bratovštine smrtne muke raspetog Isusa Krista, Katedrala Sv. Vida Rijeka.

Kobler 1978 Giovanni Kobler, *Memorie per la storia della liburnica citta' di Fiume*, Centro di ricerche storiche di Rovigno, Rovigno, 1978.

Matejčić 1982 Radmila Matejčić (Kruno Prijatelj, Anđela Horvat), *Barok u Hrvatskoj - Istra i Hrvatsko primorje*, Zagreb, 1982.

Matejčić 1990 Radmila Matejčić, *Kako čitati grad, Rijeka*, 1990.

Vanino 1987 Miroslav Vanino, *Isusovci i hrvatski narod*, knj. 3, Zagreb, 1987.

Viezzoli 1931 Giuseppe Viezzoli, *La Campagna di Gesù a Fiume (1627-1773)*, Fiume Rivista, Fiume, 1931: 192 - 230.

mr. sc. Martina Blečić

Summary

At the site of the little Kalvarija, above Uspon Buonarotti, protective explorations were carried out during 2004 as part of the laying of gas mains in the area of Rijeka city. An area of 50 square metres was taken in, to an average relative depth of 1.80 m, at which a well-preserved Chapel of Christ's Tomb was investigated; this was constructed in the second half of the 17th century. It was put up, as was the whole of Rijeka's Calvary, thanks to the Rijeka Jesuits of the Fraternity of the Agony. The chapel had a nave with a polygonal apse, a small rear sacristy, and a courtyard that was enclosed. It extended in the NW-SE direction, and had a total area of 7 x 5 m, which fitted with the data obtained from the old cadastre maps. The walls were built of monolithic regularly dressed blocks of stone with grey mortar binder. The facades were decorated on all sides with polygonal or rectangular lesenes. The whole area of the interior was found to have a completely well-preserved pavement of regularly layered diamond-shaped tiles with an emphatic border. During the investigation an important find of a keystone with a coat of arms was found; on it, the inscription EIVS GLORIOSV(M) ERIT SEPULCHRUM was well preserved, relating to the Jesuit order of the Fraternity of the Agony.

Redni broj: 84

Lokalitet: Vela spilja

Naselje: Nerezine

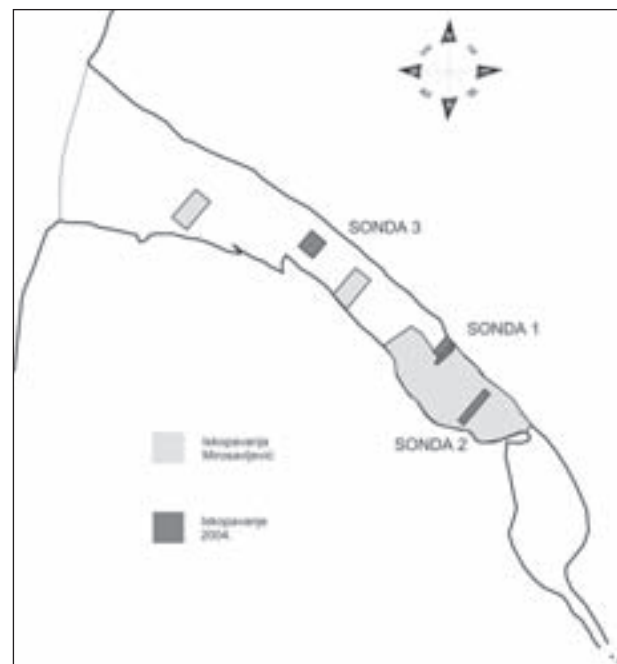
Grad/općina: Mali Lošinj

Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: P, SV

Vrsta radova: revizijsko iskopavanje

Tijekom svibnja 2004. g. obavljeno je pokusno sondažno istraživanje Vele spilje na otoku Lošinju (stručni voditelj: Darko Komšo, Arheološki muzej Istre u Puli; voditelj pro-

Vela spilja, tlocrt spilje s položajem sondi (izradio: D. Komšo)

jekta: Arheološki muzej Istre, Department of Archaeology – University of Cambridge; radovi financirani sredstvima: McDonald Institute, Cambridge – Velika Britanija i vlastitim sredstvima Arheološkog muzeja Istre u Puli).

Vela Spilja smještena je na strmim, zapadnim obroncima planinskog masiva Osorčice, ispod najvišeg vrha Televrina, u srednjem pojasu stijena, na otoku Lošinju. Iako se spilja nalazi samo nekoliko stotina metara daleko od obale, strmina terena i gusta makija otežavaju pristup s mora. Ulaz joj je izdužen i ovalan, visine 8 m i širine 7 m, orijentacije prema zapadu, na nadmorskoj visini od 268 m. Ulazna prostorija sastoji se od jednog kanala ukupne dužine 26 m. Spilja je najšira i najviša na ulazu, a kanal postupno postaje už i niži prema unutrašnjosti. Na kraju ulaznog kanala, kroz uzak i nizak prolaz u stijeni dužine 2,5 m, ulazi se u manju prostoriju, veličine 6x4 m, iz koje se prema jugu nastavlja uzak i nizak kanal vidljive dužine 4 m. Nataloženi sedimenti djelomično su erodirani u prednjem dijelu spilje.

Vladimir Mirosavljević istraživao je Velu spilju u dva navrata tijekom 50-tih godina 20. st., kada je iskopao sondu veličine 22 m² i zabilježio kulturne ostatke u razdoblju od musterijana do neolitika (Mirosavljević 1960; Mirosavljević 1968; Mirosavljević 1974; Čus-Rukonić 1996). Rezultati istraživanja, izvedeni bez danas standardnih tehnika, nisu nikada u potpunosti objavljeni. Zbog navedenih nedostataka, odlučeno je očistiti nekoliko profila radi razjašnjavanja stratigrafskih problema, prikupiti nove nalaze radi tipološkog određivanja kulturnih razdoblja te uzorke za razne analize.

Istražene su dvije sonde na otvorenim profilima. Sonda 1, dužine 1 m, smještena je na sjeverozapadnom profilu Mirosavljevićeve sonde, 21 m od svoda ulaza i istražena u širinu od 75 cm. Sonda 2, dužine 2 m, smještena je na jugoistočnom profilu prijašnjeg iskopa, 23 m od svoda ulaza i istražena u širinu od 50 cm. Također, istražena je i sonda 3, dimenzija 1x1 m, smještena 11 m od svoda ulaza.

Ovim istraživanjem razlučeno je 5 glavnih horizonta. Peti, najdublji horizont čine debeli sloj naslaga sivo-smeđe, kompaktne i vlažne gline s učestalom prisutnošću lomljenog vapnenca. U sondi 1 naslage su debljine 65 cm, u sondi 2 su 130 cm, te 50 cm u sondi 3; matična stijena nije zabilježena niti u jednoj sondi, iako je u Mirosavljevićevim izvještajima zabilježena na 4 – 5 m dubine od površine spilje. Prikupljene su samo dvije kamene izrađevine. Prva je gravetica s obustranom izravnom obradom, izrađena na kvalitetnom crvenosmeđem rožnjaku stranog porijekla, nađena pri vrhu horizonta i može se datirati u gornji paleolitik. Druga je strugalo na odbojku s izravnom obradom, izrađena od finog sitnozrnatog vapnenca, prikupljena pri dnu horizonta i može se datirati u srednji paleolitik. Strugalo je vjerojatno korišteno za „transformacijske“ aktivnosti (obrada drva, kože ...), dok je gravetica vjerojatno bila dio lovačkog pribora. Većina prikupljenih nalaza su kosti. Nekoliko ulomaka školjki prikupljeno je blizu kontakta s holocenskim sedimentima, kojima vjerojatno i pripadaju. Izgleda kako su hominidi tijekom pleistocena posve rijetko boravili u spilji; u svakom slučaju nisu ostavili puno ostataka na mjestima naših istraživanja. Prikupljena fauna ukazuje na različite lokalno dostupne okoliše: šume

Vela spilja, ulaz u spilju (foto: D. Komšo)

(jelen), otvorene nizine (konj) i strmine (kozorog/divokoz). Potpuni izostanak morskih ostataka ukazuje kako nisu bili lokalno dostupni, što se uklapa u naša saznanja o razdoblju pleistocena.

Sljedeći, četvrti horizont čini crveno-smeđa kompaktna glina s malo sitna vapnenca, mjestimično iznimno kalcificirana. Debljine je 30-ak cm i zabilježen jedino u sondi 1. Prikupljeni su gotovo isključivo ostaci kopnenih puževa (vinogradarski puž – *Helix*), malobrojni ostaci morskih školjaka i puževa, kosti, dvije kamene izrađevine izrađene od lokalno dostupnog rožnjaka i jedan probušeni morski puž (*Columbella rustica*). Kopnene puževe su najvjerojatnije sakupljali i konzumirali ljudi tijekom razdoblja mezolitika; oni se često javljaju u velikim količinama u drugim nalazištima u regiji (Miracle, Forenbaher 2000; Miracle, Galanidou, Forenbaher 2000) i u cijelom Sredozemlju (Lubell 2004). Prisutna je raznovrsna fauna, zastupljena podjednako s ostacima sitne divljači, vepa/svinje, koze/ovce, riba i srna. Jedna od mogućih interpretacija je kako su koze/ovce uvrštene u širok spektar prehrane, što je rijetko zabilježen obrazac duž istočne jadranske obale i mogao bi imati važne posljedice na model proizvodnje hrane u regiji. Međutim, zasada ne možemo odbaciti ni mogućnost da ti ostaci pripadaju kasnijim, neolitičkim, horizontima. Ovaj horizont se može datirati u razdoblje mezolitika, a za potvrdu treba sačekati rezultate apsolutnog datiranja.

Treći horizont čini crveno-smeđa kompaktna glina s rijetkim ulomcima sitna vapnenca. Debljine je 10 do 15 cm i zabilježen isključivo u sondi 1. Prikupljeni su ulomci im-

Vela spilja, fragment impresso keramike (foto: P. Pellegatti)

presso keramike iz razdoblja ranog neolitika, nekoliko kamenih izrađevina (uključujući i svrdlo? na prizmatičnom sječivu), životinjske kosti (dvije trećine čine ostaci koza/ovaca, slijede ostaci vepra/svinje, srna, sitne divljači i riba), rijetki ostaci kopnenih vinogradarskih puževa (prikupljeni uglavnom na kontaktu s mezolitičkim horizontom, kojem vjerojatno i pripadaju), relativno učestali ostaci morskih školjaka i dio ljudske dječje kalote. Spilja je vjerojatno višekratno korištena kao sezonsko kratkotrajno stočarsko stanište, s velikim dijelom ekonomije bazirane na lovu i ribolovu.

Drugi horizont čini nekoliko slojeva sivog i bijelog pepela. Debljine je 40 cm u sondi 1, 60-ak cm u sondi 2 (ispuna jame ukopane u pleistocenske slojeve) i 20-ak centimetara u sondi 3. Ti slojevi, vrlo slični slojevima iz Pupićeve peći i drugih istarskih nalazišta (Boschian, Miracle 2003; Komšo 2003), vjerojatno su nastali spaljivanjem nataloženog životinjskog izmeta te ukazuju na čuvanje životinja u spilji. Taj horizont je učestalo poremećen životinjskim kanalima i jamama. Prikupljeni su ostaci keramike iz razdoblja ranog neolitika (impresso keramika), ali i nekoliko ulomaka keramike iz srednjeg neolitika, možda i iz kasnijih razdoblja, te izrađevine od cijepanog kamena (uglavnom obrađena prizmatična sječiva izrađena od visokokvalitetnog rožnjaka), životinjske kosti (uglavnom ostaci koza/ovaca), malobrojni ostaci morskih školjaka, iznimno rijetki ostaci kopnenih puževa, nekoliko ljudskih ostataka i ugljen. Povećanje učestalosti ostataka koza/ovaca i smanjenje broja u odnosu na divlje životinje prema trećem horizontu, te njihovo čuvanje u spilji, ukazuje na promjene u ekonomskoj strategiji. Problem datiranja tog horizonta razjasnit će rezultati apsolutnog datiranja.

Prvi, površinski horizont čini suh, prašinasti sediment smeđe boje, s brojnim ulomcima lomljenog vapnenca. Debljine je 25 cm u sondi 3, dok je u sondi 1 prisutan samo u tragovima. Prikupljeni su izmiješani ostaci keramike iz razdoblja neolitika i srednjeg vijeka, ostaci životinjskih kosti (uglavnom koza/ovaca) i morskih školjki te cijepane izrađevine.

Prvi rezultati istraživanja priopćeni su na Međunarodnom arheološkom kongresu HAD-a u listopadu 2004. g. (Komšo, Miracle, Boschian 2004). Preliminarne analize prikupljenog

materijala obavljene su tijekom kolovoza 2004. g., dok će preostale analize biti obavljene tijekom 2005. g. Vela spilja je važno nalazište s odlično sačuvanim ostacima sedimentata iz razdoblja pleistocena i ranog holocena, na kojem se planiraju daljnja iskopavanja.

Literatura

Boschian, Miracle 2003 Giovanni Boschian, Preston T. Miracle, «Shepards and caves in the Karst of Istria (Croatia).» Second International Conference on Soils and Archaeology, Pisa, 2003: 17 – 19.

Čus-Rukonić 1996 Jasminka Čus-Rukonić, «A review of Settlement, society and economy on the Island of Cres and Lošinj in Prehistory and Protohistory.» XIII International Congress of Prehistoric and Protohistoric Sciences, Forlì-Italy, 1996: 483 – 488.

Komšo 2003 Darko Komšo, Pećine Istre – mjesta življenja od prapovijesti do srednjeg vijeka. *Histria Antiqua* 11, Pula: 2003: 41 – 54.

Komšo, Miracle, Boschian 2004 Darko Komšo, Preston T. Miracle, Giovanni Boschian – Istraživanje Vele spilje na Lošinju – sezona 2004. Izdanja HAD (u tisku)

Lubell 2004 David Lubell, Are land snails a signature for the Mesolithic-Neolithic transition?, *Documenta praehistorica* XXXI, Ljubljana, 2004.

Miracle, Forenbaher 2000 Preston T. Miracle, Stašo Forenbaher, Pupićeve Cave Project: brief summary of the 1998 season, *Histria Archaeologica* 29, Pula, 2000.

Miracle, Galanidou, Forenbaher 2000 Preston T. Miracle, Nena Galanidou, Stašo Forenbaher, Pioneers in the hills: early Mesolithic foragers at Šebn Abri (Istria, Croatia), *European Journal of Archaeology* 3, 2000: 293 – 329.

Mirosavljević 1968 Vladimir Mirosavljević, Vela Spilja prethistorijsko nalazište na otoku Lošinju. *Arheološki radovi i rasprave* 6, 1968: 27 – 60.

Mirosavljević 1974 Vladimir Mirosavljević, Gradine i gradinski sistemi u prethistorijsko i protohistorijsko doba, *Arheološki radovi i rasprave* 7, 1974: 259 – 297.

Darko Komšo
dr. sc. Preston T. Miracle
dr. sc. Giovanni Boschian

Summary

Vela Spilja, located on the island of Lošinj, on the western slopes of Mt Osorščica, is an important archaeological site, one that was investigated during the 1950s by Vladimir Mirosavljević. During May 2004, as part of the project "Palaeolithic and Mesolithic Sites in the North Adriatic", the cleaning of the profiles of old test digs was carried out, and a small shovel test pit was dug, in order to obtain detailed information about the stratigraphy of the deposits. Several Pleistocene layers were determined, from which finds of fauna and stone artefacts were taken. On these lies a layer with a great number of vineyard snails (*Helix pomatia*), generally classified into the Mesolithic. Above this is an early Neolithic level, from which finds of impresso ceramics were collected,

with fauna, and a few remains of stone artefacts. Above them lie several prehistoric layers, from which we collected finds of ceramics, fauna and stone artefacts. From all the layers, samples were taken for radiocarbon and sedimentological analyses. The excavations confirmed current information about the great potential of the cave for archaeological research, and threw light on certain issues related to the stratigraphic sequence of the sediments.

LIČKO-SENJSKA ŽUPANIJA

- 85 Caska – nekropola
- 86 Lipova glavica
- 87 otok Pag – uvala
Jakišnica, uvala
Dubac
- 88 otok Pag - uvala
Triljara
- 89 otok Pag - uvala
Vlaška mala
- 90 Smiljan - Crikvine
Čovini, Crkvina pod
Bogdanićem, Crkvi-
na pod Vekavcem
- 91 Stara Novalja –
Sv. Kristofor
- 92 Udbina – stolnica
sv. Jakova

Redni broj: 85**Lokalitet: Caska - nekropola****Naselje: Caska****Grad/općina: Novalja****Pravni status: R-250****Razdoblje: A****Vrsta radova: zaštitno iskopavanje**

Nakon što je 2003. g. rekognosciran prostor Caske s okolicom i nakon što su započeta probna iskopavanja na prostoru antičke nekropole u Caskoj kod Novalje na otoku Pagu, u 2004. g. nastavljena su istraživanja položaja antičke nekropole. Ova druga arheološka kampanja obavljena je od 20. do 25. rujna 2004. g. Projekt je pokrenut na inicijativu Odjela za povijest Sveučilišta u Zadru (od strane prof. dr. Slobodana Čače, voditelja znanstvenoistraživačkog projekta „Protopovijest i rana povijest sjeverne i srednje Dalmacije“ i doc. dr. Anamarije Kurilić, znanstvene suradnice na istome projektu), te Arheološkog muzeja u Zadru (od strane muzejskog savjetnika dr. sc. Ive Fadića, koji je također i znanstveni suradnik na spomenutom projektu). Voditelj istraživanja je prof. dr. S. Čače.

Današnje se naselje Caska povezuje s antičkom *Cissom* koju spominje Plinije (Nat. hist., 3, 140). Brojni ostaci arhitekture i ostaci grobova koji se sve češće vide u profilu plaže u uvali Caska (jugozapadno od samoga naselja) inicirali su pokretanje projekta sustavnih arheoloških istraživanja ovog inače veoma velikog i značajnog antičkog lokaliteta. Dakle, jugozapadno od samog naselja, na spoju uvale Caska i poluotoka Zrće, nalaze se ostaci antičke nekropole, za koju su postojale odavna indicije, kako po slučajnim „sitnim“ arheološkim nalazima, tako i po nalazima epigrafskih spomenika. Prva manja sondažna istraživanja tu su pretpostavku zasigurno i dokazala. Stoga se i u 2004. g. nastavilo iskapati uz poljski put u dnu uvale, kako bi se što prije spriječila sustavna devastacija ostataka nekropole. Naime, na tom se mjestu pod utjecajem jake bure i valova obrušava zemljani profil, pa su u profilu često vidljivi ostaci već devastiranih grobova.

U 2004. g. nastavljen je iskop u sondi 1, u kojoj je u pret-

Caska – nekropola, grobna arhitektura u sondi 1 (foto: I. Fadić)

hodnoj godini u južnom kutu sonde pronađen grob u donjem dijelu amfore (grob 2). Narav tada nejasnih i do kraja neistraženih ostataka arhitekture uz grob 2 uspjela se definirati kampanjom 2004. g. Naime, uz pomišljanje da se možda radi o nekoj vrsti grobnih parcela ili nekom drugom građevinskom objektu, ustanovljeno je da rustično zidani ostaci zidova pripadaju donjem postroju zidanih kamenih grobnica. Pačetvorinasta gradnja ima uzak otvor na zapadnoj strani, a na nasuprotnom uglu sazidano je široko postolje. Možda je na toj konstrukciji bila smještena neka nadgrobna skulptura ili nadgrobni spomenik. Međutim, najvjerojatnije je da su na takvom masivnom četverokutnom proširenju bile aplicirane male, za Casku i Novalju uobičajene nadgrobne ploče (minijaturni ugradbeni titulusi). Takva pretpostavka čini se sasvim prihvatljiva s obzirom da je u neposrednoj blizini, uz samu grobnu konstrukciju, pronađena nova posve očuvana ugradbena sepulkralna pločica. Ona je sa stražnje strane blago zakošena i s tragovima žbuke. Izrađena je od sivkastog pločastog kamena. S obje strane gornjeg dijela uklesan je motiv grančica (palmete) koje imitiraju klasične akroterije. Redovi teksta označeni su urezanim brazdama, a tekst je donesen u osam redova slova. Slova su veoma nepravilna (najvjerojatnije su, zbog tvrdoće kamena, gravirana). Komemorirana osoba je Ursus koji je umro u 18. godini života, a titulus mu podiže njegova majka Pia (Ursus / mortuus / annorum XVIII / mater Pia / fecit et / posuit be/nemere/nti filio). Dakle, nema dvojbe da je i ova nadgrobna pločica, kao i brojne druge s područja Novalje, bila ugrađena u zid gornjeg vidljivog dijela grobnice s ostalim malim nadgrobnim pločama pokojnika iz obiteljskog kruga.

S istraživanjima se nastavilo i u sljedećoj sondi, u nastavku spomenute grobne arhitekture. Sonda 2 prostire se prema

Caska – nekropola, položaj istraživanog dijela nekropole (izradila: A. Kurilić)

zapadu, odnosno u dnu uvale Caska. Nakon skidanja trave i prvog humusnog sloja naišlo se na velike količine grubo priklesanog kamenja, koje je najvjerojatnije pripadalo zidanim grobovima koji su se počeli naslućivati u sljedećem otkopnom sloju. Zbog kratkoće istraživačke kampanje, svega šest radnih dana, definiranje tog dijela nekropole ostavljeno je za sljedeće kampanje.

Literatura

Kurilić 1994 A. Kurilić, Latinski natpisi antičkog, kasno-antičkog i ranosrednjovjekovnog razdoblja na otoku Pagu i zadarsko-šibenskom otočju, Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru 36, Zadar, 1994: 191 - 246 (osobito 206 - 224).

Kurilić 2004 A. Kurilić, Caska kod Novalje na otoku Pagu - pokusno istraživanje antičke nekropole u Caskoj i rekonstruiranje Caske s okolicom, Obavijesti 1, Zagreb, 2004: 68 - 79.

Kurilić 2004 A. Kurilić, Epigrafski spomenici na prostoru Novalje, Novalja - Zadar, 2004: spomenici br. 7 - 15.

Sabljar M. Sabljar, „Putna bilježnica Bag – Pag“, (bilježnica 5, 19. st., fotokopija - Državna uprava za zaštitu spomenika kulture u Zadru, str. 13)

Skriveno blago 2004 U: grupa autora, Skriveno blago Novalje, Podvodna baština 1, Zagreb, 2004.

dr. sc. Ivo Fadić

Summary

During 2004, a brief investigation was carried out into the necropolis in Caska Bay, the island of Pag. The grave architecture was defined and, in addition, a small funerary monument made of grey-green stone was found. It was erected by a mother, Pia, to her son Ursus, who died aged eighteen. The miniature stela thus built in enabled the dating of the walled tomb, most likely to the 3rd century. Continuation of the research westwards (test pit 2) showed that the necropolis did continue in that direction. After several layers of excavation in the test pit, there are signs of several walled tombs.

Protection of the archaeological zone from being washed away by the gusting north-easterly wind is anticipated, and further investigation of the necropolis westwards.

Redni broj: 86

Lokalitet: Lipova glavica

Naselje: Lipova Glavica

Grad/općina: Perušić

Pravni status: P-814

Razdoblje: P

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Početak kolovoza, a nakon prekida od rujna do listopada 2004. g., provedena su zaštitna arheološka istraživanja pretpovijesnog japodskog gradinskog lokaliteta na Lipovoj glavici, u sjevernom dijelu nalazišta koji je već bio zahvaćen izgradnjom odašiljača za potrebe T-Mobilea.

Lipova glavica je omanje uzvišenje (670 m n.m.) sjeveroistočno od istoimenog sela, blagih padina, osim na sjevernoj strani. Gradina ima tri zaravnjena platoa, poput

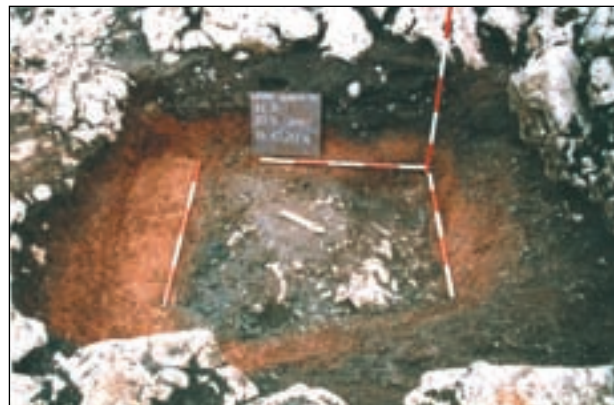
Lipova glavica, pogled s juga, na desnoj strani trasa Autoceste Zagreb – Split u izgradnji

trolisne djeteline, od kojih se sjeverni plato naziva Turski sajam ili Sajmište, i u potpunosti je ograđena suhozidnim bedemom. Radovi su zaustavljeni kad su iskop temeljne jame i pristupna cesta već bili izvedeni, te je istraživanje vršeno na prostoru predviđenom za podizanje ograde i elektropostrojenja (stručni voditelj istraživanja: mr. sc. Tatjana Kolak, Muzej Like Gospić; radovi financirani sredstvima investitora).

Otvorene su tri sonde, a ukupna istražena površina iznosi 175 m².

Sonda 1 obuhvaćala je prostor u obliku slova L uz rub temeljne jame, u okviru 5 kvadrata veličine 5x5 m (kv. A1 – A3, B1 i C1). Površina je već bila devastirana izvedenim radovima te je iskop iznimno plitak – relativna prosječna dubina iznosila je cca 40 cm (osim jamskih objekata). Kulturni sloj kv. A2 – A3 pokazao je ostatke četvrtastog objekta unutar raspuklina živca, koji je dodatno niveliran debelim slojem dobro zaglađenog kućnog lijepa, s iznimnom koncentracijom gara u sjeverozapadnom dijelu, uz ostatke tanjeg suhozidnog mogućeg ogradnog „zida“ ognjišta. U kv. A1 je, u rascjepu živca, u zdravicu ukopana jama pravilnog kvadratičnog oblika, svojodobno obložena drvenim daskama. Zapunjena je iznimnom količinom keramičkih posuda, uz neznatnu količinu kućnog lijepa ili metalnih nalaza (grumen bronce, brončani lim s dvije zakovice) i izostanak životinjskih kosti. Karakter nalaza upućuje na ostavu robe namijenjene daljnjem trgovanju (keramička produkcija je uglavnom kvalitetnije izrade).

Pokretni nalazi na cijelom istraženom prostoru u najvećem broju odnose se na ulomke keramičkih posuda, koje variraju od većih posuda grube fature do vrlo fine keramike

Lipova glavica, sonda 1 (foto: T. Kolak)

tankih stijenki. Oblici ukazuju na repertoar od pitosa, zdjela široko razgrnutog oboda, polukuglastih posuda na maloj prstenastoj nozi, do šalica kojima drška nadvisuje obod. Ukrasi su u najvećem postotku bradavičasta ispupčenja, kaneliranje, facetiranje. Drške su horizontalno položene, tunelaste, potkovaste ili s rogoliko izvučenim dodatkom, osobito drške koje nadvisuju obod. Po prvi put (zasad) na ličkom (japodskom) prostoru pojavljuje se slikana keramika s motivima tekućeg uglatog meandra ili spirale, što indicira na trgovačke i kulturne veze sa susjednim područjima, odnosno s grupom Martijanec – Kaptol, a jedan dio ulomaka upućuje i na kopiranje ovih motiva u lokalnim radionicama. Mogućnost da je jedna takva radionica postojala na samom lokalitetu pokazala je sonda 2, kv. A1, otvorena cca 15 m sjeveroistočno od S 1, gdje je pronađeno nekoliko keramičkih posuda – zdjela, čiji je oblik vjerojatno deformiran procesom pečenja. I u ovom kvadrantu, ponovljena je situacija s jamskim objektom, premda ova jama nije ni izbliza rađena s toliko pažnje i preciznosti kao prva, a od pokretnih nalaza pronađena je svega jedna necjelovita posuda te nekoliko metalnih predmeta (dio željeznog koplja, brončane alke). Osobita je zanimljivost što je u jami pronađena i pravokutno oblikovana forma kućnog lijepa, zaglađena sa svih strana, što navodi na zaključak o pokušajima izrade, a time i uporabe nepečene opeke (čerpiča).

Sonda 3, kv. A1, postavljena je na sjeveroistočnoj padini gradine, uz unutrašnje lice suhozidnog bedema. Bedem je rađen od većeg neobrađenog kamena i zapunjen sitnijim kamenom lomljenjem te uglavnom leži izravno na živcu, koristeći rascijepu i prirodne pukotine kao dodatno temeljenje. Očuvan je nisko, njegov veći dio obrušen je na padini (i seljani kažu da su koristili kamen bedema kao građevni materijal). Uz unutrašnje lice bedema, teren je niveliran sitnim kamenom lomljenjem te debelim nanosom keramičkih ulomaka i životinjskih kostiju. Njegova pravilnost indicira postojanje prilazne „rampe“ na bedem ili nivelaciju terena uopće, a u manjoj je mjeri rezultat ispiranja tla.

Prema metalnoj produkciji (nekoliko željeznih kopalja i noževa, brončani srp i alke) te keramičkim oblicima, istražen dio lokaliteta može se datirati u Ha C/D, odnosno 7. i 6. st. pr. Kr., premda neki nalazi ukazuju na duboko ukorijenjene tradicije kasnog brončanog doba i kulture žarnih polja. Iako je istražena mala površina, rezultati otvaraju pitanje funkcije ovog lokaliteta – ne samo kao gradinskog (u neposrednoj blizini je gradinski lokalitet Mali Čardak u Konjskom Brdu), već i trgovačkog, a možda i saborišnog mjesta.

S obzirom da je istražen prostor do živca, odnosno zdravice, te da je planirano postavljanje ograde, dodatne zaštite nije bilo.

mr. sc. Tatjana Kolak

Summary

During 2004, protective archaeological investigation of the prehistoric site of Lipova glavica was carried out. This lapodean hill fort is trefoil shape, with three plateaus surrounded in their entirety by a dry stone rampart. The northern plateau, which is called both Sajmište [Fairground] and Turski sajam [Turkish Fair] was investigated over an area of 175 square metres. The investigation showed a square

dwelling and two pit features. Particularly numerous are fragments of ceramic vessels, showing for the first time ever in lapodean areas painted ceramics with the motif of a running meander or spiral. Some of the finds suggest that there was a local ceramic workshop at the site itself, and also that unfired bricks were made. According to the ceramic and the metal finds (spears, knives, a sickle, rings) the site may be dated to the Ha C/D level of the old Iron Age.

Redni broj: 87

Lokalitet: otok Pag – uvala Jakišnica, uvala Dubac

Naselje: -

Grad/općina: Novalja (otok Pag)

Pravni status: P-534, P-533

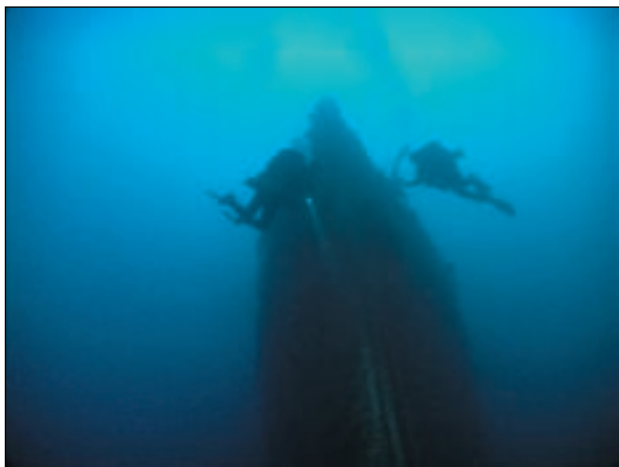
Razdoblje: NV

Vrsta radova: podvodno istraživanje, rekognosciranje

Pred sam Božić 2004. g. provedeno je jedno od prvih rekognosciranja i zaštitnih istraživanja na velikim dubinama u Hrvatskoj (prvo takvo istraživanje provedeno je u lipnju 2003. na otoku Visu – potonuli bombarder B17). Prema procjenama prioriteta zaštite, akcija je bila usmjerena na austrougarske parobrode „Albanien“ i „Euterpe“ stradale u I. svjetskom ratu. To su olupine koje se najlakše pronalaze i na kojima su već zabilježene manje devastacije. Voditelj istraživanja bio je mr. Jasen Mesić, pročelnik Službe za arheologiju Hrvatskog restauratorskog zavoda. Financijska sredstva osigurali su Ministarstvo kulture RH i Grad Novalja. U provedbu projekta bili su uključeni suradnici iz Udruge tehničkih ronilaca Hrvatske, poduzeće Redtech i klub KPA Kraljevica.

Krajem prošlog stoljeća u europskom civilnom ronjenju počela se upotrebljavati oprema i znanje iz područja tehničkog ronjenja. Upotrebom udisajnih smjesa obogaćenih helijem (trimix) i ronilačkih odijela u koja se upuhuje argon, omogućeno je funkcioniranje organizma na velikim dubinama, te dug boravak u podmorju. Tehniku su razvile vojne mornarice i inženjeri off shore industrije. Samim tim, vrijedna podmorska nalazišta iz razdoblja antike pa sve do potonulih brodova iz II. svjetskog rata, postala su dostupna, a time i predmet devastacije, bez obzira što se nalaze na dubinama većim od 60 metara. Prostor Kvarnerića i Virskog mora, odnosno akvatorij koji omeđuju otoci Pag, Vir i Lošinj, postali su primamljivo odredište dubinskih ronilaca zbog niza atraktivnih olupina bogatih vrijednim pokretnim nalazima. Već 2000. i 2001. g., u suradnji s ronionicima iz talijanske udruge Wreck Diving Society (nadzor je proveo Odjel za arheologiju Ministarstva kulture RH), pozicionirano je sedam novovjekovnih potonulih brodova na dubinama od 60 do 90 metara. Ovladavanje vještinama, opremom i metodologijom istraživanja ove vrste podvodne arheologije omogućilo je istraživanje olupina brodova „Albanien“ i „Euterpe“.

Olupina parobroda „Albanien“ locirana je sjevernije od uvale Jakišnice na otoku Pagu, na dubini od 72 metra. Riječ je o brodu dužine 65 i širine 8,5 metara, nosivosti 1122 BRT, s parnim strojem snage 1350 KS i brzine 13 čvorova. Izgrađen je 1910. u Trstu za austrougarski Lloyd. Do početka I. svjetskog rata bio je uključen u obalnu plovu-

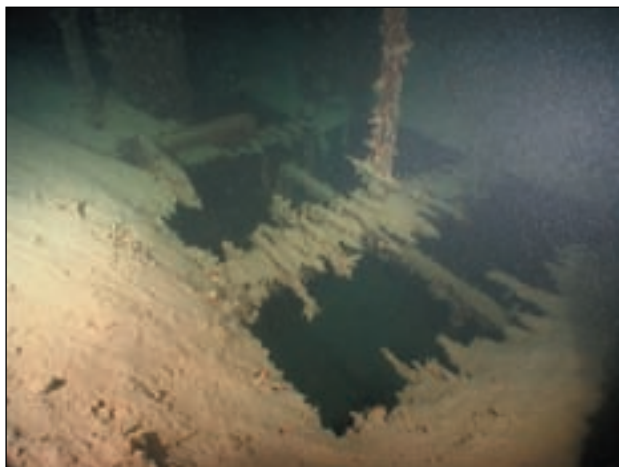

Pramac parobroda „Albanien“ (foto: K. Zupčić)

dbu, a početkom rata unajmljen je za vojni transport. Tijekom plovidbe prema Zelenici (Boka kotorska), 4. lipnja 1916. u 6.45, nedaleko od kopna, pogođen je sa dvama torpedima talijanske podmornice „Atropo“.

Brod danas leži na pješčanom dnu u uspravnom položaju, u podnožju jednog podvodnog grebena. Glavna paluba je na dubini od oko 60 metara i premda je potpuno obrasla morskom faunom i školjkama izgleda netaknuta, te je u potpunosti istražena. Dokumentirano je stanje u objema etažama prednje stive. Kroz prozore na palubi dopiralo se i do prostora strojarnice gdje su osobito dobro očuvani instrumenti. Krmeni dio jako je uništen i podosta neprepoznatljiv, tako da je propeler jedva vidljiv. Kroz bočne otvore više se puta ulazilo u prostorije brodskog nadgrađa. Posebno je istražen prostor brodskog salona u provenom dijelu te kuhinja, a izrađen je i okvirni nacrt razmještaja kabina za putnike. Prema snimcima i opažanjima ronilačkih parova pri ulazenju u krmene prostorije, rekonstruiran je i raspored prostorija za posadu. Prema službenim podacima niti jedan od 28 mornara nije stradao, premda se spominje smrt jednog slijepog putnika.

Parobrod „Euterpe“ lociran je 1 nm zapadno od uvale Dubac na otoku Pagu. Riječ je o brodu austrougarskog Lloyd-a, izgrađenom 1886. u Sunderlandu, dužine 96,5 i širine 11 m, nosivosti 2300 BRT, a zahvaljujući parnom stroju od 2633 KS razvijao je brzinu veću od 13 nm. Posada i putnici ovog broda, koji je u ožujku 1918. g. unajmljen za

Unutrašnjost parobroda „Euterpe“ (foto: J. Mesić)

ratne potrebe, također su doživjeli tragičnu sudbinu. Od 25. srpnja 1918. plovio je na relaciji Rijeka – Boka kotorska i prevozio austrougarske vojnike. Predvečer 11. kolovoza 1918. g. u 19.45, kada je brod bio pokraj zapadne obale otoka Paga, torpedirala ga je talijanska podmornica F 7. Od triju lansiranih torpeda, jedan je eksplodirao u visini skladišta, što je uzrokovalo jak prodor mora u brod. Loše vrijeme i veliki valovi otežali su napuštanje broda. Zbog eksplozije torpeda došlo je do urušavanja dijela konstrukcije jednog skladišta, što je velikom broju vojnika onemogućilo izlazak na palubu, a loše vrijeme otežavalo je napuštanje broda. Pogođen brod potonuo je za samo četiri minute. Brodovi iz pratnje (SMS Magnet, Torpiljarke 55 i 64) uspjeli su spasiti 450 brodolomaca, dok je britanska podmornica C 210 sljedećeg jutra spasila još sedmero ljudi. Nažalost, izvori govore da je pri potonu stradalo od 450 do 560 ljudi, što se smatra najvećom poznatom pomorskom tragedijom u povijesti na hrvatskoj obali Jadrana.

Olupina parobroda „Euterpe“ leži na pjeskovito-muljevitom dnu, na dubini od 79 metara. Krma broda je posve razbijena i njeni ostaci leže razbacani oko olupine. Paluba broda posve je propala jer je drvo istrunulo. Prova je dobro očuvana, osobito sidreni vinčevi. Istražene su provene prostorije, te nadgrađe na središnjem dijelu broda, poviše strojarnice. Vidljivi su ostaci jarbola i dijelovi urušene oplate kroz koje je prodiralo more nakon pogotka torpeda. U prostorijama potpalublja nisu uočeni ostaci poginulih, vjerojatno zbog velikih pješčanih naslaga. Slaba vidljivost, veličina olupine i velika dubina onemogućili su dugotrajnije i detaljnije istraživanje.

Utvrđene pozicije potonulih brodova „Albanien“ i „Euterpe“ predane su obalnoj straži i pomorskoj policiji te je izrađena dokumentacija o brodovima, njihovom stanju, ugroženim dijelovima i mjestima koja je potrebno držati u tajnosti zbog postojanja pokretnog materijala. Izvađeni nalazi biti će obrađeni, desalinizirani i restaurirani u radionicama HRZ-a, a potom vraćeni u Novalju te izloženi u lokalnoj zbirci. U 50-ak dubokih zarona snimljeno je više sati iznimno atraktivne videodokumentacije ovog specifičnog istraživanja vrijednih kulturnih dobara i „plavih grobnica“. Nužna su i daljnja istraživanja tih, ali i ostalih olupina, kako bi s vremenom postale atraktivna mjesta za posjete turista. Radi dodatne promocije i prezentacije, snimljeni materijal moći će se iskoristiti za promotivni CD i monografiju.

mr. Jasen Mesić

Summary

At the end of the 20th century, consequent upon the development of diving equipment and methodology, valuable underwater archaeological sites that had previously been protected thanks to their great depth, became accessible to the hand of devastation. As part of the protective programme of the Croatian Conservation Institute and external consultants, one of the first archaeological campaigns using TRIMIX technology is being carried out. During some dozen days in December 2004, extensive survey and documentation works were carried out on sites of two wrecks, ships that went down in World War I. These were the Austro-Hungarian steamships *Albanien* and *Euterpe*. During the following seasons it is planned to detect and list further sunken ships in the Kvarner Bay waters.

The Albanien is sited at a depth of 72 metres. It has been drawn in detail, and several samples of ship's inventory and vessels have been raised. The wreck of the Euterpe has been inspected, a ship known as the largest sea grave on the eastern coast of the Adriatic (550 men were lost), but no human remains were found. Irrespective of the great depth, important and extensive photographic and video materials were collected, and they could be used in the presentation of the finds in a local collection, in Novalja, island of Pag, which is planned after restoration. In comparison with other wrecks from this sea area, these ships are shallow, with a rich movable inventory, can easily be found; however, minor acts of devastation have been recorded.

Redni broj: 88

Lokalitet: otok Pag - uvala Triljara

Naselje: -

Grad/općina: Novalja (otok Pag)

Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: NV

Vrsta radova: podvodno istraživanje i rekognosciranje

U listopadu 2004. g. ronilac Dražen Peranić iz Stare Novalje prijavio je pronalazak nalazišta potonuloga broda s teretom glaziranog keramičkog posuđa. Stručni uviđaj obavljen je u prosincu iste godine (voditeljica uviđaja: mr. sc. Irena Radić Rossi; voditelj projekta: Hrvatski restoratorski zavod; uviđaj financiran sredstvima Ministarstva kulture RH).

Novovjekovno podmorsko nalazište otkriveno je uz istočnu obalu otoka Paga, oko pola milje južnije od nalazišta amfora u uvali Vlaškoj maloj, sjeverno od uvale zvane Triljara. Pedesetak metara od obale, na pješčanoj padini morskoga dna, a na dubini od 16 m pojavljuju se ulomci glaziranih keramičkih zdjelica, a na većoj dubini pronalaze se čitave ili lakše oštećene posude.

Na dubini od 22,5 m, oko 30 m od krajnje gornje točke nalazišta, leži u pijesku jedno željezno četverokrako sidro (kotva) dužine 60 cm, a u njegovoj je blizini, na dubini od 22 m, i dobro vidljiv veći komad metalnoga lima dimenzija 40x60 cm. Pod sidrom se u pijesku nalaze i ulomci bakrenoga lima koji bi mogao pripadati oplati broda.

Drugo željezno četverokrako sidro nalazi se na dubini od 41 m. Mjerenjem od gornje točke, na kojoj se pojavljuju prvi nalazi, pa do donjega željeznoga sidra, utvrđeno je da ukupna dužina nalazišta iznosi 108 m. Na padini nad gornjim sidrom nalazilo se nekoliko desetaka spomenutih keramičkih zdjelica, dok ih je na padini između dvaju sidara pronađeno tek nekoliko primjeraka.

Radi lake uočljivosti nalaza u površinskom sloju cjelovitiji su primjerci zdjelica izvađeni i ostavljeni na desalinizaciji u prostorijama ronilačkog kluba „Amfora“ u Staroj Novalji, a predviđeno je njihovo izlaganje u prostorijama budućega Gradskog muzeja u Novalji.

Bikonične zdjelice i zdjele pronađene na nalazištu mogu se oblikom podijeliti u dvije skupine, a zabilježene su tri različite dimenzije. Na većini je nalaza s unutrašnje strane očuvana tamnosmeđa glazura karakteristična za tradicijsku uporabnu keramiku korištenu tijekom posljednjih

Uvala Triljara, keramičko posuđe na površinskom sloju nalazišta (foto: V. Frka)

stoljeća, koju nalazimo kako u arheološkim slojevima, tako i u etnografskim zbirkama. Za sada nije moguće preciznije odrediti njezino podrijetlo, a detaljnija analiza uslijedit će nakon odsoljavanja nalaza.

Uz gornju kotvu pronađen je komad drveta koji je vjerojatno pripadao brodskoj konstrukciji, a analizom radioaktivnoga ugljika datiran je u kraj 18. ili početak 19. st.

Na osnovi nalaza bakrenoga lima potonuli bi se brod mogao s velikom vjerojatnošću datirati u drugu polovicu 18. st., tj. u vrijeme kad je eksperimentalno korištena bakrena brodska oplata, čija je uporaba u cijelosti potisnuta već nakon nekoliko desetljeća.

Uklanjanjem površinskih nalaza ugroženost je nalazišta svedena na najmanju moguću mjeru. Pokrenut je postu-

Uvala Triljara, četverokrako željezno sidro (foto: V. Frka)

Uvala Triljara, glazirano keramičko posuđe (foto: I. Radić Rossi)

pak za upis lokaliteta u Registar kulturnih dobara RH te se za skorije vrijeme planira probno sondiranje s ciljem utvrđivanja zanimljivosti i količine nalaza u njegovim dubljim slojevima.

mr. sc. Irena Radić Rossi

Summary

North of Triljara Bay, along the eastern coast of Pag island, at a depth of 16 to 41 m, the remains of a recent trading ship that carried ceramic everyday use vessels have been found. These vessels are biconical bowls of various dimensions, scattered all over a large area of the site.

On the interior of most of the vessels, traces of a dark brown glaze characteristic of traditional utilitarian ceramics used during the preceding centuries have been found.

Analysis of the wooden material and a fragment of copper sheeting suggest to us that the ship should be dated to the second half of the 18th century, i.e., during the short period of time in which copper lining was experimentally used on hulls.

Redni broj: 89

Lokalitet: otok Pag - uvala Vlaška mala

Naselje: -

Grad/općina: Novalja (otok Pag)

Pravni status: P-806

Razdoblje: A

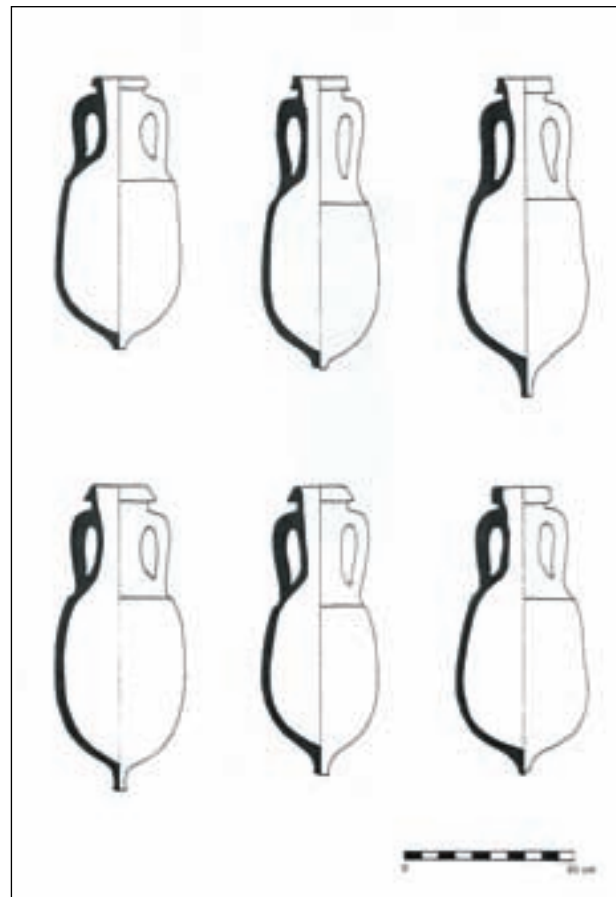
Vrsta radova: podvodno istraživanje

Na osnovi prijave ronioca Dražena Peranića iz Stare Novalje, početkom svibnja 2004. g. evidentirano je neoplaćano podmorsko arheološko nalazište uz istočnu obalu otoka Paga, u uvali Vlaškoj maloj u Velebitskom kanalu. Nalazište je po hitnom postupku pravno zaštićeno, nakon čega je uslijedilo dokumentiranje postojećega stanja, probno istraživanje manjega obima i fizička zaštita na morskom dnu (voditeljica istraživanja: mr. sc. Irena Radić Rossi; voditelj projekta: Hrvatski restauratorski zavod, Zagreb; radovi financirani sredstvima Ministarstva kulture RH, Grada Novalje i donatorskim sredstvima poduzeća Wienerberger, Karlovac). Akcija istraživanja i zaštite obavljena je tijekom svibnja i prve polovice lipnja 2004. godine. Riječ je o ostacima potonuloga antičkog broda s teretom amfora iz 1. st. pr. Kr., koji leže dobro vidljivi na kamenito-

pješčanoj padini morskoga dna, na dubini od 24 do 30 m. Više od stotinu dobro vidljivih, cjelovitih ili dijelom oštećenih amfora čvrsto je međusobno sraslo u skupini promjera oko 8 m te najviše visine oko 2 m. U donjim slojevima nalazišta vjerojatno se krije još cjelovitih primjeraka. U neposrednoj blizini skupine amfora uočeno je i keramičko posuđe iz brodske kuhinje te dvije olovne prečke antičkih sidara, što nam pruža očigledan dokaz da je riječ o potopljenom brodu, a ne tek o dijelu izbačenoga brodskog tereta.

Reprezentativan izgled nalazišta te morske prirasline, čijim bi se uklanjanjem mogle oštetiti međusobno srasle amfore, uvjetovali su odluku o fizičkoj zaštiti nalazišta na morskom dnu postavljanjem zaštitnoga željeznog kaveza. Prije spomenute zaštite obavljeno je detaljno nacrtano i fotografsko dokumentiranje te probno iskopavanje na njegovim rubnim dijelovima.

Sve vidljive amfore (120 cjelovitih ili dijelom oštećenih primjeraka) pripadaju rimskim kasnorepublikanskim amforama tipa Lamboglia 2, koje se međusobno razlikuju u pojedinostima oblika oboda i trbuha. Na jednom grlu, izvađenom za potrebe analize keramičkoga materijala, primijećen je teško čitljiv žig TIMO otisnut u nepravilnom pravokutnom polju na koso izvučenom obodu amfore. Odgovarajući žig zabilježen je na području antičkoga grada Farosa na Hvaru, otisnut na keramičkom utegu, vjerojatno lokalne proizvodnje (Kirigin et al. 2002). Amfore tipa Lamboglia 2 korištene su poglavito za prijevoz vina, ali su mogle biti sekundarno iskorištene i za prijevoz ostalih gospodarskih proizvoda. Jedna od sedam izvađenih

Uvala Vlaška mala, varijante oblika amfora tipa Lamboglia 2

Uvala Vlaška mala, dokumentiranje nalazišta (foto: D. Frka)

amfora bila je u cijelosti ispunjena ostacima rakova iz roda hlapića ili strigljača (*Galathea strigosa*), koji su analizom radioaktivnoga ugljika datirani približno u vrijeme brodoloma, a po mišljenju stručnjaka za biologiju mora ne predstavljaju uobičajen prirodni sediment. Stoga je moguće da su amfore s nalazišta u uvali Vlaškoj maloj bile dijelom iskorištene za prijevoz proizvoda morskoga gospodarstva. Četiri dobro očuvane keramičke posude pripadale su uobičajenoj opremi brodske kuhinje. Riječ je o velikoj keramičkoj zdjeli za kuhanje, tavi za pečenje mornarskoga kruha (Pompeian Red Ware), trbušastom vrču za vino s jednom ručkom (grč. *lagynos*, lat. *lagoena*) i vrču za vodu i ostale pitke tekućine, širokoga otvora s dvije ručke (grč. *pelike*). Velika zdjela i dva spomenuta vrča karakteristični su keramički oblici naslijeđeni iz razdoblja helenizma.

Pažljivim pregledom nalazišta među amforama je uočen donji dio dvodijelnog kamenog žrvnja za mljevenje žitarica, koji također pripada uobičajenoj onovremenoj opremi brodske kuhinje.

Probim istraživanjem u rubnom je dijelu nalazišta otkriven i olovni dubinomjer u obliku utega koničnoga oblika s polukuglastim udubljenjem na donjoj strani te olovni obruč širine 10 cm s ušicom za provlačenje konopa.

Na nalazištu su uočene i dvije olovne prečke antičkih olovno-drvenih sidara, čiji položaj ukazuje na činjenicu da sidra u trenutku brodoloma nisu bačena u more, već su ostala privezana na samom brodu.

Uvala Vlaška mala, keramičko posuđe iz brodske kuhinje (foto: I. Radić Rossi)

Zaštita nalazišta

Keramičko posuđe, olovni dubinomjer i obruč, šest cjelovitih i jedna slomljena amfora te tri grla, izvađeni su iz mora radi predstavljanja nalazišta u Gradskom muzeju u Novalji. Preostale amfore, dio žrvnja i dvije olovne prečke ostavljeni su na morskom dnu i zaštićeni postavljanjem posebno izrađenoga željeznog kaveza (izrada i postavljanje kaveza: poduzeće Submar, Mali Lošinj; voditelj radova: Marino Brzac).

Kavez širine 10, dužine 12 te visine od 2 do 4 m, izrađen je varenjem narebranih željeznih šipki promjera 14 mm. Na pokrovnoj stranici napravljen je otvor s vratima, dimenzija 1x1 m, namijenjen ulasku ronilaca radi proučavanja i kontrole nalazišta. Prije postavljanja na morsko dno, kavez je premazan zaštitnim bojama i zaštićen cinkovom katodnom zaštitom.

Fizičkom zaštitom na morskom dnu nalazište u uvali Vlaškoj maloj uključeno je u kulturno-turističku ponudu Grada Novalje. Na inicijativu lokalne samouprave izrađen je interaktivni CDROM pod nazivom „Skriveno blago Novalje“, na temu arheološke i tradicijske baštine na širem području grada, s posebnim naglaskom na novootkrivenom podmorskom arheološkom nalazištu, te je tiskana istoimena publikacija (Radić Rossi et al. 2004).

Literatura

Čelhar, Koncani 2005 M. Čelhar, I. Koncani, Istraživanje i zaštita antičkog brodoloma u uvali Vlaškoj maloj na otoku Pagu, Obavijesti HAD, XXXVII/1, Zagreb, 2005: 114 – 122.

Kirigin et al. 2002 B. Kirigin, J. Hayes, P. Leach, Local pottery Production at Pharos, Grčki utjecaj na istočnoj obali Jadrana, Split, 2002: 241 – 260.

Radić Rossi et al. 2004 I. Radić Rossi, M. Blečić, K. Zubčić, M. Brzac, Skriveno blago Novalje, Zagreb, 2004.

mr. sc. Irena Radić Rossi

Summary

During May and June 2004, the documentation of the existing state of affairs, test investigation and physical protection of the newly discovered submarine archaeological site in the Bay of Vlaška Mala on the island of Pag were carried out.

This is a find of a sunken ancient ship, with a cargo of amphorae, of the 1st century BC, the extraordinarily well-preserved remains of which are on a sandy and stony sloping sea bed, at a depth of 24 to 34 m. Some 120 whole or partially damaged Roman republic-period amphorae of the Lamboglia 2 type can be discerned, differing from each other in details of the shape of the belly and the rim. On one damaged neck, an only slight legible stamp can be made out on the rim of the amphora, reading TIMO. Four vessels from the ship's gallery have been found at the site, as well as the bottom part of a two-part stone quern, two lead fragments belonging to an anchor, a lead depth marker, and a lead ring for a purpose as yet unknown.

After the ending of the documentation and exploration campaign, the site was protected with an iron cage, enabling it to be presented in situ under the sea.

Redni broj: 90**Lokalitet: Smiljan - Crikvine Čovini, Crkvina pod Bogdanićem, Crkvina pod Vekavcem****Naselje: Smiljan****Grad/općina: Gospić****Pravni status: postupak u tijeku****Razdoblje: SV****Vrsta radova: rekognosciranje, geofizičko istraživanje**

Selo Smiljan smješteno je u neposrednoj blizini Gospića i dosad je u arheološkom kontekstu poznato po nekoliko pretpovijesnih lokaliteta ili nalaza, pojedinačnim antičkim nalazima te većem broju srednjovjekovnih utvrda podignutih na uzvišenjima koja okružuju polje. Također, kao slučajni nalaz iz seoske grobne kapele, u funkciji južnog doprozornika, potječu dva kamena ulomka predromaničkog pletera datiranog u 10. st. (danas u MLG, Lapidarij, inv. br. 04/11. i 04/12.). Kapela je građena na mjestu nekadašnje župne crkve Gospe od Karmela iz 1707. g., a za gradnju je korištena kamena građa koja potječe s položaja Crikvine u Čovinima.

Tijekom kolovoza 2004. g. vršeno je rekognosciranje na prostoru sela Smiljan (što je rađeno i ranijih godina na pojedinim položajima), kako bi se povijesni spomen šest toponima stvarno ubicirao. Riječ je o Crikvinama u Čovinima, Crkvini pod Bogdanićem, Crkvini pod Vekavcem (Obljajcem), crkvi na Kolakovici, crkvi Sv. Nedjelje (Gospojine) na Malom Vekavcu i crkvi na Krčmaru ili Selištu.

Rekognosciranje i potom geofizička istraživanja ukupne površine 1350 m² na tri lokacije (geofizička istraživanja: tvrtka GeoArheo pod vodstvom G. Skelca), nastavljena su tijekom studenog i prosinca 2004. g. (stručni voditelj istraživanja: Tatjana Kolak, Muzej Like Gospić; projekt financiran sredstvima Ministarstva kulture RH i Grada Gospića).

Crikvine u Čovinima (k.č. 1575) je položaj na blagoj gredi u polju, na desnoj obali rijeke Otešice i izvora Mandinac. Izvori spominju crkvu posvećenu sv. Mariji Magdaleni i nedaleko od nje *hospitium* posvećen istoj svetici (u 12. st.; Otešica je granica između Ličke i Buške župe, a crkva se spominje u Bužanima pa će i arheološka istraživanja možda revidirati povijesne izvore). Prema istima (poč. 20. st.), crkva koju su 1535. g. srušili Turci bila je duga 18 m, a široka 10 m, orijentirana istok-zapad, s grobnicom u sjevernom uglu, sudeći prema ljudskim osteološkim ostacima i nadgrobnim pločama ispisanim glagoljicom i latinicom. Danas je položaj obrastao u visoko raslinje i šikaru (vlasnici zemlju ne koriste) te je za potrebe geofizičkih istraživanja vršena priprema i čišćenje terena. Površina je neravna, što je nastalo prijašnjim iskopima (legende o zlatu), a humus je izmiješan s manjom količinom žbuke, neznatnim ulomcima tzv. ličke pučke keramike i nešto željezne rudače prirodnog porijekla, nerentabilne za eksploataciju. Sonda veličine 20x18 m mjerena je paralelnim profilima s razmakom 0,5 m u smjeru osi x, a zatim u smjeru osi y, a rezultati su preliminarno pokazali linearne, ali i polukružne anomalije, od kojih se u manjoj mjeri linearne anomalije pružaju pravcem istok-zapad. S obzirom da jedan dio anomalija izlazi iz okvira zone zahvata, odlučeno je da se dodatno istraži indikativan dio (zbog vremenskih uvjeta prolongirano za 2005. g.). Nedaleko se također nalazi i položaj „Tursko groblje“ te su na ove dvije lokacije predviđena pokusna arheološka istraživanja u 2005. g.

Smiljan - Crikvine Čovini, geofizikalna istraživanja (foto: T. Kolak)

Crkvina pod Bogdanićem (k.č. 3496) također je položaj u polju, nedaleko od potoka Vaganca i rijeke Bogdanice, te se agrarno iskorištava, pri čemu su pronalažene veće kamene neukrašene ploče. Na površini oranice uočava se, u odnosu na okolni prostor, nepravilan oblik prilično tamnije zemlje s primjesama žbuke, malo ljudskih kostiju i nekoliko ulomaka keramičkih posuda nedovoljnih za determinaciju. Kao i u Čovinima, i ovdje je prisutan površinski tanji sloj željezne rudače. Geofizičko snimanje je u tom dijelu oslikalo pravilnije tvorevine (veličina sonde 35x20 m), no zbog iznimno vlažnog tla, postupak će se naknadno ponoviti kako bi se dobili što relevantniji podaci.

Treći položaj je Crkvina pod Vekavcem (k.č. 890, 891/1.3), na kojem georadarsko snimanje (sonda veličine 30x10 m) nije indiciralo postojanje sakralnog objekta.

Planirana su arheološka istraživanja prva dva navedena lokaliteta koja bi mogla rezultirati nalazom predromaničkih sakralnih objekata na prostoru Ličke župe, odnosno prve (zasad) objekte hrvatskog ranog srednjovjekovlja.

Literatura

Devčić 1903 I. Devčić, Razgled po jednom dijelu „bužke“ župe, Prosvjeta, 1903.

Tomljenović 2003 A. Tomljenović, Smiljan i okolica, Meridijani, Zagreb, 2003: 106 – 111.

Vujnović 1983 A. Vujnović, O dva ulomka ranoromaničkog pletera iz Smiljana, VMK, god. XII., br. 3, Zagreb, 1983.

mr. sc. Tatjana Kolak

Smiljan - Crkvina pod Bogdanićem, geofizikalna istraživanja (foto: T. Kolak)

Summary

During 2004, a survey of medieval religious sites in the area of the village of Smiljan was carried out; it was here that in 1980 fragments of pre-Romanesque interlacing sculpture dated to the 10th century were found being put to secondary usage.

During the survey, and later during geophysical investigation of a total area of 1350 square metres, three sites were picked out. The site of Crkvina at the foot of Vekavec has been archaeologically barren to date. At the sites of Crkvine Čovini and Crkvina at the foot of Bogdanić, additional clues have been found for the precise location of two structures of the Croatian early Middle Ages in the area of the Lika.

Redni broj: 91

Lokalitet: Stara Novalja - Sv. Kristofor

Naselje: Stara Novalja (Trinčel)

Grad/općina: Novalja (otok Pag)

Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: SV

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Tijekom prosinca 2004. g. provedena su zaštitna arheološka istraživanja crkve sv. Kristofora u Staroj Novalji (stručni voditelj: Radomir Jurić iz Arheološkog muzeja u Zadru; radovi financirani sredstvima Grada Novalje). Crkva se nalazi na k.č. 177, k.o. Novalja. Istražena je površina od 51 m².

U cijelosti je istražen unutrašnji dio crkve te vanjski dio uz crkvu, širine oko 1 m. U crkvi je pronađen samo jedan dječji grob s kamenom grobnom arhitekturom, bez nalaza. U iskopu u crkvi i izvan nje, pronađen je manji broj keramičkih ulomaka s caklinom, koji pripadaju kasnom srednjem vijeku i renesansi.

Stara Novalja – Sv. Kristofor, istraživanja u unutrašnjosti crkve (foto: I. Čondić)

Crkva je zidana tehnikom grubo obrađenih, pretežito duguljastih, uslojenih tesanika. Nepravilnog je pravokutnog oblika s polukružnom apsidom (veličine 5,15x7,55 m) koja je u gornjem dijelu presvođena sedrom (na polukružnom čeonom luku nedostaje ukrasni vijenac). Na pročelju nad vratima nalazi se četvrtast prozorčić. Na svakom od bočnih

Stara Novalja – Sv. Kristofor (foto: F. Nedved)

zidova sačuvana su po dva pilastra s impostima na koje su se naslanjale pojasnice. Prag na vratima nalazi se na izvornom mjestu (Hilje 1999).
Prema stilskim značajkama crkvu valja datirati u početak 14. stoljeća.

Nakon završenih zaštitnih istraživanja prišlo se konzervatorskom zahvatu na crkvi pod stručnim vodstvom djelatnika Konzervatorskog odjela Zadar. Istraženi dijelovi crkve ponovno su zatrpani.

Literatura

Hilje 1999 E. Hilje, Spomenici srednjovjekovnoga graditeljstva na Pagu, Zadar, 1999.

Radomir Jurić

Summary

During December 2004, protective archaeological investigation was undertaken in the Church of St Chistopher (sv. Krstofoer) in Stara Novalja. This is a Late Romanesque religious building (beginning of the 14th century) which is completely preserved. A surface of 51 square metres is being investigated.

The interior of the church has been investigated in its entirety, as has the outer part of alongside the church to a width of 1 m. In the excavations inside and outside of the church, small amounts of late medieval and Renaissance ceramics have been found.

After the archaeological investigation was carried out, comprehensive conservation operations were addressed.

Redni broj: 92

Lokalitet: Udbina - stolnica sv. Jakova

Naselje: Udbina

Grad/općina: Udbina

Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: SV, NV

Vrsta radova: sustavno iskopavanje i konzervacija

Od kolovoza do listopada 2004. g. trajala su arheološka istraživanja stolnice sv. Jakova u Udbini (stručni voditelj: Radomir Jurić iz Arheološkog muzeja u Zadru; u istraživanjima sudjelovala i mr. sc. Tanja Kolak iz Muzeja Like Gospić; radovi su financirani sredstvima Ministarstva kulture RH). Tijekom listopada 2004. g. radilo se na dokumentaciji i konzervaciji otkrivenih zidova katedrale. Istraženo je cca 190 m². Ovo istraživanje je nastavak radova iz prethodnih godina.

Stolnica krbavskih biskupa nalazi se na položaju Karija ili Korijsa, na k.č. 30649 (Horvat 2003; Kruhek 1997; Jurić 2001; Jurić 2004). Radilo se na četiri položaja: zapadno od crkve (u prostoru ispred i iza nekadašnjeg pročelnog zida stolnice), u prostoru južne dogradnje, te sjeveroistočno od apside stolnice. Također se radilo na iskopu perimetra zida koji se proteže u smjeru sjever-jug, s južne strane jedne od prigradnji.

Udbina - stolnica sv. Jakova, istraživanje u tijeku (foto: I. Čondić)

Osobita pozornost je posvećena istraživanju grobova u prostoru južnog aneksa te ispred i iza pročelja stolnice. Tijekom ove kampanje istražen je 81 grob (s prethodno istraženim sada je to 118 grobova). Riječ je uglavnom o ukopima odraslih pokojnika i djece u obične zemljane rake. Sav osteološki materijal iz navedenih grobova poslan je na analizu Odsjeku za arheologiju HAZU-a u Zagrebu. Pronađena je i veća količina dislociranih kostiju.

Od nalaza je zastupljen nakit (ponajviše brončano prstenje, a među njima nekoliko luksuznijih primjeraka, zatim pojasne pređice i dijelovi dijadema). U jednom grobu je primjerice, pronađeno osam prstenova i jedan naprst-njak.

Grobovi se javljaju u nekoliko slojeva, a najviše ih je iz ranog novog vijeka, odnosno nakon vremena kada je stolnica napuštena (1460. g.) i razrušena. Primjerice, neki grobovi su ukopani u pročelni zid stolnice. Međutim, u nižem sloju grobova pronađen je par ostruga s opremom za zakopčavanje (veoma su dobro sačuvane). Na trnu ostruge je dodatak u obliku zvijezde s više krakova. Prema usporedbama s ostrugama sa ostalih prostora Hrvatske, mogu se datirati u 14. i 15. st., što korespondira s vremenom kada je krbavska stolnica bila u funkciji.

Istražen je i dokumentiran južni segmet pročelnog zida stolnice u dužini od 7,5 m, te južni zid južnog aneksa crkve u dužini od 23 metra.

Udbina - stolnica sv. Jakova, konzervirani dijelovi zidova (foto: F. Nedved)

Pronađeno je i nekoliko ulomaka arhitektonske plastike. Način zidanja crkve, kao i sačuvani ulomci arhitektonske plastike, ukazuju na kasno romaničko razdoblje, u kome je mogla nastati jezgra stolnice, te na zrelo gotičko razdoblje u kome je došlo do velikog zahvata na preuređenju i proširenju prezbiterija prethodne crkve, kao i ostalih dogradnji uz južni zid crkve (Jurić 2004).

Prema rezultatima najnovijih istraživanja i mogućih analogija u Hrvatskoj, Sloveniji, Austriji i Mađarskoj (Horvat 2003), naših razmišljanja koja još nisu konačna, ostaci stolnice mogli bi pripadati kraju 13. i početku 14. stoljeća. Tu se pokapalo od 14. stoljeća do ranog novog vijeka.

Zaštita lokaliteta

Nakon arheoloških istraživanja, pod stručnim vodstvom prof. dr. Pauše Vežića, uslijedila je konzervacija zidova i to: velikog južnog zida južne dogradnje i dijela pročelnog zida stolnice. Konzervaciju zidova izveo je graditeljski obrt „Zoran Šoša“ iz Zadra. Preostali dio zidova, koji nisu konzervirani, privremeno su zaštićeni. Sitni nalazi konzervirani su u Arheološkom muzeju u Zadru.

Literatura

Horvat 2003 Z. Horvat, Srednjovjekovne katedralne crkve krbavsko-modruške biskupije, Zagreb – Gospić, 2003.

Jurić 2001 R. Jurić, Katedrala Sv. Jakova u Krbavi (Udbini), Obavijesti HAD, 3, Zagreb, 2001.

Jurić 2004 R. Jurić, Arheološka istraživanja u Udbini (1996 – 2003), Riječki teološki časopis, god. 12, br. 1, Rijeka, 2004.

Kruhek 1997 M. Kruhek, Topografija krbavske spomeničke baštine, Krbavska bitka i njezine posljedice (Zbornik), Zagreb, 1997.

Radomir Jurić

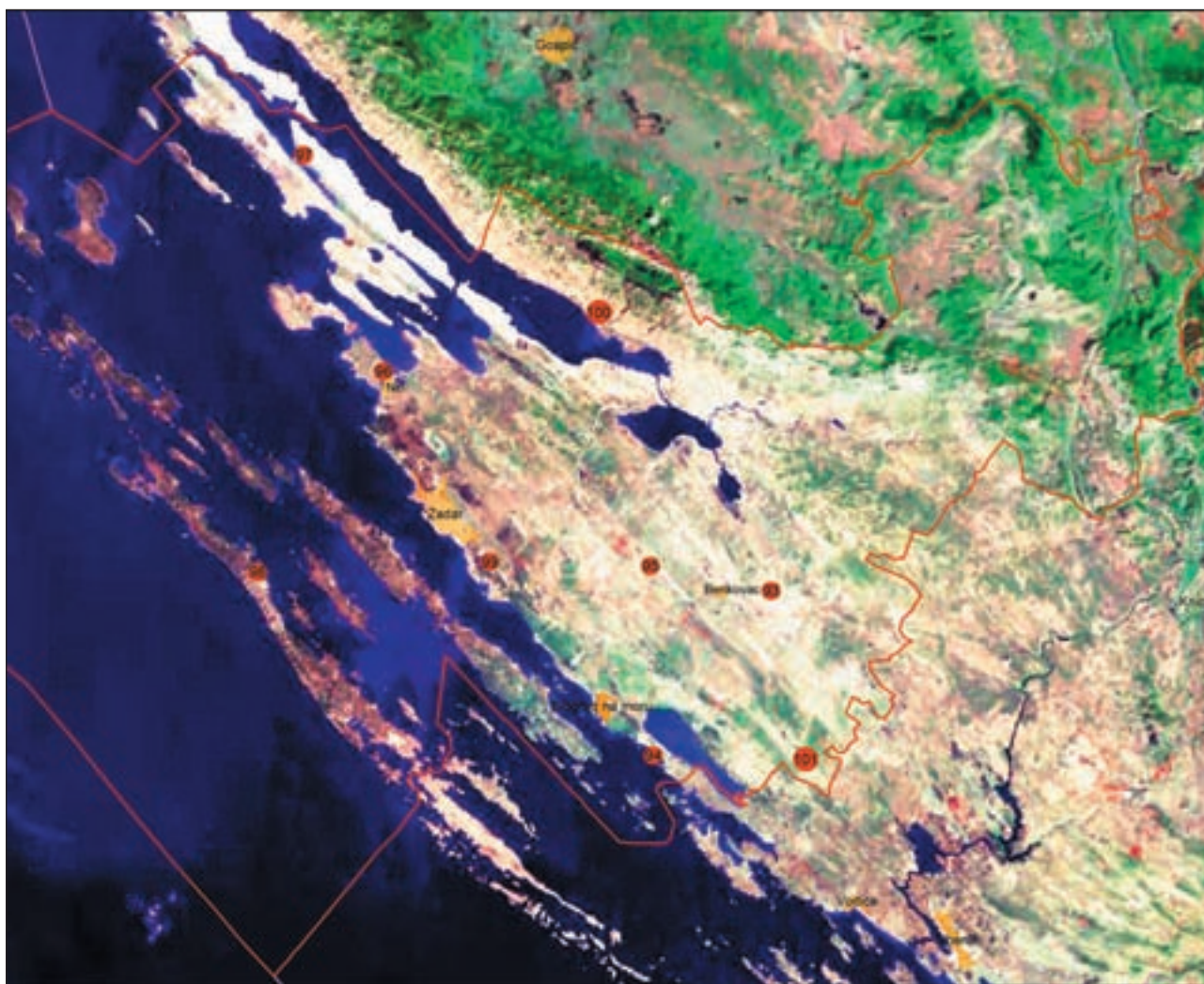
Summary

From August to October 2004 archaeological investigations into the Cathedral of St James in Udbina were carried out. These were a sequel to the investigations of the previous years. An area of 190 square metres was investigated. There were four sites: west of the façade of the church, in the area of the southern annex, NE of the apse of the cathedral, and on the research into the parameters of the wall that stretched in a N-S direction from the southern side of one of the annexes.

Particular attention was devoted to the investigation of the graves, and 81 graves in all were considered in detail. Use items and jewels were found. Among the finds, a pair of iron spurs with buckling devices (14th-15th centuries) stands out.

Also explored was part of the façade wall of the cathedral, and the southern wall of the southern annex, 23 m long. Several fragments of architectural sculpting were found. These finds can be dated to the period from the early 14th century to the early modern period.

ZADARSKA ŽUPANIJA

- 93 Asseria
- 94 luka Pakoštane
- 95 Nadin – humak 13
- 96 Nin - Banovac
- 97 Pag – Stari grad
- 98 Pećina Vlakno
- 99 Petrina – Sv. Petar
- 100 Starigrad Paklenica – Sv. Petar
- 101 Velim - Velištak

Redni broj: 93**Lokalitet: Asseria****Naselje: Podgrađe****Grad/općina: Benkovac****Pravni status: Z-1310****Razdoblje: P, A****Vrsta radova: sustavno iskopavanje**

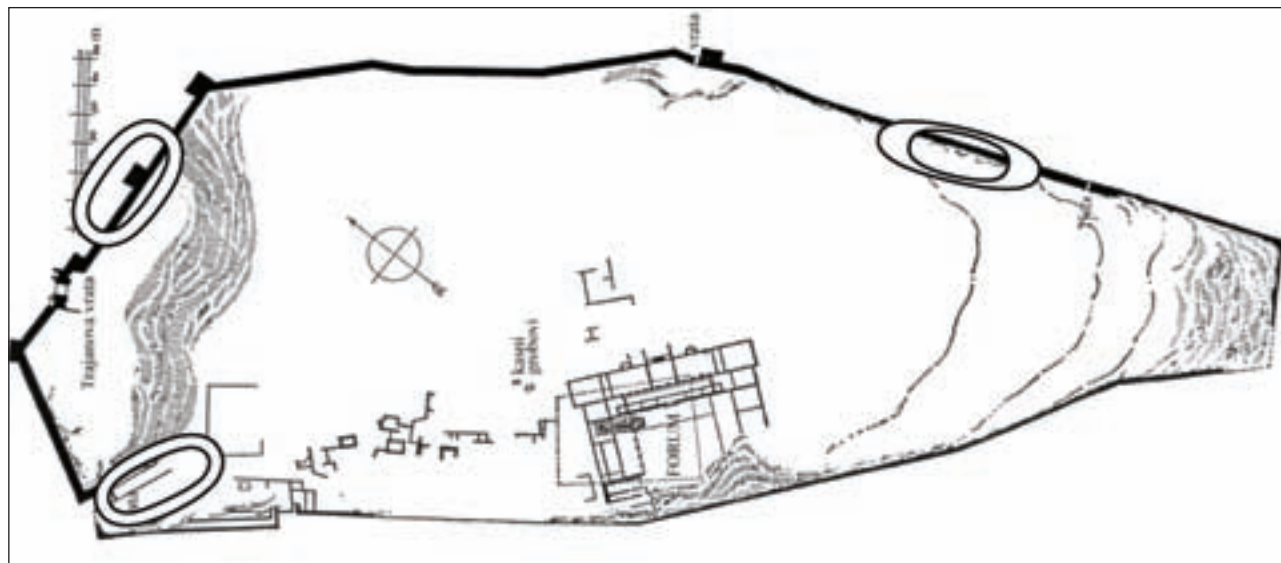
U jesen 2004. g. nastavljena su sustavna arheološka istraživanja Asserije (7. istraživačka kampanja). Istraživanja su provedena sredstvima Ministarstva kulture RH, financijskom potporom Grada Benkovca i dijelom sredstvima projekta akademika Nenada Cambija (u okviru projekta pri Ministarstvu znanosti RH). Nosilac projekta je Arheološki muzej u Zadru, a voditelj istraživanja je dr. sc. Ivo Fadić; suradnici u projektu su: mr. sc. Kornelija A. Giunio i Timka Alihođić te kolege s Odjela za arheologiju Sveučilišta u Zadru: akademik Nenad Cambi, dr. sc. Miro Glavičić, dr. sc. Dražen Maršić i dr. sc. Mato Ilkić.

U ovoj kampanji arheološki radovi bili su usmjereni na tri položaja, odnosno tamo gdje se prijašnjih godina istraživalo i započelo s konzervatorsko-restauratorskim zahvatima. Nastavljen je rad na prostoru zapadnog ulaza u Asseriju, od kasnoantičkog obrambenog zida prema propugnaku, odnosno u pravcu antičkog foruma. Daljnji zahvati učinjeni su od „Trajanovih vrata“ prema sjeveroistoku, ispred sjevernog plašta ranocarskog bedema. Načinjena su tri otkopna sloja, od druge kasnorepublikanske kule do trećeg kasnoantičkog kontrafora. Nastavak istraživanja slijedio je i u urbanom tkivu, kod novootkrivenih gradskih vrata na istočnom dijelu grada. Sva tri istraživana položaja pružila su nove vrijedne spoznaje u izučavanju ovog nadasve zanimljivog liburnsko-rimskog lokaliteta.

Na zapadnom ulazu u grad, koji je najvjerojatnije predrimsko naslijeđe, ustanovljena su dva različita horizonta. Stariji horizont istovremen je s niveletom kasnorepublikanskog bedema (kraj 1. st. pr. Kr. ili sam početak 1. st.). Drugi nivo naboja ceste pred spomenutim gradskim ulazom, pripada ustanovljenom pragu naknadno izgrađenih vrata, odnosno najvjerojatnije kasnijem propugnaku zapadnog

ulaza u grad. Arheološkom kampanjom 2004. g. potvrđena su dosadašnja razmišljanja o niveleti ranoantičke ceste. Naime, na prednjem vanjskom dijelu propugnakula otkriven je rubni kameni blok s velikim kružnim utorom (rupom) za osovinu vrata, dok je u unutrašnjem dijelu otkriven dio masivnog praga gradskih vrata te njihova puna širina. Ispod tog praga otkrivena je starija cesta s kamenim rubnjacima koja odgovara niveleti prvog ugaonog kamenog bloka kasnorepublikanskog bedema. Otkopavanje je provedeno i u pravcu južnog bedema od zapadnog ulaza. Taj dio bedema ima izgled istaknute zakošene kule na koju su naslonjena spomenuta dvostruka vrata. Bedem je ovdje načinjen od izrazito velikih kamenih bunjastih blokova. Otkopavanjem se još uvijek nije došlo do izvorne nivelete, jer teren znatno ponire u pravcu jugozapada, odnosno prema plodnom Benkovačkom polju koje je 94 metra niže od antičkog foruma Asserije. Na zapadnom ulazu, od praga vrata prema antičkom forumu, čišćeni su i bočni nanosi humusa, kako bi se taj dio pripremio za konzervatorsko-restauratorske radove.

Pod sjevernim bedemom, gdje je već prethodne godine u cijelosti otkrivena zidana kasnoantička grobnica sa svodom, nastavilo se s otkrivanjem dijela suburbane arhitekture ranocarskog razdoblja ili dijelova zidova grobnih parcela (?). Između tog zida i monumentalnog gradskog bedema otkrivena su tri groba. Jedan grob je zidan od brojnih antičkih spolija i priklesanog kamenja, a bio je poklopljen debelim kamenim pločama. Po svom horizontu i tehnici gradnje mogao bi biti datiran u kraj 5. ili u 6. st. Druga dva ukopa pripadaju razdoblju kasne antike (4. do 5. st.). Jedan od njih je tipičan kasnoantički grob pod tegulama na dvjema vodama. Pokojnik u je njemu bio položen na pravilno horizontalno poslaganim tegulama. Po slabo sačuvanom skeletu vidljivo je da se radi o vrlo mladoj osobi. Treći ukop pripada djetetu. To je grob u masivnoj amfori s kratkim vratom i dvjema prstenasto zaobljenim malim ručkama. Ni jedan od spomenutih ukopa nije imao grobne priloge. U neposrednoj blizini pronađen je jedan cjelovit i dva ulomka liburnskih nadgrobničkih spomenika – liburnskih cipusa. Naravno, oni ovdje nisu ni u kakvom kontekstu sa spomenutim kasnoantičkim grobovima.

Asseria, zone istraživanja (izradio: I. Fadić)

Asseria, pogled na lokalitet iz Perušića, sa zapada (foto: I. Fadić)

Dio ekipe radio je i na daljnjem iskupu i dokumentaciji urbanog tkiva istočnog dijela grada, odnosno prostora unutar novootkrivenih gradskih vrata. Nastavilo se iskopavanjima prostorije ABD i prostora C. Uz brojne nalaze ulomaka antičke keramike, ostataka fresaka i pojedinačnih kockica mozaika, na tom položaju se još uvijek nije došlo do ranocarskog horizonta grada. Iskopavanje je provedeno i s lijeve strane od novootkrivenih vrata (unutrašnje lice bedema), ali i izvan gradskog bedema. Vanjsko lice bedema je na tom mjestu otkriveno preko 2 m visine.

Uz arheološke radove konzervirani su pojedini istraženi dijelovi. Konzervirana je i prezentirana čitava istočna zona – unutrašnji plašt kasnorepublikanskog bedema, stubište koje od novih vrata vodi k vrhu tog bedema, te sačuvani dijelovi urbane arhitekture antičke Aserije. Usto, konzerviran je i djelomično restauriran zapadni ulaz s obje bočne strane zida koji prati rimsku cestu.

Literatura

Cambi 2003 N. Cambi, Ograda na aserijatskom forumu, *Asseria* 1, Zadar, 2003: 45 - 69.

Čače 2003 S. Čače, Aserija u antičkim pisanim izvorima: tekstovi i komentari, *Asseria* 1, Zadar, 2003: 7 - 43.

Fadić 1990 I. Fadić, Aserijatska skupina liburnskih nadgrobničkih spomenika, tzv. liburnskih cipusa, *Diadora* 12, Zadar, 1990: 209 - 299.

Asseria, sjeverozapadni plašt bedema, kasnoantička kula i kasnoantički zid (foto: I. Fadić)

Fadić 2000 I. Fadić, Bedemi Asserije, *Histria antiqua* 6, Pula, 2000: 69 - 89.

Fadić 2003 I. Fadić, Asseria – nova otkrića, *Obavijesti HAD*, 1, Zagreb, 2003: 67 - 75.

Fadić 2003a I. Fadić, Novi liburnski cipusi iz Aserije, *Asseria*, 1, Zadar, 2003: 97 - 131.

Fadić 2003b I. Fadić, Asseria - pet godina istraživanja (1998.-2002.), Zadar, 2003.

Fadić 2003c I. Fadić, Uspon i pad Aserije, *Histria Antiqua*, 11, Pula, 2003: 417 - 429.

Fadić 2004 I. Fadić, Asseria - istraživanja god. 2003., *Obavijesti HAD*, 1, Zagreb, 2004: 61 - 67.

Fadić 2004b I. Fadić, Novi epigrafski spomenici iz Aserije i Lepura, *Asseria*, 2, Zadar, 2004.

Giunio 2003 K. Giunio, Monumentalni žrtvenik iz Aserije s prikazom Vučice i Romulom i Remom i scenama žrtvovanja, *Asseria*, 1, Zadar, 2003: 133 - 155.

Glavičić 2003 M. Glavičić, Stanovništvo Aserije, *Histria Antiqua*, 11, Pula, 2003: 417 - 429.

Jurić 2004 R. Jurić, Fra Lujo Marun u Podgrađu (Aseriji), *Asseria*, 2, Zadar, 2004: 149 - 161.

Klarin 2001 N. Klarin, Prapovijesni grobovi na Aseriji - istraživanja 1999. godine, *Diadora*, 20, Zadar, 2001: 23 - 71.

Kurilić 2003 A. Kurilić, Ulomak kasnoantičkog miljokaza na Aseriji, *Asseria*, 1, Zadar, 2003: 185 - 193.

Kurilić 2004 A. Kurilić, Arhitravi s foruma Aserije, *Asseria*, 2, Zadar, 2004: 41 - 71.

Liebl, Wilberg 1908 H. Liedbl, W. Wilberg, Ausgrabungen in Asseria, *Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes*, 11, Wien, 1908: 17 - 83.

Maršić 2003 D. Maršić, Nove aserijatske portretne stele, *Asseria*, 1, Zadar, 2003: 157 - 183.

Medini 1969 J. Medini, Epigrafski podaci o munificencijama i ostalim javnim građevinama iz antičke Liburnije, *Radovi Filozofskog fakulteta*, 3, Zadar, 1969: 45 - 74.

Mesić 2003 M. Mesić, Izvještaj o zaštitnim radovima na žrtveniku s reljefima iz Aserije, *Asseria*, 1, Zadar, 2003: 209 - 211.

Mesić 2004 M. Mesić, Konzervatorski zahvati na Aseriji 2003. godine, Zadar, 2004: 163 - 171.

Miletić 2003 Ž. Miletić, *Territorium Asseriae*, *Histria Antiqua*, 11, Pula, 2003: 409 - 416.

Miletić 2004 Ž. Miletić, O rimskim cestama na aserijatskom području, *Asseria*, 2, Zadar, 2004: 7 - 21.

Sambunjak 2004 S. Sambunjak, Glagoljski natpisi iz Aserije s obzirom na zapis iz Nina, *Asseria*, 2, Zadar, 2004: 133 - 147.

Šeparović 2004 T. Šeparović, Osvrt na nalaz groba s Faustininim medaljonom iz Podgrađa, *Asseria*, 2, Zadar, 2004: 105 - 115.

Uglešić 2003 A. Uglešić, Ranokršćanski nalazi iz Aserije, *Asseria*, 1, Zadar, 2003: 195 - 207.

Vežić 2004 P. Vežić, Crkva Sv. Duha na Aseriji - ranokršćanski mauzolej i romanička crkva Sv. Pavla, *Asseria*, 2, Zadar, 2004: 117 - 137.

dr. sc. Ivo Fadić

Summary

Systematic archaeological investigation into Asseria continued in 2004, constituting the 7th archaeological campaign. The investigation was directed towards three positions. Work continued with the excavation of the area of the

western entrance into Asseria, then of the position of Trajan's Gate, to the NE, and then in the urban tissue of the newly uncovered city gate in the eastern part of the city. All the positions investigated gave valuable results and new findings for scholarship. Also revealed was a considerable amount of spolia in the newly-discovered later-antiquity walled tomb, and two inhumations of later antiquity – one underneath tegulae and one in an amphora. In addition, in the immediate vicinity of the said interment, three Liburnian funerary monuments were discovered. In conjunction with the archaeological works, conservation of some of the parts investigated was carried out. Also conserved and presented is the whole of the eastern zone – the internal surface of the ramparts of the later Republican period, the staircase that runs from the new gate to the top of these ramparts, and the preserved portions of the urban architecture of ancient Asseria. The western entrance with both lateral parts of the wall that accompany the Roman road was also conserved and in part restored.

Redni broj: 94

Lokalitet: Luka Pakoštane – Jamica i položaj između otočića Sv. Justine i Velog Školja

Naselje: Pakoštane

Općina: Pakoštane

Pravni status: Z-35

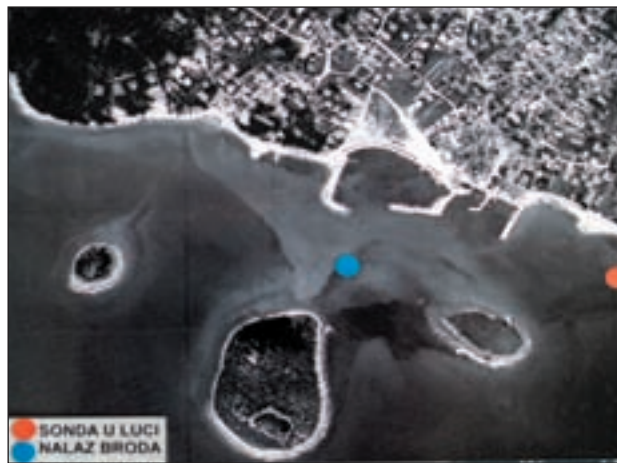
Razdoblje: A

Vrste radova: podvodna istraživanja

Podmorska istraživanja u luci mjesta Pakoštane obavljena su tijekom lipnja 2004. g. u okviru znanstvenoistraživačkog projekta Ministarstva znanosti i tehnologije „Podmorska arheološka istraživanja antičkih luka hrvatskog priobalja“ kojeg vodi prof. dr. Zdenko Brusić s Odjela za arheologiju Sveučilišta u Zadru (uz voditelja u istraživanju su sudjelovali: dr. Mato Ilkić te apsolvanti arheologije Mate Parica i Marko Meštrović). Istraživanja je najvećim dijelom financirala općina Pakoštane.

Radovi u podmorju luke Pakoštane započeli su detaljnim rekognosciranjem priobalja istočnog dijela luke Pakoštane (Jamice) da bi se ograničio areal s obimnijim ostacima antičke keramike razasutim po dnu uvale i pregledao dio lučkog nasipa, kao i niz velikih blokova postavljenih u antici zbog obrane od valova. Lociran je i označen prostor za otvaranje sonde veličine 2x2 m kako bi se utvrdilo postojanje sloja i njegova debljina, što je uobičajeno uz operativne obale antičkih pristaništa koja se danas nalaze između 1,80 i 2 m ispod morske površine, zbog poznatog spuštavanja istočne obale Jadrana.

Sondiranje je započeto s usisnim sistemom za čišćenje pijeska, tzv. mamut-sisaljkama, tako da su se po dvojica ronilaca izmjenjivala svaka 2,5 sata rada. Sam sloj, koji se u sondi utvrdio do dubine od 90 cm, sastojao se duž svoje čitave dubine od raznovrsnog arheološkog materijala od kojeg su najbrojniji bili ulomci amfora i grubljeg posuđa. Sloj započinje većim komadima lomljenog kamena i ulomcima amfora, ali se u gornjim naslagama, kao i u onim dubljim, kada se javlja više pijeska i manje kamenje, susreće brojna grublja i finija rimska keramika, ulomci lampica, stakleni ulomci, brončani ostaci i moneta. U dubini čitavog sloja mogu se pratiti razni organski ostaci kao što su životinjske

Luka Pakoštane, snimak iz zraka s označenim mjestima istraživanja, sonda u antičkoj luci (crveno) i nalaz broda (plavo) (foto: Z. Brusić)

kosti, školjke i dr. Također su pronađeni ostaci raznih plodova (maslina, breskvi, badema, šljiva i dr.). Ostaci drvene građe i dijelova kože čine ovaj sloj posebno zanimljivim, jer se uz brojnu amorfnu drvenu građu pojavljuju i komadi obrađenog drva (palčevi za vesla, dijelovi drvenog posuđa, dijelovi koloturika, čepovi i dr.).

Dubina sloja seže do 90 cm, a obim i raznovrsnost nađenog arheološkog materijala, što se prema karakteristikama keramičkih ostataka i nalazu Trajanova novca može datirati u prva tri stoljeća poslije Krista, govori o značajnom lučkom prostoru koji, s obzirom na debljinu sloja te količinu i kvalitetu arheoloških nalaza, ukazuje na postojanje značajnijeg pristaništa na ovom prostoru tijekom antike. Već se sada, s obzirom na veličinu i konfiguraciju antičke luke te na položaj ovog prostora uz glavnu antičku plovidbenu rutu, može se govoriti o postojanju velike strateške luke u kojoj se prekrćavao teret za antička naselja u zaleđu – od Nedinuma na zapadu do Aserie na istoku.

Drugo istraživanje, između otočića Sv. Justina i Velog Školja, na dubini od 1,5 do 2 m, obavljeno je u istom razdoblju radi provjere podataka apsolvanta arheologije M. Meštrovića koji je u potrazi za školjkama naišao na drvene dijelove brodske konstrukcije. Otvorena je uzdužna sonda u pijesku na prostoru gdje su utvrđeni ostaci drvene građe. Već na desetak centimetara ispod sloja finog pijeska po-

Luka Pakoštane, istraživanje u antičkoj luci (foto: Z. Brusić)

Luka Pakoštane, siva sjevernoitalska posuda iz antičke luke (foto: Z. Brusić)

javili su se dijelovi rebara i oplata nekog drvenog broda koji se protezao dublje prema debljem sloju pijeska. Nakon što smo otvorili dio brodske konstrukcije u istraživanje su se uključili kolege mr. sc. Irena Radić-Rossi i Krunoslav Zupčić. Postavljena je kvadratna mreža te su ucrtani dijelovi brodske konstrukcije. Mario Brzac snimio je ostatke drvene građe, a uzorak drva koji je odvojen za radiokarbonsku analizu (izvršena u Institutu „Ruđer Bošković“ u Zagrebu) pokazao je starost od oko 1615±85 godina, odnosno, utvrđeno je da se sa 68,2% vjerojatnosti može ustvrditi da je drvena građa rezana između 340. i 550. g. Način spajanja oplatnih dasaka broda umetanjem drvenih pločica također odgovara antičkoj brodogradnji, a ulomci jedne afričke amfore i plitice sa žigom u sloju s drvom potvrđuju rezultate analize C14. Već ova kraća istraživanja ostatka antičkog broda pokazala su da se radi o jedinstvenom nalazu s obzirom na sačuvanost, veličinu broda i pojedine detalje konstrukcije. Posebna pogodnost za istraživanje je mala dubina na kojoj se nalazi lokalitet. Uzevši u obzir sve ove opservacije, odlučeno je da se brodska konstrukcija pokrije geotekstilom i ponovno zatrpa pijeskom te da se sa sustavnim istraživanjima započne kada se steknu financijski i tehnički uvjeti.

Sondažna istraživanja u blizini spomenute lokacije gdje se pretpostavlja još jedna brodska konstrukcija planirana su za 2005. g., što bi svakako osnažilo tezu da se u okviru antičke luke na području današnjih Pakoššana u antičko nalazio prostor za popravak brodova, odnosno škver.

Luka Pakoštane, drvena konstrukcija antičkog broda (foto: Z. Brusić)

Literatura

Brusić 1977 Z. Brusić, Prethistorijski podzemski nalazi na području južne Liburnije, Radovi Centra JAZU u Zadru, 24, Zadar, 1977: 55 - 56.

prof. dr. Zdenko Brusić

Summary

Works under the sea in Pakoštane Harbour started with investigations in the actual port of the village of Pakoštane. In the eastern part of Pakoštane Harbour (Jamice), a survey was made of an area with numerous remains of ancient ceramics scattered over the bottom of the bay, and part of the harbour pier was examined, as well as a number of large blocks positioned in the ancient period as a breakwater. A test dig 2 x 2 m square was started, in order to establish the existence of a layer and the thickness of it. The layer starts with large fragments of broken stones and amphorae, and with many fragments of coarse and fine Roman ceramics, fragments of lamps and glass. At the bottom of the whole layer it is possible to observe organic remains such as animal bones, shells and so on. Also found are the remains of various fruits (olives, peaches, almonds, plums). Remains of wooden material and bits of leather made this layer particularly interesting, because along with a good deal of amorphous wooden material there was the occasional piece of worked wood.

The second investigation, between the islet of Sv. Justin and Veli Školj, at a depth of 1.5 to 2 m, was carried out to check on information concerning parts of a ship. A sample of wood was sent for C14 analysis, and this showed with a probability of 68.2%, that it was wooden material that had been cut between AD 340 and AD 550. The manner in which the planks were joined corresponds to the techniques of ancient shipbuilding, and fragments of an African amphora and a plate with a stamp in the layer with the wood confirm the results of the C14 dating.

This short exploration of the remains of the ancient ship has already shown that it is a unique find considering the state of preservation, the size of the ship, the details of the construction and, most important of all, the inconsiderable depth, which will facilitate further investigation.

Redni broj: 95

Lokalitet: Nadin- humak 13

Naselje: Nadin

Grad/općina: Benkovac

Pravni status: P-7/11-1993

Razdoblje: P

Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Tijekom listopada 2004. arheološki je istražen humak 13 podno nadinske Gradine, udaljene 30 km od Zadra. Istraživanje je financirano sredstvima Ministarstva znanosti RH, u sklopu znanstvenog projekta „Kult mrtvih na Jadranu u željezno doba“ (0070057) prof. dr. Sineve Kukoč (Odjel za arheologiju, Sveučilište u Zadru), koja je bila voditeljica iskopavanja. Financijsku pomoć također je dao i Arheološki muzej u Zadru.

Humak 13 nalazi se na sjeveroistočnoj padini liburnske gradine (stari Nedinum), od koje je udaljen 200 m. Dio je veće cjeline od 14 grobnih humaka, podignutih na udaljenosti 1 - 2 km sjeveroistočno od Gradine. Na ovom položaju, prigodom trasiranja autoceste Zagreb-Split, istraženo je tijekom 2002./2003. g. dvanaest humaka (označeni brojevima od 1 do 12). Danas je, dakle, neistražen samo humak označen brojem 14, čije bi iskopavanje trebalo uslijediti.

Od istraženih humaka, humak 13 najbliži je Gradini. Njegovim istraživanjem dobivena je cjelovita slika pokopa pod humcima u Nadinu. Tijekom vremena humak je prilično oštećen. Većina kamenja s njega je odnesena, stoga je bio sačuvan samo u visini od 0,70 do 1,05 m, s promjerom oko 12 m. Prema obzidu, izvorni promjer humka iznosio je 10,70 - 11 m. Obzid je vrlo dobro sačuvan i vidljiv, s pravilno poslaganim krupnim kamenjem, uglavnom u jednom nizu.

Humak se sastoji od krupnog i sitnog kamenja, te tamno-smeđeg humusa. Podignut je na zemljištu sa slojnicama vapnenca i crvenicom između litica. Prije gradnje humka tlo je bilo poravnano. Naime, prostor među višim stijenama, od kojih su neke virile na zatečenoj površini humka, kao i dijelom prostor ispod obzida ili pojedinih grobova, redovito je bio ispunjen humusom. U humusu je nađeno dosta keramike, mjestimično i crnkast sloj paljevine. U kulturnom sloju, po cijelom humku razasuto je mnogo ulomaka zemljanih posuda. One su vrlo grube fature, gotovo bez ukrasa. Primjetno je ponavljanje određenih keramičkih oblika, od izrazito velikih posuda do onih vrlo malih dimenzija. Posude su imale funkciju u funeralnom obredu. Međutim, nisu imale funkciju grobnog priloga. U kulturnom sloju nađeni su i drugi predmeti: od keramike (pršljenovi za vretena), bronce (dijelovi fibula, igle, naušnice, toke i dr.), te stakla (zrna). Nije jasno jesu li oni namjerno ostavljeni u sloju ili su tu (najvjerojatnije) dospjeli oštećivanjem grobova tijekom višestoljetnih ukopa.

Svi grobovi bili su više ili manje oštećeni, i bez poklopca. Neki su bili vidljivi ili su se nazirali na zatečenoj površini. Ipak, u humku je ustanovljeno 19 grobova koji se, uglavnom, mogu tretirati kao „zatvorene arheološke cjeline“. Po količini grobova ovo je, zasada, najbogatiji grobni humak na području Liburna. U njemu su također okupljeni raznovrsni, otprije poznati, ali i neki novi načini liburnskog pokapanja mrtvih. Zastupljena su tri načina pokapanja: 1) u zgrčenom položaju, vjerojatno 11 grobova; 2) u ispruženom položaju, vjerojatno 6 grobova; 3) spaljeni pokojnici u žarama (2 groba).

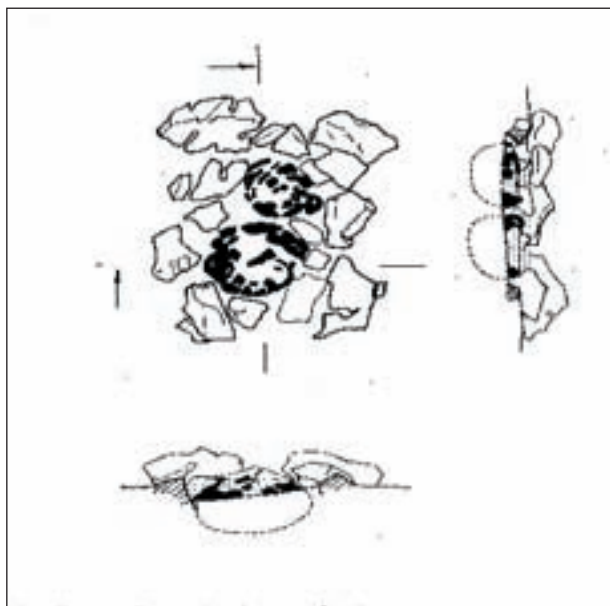
Većina grobova, njih 10 ili 11 (svi sa zgrčenim kosturima), bila je ograđena nizom uglavnom neobrađenoga kamena. Iznimka je grob 3, koji je imao grobnu škrinju od četiri prirodne okomito postavljene kamene ploče, te grobovi 1 i 9, koji su imali po dvije takve ploče, dok su im ostale stranice bile od neobrađenoga kamena. Nasuprot tome, svi grobovi s ispruženim kosturima bili su bez grobne škrinje. To se odnosi i na dva spaljena groba u žari, ukopana izravno u zemlju. Nakon ranog brončanog doba, ovo su prvi i jedini primjeri spaljivanja umrlih na cijelom liburnskom prostoru od Raše do Krke.

U humku 13 naziru se tri „koncentrična“ kruga u prostornom rasporedu grobova. Ta pojava u liburnskoj kulturi zasada je najizrazitija upravo u ovom nadinskom humku. Konkretno, oko samog središta su tri groba (5, 6, 9), u srednjem je krugu većina grobova, dok je u izvanjskom, uz rub humka, nanizano njih šest. Grobovi s ispruženim kosturima i sa

Nadin – humak 13, tlocrt (crtež: I. Čondić)

spaljenim pokojnicima, smješteni su uz rub humka, a ostali (zgrčeni, s grobnom škrinjom) ukopani su u njegovu središnjem dijelu. Posebno je uočljiv raspored ispruženih pokojnika, u nizu od sjevernog ruba sjeveroistočnog kvadranta do sjevernog ruba jugozapadnog kvadranta. Ostali grobovi razmješteni su u sva četiri kvadranta. Činjenica je da do sada ovakav razmještaj grobova i raznolikost njihova oblika/rituala nisu dokumentirani u liburnskoj kulturi. Većina grobova, njih 15, sadržavali su ostatke samo jednog pokojnika. Samo u dva groba (1 i 9) bilo je više kostura. Konkretno, u grobu 1 pokopana su najmanje dva pokojnika, a u grobu 9 četiri ili pet. Pokapanje više pokojnika u jedan grob, očito obiteljski (grob 9), za sada je iznimka kod

Nadin – humak 13, grob 4 (crtež: A. Žderić)

Liburna u najstarijim fazama željeznog doba.

Broj nađenih predmeta u grobovima varira od jedan do stotinjak. Naime, u većini grobova (1, 2, 4, 5, 6, 9, 10, 13, 14, 15, 16, 17, 19) postoje grobni prilozi, dok je samo šest grobova (3, 7, 8, 11, 12, 18) bilo bez njih. Prilozi su najčešće od bronce, zatim od jantara, željeza, keramike, kosti, stakla i školjaka. Uglavnom pripadaju nakitu te tvore dijelove nošnje i pribora. Najčešće su fibule (12 primjera), naušnice (6), ogrlice, narukvice (3), zrna jantara (32), toke (66), prstenje, puce (3), alkice (49), ukrasne igle (10), keramička zrna (1), privjesci (2), vezice za pojas (1), pršljenovi (1), probušene školjke (2). Grob 15 (ispružen pokojnik) sa 123 predmeta, „najbogatiji“ je grob humka (uz ostalo, sadržavao je 63 toke i 49 alkica), grob 17 (ispruženi pokojnik) imao je 28 predmeta (od toga 25 zrna jantara), a grob 9 (s pet kostura) sadržavao je 19 predmeta.

Među grobnim prilozima pojavljuju se neki dosad nepoznati liburnski artefakti: npr. željezna narukvica u grobu 3, igle s utaknutom alkicom i sl. Posebna je pojava brodolike fibule s dva sitna kuglasta odebllanja uz rub luka (grob 2). Ta fibula u liburnskom svijetu vrlo je rijetka, uvezena s Apeninskog poluotoka. Novost su, donekle, raspored i količina pojedinih priloga, posebno onih u sastavu nošnje, npr. 63 kalotaste toke sa šiljkom na prsima umrloga i dr. U pet grobova (1, 2, 7, 9, 11) nađene su životinjske kosti, u prvom redu zubi (osobito psa, ali i krupnijih životinja), zatim čeljusti i druge kosti, no u grobovima nisu nađeni cjeloviti životinjski kosturi. Struktura grobnih priloga, ali i nalaza u cjelini humka 13, govori da se ukapanje pokojnika obavljalo tijekom starijeg željeznog doba, od 9. do 6. st. pr. Kr. Vremenski su posebno indikativne fibule: lučne s uvijenim (tordiranim) lukom, spiralno-naočaraste, sa zrnima jantara na luku, brodolike i pracertosa.

Nadin – humak 13, nalazi iz groba 17 (crtež: I. Čondić)

Tri osnovna tipa pokapanja (zgrčeni, ispruženi, spaljeni) u humku 13, vremenski se ne razlikuju. Naime, paljevin-ski grobovi ne mogu se sigurnije ni uže datirati; također, zgrčeni i ispruženi pokopi uglavnom se ne razlikuju strukturom grobnih priloga. Jedino se primjećuje stanovita veza ispruženog pokopa i nekih najstarijih oblika liburnske kulture (ukrasna igla u grobu 16; tordirana fibula u grobu 17). No, ta je veza, zasad, potvrđena na malom broju primjera. Stoga su spaljivanje i inhumacija (zgrčeni i ispruženi umrli) u ovom humku približno istovremene pojave, iz vremena starijeg željeznog doba. Iako je u Nadinu pokapanje ispruženih pokojnika pod tumulima otkriveno već 2002./2003., tijekom zaštitnog istraživanja 12 nadinskih humaka, tek kontekst humka 13 ističe važnost ispruženog pokopa u kultu mrtvih na ovom prostoru u najstarijim fazama željeznog doba.

Humak 13 pruža niz podataka za analizu funeralnog obreda (npr. poravnavanje površine humke prije pokopa, zatim, vjerojatno razbijanje i razbacivanje keramičkih posuda po poravnatoj osnovi humka i moguće prakticiranje funeralne gozbe nad humkom i sl.). Osteološka analiza životinjskih, ali i ljudskih ostataka je u tijeku, kao i dokumentacija pokretne građe. Nepokretna spomenička građa je dokumentirana. Istraživanjem humka 13 otkriven je cijeli niz novih pojava u liburnskoj kulturi, osobito u liburnskom kultu mrtvih.

No, uz ove nove spoznaje, bitno je da je humak integralni dio „nadinskog arheološkog kompleksa“. Taj, još neistraženi, kompleks posebno je reprezentativan uzorak liburnske kulture, koji živi u kontinuitetu od brončanog do rimskog doba. Tvori ga skupina (istraženih) nadinskih tumula, zatim tri nadinske gradine od brončanog do željeznog doba, (Križova glavica, Vinac i Gradina u Nadinu), s grobljima na svojim padinama.

prof. dr. Sineva Kukoč

Summary

Burial mound 13 is the last one excavated in the group of 12 mounds from Nadin. The entire mound was excavated and 19 graves were brought to light. The mound offers a series of new data concerning the Liburnian culture; it includes the largest number of graves to be found in a single Liburnian mound, with three types of burials: in contracted position, in extended position and cremation. There are also some examples with several successive burials in a single grave. Finds brought insight into new forms of culture (especially grave goods) or variants of existing forms including needles, fibulae and iron bracelets. Distribution of the graves in three concentric circles throws new light on Liburnian funerary practice. This mound confirms the existence of the incineration ritual in Liburnian culture for the first time. The importance of burial in the extended position in the Early Iron Age is also emphasized; the richest grave of the mound features a burial in the extended position. There are also new data concerning the way in which grave materials were arranged, primarily clothing. Because of the characteristics of the finds, the mound can be dated from the 9th to the 6th century BC.

Redni broj: 96**Lokalitet: Nin – Banovac****Naselje: Nin****Grad/općina: Nin****Pravni status: R-1318 (povijesna urbanistička cjelina)****Razdoblje: P, A, SV****Vrsta radova: sustavno iskopavanje i konzervacija**

Položaj Banovac u urbanoj topologiji zauzima širi prostor sjeveroistočnog dijela Nina, a parcela (k.č. 114, k.o. Nin) koja se istražuje zauzima oko 1100 m² površine. U prethodne četiri arheološke kampanje istraženo je oko 700 m² površine. Tijekom rujna, listopada i studenog 2004. g. provedena je peta arheološka kampanja (voditeljica istraživanja dr. sc. Marija Kolega iz Arheološkog muzeja Zadar – Muzej ninskih starina; stručnu ekipu činili su arheolozi: Mate Radović, Majda Predovan i Radivoj Žunić, te studenti arheologije Sveučilišta u Zadru; radovi su financirani sredstvima Ministarstva kulture RH i Turističke zajednice Zadarske županije).

U kampanji 2004. g. započelo se ručnim iskopavanjem u kvadrantu 38, smještenom u sjevernom dijelu lokaliteta. Istraživanja su nastavljena na prošlogodišnji iskop, na dubini 1,30 m, te su provedena do dubine od 2,10 m. Na dubini od 2,10 m ustanovljeni su ostaci rimske ulice koja flankira stambeni objekt na sjevernoj strani. Ulica je položena u pravcu istok-zapad, a širina iznosi 5,60 m. Nogostup širine 1,40 m paralelan je s objektom u sjevernom profilu. Uz rimsku kuću je istražen odvodni kanal širine 35 cm, koji je bio pokriven kamenim pločama. Dno kanala čine keramičke tegule, a bočne strane su zidane u velikoj količini žbuke pomiješane s usitnjenim kamenjem.

Kampanja je započeta istraživanjem sonde V koja obuhvaća kvadrante 28, 34 i 35. Ovogodišnjim iskopom u cijelosti je istražen kvadrant 35, koji se nalazi na sjeveroistočnom dijelu terena. Kvadrant 35 je veličine 5,00x2,70 m, orijentacije SZ-JI, te kao i kvadrant 38, obuhvaća površinu od 13,5 m². Istraživanja su započela na dubini od 60 cm, dok je najdublji iskop na dubini od 2,15 m. Kao i u kvadrantu 38, i tu je otkriven nastavak rimske ulice koja flankira stambeni objekt sa sjeverne strane. Uz sam sjeveroistočni profil dijelom smo obuhvatili i pročelje sjeveroistočnog objekta. U kulturnim slojevima prevladavaju predmeti svakodnevne uporabe, dok je na nogostupu, koji teče paralelno sa sjeveroistočnim objektom, pronađena veća količina fresaka tamnocrvene boje.

Zatim se prišlo uklanjanju kontrolnih profila između kvadranta 11 i 17, 12 i 18, 37 i 38, i 38 i 39, a naknadno su uklonjeni kontrolni stupci 7, 19 i 25.

Nakon toga, započelo je čišćenje površina koje obuhvaćaju sonde III A, III B i IV. Nastavilo se s tehničkom i fotodokumentacijom površina, a radi cjelokupnog uvida u konstrukcije koje treba ukloniti. Nakon završene dokumentacije, prišlo se uklanjanju suhozidnih konstrukcija (SZ 1-4, 6-11, 16-18) i zidova (Z4 i Z10). Suhozidne konstrukcije pažljivo su pregledavane prilikom rušenja, a kamenje je složeno u istočnom kutu parcele. Kamenje se koristi u konzervaciji rimskih zidova na lokalitetu. Nakon svih navedenih poslova detaljno je očišćen teren, tj. podni mozaik i podloga za mozaik te sjeverna antička kaldra. Podni mozaik fragmentarno je sačuvan u prostoriji II, pa je nakon čišćenja preventivno zaštićen (rubovi su opšiveni debelim slojem gipsa). Dimenzije prostorije II iznose 4,50x4,60 m, a uku-

Nin – Banovac, lokalitet tijekom istraživanja (foto: R. Žunić)

pna površina podnog mozaika cca 2 m². Mozaični pod je izrađen od crnih i bijelih kockica veličine 0,5x0,5 cm. U prostoriji III nije ustanovljen mozaični pod, već samo njegova podloga (*rudus* i *statumen*).

Ulomci podnog mozaika ustanovljeni su i oko peristila – jugozapadno je sačuvan skoro u cijeloj dužini od 12,90 m, u širini od 0,20 – 2,20 m u južnom kutu, tj. do 1,97 m u kvadrantu 12. U sjeverozapadnom dijelu peristila sačuvan je u dužini 2,80x0,68 m, dok je sjeveroistočno sačuvan u dužini 5,75 i širini 2,30 m. Dakle, uokolo peristila fragmentarno je sačuvan podni mozaik u površini cca 21 – 23 m². Podni mozaik je izrađen od crno-bijelih kockica veličine 1x1 cm. Vanjska bordura je izrađena od crnih, a unutrašnja od bijelih kockica. Unutar okvira prevladavaju geometrijski uzorci (dvostruki oktagon, kvadrati, kružnice, trokuti, meandar). Izniman nalaz pripada djelomično sačuvanom latinskom natpisu u tri retka, koji se nalazi na ulazu u stambeni objekt s južne strane.

Peristil zauzima iznimno veliku površinu, a smješten je u jugozapadnom dijelu objekta, i sačuvao je vrlo zanimljive dijelove. Dimenzije su 9,45x6,45 m. Na južnoj strani je paralelan s fasadnim zidom (Z1) kuće i gleda na južnu ulicu. Zid (Z1) je na zapadnoj strani istražen sve do sjeverozapadnog ruba parcele te je ustanovljeno da se nastavlja ispod profila. U zidu je vidljiv naknadno zazidan otvor za vrata, širine 1,70 m, kojim se ulazilo u rimsku kuću s južne strane. Posebnost peristila svakako je veličina i način gradnje, kao i koncepcija njegova unutrašnjeg prostora, koja je podijeljena na dva odvojena i nejednaka dijela, koje

Nin – Banovac, lokalitet tijekom istraživanja (foto: R. Žunić)

dijeli grubo građena temeljna stopa širine 0,55 m, na čijoj gornjoj površini su slijepljeni veći ulomci tegula i imbreksa. Jugoistočni dio peristila veličine 5,35x3,45 m sačuvao je u istraženom dijelu podlogu od školje iznad koje su bile postavljene pravokutne kamene ploče (vel. 69x58 cm), fragmentarno sačuvane. U istočnom uglu ovog dijela peristila sačuvani su ostaci odvodnog kanala. Sjeverozapadni dio peristila je veličine 4,50x5,35 m, a uz njegov sjeverozapadni rub, nalazio se zdenac čiji unutrašnji promjer iznosi 42 – 50 cm. Nakon uklanjanja suhozidnih konstrukcija i detaljnog čišćenja cjelokupne tlocrtne situacije u stambenom objektu i na prostoru sjeverne ulice, ustanovljeno je postojanje većeg broja jama različitih veličina i namjena. Ukupno ih je registrirano osam i sve su istražene u ovoj arheološkoj kampanji.

Posebno su zanimljive jame J2, J4 i J6. Jama (J2) je položena u kvadrantu 23. Promjer iznosi 2,55x1,70 m, a istražena je do dubine 2,97 m. U samoj jami, u sloju izrazito tamne zemlje, pronađena je veća količina ranosrednjovjekovnog keramičkog materijala te veći broj životinjskih kostiju i školjaka. Jama je, po svemu sudeći, služila za otpad i to ranosrednjovjekovnom objektu istraženom u kvadrantu 23. Jama (J4) se nalazi u kvadrantu 24, promjera 1,80x1,65 m. Istražena je od 2,00 do 2,96 m. Nakon istraživanja, u njezinom sjeverozapadnom dijelu je uočeno proširenje u obliku slova U, pa se pristupilo skidanju zemlje u tom proširenju. Na dubini od 2,73 m evidentiran je dječji ukop (grob 9) od kojeg su sačuvane samo kosti nogu, uz koje je pronađen keramički lonac. Ostali dio grobne cjeline bio je uništen kopanjem jame. Jama (J6) se nalazi u kvadrantu 17/18, promjera 2,60x1,95 m, a istražena je do dubine od 2,53 m. Zbog nadiranja vode, jami nije bilo moguće dalje istraživati. U jami je tamniji sloj zemlje, s vrlo velikom količinom ranosrednjovjekovne keramike te ostacima životinjskih kostiju i školjaka. Poput jame J2 i ova jama je bila otpadna, i to ranosrednjovjekovnom objektu u kvadrantu 17/18.

Na položaju između rimskih prostorija I, II i III, u podlozi za mozaik uočen je veći proboj same podloge. Čišćenjem i skidanjem sloja zemlje na tome dijelu, ustanovljeno je postojanje zida (Z11). Kako se zid nalazi ispod razine podloge za mozaik, evidentno je da pripada starijem građevinskom objektu koji je preslojen ovim s mozaičnim podom. S njegove sjeveroistočne strane je na dubini od 1,94 m istražen dječji ukop (grob 10), koji je također uništen te su sačuvane samo kosti nogu. Uz noge je položen keramički lonac. S jugozapadne strane zida (Z11) u kvadrantu 17/23 uočeni su ostaci jame (J8) promjera 1,35x1,10 m, koja je istražena na dubini od 1,73 do dubine 2,79 m.

Svi fragmentarno sačuvani dijelovi podnog mozaika su opšiveni slojem gipsa i prekriveni pijeskom. Nastavak konzervacije zidova i podnoga mozaika *in situ* predviđaju se u sljedećoj kampanji. Ostali pokretni nalazi (metalni, željezni i koštani) konzervirani su u Arheološkom muzeju Zadar.

Literatura

Meder 2003 Jagoda Meder, Podni mozaici u Hrvatskoj od 1. do 6. stoljeća, Zagreb, 2003.

dr. sc. Marija Kolega

Summary

The Banovac site occupies a fairly wide area in the NE part of Nin, the plot that is being investigated having an area of about 1100 square metres. During 2004, five archaeological campaigns were carried out. At this site cultural layers of exceptional riches were established, deriving from the prehistoric, the Roman and the early medieval ages. The oldest finds are the least explored, because they have been reestratified during later construction and planning works. A large quantity of local-made Liburnian ceramics from the Iron Age was found, as well as fragments of luxury quality Greek ceramics. Two constructed dwelling places and parts of two streets belong to the Roman Age were investigated. Parts of an older dwelling place have been only partially investigated, because they have been reestratified with a new and large abode with a floor mosaic. Research at this site to date has resulted in the *in situ* conservation of the walls and the floor mosaics of a large Roman house (*domus*), 30 m long and 17 m wide. The cultural layers contain numerous movable finds of everyday use objects (ceramic, glass, bone and metal). The same site was also inhabited in the early Middle Ages, as shown by the finds of numerous dry stone wall constructions and burials. Numerous movable finds consist of fragments of early medieval ceramics.

The existence of a large number of pits has been established in whole of the area under investigation. Particular interest attaches to pits for waste in which a large quantity of early medieval ceramics, animal bones and shells was found.

Redni broj: 97

Lokalitet: Pag - Stari grad

Naselje: Pag

Grad/općina: Pag (otok Pag)

Pravi status: R-139 (povijesna urbanistička cjelina)

Razdoblje: SV

Vrsta radova: probno iskopavanje

Tijekom veljače, ožujka i prosinca 2004. g. provedena su sondažna istraživanja u Starom Gradu na Pagu (stručni voditelji: Radomir Jurić iz Arheološkog muzeja u Zadru i dr. Šime Batović, red. profesor u miru; radovi su provedeni financijskom potporom Ministarstva kulture RH i Grada Paga). Istražena je površina od 35,70 m². Sondažna istraživanja provedena su na prostoru uokolo crkve Gospe od Starog Grada (Zborna crkva) i ruševnog franjevačkog samostana (Hilje 1999), te uz gradske bedeme (k.č. 11.669, 11.670, 11.872).

Istraženo je ukupno 6 novih (manjih) sondi, od kojih su 3, južno od spomenutog samostana, uglavnom bile sterilne. Jedna sonda, iskopana oko 15 m sjeverno od crkve, pokazala se potpuno sterilnom. Međutim, započelo se s istraživanjem sonde 14 koja je postavljena istočno od samostanskog sklopa. Tom prigodom istraženo je pet grobova sa skromnim nalazima. U iskopu je pronađen jedan primjerak mletačkog novca. Osim spomenutih, nastavljeno je istraživanje u sondama 1 i 3, koje su bile istraživane u prethodnim kampanjama.

Sonda 1, koja je postavljena jugoistočno od apside Zborne

Pag – Stari grad, crkva Gospe od Starog grada (Zborna crkva)
(foto: I. Čondić)

crkve – istražena 2003. g. (Jurić, Batović 2003), sada je produžena u smjeru istoka ispod gradskog bedema – kule. Utvrđeno je da su temelji istočnih bedema citadele vrlo plitki i dijelom napukli te da nemaju ranijih faza gradnje. Pronađeno je i više ulomaka majolike, među kojima se ističe jedna gotovo u cijelosti sačuvana posuda.

Sonda 3 smještena je uz sjeverozapadni rub citadele, tj. između bedema i franjevačkog samostana izgrađenog 1589. g. Istraživana je prethodnih godina, a sada je proširena u smjeru istoka oko 3 m (sve do zapadnog zida zvonika samostana), te oko 1 m u smjeru juga, radi istraživanja velike zidane grobnice koja je označena brojem 3. Također je proširena oko 1 m uz zapadni zid citadele.

U proširenju sonde prema istoku otkrivena je kaldrma, koja se proteže duž izvanjskog zida samostana (ispod kaldrme pojavila se zdravica). U sloju je pronađeno nekoliko ulomaka keramike – majolike. U velikoj zidanoj grobnici istraženo je pet slojeva kostiju, od kojih je većina bila dislocirana, dok je nekoliko kostura u donjim slojevima bilo položeno jedan na drugi, s glavom u smjeru juga. Između kostiju pronađene su tri pojasne predice, naušnice s tri jagode, jedna naušnica s tri koljenca, te nekoliko ulomaka stakla i keramike.

Dosadašnjim pokusnim istraživanjima u Starom Gradu dobili smo niz važnih i novih podataka o njegovoj prošlosti

Pag - Stari grad, istraživanje sonde 3 (foto F. Nedved)

i ostacima. Nisu ustanovljeni prapovijesni ostaci, kao ni tragovi života u rimsko doba. Time se nameće zaključak da je Pag na ovom položaju osnovan tek u srednjem vijeku (Jurić, Batović 2003). Nalazi pronađeni dosadašnjim istraživanjima datiraju od 14. do kraja 15. stoljeća.

Nakon istraživanja većina sonde je zatrpana, a okoliš je uređen. Sitni nalazi su konzervirani u Arheološkom muzeju u Zadru. Nastavak radova planiran je za početak 2005. g.

Literatura

Hilje 1999 E. Hilje, Spomenici srednjovjekovnoga graditeljstva na Pagu, Zadar, 1999.

Jurić, Batović 2003 R. Jurić, Š. Batović, Istraživanja Starog Grada na Pagu 2002. i 2003, Obavijesti HAD, 3, Zagreb, 2003.

Radomir Jurić

Summary

During 2004 trial investigations were carried out in Stari grad, Pag. This was a sequel to research carried out in previous years. An area of 35.70 square metres was investigated. The works were carried out in the area around the Church of Our Lady of Stari grad (the corporation church) and the ruinous Franciscan monastery, and alongside the city ramparts. Seven new trial pits were investigated, which afforded modest finds. However, trial pits 1 and 3, explored in the previous years, were enlarged. Several fragments of ceramics, majolica, were found, as well as several ornamental and use objects dating from the 14th to the end of the 15th century.

Redni broj: 98

Lokalitet: Pećina Vlakno

Naselje: Savar

Općina: Sali (Dugi otok)

Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: P

Vrsta radova: probno iskopavanje

Tijekom 2004. g. obavljen je obilazak pećine Vlakno na Dugom otoku te je otvorena sonda uz rub pećinskog zida veličine jednog kvadratnog metra. Pećinu su najprije pohodili Mate Parica i Marko Meštrović, absolventi arheologije na zadarskom Sveučilištu, pa je nakon njihove dojave organizirano kraće istraživanje, kako bi se utvrdio karakter nalazišta i isplativost njegovog daljnjeg istraživanja (stručni voditelj istraživanja: prof. dr. Zdenko Brusić iz Odjela za arheologiju Sveučilišta u Zadru).

Pećina Vlakno omanji je prostor površine tridesetak kvadrata smješten po sredini Dugog otoka, na njegovom najužem dijelu između mjesta Luke i Savra (k.č.1139/4, k.o. Savar). Pećina se nalazi stotinjak metara od obale s njegove sjeveroistočne strane, na visini od pedesetak metara iznad mora, s otvorom okrenutim prema jugozapadu, odnosno sunčanoj strani otoka, što je obično jedan od preduvjeta za naseljavanje ovakvih prirodnih skloništa u prošlosti. Široki otvor pećine sužen je ne tako davnom izgradnjom debelog suhozida s ostavljenim vratima za ula-

Pećina Vlakno na Dugom otoku, ulaz u pećinu (foto: Z. Brusić)

zak u pećinu. Pećina veličine tridesetak kvadratnih metara iznimno je suha, ravnog dna s finom sipkom zemljom u kojoj se na površini osim sitnijeg kamenja ne vide nikakvi ostaci ljudskog boravka, a nisu uočeni ni keramički ulomci, najčešći nalazi u ovakvim prostorima i sigurni pokazatelji ljudskog prebivališta od ranog neolitika prema mlađim razdobljima.

Tijekom istraživanja radilo se sistemom otkopa od deset centimetara, a zemlja je prosijavana na sito promjera 0,4 cm, tako da su evidentirani svi nalazi u pojedinom iskopu. Zbog kratkoće vremena, istraživanja su završena na dubini od jednog metra, premda se nataloženi sloj nast-

Pećina Vlakno, kamena alatka (foto: Z. Brusić)

vljao još dublje. Brojni ostaci kamenog alata, kao i iverci nastali njegovom izradom, govore o aktivnosti i vremenu boravka našeg dalekog pretka u ovoj nastambi, dok ulomci kostiju te brojni ostaci školjaka, rakova i ribljih drača rječitost ukazuju na prehrambene mogućnosti u dalekoj prošlosti. Metodom radiokarbonske analize C14, u Institutu „Ruđer Bošković“ u Zagrebu utvrđena je starost pojedinih otkopa, dok je arheozoološku analizu nađenih kostiju izvršio Laboratorij za arheozoologiju na Veterinarskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu.

Na tragu kamenih artefakata, kao i podataka dobivenih analizom kostiju i ostataka morske faune, uz C14 dataciju organskih ostataka, možemo s više sigurnosti pretpostaviti da je pećina Vlakno bila nastanjena između 10160.±100. g. pr. Kr. (što je pokazala radiokarbonska analiza za sad posljednjeg, desetog otkopa) i 7000. g. pr. Kr. (s obzirom da u pećini nije nađena najranija neolitička keramika).

U vremenu naseljavanja pećine Vlakno, razina mora je oscilirala zbog postepenog zatopljenja i otapanja ledene mase, tako da je negdje u doba istraženog sedimenta u pećini bila dvadesetak do tridesetak metara niža od današnje razine. Dugi otok je zajedno s otokom Kornatom i još nekim susjednim otočićima, u tom vremenu tvorio jedan znatno veći otok te se pećina tada nalazila više metara iznad mora s vjerojatnim izvorom slatke vode u podnožju. Naime, uvala ispod pećine Vlakno naziva se danas Šipnatica, što je čest toponim vezan uz izvore vode, a to je također još jedan od bitnih preduvjeta za život u ovom pećinskom prostoru.

U sedimentima pećine, spuštajući se postupno od mlađih naslaga prema starijima, pronađeno je obilje kremenog alata koji u ovom mezolitičkom vremenu ima manje dimenzije, pa je tako, uz obilje raznovrsnog kremenog otpada, u svakoj naslagi sakupljeno i više komada raznih kamenih alata, nožića, šila, grebalica i vršaka strelica koje su stanovnici pećine upotrebljavali za lov, raznu obradu i dr. Prehrana stanovnika pećine Vlakno može se, na temelju ostataka kostiju i morskih organizama, dobro rekonstruirati. U svim naslagama nađene su kosti koje pripadaju raznim manjim glodavcima, pticama, nešto većim preživačima, jelenima i dr. Jedino kosti psa nađene u naslagama mlađim od 9000 godina pripadaju već pripitomljenoj životinji. Osim životinjskih ostataka, svi dosad istraženi sedimenti u pećini obiluju ostacima brojne morske faune. Tako ćemo od morskih puževa susresti veliki broj ogrca, vretenjaču, zatim priljepke, prnjavice, jakovsku kapicu, losturu, kamenicu i dagnju. Također nalazimo ježinca i rakove, osobito grmalja, a velik dio morske faune nađene u pećini Vlakno pripada do sada jedinstvenim nalazima – obilje viličnih kostiju riba (podlanica, orada), veličine od 0,5 do 2 kg. Unikatan nalaz je i fragment sipine kosti.

Već sada, nakon djelomičnog sondiranja, možemo ustvrditi da se radi o jedinstvenom staništu našeg daljnjeg pretka koji je prije više od deset tisuća godina, na kraju ledenog doba, živio na Dugom otoku. Nadamo se da će daljnja istraživanja u dubljim sedimentima donijeti na vidjelo još stariju prošlost koja bi se trebala očitovati u pojavi većih ledenodobnih životinja i odsustvu morske faune. More je tada bilo daleko od pećine pa je njen stanovnik prehranu temeljio na lovu većih životinja, budući da su na prostoru suhom prostoru sjevernog Jadrana u vrijeme jačih zahlađenja pasla stada stepskih bizona, pragoveđa, jelena i divokoza.

prof. dr. Zdenko Brusić

Pećina Vlakno, kamene strugalice (foto: Z. Brusić)

Summary

Pećina Vlakno, or Vlakno Cave, is a small area located in the centre of Dugi Otok, at the narrowest part of the island, between the village of Luka and Savar. The cave is some thirty square metres in area, and is exceptionally dry, having a flat bottom with fine, friable earth. A shovel test pit was started along the wall of the cave, about one square metre in size. It was investigated down to a depth of one metre, although the deposit layer continued more deeply still.

Numerous finds of stone tools, as well as chips created while the tools were being worked, speak of the activities in the cave, and the time in which it was used as a dwelling

Pećina Vlakno, sipina kost (foto: Z. Brusić)

place, while fragments of bone, and numerous remains of shellfish, crustaceans and fish speak of the manner of diet. According to finds and data obtained by various analyses, we can hypothesise that Pećina Vlakno was inhabited between 10160±100 BC (since the earliest Neolithic ceramics were not found in the cave).

Further investigation into the deeper sediments, it is hoped, will provide more information concerning the past of this little cavern.

Redni broj: 99

Lokalitet: Petrina - Sv. Petar

Naselje: Bibinje

Grad/općina: Bibinje

Pravni status: P-1559

Razdoblje: SV, NV

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Tijekom listopada i prosinca 2004. g. trajala su zaštitna arheološka istraživanja na položaju Petrina u Bibinju, gdje se nalaze ostaci crkve sv. Petra (stručni voditelj: Radomir Jurić iz Arheološkog muzeja u Zadru; istraživanja su financirana sredstvima općine Bibinje). Istražena je površina od 105 m².

Srednjovjekovno selo Stomorinoselo (Petrina) bilo je smješteno u neposrednoj blizini Bibinja (s njegove sjeverne strane) na vrhu gorske kose brda Križ, okrenuto na sjevernu stranu prema današnjem Bibinjskom polju (Jelić 1898; Anzulović 1998). Nadmorska visina navedenoga položaja je oko 154 metra. Crkva sv. Petra nalazi se na k.č. 1320 i 127, k.o. Bibinje.

Istraživana je crkva i njezin uži okoliš s grobljem. Gotovo u cijelosti je istražen unutrašnji dio crkve (ukupna dužina 10,25, a širina 5,25 m). Zidovi su sačuvani do visine nešto preko jednog metra, dok su u apsidi nešto viši (točna visina će biti ustanovljena nakon skidanja betonskog bunkera koji su dvadesetih godina 20. st. u njenu svetištu izgradili Talijani). Po sredini crkvenog broda, s unutrašnje i vanjske strane, zidovi su ojačani dvama pilonima, dok je samo s unutrašnje strane kameni prag izgrađen od spolija. Tu je ugrađen ulomak arhitrava oltarne pregrade s natpisom. Podnica je u zapadnom dijelu crkve izrađena od kamenih spolija nadgrobničkih monumentalnih ploča, među kojima se uočavaju ulomci ploče s reljefom križa i ulomak ploče s

Petrina - Sv. Petar, istraženi dio crkve (foto: F. Nedved)

Petrina - Sv. Petar, dio podnice crkve (foto: F. Nedved)

motivom kosira. U sjeveroistočnom kutu crkve nađen je i jedan kapitel.

Istraženo je i pet grobova, od kojih su četiri uz vanjsko južno rame apside, a jedan unutar crkve i to u njenom zapadnom dijelu. Grobovi su imali jednostavnu kamenu grobnu arhitekturu, približno ovalna oblika. Pronađen je uglavnom nakit (naušnice, prstenje), koji datira od kasnog srednjeg vijeka do ranog novog vijeka. Kada se u cijelosti istraži crkva i njezin bliži okoliš, moći će se više reći o njenim značajkama i dataciji. Zasad se uočavaju barem dvije faze od kojih je jedna ranosrednjovjekovna, a druga kasnosrednjovjekovna.

Pod nadzorom zadarskih konzervatora započelo je skidanje betonskog bunkera koji se nalazi unutar svetišta, a zatrpala je i sonda s istraženim grobovima uz južno rame apside. Izrađen je troškovnik radova za konzervaciju otkrivenih zidova, koja se planira u skoro vrijeme.

Literatura

Anzulović 1998 I. Anzulović, Razgraničenje između mletačke i turske vlasti na zadarskom prostoru 1576. nakon Ciparskog rata, Zadarska smotra, 1-3, Zadar, 1998.

Jelić 1898 L. Jelić, Povijesno-topografske crte u biogradskom primorju, Vjesnik HAD, II, Zagreb, 1898.

Radomir Jurić

Summary

During 2004, protective archaeological investigations of the site of Petrina in Bibinje were carried out; the remains of the Church of St Peter are to be found here. The site of Petrina lies to the north of Bibine, at the top of the spur of Križ Hill. The surface investigated has an area of 105 square metres. The interior part of the church has been investigated almost entirely (10.75 x 5.25 m); among other things, one capital and a fragment of the architrave of the altar rail were found. Five graves were investigated, in which jewellery belong to the later Middle Ages and the early Modern Age was found. Two phases in the construction of the church can be observed, one of them early medieval and the other later medieval.

Redni broj: 100

Lokalitet: Starigrad Paklenica - Sv. Petar

Naselje: Starigrad Paklenica

Grad/općina: Starigrad Paklenica

Pravni status: Z-1203

Razdoblje: SV, NV

Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Od kolovoza do rujna 2004. g. provedena je peta po redu istraživačka kampanja kod crkve sv. Petra u Starigradu Paklenici (stručni voditelj: Radomir Jurić iz Arheološkog muzeja u Zadru; radovi su financirani sredstvima Ministarstva kulture RH). Istražena je površina od 38 m².

Crkva sv. Petra se nalazi između Starigrada i Selina, pred ulazom u Veliku Paklenicu, nekoliko desetaka metara sjeverno od jadranske turističke ceste (k.č. 3466).

Glavnina istraživanja odnosila se na kvadrant 42, te na proširenja koja su zahvatila susjedne kvadrante 16, 41 i 43. U kvadrantima 1, 2, 3 uklonjen je suhozid (južno od crkve) kako bi se istražio teren uz i ispod njega. Tu je istraženo pet grobova, a u prostoru kvadranta 35 i 36 još po jedan grob koji je preostao od prethodnih istraživanja. Ukupno su istražena 23 groba u prostoru južno i jugozapadno od crkve sv. Petra. Pokojnici su bili položeni izravno u zemlju ili u grobove s arhitekturom.

I u ovoj kampanji polučeni su zanimljivi stručni i znanstveni rezultati. Pronađen je nakit, novac i uporabni predmeti. Od nakita su to najvećim dijelom naušnice i prstenje, te u manjem broju dijelovi dijadema, aplike i predice. Pronađene su u dvije mletačke srebrne kovanice, jedna u iskopu, a jedna u grobu. Nađeno je i više ulomaka keramike te stakla. Iznad groba 164 otkriven je priklesan kamen, ukrašen s jedne strane grubo uklesanim križem. Kamen je bio okomito uboden u tlo te je zapravo poslužio kao oznaka groba. U jednom je grobu kao spolij bio ugrađen ulomak s latinskim natpisom iz rimskog doba. Prethodnim istraživanjima utvrđeno je postojanje srednjovjekovne i kasnosrednjovjekovne crkve (Jurić 1994; Jurić 2003). Uz crkvu i u njoj pokapalo se od srednjeg do novog vijeka, što potvrđuju nalazi iz prethodnih, kao i iz ove arheološke kampanje. Nakon istraživanja kvadranti su zatrpani te je uređen okoliš crkve, a sitni nalazi su konzervirani u Arheološkom muzeju u Zadru.

Starigrad Paklenica – Sv. Petar (foto: F. Nedved)

Starigrad Paklenica – Sv. Petar, grob obložen kamenom (foto: F. Nedved)

Literatura

Jurić 1994 R. Jurić, Srednjovjekovni spomenici u velebit-skom Podgorju, Paklenički zbornik, 1, Starigrad Paklenica, 1994.

Jurić 2003 R. Jurić, Crkva sv. Petra u Starigradu Paklenici, Senjski zbornik, 30, Senj, 2003.

Radomir Jurić

Summary

During 2004 the fifth successive investigation campaign into the Church of St Peter in Starigrad, Paklenica, was carried out. A surface area of 38 square metres was in-

vestigated. A cemetery to the S and SW of the Church of St Peter was also investigated. The deceased were buried directly in the earth or in built tombs. Jewels, coins, and use items were found, and several fragments of ceramics and glass. These archaeological finds date from the Middle Ages to the Modern Age.

Redni broj: 101

Lokalitet: Velim - Velištak

Naselje: Velim

Grad/općina: Stankovci

Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: SV

Vrsta radova: zaštitno istraživanje

Tijekom radova na izgradnji dijela spojne ceste D 27 – čvor Pirovac (autocesta Zagreb-Split), raskrižje D 59, naišlo se na grobove za koje se otprije nije znalo. Zaštitna arheološka istraživanja trajala su od svibnja do srpnja 2004. g. (ukupno 54 radna dana). Stručni voditelj istraživanja bio je Radomir Jurić iz Arheološkog muzeja u Zadru. Radovi su financirani sredstvima Hrvatskih cesta d.o.o. Istražena je površina preko 900 m².

Nakon intervencije Policijske uprave zadarske, odnosno Policijske postaje u Benkovcu, mještana Stankovaca, djelatnika Arheološkoga muzeja i Uprave za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjel Zadar, 11. svibnja 2004. pristupilo se zaštitnim arheološkim istraživanjima ranosrednjovjekovnoga groblja na položaju Velištak u Velimu, koji je udaljen 3 km jugoistočno od Stankovaca. Taj položaj se nalazi tristotinjak metara jugozapadno od

Lokalitet Velim - Velištak, istraženi dio groblja (foto: F. Nedved)

bunara Velištak, koji se spominje u srednjovjekovnim izvorima (Smiljanić 2003), a na raskrižju putova koji vode prema novoizgrađenoj autocesti Zagreb-Split, odnosno prema jadranskoj cesti i Murteru, te Benkovcu i Šibeniku (k.č. 244/20, 229/4, 230/3, 129/6, 131/1, 132/3, 133/3, 134/3, k.o. Velim).

Otkriveno je i istraženo 118 kosturnih i 15 paljevinskih grobova. Prevladavali su grobovi s jednim pokojnikom koji je bio položen u grob s kamenom arhitekturom. Neujednačeno su građeni od kamenih obložnica i neobrađenog kamena, poslaganog u manje ili više redova, te zatvoreni kamenim poklopnicama. Neki od grobova (manji broj) popločani su tankim lomljenim pločama. Iako su pronađeni u različitim niveletama, grobovi su uredno poslagani u veoma pravilne redove.

Kosturi pokojnika uglavnom su dobro sačuvani (osim nekolicine koji su devastirani prethodnim građevinskim radovima). Orijentacija grobova je više ili manje ujednačena, u smjeru istok-zapad (glava na zapadu), osim u nekoliko slučajeva kod kojih je orijentacija sjever-jug. Nakon istraživanja, pronađeni kosturi su prevezeni u Zagreb na antropološku analizu u Odsjek za arheologiju HAZU-a.

Tijekom istraživanja pronađena je vrijedna arheološka građa. Nalaze je imalo preko 70 grobova. Zastupljena su dva tipa naušnica: jednostavne karičice i naušnice s trima spiralnim privjescima (ukupno 15 primjeraka). Od nakita su još pronađeni dijelovi ogrlice s perlama od staklene paste, četiri prstena i jedan brončani polumjesečasti privjesak (dosad su kod nas bila poznata četiri takva primjerka – Kašić, Drvenik kod Makarske, Ston, dok se za jedan primjerak u Arheološkom muzeju u Splitu ne zna nalazište). Primjerak iz Velima vrlo je blizak onom iz Kašića (Maklinovo brdo) kod Zadra i Arheološkog muzeja u Splitu. Nađeno je i sedam primjeraka pršljenova, od kojih je šest keramičkih, a jedan je izrađen od kosti. Pršljenovi su rijetki nalazi u ranohrvatskim grobovima starijeg horizonta. U velikom broju (42 komada) u grobovima su nađeni noževi različitih veličina (najveći je imao 26 cm). Noževi su polagani u ženske, muške i dječje grobove, obično po jedan, ali u nekoliko slučajeva i po dva noža. Među rijetke nalaze ovog horizonta spadaju noževi – britve. Na širem zadarskom području pronađeno je 9 primjeraka na nalazištima: Nin – Ždrijac, Kašić – Maklinovo brdo i Kašić – Razbojine. Njima pridodajemo i deseti primjerak iz Velima (Belošević 1980).

Lokalitet Velim - Velištak, lokalitet tijekom istraživanja (foto: F. Nedved)

Od predmeta dnevne uporabe nađeno je i sedam kresiva s pripadajućim kremenjem (jedan, dva ili tri komada). Od uporabnih predmeta nađena su i dva primjerka brusova. Koštani nalazi zastupljeni su s dva iglenika, od kojih je jedan jednostavno ukrašen, dok je drugi po cijeloj površini ukrašen urezanim trokutima i rombovima. Od oružja pronađene su dvije željezne strelice, tzv. tipa „lastinog repa“ s tuljcem za nasađivanje i nekoliko većih, tzv. bojnih noževa.

U najvećem broju u grobovima su nađene posude od pečene zemlje (ukupno 50 komada), mnoge sačuvane u cijelosti. Više od deset grobova imalo je po dvije posude (jedna kod nogu, a druga kod glave ili pak obje kod nogu). Velik broj posuda je ukrašen geometrijskim ornamentom, a pet ih ima i znak lončara ili radionice – poznata su tri takva primjerka na Ždrijacu i jedan na Materizi u Ninu, te još po jedan primjerak na položajima Maklinovo brdo, Razbojine u Kašiću, Korlat i Dubravice (Belošević 1980; Gunjača 1995). Nekoliko njih imalo je poklopnice od tankih kamenih ploča, a u nekim su pronađene životinjske kosti, koje su zapravo ostaci popudbine (primjerice, u grobu 66 s vedricom, kost je virila iz keramičke posude koja je bila položena uz desnu nogu).

U ranosrednjovjekovnim grobovima na položaju Velištak u Velimu pronađeno je nekoliko predmeta iz ranijih kulturno-povijesnih razdoblja. Primjerice, uz jedno kresivo, pored dva neobrađena kremena, pronađen je kremeniti nožić iz neolitika, jedna željeznodobna igla (naknadno savijena u karičicu u funkciji naušnice), jedan rimski brončani ključić, te dio staklenog lakrimarija u naknadnoj uporabi kao dio ogrlice. U nekoliko grobova kao prilog je nađen po jedan ili dva ulomka stakla (slično je nađeno i na groblju na Ždrijacu u Ninu).

Po veličini, količini i značenju nalaza Velim je drugo takvo groblje u nas, nakon ranosrednjovjekovnog groblja na Ždrijacu u Ninu, a prvo po broju istraženih paljevinskih grobova. Na temelju usporedbe s nalazima i drugim značajkama s više od sedamdeset nalazišta ranijeg sloja poganski obilježenih grobova u Dalmaciji, posebice onih u Kašiću, Ninu, Koraltu, Stankovcima, Biljanima Donjim, Rodaljicama, Dubravicama i Glavicama (Belošević 1980; Gunjača 1995; Jurić 2002; Petrinc 2002) na položaju Velištak u Velimu pokapalo se u rasponu od kraja 7. do početka 9. st.

Kako se groblje širi i na okolno zemljište, osobito zapadno od spojne ceste Velim – Čvor Pirovac, valja pronaći dodatna sredstva i u cijelosti ga istražiti, te očekivati nove vrijedne nalaze. Tada će naši zaključci biti još sigurniji.

Nakon završetka radova veći dio istraženog dijela ranosrednjovjekovnog groblja oprezno je prekriven tamponom sitnog pijeska. Potom je taj dio pokriven krupnijim tamponom, preko kojeg je položen asfaltni sloj. Sada tu prolazi cesta od čvora Pirovac, prema jadranskoj cesti i Murteru. Nakon što je istražen dio groblja predan naručitelju radova, nastavljena su istraživanja u obodnoj zoni, jer se groblje proteže prema zapadu od navedene spojne ceste.

Literatura

Belošević 1980 J. Belošević, Materijalna kultura Hrvata od 7. do 9. st., Zagreb, 1980.

Gunjača 1995 Z. Gunjača, Groblje u Dubravicama kod Skradina i druga groblja 8. - 9. stoljeća u Dalmaciji, Etnogeneza Hrvata, Zagreb, 1995.

Jurić 2002 R. Jurić, Novija istraživanja srednjovjekovnih groblja na zadarskom području, Histria Antiqua, 8, Pula, 2002.

Petrinec 2002 M. Petrinec, Dosadašnji rezultati istraživanja ranosrednjovjekovnog groblja u Glavicama kod Sinja, kao prilog razrješavanju problema kronologije starohrvatskih groblja, OA, 26, Zagreb, 2002.

Radomir Jurić

Summary

During 2004, protective archaeological investigation was undertaken into part of an early medieval cemetery at the site of Velištak in Velim, by Stankovci, Benkovac. The works were started because of the construction of a feeder road that is a part of the Zagreb to Split motorway. Graves not previously known of were investigated. A surface area of more than 900 square metres was explored, and 118 skeletal and 15 cremation graves were excavated. Finds were discovered in over 70 of the graves. Jewels consisted mostly of earrings, parts of necklaces with glass beads, rings, and one half-moon shaped pendant. Seven specimens of vertebrae were found, several dozens of knives, 50 items of vessels of terracotta, as well as arrow heads, flints, needles and one bucket.

Through a comparison of finds with over seven sites of the earlier layer of pagan graves in Dalmatia (for example at Kašić, Nin, Korlat, Stankovci, Biljani Donji, Korlat, Rodaljice, Dubrvice and Glavica), it can be determined that burials were carried out at the site of Velištak in Velim during the period of the 7th to the 9th century.

ŠIBENSKO-KNINSKA ŽUPANIJA

- 102 Bribirska glavica
- 103 Cecela
- 104 Danilo - Bitin
- 105 Kijevo – Grudina s Vrtlima
- 106 Pečani
- 107 Sv. Lovre
- 108 Žirje - Gradina

Redni broj: 102**Lokalitet: Bribirska glavica****Naselje: Bribir****Grad/općina: Skradin****Pravni status: R-366****Razdoblje: P, A, SV****Vrsta radova: zaštitno iskopavanje, konzervacija**

Sanacijsko-konzervatorski i istraživački radovi na Bribirskoj glavici provedeni su od srpnja do rujna 2004. g. (stručni voditelj istraživanja: Ivo Pedišić; novčana sredstva osiguralo je Ministarstvo kulture RH).

Radovi su započeli uklanjanjem raslinja iza stare Marunove kuće, gdje su očuvani ostaci stambenih objekata iz razdoblja antike, kasne antike i srednjeg vijeka bili najviše oštećeni te su zbog blizine istočnog ulaza vrlo uočljivi posjetiteljima lokaliteta. Nastavljeno je s temeljitim saniranjem i konzervacijom na većem broju zidova prije spomenutih objekata, te u prostoru velike rimske cisterne izgrađene u 1. st. (Pedišić 2004). Sanirana su oštećenja na zidovima triju srednjovjekovnih kuća koje su bile u vrlo lošem stanju, kao i manje prostorije u njima. Za dvije veće smatra se da su ostaci dvora bana Pavla Šubića i njegove obitelji, dok su manje prostorije u prizemnom dijelu, kao i one u manjoj kući, služile kao radionice, ostave ili staje za konje i druge domaće životinje. Iza veće srednjovjekovne kuće, okrenute prema mjesnom groblju sv. Aćima i Ane, otkopana je manja rimska cisterna (1. st.), za koju je nešto kasnije utvrđeno kako je tijekom kasne antike, potkraj 3. st., bila zatrpana, a iznad nje je potom bio izgrađen novi objekt od kojeg su tijekom radova 2004. g. otkopana dva zida sa žbukom i pod jedne prostorije, također od žbuke. Ostaci cisterne konzervirani su te je obnovljen SZ zid s unutarnje strane. Jednako tako, u neposrednoj blizini sanirana su oštećenja više segmenata zidova antičkih kuća (1. - 2. st.). Potom je u velikoj rimskoj cisterni dovršena dogradnja oštećenih zidova u njejoj unutrašnjosti te su cementom ispunjene dvije veće rupe u podu izrađenom od bijelih kamenih kockica (mozaički pod). Također je rekonstruiran dio kamenog žlijeba kojim se kišnica s krova, nekada antičke kuće, slijevala u cisternu. Njezine su dimenzije: dužina 6,25 m, širina 4,60 m i visina 2,30 m te je mogla primiti oko 65 vagona vode. Time smo objektu vratili gotovo izvorni izgled. Zahvaljujući dvogodišnjim zahvatima, sačuvanim ostacima stambenih objekata pod tjemnom Glavice, neposredno iza staru Marunovu kuću, vraćen je izgled koji

Bribirska Glavica, mala rimska cisterna (iz Marunove kuće) nakon konzervacije (foto: I. Pedišić)

su imali nakon prve konzervacije provedene 60-ih godina prošlog stoljeća.

Osim ovih radova, na položaju Dol također je obavljeno čišćenje terena i košenje trave sve do franjevačkog samostana. Istovremeno su u prostoru zvanom nimfeum (javne gradske cisterne) očišćene tri rimske cisterne koje su pripremljene za sanacijsko-konzervatorski zahvat. Međutim, radovi su započeli samo u prvoj većoj cisterni jer više nije bilo sredstava za njihovo uređenje, te će se nastaviti tijekom 2005. g.

Od nalaza pronađeno je više ulomaka krovnog crijeva (tegule), pri čemu i pet ulomaka s ostatkom žiga radionice. Tri su ulomka s pečatom iz razdoblja vladavine rimskog cara Klaudija (vladao od 41. do 54. g.), a dva su s ostatkom pečata rimske XI. legije, koja je u 1. stoljeću bila stacionirana u vojnom logoru u Burnumu. Zbog vjernosti caru Klaudiju dobiva naslov *Claudia Pia Fidelis* (LEGIO UNDECIMA CLAUDIA PIA FIDELIS).

Posebno je važan nalaz ulomka kamena s reljefno prikazanim likom zmije (udav). Radi se o dijelu rimskoga nadgrobno spomenika poznatog pod nazivom stela, a zmija se ovdje nalazi u svojstvu čuvarice groba pokojnika. Od sitnih nalaza pronađeno je više komada korodiranih željeznih čavala, dvije željezne pojasne kopče, vanjski željezni dio brave, četiri željezna noža (sječivo), te dva komada željezne potkove za konja, koji bi mogli pripadati razdoblju srednjeg vijeka, te jedan komad rimskog brončanog novca.

Bribirska Glavica, konzervirani dio ostataka srednjovjekovnih građevina (iz stare Marunove kuće) (foto: I. Pedišić)

Bribirska Glavica, velika rimska cisterna nakon konzervacije (foto: I. Pedišić)

Literatura

Pedišić 2004 Ivan Pedišić, Sanacijsko-konzervatorski radovi na ostacima rimskih građevina na Bribirskoj Glavici, Obavijesti HAD, XXXVI/2, Zagreb, 2004: 119 – 123.

Ivan Pedišić

Redni broj: 103

Lokalitet: Cecela

Naselje: Siverić

Grad: Drniš

Pravni status: P-965

Razdoblje: A, SV

Vrsta radova: zaštitno i revizijsko iskopavanje

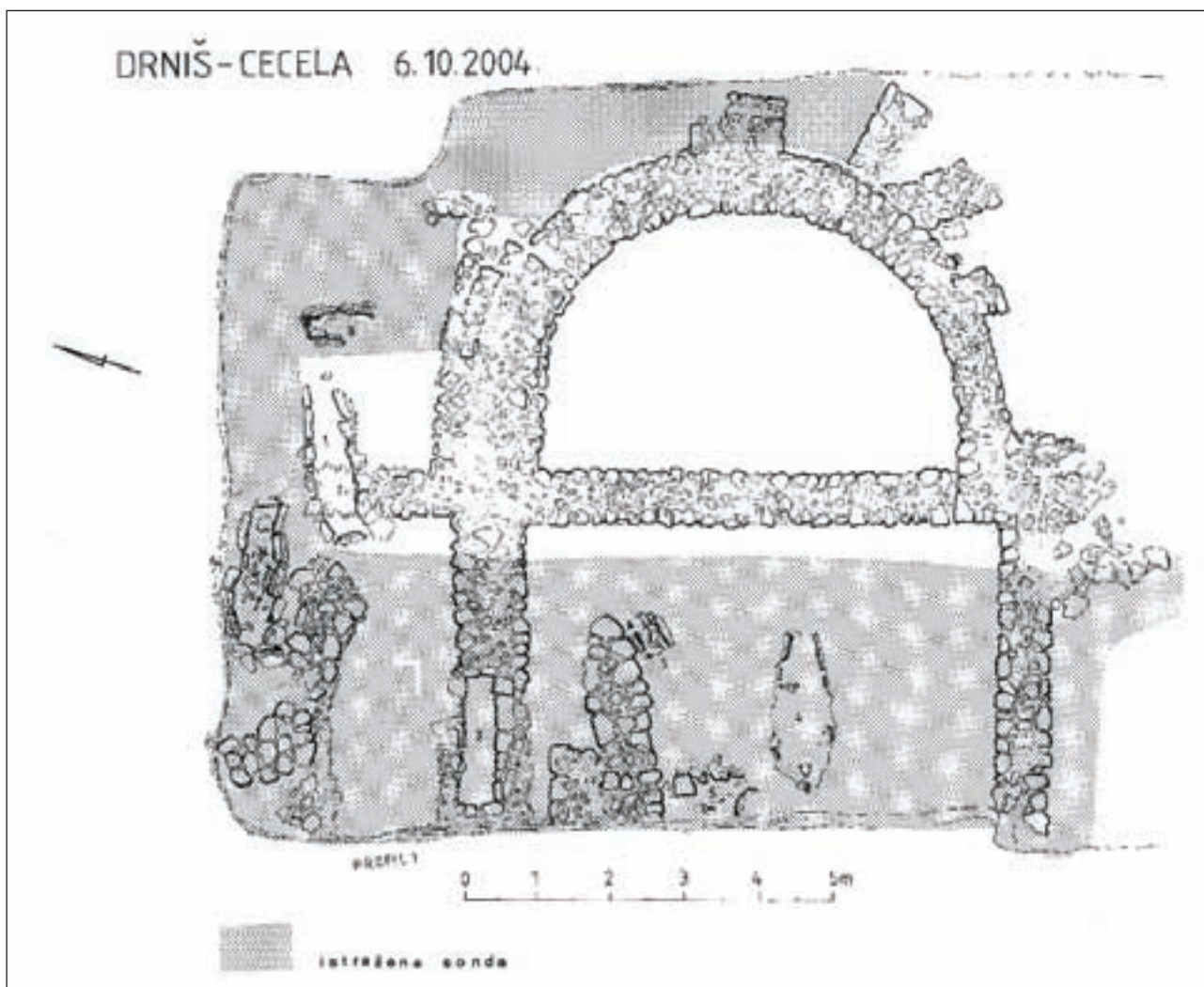
Summary

The archaeological campaign at Bribir started in the first half of July, and went in into August, finishing before the end of September 2004. First of all the clearing of the ground at Glavica was addressed, so that the damaged remains of earlier conserved ancient and medieval facilities should be made good once again. During the campaign, a conservation operation was carried out to three medieval houses, two of which are considered to be the remnants of the court of Ban Pavel Šubić and his family. Also repaired were the remains of one smallish and one quite large Roman cistern. As for finds, several fragments of roofing tiles with the stamp of their workshop were found, as well as a fragment of a Roman stela with a depiction of a serpent in relief.

Istraživanje na važnom starohrvatskom lokalitetu Cecela u Siveriću kod Drniša u organizaciji Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika provedeno je tijekom listopada 2004. g. Voditelj istraživanja bio je mr. sc. Tomislav Šeparović, dokumentaciju je izradila Silvana Juraga, a fotografsku dokumentaciju Zoran Alajbeg. Lokalitet se nalazi na sjeveroistočnom dijelu istoimenog uzvišenja (k. č. 207/1).

Istraživanje je bilo usmjereno na prostor zapadno i sjeverno od ranije otkrivene crkvene građevine. Na sjevernoj strani vršilo se čišćenje postojeće arhitekture pokraj koje su otkriveni ostaci jednog dječjeg groba. Grob je bio gotovo u potpunosti uništen i osim ostataka kosti nije sadržavao nikakve priloge.

Na zapadnoj strani postavljena je sonda 4x10 m. Već na dubini od 20 cm otkriveni su ostaci dvaju polukružnih zidova koji najvjerojatnije pripadaju apsidi druge mlađe crkvene

Cecela, tlocrt dijela crkve s označenim položajem sonde (izradio: T. Šeparović)

građevine. Zidovi su u veoma lošem stanju, sačuvani tek jednim redom kamena. Između zidova, ukopana na zid broda starije crkve, otkrivena je zidana i s unutarnje strane ožbukana grobnica koja je sadržavala ostatke više pokojnika bez priloga. Uz južni rub sonde nastavljeno je s otkrivanjem novih tri metra zida koji pripada starijoj crkvi. Zid je očišćen i pripremljen za konzervaciju. Unutar sonde, između tog zida i novootkrivene građevine, otkriveni su ostaci arhitekture tri gotovo u potpunosti uništena groba s ostacima kosti pokojnika bez priloga. Uza sjeverni zid novootkrivene građevine otkriven je veći grob s ostacima tri pokojnika. Od priloga, u grobu su otkriveni ostaci tekstila načinjenog od niti s pozlaćenom ovojnicom, koji je vjerojatno bio u uporabi u razdoblju od 13. do 15. st.

Od sitnog materijala, izvan grobova pronađena je veća količina tegula, ulomci prozorskog stakla koji najvjerojatnije pripadaju starokršćanskoj crkvi, ulomci faentinske renesansne majolike s kraja 15. ili početka 16. st., te jedna veoma korodirana kasnosrednjovjekovna pojasna kopča. Veoma je važno napomenuti da su na nekim mjestima uočeni tragovi oslikane žbuke.

Kako bi se zaštitila otkrivena arhitektura, izvršeno je detaljno čišćenje zidova i nasipanje dijela sonde. Na posebnom mjestu odložen je kamen pronađen tijekom istraživanja kako bi bio spreman za konzervaciju u najskorije vrijeme. Sljedeća istraživanja trebala bi dati konačne odgovore na pitanja odnosa i datacije dvije postojeće crkvene građevine, kao i na karakter groblja uokolo njih.

mr. sc. Tomislav Šeparović

Summary

The investigation at the important Early Croatian site of Cecela in Siverić by Drniš was carried out during October 2004. The research was oriented toward the area west and north of the earlier discovered ecclesiastical building. In addition to five late medieval graves, the remains of an apse of another but more recent church were discovered. The graves had no offerings, with the exception of one which was sited along the northern wall of the newly discovered church. The remains of textile made from threads with a golden sheathing were found in it, probably in use in the period from the 13th – 15th century. In terms of small materials, outside the graves, a large amount of tegulae were found, fragments of window glass that probably belong to the Early Christian church, fragments of Faenza majolica from the end of the 15th and early part of the 16th century, and one highly corroded late medieval belt buckle. In some places fragments of painted plaster could be seen.

Redni broj: 104

Lokalitet: Danilo - Bitinj

Naselje: Danilo

Grad/općina: Šibenik

Pravni status: R-0490

Razdoblje: P

Vrsta radova: pokusno iskopavanje

Tijekom lipnja 2004. g. obavljana su sondažna arheološka istraživanja na neolitičkom lokalitetu na Danilu, položaj Bitinj, nedaleko od istoimenog bunara, zapravo tihog

Danilo – Bitinj, sonda s ostatkom kamenog temelja kuće (foto: M. Mendušić)

vrela oko kojeg se i formirao život u dalekoj pretpovijesti (stručni voditelj: Marko Mendušić, Muzej grada Šibenika). Sondažno arheološko istraživanje dio je projekta „Early Farming in Dalmatia“ koji se odvija u suradnji Muzeja grada Šibenika (nositelj projekta) i Rochester Institute of Technology iz SAD-a (predstavnik: arheolog Andrew M. T. Moore).

Istraživanjima je prethodilo georadarsko snimanje terena (2003. g.), kako bi se ustvrdio opseg naselja (cca 200x200 m, dakle oko 40000 m²) i položaj najveće koncentracije materijala, na osnovi čega je određena i lokacija sonde. Položaj sonde bio je na k.č. 1707, k.o. Danilo Kraljice, na mjestu koje nije bilo obuhvaćeno istraživanjima Josipa Korošeca u godinama 1953. i 1955., kao ni onima M. Mendušića 1992. g. Dimenzije sonde iznosile su 5x5 m, a radilo se, osim u prvih 30-ak cm podlozih obradi, isključivo sitnim alatom, uza svakodnevno praćenje situacija fotoaparatom i crtežima. Po završetku, dubina kulturnoga sloja iznosila je između 80 i 130 cm.

Danilo – Bitinj, ulomak keramike s tipičnim danilskim ukrasom (foto: M. Mendušić)

Sav iskopani materijal najprije je prosijan, kako ne bi pro-makao mogući ostatak materijalne kulture, a potom je obavljena flotacija s ciljem pronalaska sjemenki žitarica ili drugih biljaka. Istraživanje je iznjedrilo velik broj ulomaka keramičkih posuda različitih oblika, dimenzija i ukrasa, dijelova ritona, kao i keramičkih falusoidnih predmeta. Među posudama prevladava neukrašena keramika, a od ukrašenih najčešće su one s udubljenim motivom spirale te šrafiranim rombovima i trokutićima (ima ih i s crvenom inkrustacijom), tipičnih za danilsku kulturu. Važan je nalaz i znatnog broja ulomaka posuda ripoli kulture koji, uz arte-fakte od opsidijana, svjedoče o vrlo ranim vezama istočne jadranske obale s prekomorskim prostorom Apeninskog poluotoka. Od kamenog, odnosno kremenog materijala, vrijedno je spomenuti dijelove ručnih žrvnjeva te nožice, strugače i kremene strelice. Pronađene životinjske kosti svjedoče da je za prehranu služilo meso ovce, koze, gove-da i svinje, kao i divljih životinja - jelena i zeca. Također, nalazom sjemenki potvrđena je i upotreba raži i dviju sorti pšenice. Istraživanja su iznjedrila i više od deset različitih vrsta školjaka, izronjenih najvjerojatnije iz nedalekog Morinjskog zaljeva (udaljenog oko 5 km). Osim za jelo, neki primjerci s probušenom rupicom naknadno su poslužili za izradu nakita (narukvice, ogrlice, privjesci...).

Od arhitekture, otkriven je kameni zid koji dužinom izlazi iz okvira sonde, širine tridesetak cm, a visine jedva desetak. Formiran je od kamena veličine šake, tako da je zapra-vo mogao služiti samo kao podloga zidu od prepletenog pruca oblijepljenog blatom. Naime, pronađeni su i komadi kućnog lijepa. Nažalost, ograničeni dimenzijama sonde, nismo mogli ustvrditi tlorisnu veličinu zdanja, no zasigurno se radilo o većoj kući pravokutnog oblika, u čijem se jed-nom dijelu nalazilo ognjište, oko kojega je bila i najveća koncentracija sitnih nalaza.

Veoma je važan i nalaz dječjeg kostura, zgrčenca, položenog na lijevi bok, u neposrednoj blizini kuće, s obzi-rom na to da je i J. Korošec u svojim istraživanjima na is-tom lokalitetu otkrio tri dječja ukopa u sličnim okolnostima, i s obzirom na to da vrlo malo znademo o kultu mrtvih na istočnojadranskom prostoru tijekom neolitika.

Naravno, analize će dati puno više različitih podataka za kompletiranje slike o ovom lokalitetu, koja će biti važna za daljnje proučavanje neolitika jadranskog bazena, a pose-bice nakon istraživanja planiranih tijekom 2005. godine.

Danilo – Bitinj, kreneni artefakti (foto: M. Mendušić)

Literatura

- Batović 1979** Šime Batović, Jadranska zona, u: Praistorija jugoslavenskih zemalja, tom II., Sarajevo, 1979: 473 – 634.
Dujmović 1952 Frano Dujmović, Neolitska obredna posu-da iz Danila u Dalmaciji, VAHD, 54, Split, 1952: 73 – 74.
Korošec 1952 Josip Korošec, Nova neolitska kulturna grupa na području Dalmacije, VAHD, 54, Split, 1952: 91 – 116.
Korošec 1958 Josip Korošec, Neolitska naseobina u Danilu Bitinju: Rezultati istraživanja u 1953. godini, Zagreb, 1958.
Korošec 1964 Josip Korošec, Danilo in danilska kultura, Ljubljana, 1964.
Marović 1952 Ivan Marović, Neobjavljeni prethistorijski nalazi s Danila, VAHD, 54, Split, 1952: 76 – 83.
Mendušić 1993 Marko Mendušić, Danilo Gornje – zaštitno istraživanje, Obavijesti HAD, 2, Zagreb, 1993: 22 – 25.

Marko Mendušić

Summary

During June 2004, test archaeological investigation was carried out at the site of Bitinj at Danilo not far from Šibenik. The research was carried out as a collaborative effort be-tween the Šibenik City Museum and the Rochester Institute of Technology. The team leader was Marko Mendušić.

Investigation was carried out in a test square of 5 x 5 me-tres, in which the depth of the cultural layer goes down to 80 or to 130 cm. Sieving and then flotation of the whole of the material were included in the works. Among the finds, it is important to mention a large number of fragments of ceramic vessels some of which are decorated with the typi-cal Danilo motifs: a spiral and hatched diamonds and trian-gles, and some of the fragments have traces of red incrus-tation as well. Also found were fragments of pots of Ripoli Culture from Italy. Also worth mentioning were some finds of hand querns and flint knives, scrapers and arrowheads, as well as artefacts made of obsidian, and a large number of animal bones and shells of molluscs.

The remains of a large house were investigated; the foun-dations include a stone wall, on which there would have been a wattle and daub wall. The house had a hearth around which there were the most small finds, and in the immediate surrounding of the building, the skeleton of a child in a foetal position was found.

Redni broj: 105

Lokalitet: Kijevo – Grudina s Vrtlima

Naselje: Kijevo

Grad/općina: Kijevo

Pravni status: P-253

Razdoblje: A

Vrsta radova: konzervacija

Tijekom listopada, studenoga i prosinca 2004. g. provede-na je konzervacija zida 3 kasnoantičke vile rustike u dužini od 11 m (stručni voditelj istraživanja: Katarina Gugo Rumštajn; voditelj projekta: Kninski muzej; radovi finan-cirani sredstvima Ministarstva kulture RH). Prostor gos-podarskog objekta, kasnoantičke vile rustike na lokalitetu Kijevo – Grudina s Vrtlima obuhvaća sljedeće katastarske

čestice: k.č. 106/1, 106/2, 106/3, 106/4, 107, 110/1 i 110/2, k.o. Kijevo. Konzervatorski radovi prethodne sezone obuhvatili su istočni zid centralne prostorije kasnoantičke vile rustike iz 3.- 4. st., zid 3, dok su konzervatorski radovi uopće na ovom lokalitetu započeli na južnom zidu objekta, zidu 8.

Konzervacija južnog zida 8

Dosadašnjim konzervatorskim radovima provedena je konzervacija na južnom zidu kasnoantičke vile (zidu koji je dobio oznaku 8), u dužini 13,60 m, do najveće visine 1,50 m, što je inače najveća zatečena visina na objektu. Prvo je označen svaki red zida posebno, te je postojeći zid, koji je bio u jako lošem stanju, razgrađen do zdrave osnove. Nakon navedenih radova uslijedilo je fugiranje konzerviranog zida te stavljanje završnog sloja, koji bi trebao zaštititi zid od propadanja tijekom vremena. Prigodom konzervacije zida 8, udareni su i pravci zida 2, sačuvanog jedino u temeljnoj stopi, koja je već prilično uništena. Drobila se i pripremala i tegula za konzervaciju žitnice, koje su bile obložene hidrauličnom žbukom.

Konzervacija istočnog zida 3

Tijekom 2004. g. nastavljeno je s konzervacijom zida koji je izašao iz svoje osi. Njegova ukupna dužina iznosi 11 m, dok širina iznosi 0,50 m. Visina zida različita je, jer je poštovana razina sačuvanosti, te je na osnovi toga napravljena i konzervacija. Ona je obuhvatila i temeljnu stopu zida, kao i na zidu 8. U zidu 3 do prve žitnice pronađeno je više komada tegule koja je služila kao građevinski materijal, a na nekim je mjestima ona i jedini korišteni materijal. Nakon što je temeljna stopa učvršćena, pristupilo se konzervaciji preostalog dijela zida. Zid je fugiran, te je između starog i novog dijela zida stavljena fuga razdjelnica. Zidovi kasnoantičke vile se protežu na 119,18 m² površine.

Na lokalitetu je načinjena drenaža objekta, tako da je centralna prostorija vile nasuta kamenom i šljunkom kako se ne bi zadržavala voda. Kamen za konzervaciju deponiran je za buduće radove, a pri ulasku na lokalitet postavljena je tabla s upozorenjem o zabrani dovođenja stoke, jer se lokalitet nalazi u neposrednoj blizini obiteljskih kuća.

Literatura

Gugo 2000 Katarina Gugo, Kijevo – Sustavna arheološka istraživanja kasnoantičkoga zdanja, Obavijesti HAD, XXII/1, Zagreb, 2000.

Gugo Rumštajn 2003 Katarina Gugo Rumštajn, Kijevo – Grudina – nastavak arheoloških istraživanja na kasnoantičkom lokalitetu u godini 2002, Obavijesti HAD, 3, Zagreb, 2003.

Katarina Gugo Rumštajn

Summary

During October, November and December 2004, conservation work was carried out at the site Kijevo – Grudina with Vrtli. The works were carried out on part of the eastern wall of the central room of a villa from Later Antiquity, wall 2. Conservation on the structure to date covered the conservation of southern wall 8, the total area of the area

Kijevo - Grudina, zid kasnoantičke vile nakon konzervacije (foto: K. Gugo Rumštajn)

under walls coming to 119.18 square metres.

Conservation has been carried out on the foundation footing of the walls, and then pointing was done, which was carried out on both sides of the wall, and a final layer was put on the structure, up to the originally found height. After that came the pointing of the division line that separated the old part from the new part of the wall. The protection of the site was carried out through provision of drainage, to cope with possible rainwater retention problems.

Redni broj: 106

Lokalitet: Pećani

Naselje: Piramatovci

Grad/općina: Skradin

Pravni status: P-1277

Razdoblje: SV

Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Istraživanja na lokalitetu Pećani provedena su od listopada do prosinca 2004. g., a financirali su ih Ministarstvo kulture RH i Grad Šibenik (voditelj radova: mr. sc. Željko Krnčević: stručni suradnici: Rade Žunić, prof., i Toni Brajković). Lokalitet se nalazi na k.č. 1377/2, k.o. Piramatovci.

Ovo je nalazište do sada bilo gotovo nepoznato u stručnoj literaturi. Sam toponim poznat je po paleolitskim artefaktima.

Piramatovci, lokalitet Pećani, ostaci paljevine na dnu cisterne (foto: Ž. Krnčević)

Piramatovci, lokalitet Pečani, srednjovjekovno groblje prije istraživanja (foto: Ž. Krnčević)

tima koji se nalaze u Muzeju grada Šibenika, te u literaturi koja govori o srednjovjekovnoj povijesti ovoga kraja. Selo Pečani spominje se u izvorima iz 1442. i 1447. g. kao posjed Ugrinića iz roda Šubića. Prva arheološka istraživanja ovdje su provedena 1986. g., kada je kolega Z. Gunjača istražio dva srednjovjekovna groba. Od nalaza su pronađene brončane igle – ukosnice. Autora ovih redaka na istraživanje lokaliteta 2000. g. potaklo je to što su mještani odavde počeli odvoziti šljunak za izgradnju kuća te su time ugrozili nalazište. Devastacija je spriječena, a istraživanja traju do danas. Važno je napomenuti da se u neposrednoj blizini nalazi i uzvišenje na kojem su rekognosciranjem utvrđeni ostaci arhitekture i dosta antičkih tegula. Možda je riječ o manjoj utvrdi koja je na ovom mjestu štitila prolaz s mora prema Varvariji, jer upravo ovuda prolazi jedna od tri ceste koje vode prema

Piramatovci, lokalitet Pečani, istraženi grob 1 i grob 2 pripremljen za otvaranje (foto: Ž. Krnčević)

Glavici. Naravno, u neposrednoj blizini lokaliteta ostaci su i kasnosrednjovjekovnog sela Pečani. Možda nam ove dvije činjenice mogu pomoći u određivanju namjene arhitekture koju istražujemo. Jer, vjerojatno se radi o objektu koji je služio za akumuliranje pitke vode, a moguće je čak da je u određenom vremenu bio ograđena nakupina vode. U svakom slučaju, ostaci arhitekture stariji su od grobova koji se istražuju i nemaju nikakve veze s ukopištem. No budući da u dosadašnjim istraživanjima nije nađen nijedan ulomak koji bi pomogao pri određivanju vremenske pripadnosti „cisterne“, to za sada nije moguće učiniti.

Zona koja je arheološki zanimljiva podijeljena je u kvadrante 5x5 metara. Budući da je riječ o lokalitetu koji je po svemu sudeći višeslojan, istraživanja su usmjerena na arhitekturu i grobove. Prethodno je cijeli lokalitet očišćen od visoke trave i makije i pripremljen za istraživanje.

Tijekom kampanje 2004. g. proširena je prošlogodišnja sonda, tako da ima promjer 6 m, dubine u prosjeku 3,20 m. Zbog loše očuvanosti dijelova ovog objekta istraživao je samo zid s njegove unutarnje strane, kako se ne bi urušio do sljedeće godine. Važno je napomenuti kako se čini da je cisterna popravljana, jer je donji dio zida napravljen kvalitetnije te je zaglađen nekom vrstom hidraulične žbuke. Dno je izdubljeno u kamenu živcu, a ovdje su nađeni i ostaci paljevine, što navodi na zaključak da je možda bila pokrivena drvenom konstrukcijom koja je izgorjela.

U kampanji godinu dana prije napravljena je sonda od 25 m² te su istražena dva kasnosrednjovjekovna groba, čija se grobna arhitektura razlikuje od ostalih istraženih na području južne Hrvatske. Radi se o raki koja je kao i sve ostale iskopana u zemlji, u našem slučaju u tupinastoj zdravici, i to na dubini od 2 metra. Međutim, njihova je posebnost u tome što im se poviše nadgrobni ploča nalazi još jedan, prazan grob. U piramatovačkom slučaju sazidan je u tehnici suhozida, uz upotrebu gline. Ovakvi su grobovi, barem kada se radi o šibenskom području, pronađeni na lokalitetima Bilo Stanovi i Sv. Martin u Ivinju. O etničkoj pripadnosti pokojnika u ovim grobovima još nije moguće dati konkretne zaključke.

Na lokalitetu je potrebno provesti postupak konzervacije i prezentacije, s obzirom na razinu sačuvanosti. Donji dio zida dobro je sačuvan, dok je gornji, koji je po svemu sudeći bio popravljani, potrebno osloboditi od tereta koji ga statički opterećuje, a nakon toga cijeli zid konzervirati. Ostatke hidraulične žbuke potrebno je zaštititi od prodora vode, jer iskustvo nas poučava da se na nekim kasnoantičkim i antičkim lokalitetima gdje to nije učinjeno, žbuka jednostavno nepovratno raspala.

mr. sc. Željko Krnčević

Summary

The investigations at the Pečani site were carried out on the remains of the cistern. Because of the poor state of preservation of parts of this construction the wall was investigated only from the inside, so that it should not fall in before the next research season. It would seem that the cistern has been repaired, because the bottom part of the wall has been made to a higher quality level, and has been smoothed off with some kind of hydraulic plastering. The bottom is carved out of the bedrock, and there are some remains of combustion products, suggesting that it might have been once covered with some wooden construction.

Two late medieval graves were also explored, the funerary architecture of which is different from others investigated in southern Croatia. These are graves that are dug into the ground, to a depth of 2 metres. The particular feature of them is that above the grave slab lies yet another grave, which is empty. They are constructed in the dry stone wall technique, with some application of clay.

Redni broj: 107

Lokalitet: Sv. Lovre – šibensko Donje polje

Naselje: Jadrtovac

Grad/općina: Šibenik

Pravni status: R-0520

Razdoblje: SV

Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Istraživanja na lokalitetu Sv. Lovre u kampanji 2004. g. (od rujna do listopada) financirali su: Ministarstvo kulture RH, Šibensko-kninska županija i Grad Šibenik (voditelj istraživanja: mr. sc. Željko Krnčević; stručni suradnici: Rade Žunić, prof. i Toni Brajković, te studenti arheologije). Arheološki lokalitet Sveti Lovre u šibenskom Donjem polju jedan je od važnijih lokaliteta na šibenskom području za izučavanje nacionalne arheologije. Sustavna istraživanja traju od 1935. g. Kampanjom koja je u kontinuitetu trajala od 1935. do 1938. g. rukovodili su fra Lujo Marun i don Krsto Stošić (Krnčević 1995). Tom je prigodom pronađen čitav niz ulomaka crkvenoga kamenog namještaja iz vremena vladavine hrvatskih narodnih vladara (Jakšić, Krnčević 1997). Utvrđeno je da su na ovom mjestu, prije današnje gotičke crkvice sv. Lovre, postojale i ranije crkve: starokršćanska te dvije starohrvatske, jedna iz 9. i druga iz 11. st. (Gunjača 1976).

Godine 1977. ovdje je istraživao Z. Gunjača, a Ž. Krnčević s istraživanjima započinje 1995. g. I najnovijim istraživanjima pokazana je važnost ovog lokaliteta. Naime, 1995. g. pronađene su dvije starohrvatske urne iz vremena doseljavanja Hrvata u ove krajeve, dakle iz 7. st. (Krnčević 1998), a 1996. g. otkrivena su tri etažna groba pokrivena monolitnim kamenim pločama u kojima je pronađen starohrvatski nakit, koji sa sigurnošću pripisujemo vremenu od 13. do 15. stoljeća. Ukratko, na ovom srednjovjekovnom groblju do sada je otkriveno i istraženo 300 grobova, od kojih 239 u vremenu od 1995. do 2004. g. Istraživanja je uvelike otežavala dubina na kojoj su se grobovi nalazili,

koja je u prosjeku 2 m. Od 239 grobova, s nalazima ih je bilo 80. Nalaze ovdje donosimo samo nabrojene, bez dodatnih opisa: 62 obične karičice, 6 karičica s koljencima od žice, 4 tordirane karičice, 1 „S“ karičica, 15 jednojagodnih naušnica, 2 sljepoočničarke, 2 četverojagodne naušnice, 1 trojagodna naušnica, 39 prstenova raznih inačica, 11 kopči, 2 puceta, 7 aplika, 1 nož za čišćenje ribe (fischputzmesser) i 1 koštani tuljac (Krnčević 2000). Uglavnom se radi o materijalu koji pripada vremenu 9. – 11. st., dok nekoliko predmeta iz mlađeg sloja grobova okvirno pripisujemo razdoblju 12. – 15. st.

Uz navedeno, kao spoliji u grobnoj arhitekturi pronađena su i 4 ulomka crkvenoga kamenog namještaja ukrašenog pletrom s motivima stilizirane lozice i „pereca“ te 1 nadvratnik bez ukrasa. Ukrašeni primjerci pripadaju sakralnim objektima iz 9. i 11. st. Pronađen je i ulomak pluteja starokršćanskoga sakralnog objekta te nedovršeni plutej iz 11. st. Ovaj potonji je zanimljiv upravo zbog svoje nedovršenosti, što nam još jednom potvrđuje da se barem dio crkvenoga kamenog namještaja za starohrvatske crkve ovog prostora izrađivao upravo u nekoj radionici koja je morala postojati na Grušinama ili u bližoj okolici. Naime, u starijim istraživanjima pronađeno je nekoliko ulomaka: jedan antički koji je priklesan u 9. st. te jedan koji je izvorno pripadao crkvi iz 9. st., a iznova priklesan u 11. st. U svakom slučaju, nalaz je važan za upotpunjavanje naših saznanja o životu na ovom prostoru u ranom srednjem vijeku.

U kampanji 2004. g. istraživanja su proširena i na sjeverni dio čestica na kojima je istraženo srednjovjekovno groblje. Naime, analizirajući dosad pronađeni materijal, u prvom redu crkveni kameni namještaj, došlo se do zaključka da je na ovom mjestu 9. do 12. st. istodobno moralo postojati više sakralnih objekata. Napravljeno je više uzdužnih son-di, širine 2 m, u pravcu sjever-jug, kako bi se na najlakši način ušlo u trag mogućem objektu. U jednoj od tih son-di pronađena je udubina promjera 5 m, a dubine gotovo 3 m, isklesana u kamenu živcu, koja je mogla služiti za akumuliranje vode. Pronađen je i zid napravljen od priklesanog kamena, uz upotrebu žbuke, širine 70-ak cm i dužine više od 20 m. Na južnom dijelu završava polukružno, što ukazuje na apsidu. Na žalost, taj se zid nalazi na dubini od svega nekoliko desetaka cm, zbog čega je stotinama godina bio izložen devastaciji pri oranju plugom.

Dvjestotinjak metara sjeverozapadno od crkve sv. Lovre, na mjestu na kojem su bili vidljivi površinski nalazi ostataka keramičkih posuda, tegula i obrađenog kamena, također

Sv. Lovre, dio istraženog starohrvatskog groblja (foto: Ž. Krnčević)

Sv. Lovre, ostaci apside starije crkve (starokršćanske?) (foto: Ž. Krnčević)

je napravljena probna sonda. Ovaj se položaj nalazi stotinjak metara sjeverno od Grušina na kojem su Dujmović i Ostojić istraživali od 1935. do 1938. g., gdje su otkrili ostatke antičke vile koja je u kasnoj antici doživjela preinake (Krnčević 1995). Stoga je u kampanji 2004. g. mjesto probne sonde označeno kao Grušine. Uz veliku kamenu gomilu za koju je odlučeno da se izmjesti, pronađeni su ostaci arhitekture. Zasad nije moguće dati dataciju nalaza, jer nema dovoljno relevantnih podataka, ali se može pretpostaviti da također pripada ostacima vile rustike ili nekom kasnoantičkom objektu. Ovdje je pronađeno nekoliko ulomaka antičke i nekoliko ulomaka kasnoantičke keramike, mnoštvo ulomaka tegula te dosta obrađenog kamena. Pronađeni su i ulomci tufa, koji je služio za zidanje svodova, ulomak kamenog tarionika te dio manjeg mlinskog kamena (za ručno mljevenje).

Istraživanja su također nastavljena sjeverno i istočno od crkvice sv. Lovre. Na istočnoj strani sonda je otvorena zbog ranijih nalaza starohrvatskih grobova i dvije urne koje datiraju iz 7. st. No ovaj put istraživanja su dala negativne rezultate, ali je na taj način ipak definirana istočna granica lokaliteta. Tridesetak metara sjeverno od istraženog lokaliteta otkriveni su ostaci arhitekture za koje još uvijek nije moguće reći datiraju li u antiku ili pak srednjovjekovno razdoblje. Zid je rađen u malteru, širine je 50 – 70 cm. Budući da je otkriven tek na kraju kampanje, istražen je u dužini od 7 metara. Zaštićen je od utjecaja atmosferilija te na taj način pripremljen za radove u sljedećoj arheološkoj kampanji.

Sv. Lovre, sonda sjeverno od crkve s ostacima arhitekture apsidalnog završetka (foto: Ž. Krnčević)

Zaštita lokaliteta

Postupak zaštite lokaliteta potrebno je provesti i kroz otkup zemljišta na kojem se grobovi nalaze, jer se pokazalo kako je ovo, uz Danilo Šematorij, najveće starohrvatsko groblje na šibenskom području (pri otkupu se očekuje financijska potpora Grada Šibenika i Šibensko-kninske županije). Samom postupku konzervacije grobova prethodit će radovi na sanaciji terena, odnosno rješavanje problema odvodnje vode koja se nakupi prilikom velikih kiša. Konzervacija grobova dogovara se s djelatnicima Konzervatorskog odjela Šibenik, pri čemu je od velike koristi iskustvo pri konzervaciji grobova na položaju Vratnice na Bribirskoj glavici (Vrsalović 1968). Planirana je prezentacija dijela grobova na način da budu otvoreni, dok će dio biti prezentiran prekriven nepravilnim kamenim pločama, kako bi se prikazali u stanju u kakvom su i pronađeni. Također je planirana i obnova romaničko-gotičke crkvice sv. Lovre. Prezentacijom ovog lokaliteta, uz Srimu, Danilo i Kosu te Bribirsku glavicu, dobili bismo još jedan ogledni arheološki lokalitet, na kojem bi se struka mogla učiti *in situ*.

Literatura

Gunjača 1976 Z. Gunjača, O kontinuitetu naseljavanja na području Šibenika i najuže okolice, u: Šibenik - Spomen zbornik o 900. obljetnici, Šibenik, 1976: 29 - 58.

Jakšić, Krnčević 1997 N. Jakšić, Ž. Krnčević, Predromanički reljefi iz crkvice Sv. Lovre u Morinju kraj Šibenika, Starohrvatska prosvjeta, ser. III, sv. 24, Split, 1997: 91 - 110.

Krnčević 1995 Ž. Krnčević, Historijat arheoloških istraživanja na šibenskom području, u: Stoljeće arheologije na šibenskom području, katalog izložbe, Šibenik, 1995: 9 - 56.

Krnčević 1998 Ž. Krnčević, Srednjovjekovna arheološka nalazišta na šibenskom području, Izdanja HAD, sv. 19, Zagreb, 1998: 197 - 225.

Krnčević 2000 Ž. Krnčević, Sustavna arheološka istraživanja na lokalitetu Sv. Lovre u šibenskom Donjem polju - rezultati kampanja 1999. i 2000., Obavijesti HAD, 3, Zagreb, 2000: 122 - 126.

Vrsalović 1968 D. Vrsalović, Starohrvatska nekropola pred ulazom u staru Varvariju i njena konzervacija, Starohrvatska prosvjeta, ser. III., sv. 10, Zagreb, 1968: 247 - 250; (izišlo i u: Kolokvij o Bribiru, Zagreb, 1968: 51 - 54).

mr. sc. Željko Krnčević

Summary

Two hundred meters NW of the Church of St Lovre in Šibenik's Donje polje, at a site at which surface remains of ceramic pots, tegulae and dressed stone can be seen, an archaeological test dig was started. This site lies a hundred or so metres north of Grušin at which Dujmović and Ostojić, during research from 1935 to 1938, discovered the remains of an ancient villa. Along with a large stone mound, determined to have been moved, remains of architecture were found. So far the find has been impossible to date, but it can be assumed that it also belongs to the remains of a villa rustica or to some structure of later antiquity. A number of fragments of ancient and sometimes fragments of later antiquity potsherds were found, a great many tegula fragments, and quite a lot of dressed stone. During this archaeological campaign, too, investigation

was carried out north and east of the little Church of St Lovro. The shovel test was started on the eastern side because of the earlier finds of Early Croatian graves and two urns dated to the 7th century. But this time the investigation provided negative results, and in this way at least the eastern border of the site was determined. Some thirty metres north of the site excavated the remains of architecture were discovered, but it is still impossible to say whether they belonged to antiquity or to the Middle Ages. The wall is done in mortar, and is 50 – 70 cm wide. Since it was discovered only at the end of the campaign, it was investigated over a length of 7 m. It was protected from the weather, and in this manner prepared for works during the next archaeological campaign.

Redni broj: 108**Lokalitet: Žirje – Gradina****Naselje: otok Žirje****Grad/općina: Šibenik****Pravni status: R-0984****Razdoblje: A****Vrsta radova: sustavno iskopavanje i konzervacija**

Arheološka istraživanja i sanacijsko-konzervatorski zahvat unutar prostora bizantske utvrde na položaju Gradina, u uvali Velika Stupica na otoku Žirju, nastavak su kampanje provedene tijekom 2003. g. (Pedišić 2004). Akciju su, kao i proteklih godina, financirali Ministarstvo kulture RH i grad Šibenik (stručni voditelj radova: Ivan Pedišić).

Tijekom kampanje nastavilo se s istraživanjem unutarnjeg prostora utvrde, krećući se od južne kule u pravcu zapadnog bedema. Nakon čišćenja terena od bujnog raslinja i uklanjanja većih kamenova, otkopan je prostor širine 4 m i dužine 6 m te visine 1 m. Ukupno je uklonjeno između 20 i 25 m³ materijala.

Od nalaza, pronađeno je dosta ulomaka keramičkih posuda, ručki amfora i amforica, grla amfora, krovnog crijepa (tegule), kupe kanalice, šuplje cigle (tubule), nekoliko ulomaka tula (šupljih valjkastih predmeta od gline koji su se rabili pri gradnji svodova, pri čemu su se stavljali okomito jedan na drugi poput saća te su učvršćivani malterom). Pronađeno je i nekoliko većih primjeraka keramičkih podnih cigli od kojih se na jednom primjerku sačuvao otisak šape psa.

Radovi su provedeni i u prostoriji prislonjenoj uz južni bedem i SZ zid stana zapovjednika utvrde, koja je služila kao ostava za hranu (Gunjača 1986). Naime, nakon što

Gradina, ostava za hranu nakon djelomične rekonstrukcije svoda (foto: I. Pedišić)

je izrađena drvena konstrukcija polukružnog oblika, u sjeverozapadnom dijelu prostorije obnovljen je, odnosno rekonstruiran dio bačvastog svoda od originalnih kamenih ploča položenih „na nož“. Cilj je bio vratiti, makar donekle, prijašnji izgled svoda, čime je sama prostorija sada dobila impozantan izgled. Obnovljeni su i konzervirani urušeni zidovi ulaznih vrata te kameni prag.

Kako je prostor hipokausta (sustav za zagrijavanje prostorije) u podrumskom dijelu stana zapovjednika utvrde bio djelomično urušen (suspensure), sanirana su oštećenja te je prostoriji vraćen nekadašnji izgled. Međutim, nepažnjom posjetitelja lokalitet se oštećuje i devastira, pa mu se mora posvetiti veća pažnja. Planirano je postavljanje informativne turističke ploče s historijatom spomeničkog kompleksa i njegove važnosti.

Literatura

Gunjača 1986 Zlatko Gunjača, Kasnoantička fortifikacijska arhitektura na istočnojadranskom priobalju i otocima, Obrambeni sistemi u praistoriji i antici na tlu Jugoslavije, Materijali, XXII, Novi Sad, 1986: 126.

Pedišić 2001 Ivan Pedišić, Ostaci stambene arhitekture u bizantskoj utvrdi na otoku Žirju, Histria Antiqua, 7, Pula, 2001: 123 - 130.

Pedišić 2004 Ivan Pedišić, Arheološka istraživanja unutar bizantske utvrde na Gradini u uvali Velika Stupica na otoku Žirju, Obavijesti HAD, XXXVI /1, Zagreb, 2004: 105 – 108.

Ivan Pedišić**Summary**

During the 2004 campaign, in Velika Stupica Bay, island of Žirje, the interior of the Byzantine fort (6th century) at the site of Gradina was investigated. The works were carried out on the stretch from the southern tower to the western rampart. There were some findings, such as several ceramic fragments (of amphorae, small amphorae, crockery, roofing tiles and pantiles, as well as tubula). Also found were several ceramic bricks for the paving of the floor of the bathroom. In the storage room, part of the barrel-vaulted ceiling, 2.90 m wide and 1.50 m long, was reconstructed, which means that the room to some extent at least regained its earlier appearance. Also made good were repairs that had been inflicted in the area of the hypocaust (the system for heating the residence of the fort's commander).

Gradina, istraživanje unutarnjeg dijela bizantske utvrde (foto: I. Pedišić)

SPLITSKO-DALMATINSKA ŽUPANIJA

- 109 Bošac
- 110 Crkvine
- 111 Gardun (Tilurium)
- 112 Hvar - Dolac (samostan)
- 113 Issa – rimske terme
- 114 K. Štafilić - Resnik

- 115 K. Štafilić - Sv. Lucija (Lucijino)
- 116 K. Sućurac - Trstenik
- 117 Luka Vis
- 118 Omiš - Brzet
- 119 Opačac
- 120 Regija Poljica

- 121 Salamandrija
- 122 Salona – Oratorij A
- 123 Solin - Krunidbena bazilika
- 124 Spilja sv. Filipa i Jakova
- 125 Sustipan
- 126 Svečurje – Radun
- 127 Tugare - Donji Vrtal

Redni broj: 109**Lokalitet: Bošac****Naselje: Gradac****Grad/općina: Gradac****Pravni status: postupak u tijeku****Razdoblje: A****Vrsta radova: zaštitno iskopavanje**

Tijekom studenog i prosinca 2003. g. te u veljači i ožujku 2004. g., istovremeno s radovima na iskupu za postavljanje kanalizacijskih cijevi, na Bošcu u Gradcu provedena su zaštitna arheološka istraživanja (istraživanja proveo: Marinko Tomasović; geodetska snimanja i arheološka dokumentacija: Ankica Sučić i Lucijan Roki iz tvrtke Gradus iz Solina; financijska sredstava osigurao je investitor, Općina Gradac i Hrvatske vode).

Prva arheološka kampanja odvijala se u prosincu 2003. g. na cesti uz plažu, južno od hotela „Laguna“ (k.č. 4364/1). Rezultat radova na iskupu, unutar rova širine 1,5 m, odnosi se na uočene ostatke rimske arhitekture na relativnoj dubini od 1,5 m. Gradnja, sačuvana u visini od 1 m, načinjena je polaganjem masivnijih blokova (veličine do 1,5x0,50 m) jedan na drugi. Dokumentirana je u dužini od 6,20 m te širini oko 1,5 m. Riječ je o vanjskom, morskome licu koje zbog nadiranja mora i recentnih instalacija, nije bilo moguće dokumentacijski predočiti u nastavku, u dužini od 4 m. Dalje otkrivena arhitektura istražena je u svom unutarnjem sjeveroistočnom licu u dužini od 11 m, sa sačuvanom visinom nešto iznad temeljne stope, a zidanom od priklesanog kamena vezanog žbukom. Na mjestu prestanka predviđenog iskopa bilo je jasno kako se arhitektura pruža i dalje prema sjeverozapadu ispod razine asfaltne ceste. Može se reći kako vanjsko lice ove gradnje, izgrađeno od pravilnih velikih blokova, za sada registrirane u dužini od 21 m, odgovara predodžbi o gradnji reprezentativnijeg izgleda. Uz to, sama širina zida iznosi približno 2 m, što se moglo primjetiti tek prilikom širenja iskopa prema jugu, premda tek putem nedovoljno predočivog stanja pod vodom, prethodno devastiranog polaganjem kanalizacijske instalacije iz 60-ih godina prošlog stoljeća.

Druga arheološka kampanja (veljača i ožujak 2004.g.) vezuje se za 20 m dugačak iskop od ceste uz more prema hotelu „Laguna“ (k.č. 2889 i 2890), izvršen uz lijevu stranu prilazne šetnice. Ostaci rimske arhitekture, okomite na prethodno registriranu arhitekturu, uočeni su vrlo plitko, na dubini od svega 0,5 m od razine šetnice. Okolnost pružanja iskopa u smjeru sjeveroistoka omogućila je istraživanje poteza unutarnjeg lica arhitekture u dužini od 7,25 m, koja s manjim dijelom zida okomitim na rov, dužine 2,25 m, čini kut prostorije. Zid sačuvan u visini od oko 0,40 m (s temeljnom stopom visokom oko 0,50 m) građen je od priklesanog kamena, postavljenog u horizontalne redove vezane žbukom. Također je istražen i dio rimskoga vodovodnog kanala s popločanjem, postavljen nepuna dva metra dalje od arhitekture. Širina kanala iznosila je 1,75 m, a istražen je u dužini od 1,60 m, što je ujedno i sama širina iskopa. Svega tri metra dalje od tog mjesta, odnosno 6 - 7 m nadomak hotela, nestaju jasni slojevi zemlje te je izražen ispremiješani nasip. Radi se o granici nekadašnjeg širokog iskopa za hotel koji je potpuno devastirao zatečene arheološke slojeve.

Premda su arheološka istraživanja mogla biti usmjerena tek unutar nevelike širine iskopa od 1,5 m do 2,5 m, njihovi su rezultati predočivi u namjeni registrirane rimske arhitekture

kao i u pogledu vremena njenog nastanka. Prema karakteristikama gradnje, žbukanoj podnici i nalazima ostataka suspenzura hipokausta, očito je da se radi o ostacima termalne prostorije. Sama činjenica o postojanju izvora vode u neposrednoj blizini (svega nekoliko metara udaljenosti od samog iskopa), korištenog sve do gradnje hotela 60-ih godina 20. st., dodatno govori u prilog takvoj najsvrsishodnijoj namjeni ovog prostora tijekom rimskog razdoblja. Dio nađenih ulomaka keramike (afrička crvenoglačana keramika), stratigrafski potvrđuje na pojedinim dijelovima iskopa, uz spomenute karakteristike gradnje, podizanje ovog termalnog sklopa u 2. st., najvjerojatnije do kraja njegove prve polovine. Signifikantni su primjerci za takvo datiranje nalazi ulomaka rubova Istočne B sigilate (Eastern Sigillata B, Hayes 1985) i afričke crvenoglačane keramike, Hayesova oblika 8, 9 A i 14 A (Hayes 1972). Međutim, datacija pojedinih tipova (Hayesov oblik 8, Istočna B sigilata) obuhvaća i ranije razdoblje, posljednja desetljeća 1. st. Ulomci koji bi se datirali isključivo u razdoblje 1. st. (keramika tankih stijenki) sporadični su i nađeni izvan jasnog konteksta, vjerojatno u vezi s jednom ranijom fazom gradnje, koja je vjerojatno prethodila podizanju termalnog sklopa. Tipovi s nešto kasnijom datacijom, od sredine do u drugu polovinu 2. st. ili početak 3. st. (Hayesov oblik 14 B; 23B; 27, 196) određuju vrijeme već podignutog kompleksa. Kako dobar dio nalaza prepoznatljivih tipova keramičkog posuđa, nađenog u ispremiješanim slojevima, datira još u kasnije vrijeme, 3. - 4. st. (afrička crvenoglačana keramika – Hayesov oblik 50 A/B, 32/58), amfore afričkog podrijetla i izrade od 3. do 4./5. st. (primjerice Keay 11), te tip *spatheia* u 5./6. st., evidentna je uporaba ovog kompleksa na Bošcu i tijekom kasnijih stoljeća. Kasnoantičko razdoblje predstavljeno je i nalazima ulomaka rubova Hayesova oblika Late roman C-3 (fokejska keramika, Hayes 1972), inače na istočnojadranskom području izrazito učestalog tipa finije zdjele maloazijskog podrijetla.

Okvirno istu dataciju treba zadržati i u slučaju gradnje s vanjskim licem od masivnih blokova, otkrivene na cesti tijekom prve zaštitne arheološke kampanje 2003. g. Premda je oslonac za takvo gledište, s obzirom na izostanak većeg broja tipološki određenijih ulomaka keramičkog posuđa, iznijet ponajprije u karakteristikama gradnje. Na ovom dijelu iskopa najranije datirani ulomak pripada razdoblju od sredine 2. do sredine 3. st. (Hayesov oblik 196), dok su preostali ulomci iz 4. st. (Hayesov oblik 50 B, tip najbližiji obliku 57). Stoga bi trebalo podizanje i ovog objekta licem okrenutog moru, otkrivenog u liniji zida u dužini od 21 m,

Bošac, ostaci rimske arhitekture (foto: M. Tomasović)

datirati također od početka do sredine 2. st. Logično je pretpostaviti kako je riječ o gradnji razvijenije vile, čije je lice okrenuto prema moru, neposredno uz obalu. Nedoumice o njenoj veličini, kao i opsegu djelomično istraženih rimskih termi, karaktera i pružanja preostale, dijelom već ranije registrirane arhitekture na tom prostoru, neće nestati ni nakon ovih najnovijih istraživanja. Tome je razlog potpuna devastacija većeg dijela rimskog lokaliteta prilikom gradnje hotela „Laguna“, odnosno nepoznavanje arheološkog i preciznijeg prostornog konteksta preostalih zamijećenih ostataka arhitekture u blizini. Naime, u prethodnim radovima o arheološkim ostacima u Gradcu bilo je govora o zamijećenim ostacima rimske arhitekture na Bošcu, kao i razložnih pretpostavki o postojanju termalnog sklopa na ovom položaju. Stoga je J. Medini ustvrdio postojanje monumentalnije vile rustike, čije prostorne obrise još uvijek treba sagledati (Medini, 1970). Time je i potaknuta arheološka zaštita ovog prostora, kao i nekih drugih dijelova Gradca, sve u očekivanju sigurnih nalaza ostataka rimske arhitekture prilikom svakog od budućih radova na ovom dijelu Gornjeg makarskog primorja.

Prezentacija istraženih dijelova rimske arhitekture nije bila moguća s obzirom na to da je nakon postavljanja vodovodnih cijevi iskop zatrpan. Osim zida termalne prostorije i vodovodnog kanala, okomitih na uzak rov pružanjem prema hotelu, otkrivena je arhitektura sačuvana. Geodetska snimanja i dokumentiranje ostataka podloga su za uspješno planiranje i provođenje nekih budućih zaštitnih istraživanja na prostoru hotelskog kompleksa.

Bošac, dio rimskog vodovodnog kanala s popločanjem (foto: M. Tomasović)

Literatura

Hayes 1972 J. W. Hayes, Late Roman Pottery, The British School at Rome, London, 1972.

Hayes 1985 J. W. Hayes, Sigillate Orientale, Atlante delle forme ceramiche, II, Tardo ellenismo e primo Impero, Enciclopedia dell' arte antica – classica e orientale 64, Roma, 1985: T. XIV, 7.

Keay 1984 S. J. Keay, Late Roman Amphorae in the Western Mediterranean, A typology and economic study: the Catalan evidence, BAR, International Series 196 (i), Oxford, 1984.

Medini 1970 J. Medini, Makarsko primorje u antici, Makarski zbornik, 1, Makarska, 1970: 42 - 43.

Marinko Tomasović

Summary

During November and December 2003 and in February and March 2004 the Makarska City Museum carried out protective archaeological research at the Bošac site while sewerage pipes were being laid. Within two trenches at right angles to each other, in an area in front of the shoreline hotel complex, the remains of Roman architecture of the first half of the 2nd century were found. The architecture investigated on the road, parallel to the coastline and seen at a relative depth of 1.5 m, is documented over a total length of 21 m. Also discovered was an outer face, 6.20 m long, made of large stone blocks.

The trench perpendicular to this, stretching in the direction of the hotels, resulted in the discovery of architecture at a relative depth of 0.5 m. The stretch alongside the internal face of the architecture over a length of 7.25 m, or the corner of the space that was closed by the wall perpendicular to the trench with a width of 1.70 m was explored. No more than two metres to the NE of this room a part of a water supply channel was discovered, which was tiled, and stretching perpendicularly to the trench.

The parts of the Roman architecture explored should be correlated with the thermal complex (channel, hydraulic plaster, remains of the suspension of the hypocaust) of a rather luxurious village at the site of the spring not far from the coastline. The construction had a grand face towards the sea, built of large regular blocks. The time of its construction was the first half of the 2nd century. The ceramic material suggests that the complex was in continuous existence down to the 6th century.

Redni broj: 110

Lokalitet: Crkvine

Naselje: Cista Velika

Općina: Cista Provo

Pravni status: P-308

Razdoblje: P, A, SV

Vrsta radova: revizijsko iskopavanje

Nastavak sustavnih istraživanja lokaliteta Crkvine proveden je od srpnja do listopada 2004. g. (stručni voditelj: Ljubomir Gudelj; članovi ekipe: dr. Dražen Maršić, profesor Filozofskog fakulteta u Zadru, od početka angažiran u projektu, zatim dipl. arheolozi Angela Babić, Ante Jurčević, Mirela

Kujundžić, Branka Milošević i Hrvoje Vuletić te brojni studenti arheologije; stručni dio posla odradili su i Željko Peković te Nela Kovačević iz tvrtke Omega Engineering d.o.o., Dubrovnik; stručna konzultacija: akademik Nenad Cambi; istraživanja financirana sredstvima Ministarstva kulture RH, Splitsko-dalmatinske županije i općine Cista Provo, a na razne načine pripomogli su i pojedini mještani Ciste Velike).

Crkvine se nalaze u Cisti Velikoj, selu na sjeverozapadnom rubu Imotske krajine. Lokalitet je smješten usred krške zaravn, blizu zaselka Mandarića, a oko 200 m južno od magistralne prometnice Trilj - Cista Provo. U ime društva Bihać, Crkvine je istraživao don Lovre Katić 1936. g., koji je otkrio, a odmah potom i zatrpao ostatke dviju crkava (Katić 1952). Revizijska iskapanja lokaliteta traju od 1992. g. (pod vodstvom akademika N. Cambija), a od 2000. g. brigu o lokalitetu preuzima Muzej hrvatskih arheoloških spomenika. Za šest kampanja, provedenih između 1992. i 2002. g., istraženo je 800 m² površine s ostacima veoma složenog građevnog kompleksa. Nad temeljima profanih antičkih građevina, u više navrata podizane su i rušene ranokršćanske i ranosrednjovjekovne sakralne građevine okružene pripadajućim grobljima. U istom sklopu otkrivene se dvije antičke cisterne za prikupljanje kišnice i krsni zdenac ranokršćanskog baptisterija. Njihovi ostaci na jedinstven način oslikavaju promjene u ovim krajevima tijekom nemirnih stoljeća kasne antike i ranog srednjeg vijeka, a također podupiru pokušaj ubikacije kasnoantičke

putne postaje Trono na području današnje Ciste Velike. O počecima ljudske nazočnosti na Crkvinama svjedoče ulomci prapovijesnih keramičkih posuda pronađeni u prirodnoj vrtazi (lokvi) istočno izvan kompleksa građevina. Zbirku pokretnih nalaza čine ulomci kamenog namještaja, staklenih i keramičkih posuda, fresko oslikane žbuke, primjerci novca, nakita, oružja i oruđa iz razdoblja, antike, kasne antike i ranog srednjeg vijeka. Sudeći prema dosadašnjim saznanjima, život na Crkvinama je zamro oko sredine 10. st., a nedugo zatim kulturno je mjesto zaživjelo blizu današnje župne crkve sv. Jakova (Maršić, Gudelj, Lozo 2000).

Na površinama južno, istočno i sjeverno izvan ostataka ranije otkrivenoga građevnog kompleksa, dovršeno je otkrivanje parcela kasnoantičkog i ranosrednjovjekovnog groblja, te prirodne udubine (lokve) u kojoj su prethodnih godina pronađeni fragmenti ranobrončanodobnih keramičkih posuda. Tim zahvatom djelomice su utvrđene granice arheološkog nalazišta, i zaokružena cjelina potrebna za preciznije iščitavanje njegove prošlosti. Istočno izvan ostataka sakralnih građevina otkrivena je skupina kasnoantičkih zidanih grobnica raspoređenih po osmišljenoj urbanističkoj shemi. Osim njih, pronađeno je više kasnoantičkih i ranosrednjovjekovnih grobova obloženih i pokrivenih kamenim pločama, čime se ukupan broj istraženih popeo na 57. Zidane grobnice bile su ožbukane te pokrivene kamenim svodovima ili masivnim pločama poklopnicama, od kojih je dio urušen davno prije istraživanja. U unutrašnjosti podzemnih komora pokojnici

Crkvine, pogled na lokalitet s istoka (foto: Lj. Gudelj)

Crkvine, ploča s kristogramom (foto: Lj. Gudelj)

su ukapani kroz pristupne kanale (*pozetta*) i vrata koja su potom zatvarana kamenim pločama usađenim u uture na dovratnicima. Ovdje sačuvana kamena vrata s uglavljenim željeznim alkama za njihovo podizanje, a osobito komadi

Crkvine, brončana fibula u obliku križa (foto: Lj. Gudelj)

drvenih dasaka koje su služila za zasvođavanje, veoma su rijetki nalazi iz tog razdoblja. Većina kamenih vrata s pripadajućim okvirima bila je načinjena od blokova muljike, odnosno ulomaka razbijenih antičkih spomenika. Među njima se ističu: ulomak osteoteke veterana XIV. rimske legije s ostatkom natpisa i oznakom beneficijarnog namjesnika, fragmenti stela i reljefno ukrašenih urni te ploča s ugraviranim kristogramom. Spomenuti ulomci ukazuju na blizinu starije antičke nekropole čiji položaj još nije precizno utvrđen.

Zbirka nalaza s Crkvine obogaćena je prikupljenim ulomcima keramičkih i staklenih posuda, primjercima kasnoantičkog novca, nakita i oruđa. Veću pozornost privlače prilozi iz grobova, srebrna omega fibula i brončana fibula u obliku križa, koštani češalj, željezni čavlići i noževi te cjelovite staklene i keramičke posude.

Istraživanja Crkvine započela su uz suglasnost vlasnika više privatnih parcela, a zbog važnosti lokalitet je u međuvremenu svrstan među zaštićena kulturna dobra. Od početka iskapanja težilo se uređenju arheološkog parka na otvorenom, stoga su obavljani radovi usmjereni k tom cilju. Prikupljena zemlja i kamen uredno su deponirani te potom uporabljeni za zatrpavanje istraženih sondi, konzervaciju arhitektonskih ostataka i uređenje oko 200 metara ogradnih suhozida. Nakon uklanjanja divljeg deponija građevinskog otpada, s istočne strane lokaliteta načinjen je novi pristupni put. Zatečeni zidovi objekata privremeno su sanirani kao i kaldrme podova u pojedinim prostorijama. Osjetljivije zidne i podne žbukane površine zaštićene su nasipom šljunka, a ostatak ranokršćanskoga krsnog zdenca pokriven je izolacijskim materijalom i drvenom konstrukcijom koja će ga čuvati do trajne prezentacije na otvorenom. Preostale istražene površine zatrpane su zemljom prema planu uređenja arheološkog parka. U udubini na istočnom dijelu lokaliteta načinjena je kosturnica za pohranu ostataka pokojnika iz istraženih grobova, a pokretni nalazi preneseni su u Muzej HAS u Splitu.

U ozračju buduće prezentacije lokaliteta održana je i muzejska radionica „Idemo na teren” s učenicima splitskih osnovnih i srednjih škola, koju je osmislila Lada Laura, kustos pedagog Muzeja HAS-a.

Literatura

Katić, 1952 Lovre Katić, Tragovi starokršćanske nekropole u Cisti, VAHD, 52, Split, 1952: 267 - 268.

Maršić, Gudelj, Lozo 2000 Dražen Maršić, Ljubomir Gudelj, Marijan Lozo, Crkvine, Cista Velika, izvješće o arheološkim istraživanjima 1992.-1999. godine, Starohrvatska prosvjeta, 27, Split, 2000: 115 - 128.

Ljubomir Gudelj

Summary

The continuation of systematic investigation of the Crkvine site went on from July to October 2004. Crkvine is in Cista Velika, a village on the NW edge of the Imotska Krajina [March]. An area of 800 square metres was investigated, with the remains of a very complex building complex. On profane foundations of antiquity, on several occasions Early Christian and early medieval religious buildings were constructed, surrounded by their appertaining cemeteries.

In the same complex two antique cisterns for the collection of rainwater and a baptismal font of an Early Christian baptistery were discovered. Fragments of prehistoric ceramic vessels found in the natural depression east of the building complex tell of the older phase of the locality. Moveable finds consist of fragments of stone furnishing, glass and ceramic vessels, fresco painted plaster, examples of coins, jewellery, weapons and tools from the periods of the classical ancient period, later antiquity and the early Middle Ages. To the east, outside the remains of the religious buildings, a complex of late ancient period walled tombs was discovered. As well as these, several graves of later antiquity and the early Middle Ages, lined and covered with stone slabs, were discovered (57 of them in total). In the interior of the underground chambers the deceased were buried via access channels (pozetta) and doors that were then closed with stone slabs placed in grooves in the jambs. Among them a fragment of a bone collection of veterans of the XIV Roman Legion with remains of an inscription and a mark of the beneficiary governor, fragments of stelae and relief-decorated urns, and a plate with an engraved Christogram.

Redni broj: 111

Lokalitet: Gardun (Tilurium)

Naselje: Gardun

Grad/općina: Trilj

Pravni status: Z-2315

Razdoblje: A

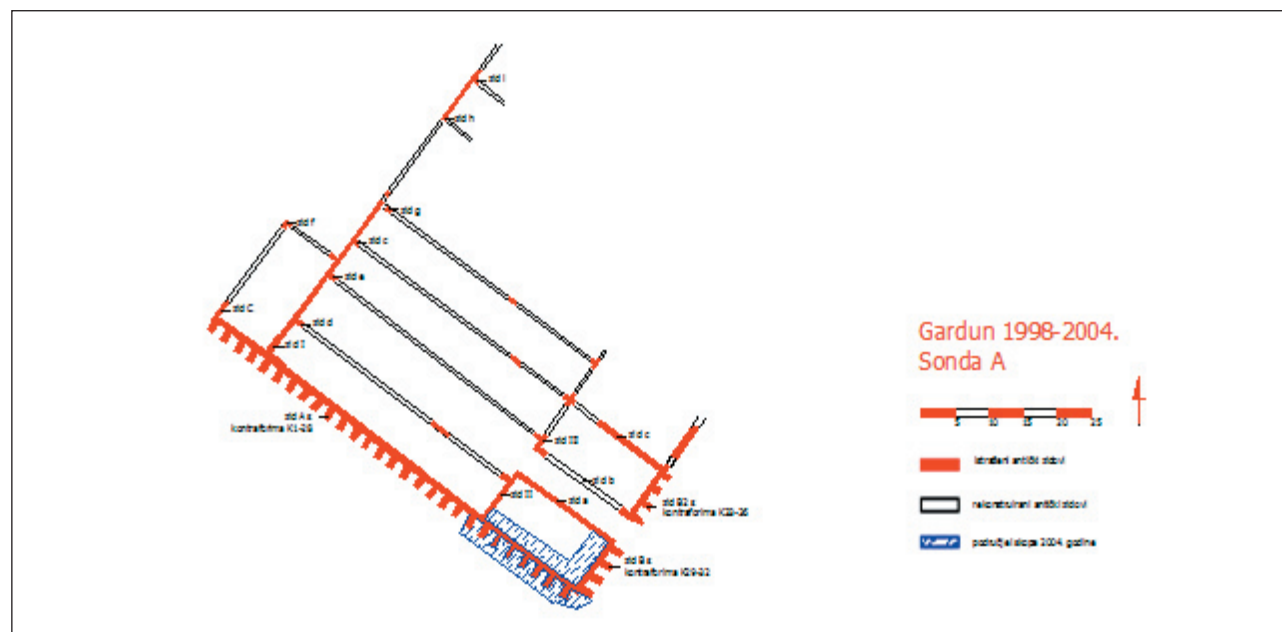
Vrsta radova: sustavno iskopavanje i konzervacija

U selu Gardunu, na mjestu nekadašnjega rimskog vojnog logora Tilurija, Odsjek za arheologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu je između lipnja i prosinca 2004. g. provodio osmu uzastopnu sezonu sustavnih arheoloških istraživanja. (stučna voditeljica: prof. dr. sc. M. Sanader te asistenti mr. sc. Domagoj Tončinić i mr. sc. Ivana Ožanić; s Odsjeka

za arheologiju sudjelovali su i prof. dr. sc. M. Miličević–Bradač, dr. sc. Helena Tomas, mr. sc. Zrinka Šimić–Kanaet i Ina Miloglav te brojni studenti arheologije). Istraživanja se provode u sklopu znanstveno-istraživačkog projekta „Rimski legijski logori u Hrvatskoj – Tilurij“ (0130460) koji od 1997. podržava Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta RH, a uz potporu Ministarstva kulture RH, Splitsko-dalmatinske županije i Grada Trilja.

Nastavljeno je istraživanje na dvama logorskim lokalitetima koji su istraživani i prethodnih godina (Sanader 1998; 2000; 2001; 2002; 2003; Sanader, Tončinić 2003), a započeto je istraživanje i na jednoj novoj lokaciji.

Na sondi A nastavljeno je istraživanje građevine s kontraforima, odnosno prostorije 2 u njenom jugoistočnom dijelu. Nakon što je 2003. g. uklonjeno kamenje kojim je bila ispunjena prostorija (Sanader, Tončinić 2003), cijeli je prostor uz unutarnje, sjeverno lice zida A (16,3x2 m) i uz unutarnje, zapadno lice zida B (7,7x2 m) istražen do zdravice. Temelji zidova A, B, a i II izrađeni su od sitnog kamenja bez upotrebe veziva. Na visini od 0,8 m kamenje je zaliveno vezivom, a zidovi su od te razine naviše zidani vezivom. Na vanjskom i na unutarnjem licu zidova A i B zabilježen je, na visini od oko 1 m iznad temeljne stope zida, pravilan kanal četverokutnog presjeka čija su donja, stražnja i gornja stijenka obložene žbukom. Na njegovoj stražnjoj stijenci u nepravilnim se razmacima nalaze vodoravno položeni otvori kanala četverokutnog presjeka koji poprečno prolaze kroz zid. Riječ je o otiscima konstrukcije od drvenih greda koja je prilikom gradnje bila uzidana u zidove. Nisu pronađeni tragovi poda ni ulaza u prostoriju 2. Iako je uočeno više struktura zidanja, za sada ih nije moguće povezati s ulazom koji je eventualno naknadno zazidan. Lica zidova prilično su gruba, nisu bila ožbukana, a na nekoliko mjesta iz lica zida viri i po nekoliko centimetara dugo oštro kamenje. Sve to upućuje na zaključak da je prostorija 2 izvorno bila ispunjena kamenom i da je takav način gradnje poslužio za nivelaciju terena. Tome u prilog

Gardun (antički Tilurium), sonda A, jama sj 55 (foto: D. Tončinić)

ide i činjenica da je kamenje kojim je bila ispunjena prostorija 2 bilo položeno neposredno iza zidove II i a, dakle ništa ih nije dijelilo. Za razliku od toga, kamenje je bilo svjesno položeno tako da ne seže do zidova A i B. Do zdravice je istražen i prostor uz vanjsko, južno lice zida A – između kontrafora K21 i K28 (19x3 m). Iako nije svugdje sačuvan u jednakoj mjeri, na cijeloj je površini iskopa zabilježen sloj sitnog drobljenog kamenja koje je preliveno žbukom (sj 15), a nalazi se na istoj razini kao i temeljna stopa zida A i kontrafora. Riječ o antičkoj razini hoda s južne strane građevine. Između kontrafora K23 i K24 u ovom su sloju nađena četiri komada rimskog novca za koje se mora pretpostaviti da su u ovaj sloj dospjeli u trenutku njegova nastanka, dok je žbuka bila svježija i dok su u nju mogli potonuti. Riječ je o dva asa kovana između 22. i 30. g. (August komemorativni), jednom asu kovanom između 34. i 37. g. (Tiberije) i jednom asu kovanom između 37. i 41. g. (Kaligula). Ispod sloja sitnog drobljenog kamenja koje je zaliveno vezivom (sj 15) nalazi se sloj u kojem su nađeni brojni sitni ulomci grube, crvene i crne, pečene keramike koja je jako prhka, lako se drobi u rukama i sadrži dosta primjese kvarcnog pijeska, a usporediva je s prapovijesnom keramikom koja je već ranije zabilježena na ovom lokalitetu (Šimić, Kanaet 2003: 109) (sj 48). Između kontrafora K22 i K23 nađena je jama (sj 55) koja je bila ukopana u ovaj sloj. U jami su

Gardun (antički Tilurium), sonda Z, odnos sj 2 – 25 – 26 – 22 (foto: I. Ožanić)

nađeni brojni ulomci triju posuda koje su gotovo u cijelosti rekonstruirane, samo nekoliko ulomaka drugih posuda, nekoliko životinjskih kostiju i brojni ulomci kućnog ljeva. Jama je bila prekrivena slojem sitnog drobljenog kamenja koje je zaliveno vezivom (sj 15), i presječena kako zidom A, tako i kontraforom K22. U jami su otkriveni vrč s dvije ručke, vrč s dvije profilirane ručke, lonac, ulomci antičke keramike, životinjske kosti s tragovima mesarenja u kojem se upotrebljava sjekirica, što je značajka rimskih mesara (Šimić-Kanaet, Tončinić, Radović 2005).

Na kraju istraživanja, u iskupu iza zidove A i B položena je drenažna cijev, koja je do visine temeljne stope zidova i kontrafora, odnosno do visine sj 15, zasuta sitnim drobljenim kamenom. Nakon polaganja drenaže započeli su konzervatorsko-restauratorski radovi na zidovima A, B i a te kontraforima K 21-28 i četiri kontrafora iza zid B. Zidovi su podignuti do najviše sačuvane točke – kuta koji zatvaraju zidovi II i a. Pri tome je upotrijebljen kamen koji je izdvojen u arheološkim istraživanjima koja su se na objektu s kontraforima provodila od 1998. Kao vezivo je korištena smjesa gašenog vapna, vode i drobljene cigle. U utore položene uz vanjsko i unutarnje lice zidova A i B te utore koji prolaze kroz zidove A i B postavljene su drvene grede. Kut koji zatvaraju zidovi A i B podignut je od novih klesanaca. Na zidovima su izrađene „kape“ kako bi se zaštitili od padalina. Nakon toga se pristupilo zaštiti žbuke kojom su zidovi bili ožbukani. Ostaci žbuke na zidovima A, B i kontraforima koji su položeni uz njih „opšiveni“ su u namjeri da se na taj način zaštiti žbuka koja je sačuvana. Dijelovi zidova na kojima nije sačuvana žbuka samo su fugirani i to tako da se vizualno naglasi razlika između dijela zida na kojem je sačuvana žbuka, dijela zida na kojem nije sačuvana i dijela zida koji je rekonstruiran. Na kraju su zidovi injektirani rijetkom smjesom koja je upotrijebljena i kao vezivo prilikom rekonstrukcije.

Na sondi Z 1 također je nastavljeno istraživanje započeto prethodnih godina (Sanader 2002; 2003; Sanader, Tončinić 2003). Istražena su dva bloka – blok 3 (1,6x5 m) i blok a (5x5 m). U bloku 3 utvrđeno je da se zid sj 3, od kojeg je sačuvan samo jedan red kamenja, penje na sterilne slojeve koji su sastavljeni od nabijene žute gline (sj 13), a ispod njega je tvrdo nabijeni krupni šljunak (sj 25) koji se nalazi iznad zdravice (sj 10). Južno od zida sj 3 u žutoj je glini (sj 13) nađen sloj tamne zemlje s garom (sj 20) koji je nalikovao na kanal, a u njemu su među ostalim nađeni ostaci Sarius šalice. U bloku 4 utvrđeno je da se zid sj 2 penje na tvrdo nabijeni krupni šljunak (sj 25). Čini se kao da je sloj tvrdo nabijenog šljunka (sj 25) nasut na sloj lapora (sj 26) i na tamni masni sloj s garom (sj 22). Tamni masni sloj s garom (sj 22) djelomično se podvlači i pod zid sj 2, a u njemu su nađeni paragnatida koja se po prvim analizama može okvirno datirati u vrijeme oko sredine 1. st., brončana kopča, željezna strelica i veća količina keramike, te među ostalim i ulomak Sarius šalice. Nalazi i konteksti nalaza upućuju na zaključak da je građevina na sondi Z sagrađena nakon sredine 1. st. Građevinske strukture sonde Zid 1 na kraju su istraživanja pokrivene geotekstilom i natkrivene drvenom nadstrešnicom.

Interpretacijom zračne snimke rimskog vojnog logora Tilurija na k.č. 2895 pretpostavljeno je postojanje neke građevine (sonda KJZ), koja je u analizi uvjetno označena kao jugo-

zapadna kula logorskog bedema. Arheološkim iskopavanjem nisu nađeni ostaci arhitekture ili drugih struktura koje bi se mogle povezati s interpretacijom zračne snimke.

Literatura

- Doneus 2003** M. Doneus, Arheološka interpretacija zračnih slika rimskog legijskog logora Tilurij. U: M. Sanader: Tilurium I. Istraživanja – Forschungen 1997. – 2001., Zagreb, 2003: 87 – 108.
- Sanader 1998** M. Sanader, Tilurij – rimski vojni logor. Prethodno izvješće s arheoloških istraživanja u 1997. i 1998., OA, 22, Zagreb, 1998: 243 – 255.
- Sanader 2000** M. Sanader, Tilurij – rimski vojni logor, Obavijesti HAD, 32, 1, Zagreb 2000: 51 – 62.
- Sanader 2001** M. Sanader, Tilurij – rimski vojni logor. Prethodno izvješće o arheološkim istraživanjima u sezoni 2000., OA, 25, Zagreb, 2001: 183 – 194.
- Sanader 2002** M. Sanader, Tilurij – arheološka istraživanja u godini 2002., Obavijesti HAD, 34, 3, Zagreb, 2002: 87 – 97.
- Sanader 2003** M. Sanader, Tilurium I. Istraživanja – Forschungen 1997 – 2001, Zagreb, 2003.
- Sanader, Tončinić 2003** M. Sanader, D. Tončinić, Tilurij – arheološka istraživanja u godini 2003, Obavijesti HAD, 35, 3, Zagreb, 2003: 87 – 99.
- Sanader, Tončinić, Ožanić 2004** M. Sanader, D. Tončinić, I. Ožanić, Tilurij – arheološka istraživanja u 2004. godini, OA, 28, Zagreb, 2004: 221 – 243.
- Šimić–Kanaet 2003** Z. Šimić–Kanaet, Keramika; u: M. Sanader: Tilurium I. Istraživanja – Forschungen 1997 – 2001, Zagreb, 2003: 109 – 188.
- Šimić–Kanaet, Tončinić, Radović 2005** Z. Šimić–Kanaet, D. Tončinić, S. Radović, Jama sj 55 iz Tilurija, VAHD, 98, Split, 2005: 107–120.

prof. dr. sc. Mirjana Sanader
mr. sc. Domagoj Tončinić
mr. sc. Ivana Ožanić

Summary

In 2004, systematic archaeological investigation was carried out in the village of Gardun at the site of the Roman legionary camp of Tilurium. Investigation was continued into the two camp sites that were investigated in previous years (test sites A and Z1) and research was started in a new square (test KJZ). At test site A the ancient level of the walk from the southern side of the building that can be dated thanks to the find of four coins. Below the ancient level of the walk a cesspit was found, which was later intersected by wall A and buttress K22. At test site Z it was shown that the walls N 2 and 3 climbed on firmly compacted coarse gravel or on a sterile layer of compacted yellow clay. Wall N 22 goes under wall N 2, and in this wall a paragnatida was found, approximately dated to the middle of the 1st century. Test dig KJZ was started at the site at which pursuant to an analysis of aerial photograph it was hypothesised that the site of the north west tower of the camp ramparts should be located. The investigation did not lead to the documentation of remains of any architecture that could be correlated with the results of the previous analysis.

Redni broj: 112

Lokalitet: Hvar - Dolac (samostan benediktinki)

Naselje: Hvar

Grad/općina: Hvar (otok Hvar)

Pravni status: R-0209

Razdoblje: A, SV

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

U gradu Hvaru, na položaju Dolac, unutar perimetra zidova nedovršenog samostana benediktinki (u 16. st. započeta je gradnja benediktinskog samostana za žene koji nikada nije izgrađen) obavljeni su zaštitni arheološki radovi, jer je na tom mjestu predviđena izgradnja prodajnog objekta tvrtke Konzum. Istraživanje je provedeno tijekom ožujka i travnja 2004. g., na površini od 704 m² (voditelj istraživanja: Josip Burmaz, tvrtka Kaducej d.o.o., a geodetska mjerenja i obradu nacrtne dokumentacije izvela je tvrtka Gradus d.o.o.; antropološku analizu ljudskog osteološkog materijala izradio Mario Novak iz Odsjeka za arheologiju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti; radovi su financirani sredstvima investitora gradnje).

Tijekom istraživanja jasno su uočene tri različite kronološke faze lokaliteta: kasnoantičko groblje, srednjovjekovna kuća i faza početka izgradnje unutarnjih zidova samostana te pripadajući grob.

Kasnoantičko groblje pronađeno je na sjeverozapadnom dijelu lokaliteta. Utvrđeno je da razina geološke podloge (zdravica) pada od sjeverozapada prema jugu i jugoistoku, da je na ovom dijelu kulturni sloj najtanji te da su grobovi ukopani u samu zdravicu. Pronađena su tri groba i tragovi četvrtog, devastiranog u 16. st. tijekom temeljenja zapadnog zida samostana. U dva groba, od kojih je jedan okrenut u smjeru sjever-jug, a drugi istok-zapad, zabilježeni su pojedinačni ukopi u amforama. U grobovima su bile kosti dviju žena umrlih u dobi između 40 i 50 godina starosti. Treći je grob raka šireg pravokutnog tlocrta okrenuta u smjeru istok-zapad, čiji je rub obložen kamenom nepravilnog oblika. U njemu su pronađeni ostaci tri odrasle osobe: dva muškarca i jedne žene od 30 do 45 godina te kostur djeteta čija je starost u trenutku smrti procijenjena na 4,5 do 5 godina. U svim grobovima pronađeni su keramički prilozi i to tri kasnoantička vrča (u svakom grobu po jedan), tanjur (phiale), plitka zdjela i kruškolika svjetiljka. Svi predmeti pripadaju kasnoantičkom vremenu. Od četvrtog groba

Hvar, pogled na položaj Dolac i samostan benediktinki (foto: J. Burmaz)

Hvar – Dolac, sjeverozapadni dio lokaliteta s rimskim grobovima, suhozidnom antičkom strukturom i temeljom nedovršenog zida samostana (foto: J. Burmaz)

pronađeni su na prostoru od nekoliko metara rasuti ulomci amfore i dijelovi ljudskih kostiju kao sastavni dio zapune ukopa za temelj zapadnog zida samostana. Dio terena na kojem se nalazi groblje je u razdoblju kasne antike izgledao kao blago izdignut plato (terasa), s južne strane ograđen suhozidom od lomljenog vapnenca dimenzija od 60x40 cm do 10x5 cm. Suhozid je sagrađen u smjeru istok-zapad, dijelom sačuvan u visinu od 2 do 3 reda sлагanog kamena. Na istočnom je rubu uništen pregradnim zidom samostana, a prema zapadu se gubi izvan iskopnog područja. Blago izdignuti plato na istočnoj strani prestaje u ravnini pregradnog zida samostana, od kojeg istočno više nema grobova, a nivo zdravice pada.

Uz istočni dio lokaliteta pronađena su dva vanjska zida srednjovjekovne zgrade, starije od samostana. Ti zidovi, spojeni pod pravim kutom, tvore sjeverozapadni rub zgrade. Kako orijentacija ove zgrade nije jednaka samostanskoj, istočni zid samostana siječe oba zida. Zidovi su građeni od vapnenca, grubo klesanog na oba lica, dok je središnji dio popunjen nepravilnim manjim kamenjem i mortom. Nad temeljem jugozapadnog zida sačuvana su dva kamena praga koja predstavljaju dvostruki ulaz u jednu prostoriju srednjovjekovnog objekta. Na temeljnoj stopi zida pod jednim je pragom pronađen novčić najvjerojatnije namjerno postavljen u temelj tijekom izgradnje zida. Radi

se o folaru grada Kotora kovanom za protektorata Venecije između 1420. i 1488. g. (av: SANTUS TRIFONI; rv: S MARCUS VENETUS), koji datira početak gradnje ovog objekta. Sigurna gornja vremenska granica rušenja jest početak zidanja samostana benediktinki, odnosno 1567. g. (natpis na južnom zidu samostana), kada objekt više nije u funkciji.

Iz povijesnih izvora saznajemo da je gradnja samostana započeta 1534., te da ju je 1542. g. zaustavio gradski knez. Ponovo je nastavljena 1567. g., o čemu svjedoči spomenuti natpis, a konačno je obustavljena najvjerojatnije nakon turskog napada na Hvar u kolovozu 1571. g. Razlog je sama opasnost po samostan, ali i blizina gradskih zidina. Lako osvojiv samostan mogao je postati dobro uporište neprijatelja, s kojeg bi se lakše ugrozio grad (Kovačić 1999). Osim vanjskih očuvanih zidova nikad dovršenog samostana, tijekom iskopavanja, nakon uklanjanja gornjeg sloja nasipa s miješanim materijalom, otkriveni su temelji te jedan red kamena koji je predstavljao početak gradnje unutarnjih zidova samostana. Riječ je o dva zida koja se protežu paralelno sa zapadnim i sjevernim vanjskim zidom samostana. Oba su zida podjednako udaljena od vanjskih (7 m). Spajaju se pod pravim kutom s time da se ovaj zapadni proteže dva metara prema sjeveru od mjesta na kojem se spajaju. Temelj je zida uglavnom napravljen od lomljenog kamena vapnenca gdje je kao vezivo upotrijebljena crvena zemlja. Nad temeljom je započeta gradnja zida od vapnenca klesanog na oba lica zida, dok je jezgra zida ispunjena manjim kamenjem nepravilnog oblika. Za sam zid upotrijebljeno je drukčije vezivno sredstvo, tj. mort sastavljen od vapna s malo pijeska te nešto sitnoga zdrobljenog kamenja.

Na istočnom dijelu, uz temelj sjevernog unutarnjeg zida, pronađen je srednjovjekovni grob. Pokojnik je krupniji muškarac koji je umro u dobi između 45 i 55 godina starosti. Položen je u grobnu raku u smjeru istok-zapad, s glavom na zapadnoj strani. Sam je grob presječen recentnom strukturom tako da je skelet uništen od bedrenih kostiju naniže. S obzirom na položaj groba, jasno je da on nema nikakve veze s grupom kasnoantičkih grobova, već da je vezan uza zidove samostana tako da ni datacija pokopa ne može biti prije sredine 16. st.

Josip Burmaz

Literatura

Kovačić 1999 Joško Kovačić, Gradnja i opremanje samostana i crkve benediktinki u Hvaru, Građa i prilozi za povijest Dalmacije, sv. 15, Državni arhiv u Splitu, Split, 1999: 35 – 39.

Novak, Šlaus 2004 Mario Novak, Mario Šlaus, Rezultati antropološke analize ljudskog osteološkog materijala s nalazišta Hvar - Dolac (Konzum), Stručni izvještaj EP-92-07/04, Odsjek za arheologiju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb, 2004.

Summary

In the town of Hvar, at the site of Dolac, within the perimeter of the walls of the unfinished Benedictine convent (in the 16th century the construction of this nunnery was started but was never completed) protective archaeological works were carried out. The investigation clearly re-

Hvar – Dolac, kasnantički grob u amfori (foto: J. Burmaz)

vealed three different chronological phases of the site: the later antiquity cemetery, a medieval house and the phase of the beginning of the construction of the internal walls of the convent and an appertaining grave. Three graves and the traces of a fourth, devastated in the 16th century, during the foundation of the western wall of the convent, were found. In two graves there were individual burials in amphorae. In all the graves there were ceramic offerings and three later antiquity jugs (one in each grave), a plate (phiale), a shallow dish and a pear-shaped lamp. All the objects belong to the period of later antiquity. Alongside the eastern part of the site two external walls of a medieval building older than the convent were found. These walls, joining at right-angles, create the NW edge of the building. On the foundation of the SW wall, there are two stone sills preserved that represent a double entrance into one room of the medieval structure. On the basic footing of the wall, under one sill, a 15th century coin was found, probably deliberately placed there in the foundations during the construction of the wall. From historical sources we know that the construction of the convent was started in 1534 and halted in 1542. It was carried on again in 1567, as witnessed by a record, and finally halted for good, probably after the Turkish attack on Hvar in August 1571. The foundations of the actual building of the convent were found, and one row of stones that constituted the beginning of the construction of the convent's interior walls. In the eastern part, alongside the foundation of the northern internal wall, a medieval grave was discovered.

Redni broj: 113

Lokalitet: Issa – rimske terme

Naselje: Vis

Grad/općina: Vis (otok Vis)

Pravni status: R-500

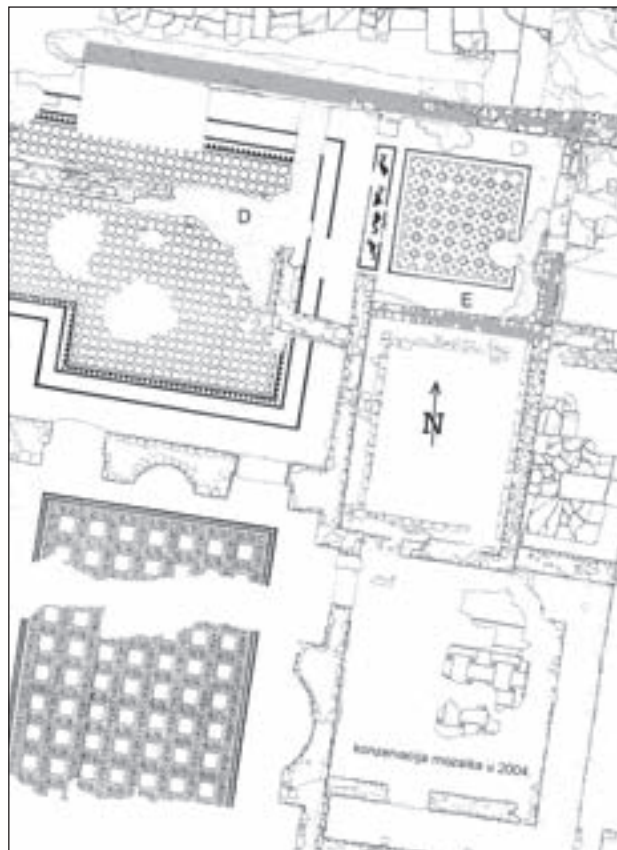
Razdoblje: A

Vrsta radova: konzervacija i restauracija

Isejske terme nalaze se u priobalnom dijelu grada udaljene od mora oko četrdesetak metara. Jedan su od najvećih termalnih kompleksa na prostoru Hrvatske. Nisu u cijelosti istražene, iako su još od kraja 19. st. predmetom stručnog interesa (Kirigin 1999). Od 2000. g. na njima se vrše kontinuirana arheološka istraživanja i konzervatorska djela-tnost, financirana sredstvima Ministarstva kulture RH (Čargo, Matulić, Borovac 2001; Čargo 2003).

Tijekom 2004. g. na njima nisu vršena arheološka istraživanja, već samo konzervatorsko-restauratorski zahvati, koji su bili usredotočeni uglavnom na istočni dio kompleksa. Radovi su bili usmjereni na čišćenje ostataka mozaičnog tapeta južno od tzv. apoditerija. Paralelno s ovim radovima izvršena je konzervacija zidova i nastavak izgradnje sjevernog zida istočnog dijela termi, koji je nedostajao. Zid je izgrađen u temeljnoj stopi izvornog zida te se njime zaštitio rub mozaika kako ne bi došlo do njegova rasipanja.

Sve radove financiralo je Ministarstvo kulture RH, a izvodili su ih Arheološki muzej iz Splita (voditelji radova pri konzervaciji zidova bili su arheolog Boris Čargo i konzervator Borko Vješnica) i Hrvatski restauratorski zavod, Restauratorski odjel Split, Odsjek za zidno slikarstvo, mozaik i

Issa – rimske terme, tlocrt sjeveroistočnog dijela termi s naznačenim zidovima nad kojima je provedena konzervacija (crtež: B. Pender)

štuko (voditelji konzervacije i restauracije podnih mozaika, konzervatori-restauratori Branko Matulić i Tonči Borovac; u radovima su pomagali i studenti Odsjeka konzervacije-restauracije Umjetničke akademije Sveučilišta u Splitu).

Konzervacija zidova usredotočila se na četiri zida: spomenuti sjeverni zid istočnog dijela termi u tzv. prostoriji D, istočni i južni zid tzv. prostorije E, i zapadni zid prostorije za koju se pretpostavlja da je bila tepidarij, u zapadnom dijelu termi (o arhitekturi termi: Gabričević 1968; Kirigin 1986). Prije početka zidanja napravljena je cjelokupna dokumentacija (arhitektonski snimak i fotodokumentacija) za sve navedene pozicije. Odabrani zidovi statički su bili jako loši, a sjeverni zid nije ni postojao u cijeloj svojoj dužini. S njegovim zidanjem započelo se još prethodne godine na mjestu gdje je bila jasno vidljiva njegova temeljna stopa. Završetak zidanja ovog zida posebno je važan jer je u cijelosti zaštićen mozaik, koji je godinu ranije i radovima tijekom 2004. g. u cijelosti otvoren. Bez tog bi zida teseri na njegovu sjevernom rubu počeli otpadati. Zid je sazidan od kamena koje je izvorno bilo ugrađeno u zidne plohe termalnog kompleksa, a koje su prethodnih godina sakupljene i deponirane upravo za ovakvu svrhu. Kao vezivno sredstvo upotrijebljena je vapnena masa pomiješana sa samljevenom tegulom. Ovime se nastojalo postići ista građevinska tehnika kojom su sazidani svi zidovi termalnog kompleksa. Zid je podignut u tri do četiri reda na cijeloj dužini te je konzervacija i djelomična restauracija predviđena sukladno odmicanju planiranih istraživanja.

Issa – rimske terme, rekonstrukcija sjevernog zida tzv. prostorije D (foto: B. Čargo)

Istočni i južni zid tzv. prostorije E podignut je na jedan ili na nekim mjestima na dva reda. Tome je prethodilo temeljito čišćenje i trovanje vegetacije koja je iz njega izbijala. Također su ispunjene veće praznine u zidu. Zidovi su konzervirani po istim načelima kao i prethodni, uporabom vapna i usitnjene tegule.

Zapadni zid pretpostavljenog tepidarija još nije u potpunosti završen, već je zamijenjeno propalo kamenje, te su ispunjene brojne praznine. Ovo je bio i najoštećeniji zid, koji je konzervacijom statički stabiliziran na najoštećenijim mje-

Issa – rimske terme, opšivanje mozaika u prostoriji južno od tzv. apoditerija (foto: B. Matulić)

stima, a zatim i podignut za jedan red, no ne u cijeloj dužini. Konzervacija je izvršena kao kod prethodnih zidova.

Većina freski sačuvanih na ovim zidovima očišćena je i obrubljena, kako ne bi dalje propadale i otpadale sa zidova.

Po završetku svih radova postavljeni su metalni stupci i lanac kojim je onemogućeno hodanje posjetitelja po otvorenim mozaicima. Sve zidarske radove obavljao je lokalni zidar uz prisustvo kustosa lokaliteta, dok je freske obrubio konzervator splitskog Arheološkog muzeja B. Vješnica.

Prigodom čišćenja zapadnog ruba mozaične podnice u tzv. prostoriji D, pronađena je u površinskom dijelu zemlje keramička glava ovna. Predmet je izrađen u kalupu s vidljivim mjestom spajanja dvaju dijelova. Lijeva i desna strana nisu identične što je jasno vidljivo. Oči su probušene i kružnog su oblika. Na predmetu se vide ostaci sjajnog premaza koji je bio završetak ručke patere. Takvi ukrasi dosta su česti na završecima ručaka keramičkih i brončanih plićih zdjela. Osim ovnujske glave, prigodom čišćenja zidova prije same konzervacije pronađena je manja količina keramike, koja je zatim pohranjena u depou Arheološke zbirke „Issa“, u Visu.

Zaštitni zahvati na geometrijskom podnom mozaiku

Na lokalitetu Gradina u sklopu antičkih termi nalaze se ostaci više ili manje sačuvanih mozaičnih podova u gotovo svim prostorijama termi, s površinom od 300 m². Radi se o cjelovitoj podnoj mozaičnoj dekoraciji iz 1. - 2. st., poglavito geometrijskih ukrasnih uzoraka, među kojima se posebno ističe figuralni mozaični tapet s prikazom antitetički postavljenih parova dupina. Ovo je jedinstven primjer sačuvanog rimskog termalnog sklopa koji ima relativno dobro sačuvanu mozaičnu podnu dekoraciju u gotovo svim prostorijama, a na kojima se zaštitni zahvati kontinuirano provode od 2000. godine.

Unatoč ambicioznim planovima nastavka radova i tijekom 2004. g., zaštitne aktivnosti prilagođene su odobrenim sredstvima. Sukladno tome, tijekom mjeseca listopada izvršeni su osnovni zaštitni zahvati na ostacima podnog mozaika od 12 četvornih metara u jednoj od istočnih prostorija termi s površinom podnice od 50-ak m². Ovaj podni mozaik bio je zadnji put otkriven prije više od 30 godina, te se pretpostavljalo da se nalazi u dosta teškom stanju. Najprije je pregledan radi procjene postojećeg stanja, dijagnosticanja uzročno-posljedičnih procesa te donošenja najboljih mogućih zaštitnih rješenja s planom provedbe konzervatorsko-restauratorskih zahvata. Nakon pripreme terena, uklonjen je sloj zaštitnog pokrova od 10 cm pijeska i sloj zemlje koji je već desetak godina položen preko lica mozaika. Pokrov je bio gusto obrastao niskim raslinjem i travom čije je korijenje prouzročilo napuknuća, mrvljenje i rastresitost žbukane podloge, a mjestimično i potpuno odvajanje od podloge, kako pojedinačno tako i čitavih ulomaka mozaičnih kamenčića. Sav biljni pokrov s nanosom pijeska i zemlje pažljivo je uklonjen, a čitav rasuti materijal sakupljen, konzerviran i pohranjen na sigurno kako bi poslije mogao biti uporabljen u daljnjim zaštitnim zahvatima. Potom je slijedilo definiranje izvornih rubova mozaika, privremeno obrubljivanje rubova i oštećenja, a predkonsolidacijom je preko lica mozaika provedeno privremeno nepotpuno impregniranje mozaika kako bi se osnažile tek sljubnice mozaika, bez većeg dubinskog djelovanja. Na taj se način osiguravaju povoljniji uvjeti nastavka radova

na mozaiku, bez posljedica nastajanja novih oštećenja na licu mozaika. Na mjestima gdje je došlo do oštećenja u podlozi izvršilo se injektiranje, kojim se jako oštećena podloga privremeno konsolidirala s konstatacijom kako će zbog gotovo potpuno uništene podloge i vrlo rastresitih sljubnica među kamenčićima, biti nužno pristupiti podizanju mozaika s izvornog mjesta. Lice mozaika dobro je očišćeno kombinacijom mehaničkog i kemijskog tretiranja kamenčića, te pripremljeno za dokumentacijske zahvate. Izrađeni su nacrti mozaika u mjerilu 1:10, te izvješće o provedenim konzervatorsko-restauratorskim radovima, uz potrebnu fotodokumentaciju. Istovremeno su provedeni svi potrebni zaštitni zahvati i na jako oštećenoj žbukanoj podlozi, na mjestima gdje su kockice mozaika uništene. Nakon provedenih osnovnih zaštitnih zahvata, razrađen je plan nastavka radova, kojima je predviđeno podizanje ulomaka mozaika, te njihovo vraćanje na izvorno mjesto nakon restauracije i pripreme podloge, čime bi se ova prostorija rimskih termi obnovila, zaštitila i na taj način uklopila u planiranu jedinstvenu prezentacijsku cjelinu termi.

Literatura

Čargo 2003 Boris Čargo, Arheološka djelatnost na otoku Visu i njegovu arhipelagu, VAHD, 95, Split, 2003: 399 - 469.

Čargo, Matulić, Borovac 2001 Boris Čargo, Branko Matulić, Tonči Borovac, Terme antičke Isse. Preliminarni osvrt na arheološko konzervatorske radove u 2001. g., Hrvatska zora 28, Vis, 2001: 15 - 24.

Gabričević 1968 Branimir Gabričević, Antički spomenici otoka Visa, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, 17, Split, 1968: 5 - 60.

Kirigin 1986 Branko Kirigin, Vis, Gradina, Rimske terme, Arheološki pregled 26, Ljubljana 1986: 124 - 125.

Kirigin 1999 Branko Kirigin, Arheologija otoka Visa, Biševa, Sveca i Palagruže, VAHD, 90-91, Split, 1999: 405 - 458.

**Boris Čargo
Branko Matulić
Tonči Borovac**

Summary

During 2004, at the Roman thermae of ancient Issa on Vis, only conservation and restoration works were carried out. The works were directed at the eastern part of the bath complex and at cleaning and conserving the mosaics, as well as at the conservation and partial reconstruction of the walls. Reconstruction works were carried out on the northern wall of the eastern part of the baths, the so-called D room, the eastern and southern wall of room E, and the western wall of a room that is hypothesised to have been the tepidarium, in the western part of the thermae. The bonding material was crushed limestone mixed with ground tegula. Basic protective operations were carried out to the remains of the floor mosaic of 12 square metres in one of the eastern rooms of the thermae.

Redni broj: 114

Lokalitet: K. Štafilić - Resnik

Naselje: Kaštel Štafilić

Grad/općina: Kaštela

Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: A

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje i konzervacija

Tijekom rujna 2004. g. obavljena su zaštitna arheološka istraživanja i konzervatorski radovi unutar postojeće sonde na lokalitetu Resnik u Kaštelima (stručni voditelj istraživanja: Ivanka Kamenjarin; konzervatorski nadzor: Andro Krstulović-Opara iz Konzervatorskog odjela u Splitu; konzervatorske radove izvela je građevinska tvrtka Joto iz Imotskoga; radovi financirani sredstvima Ministarstva kulture RH i Grada Kaštela).

Arheološki lokalitet Resnik prostire se dijelom na kopnu, a dijelom pod morem, u zapadnom dijelu Kaštelanskog zaljeva. Nalazi se na mjestu današnjeg turističkog naselja koje je izgrađeno početkom 60-ih, a prošireno 80-ih godina prošlog stoljeća, ali prilikom tih gradnji nije bilo moguće provesti arheološka istraživanja. Zahvaljujući dvojici ronilaca arheolozi su upoznati s postojanjem arheološkog nalazišta pod morem i njegovom devastacijom nastalom prilikom izgradnje i proširivanja turističkog naselja.

Na osnovi sustavnih arheoloških istraživanja, započetih osnivanjem Zavičajnog muzeja Kaštela, lokalitet je 1991. g. upisan u Registar nepokretnih spomenika kulture Republike Hrvatske. U proljeće iste godine zaštitnim istraživanjima otkriveni su arhitektonski ostaci starije, helenističke (2. – 1. st. pr. Kr.), i mlađe, kasnoantičke (4. – 5. st.) faze. Pokretni nalazi (prije svega keramika i numizmatika) bogato su zastupljeni i vremenski prate arhitektonske nalaze. Osobito se ističe fina reljefna helenistička keramika, poznatija pod nazivom „megarske čaše“. Među metalnim nalazima dominiraju čavli i udice, a izdvaja se nalaz brončane kopljaste fibule. Pronađeni novac vremenski prati pokretne nalaze i arhitekturu datirajući sve od 2./1. st. pr. Kr. do 4./5. st.

Istraživanja u zimi 1992. g. otkrila su dvije djelomično

Resnik, tlocrt sonde nakon istraživanja 1991. - 1992. godine
(crtež: M. Popović)

Resnik, Z-3 i 6, te Z-2 nakon demontaže, pogled s istoka (foto: I. Šuta)

uništene zidane grobnice od kojih je jedna položena u smjeru sjever-jug, a druga istok-zapad. Grobnicama nedostaju svod i dio zidova. Tipološki se mogu datirati u kasnu antiku (4. – 5. st.), što potvrđuju i novčići pronađeni u grobnicama.

Tijekom Domovinskog rata turističko naselje primilo je izbjeglice i prognanike te je vremenom sonda devastirana i zatrpana smećem. Zavičajni muzej Kaštela u više je navrata o svom trošku čistio sondu.

U rujnu 2004. godine izvršena je konzervacija arhitektonskih ostataka u sondi. Uz konzervaciju devastiranih zidova vršen je stalni arheološki nadzor nad radovima. Tom prilikom istraženo je oko pola metra s istočne i zapadne strane sonde te prostor gdje je prije bio zid 4 (z4). U profilu zapadnog ruba sonde vidljiva je građevinska struktura slična već prije otkrivenim zidanim grobnicama. Ona ovom prilikom nije istraživana, već je u konzervaciji prekrivena izbušenom PVC-folijom i prekrivena zemljom.

Preko cijele sonde proteže se zid 2 (z2) u pravcu sjever-jug. Sadrži dvije građevinske faze: donju helenističku te gornju kasnoantičku. Taj je zid s vremenom devastiran: veći je dio gornje faze pao, a i donji je dio na svom sjevernom dijelu bio srušen. Njegova je konzervacija bila zahtjevna jer je trebalo na različite načine građevinski sanirati te dvije faze. Helenistička je faza izvorno građena bez veziva, a sačuvana kasnoantička faza predstavlja temeljnu stopu za daljnju gradnju koja je također rađena bez veziv-

Resnik, helenistički vrić (foto: I. Šuta)

nog sredstva. Radi učvršćenja helenističke faze pristupilo se demontaži gornjeg dijela zida, s tim da je prethodno brojevima označeno kamo pojedini sačuvani kamen pripada. Također se koristila od prije postojeća arheološka tehnička i fotodokumentacija. Nakon demontaže pristupilo se sanaciji donjeg dijela zida. Donja je faza očišćena te u svojoj sredini učvršćena žbukom tako da to nije vidljivo s lica. Miješanjem gline, raznih vrsta cementa i gašenog vapna u različitim omjerima dobiveno je vezivno sredstvo koji svojim izgledom i svojstvima nalikuje izvornom vezivu. S tom žbukom završno je učvršćen gornji red kamenja helenističke faze zida z2. Gornja građevinska faza nije sjela točno iznad donje faze, već ima pomak na istok. To se u konzervaciji pokazalo kao problem, pa je nakon konzultacija s konzervatorima odlučeno da se ozida zid od cigle na udaljenosti od zida z2 oko 30 cm na istok te se u prostor između naspe i nabije zemlja. Sve to pokrilo se izbušenom PVC-folijom. Nakon toga pristupilo se vraćanju demontirane gornje faze zida. Iako prvotno građen suhozidno kao kasnoantička temeljna stopa, sada se morao učvrstiti žbukom ali opet nevidljivom s lica zida. Da bi se prekrio novi cigleni zid, napravio se zemljani pokos.

Helenistički zidovi z3, z5 i z6 mnogo su bolje sačuvani od prethodnog zida. I oni su učvršćeni žbukom. Nadozidan im je po jedan red kamenja te su završeni s već prije spomenutom žbukom. Novijim istraživanjima utvrdilo se da je samo južni dio zida z4 zid. Ostatak je suhozidna konstrukcija koja se proteže od juga prema sjeveru.

Zbog potrebe rekonstrukcije i učvršćivanja grobnica, ponovo se pristupilo miješanju vezivnih materijala (gline, opeka, vapno, razne vrste cementa) da bi se dobila žbuka koja svojim izgledom podsjeća na kasnoantičku, a po svojstvima daje potrebnu čvrstoću zidovima. Na kraju radova dno cijele sonde zasuto je tankim slojem sitnijeg šljunka. Po završetku radova ukazala se potreba da se sonda zaštiti (sprečavanje ulaska i gaženja po konzerviranim zidovima) te je podignuta žičana ograda s vratima i natpisom s osnovnim podacima o lokalitetu.

Prema dosadašnjim rezultatima istraživanja teško je odrediti karakter nađene arhitekture. Može se kazati da se radi o ostacima helenističke arhitekture stambeno-skladišne namjene, a za kasnoantičku fazu ne može se odrediti namjena.

Literatura

- Bilich 1994** Ivanka Bilich, Helenistička reljefna keramika u zbirkama Ivce Svilana i Nevena Lete, Kaštelanski zbornik 4, Kaštela, 1994: 145 – 157.
- Brusić 1990** Zdenko Brusić, Resnik kod Kaštel Novog, Arheološki pregled 29, Ljubljana, 1990: 117 - 119.
- Brusić 1999** Zdenko Brusić, Hellenistic and Roman Relief Pottery in Liburnia, BAR, IS 817, Oxford, 1999.
- Kirigin 1989** Branko Kirigin, Resnik – antičko nalazište pod morem i na kopnu u Kaštelanskom zaljevu, Obavijesti HAD, god. XXI, 1, Zagreb, 1989: 24 - 27.

Ivanka Kamenjarin

Summary

The Resnik site in the area of the Kaštela was investigated during two periods, in 1991 and in 1992. During these occasions architecture from two eras was found:

Hellenistic (2/1st c. BC) and the early later antiquity (4th-5th centuries). The moveable finds (mainly ceramic and numismatic finds) keep up with the architecture. In September 2004 conservation work was carried out to the architectural remains in the shovel test pit. At that time about half a metre from the eastern and western side of the probe was explored (at the places where the soil had fallen in) and the space where the wall z4 had previously existed. Because of the poor state of preservation, the walls were taken down and built again, and since they are in two layers, it was necessary to make foundations for the walls from the upper later antiquity layers. In the building two kinds of bonding material were used, and in appearance and characteristics they were designed so as to correspond to the original mortar. Also conserved were two walled tombs of later antiquity, and a protective fence was placed around the test area.

Redni broj: 115

Lokalitet: K. Štafilić - Sv. Lucija (Lucijino)

Naselje: Kaštel Štafilić

Grad/općina: Kaštela

Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: A, NV

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Radovi u okviru projekta Eko-Kaštelanski zaljev obuhvatili su i područje križanja Ulice sv. Lucije i Ulice Franje Tuđmana u Kaštel Štafiliću. Prema povijesnim izvorima ovdje se nalazila crkva sv. Lucije. Najvažniji podatak za

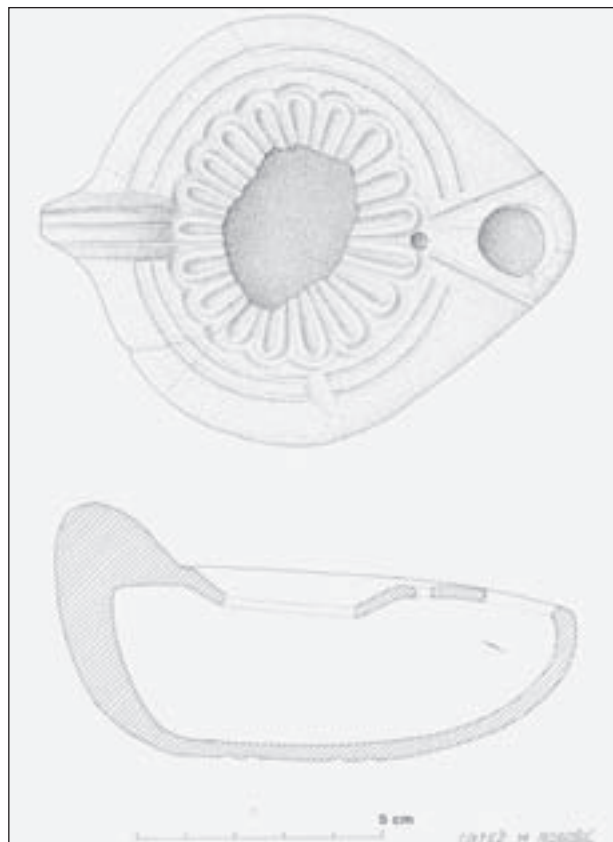
ubiciranje crkve pruža karta trogirskog područja Benedetta Mosera de Filseka iz 1763. g., gdje je precizno ucrtan položaj. Crkva se spominje i u crkvenim vizitacijama iz 18. st. Sagradila ju je obitelj Jurjetinović iz Kaštel Štafilića 1720. g., a srušena je za vrijeme francuske uprave početkom 19. st. (Pera 1997). Nadzor pri građevinskim radovima i arheološka istraživanja vodio je Ivan Šuta, uz povremeno sudjelovanje Andre Krstulovića Opere iz Konzervatorskog odjela Split; radovi su obavljani tijekom travnja i svibnja 2004. g. i financirani su sredstvima investitora.

Osim podataka o postojanju crkve sv. Lucije, novi su podaci o postojanju lokaliteta iz antičkog razdoblja, čiji su ostaci uočeni u neposrednoj blizini, na prostoru oko stare masline i dječjeg vrtića. Ovdje pronađeni ostaci arhitekture (nedaleko od stare masline u zemlji se naziru ostaci zida) i pokretnih nalaza (ulomci posuda i amfora, tesere od kamena i staklene paste plave boje) nedvojbeno ukazuju na postojanje nalazišta iz antičkog razdoblja.

Sve ovo nalagalo je da se prilikom polaganja vodovodnih cijevi posebna pozornost posveti prostoru obuhvaćenom radovima, odnosno južnom dijelu Ulice Franje Tuđmana na potezu od autobusne stanice do križanja ceste prema povijesnoj jezgri Kaštel Štafilića (Ulica sv. Lucije). Treba napomenuti da je otežavajuća okolnost pri radovima vrlo gust promet, koji je uvjetovao poseban režim iskopavanja kako bi se omogućila što veća protočnost prometa. Iskopavanje je također bilo otežano brojnim instalacijama, otprije ukopanim. Na tim su mjestima arheološki nalazi uništeni, tek pokoji ulomak keramike i kameni klesanac sa žbukom, izmiješan s recentnim nasipom, upućivao je na arheološki kontekst. Uza samo križanje, sa zapadne strane u profilu se nalazio dio ožbukanog zida, no nažalost ovdje istraživanje

Kaštel Štafilić, dio objekta iz antičkog razdoblja - sonda 2 (foto: T. Bartulović)

Kaštel Štafilić, lucerna (crtež: M. Rogošić)

nije bilo moguće zbog instalacija i zida privatne parcele s južne strane. U dvije sonde, ukupne istražene površine oko 58 m², otkriveni su arheološki ostaci iz antičkog razdoblja i novog vijeka.

Sonda 1 nalazila se na vrhu Ulice sv. Lucije, dimenzija oko 4x2 m. Otkrivena su dva zida, izgrađena u tehnici suhozida s jednim licem. S istočne, unutarnje strane sačuvan je dio nasipa sitnijeg kamenja. Gornji zid potječe iz druge polovine 18 st., kada se ovdje nalazila crkva sv. Lucije i dio je podzida ili temelj ogradnog zida parcele. Zid se nastavlja na obje strane, otprilike u pravcu sjeveroistok-jugozapad. Najveća sačuvana visina iznosi oko 60 cm. Donji zid položen je približno okomito u odnosu na gornji, također je izrađen u suhozidu, ali dosta nemarnije. Vjerojatno je riječ o podzidu puta, zidanog zbog pada terena prema sjeveru. Ostaci puta i početak zida pronađeni su u južnom dijelu sonde 2. Pripadaju vremenu 3. – 4. st. Ispod njega se javlja zdravica, odnosno tupina. Od pokretnih nalaza pronađeno je nekoliko ulomaka tegula i grube keramike.

Sonda 2 nalazila se nekoliko metara zapadnije, prostor između sondi nije bilo moguće istražiti zbog položenih instalacija. Ukupna istražena površina iznosi oko 50 m². Ovdje su pronađeni ostaci prostorije većih dimenzija koja nije istražena u cijelosti, opet zbog instalacija i montažnog objekta istočno od sonde. Uza zid prostorije, sa zapadne strane, pronađen je početak podzida puta iz sonde 1. Zbog neravnog terena, koji pada prema sjeveru, prije početka gradnje objekta teren je niveliran nasipom krupnijih stijena. Debljina ovog sloja na sjeveru sonde iznosi do 50 cm. Osim stijena, u nasipu je bilo dosta pokretnih arheoloških nalaza, prije svega ulomaka tegula, keramičkih posuda, lucerni, novca, žbuke, kostiju i ostalog. Pokretni materijal iz nasipa može se okvirno datirati u razdoblje 2. – 3. st. Detaljna analiza novca, keramičkog materijala, amfora i žigova na tegulama pružit će precizniju dataciju gradnje objekta. Zdravicu na sjevernom dijelu čini tupina, a na južnom dijelu „masna“ tamnosmeđa zemlja. Oba zida rađena su kvalitetno, s dva lica, između kojih su u mort stavljane manje stijene. Debljina južnog zida iznosi 73 cm, a zapadnog 53 cm. Najveća visina iznosi oko 75 cm. Podnica prostorije loše je sačuvana. Čini se da i nije posebno rađena, sačuvan je naboj žućkaste gline uza zapadni zid, a u južnom dijelu istočnog profila vidljiv je tanak sloj žbuke bijele boje. Nije riječ o žbukanom podu, nego je u razdoblju dok je objekt rabljen sa zida padala žbuka. Osim toga, razinu podnice jasno označava i koncentracija novčića na razini 125 cm od repera. Južno od objekta, na dubini 125 – 135 cm od repera, nalazi se naboj stijena i tegula na zdravici. Riječ je očito o putu, odnosno komunikaciji koja je funkcionirala kada i podnica unutar prostorije. Objekt ne sadrži pokretni materijal kasniji od 5. st., vjerojatno je u tom razdoblju prestao život na cijelom lokalitetu, a gotovo sigurno u ovom objektu. Tek polovinom 18. st. gradi se crkva sv. Lucije, no ona će postojati tek 50-ak godina.

Nakon istraživanja, u dogovoru s konzervatorima i investitorima, sonde su pokrivene geotekstilom i zatrpane zemljom. Nadamo se da će se prilikom planiranog uređenja Ulice sv. Lucije i okolnog prostora nastaviti s istraživanjem ovog nalazišta. Također bi bilo vrijedno istražiti i javnosti prezentirati prostor oko masline (stare oko 1500 godina), te bi se na taj način uz jedinstveni spomenik prirode dobio i arheološki park, što bi bitno pridonijelo kulturno-turističkoj ponudi kaštelanskog područja.

Literatura

Pera 1997 Janko Pera, Povijest Kaštel Štafilića, Kaštela, 1997. (pretisak)

Šuta 2004 Ivan Šuta, Zaštitna arheološka istraživanja lokaliteta u Kaštel Lukšiću i Kaštel Štafiliću, Obavijesti HAD, br. 3., Zagreb, 2004.

Ivan Šuta

Summary

Protective investigations at Kaštel Štafilić led to the discovery of an archaeological site with remains from the ancient and modern periods. At issue are the remains of the Church of St Lucy (second half of the 18th century) and parts of a structure of the ancient period (3rd – 4th centuries). The research took in an area of about 58 square metres in two test squares, and as well as immovable finds, a large amount of immovable archaeological material was found – ceramics, glass, metal and bone. The ancient part explored belonged to a large complex, traces of which have also been found some 80 metres to the south, alongside an olive tree about 1500 years old.

Redni broj: 116

Lokalitet: K. Sućurac - Trstenik

Naselje: Kaštel Sućurac

Grad/općina: Kaštela

Pravni status: Z-732

Razdoblje: A

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Istraživanje podmorskog arheološkog nalazišta u plitkom moru na položaju Trstenik u Kaštel Sućurcu započelo je 2002. g. na poticaj podvodno-istraživačkog kluba „Mornar“

Kaštel Sućurac - Trstenik, pogled iz zraka na nalazište (foto: T. Bartulović)

iz Splita, kada je ronilac Neno Rokov u mulju primijetio skupinu amfora i dio velikoga keramičkog dolija. Zaštitni zahvat njegovoga vađenja obavljen je u listopadu 2002. godine (voditeljica istraživanja: mr. sc. Irena Radić Rossi; voditelj projekta: Hrvatski pomorski muzej, Split).

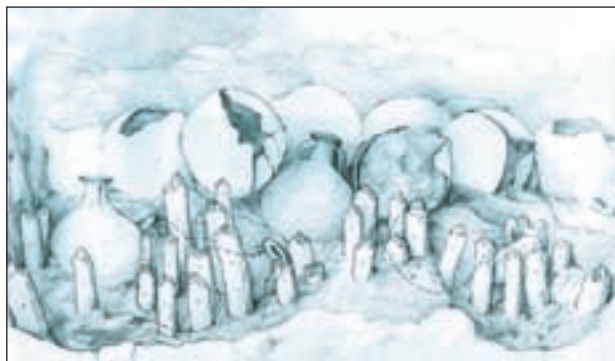
Keramički dolij, visine oko 160 cm i kapaciteta oko 1000 l prekriven je nizovima naknadno probijenih četvrtastih otvora, što ga za sada čini jedinstvenim cjelovitim nalazom u Sredozemlju. Ulomci sličnih prošupljenih dolija otkriveni su i u viškoj luci te luci Pakoštane pokraj Zadra. Pažljivim pregledom okolnog terena uočena je još jedna skupina amfora i drvena konstrukcija nepoznate namjene, sastavljena od dasaka i pilona, koja se u dužini od 50-ak metara proteže paralelno s obalom, a čije se granice rasprostiranja odlično uočavaju na snimci iz zraka, učinjenoj na inicijativu kustosa Muzeja grada Kaštela, Ivana Šute. U površinskom sloju nalazišta nalaze se veliki ulomci još najmanje dvaju keramičkih dolija sličnih dimenzija kao i cjeloviti primjerak. Zaštitno istraživanje nastavljeno je 2003. g. (Babin 2003), kada je istražena manja skupina amfora u blizini obale, sjeverno od spomenute drvene konstrukcije. Sudeći prema situaciji u sondi, amfore su bile ogradae kamenim suhozidom i vjerojatno su služile za skladištenje namirnica. Pod jednom od amfora pronađen je tada i izvrsno očuvani sloj vinove loze, datiran analizom radioaktivnim ugljikom u 2. st. pr. Kr., čiji su uzorci predani na analizu DNA na Agronomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Podmorski iskop u području veće skupine amfora pokazao je da je riječ o konstrukciji širine oko 2,5 m, izgrađenoj od amfora složenih u nekoliko slojeva i omeđenih s obje strane nepravilnim nizom drvenih pilona.

Godine 2004. nastavljeno je istraživanje na području spomenute konstrukcije (voditeljica istraživanja: mr. sc. Irena Radić Rossi; voditelj projekta: Muzej grada Kaštela, radovi financirani sredstvima Ministarstva kulture RH, Grada Kaštela i donatorskim sredstvima Marine Kaštela). Istražena je površina od 3x4 m. Sa zapadne strane iskop je dosegao dubinu od 1 m, ali ga je potrebno nastaviti kako bi se otvorio profil konstrukcije u punoj visini. Na do sada istraženom području pronađeno je 30 amfora i 56 drvenih pilona, raspoređenih duž istočne i zapadne strane skupine amfora.

Pažljivim pregledom šireg područja nalazišta otkrivene su još tri manje skupine oštećenih globularnih amfora, koje su u očekivanju nastavka istraživanja površinski dokumentirane i geodetski snimljene. Sve do sada pronađene cjelovite ili dijelom oštećene amfore pripadaju hispanskim globularnim amforama tipa Dressel 20, proizvođenima i korištenima u razdoblju 1. - 3. st. Na nalazištu u Kaštel Sućurcu one su naknadno iskorištene za izgradnju konstrukcije za sada nepoznate namjene, a njihova sekundarna uporaba dokazana je i na području nalazišta u uvali Špinut u Splitu (Cambi 1989). U površinskom sloju nalazišta i iskopu uz cjeloviti dolij pronađeno je i nekoliko ulomaka galskih amfora ravnoga dna, rabljenih tijekom istoga vremenskog razdoblja.

Drveni piloni koji se nalaze uz amfore različitih su promjera (9 - 15 cm), a među njima se mjestimično nalazi i kamenje kojim je konstrukcija bila dodatno učvršćena. Analizom radioaktivnim ugljikom jedan je od pilona datiran u 2. st.

U iskopu u području amfora i pilona, kao i u području s kojeg je izvađen cjeloviti dolij pojavljuje se velika količina krupnijeg kamenja, vjerojatno ostataka razorene suhozidne konstrukcije, kojoj danas nije moguće utvrditi prvobitni oblik.

Kaštel Sućurac - Trstenik, bočni pogled na konstrukciju izgrađenu od amfore i drvenih pilona (crtež: N. Lete)

Na osnovi dosadašnjih rezultata podmorskih arheoloških istraživanja, nekoliko slučajnih nalaza na kopnu i položaja nalazišta u neposrednoj blizini antičke Salone, moguće je pretpostaviti da je riječ o ostacima gospodarskog kompleksa, za sada još neodređene namjene.

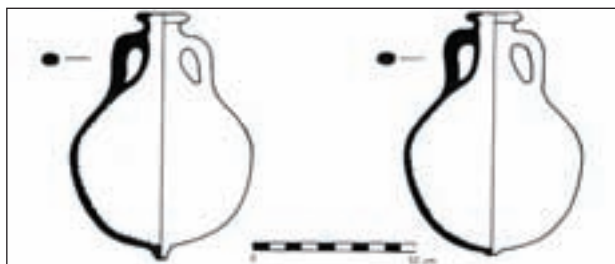
Kako za prošupljene dolije, osim viških i pakoštanskog nalaza, ne poznajemo odgovarajuće analogije, njihova se sadašnja interpretacija zasniva tek na etno-arheološkim usporedbama s keramičarskim proizvodima južne Italije (Cuomo di Caprio 1982), gdje su prošupljene posude služile za čuvanje žive ribe. Moguće je stoga da su i doliji pronađeni na Trsteniku imali tu ili neku sličnu funkciju, što nas navodi na razmišljanje o mogućoj namjeni pretpostavljenoga gospodarskoga kompleksa za proizvodnju i preradu proizvoda morskoga gospodarstva.

Do nastavka istraživanja nalazi na morskom dnu zaštićeni su geotekstilom, zasipani i većim dijelom prekriveni zaštitnim željeznim mrežama.

Literatura

- Babin 2003** M. Babin, Nastavak hidroarheoloških istraživanja na položaju Trstenik / Lučica u Kaštel Sućurcu, Obavijesti HAD, XXXV/3, Zagreb, 2003: 80 – 86.
- Cambi 1989** N. Cambi, Anfore romane in Dalmazia, Anfore romane e storia economica: un decennio di ricerche, Collection de l'école française de Rome, 1989: 311 – 337.
- Cuomo di Caprio 1982** N. Cuomo di Caprio, Ceramica rustica tradizionale in Puglia, Galatina (Lecce), 1982.
- Radić Rossi 2003** I. Radić Rossi, Potonuli tragovi rimskoga gospodarskog kompleksa u Kaštel Sućurcu, Kaštelanski zbornik, 7, Kaštela, 2003: 153 – 178.
- Radić Rossi 2005** I. Radić Rossi, Nastavak podmorskog istraživanja na položaju Trstenik u Kaštel Sućurcu, Obavijesti HAD, XXXVII/1, Zagreb, 2005: 109 – 113.

mr. sc. Irena Radić Rossi

Kaštel Sućurac - Trstenik, amfore tipa Dressel 20 (crtež: I. Radić Rossi)

Summary

In shallow sea at the site known as Trstenik at the eastern end of Kaštel Sućurac, in 2002 the remains of a Roman farm complex of the 2nd and 3rd century were officially recorded. In the same year, the site yielded a complete ceramic dolium, the body of which was covered with rows of subsequently executed rectangular perforations. During the three campaigns of protective investigation to date (2002-2004), a rectangular, wooden construction of planks and pylons has been discovered, the traces of which could be traced for a length of some fifty metres, and several groups of Hispanic amphorae of the Dressel 20 type, subsequently used for the storage of provisions and the construction of a several layer construction of amphorae and pylons, for a purpose as yet unknown. It is anticipated that the continuation of the investigation will take several more years.

Redni broj: 117

Lokalitet: Luka Vis

Naselje: Vis

Grad/općina: Vis (otok Vis)

Pravni status: Z-65

Razdoblje: A

Vrsta radova: povodno istraživanje

Zbog planirane dogradnje pristana benzinske postaje u Visu u proljeće 2004. g. obavljeno je probno podmorsko istraživanje te je tijekom istraživanja pregledano i šire područje prema poluotoku Prirovu (voditelj istraživanja:

Krunoslav Zubčić; voditelj projekta: Hrvatski restauratorski zavod; radovi financirani sredstvima Grada Visa).

Vis - benzinska postaja

U gradu Visu planirana je dogradnja pristana benzinske postaje nedaleko od trajektne luke. Zbog neposredne blizine kamenih blokova koji čine sastavni dio antičke obale i važnih arheoloških nalaza na kopnu, prije građevinskih radova obavljeno je probno podmorsko arheološko istraživanje u svrhu utvrđivanja postojanja kulturnog sloja. Benzinska postaja i pripadajući joj mol izgrađeni su na ranijim konstrukcijama, što je vidljivo u profilima zidova. Osim okvirne datacije u 19. st., bez detaljnije analize nije moguće utvrditi starost spomenutih konstrukcija. Prvim pregledom dna ispred benzinske postaje uočen je kameni nasip na kojem su izgrađeni postaja i mol. Nasip strmo pada do dubine od oko 4,5 m, sastoji se od krupnoga kamena nepravilnog oblika, a nakon njega nastavlja se blago nagnuto pješčano dno. U površinskom sloju uočen je suvremeni otpad i ulomci keramike koji pripadaju razdoblju od antike do novog vijeka. Položaj budućeg mola, dužine 15 i širine 3 m, odredio je položaj arheoloških sonde, označenih slovima od A do E. Sonde A i B otvorene su na jugozapadnom i jugoistočnom uglu tlocrta budućeg mola, a manje sonde C, D i E na prostoru između dviju prethodnih. Nakon uklanjanja većega kamena s površine u sondama se pojavio sloj oblutaka pomiješanih s pjeskovitim muljem, debljine 15 - 20 cm. Sljedeći, nešto tanji sloj sadržao je manje kamenje nepravilnog oblika te manje količine pijeska. Od 30-40 do 110 cm nalazio se sloj koji se sastojao od mulja s ostacima morske trave i sitnih školjaka, bez ulomaka keramike ili bilo kakvih tragova ljudskog djelovanja. Stoga je iskop na ovoj

Vis, pogled na zapadni dio luke s označenim mjestima istraživanja i dokumentiranja nalaza: 1 – pristan benzinske postaje, 2 – ostaci rimske arhitekture južno od Prirova, 3 – ostaci prošupljenih dolija pred hotelom „Issa“ i u uvali Stonca (foto: K. Zubčić)

dubini prekinut. Nedostatak nalaza uzrokovan je vjerojatno radovima na produbljivanju luke, koji su navodno provedeni više puta tijekom posljednjih nekoliko stoljeća.

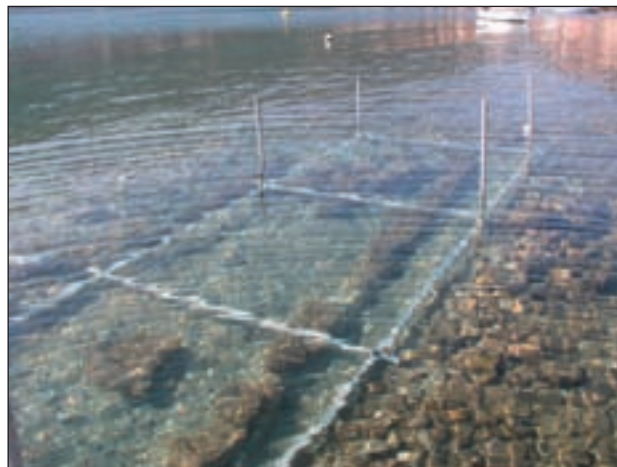
Vis - Limunjak

Tijekom istraživanja pregledano je i šire područje prema poluotoku Prirovu. Na tom prostoru potrebno je sanirati oštećenu cestu i šetnicu prema Prirovu te postaviti pontonske molove za vezivanje brodova. Riječ je o području koje je izrazito bogato ostacima antičke stambene i lučke arhitekture te ulomcima keramičkog posuđa i građevinskog materijala iz grčkoga i rimskog razdoblja. Ostaci antičkih zidova mjestimično su teško uočljivi, ali se uz manje prekide nalaze duž čitave obale prema Prirovu i oko njega. Na području označenom brojem 2, južno od poluotoka, uočeni su ostaci građevine koji do sada nisu bili poznati, a sastoje se od dijela zida, nekoliko obrađenih kamenih blokova, ulomka stupa i profiliranog arhitrava. Čišćenje mamut-sisaljkom pokazalo je da je u pitanju samo jedan red kamenja, a da se u sloju nalaze veće količine grublje i finije, uglavnom rimske keramike i opeke. Ostaci arhitekture geodetski su snimljeni i zaštićeni geotekstilom na morskom dnu.

Vis - uvala Stonca

Godine 1985. ekipa tadašnjeg Republičkog zavoda za zaštitu spomenika kulture (danas Odjel za podvodnu arheologiju Hrvatskog restauratorskog zavoda), na osnovi prijave nalaza ronioca Nene Milosavljevića iz Visa, organizirala je vađenje djelomično očuvanog prošupljenog keramičkog dolija iz rimskog razdoblja, nedaleko od Macela pred hotelom „Issa“ (Jurišić 1997). Tijekom podmorskog pregleda terena u sklopu zaštitnog istraživanja 2004. g., s istočne strane Prirova na udaljenosti od 20-ak metara od obale, pronađen je ulomak trbuha i ulomak oboda jednog sličnog keramičkog dolija, što ukazuje na to da se najmanje jedan prošupljeni dolij nalazio i na ovom području. Na morskom dnu za sada nije uočeno odgovarajuće mjesto s kojeg potječu pronađeni ulomci. Prema podacima arheologa S. Gluščevića i Z. Brusića, koji su 1994. g. proveli probno istraživanje u viškoj luci, nedaleko od Macela uočeni su ostaci još dvaju prošupljenih dolija. Pregledom terena na spomenutom mjestu uočen je velik ulomak prošupljene stijenke dolija koji proviruje iz pijeska. Vjerojatno je riječ o čitavom donjem dijelu očuvanom na originalnom mjestu uporabe. Između opisanog nalaza i obale, desetak metara u pravcu sjeverozapada, uočeni su ostaci stare obale. Na ovom se prostoru uz obalu nalaze i ostaci dviju rimskih cisterni. Prema podatku arheologa Borisa Čarga, uza zapadnu obalu uvale Stonca, na udaljenosti od desetak metara od obale, pronađen je i snimljen dobro očuvani donji dio još jednoga prošupljenog dolija. U unutrašnjosti posude nalazi se i jedan ulomak oboda dolija koji nam, uz nalaze nedaleko od Prirova, potvrđuje da je riječ o nekoć cjelovitim posudama naknadno oštećenima u gornjem dijelu.

Na čitavom priobalnom području duž šetnice prema Prirovu, oko poluotoka, pa sve do dna uvale Stonca, nalaze se ostaci obale i različitih građevina iz rimskoga vremena, a iz stručne literature poznato nam je da su prije nasipanja plaže uz Prirovo u plitkom moru bili vidljivi ostaci najmanje šest keramičkih dolija (Abramić 1949). Jedan cjeloviti nalaz

Vis, pogled na sondu s ostacima rimske arhitekture (foto: I. Radić Rossi)

i više ulomaka pronađeno je tijekom proteklih nekoliko godina na podmorskom arheološkom nalazištu u Kaštel Sućurcu (Radić Rossi 2003), a jedan je veliki ulomak pronađen 2004. g. na nalazištu u luci Pakošćane pokraj Zadra (voditelj istraživanja dr. sc. Zdenko Brusić). Prava namjena ovih dolija još nije sa sigurnošću utvrđena, ali je vjerojatno da su i oni imali neku gospodarsku funkciju.

Literatura

- Abramić 1949** M. Abramić, Arheološka istraživanja grčke kolonije Isa na otoku Visu, Ljetopis JAZU, 55, Zagreb, 1949.
- Čargo 1999** B. Čargo, Arheološka djelatnost na otoku Visu i njegovu arhipelagu od 1992. do 2003. g., VAHD, 95, Split, 2002: 399 – 470.
- Jurišić 1997** M. Jurišić, Antički ribnjak u uvali Verige na Brijunima, Prilog poznavanju antičkih ribnjaka i srodnih objekata na Jadranu, Izdanja HAD, sv. 18, Zagreb, 1997: 163 – 168.
- Radić Rossi 2003** I. Radić Rossi, Potonuli tragovi rimskoga gospodarskog kompleksa u Kaštel Sućurcu, Kaštelanski zbornik, 7, Kaštela, 2003: 153 – 178.

Krunoslav Zubčić

Vis, uvala Stonca, donji dio prošupljenog dolija in situ (foto: I. Radić Rossi)

Summary

Because of the planned addition of a landing to the petrol station in Vis, in the spring of 2004 preliminary underwater investigation was carried out. At the site of the future landing five test pits of small dimensions were dug, in which the existence of only the recent cultural layer was determined. The reason for such a situation was probably to be found in the works on the deepening of the port carried out several times during the last few centuries.

During the investigation the wider area towards the Pirovo peninsula was carried out. South of Pirovo the remains were found of a building that had previously been unrecorded, consisting of part of a wall, several dressed stone blocks, a fragment of a pillar and a moulded architrave.

In front of the Issa Hotel and in Stonca Bay remains of at least two perforated dolia that were built into the ancient coastal jetty were found, dolia that can be connected with submarine finds in Kaštel Sućurac and in Pakoštane by Zadar.

Redni broj: 118

Lokalitet: Omiš – Brzet

Naselje: Omiš

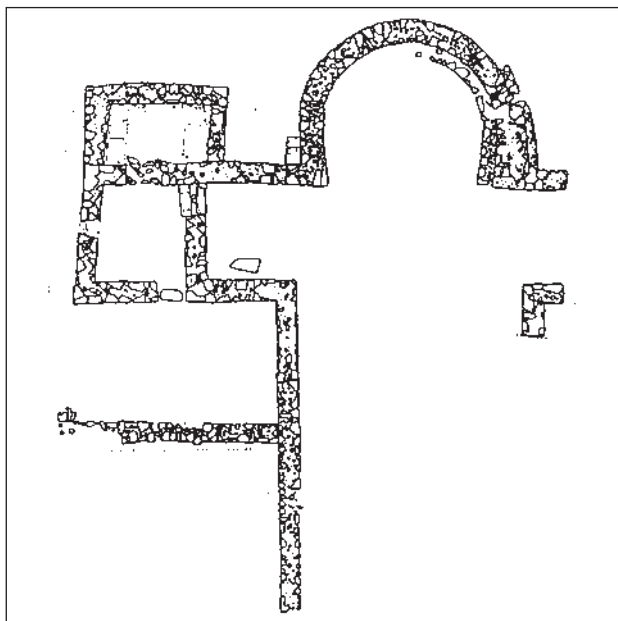
Grad/općina: Omiš

Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: A

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Sredinom mjeseca travnja 2004. g., prigodom proširenja igrališta ispred paviljona A hotela „Brzet“ u Omišu naišlo se na dio poklopca sarkofaga izrađenog od bituminoznog vapnenca i na zidove nepoznate građevine. Konzervatorski odjel Split zaustavio je radove oko proširenja igrališta kako bi se mogli istražiti ostaci nepoznate građevine (stručni voditelj istraživanja: Hrvoje Gjurašin iz Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu). Zahvaljujući vlasniku hotela (tvrtka „Dalma“ iz Omiša) dobiveno je nekoliko radnika

Omiš – Brzet, tlocrt ranokršćanske crkve (crtež: A. Sučić, L. Roki)

te je u dvadesetak radnih dana istražen jedan manji dio građevine.

Prema sadašnjim spoznajama radi se o jednobrodnoj starokršćanskoj crkvi „složenog“ tlocrta, dugoj oko 20 m, koja je tlocrtno slična starokršćanskoj crkvi u Lovrečini na otoku Braču. Prostrana je apsida s unutarnje strane imala subseliju koja je u sjevernom dijelu prekinuta naknadno podignutim grobom. Na sjeverni transept nastavljaju se dvije manje prostorije. U prvoj prostoriji sačuvan je dio prozora. Veća odvojena prostorija nalazi se uza sjeverni zid broda, ali tek buduća istraživanja potvrdit će radi li se o krstionici. U sjevernom dijelu zidovi crkve sačuvani su do visine od 160 cm. Zidovi crkve na južnoj strani znatno su slabije sačuvani.

Uz ulomak spomenutog poklopca sarkofaga otkrilo se nekoliko većih komada prozorske tranzene, ulomci ruba okrugloga mramornog stola, dio postolja oltara na kome je sačuvana jedna kvadratna rupa za stup, kapitel sa sraslim stupom ukrašen stiliziranim listovima akantusa, vjerojatno od oltarne pregrade, dvostruki stup sa sraslim kapitelom prozorske bifore, dosta keramike te velik broj ulomaka krovne opeke, za sada bez pečata radionice. Od staklenih proizvoda, zanimljivi su ostaci lampe u obliku lijevka. Pronađen je veći broj ulomaka fresaka u raznim bojama s biljnim motivima.

Lokalitet Brzet u Omišu nosi ime po istoimenom potoku, na kojem su nekada bile mlinice. Dvadesetih godina 20. st. to je zemljište od crkve kupio Nikola Palaveršić i tu podigao obiteljsku kuću i veliki voćnjak. Godine 1962. sagrađeno je apartmansko hotelsko naselje. Izvođač radova tada nije prijavio otkrivene nalaze tako da je lokalitet ostao nepoznat.

Jedini podatak u literaturi, vjerojatno o ovoj crkvi, donosi S. Kovačić 1992. godine. On navodi jedan dokument iz 1527. g. u kome se govori o crkvi sv. Eufemije uz obalu, od koje se jedva raspoznaju temelji. Najvjerojatnije je crkva iz tog dokumenta naša crkva.

Hrvoje Gjurašin

Summary

In the spring of 2004, during construction works in Omiš, in the Brzet quarter, the remains of an Early Christian church were discovered. According to information today, this is a church with just a nave and auxiliary rooms to the north. It is about 2 m long, and the part of the revealed walls has been preserved up to a height of 160 cm. The spacious apse has a subselium, and close by part of the dais of the altar has been discovered. This is probably the Church of St Euphemia, which was mentioned in writing in 1527.

Redni broj: 119

Lokalitet: Opačac

Naselje: Proložac

Grad/općina: Imotski

Pravni status: P-1249

Razdoblje: A, SV

Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Tijekom mjeseca lipnja 2004. g. nastavljena su sustavna arheološka istraživanja na Opačcu pokraj Imotskog, na položaju sjeverno od ruševina crkvice posvećene Velikoj

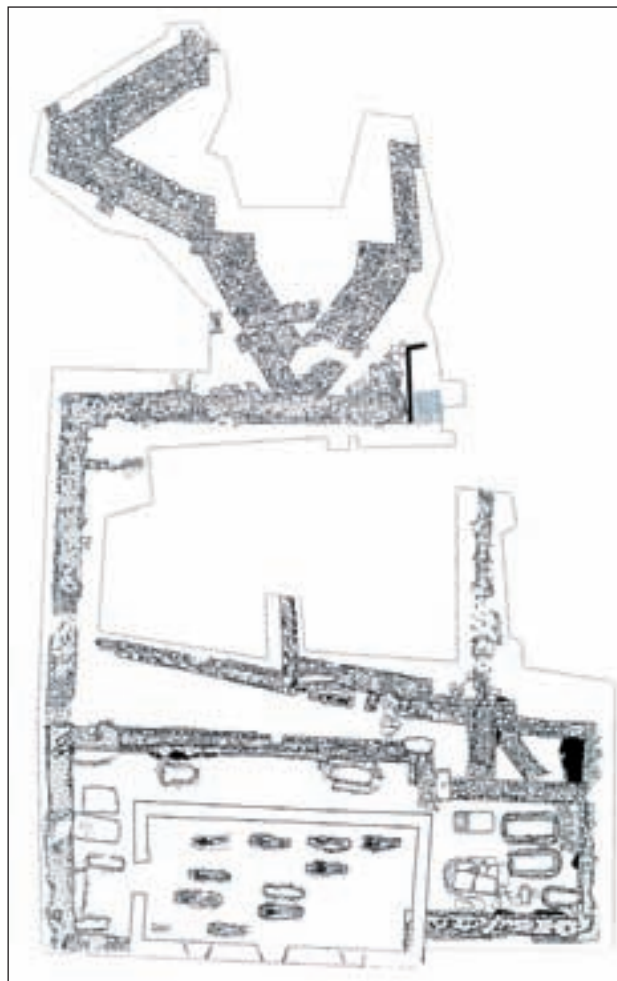
Gospi. Radilo se 20 radnih dana (stručni voditelj: Snježana Tonković iz Zavičajnog muzeja u Imotskom, koji je ujedno i nositelj programa; projekt su financirali Ministarstvo kulture RH, Splitsko-dalmatinska županija i Općina Proložac). Sveukupnim dosadašnjim istraživanjima obuhvaćeno je područje od oko 450 četvornih metara.

Lokalitet je smješten u neposrednoj blizini korita rijeke Vrljike, i njenog izvora Opačac, po kojem je dobio naziv i cijeli prostor u neposrednoj blizini. U središtu lokaliteta nalaze se zavjetna kapela posvećena Velikoj Gospi, još od 1719. g., dvije godine nakon izгона Turaka iz ovih krajeva. Tijekom vremena urušio se krov, što je uzrokovalo i jače odrone i dilataciju zidova. Unatoč tomu ovo mjesto posjećuju brojni hodočasnici, što je ukorijenjeno u povijesnoj i vjerskoj tradiciji stanovništva.

Istraživanjima je utvrđeno kako spomenuta crkva počiva jednim svojim dijelom na nekoj starijoj arhitekturi. Širenjem iskopa prema sjeveru, a ujedno i spuštanjem u dublji sloj od razine Gospine crkve, otprilike na 0,80 – 1 m, otkriveni su ostaci sakralnog objekta, koji po svim pokazateljima upućuje na razdoblje gotike, odnosno 14. st. Tlocrt građevine je u potpunosti sačuvan, a najbolji zidovi u apsidi čak do 1,20 m visine, dok su sjeverni i zapadni zidovi sačuvani samo u temeljnoj stopi. Crkva je jednobrodna, ima karakterističnu duboku pačetvorinastu apsidu, smještenu na istok, te jednu pomoćnu prostoriju koja flankira apsidu sa sjevera. Istraživanjem prostora sa zapada, oko ulaza u crkvu, otkriven je masivan zid koji se pruža u nastavku pročelnog zida u pravcu sjevera. Na udaljenosti od 15 m, zid se lomi pod pravim kutom i skreće k istoku. Po strukturi gradnje, ovaj zid je vrlo sličan zidovima crkve, pa ih možemo smatrati istovremenima. Vjerojatno su pripadali samostanskom kompleksu koji se nastavljao na crkvu. Kako prostor unutar otkrivenih zidova još nije detaljno istražen, tako na potvrdu naše pretpostavke o postojanju samostana moramo pričekati do okončanja radova.

Istražni radovi otpočeli su širenjem iskopa dalje prema sjeveru, odnosno prema koritu rijeke, i to otvaranjem sonde širine otprilike 8 m. Kako se odmah naišlo na nove zidove, bilo je nužno sondu širiti radi potrebne preglednosti. Odmah, već pri djelomice otkrivenim zidovima, uočilo se kako se ovdje radi o jednoj masivnoj građevini centralnog tipa, po svemu sudeći fortifikacijske namjene. Na to je ukazivala širina zidova do 2 m. Radilo se o dvostrukom zidu, svaki po metar širine. Međusobno su sljubljeni s jedva uočljivim spojem, što upućuje na to da su rađeni u dvije faze, možda istovremeno ili u vrlo kratkom vremenskom razmaku. Prema količini zatečenog materijala unutar građevine, može se ustvrditi kako je imala znatnu visinu, najmanje kat ili dva s krovom, te je dominirala ovim prostorom. Strukturu zidova čine manji kameni blokovi, tek malo priklesani i utopljeni u mort. Za vanjsku stranu zida koristila se zaglađena strana kamena, dok se sredina zida ispunjavala manjim i nepravilnim oblicima kamena, uz upotrebu veće količine morta.

U kampanji 2004. g. istražen je samo dio cjeline koja se odnosi na zgradu, međutim, neupitna je zanimljivost njezina tlocrta, uočena na samom početku. Građevina ima zvjezdoliki tlocrt. Do sada su otkrivena dva kraka, od kojih se jedan pruža u pravcu juga, a drugi na zapad. Sve indicije govore o postojanju i trećeg kraka, koji treba očekivati na sjeveru. S istočne je strane ulaz u utvrdu, koji se sastoji od zida smjera JZ–SI. Negdje po sredini njegove dužine naziru se portalna ojačanja, a potpornije u vidu kontrafora imaju

Opačac, tlocrt crkve iz 14. st. i djelomično istražene utvrde (crtež: L. Roki)

i svi vanjski zidovi zvjezdolikih krakova. Visina otkrivenih zidova zadržava otprilike ujednačenu razinu od 80 do 100 cm. S unutarnje strane zidovi su bili zaglađeni debljim premazom žbuke, koja se mjestimice dobro očuvala. Prema količini zatečenog građevinskog materijala unutar same građevine, može se zaključiti kako je zgrada namjerno porušena, vjerojatno kada više nije bila u funkciji, a zidovi su sačuvani do potrebne visine kako bi tu građu držali na okupu.

Opačac, pogled na dvostruki zid utvrde (foto: S. Tonković)

Cijeli iskop pratili su nalazi sitnog materijala, uglavnom keramike i to antičkog podrijetla. Brojni su nalazi crijepa i to oble (kanalice) i pločaste pokrovne cigle, žuto-crvene boje, sve bez signature. Najzanimljiviji su nalazi tubusa - šuplje opeke dužine oko 28 – 30 cm, debljine stijenka 2 cm, s kružnim otvorom na bočnim stranama. Nesumnjivo je kako se ovdje radi o antičkom materijalu, koji je bio u sustavu grijanja nekog objekta. Spomenuti materijal našao se unutar same građevine i to pretežno u njezinu zapadnom kraku, deponiran na hrpu. Nije posve jasno kako je taj materijal tu dospio.

Od metalnih predmeta posebno je važan nalaz jednoga željeznog kompasa ili šestara, koji se rabio u građevinarstvu. Radi se o antičkom predmetu, jednostavna oblika, koji čine dva kraka dužine 28 cm, spojena u vrhu jednom zakovicom za zatezanje. Od ostalog materijala možemo još spomenuti nalaze krotina prozorskog stakla, i to na vanjskoj strani južnog kraka građevine.

Otkriveni zidovi prekriveni su zaštitnom folijom, radi preventivne zaštite u zimskom periodu, s obzirom na to da je konzervacija predviđena nakon završetka istraživanja cijelog objekta.

Literatura

Jurišić 1972 K. Jurišić, Katolička crkva na biokovsko-nere-tvanskom području, Zagreb, 1972: 109 id.

Pezo 1998 B. Pezo, Župa sv. Mihovila u Proložcu, Proložac, 1998: 110 id.

Tonković 2002 S. Tonković, Opačac – gotička crkva u Proložcu kraj Imotskog, Obavijesti HAD, Zagreb, 2002: 9.

Tonković 2003 S. Tonković, Olovna bula pape Inocenta VI, Makarsko primorje, Makarska, 2003: 87 – 92.

Ujević 1957 A. Ujević, Imotska krajina, Split, 1957.

Snježana Tonković

Summary

During June 2004 the systematic archaeological investigations in the site of Opačac in Proložac by Imotski were continued. The works went on in the area to the north of the previously discovered remnants of a Gothic church of the 14th century. In the new sample that covered an area of about 150 square metres, the remains of walls were discovered. This is a central type of building with a defensive purpose, with walls 2 m thick. The building has a star-shaped ground plan, which is very unusual for this area. Two arms have been discovered, one stretching to the south and the other westward. Everything suggests that there must have been another arm located towards the north. On the eastern side was the entrance into the fortification. All the walls on the external side have reinforcements in the shape of buttresses.

The whole excavation was accompanied by finds of small material, on the hole of ancient ceramics, among which particularly interesting are finds of hollow brick (tubus) which were in the heating system and conveyed warm air. As for metal objects, there was an interesting find of a pair of compasses made of iron, which were used in construction work, of ancient origin. Here we can also mentioned fragments of window glass, on the whole found at the foot of the southern arm of the building.

Redni broj: 120

Lokalitet: regija Poljica

Naselje: Donji Dolac

Grad/općina: Omiš

Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: P, A, SV, NV

Vrsta radova: rekognosciranje

Tijekom 2004. g. Muzej hrvatskih arheoloških spomenika započeo je sustavni rad na arheološkoj topografiji Poljica, ruralnoj regiji koja zauzima prostor između Splita i Omiša, u okviru tri mikrocjeline: u Poljičkom primorju, gdje se sustavno istražuje lokalitet Sustipan u mjestu Sumpetru, zatim u Srednjim i u Gornjim Poljicima (stručni voditelj projekta i istraživanja je mr. sc. Vedrana Delonga; u rekognosciranju su sudjelovali muzejski restaurator i dokumentarist Miran Palčok te arheologinje Silva Grković i Anita Lovrić).

U okvirima srednjeg Jadrana, Poljica po mnogočemu predstavljaju zanimljivu i specifičnu povijesnu regiju. U arheološkom pogledu taj je kraj praktički nepoznat, s malim brojem registriranih i istraženih lokaliteta, pa se potreba za sustavnim obilaskom terena u Poljicima, u sve tri zemljopisne mikrocjeline, pokazala temeljnom pretpostavkom svakom budućem arheološkom djelovanju u toj regiji.

Prva arheološka akcija, koja je bila uvod topografiju prostora, provedena je u više navrata tijekom ožujka i travnja 2004. g. u Gornjim Poljicima, zamosorskom kraju koji je u arheološkim registrima svojevrstna „bijela zona“. Tijekom rekognosciranja primijenjena je metodologija koja se obično rabi kod planskih obilazaka terena: provjera podataka prikupljenih iz literature, prikupljanje informacija i materijalnih ostataka osobnim obilaskom pojedinih položaja, kazivanje mještana o slučajnim nalazima, registriranje karakterističnih toponima koji ukazuju na moguće arheološke položaje i sl. Akcije obilaska usmjerile su se na uže područje sela Dôca Donjeg kao župnog središta, gdje je zabilježen veći broj arheoloških nalazišta iz različitih vremenskih perioda, poput prapovijesnih naselja ili gradina, koje većinom nastaju tijekom kasnog brončanog i starijeg željeznog doba, dok mnoge kontinuiraju i tijekom rimske antike. Registrirana su i naselja iz srednjega i novoga vijeka, a nekoliko je lokaliteta višeslojno.

Rekognosciranjem su zahvaćeni zaseoci: Bilići, Stazići, Banići, Jakulji i Braovići gdje su dokumentirana stara naselja koja potječu iz 16. st. s pripadajućim kulama (Bilića, Stazića, Banića) i crkvicama (Sv. Roko, Sv. Jure, Svi Sveti). Posebna pozornost usmjerena je obilasku okoliša župske crkve posvećene sv. Martinu (Škobalj 1970). Regi-

Regija Poljica, područje rekognosciranja s označenim lokalitetima

strirani su kasnosrednjovjekovni grobovi oko same crkve iz razdoblja prije 15. st., a na prostranoj ledini Liske, sjeverno od iste crkve, lokalitet sa srednjovjekovnim grobljem. Ubicirani su gradinsko prapovijesno i antičko utvrđenje na lokalitetu Grad te položaj naselja i antičke nekropole na položajima Podgrađe i Petrade, kao i crkva sv. Magdalene, koja je funkcionirala u okviru kasnoantičkog i srednjovjekovnog položaja na Gradu. Na temelju uočenih pojedinosti na terenu, poglavito prostornog odnosa antičkog lokaliteta na Gradu i Petradama, s obližnjim Tilurijem na rijeci Cetini, koji je od prapovijesti do novoga vijeka važan strateški i komunikacijski punkt u tom dijelu obalnog zaleđa, područje današnjeg Dôca Donjeg, sa zemljišnim površinama (prata) i drugim gospodarskim te prirodnim resursima (kamen, drvo i izvori pitke vode), moguće je dovesti u stanovitu životnu povezanost s rimskim logorom i kasnoantičkim naseljem u Tiluriju.

Među novoubiciranim arheološko-povijesnim lokalitetima na području Dôca Donjega osobito je važan položaj starog srednjovjekovnog sela Milošići u Mirinama, koje je starije od 1480. g., kada se spominje u povijesnom dokumentu pisanom bosančicom (Mišerda 2003). Od sela su se sačuvali ostaci urušenih suhozidnih objekata za stanovanje i gospodarsku namjenu, ostaci kamene turnjačnice i prirodne vodoopskrbe (lokva). Na temelju stečenih spoznaja može se već sada sugerirati provođenje probnih iskopavanja unutar vidljivih temelja kuća i gospodarskih objekata na lokalitetu, a potom predložiti i njihova konzervacija te prezentacija lokaliteta kao autentičnog srednjovjekovnog poljičkog sela.

Druga planirana zona obuhvaćena rekognosciranjem jest područje naselja Tugare, u Srednjim Poljicima. U tom dijelu poljičkog kraja, koji se tijekom prošlosti pokazao iznimno privlačnim i pogodnim za ljudsko obitavanje, Tugare se izvajaju kao povijesna aglomeracija i osebujna prirodna cjelina na potezu između Splita i Omiša. Arheološka akcija u Tugarama, s pripadajućim zaseocima na brdskim obroncima i u polju, rezultirala je ubikacijom novih položaja te novim nalazima arheološke građe. U selu Naklicama, na istočnom rubu tugarskog polja, gdje je svojedobno istraženo starohrvatsko groblje formirano u jednoj starijoj grobnoj gomili iz željeznog doba (Delonga, 1991), rekognosciranje gradine Komorjak ponad Prika na ušću Cetine pratili su brojni nalazi ulomaka keramičkog posuđa iz kasnog brončanog i željeznog doba. Na sjevernoj padini Primorske kose pregledan je stari tugarski zaselak Truše, kao i lokalitet s crkvom i grobljem sv. Jure u Semeljini, koji datiraju iz kasnog srednjeg vijeka. Od iznimne arheološke i povijesne vrijednosti jest ubikacija starog sela Tugare, registriranog na sjevernoj padini Primorske kose iznad tugarske župske crkve rođenja Blažene Djevice Marije. Može se identificirati s istoimenim selom koje se spominje u darovnici kneza Trpimira iz 852. godine. Temelji urušenih suhozidnih nastambi i prateći površinski nalazi ulomaka keramičkog posuđa dokazi su slojevitosti naselja na tom mjestu od prapovijesti do srednjeg vijeka. Dug naseobinski kontinuitet na položaju starog tugarskog sela potvrđuju i nedavna otkrića dvaju ukopišta na prostoru sjeverno od župske crkve. Jedno je iz ranoga željeznog doba pronađeno u grobnoj gomili 2004. g. (izvješće u ovom broju časopisa), a pripadalo je prapovijesnim stanovnicima tugarskog naselja. Drugo je starohrvatsko groblje na redove iz 10. stoljeća čiji su ostaci istraženi 1997. g. (Petrinec 2000) i 2004. g. (izvješće u ovom broju časopisa).

Regija Poljica, lokalitet Milošići (foto: V. Delonga)

Literatura

Delonga 1991 Vedrana Delonga, Arheološka istraživanja ranosrednjovjekovnog groblja na lokalitetu "Grebčine" u Naklicama, Mosorska vila 1, Omiš, 1991: 136–140.

Mišerda 2003 Marko Mišerda, Spomenici Gornjih Poljica, Priko, 2003.

Petrinec 2000 Maja Petrinec, Groblje na Gornjem vrtlu u Tugarima, Starohrvatska prosvjeta III, sv. 27, Split, 2000: 233–242.

Škobalj 1970 Ante Škobalj, Obredne gomile, Sveti Križ na Čiovu, 1970.

Vinski 1967 Zdenko Vinski, Kasnoantički starosjedioci u salonitanskoj regiji prema arheološkoj ostavštini predslavenskog supstrata, VAHD, 69, Split, 1967.

mr. sc. Vedrana Delonga

Regija Poljica, ostatak turnjačnice (foto: V. Delonga)

Summary

During 2004 systematic research work was undertaken on the archaeological topography of Pojica, a rural region that occupies the area between Split and Omiš. Three micro-units were covered: in Poljičke primorje, where the site of Sustipan in the village of Sumpetar was investigated; then in Srednja and Gornja [Middle and Upper] Poljica. The survey campaigns were directed at a narrow area of the Dolac Donji, centre of the parish, where a large number of archaeological finds from various periods of time were found, such as the prehistoric settlements or hill forts, which on the whole were created in the later Bronze and later Iron ages, while many continue into Roman antiquity. Also registered are settlements from the Middle Ages and the modern period, and several of the sites have multiple layers. The preliminary survey covered the hamlets of: Bilići, Stazići, Banići, Jakulji and Braovići, where there is documentary evidence of old settlements deriving from the 16th century with their appertaining towers (Bilići, Stazići and Banići towers) and with little churches (of St Rochus, St George and All Saints). Among the newly located archaeological and historical areas in the area of Dolac Donji the site of the old Middle Ages village of Milošići in Mirine is of particular significance. The second zone planned to be covered by preliminary survey work is the area of the settlement of Tugare in Srednji Poljice. In the village of Naklice a number of finds of ceramic vessels from the later Bronze and Iron ages were found. The location of the old village of Tugare is of outstanding archaeological and historical value; this is now registered on the northern slope of Primorska kosa [spur] over the parish church. It can be identified with the village of the same name mentioned in a deed of gift of Prince Trpimir of 852. The foundations of the ruined dry stone wall dwellings and the accompanying surface layer finds of potsherds are indications of the complexity of the settlement in this position, which subsisted from prehistory to the Middle Ages.

Redni broj: 121

Lokalitet: Salamandrija

Naselje: -

Grad/općina: Komiža (otok Palagruža)

Pravni status: R-1413 (otočna cjelina)

Razdoblje: P, A, SV, NV

Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Sustavna arheološka iskopavanja na Palagruži provedena su tijekom rujna 2004. g. (stručni voditelj: dr. sc. Branko Kirigin iz Arheološkog muzeja u Splitu; suradnici: dr. sc. Stašo Forenbaher, Nikša Vujnović, Martina Della Riva, Ante Mardešić, Lara Černički i Pero Demarija). Istraživalo se na prostoru Salamandrije, središnjem platou Vele Palagruže. Iskopavanja su nastavak radova iz 2002. (Kirigin 2003) i 2003. g. (Kirigin, Katunarić i Skelac, u tisku). Te dvije kampanje financiralo je Ministarstvo kulture RH kao nastavak zaštitnih istraživanja iz 1996. g., kada su otkriveni ostaci crkve sv. Mihovila (Kirigin i Katunarić 2002). Istraživanja u 2004. g. financiralo je Ministarstvo znanosti RH iz sredstava projekta (0258004) koji vodi B. Kirigin. Iskopavanja su dio projekta „Arheološki park Palagruža“, a u 2004. g.

istražena su 24 m² površine.

Istraživalo se na dva mjesta: na samom platou, gdje se nalaze ostaci „kasnoantičke utvrde“ i crkve sv. Mihovila, te na južnoj padini Salamandrije, gdje je otkrivena većina pokretnih nalaza iz prapovijesnog, grčkog i rimskog doba.

a) Ostaci „kasnoantičke utvrde“

Iskopavanja na ostacima „kasnoantičke utvrde“, koji se nalaze istočno od pločnika za kišnicu, a i ispod njega, izvedena su u kvadrantima koji su dijelom vezani uz ostatke crkve sv. Mihovila. Naime, prilikom utvrđivanja položaja crkve u kvadrantu C-10 1996. g. otkriven je temelj građevine koji je po načinu gradnje drukčiji od zidova crkve (Kirigin, Katunarić 2002). Prilikom kampanja 2002. i 2003. g. istraživano je područje zapadno od □ C-10, kako bi se utvrdilo stanje u □ A i B-9 i 10 te u □ B-12 – 16 i A-12 – 15. Na južnoj strani u □ A i B-9 i 10 otkriveni su ostaci ugla građevine kojoj jedan zid ide u pravcu sjever-jug, a drugi u pravcu istok-zapad. S istočne strane ugla nalazi se zid, otkriven 1996. g., koji je u novoj situaciji na terenu djelovao zakrivljeno, dok se u pravcu sjevera u □ B-12 – 16 i A-12 – 15 zid „utvrde“ pruža u dužini od oko 16 m, s time da ima dva pregradna uža zida sa zapadne strane (Kirigin 2003; Kirigin, Katunarić, Skelac, u tisku). Iskopavanjima 2004. g. istražen je □ D-10, koji je istočno od □ C-10, s ciljem da se utvrdi pruža li se zid dalje prema istoku ili pak skreće prema sjeveru (iskopavanja su rađena po stratigrafskoj metodi opisanoj u knjizi P. Barkera, Tehnike arheoloških iskopavanja, Split, 2000.). Iskopavanja su pokazala posve ispremišane slojeve te da se uza zapadni rub sonde, a prema sjeveru, nalaze veći kameni blokovi u žbuci koji čine nastavak zida iz □ C-10. Ovo stanje potvrdilo je zakrivljenost zida iz □ C-10. Gledajući tlocrt nove situacije na terenu, izgleda kao da se radi o nekom apsidalnom dijelu „utvrde“ čiji je promjer oko 3 m. Za jasniju situaciju valjalo bi iskopati □ D-11 i vidjeti spaja li se apside s dijelom zakrivljenog zida iz □ D-12. Među malobrojnim nalazima posebno je vrijedan mali ulomak renesansne slikane keramike datiran u 16./17. st., što je prvi materijalni dokaz iz toga razdoblja s Palagruže.

Salamandrija, tlocrt ostataka predvorja i crkve sv. Mihovila (tamnije boje) te „kasnoantičke utvrde“ (svjetlije boje) (crtež: S. Forenbaher i S. Mihelić, doradio B. Pender)

Na ovom dijelu otvorena su još 3 kvadranta, □ C-13 i 14 te D-13 (vidi tlocrt), koji se nalaze istočno od zida „utvrde“ i na zapadnom zidu crkve sv. Mihovila, odnosno na mjestu gdje je bio ulaz u crkvu. U □ C-13 nastavilo se s istraživanjima iz 1996. g. Od pokretnih nalaza pronađeni su ulomci kupa i keramike te komadi stakla. Kvadrant nije iskopan do kraja, ali se u njemu nazire dublja jama koja je prethodila gradnji crkve. U □ C-14 istražena je jama 1053, koja nije otkopana prethodnih godina, a nalazi se u SZ kutu □ C-14 i neznatno u □ C-15. Nalaza nije bilo. Sjeverni ogradni zid crkve prešao je preko jame sa sjeverne strane. Također se započelo s istraživanjima u □ D-13. Otkopana je površina (sj 1022) s puno rasute žbuke. I u ovom kvadrantu naziru se ostaci jame, koja se možda spaja s onom iz □ C-13. Daljna istraživanja ove jame namjeravaju se nastaviti iduće godine.

b) Južna padina Salamandrije

Arheološkim istraživanjima 1996., 2002. i 2003. g. na tom prostoru pronađena je velika količina pokretnog arheološkog materijala. Kvadranti V i Z-7 sasvim su istraženi (Kirigin, Katunarić 2002.). Godine 2003. iskopani su do živca □ Z-6 i 7, dok je u □ U-6 i 7 iskopano samo prvih 30 cm, a južna polovina □ V-7 nije istražena do živca (Kirigin, Katunarić i Skelac, u tisku).

Arheološkim istraživanjima 2004. g. istražena je do živca južna polovina □ V-7, odnosno preostali dio sloja 4050 u kojem je pronađeno ukupno 218 ulomaka keramike težine 634 g (prapovijesni, grčki i rimski ulomci). Iskopavanja su se vršila i u □ A i B-8 koji se nalaze južno od jugoistočnog ugla „kasnoantičke utvrde“ otkrivene u □ A i B-9 (Kirigin 2002). U sjevernom dijelu □ A-8, ispod površinskog sloja 8000, nalazila se ispunjena sonda (8130) kopane 1994. g., koja je bila zaštićena velikim kamenjem te se protezala na sjevernoj strani izvan □ A-8. Ispod površine 8000 uočena je razlika između zemlje u južnom dijelu kvadranta, sloj 8110, i ostalog dijela kvadranta, sloj 8120. Naime, tamo je zemlja rahla, bez kamenja te izgleda kao nasip. U tom sloju pronađena je jedna recentna željezna šipka. Ispod tog sloja nalazio se sloj 8140 s crnom rahlom zemljom i kamenjem, te ispod nje živac. Međutim, u južnom dijelu sonde uočena je nešto drukčija zemlja, sloj 8150, koji bi po sličnosti zemlje i pronađenom arheološkom pokretnom materijalu odgovarao stratigrafskoj jedinici 4050 iz prethodnih iskopavanja. Ovaj sloj u □ A-8 leži na živcu i prati pad terena (debljina varira od 4 do 40 cm).

U □ B-8 ispod površine 8000 nalazio se sloj 8100 rastresite zemlje koji strmo pada u južnom i jugoistočnom dijelu sonde, odnosno zemlja je skliznula niz padinu. Ispod njega je sloj 8200 koji također strmo pada prema jugu i jugoistoku, gdje je bio znatno deblji. U njemu ima malo nalaza (nekoliko vrlo sitnih ulomaka keramike i jedan komad bakrenog novca). Međutim, u sloju ispod njega (sj 8210) ima dosta žbuke, sitnog ivera od kupa i oksidirano željeza, dakle pretežno građevinskog otpada koji je s vrha nalazišta deponiran niz padinu. U sloju 8140 sivkastosmeđa zemlja rastresita je u zapadnom dijelu kvadranta, dok je u istočnom dijelu zbijena te prema dnu postaje tamnija (odgovara sloju 8150 iz □ A-8, odnosno 4050 iz □ V-7). Ovaj sloj ležao je na rastrošenom živcu.

U □ A i B-8 nisu otkriveni tragovi arhitekture. Činjenica kako je zemlja iz gornjih slojeva prebačena preko nižih slojeva, posebno u južnom dijelu □ A-8 te u južnom i jugozapadnom dijelu □ B-8 upućuje na to da se zemlja bacala niz

Salamandrija, pogled na sonde na južnoj padini, u pozadini je Mola Palagruža (foto: B. Kirigin)

padinu prilikom gradnje „kasnoantičke utvrde“ sjevernije od spomenutih kvadranta. Pronađeni arheološki pokretni materijal, koji je ispremiješan u slojevima, potvrđuje ovu pretpostavku.

Pokretni nalazi

Najveći broj arheološki pokretnog materijala čine keramički ulomci. U kampanji 2004. g. otkriveno je ukupno 6800 ulomaka, težine oko 20 kg, od kojih 6711 keramičkih ulomaka potječe iz □ A-8 i B-8. Prapovijesni su nalazi slični ranijim nalazima (ranocetinska keramika i kremene alatke), ali su manje brojni negoli u drugim iskopanim kvadrantima. Najveći broj nalaza potječe iz grčkog razdoblja, oko 2000 dosta sitnih ulomaka pretežno fine grčke keramike. Većina ulomaka pripada crno premazanoj grčkoj keramici, dok slikanoj keramici crno i crveno figuralnog stila pripada mali broj ulomaka. Među njima posebno se ističe ulomak ruba *kylixa*(?) s prikazom muškarca s kacigom pronađen u □ V-7, sloj 4050. Među slikanim ulomcima ima i nekoliko ulomaka s vrlo lijepim prikazima. Nešto je manje ulomaka

Salamandrija, ulomci crvenofiguralnih posuda otkriveni u sloju 4050 (foto: T. Katunarić)

Gnathia stila i reljefnih dekoriranih posuda rađenih u kalupu. Otkriveno je 29 ulomaka s grčkim grafitima, a većina je iz □ A-8 i B-8. Među njima zanimljiva su dva ulomka, koji se nažalost ne spajaju, atičke crvenofiguralne čaše s očima s kraja 6. st. pr. Kr. na kojima se čita Diomedovo ime pisano jonskim pismom. Znatno manje ima nalaza iz ranog rimskog razdoblja. Tijekom iskopavanja nađena su i 24 komada novca, koji su dani na čišćenje i konzervaciju. Među nedavno očišćenih 15 kovanica, koji su otkriveni 2003. g., zanimljiv je brončani novac Farosa (Perzefona/koza, 4. st. pr. Kr.). Nađene su i tri game s prikazima Fortune, muškarca nagnutog nad amforom i konja s uzdignutom glavom, te predmeti za igru: kockice, žetoni i pijuni, te nešto metalnog nakita koji treba očistiti.

Prema svemu sudeći, nalazi s iskopavanja 2004. g. potvrđuju ranije pretpostavke o postojanju Diomedova svetišta - kraj 6. st. pr. Kr. – 1. st. (Kirigin, Čače 1998), kao i ostatke „kasnoantičke utvrde“, što će se najvjerojatnije posve potvrditi u idućim kampanjama.

Na kraju iskopavanja iskopane su sonde dobrim dijelom zatrpane, a pokretni materijal pohranje je u Arheološkom muzeju u Splitu.

Literatura

BAR 2005 „The Archaeological Heritage of the Island of Vis and its Archipelago and the Island of Šolta“, BAR, International Series, Oxford 2005, u pripremi, kao treća knjiga u seriji Projekta Jadranski otoci, (regstarski broj nalazišta na Salamandriji u knjizi: VS 1228.00).

Kirigin 2003 B. Kirigin, Palagruža godine 2002. Preliminarni izvještaj s arheoloških iskopavanja, OA, 27, Zagreb, 2003: 367 - 378.

Kirigin, Čače 1998 B. Kirigin, S. Čače, Archaeological Evidence for the Cult of Diomedes in the Adriatic, *Hesperia* 9, Roma, 1998: 63 - 110.

Kirigin, Katunarić 2002 B. Kirigin, T. Katunarić, Palagruža – crkva sv. Mihovila, izvještaj sa zaštitnih iskopavanja 1996., VAHD, 94, Split, 2002: 297 - 324.

Kirigin, Katunarić, Skelac (u tisku) B. Kirigin, T. Katunarić, G. Skelac, Palagruža godine 2003., Preliminarni izvještaj s arheoloških iskopavanja, OA, Zagreb.

Branko Kirigin
Tea Katunarić
Maja Miše

Summary

Archaeological investigation was carried out on the island of Palagruža during September 2004, in the area of Salamandrija on Velo Palagruža, at two sites: one the central plateau where the remains of a later antiquity “fort” and the church of St Michael lay, and on the southern slope of Salamandrija, where most of the moveable finds from prehistoric, Greek and Roman periods were found. In the area of the “later antiquity fort” □ D-10 was excavated, in which the continuation of the wall from □ C-10 excavated in 1996 was found. The ground plan of the new situation suggests that this is the apsidal part of the “fort”, with a diameter of about 3 m. Among the few sites in this quadrant there is a valuable fragment of Renaissance painted ceramic, dated to the 16th or 17th century, which is the first material evidence from the Palagruža Middle Ages. In

this area three more squares were opened up: □ C-13, 14 and D-13, which lie east of the wall of the “fort” and in the western part of St Michael’s. The investigations in C-13 and 14 were a continuation of the research of the earlier years, and before the end of the archaeological campaign in 2004, □ D-13 was opened up, where the remains of a pit were found. Further investigation in this area is planned for 2005. In the area of the southern slope of Salamandrija, squares A- and B-8 were investigated, and a total of 6800 fragments of prehistoric, Greek and Roman ceramics were found. As well as these ceramic fragments a number of other finds were discovered: coins, gems, dice, parts of a sacrificial altar. The quantity and quality of the movable archaeological finds tend to confirm the earlier hypothesis that there was a Shrine of Diomedes on Palagruža.

Redni broj: 122

Lokalitet: Salona – Oratorij A

Naselje: Solin

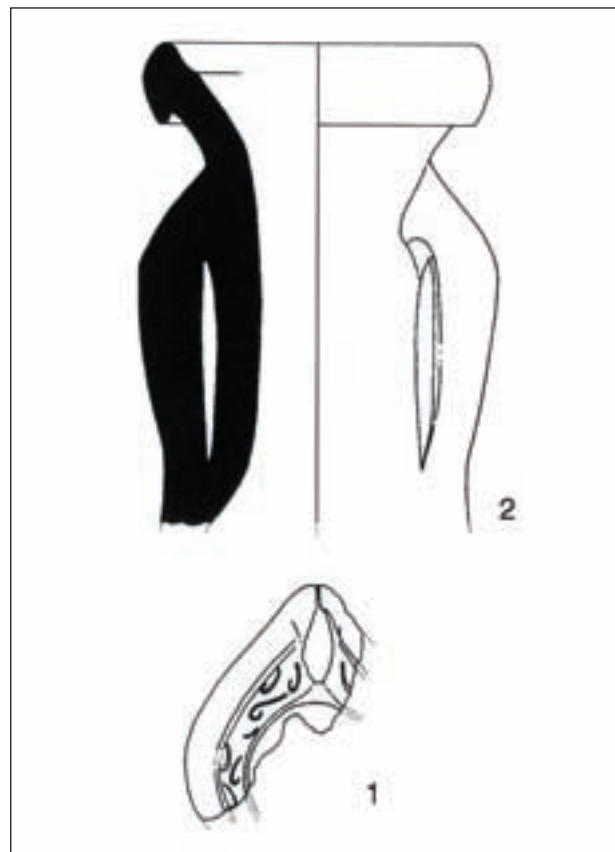
Grad/općina: Solin

Pravni status: R-651

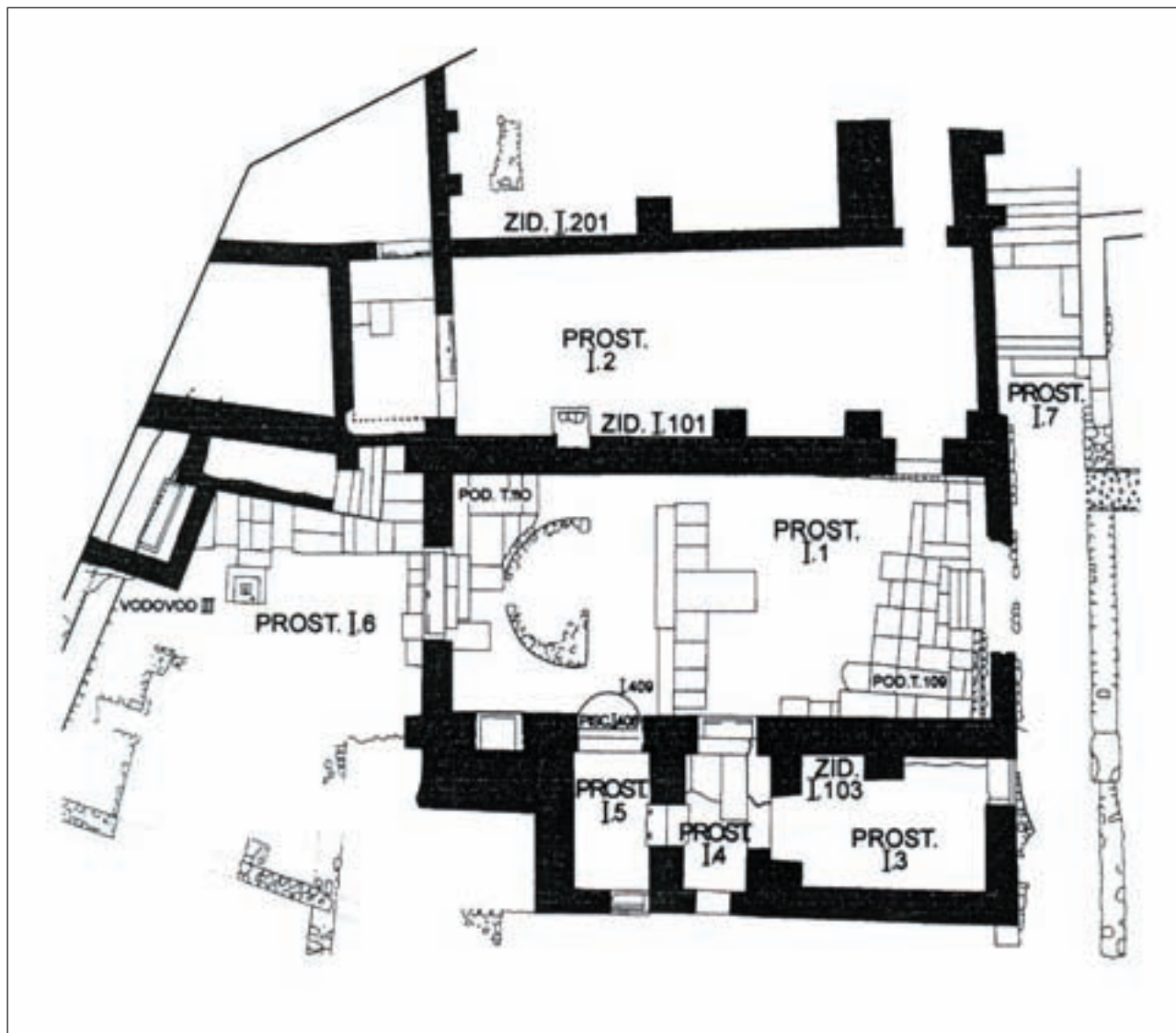
Razdoblje: A

Vrste radova: revizijsko iskopavanje

Istraživanja u Oratoriju A provedena su tijekom rujna 2004. g. (stručni voditelj istraživanja: Jagoda Mardešić; voditelj projekta: Arheološki muzej u Splitu; radove je financiralo Ministarstvo kulture RH). Ovo je treća godina radova u Oratoriju, odnosno treća godina provođenja hr-

Salona - Oratorij A, nalazi iz sonde B (sloj 10016): 1 - kasnoantička amfora, 2 - sjevernoafrička svjetiljka (crtež: Z. Podrug)

Salona - Oratorij A, tlocrt (crtež: B. Penđer i M. Čorić)

vatsko-francuskog projekta s ciljem istraživanja promjena koje je u urbanizmu Salone izazvao prelaz na novu religiju – kršćanstvo.

Episkopalni centar s dvojnim bazilikama, krstionicom i oratorijima nastao je u sjeverozapadnom uglu zapadnog proširenja grada, iznad, koliko je do sada poznato, termalnog kompleksa i privatnih zgrada, ali i dijela sjeverne i istočne nekropole. Ranija su istraživanja vođena u 19. st i 1950-ih. Lokalitet nije u potpunosti istražen, a posljednja istraživanja nisu objavljena. Najbolje je istražen starokršćanski sloj, ali ni on u potpunosti (Gerber 1917). To je prostor na koji je najviše utjecala nova religija, kada su se u 4. st. počele podizati nove građevine ili preuređivati već postojeće za potrebe liturgije.

Posebno je važan Oratorij A – zgrada koju su raniji istraživači definirali kao najstariju zgradu u kojoj se održavala liturgija prije 313. godine. Nastala je adaptacijom stambene kuće ili termi. Nalazi se u sjeverozapadnom uglu episkopalnog centra neposredno uz gradske zidine (sa sjeverne i zapadne strane) i akvedukt koji prolazi uza zidine koje se nalaze zapadno od Oratorija A. Oratorij, zajedno sa zapadnim dvorištem i sjevernom prostorijom, obuhvaća površinu od 265 m².

Glavna osnova za tvrdnju o starokršćanskoj prenamjeni zgrade jest polukružna klupa u zapadnom dijelu središnje i najveće prostorije građevine. U dvorištu između Oratorija A i akvedukta nalazi se baza fontane koja je, prema mišljenju ranijih istraživača služila za ritualno pranje ruku.

Oratorij A nikada nije bio u potpunosti istražen niti su rezultati u cijelosti objavljeni. Stručnjaci koji su se bavili počecima kršćanstva u Saloni isticali su i nužnost daljnjih istraživanja (Marasović 1998; Cambi 1991; Gabričević 1987).

Tijekom rujna 2004. g. započela su istraživanja oko polukružne klupe i to ispod popločenja. U sondi B, sjeverno od klupe, površine 2,5x1,5 m, otkriven je zid I.134 u pravcu sjevera. Zid se pruža u dužini od 2,20 m i ide ispod sjevernog zida oratorija, a na jugu ispod polukružne klupe. Za sada je otkriven u visini od dva reda kamenja neujednačene veličine i vezanih žbukom. Gornji red nalazi se odmah ispod ploča koje su tvorile popločenje oko polukružne klupe. Jednako tako, polukružna klupa podignuta je na ostacima ovoga zida. U sloju 10006, oko 25 cm ispod razine popločenja, pronađen je ulomak kasnoantičke amfore – *spatheion* (od 4. do 6. st.). U istom sloju nađen je vrh željeznog koplja. U sondi C koja se nalazi sa zapadne

strane klupe pronađeni su ulomci keramike, od kojih se najmlađi nalazi mogu datirati u 4. - 6. st.

U sjevernoj prostoriji (I. 2) nastavljena su istraživanja u sondi uz zid s kontraforima (površina sonde iznosi 9,5x2 m). Završen je iskop sloja 20020, nastavljen je iskop sloja 20019, a započet je iskop sloja 20021. Ovaj posljednji jest sloj ispunje između kontrafora, a sastoji se od uglavnom grube keramike (tegule, crijep te ulomci amfora), kamena manje veličine i malo zemlje žute boje. Sva tri sloja nastala su nasipavanjem prostorije I. 2. Većina je nalaza kasnoantička.

U zapadnom dvorištu (dvorište u kojem se nalazi fontana) započela su istraživanja u dvije sonde. Sonda 3 (3,5x3,7 m) postavljena je uz vanjski jugozapadni ugao Oratorija. Otkriven je nastavak kanala koji je odvodio vodu iz fontane prema jugu. U taj su se kanal ulijevale vode iz još dva kanala. Onaj s istočne strane (I. 909) jest isti kanal koji je u istraživanjima 2002. i 2003. g. otkriven u prostoriji I.1 (Mardešić, Chevalier 2004). On je raniji od Oratorija čiji je jugozapadni ugao podignut iznad kanala. Zbog takvog načina gradnje, tj. gradnje ugla zgrade iznad kanala, popucao je južni zid Oratorija A te mu je s južne strane dodana masivna kamena konstrukcija koja je ispunila prostor između dva kontrafora. Kanal koji se spaja sa zapadne strane (I. 909) dolazi iz pravca vodovoda i vjerojatno se spaja s kanalom otkrivenim u sondi 4. Taj kanal, kao i kanal koji dolazi iz pravca fontane (I. 908), presijeca zid u pravcu sjever-jug (I. 903). Zid je ožbukano sa zapadne strane. Dva sva tri kanala popločana su tegulama. Pokretni materijal pronađen u ovoj sondi sastoji se uglavnom od ulomaka grube keramike.

Sonda 4 postavljena je na zapadnom kraju dvorišta i to nasuproć sondi 3. Obuhvaća istočni rub akvedukta. Pronađen je kanal koji ide od vodeničkog kola (paralelno s akveduktom) da bi skrenuo prema istoku, i vjerojatno se radi o kanalu I. 909, koji je otkriven u sondi 3. Za sada to nije moguće s potpunom sigurnošću utvrditi jer se tijekom iskopa pokazalo da je ovaj dio dvorišta bio prekopavan (pronađen je recentni materijal). Najvjerojatnije je tada uništen nastavak kanala prema istoku. Južno od mjesta gdje kanal skreće pod pravim kutom prema istoku, otkriven je mali prostor trapezoidnog tlorisa. Zapadni zid prostora istočni je zid kanala akvedukta. Prostor je bio ožbukano žbukom bijele boje. Nisu pronađeni tragovi vode ili bilo kakva indicija da je namjena tog prostora bila u vezi s vodom i akveduktom. Unutar ovog prostora nađeni su ispremiješani ulomci keramike koji se mogu datirati od 2. do kraja 6. st. Na temelju do sada istraženog, čini se da su ostaci arhitekture otkriveni u zapadnom dvorištu raniji od postavljanja fontane i polukružne klupe. Arheološka istraživanja ni u jednoj od gore opisanih sondi nisu završena, tj. s iskopom se nije stiglo do zdravice.

Nakon završetka radova na lokalitetu je primijenjena zimska zaštita pokrivanjem nalaza građevinskim zaštitnim pokrivačem. Nastavak radova planira se u 2005. godini.

Literatura

Cambi 1991 Nenad Cambi, *Antička Salona* (zbornik radova), N. Cambi ur., Uvod i Pogovor, Split, 1991: 7 – 36, 443 – 507.

Gabričević 1987 Branimir Gabričević, *Najstariji kršćanski oratorij u Saloni*, Studije i članci o religijama i kultovima antičkog svijeta, Split, 1987: 259 – 277.

Gerber 1917 *Forschungen in Salona I*, Wien, 1917.

Marasović 1998 Tomislav Marasović, *Il complesso episcopale salonitano nel VI-VII secolo*, Acta XIII Congressus internationalis archaeologicae christianae, Split - Rim, 1998: 1001 – 1014.

Mardešić, Chevalier 2004 Jagoda Mardešić, Pascale Chevalier, Preliminarni izvještaj o hrvatsko-francuskom radovima u Saloni (2003) Episkopalni centar – Oratorij A, VAHD, Split, 2004: 745 – 776.

Jagoda Mardešić

Summary

Revision investigations in Oratory A are part of a project the aim of which is to investigate the changes that were brought about in the urban structure of Salona as a result of the transition to the new religion of Christianity. This is the third year of the investigation of Oratory A (area 265 square meters). The work was started in 4 test digs, two of which are in the central room (the room with the semicircular bench), and the remaining two are in the western courtyard. Remains of architecture found in test pit 3 are earlier than the semicircular bench and fountain in the western courtyard. Moveable materials in the test pit below the paving at the semicircular bench (test pit B) can be dated to the 4th to 6th centuries. Later dating of finds from the undisturbed layers calls into question the previous interpretation of the semicircular bench as a bench for the clergy in the oldest oratory of Salona.

Redni broj: 123

Lokalitet: Solin - krunidbena bazilika kralja Zvonimira (Šuplja crkva)

Naselje: Solin

Grad/općina: Solin

Pravni status: R-634

Razdoblje: A, SV

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje, konzervacija i restauracija

Sukladno planiranim radovima na krunidbenoj bazilici kralja Zvonimira (Šuplja crkva) u Solinu, od kolovoza do početka listopada 2004. g. izvršeni su arheološko-istraživački i konzervatorsko-restauratorski radovi (stručni voditelj: Mate Zekan, prof. u suradnji s Hrvojem Gjurašinom, prof.).

1. Središnja apsida krunidbene bazilike

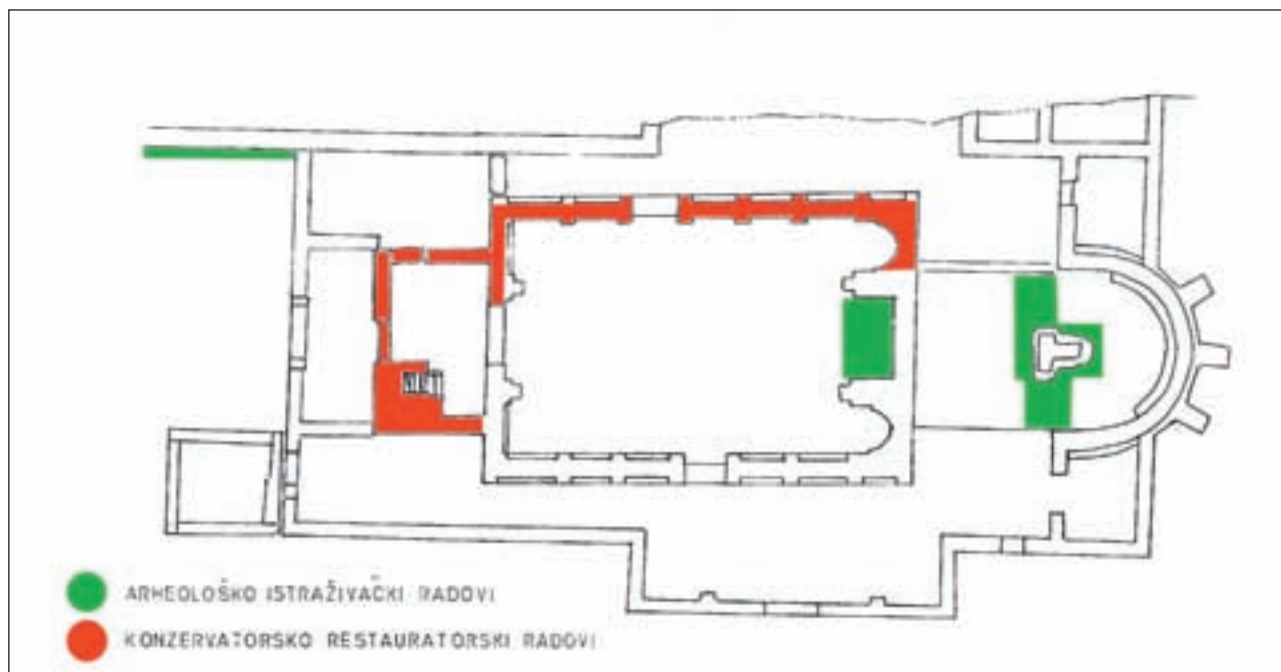
Nakon što su istraživanja svetišta ranoromaničke crkve pokazala da se ispod njega mjestimice nalaze očuvani dijelovi pločnika i estriha podnice starokršćanske crkve te da se u temeljima zidova ranoromaničke crkve nalazi veći broj ugrađenih spolija (sarkofazi, poklopci sarkofaga, kolone, ornamentirani komadi) 2004. g. pristupilo se istraživanju unutar središnje crkvene apside. Na potrebu njenog istraživanja upućivalo je i to što su u otkrivenom zidanom podstroju, na kojem su se utemeljivali piloni ranoromaničke crkve, koji su odvajali središnji brod od bočnih brodova, nađeni kao spoliji ugrađeni dijelovi profiliranih i ornamentiranih arhitrava, kolona, trabeacija, pilastara i kapiteli starije građevine. Među usutim materijalom, ispod poda ranoromaničke crkve nalazili su se i ulomci sa starohr-

vatskom pleternom ornamentikom te manji komadi mozaika. Stoga je bilo važno nastaviti istraživanje jedinoga preostalog neistraženog dijela prezbitarija srednjovjekovne crkve, koji omeđuju zidovi rekonstruirane središnje apside. Nakon izmještanja monolitnih podnih blokova, za koje se pretpostavlja da su činili ležište ciborija, pristupilo se iskopavanju tanjeg sloja zemlje u kojem je zamišljen veći broj rasutih kockica mozaika. Pažljivim odstranjivanjem zemljanog sloja u jugoistočnom kutu apside otkriven je najprije dio estriha, a zatim i nekompaktno složene kocke mozaičke cjeline. Vezivni sloj između estriha i kocaka u cijelosti je nestao pa je mozaik potpuno rastresen i nepovezan te podložan rasutosti. Iz otkrivenog dijela spoznali smo tek da se radi o višebojnom mozaiku s floralnim i moguće zoomorfnim prikazom. Zbog lošeg stanja u kojem se nalazio, daljnje istraživanje te mikrolokacije obustavljeno je. U suradnji s Hrvatskim restauratorskim zavodom, Restauratorskim odjelom u Splitu, mozaik je dokumentiran, konsolidiran, dignut s izvornog mjesta, prikupljen je čitav rasuti materijal te je odnesen u radionicu na završno restauriranje i konzervaciju. Impregnirana je i očuvana žbukana podloga (estrih) mozaika, površine oko 6 m², koja zauzima gotovo čitavu apsidu pa će buduće istraživanje trebati usmjeriti na preostali uski dio površine uz sjeverni i istočni zid. Kako su i godinu prije u iskopavanju prostranog, prednjeg dijela prezbitarija u iskopu zemlje uočena dva manja ulomka mozaika, možemo tek zaključiti da je najveći dio mozaika, nažalost, vjerojatno uništen tijekom ranijih iskopavanja 30-ih godina prošlog stoljeća. Ovaj njegov manji dio sačuvan je pukom srećom, zahvaljujući monumentalnim blokovima koji su ga prekrivali, a koje istraživači nisu dislocirali. Stratigrafski, kulturni sloj s mozaikom nalazi se visoko iznad estriha podnice starokršćanske bazilike, a ispod blokova zadnje crkvene preinake u srednjem vijeku, što upućuje na njegov raniji srednjovjekovni nastanak. Kao takav, novonađeni mozaik iz krunidbene bazilike kralja Zvonimira u Solinu, raritet je ne samo u okvirima Hrvatske nego i Europe.

2. Zapadni dio južnog zida starokršćanske bazilike
Tijekom kampanje 2004. g. zbrinute su i zidne kasetirane obojene štukature na unutarnjoj strani jugozapadnog zida starokršćanske bazilike, koje su ranije tek preventivno zaštićene, a u međuvremenu su pretrpjele zamjetna oštećenja. Uz restauratorske radove na mozaiku, stručnjaci Hrvatskog restauratorskog zavoda izvršili su njihovu temeljitiju konzervaciju i impregnaciju s biozaštitom.

3. Prezbitarij starokršćanske crkve

U sredini svetišta starokršćanske crkve nalazi se konfesija izgrađena u tlorisnoj osnovi latinskog križa s dvije bočne edikule, na krajevima poprečne haste, u kojima su se čuvale moći svetaca, a do kojih se pristupalo trima stubama. Cijela unutrašnjost konfesije bila je obložena mramornim pločicama. Istraživanjem uzroka oštećenja i probijanja sjevernog podzida prezbitarija, utvrdilo se da su ona sekundarnog nastanka, kada je u kasnijem razdoblju došlo do padanja teških arhitektonskih dijelova s visine. Tek načeta istraživanja upućivala su međutim i na mogućnost preinaka prezbitarija i njegove prilagodbe novim zahtjevima sakralne arhitekture, a vjerojatno i svjetovnim zbivanjima. Naime, uz velike kamene arhitektonske dijelove crkvene arhitekture, duboko pod pločnikom prezbitarija nađeni su i ulomci pleterne kamene plastike starohrvatskog razdoblja. Stoga su arheološka iskopavanja 2004. g. usmjerena na utvrđivanje međuodnosa probijenog podzida prezbitarija, sjevernog stilobata starokršćanske bazilike i istočnog zida ranoromaničke crkve, kao i na proširenje sonde smještene unutar uočenog proboja na vanjski pojas uokolo groba. Istraživanja zidova stilobata i podzida prezbitarija pokazala su različitosti kako u tehnici gradnje tako i u kvaliteti i kotama njihova utemeljenja. Za razliku od kvalitetno građenog stilobata s dubokim utemeljenjem, bočni zid prezbitarija slabije je strukture s plitkom, slabije naglašenom temeljnom stopom. Pravci protezanja im neznatno odstupaju. Zid prezbitarija završava tik do istočnog zida ranoromaničke crkve. Situacija unutar prezbitarija pokazala je da je grob

Solin – lokalitet Šuplja crkva, tlocrt sa označenim zonama radova

Solin - lokalitet Šuplja crkva, prezbiterij starokršćanske bazilike – istraživanja uokolo konfesije (foto: Z. Alajbeg)

jednim dijelom nalegao na masivni kameni zid s kvalitetnom žbukom i zaravnatom gornjom površinom, koji kao statički element spaja krajeve starokršćanske apside. Pod uglovima apside zid je izgrađen do visine na kojoj na njega naliže rubna ploča prezbiterija. Na zidovima grobnice primjetne su dvije različite tehnike gradnje. Donji dio sa zaravnatom vanjskom stranom seže do visine spomenutog zida. Izgrađen je od pravilno uslojenog kamena uz upotrebu vodonepropusne hidraulične žbuke. Gornji dio groba, koji svojim vanjskim plaštom poput kišobrana natkriljuje donji dio korpusa, izgrađen je od nepravilnih kamenih blokova povezanih običnom vapnenom žbukom. Arheološko-stratigrafska slika tla jasno je pokazala postojanje dva kulturna sloja, koji se diferenciraju i po pronađenom arheološkom materijalu. Strukturu gornjeg sloja, koji seže do dubine od 70 cm ispod pločnika prezbiterija, čini fini žuti riječni pjesak - koji ne potječe iz Jadrana. U tom sloju nađeni su manji ulomci neukrašenih arhitektonskih dijelova crkve i crkvenog namještaja, stakla i tegula. Sloj seže upravo do vrha uočenog poprečnog zida i vrha donjeg dijela groba, a od donjeg sloja je odvojen rastresitim i slabije očuvanim tanjim estrihom. Donji sloj, kojemu zbog prodora vode nije bilo moguće utvrditi dubinu, karakterizira tamna zemlja s dosta tragova gareži i korodiranih željeznih ostataka nepoznate namjene i nejasnih oblika. Taj sloj datiraju nađeni rimski brončani novčići u prvu polovinu 6. stoljeća. Nakon tehničko-arhitektonskog i fotodokumentiranja veći dio iskopa saniran je i vraćen u prvobitno stanje.

4. Sjeverozapadni ugao

Nakon što je ugroženi zid starokršćanske bazilike (danas

Solin - lokalitet Šuplja crkva, restaurirani zidovi dijela krunidbene bazilike (foto: Z. Alajbeg)

podzid ceste ?!) najvećim dijelom saniran i konzerviran, odnosno poduprt i ojačan, restituiran je sjeverozapadni ugao starokršćanske bazilike, i to na način da se izgradio dio zapadnog zida do maksimalno očuvane visine izvornika pa je time uz statičko ojačanje očuvanog sjevernog zida bazilike, definiran i prezentiran dio građevine koji je ranije bio utopljen u amorfnu cjelinu kamenog podzida ceste. Godine 2004. pristupilo se istraživanju površine ispod istog podzida. Na tom dijelu, iznad izvornog pločnika iz starokršćanske faze gradnje, najvjerojatnije u srednjem vijeku razvila se nekropola s ukopima u preupotrebljenim rimskim sarkofazima. Tom vremenu pripada i vidljivi pristupni pločnik pred ulazom crkve. Istraživanjem se pokušala razriješiti pripadnost i nastanak zida na koji je nalegao spomenuti podzid ceste, kao i njegov odnos s protironom. Pokazalo se da nastanak zida trebamo vezati uz kasniju starokršćansku fazu, kao poseban aneks još uvijek nedefinirane namjene. Njega karakterizira slabije utemeljenje i loša struktura. Uz temelje, u razini poriza zida nađeni su sitni bizantski brončani novčići. Uza zid, u razini podnica sarkofaga, nađen je veći komad uduplo presavijene brončane mreže. Kako na tom mjestu podzid ceste leži na zemljanom nasipu, iz sigurnosnih je razloga nakon provedenog istraživanja izvršena sanacija iskopa i zasipanje temelja podzida.

5. Radovi na restituciji i djelomičnoj rekonstrukciji sjevernog i zapadnih zidova te zvonika krunidbene bazilike
Nakon najvećim dijelom završenih radova na zaštiti zidova starokršćanske križne bazilike i utvrđivanja stanja iz dokumentacije ranijeg istraživača lokaliteta (E. Dyggve) te na osnovi novoutvrđenih činjenica započeti su 2004. g. konzervatorsko-restauratorski radovi na objektu ranoromaničke crkve, i to na onom njezinu dijelu gdje do sada nisu bili poduzimani. Tijekom 70-ak godina od njihovog otkrivanja oni su postali rastresiti i većim su se dijelom urušili, tako da su se neki elementi (lezene, kontrafori, stubište zvonika, arhitektonske profilacije zidova) većim dijelom ili potpuno izgubili. Orijentacijska visinska kota pri restauratorskoj izgradnji bila je zadana kotom restauriranog južnog zida, većeg dijela istočnog zida i manjeg dijela zapadnog zida crkvenog broda, koja je učinjena 60-ih godina 20. stoljeća. Tijekom 2004. g. konzervatorski je zbrinuto oko 70 dužnih metara dvostranoga zida, tj. izgrađeno je oko 80 m² novog zidnog plašta, za što je utrošeno oko 40 m³ kamene mase.

a) Istočni zid crkve

Vanjska strana zida nađena je u razini velikih kamenih blokova s kojih se dizao zidni plašt crkve razdijeljen lezenama. Unutarnja je strana do njihove visine građena uslojenim kamenim blokovima. Sanirano je postojeće oštećenje te je zidna površina podignuta s vanjske strane za četiri reda, a s unutarnje za šest redova kamenih blokova. S južne je strane povezana s ranije restauriranim zidom središnje apside.

b) Sjeverni zid crkve

Poput prethodnog zida i taj je zid zatečen u stanju razrušenosti do velikih kamenih blokova, s jednim dubljim probijem između šeste i sedme lezene. S četiri uslojena reda kamena na vanjskoj strani te od tri do pet redova na unutarnjoj strani, izgrađen je zid do visine ovogodišnje rekonstrukcije istočnog zida. Obnova zida izvršena je zajedno s pripadajućim lezenama i kontraforima. Na osnovi izvornih očuvanih elemenata na bočnim vratima crkve

Solin – lokalitet Šuplja crkva, mozaik na mjestu nalaska (foto: Z. Alajbeg)

djelomično je rekonstruirana njihova zapadna strana, na koju je vraćen donji dio pripadajućeg dovratka. Takvo rješenje dovelo je u pitanje ispravnost rekonstrukcije vrata na južnom zidu, na što upućuju i izvorni podaci i mjere ranih iskopavanja.

c) Zapadni zid crkvenog broda

Sjeverna polovica zapadnog zida - za razliku od južne koja je ranije konzervirana - od vrata do sjeverozapadnog ugla crkve, pretrpjela je drastična oštećenja, tako da je zid kod ulaznog praga u crkvu trebalo rekonstruirati u cijelosti. U 2004. g. izgrađeno je devet redova uslojenog kamena s vanjske i unutarnje strane. Na zidu je rekonstruiran ugaoni kontrafor i kontrafor uz vrata. Nađen je i na svoje izvorno mjesto postavljen donji dio prelomljenog dovratka ulaza u crkveni brod.

d) Sjeverni zid zvonika

Njegov korpus podignut je za dva do tri reda uslojenih kamenih zidanica na vanjskoj strani. Unutrašnjost je pretrpjela jača oštećenja tako da se mjestimično dozidalo i pet redova kamenih blokova. Zid ima obrađeni ravni završetak prema bočnim vratima.

e) Zapadni zid zvonika

Zatečeno stanje očrtavalo se samo u tragovima žbuke na temeljnim velikim kamenim blokovima, koji su činili bazu zida. Zbog toga se pristupilo njegovoj cjelovitoj rekonstrukciji, koja je 2004. g. učinjena s devet redova uslojenih kamenih blokova. Utvrđeno je da je ugao zida s vanjske strane, na dijelu gdje flankira sjevernu stranu vrata, arhitektonski profiliran s jednim unutarnjim „zubom“, koji je zatečen i na suprotnoj strani vrata, u masi crkvenog tornja, pa je ta profilacija dekorativno obrubljivala glavna ulazna vrata ranoromaničke crkve. U kasnijem srednjem vijeku ta su vrata reducirana po širini i visini.

f) Južni zid i crkveni toranj

Od vremena otkrića krunidbene bazilike 30-ih godina 19. st., taj dio objekta pretrpio je znatna oštećenja. Prije rekonstrukcije njegove mase utvrđena je mogućnost rekonstrukcije stubišta, i to kako se pokazalo s osam stuba visokih po 26 cm, kojima se pristupalo podestu. S njega se s osam gornjih stuba, bočno utvrđenih u južni zid a polegnutih na kamenu masu, penjalo u suprotnom pravcu (prema istoku) u gornju prostoriju zvonika. Time je omogućena rekonstrukcija kote poda dvorane na katu zvonika. Visinska razlika od 4,08 m, od poda zvonika do poda kata, svladana je sa 16 stuba. Restauratorski radovi u 2004. g. omogućili su međutim pristup do međukatnog podesta. Za to je na

nekim djelovima trebalo izvršiti rekonstrukciju i s deset redova uslojenog kamena, a unutrašnjost crkvenog tornja ispunjena je velikom količinom kamena i vapnene žbuke.

Literatura

Dyggve 1957 Einar Dyggve, Oltarna ograda u krunidbenoj crkvi kralja Zvonimira, VAHD, LVI-LIX, Split, 1957.

Gjurašin 1996 Hrvoje Gjurašin, Djelatnost Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika u godini 1992. i 1993., Starohrvatska prosvjeta, 21, Split, 1996.

Grgin 1934 Anton Grgin, Istraživanje starohrvatskih spomenika po splitskoj okolini, Zagreb, 1934.

Karaman 1931 Ljubo Karaman, Otkriće kraljevskog samostana XI vijeka, Split, 1931.

Karaman 1934 Ljubo Karaman, Po ruševinama starohrvatskog solina, Hrvatsko kolo, XV, Zagreb, 1934.

Karaman 1966 Ljubo Karaman, potječe li ploča s likom hrvatskog kralja u splitskoj krstionici iz splitske katedrale ili solinskog sv. Mojsija?, Hauptmanov zbornik, Ljubljana, 1966.

Katić 1929 Lovre Katić, Ubikacija crkava sv. Mojsija i sv. Stjepana u Solinu, Šišićev zbornik, Zagreb, 1929.

Katić 1939 Lovre Katić, Vođa po starohrvatskom Solinu, Split, 1939.

Katić 1942 Lovre Katić, Gdje se nalazi krunidbena bazilika kralja Zvonimira, Hrvatsko kolo, XXIII, Zagreb, 1942.

Oreb 1993 Franko Oreb, Dokumentacija o starohrvatskom Solinu u Arhivu E. Dyggve, VAHD, 85, Split, 1987.

Zekan 1990 Mate Zekan, Kralj Zvonimir, dokumenti i spomenici, Split, 1990.

Zekan 1994 Mate Zekan, Sv. Petar i Mojsija – Krunidbena bazilika kralja Zvonimira, Split, 1994.

Zekan 1996 Mate Zekan, Četverogodišnja djelatnost Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika (1988., 1989., 1990. i 1991. godine), Starohrvatska prosvjeta, 21, Split, 1996.

Zekan 2000 Mate Zekan, Krunidbena bazilika kralja Zvonimira. Crkva sv. Petra i Mojsija (Šuplja crkva) u Solinu. Pregled dosadašnjih istraživanja, Starohrvatska prosvjeta, 27, Split, 2000.

Mate Zekan

Summary

During August, September and October 2004, preliminary archaeological investigations were carried out below the presbytery of an Early Christian church and the cultural layer that is surrounded by the levels of the floors of the Early Christian church and the coronation basilica. Also carried out were partial conservation and restoration works to the walls and the bell tower of the coronation basilica of the Croatian kings, in which King Zvonimir was crowned on October 9, 1075.

The most important find is a segment of an early Middle Ages polychrome mosaic with floral and possible with zoomorphic pictures, found in the central apsidal space of the Early Romanesque church. The mosaic is a rarity in Croatian and European terms.

By enlarging the test pit, the space around the grave with relics of the saints was also investigated. The grave was placed on the transversal wall, which was a static element linking the ends of the apse. Two clearly essentially different building techniques can be seen in the grave.

The archaeological and stratigraphic image of the ground of the presbytery indicates the existence of two cultural layers. In the upper layer, 70 cm thick, smaller fragments of undecorated architectural parts of the church and church furniture, glass and tegulae were found. The lower layer, because of seepage, could not be investigated as a whole. It is characterised by a dark soil with many traces of combustion and corroded iron remains of unknown purpose and unclear outlines. This layer is dated by the Roman bronze coins found to the first half of the 4th century. During 2004, about 70 metres of the wall of the Early Romanesque basilica were conserved, about 80 square metres of new wall were built, and amount 40 cubic metres of stone material was used. The eastern, northern and western walls of the church were repaired and partially restored, and the western and southern wall of the narthex with the appertaining campanile.

Redni broj: 124

Lokalitet: Spilja sv. Filipa i Jakova

Naselje: -

Grad/općina: Marina

Pravni status: P-593

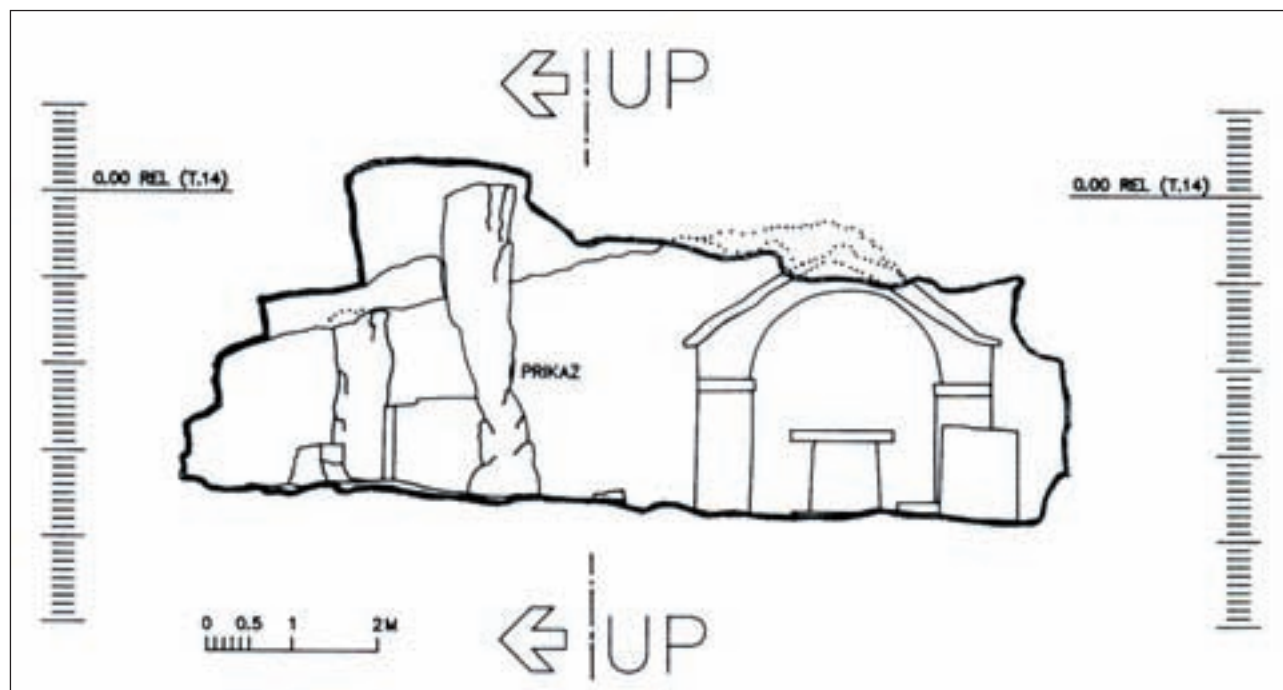
Razdoblje: P, A, SV, NV

Vrsta radova: probno iskopavanje, konzervacija

Spilja Sv. Filipa i Jakova smještena je na jugoistočnom obronku brda Pliče (162 m n.m.), oko 2 km zračne linije sjeverozapadno od mjesta Marine (k.č. 2244/1, k.o. Marina). Sondažna istraživanja i konzervatorske radove novčanim sredstvima potpomoglo je Ministarstvo kulture RH, a voditelj projekta i istraživanja je Ante Piteša iz Arheološkog muzeja u Splitu.

Rijetko se koji kraj može podičiti tako starim mitološkim korijenima kao ovaj. Poluotok u čijim se brdima nalazi

ova spilja kod antičkih, helenističkih pisaca, nazivao se Hilejskim poluotokom (*Hylli*, *Hyllis*, *Hyllos*), po Hilu, sinu grčkog junaka Herakla i nimfe Melite, kćeri riječnog boga Egeja sa Korkire (Krfa), koji se otputio s dijelom svog naroda, Feačana, i nastanio se u ovom kraju. Prve vijesti o Hilejskom poluotoku potječu od helenističkog pisca Timeja (oko 345. - 250. g. pr. Kr.) i Eratostena (oko 275. - 195. g. pr. Kr.), koje prenosi Pseudo-Skimno u svojoj Periegezi, gdje Hilejski poluotok po veličini gotovo izjednačava s Peloponezom, a na njemu, piše, u 15 gradova stanuju Hili, koji su Grci, ali su se s vremenom pobarbarili pod utjecajem običaja svojih susjeda. Kao susjedi Hila spominju se pripadnici ilirskog plemena Bulina. Apolonije Rođanin (300. - 230. g. pr. Kr.) u epu o Argonautima piše kako su svoje brodove usidrili uz zemlju Hilejaca. Hilejci su im pomogli na putu i dobili su na dar veliki Apolonov tronožac, koji se i sada krije u onoj zemlji, duboko ispod tla. U ovim drevnim pričama ogledaju se stvarni događaji prvih kontakata Grka u potrazi za novim kolonijama i domorodačkog, ilirskog stanovništva. Arheološka istraživanja sve više potvrđuju ove stare priče. Tako je tragom vijesti koju donosi Plinije Stariji o Diomedovu rtu (*Promunturium Diomedis*), na Hilejskom poluotoku, arheološkim istraživanjima na Punt Planki potvrđeno jedno kultno mjesto, najvjerojatnije posvećeno Diomedu, iz 3. i 2. st. pr. Kr. Jednako su tako, slijedeći vijesti starih pisaca, otkrivene rimske putničke postaje Loranum u uvali Stari Trogir i Ad Pretorium u Grebašnici. U kasnoj antici (6. st.), u djelu anonimnog zemljopisca iz Ravene, prvi se put spominje naziv Drid, (*Bausiona id est Drido*), kojim će se po doseljenju Hrvata zvati jedna od 12 starohrvatskih županija, a ime Drid je ostalo u nazivu brda sjeveroistočno od Marine, na kojemu je crkva Gospe od Sniga koja je ranokršćanskog podrijetla. Na brdu se nalazi i prapovijesna gradina. U dokumentima s kraja 11. st., u dvjema ispravama Stjepana II., posljednjeg Trpimirovića, iz 1088. i 1089. g., spominju se imena dridskih župana Osrine (Osrina Dridisci) i Dragoslava (Dragoslao Dridistic). Dolaskom ugarsko-hrvatskih kraljeva na vlast, u 12.

Spilja sv. Filipa i Jakova, poprečni presjek

i tijekom 13. st., Drid je kraljevsko vladarsko dobro, čije je dijelove on podijelio zaslužnim podanicima u leno. U kasnijim srednjovjekovnim dokumentima ovaj se kraj naziva Bosoljina (ili Bosiljina). Spilja se ne spominje u srednjovjekovnim dokumentima, samo kod Andreisa u 17. st. (Andreis 1977) i kod romantičarskog pisca Marka Casottija (Casotti 1836). Najopširnije je o spilji pisao don Luka Jelić u svome radu o poluotoku Bosoljini (Jelić 1997). Prvi put spilju je pohodio 1901. g. Jelić na ovome mjestu ubicira Bausionu, koju spominje Kozmograf iz Ravene u 6. st. On izvodi ime Bausiona od boa-zmija, (kao i Čiova koje se u starim dokumentima nazivalo Boa ili Bua, i razvedenim i izduženim oblikom podsjeća na zmiju), te pretpostavlja postojanje kulta zmije u spilji kao i Apolonovo svetište.

Ispred ulaza u spilju mala je visoravan sa stoljetnom česminom oko koje su postavljena dva stećka. Jedan je bez ukrasa, a na drugom je u plitkom reljefu isklesan plug. Na stećku u blizini uklesan je križ. Stećci se ne nalaze *in situ*, već su premješteni iz neposredne blizine i služe kao klupe za sjedenje, ali po svemu se čini da se na platou nalazi kasnosrednjovjekovno groblje. Istočno od ulaza u spilju nalaze se ostaci arhitekture. Zidovi su građeni od pravilnih manjih kvadara, i najvjerojatnije su kasnoantičkog podrijetla. U spilju se silazi stepeništem koje je dijelom napravljeno od stećaka, a za jednu stepenicu je ugrađen i fragment rimske stele. Široki luk kroz koji se ulazi u spilju dijelom je zazidan, a do visine stropa nekad je bio zatvoren drvenom rešetkom, koja je u novije vrijeme zamijenjena željeznom konstrukcijom. Na ulazu u spilju su željezna vrata koja se zaključavaju, tako da je sada dobro zaštićena od devastacija koje su se prije događale.

Spilja je elipsoidnog oblika, duga je 62 m, a najveća širina iznosi 19 m. Dijeli se u dvije glavne prostorije: prvi zaravnjeni dio dužine 22 m, širine 12 m, dvije podzidane kosine i drugu nižu, neosvijetljenu prostoriju u dnu spilje. U glavnoj osi spilja ima orijentaciju sjever-jug, s ulaznim lukom prema jugu. U prvoj zaravnjenoj prostoriji smještena je kapelica sv. Filipa i Jakova, vanjske dužine od 4 m, širine 3,40 m, zidovi su debeli 65 cm, a unutrašnjost je duga 3,40 m i široka 2,10 m. U ovome prvom dijelu ima šest zidanih oltara, razmaknutih jedan od drugoga i slobodno smještenih u prostoru. Jedan zdenac za vodu dozidan je uz sigasti stup, a drugi je uklesan u živcu, sjeveroistočno od kapelice. Poviše ovoga zdenca, na istočnoj stijeni spilje, isklesan je lijepim gotičkim slovima u reljefu natpis iz 14. st.: *Magister Jacobus de Veneciis me fecit*. Na prvom velikom stupu, stalagmitu - stalaktitu, od ulaza reljefno su isklesane dvije glave, jedna u maniri kasnoantičke provincijalne umjetnosti. U jugozapadnom uglu spilje nalaze se dvije poprilično devastirane zidane grobnice.

Spilja je posjećivana tijekom cijelog srednjeg vijeka, o čemu svjedoče brojni hodočasnički natpisi i grafiti urezani na stijenama spilje. Detaljnim obilaskom spilje utvrđeno je da su najvrjedniji i najstariji natpisi i crteži, koje spominje don Luka Jelić, otučeni sa stijene podno tzv. Prometala, skupine od nekoliko stupova nastalih srastanjem stalaktita i stalagmita. Ova se devastacija najvjerojatnije dogodila nakon objave Jelićeva rada 1913. g. On spominje natpis koji smatra ranokršćanskim: *Memento deus Presbiter Antonius hapelanus sancte Mariae* i crteže arkandela Mihaela s krilima, koji u ruci drži kuglu s križem, izrađenog u maniri justinijanske umjetnosti 6. stoljeća, te lik zmaja koji guta neko stvorenje.

Spilja je svojevrsan arhiv pismenosti u kamenu u kojem

Spilja Sv. Filipa i Jakova, pogled na kapelicu i jedan oltar (foto: A. Piteša)

se izmjenjuju latiničko pismo, gotičko kurzivno pismo, kičena slova majstora Jacobusa, hrvatsko ćirilično pismo (bosančica), do najnovijih natpisa koji bezobzirno na mjestima prekrivaju one starije.

Potaknuti člankom don Luke Jelića i višekratnim obilascima spilje, kada su utvrđeni površinski nalazi keramike iz različitih razdoblja, i grafiti na stijenama koji nisu bili registrirani, odlučeno je napraviti nekoliko sondi, budući da spilja nikada nije bila arheološki istraživana, kao i zabilježiti i uzeti otiske svih natpisa i grafiti na stijenama spilje. Arheološki muzej iz Splita do sada je proveo četiri arheološke kampanje, od 2001. do 2004. g. Na prvoj probnoj sondi radilo se 2001. i 2002. godine. Sonda je bila smještena sjeverno od kapelice, između jednog oltara i zdenca za vodu poviše kojega je gotički natpis. Bila je duga 2 i široka 1 m, a sterilni sloj, odnosno živac nalazi se na dubini od 1,5 metara. Sva iskopana zemlja prosijavala se u spilji. Uočeno je šest kulturnih slojeva s bogatim arheološkim materijalom od kasnog srednjeg vijeka, cijelog rimskog razdoblja, helenističkog i prapovijesnog doba. Arheološki materijal ukazuje na dugi kontinuitet uporabe ovoga kulturnog mjesta. Prapovijesnu keramiku pripisujemo cetinskoj kulturi te bi ovo bio novi, nezabilježeni lokalitet ove kulture. Na lokalitetu su zastupljene sve tri faze ove kulture (2300. – 1500. g. pr. Kr.). Zastupljena je gruba kuhinjska keramika (dijelovi terina, lonaca, zdjela) i fina keramika (šalice, čaše) tamnosmeđe i crne boje s poliranom površinom urešena ornamentima

Spilja Sv. Filipa i Jakova, sonda 1, sjeverno od kapelice (foto: Z. Buljević)

žigosanih trokutića u kombinaciji s udubljenim linijama različitih geometrijskih motiva ispunjenih inkrustacijom. Osim keramike pronađena su dva kremenena nožića, veća količina životinjskih kostiju i više novčića (spalatin iz 14. st., i rimski novac Honorija, Valentinijana I. i Konstantina). Druga sonda otvorena je u trećoj kampanji 2003. g., također na prvom, zaravnjenom dijelu spilje i obuhvaćala je sjeverozapadni ugao kapelice i južnu stranicu jednog od oltara. Dimenzije sonde su 2,5x1,80 m. Kapelica je većim dijelom temeljena direktno na živcu, tako da joj zidani, ukopani temelji nisu bili potrebni. Oltar također nema ukopanih temelja, već je podignut na kamenom nasipu od nepravilnog, neobrađenog kamenja. U ovoj sondi gotovo da i nije bilo prapovijesne keramike, prevladava helenistička i ranorimska, dosta usitnjena keramika. Čini se da je ovaj dio spilje bio nasut nepravilnim kamenjem i zemljom (u rimskom razdoblju), kako bi se iznivelirao teren i dobilo na prostoru. U površinskom sloju od tvrdo nabijene crvenkaste zemlje nađeno je pet srednjovjekovnih novčića, spalatina iz druge polovice 13. st., jedan venecijanski zdjelasti denar Andree Dandole (oko sredine 14. st.) i rimski novčić Klaudija Gotika (268. - 270.). Od veće količine keramičkih nalaza izdvajamo nalaze tegula, od kojih jedna ima tvornički žig, što upućuje na rimsku građevinsku djelatnost unutar ili u blizini spilje. Pronađeno je više ulomaka lucerni, tera sigilate - keramike s pečatiranim reljefnim ukrasima, dosta ulomaka sive keramike tankih stijenki, megarskih reljefnih posuda, kao i grubo kuhinjsko posuđe. Posebice je interesantan dio helenističke, crno bojene posude s urezanim grčkim natpisom, pronađene u živcu. U donjem dijelu živca sigasta nakupina zarobila je ulomke keramike, životinjskih kostiju i gara. Nakon probijanja ovoga sloja pronađeno je još helenističke keramike.

U četvrtoj istraživačkoj kampanji, koja je trajala od 14. 9. do 4. 10. 2004. g., otvorena je još jedna sonda, na drugoj kosoj padini kojom se silazi prema dnu spilje. Sonda je dimenzija 2x1,5 m. U ovoj sondi nije bilo toliko nalaza kao u prethodne dvije na zaravnjenom dijelu spilje. Arheološki je materijal izmiješan s kamenim nasipom koji je klizio sa zaravnjenog dijela spilje, tako da nije bilo moguće izdvojiti određene stratigrafski nedirnute slojeve. Pronađeni su ulomci ranorimske i helenističke keramike i dva novčića. Kopalo se do sterilnog sloja (živca), a po završetku radova sonda je, kao i prethodne, dokumentirana i zatrpana. U tri prethodne kampanje, zbog devastacija siga i stijena na kojima su natpisi i grafiti, kao i zbog djelovanja vode

i stvaranja novih nakupina siga koje prekrivaju natpise, odlučeno je uzimati otiske preostalih natpisa i grafiti. Otisci grafiti sa stijena spilje rađeni su silikonom RTV 428 i utvrđivačem Beta. Prema otiscima, u muzeju je napravljen korpus grafiti u pozitivu, od poliestera s roving platnom. U kampanji 2004. g. restaurirane su i konzervirane dvije zidane grobnice u jugozapadnom dijelu spilje. Originalni kameni tesanci grobnica, razbacani po spilji, ponovo su uzidani u grobnice, kao i pokrovne ploče koje su ih zatvarale. Sve fuge koje povezuju kamenje patinirane su, tako da se ne primjećuje razlika dozidanih i originalnih dijelova. Dozidan je dio srušenog pregradnog zida, između zida i željezne konstrukcije koji zatvaraju ulaz u spilju, na mjestu gdje se moglo ulaziti u spilju, tako da je sada lokalitet osiguran od daljnjih devastacija neželjenih posjetitelja. Zalijepljen je i jedan razbijeni stećak na stepeništu kojim se silazi do ulaza u spilju. Svi radovi dokumentirani su fotografijama i videozapisima. U prvim kampanjama dokumentiran je u tlocrtu prvi zaravnjeni dio spilje s kapelicom, oltarima, zdencima za vodu, grobnicama i stepeništem pred ulazom. U posljednjoj kampanji napravljena je kompletna tlocrtna snimka cijele spilje i platoa ispred nje s ostacima arhitekture i stećcima. Dokumentacija se radila uporabom totalne stanice, a za neke dijelove svoda spilje koji se nisu mogli izmjeriti korišten je laserski teodolit. Osim tlocrta napravljen je jedan uzdužni presjek (sjever-jug) s pogledom na zapadni dio spilje i jedan poprečni presjek s pogledom na kapelicu sv. Filipa i Jakova. Da bi snimka spilje bila kompletna, u nekoj sljedećoj kampanji, potrebno je još napraviti uzdužni presjek s pogledom na istočni dio i još poneki poprečni presjek.

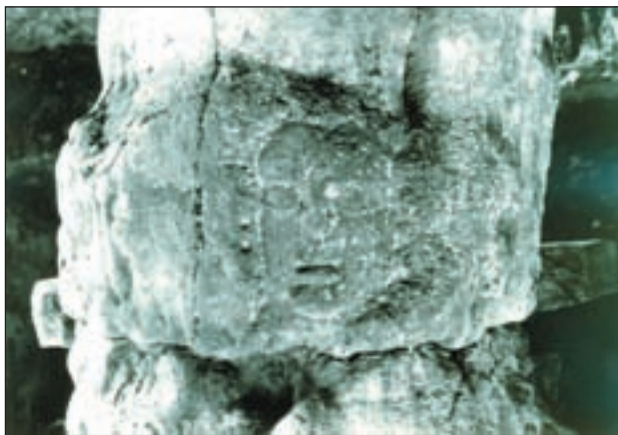
Ante Piteša

Literatura

- Andreis 1977** P. Andreis, Povijest grada Trogira I., Čakavski sabor, Split, 1977: 304 – 305.
Casotti 1836 M. Casotti, La Grotta di Bossoglina in Dalmazia, Gazzetta di Zara, N. 71, 2. Settembre 1836., str. 281 - 283, 285 - 286.
Jelić 1997 L. Jelić, Poluotok Bosoljina, Povid, Primošten i Šibenik, 1997: 94 – 111 (prijevod članka: Die Halbinsel Bosoljina, Jahrbuch für Altertumskunde Siebenter Band 1913., Wien, 1913-1918: 227 – 239).

Summary

During September and in early October 2004, the fourth campaign of test pit investigation in the Cave of St. Philip and James [Splija sv. Filipa i Jakova] was carried out. This cave lies on the SE foothills of Mt Pliče, about two km as the crow flies NW of Marina. A long period of continuity in the use of this very likely cult location was established, a continuity that lasted from prehistory to the late Middle Ages. The oldest layer so far established belongs to Cetina Culture, and this is a new and previously unrecorded site for this culture. Also found were quite a lot of fragments of Hellenistic and Roman ceramics, animal bones, flint knives and Roman and medieval coins. During the Middle Ages the cave was a site of pilgrimage, and the walls of the caves are incised with graffiti and inscriptions in Latin, Gothic and Croatian Cyrillic scripts as well as with crosses of various

Splija Sv. Filipa i Jakova, kasnoantički reljef glave na sigastom stupu (foto: Z. Buljević)

shapes. During the recent campaigns, impressions were made of all the graffiti observed, and minor conservation and restoration works were carried out. The whole of the cavern and the plateau in front of it are documented, the ground plan has been drawn, with one longitudinal and one transverse section. In the next campaigns the lower part of the cavern is to be investigated; so far, this has never been investigated archaeologically.

Redni broj: 125

Lokalitet: Sustipan

Naselje: Sumpetar

Grad/općina: Dugi Rat

Pravni status: R-0664

Razdoblje: A, SV, NV

Vrsta radova: sustavno iskopavanje

U mjestu Sumpetru, u okviru lokaliteta Sustipan, s dvojnim crkvama sv. Stjepana i sv. Antuna Opata (k.č. 439, k.o. Jesenice) te starim župskim grobljem, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika iz Splita proveo je tijekom rujna i listopada 2004. g. akciju arheoloških iskopavanja koja imaju za cilj znanstveno valorizirati crkveni sklop i okoliš (stručni voditelj istraživanja: mr. sc. Vedrana Delonga sa suradnicima, dokumentaristom i muzejskim restauratorom Miranom Palčokom te arheologinjama Silvom Grković i Anitom Lovrić; istraživački program financiralo je Ministarstvo kulture RH te manjim dijelom Općina Dugi Rat).

Povijesna vrijednost lokaliteta proizlazi iz njegova kompleksnog i dugotrajnog kulturnog kontinuiteta koji se u arheološkom materijalu i povijesnim dokumentima prati od antičkog doba do 20. st. U protopovijesti i rimskoj antici Sumpetar je sa Sustipanom bio središte delmatsko-rimskog naselja Neraste (Nareste), a u srednjem vijeku glavni posjed splitskog patricija Petra Čnog-Gumajeva, tj. poznate benediktinske opatije Svetoga Petra u Selu (sc. današnjem Sumpetru). Arheološko nalazište smješteno je na prostoru starog groblja, ponad ceste Split - Omiš. U središtu lokaliteta nalaze se, u sklopu, dvije crkvice s unutarnjim presvođenim prolazom. Južna je posvećena sv. Stjepanu, odakle i naziv lokaliteta (Sustipan), a sjeverna sv. Antunu Opatu. Sama crkva sv. Stjepana datira iz predhrvatskog vremena i kao takva se spominje u glasovitom Sumpetarskom kartularu s kraja 11. st. Oko ovih crkvice prostiru se stari grobovi i grobnice. Postojeće, vidljive grobne ploče nalaze se u razini pločnika u crkvama, dok je najviše grobova ispod njihove razine, unutar ruševina i starih zidova prvotne crkve iz starokršćanskog doba. Temelji te crkve već se pojavljuju među duboko ukopanim (čak do 2,30 m) novovjekovnim zidanim grobnicama koje se uklanjaju, a osteološki ostaci smještaju u zajedničke, za tu svrhu osigurane grobne depozite. U dosadašnjim radovima (2002., 2004. g.) otkriveni su: apsida starokršćanske crkve, sjeverna pastoforija, segment podnice crkve na jugozapadu te ostaci srednjovjekovnih grobnica i grobova iz (kasno)antičkog doba južno od sadašnjih crkava. Sve do danas točna slika lokaliteta ostala je nejasna, a brojna kulturno-povijesna pitanja vezana uza nj otvorena, što je potaklo Muzej hrvatskih arheoloških spomenika da arheološki ispita lokalitet. U znanosti vlada mišljenje da su postojeće crkvice sv. Stjepana i sv. Antuna naslijedile prostor starokršćanske crkve, a potom i predromaničke

Lokalitet Sustipan (foto: Z. Alajbeg)

(starohrvatske), osobito stoga što se u južnoj crkvi, onoj posvećenoj sv. Stjepanu, nalazi mramorna oltarna ograda sa stilskim odlikama ranog 9. st. (Škobalj 1970). Započetim arheološkim iskopavanjima ta se hipoteza stavlja na provjeru, a zaključci će ovisiti o rezultatima provedenih iskopavanja. Nisu razriješena ni pitanja vezana uz početak i razvitak kršćanskog groblja, za što na lokalitetu postoje valjane indicije, poglavito u odnosu prema prethodnom, rimskom poganskom sloju. Praćenjem arheoloških pokazatelja u korištenju groblja, u vodoravnoj i okomitoj stratigrafiji, morao bi se bezuvjetno očitovati i njihov međusobni odnos, a prve rezultate toga pokazuju i iskopavanja na lokalitetu provedena 2004. g. Osim kasnoantičke crkve, ne smije se isključiti ni mogućnost postojanja ranijeg antičkog objekta - hrama u istom ili obližnjem području.

Tijekom 2004. g. istraživalo se na tri prostorna punkta, gdje su ispod razine od oko 1,50 m utvrđeni zidovi starokršćanske/srednjovjekovne crkve, kao i prostorije vezane uz nju: a) južno od sadašnje crkve sv. Stjepana unutar Sonde I, II; b) na prostoru istočnog aneksa uz apsidu (P1, P2); c) sjeverno od crkve Sv. Antuna, na dijelu slobodne površine između betonskih grobnica.

Na području južno i jugozapadno od crkve sv. Stjepana radovi su se odvijali u dvije istraživačke etape te u okviru dviju otkopnih površina (sonda I i sonda II). U prvoj etapi radilo se na dekomponiranju i ekshumaciji recentnih grobnica, kako bi se stvorila površina za nastavak iskopavanja dubljih kulturnih slojeva. Radi se o obiteljskim grobnicama, korištenima u više generacija koje pripadaju najmlađem sloju ukapanja na Sustipanu (19. i prvo desetljeće 20. st.). Nalazi iz tih grobnica, poput predmeta religiozne namjene ili kovinski dijelovi nošnje, pružaju zanimljivu materijalnu građu za izučavanje vjerskih običaja i narodnog života stanovništva Jesenica u novom vijeku. Južno od sadašnje crkve otkriveno je i istraženo ukupno 17 grobnica. Izrađene su u suhozidu ili s lokalnom „klačardom“, od pritesanog kamena, koje je bilo pri ruci s urušenih zidova prvotne crkve ili se do njega došlo preupotrebom starijih zidanih grobova. To najbolje potvrđuju mnogi otkriveni kameni spoliji iz klasične (prikaz erota) ili kasne antike (ulomci dijelova starokršćanske oltarne ograde). Novovjekovne grobnice orijentirane su u različitim smjerovima što je uvjetovano supstrukcijama ranije arhitekture, odnosno smjerovima zatečenih zidova kao i starijih grobova na koje se nailazilo prilikom njihove izgradnje. U drugoj etapi rada na južnom sektoru nastavilo se s arheološkim iskopavanjima u son-

dama I i II. Istražena površina u sondi I iznosi oko 35 m². Nakon otklanjanja gustog rastera zidova 17 novovjekovnih grobnica, uspjela se definirati arheološka situacija unutar dvije otkopne zone.

a) Na dva punkta otkriveni su ostaci uništenih kasnoantičkih grobova: u zapadnom kutu uskog prolaza između zidova 6 i 10, tik uz južni profil sonde, kao i u uskom prostoru između zidova 5 i 5a, uz istočni profil. Od prvog indiciranog groba, uz južni profil sonde otkriveni su, osim dijelova zdrobljenog kostura, i ulomci građevinske keramike. Pretpostavka je da se radi o tipu groba u obliku krovne konstrukcije, načinjena od antičkog krovnog crijepa (*tegula*), kupa kanalice (*imbrices*) ili običnih podnih cigli. Taj materijal pratili su i nalazi razbijenih keramičkih posuda i pokoji stakleni ulomak. Za sada je teško taj tip groba pripisati pokojnicima poganskoga ili kršćanskoga duhovnog kulta, pa se treba nadati rješenju tijekom budućih istraživanja, gdje se u području crkve očekuju ostaci sličnih grobova. Za sada, zatečene arheološke pojedinosti i nalaze preliminarano tumačimo kao ostatke prvotnog kasnoantičkog ukopišta u okolišu starokršćanske crkve. Konačno, sadašnji stupanj istraženosti unutar sonde I ukazao je na kontinuitet u razvitku grobnog prostora i vertikalni rast grobnica do u novo, recentno doba, gdje se u svrhu zidanja konstrukcija za nove ukope, niveliralo ono prethodno, kada su neki grobovi, poput navedenih iz kasne antike, stradali u svom izvornom izgledu.

b) Drugu, izoliranu otkopnu zonu u sondi I čini jugozapadna površina sonde koja se može tumačiti kao prostorija u sastavu starokršćanskog crkvenog sklopa. Tu je i najveća koncentracija sitnih nalaza: 4 kasnoantičke minime (dubina od 2,18 m), obilje ulomaka keramičkih posuda, krhotine staklenih posudica, ulomak metalnog lanca za ovjes staklenih lampi. Sve je to praćeno mjestimičnom gareži, koja vjerojatno potječe od požara drvene konstrukcije u južnom aneksu prvotne crkve. U sondi II, na jugozapadnoj strani lokaliteta, otkopana je površina oko 40 m², gdje je izbačeno oko 48 m³ zemlje i kamenja. Na tom prostoru istraženo je 8 grobova mlađeg, tj. novovjekovnog sloja i 12 grobova starijeg, srednjovjekovnog sloja, koji vjerojatno pripadaju gotičkom razdoblju. U izgledu potonjih, koji se u okomitoj stratigrafiji nalaze na nižoj visinskoj razini od novovjekovnih, očituje se ujednačenost nivoa ukapanja; poklopnice grobova uglavnom slijede istu visinsku razinu, što je jedan od pokazatelja njihove istovremenosti. Pret-

postavlja se, međutim, da su te grobnice dobrim dijelom, barem u svojem temeljnom zidu, kasnoantičkog postanja iako, osim kostura od višekratnih ukopa, za sada nema popratnih arheoloških nalaza koji bi tu pretpostavku pobliže potvrdili. Izrađene su od pravokutnih tesanaca na kojima se vide ostaci žbuke (žbuka od vapna i pijeska s primjesom mrvljene opeke). Položene su u kosoj liniji i orijentirane u smjeru istok-zapad. Ukupnim izgledom najbliže su tipu podzemnih, razmjerno plitkih komora, najčešće zidanih i pokrivenih debelom kamenom pločom, koje se javljaju od sredine 4. st. do kraja 6. st. Analogije upućuju na kasnoantičke grobnice, u kojima su vrlo česti brojni kosturi od višekratnih ukopa, što znači da su bile predviđene za dulje pokapanje i da su ih obitelji koristile i kroz više generacija, a neke su služile i kao grobnice ranih kršćanskih bratovština. U prilog pretpostavci da bi se, ipak, moglo raditi o temeljnim starokršćanskim zidanim grobovima govori i samo mjesto njihova smještaja uz starokršćansku crkvu. No za sada ovaj horizont grobova (G1 - G13) ipak treba ograničiti na gotičko doba jer za neko drugo, starije datiranje na ovom stupnju istraženosti lokaliteta još nema pouzdanih arheoloških elemenata, iako je otvorena mogućnost da se radi o nadozidavanim kasnoantičkim grobnicama. Uz jugozapadni kut pročelja crkve sv. Stjepana, u razini dna rake (dubina od 1,25 m) dviju novovjekovnih grobnica (40, 41) naišlo se na kompaktni sloj žbukane podnice (2x2,5 m) prvotne crkvene građevine. Na nekim mjestima sloj je dosta uništen, pa se tu javlja žbuka pomiješana s amorfnim kamenjem podnog naboja.

U sjeverozapadnom kutu starog groblja, točnije u trokutu između ogradnog suhozida i podzide sjeveroistočnog grobišnog platoa, otvorena je nova otkopna zona (sonda III) na površini od oko 22 m². Iskopavanjem unutar tri otkopna sloja utvrdilo se da je riječ o prostoru, tj. dijelu građevinskog sklopa koji je u temelju antički (Sonda III/A, B). Nakon skidanja velikog nanosa zemlje i amorfnog kamenja u prostoru A, došlo se do izvorne antičke podnice (dubina od 0,94 m), načinjene od bjelkaste žbuke, pod kojom je sloj poslaganog pločastog kamenja i tegula (deb. oko 15 - 20 cm). Otkriveni su ostaci triju zidova (I - III) iz razdoblja rimske antike, koji su očito postojali i u kasnoantičkom razdoblju, kada se gradi kršćanska crkva. Pravac pružanja zida I prema jugu i njegovo eventualno spajanje sa zidom E, koji je usporedan sa sjevernim perimetralnim zidom crkve sv. Antuna, upućuju na to da su ostaci arhitekture u sjeverozapadnom kutu lokaliteta, dio antičkog/kasnoantičkog sklopa koji korespondira s kompleksom prvotne crkve, odnosno njenim dijelovima otkrivenima na južnom i istočnom sektoru, a što će točnije definirati buduća iskopavanja.

Literatura

Škobalj 1970 Škobalj, Obredne gomile, Sveti Križ na Čiovu, 1970.

mr. sc. Vedrana Delonga

Summary

In the village of Sumpetar, in the framework of the site of Sustipan, with its double churches of St Stephen and St Anthony the Abbot, and with the old parish cemetery, the second campaign of archaeological excavations was carried out. The Church of St Stephen itself is dated to the pre-Croatian period, and is mentioned in the famed Sum-

Lokalitet Sustipan, predromanička oltarna pregrada (foto: Z. Alajbeg)

petar Chartulary. In prehistory and in the time of ancient Rome, Sumpetar, with Sustipan, was the centre of the Delmat-Roman settlement of Neraste, and in the Middle Ages became the main estate of the Split patrician Petar Črni-Gumajev, of the well-known Benedictine Abbey of St Peter in Selo (today's Sumpetar). The churches were constructed on the site originally occupied by an ancient and an Early Christian cemetery complex with a basilica and graveyard. This is shown in the field today by the remains of Early Christian sarcophagi and corresponding archaeological material. Around the churches is an extent of old graves and tombs.

Until this very day a precise image of the site has not been created and there are many quite open cultural and historical questions related to it. In scholarship there is a prevailing opinion that the existing little churches of St Stephen and St Anthony inherited the space of an Early Christian church, and then a Pre-Romanesque church (or Early Croatian), particularly since in the southern church (dedicated to St Stephen) there is a marble altar rail with stylistic features of the early 9th century. The archaeological excavations that have been started will put this hypothesis to the test.

Redni broj: 126

Lokalitet: Svećurje - Radun

Naselje: Kaštel Stari

Grad: Kaštela

Pravni status: P-272

Razdoblje: SV

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Tijekom svibnja i lipnja 2004. g. na lokalitetu Svećurje - Radun, kod crkve sv. Jurja od Raduna, započeta su zaštitna arheološka istraživanja u arealu crkvenog zemljišta oko sakralnog objekta. Iskopavanja su izvršena na i oko trase podzemnoga električnog kabela kojim će biti regulirano osvijetljenje dijela trase autoputa iza Kozjaka, a povod tim radovima bio je nalaz groba na rubnoj zoni srednjovjekovnoga groblja prigodom građevinskih radova na navedenoj trasi (stručni voditelj istraživanja: Tonči Burić iz Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika; voditelj projekta: Andro Krstulović iz Konzervatorskog odjela Split; radovi su financirani sredstvima investitora, Hrvatskih autocesta d.o.o.). Planom istraživanja predviđeno je istražiti dvije terase u sklopu okoliša crkve na kojima je pretpostavljeno postojanje srednjovjekovnoga groblja. Sama crkva nalazi se na trećoj, najnižoj terasi i ona je zajedno s dijelom groblja oko nje istražena već 70-ih godina prošloga stoljeća (Oreb 1983). Iskopavanja su u ovoj kampanji vršena sondažno, tako da je na svakoj od navedenih terasa postavljena po jedna sonda: Sonda 1 (S - 1) na srednjoj terasi i Sonda 2 (S - 2) na gornjoj terasi. Početno su dimenzije sonde bile 10 m² (S - 1) i 3 m² (S - 2), da bi do kraja kampanje te površine iznosile 30 m² (S - 1) i 48 m² (S - 2). Dakle, ukupno je istraženo 78 m². Cijeli areal crkvenoga zemljišta na kojem se nalazi srednjovjekovno groblje okružen je nizom starih maslina, čije je korijenje dijelom oštetilo pojedine grobove. Sav teren između maslina neobrađen je i obrastao travom. Recentni sloj u S - 1 sastoji se od trave i nešto malo humusa. Nije deblji od 20 cm, a mjestimice je i tanji. Zemlja je u njemu smeđe boje, tvrda je i zbijena. U tom sloju nema

Svećurje – Radun, grobovi u istočnom kraku sonde 1 (foto: A. Sunko)

nalaza, osim rijetkih ulomaka recentnoga krovnog crijeva. Nakon njega slijedi sloj rahlije smeđe zemlje s dosta amorfna kamenja manjih dimenzija i tanjih pločica do dubine od oko 40 cm, a potom slijedi sastav tla uglavnom istih osobina, samo što je zemlja sve rahlija u većim dubinama, do oko 1,2 m. S - 1 se širila u više pravaca slijedom novootkrivenih grobova. Sjeverni i stočni dio sonde na znatno je višem terenu, gdje živac mjestimice dolazi gotovo do same površine, a zapadni i južni dio naglo padaju i tu se nije još došlo do zdravice. U dubljim slojevima zapadnog i južnog dijela sonde registrirani su rijetki ulomci tegula s ostacima žbuke, vrh željeznog noža i jedan željezni tuljac. U gornjim slojevima, posebice u plićim dijelovima sjevernoga i istočnog kraka sonde, nađeno je više dislociranih kostiju iz uništenih grobova. U plićim dijelovima grobovi su nađeni na dubinama do 0,5 m, a u dubljima na oko 0,80 - 1 m i tu su poklopnice neoštećene. U zapadnom i južnom kraku sonde te su poklonice tako gusto položene da nije bilo moguće diferencirati pojedine grobove, pa je taj dio zatrpan i ostavljen za sljedeće kampanje. Sonda 2 (S - 2) locirana je na sjeveroistočnom uglu sjeverne, gornje terase. Tu je teren znatno plići, pa su grobovi nađeni već u prvim otkopima do 40 cm. Zbog prirodnoga pada terena njihova se dubina lagano povećava prema jugu. U tom segmetnu groblja grobovi su jako gusti i šire se na sve strane, kako uz ogradni suhozid na sjeveru, tako i prema središnjim dijelovima terase ka jugu. U otkopnim slojevima nije bilo nalaza izvan grobova, osim pojedinačnih dislociranih kostiju iz uništenih grobova.

Općenito se može kazati da iskopavanjima na ovom lokalitetu, osim groblja, nisu potvrđene druge kategorije

Svećurje – Radun, grobovi u zapadnom kraku sonde 2 (foto: A. Sunko)

nalazišta. Nema ostataka arhitekture, kao ni pokretnih nasobinskih nalaza. Odlika je groblja u osnovi ista kao i u već istraženom dijelu oko crkve (Burić 2002). Grobovi su jednoslojni i dominira vodoravna stratigrafija. Grobne su konstrukcije dosta ujednačene. Grobne su rake obrubljene okomito postavljenim kamenim pločama i prekrivene istim takvim pločama kao poklopnica. Dio tih poklopnica od devastiranih grobova iskorišten je u strukturi ogradnoga suhozida s istočne strane. Ukupno je istraženo 26 grobova: 9 u S - 1 i 17 u S - 2. Nalazi u grobovima dosta su rijetki, ali omogućuju grubu kronološku diferencijaciju u okviru istoga ukopišta. U S - 1 nađena su dva željezna nožića, a u S - 2 četiri željezne kopče gotičkih tipoloških odlika i jedan srebrnjak Ludovika I. Anžuvina (1342. – 1382.). Stoga segment groblja u S - 2 možemo okvirno datirati u 14. st., a onaj u S - 1 u 13. st. Na takvu dataciju ukazuje i broj ukopa u pojedinim grobovima, jer je u većini njih potvrđeno višekratno ukopavanje. Dakle, radi se o obiteljskim grobnicama kakve su na ovim prostorima postale uobičajene od kasnoga 13. st. Na isto razdoblje ukazuje i položaj ruku pokojnika na kosturima in situ, koje su najčešće prekrivene na grudima (Burić 2001). Kada iskopavanje cijeloga lokaliteta bude u potpunosti dovršeno, moći će se dati potpunija analiza Svećurja, kao jednoga od grobalja u srednjovjekovnome selu Radun (Burić 2002, Omašić 2001).

Svi nalazi dani su na konzervaciju u radionice Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika, gdje je pohranjen i osteološki materijal iz grobova, koji će biti dat na antropološku analizu. Ovom kampanjom nije dovršeno istraživanje novootkrivenoga segmenta groblja oko crkve sv. Jurja, pa će ono biti, uz potporu investitora, nastavljeno i iduće godine.

Literatura

Burić 2001 Tonči Burić, Putalj u srednjem vijeku; u: T. Burić - S. Čače - I. Fadić, Sv. Juraj od Putalja, Split, 2001.

Burić 2002 Tonči Burić, Srednjovjekovna groblja u Kaštelima (stratigrafsko-demografska razmatranja), *Historia Antiqua* 8, Pula, 2002: 321 - 336.

Omašić 2001 Vjeko Omašić, Kaštela od prapovijesti do početka XX. stoljeća, Kaštela, 2001: 98 - 104.

Oreb 1983 Franko Oreb, Srednjovjekovno groblje oko crkve sv. Jurja od Raduna kod Kaštel-Starog, *Starohrvatska prosvjeta*, III/13, Split, 1983: 185 - 200.

Tonči Burić

Summary

Protective excavations at the Church of St George of Radun revealed two new grave zones north of the church, each on a single terrace. The church itself is on a third, lowest, terrace. It was investigated back in the 1970s, as was the terrace on which 75 graves were uncovered and investigated, the ranging chronologically from the 11th to the 16th century. In two test digs explored during May and June 2004, 26 graves were uncovered and investigated. All the major features of the finds in the grave, the tomb constructions, and the number and manner of interment in a given grave, suggest a date of the high and later Middle Ages. In the common stone constructions of vertical slabs and more slender lids, several deceased were usually buried, successively. The skeletons preserved in situ have in most cases the arms crossed across the breast. Finds are

relatively sparse. In test dig 1, two iron knives were found in two different graves; in test dig 2, several iron buckles of various forms and dimensions, but with clear typological features of the Gothic, and one silver coin of Ludovic Angevin I (14th century). The graves in test dig 1 are dated to the 13th and those in test dig 2 to the 14th century.

Redni broj: 127

Lokalitet: Tugare - Donji Vrtal

Naselje: Tugare

Grad/općina: Omiš

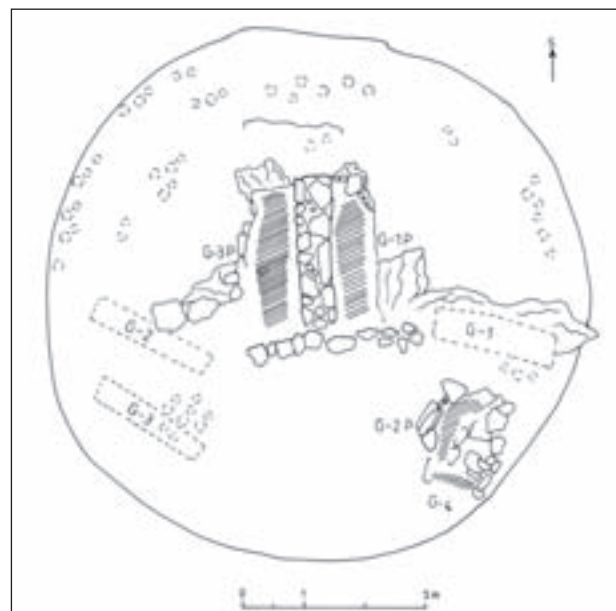
Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: P, SV

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

U mjestu Tugarama, u Srednjim Poljicima, u razdoblju od sredine travnja do sredine svibnja 2004. g., stručna ekipa Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika provela je zaštitno arheološko iskopavanje na prostoru zvanom Donji Vrtal. Akcija je uslijedila nakon dojave mještana o ugroženosti lokaliteta zbog radova na uređenju parkirališta i parka sjeverno od tугarske župske crkve rođenja Blažene Djevice Marije. Položaj je smješten na padini uz asfaltni put koji vodi prema središtu tугarskog naselja na Dočinama, a svega tridesetak metara sjevernije od položaja gdje su 1997. g., gotovo u istim okolnostima, otkriveni ostaci starohrvatskog groblja na redove iz 10. st. (Petrinec 2000). U istraživanjima 2004. g. sudjelovali su mr. sc. Vedrana De-longa kao stručni voditelj istraživanja, Miran Palčok u svojstvu dokumentarista te arheologinje Silva Grković i Anita Lovrić.

Tijekom istraživanja otkrivena je zemljana grobna gomila (tumul, humak), formirana još u prapovijesti, s dvije vremenske i kulturne faze ukapanja. Prvotnu, prapovijesnu jezgru ukopišta činila su tri sačuvana groba iz kasnog brončanog doba (10. - 9. st. pr. Kr.), odnosno ranog željeznog doba (8. i 7. st. pr. Kr.), dok su četiri ranosrednjovjekovna groba, iz razdoblja 9. - 10. st., naknadno ukopana u postojeću prapovijesnu grobnu gomilu. Otkriveni starohrvatski

Tugare - Donji Vrtal, grobna gomila (crtež: M. Palčok)

Tugare - Donji Vrtal, nakit i dijelovi nošnje srednjodalmatinske grupe (crtež: M. Palčok)

grobovi tipologijom grobne konstrukcije i oblicima grobnog inventara korespondiraju groblju otkrivenom u neposrednoj blizini 1997. g. Arheološki je osobito vrijedan otkriveni prapovijesni sloj u gomili, gdje su u kamenim grobnicama bili pokopani predstavnici vodećeg društvenog sloja, vjerojatno obitelji ilirsko-delmatiskog dostojanstvenika. To se očituje u reprezentativnim kovinskim nalazima izrađenima od bronce, koji su mahom pripadali nakitu i nošnji pokojnika, tj. njegovu statusnom ornatu. Otkrivanje prapovijesnih grobova pratio je velik broj ulomaka keramičkih posuda koje su tu dospjele kao dio pogrebnog rituala. Važno je naglasiti da će otkrivene grobnice i ostaci gomile biti zaštićeni i prezentirani u vidu malog arheološkog parka u prirodi.

Literatura

Petrinec 2000 Maja Petrinec, Groblje na Gornjem vrtlu u Tugarima, Starohrvatska prosvjeta, III, sv. 27, Split, 2000: 233 – 242.

mr. sc. Vedrana Delonga

Summary

In the village of Tugare, Srednja Poljica, a funeral mound was discovered, created as long ago as prehistory, and later used for interment during the early Middle Ages. Three preserved graves from the late Bronze Age (10th – 9th centuries BC) or the early Iron Age (8th – 7th centuries BC) constituted the original core of the mound, while four early medieval graves were subsequently dug into the older prehistoric tumulus. The prehistoric layer in which members of a family of some Delmat Illyrian dignitaries were buried is of particular worth. They were interred with fine jewellery and bronze parts of garments. The discovery of this layer was accompanied by the find of remains of ceramic vessels, which were placed around the graves for ritual purposes.

DUBROVAČKO-NERETVANSKA ŽUPANIJA

Redni broj: 128**Lokalitet: Korčula - palača Dimitri****Naselje: Korčula****Grad/općina: Korčula (otok Korčula)****Pravni status: R-0541 (povijesna urbanistička cjelina)****Razdoblje: SV, NV****Vrsta radova: zaštitno iskopavanje**

128 Korčula, palača Dimitri
129 Sv. Mihajlo

Tijekom mjeseca svibnja 2004. g. u gradu Korčuli izvršena su zaštitna arheološka istraživanja lokaliteta u Ulici don Pavla Poše 1 - ulazni dvor palače Dimitri (stručni voditelj istraživanja: Vesna Zmaić; voditelj projekta: prof. dr. Igor Fisković; radovi financirani sredstvima tvrtke Adria – Azija d.o.o., Zagreb).

Arheološko istraživanje provedeno je da bi se utvrdila situacija ispod suvremenog nivoa poda dvorišta palače prije pristupanja arhitektonskom projektiranju i adaptaciji objekta, s posebnim osvrtom na činjenicu da je lokalitet sa zapadne strane zatvoren istočnim zidom crkve sv. Petra, odnosno njenim začeljem, gdje danas nedostaje apsida. Na istočnom zidu crkve vidljiv je otvor, naknadno zazidan, koji je spajao svetište s glavnim brodom, i u njegovom podnožju istake u zidu od kamenih blokova za koje se pretpostavilo da su ostaci zida apsida. Sonda je obuhvatila površinu od 15 m², odnosno cijelu površinu dvorišta, duljine 5 i širine 3 m, s prosječnom dubinom oko 0,70 m. Rezultat istraživanja bio je zid polukružne apsida koji je prvobitno stajao na istočnoj strani crkve sv. Petra te kamena konstrukcija četvrtastog oblika koja je bila dograđena s njegove južne strane i vjerojatno imala funkciju grobnice. Ostaci arhitekture pojavili su se odmah nakon odstranjivanja kamenog popločenja i sloja usitnjenog kamena koji je nanesen prilikom nivelacije terena. Zid apsida znatno je oštećen i devastiran naknadnim gradnjama, od kojih je ostao vidljiv dio zida koji se protezao u smjeru istok-zapad, te je spajao zapadni zid palače s istočnim zidom crkve i nije bio u odnosu s potpornjima trijumfalnog luka. U jednom je dijelu do temelja presjekao zid polukružne apsida. Njegova funkcija za sada nije poznata, kao ni vrijeme njegovog podizanja, a srušen je vjerojatno prilikom zadnje adaptacije palače. Zid apsida djelomično je sačuvan u visini od 0,30 do 0,40 m, a kod spoja s istočnim zidom crkve i do 0,60 m. Na dijelovima gdje je zid u potpunosti nedostajao, bio je vidljiv njegov negativ u vezivu na živoj stijeni, koja je ujedno služila kao temelj zida. Polukružni zid vezao se na istočni zid crkve u osi s potpornjima trijumfalnog luka i na kamene istake u zidu. Širina apsida je 4,10 m, a dužina 2,80 m. Zid je građen od većih nepravilnih kamenih blokova, vezanih žbukom, a bio je širine 0,60 m. S vanjske strane južnog dijela apsida otkrivena je konstrukcija četvrtastog oblika zidana od kamenih ploča i blokova vezanih žbukom, dimenzija 2,10x0,80 m i dubine oko 0,30 - 0,40 m, koja zbog oblika i smještaja nalikuje na grobnicu. Moguće je da je konstrukcija kasnije prigradena apsidi. Unutrašnjost četvrtaste konstrukcije bila je prilikom niveliranja terena zatrpana otpadnim materijalom, u kojem je nađena većina pokretnog materijala s lokaliteta: životinjske kosti, keramika, staklo i komadi metala.

Od pokretnog materijala na terenu nađeno je nekoliko kamenih ulomaka koji su vjerojatno u jednoj fazi pripadali crkvenom namještaju: polukružna kamena škropionica, jedan profilirani ulomak s natpisom i nekoliko profiliranih ulomaka, vjerojatno dijelovi arhitekture iz palače. Većina

Korčula, ulazni dvor palače Dimitri (foto: V. Zmaić)

pokretnog materijala jest keramička građa iz zapune kamene konstrukcije južno od apside, gdje je u šuti bio pomiješan antički materijal (keramika i staklo) sa srednjovjekovnim i novovjekovnim fragmentima, u rasponu od ranog srednjeg vijeka do kraja 19. st. Zastupljena je gruba keramika domaće produkcije i uvezena keramika venetske produkcije (majolika): *graffito* keramika i višebojno slikana keramika, koja se javlja već od sredine 15. st. do 17. st. Među ostalim, u grobnici je nađeno nekoliko primjeraka lula: „mediteranski“ tip, tzv. lončarske lule iz radionica Padske doline, lule turske proizvodnje i „zapadni“ tip lule engleske proizvodnje iz 18. i 19. st. U grobnici je nađen i novac, ¼ kreuzera iz 1816. g., koji nam pomaže pri preciznijem datiranju otvaranja grobnice.

Nakon završetka istraživanja arhitektura je zaštićena, a u projektu rekonstrukcije i obnove palače predviđena je njena konzervacija i prezentacija u sklopu ulaznog dijela palače.

Vesna Zmaić

Summary

During May 2004 archaeological investigations were carried out in Ulica Don Pavla Poše 1, the Dimitri Palace, the

entry court, in Korčula. Archaeological investigation was carried out in order to establish the situation below the level of the floor of the palace's courtyard, before the operations on the reconstruction and renovation of the palace, since the courtyard on the western side was enclosed by the eastern wall of St Peter's Church. The test dig covered an area of 15 square metres with an average relative depth of 0.70 m. The investigation showed that in the eastern part of the church there was originally a semi-circular apse, which was subsequently knocked down, and on the site of it a wall that as part of the entrance to the palace was built, which was also demolished during the rebuilding of the entry part. On the external southern side of the apse was a square stone construction (a tomb). The dig yielded some moveable finds such as fragments of stone furnishing: an aspersorium or stoup, moulded, a part with an inscription and ceramics that were on the whole parts of the filling of the grave chamber, where antique material was mixed with medieval and modern material, among which several ceramic pipes were found. After the investigation, the architecture was protected, and in the project of reconstruction and renovation of the palace its presentation as part of the entry part of the palace is planned.

Redni broj: 129

Lokalitet: Sv. Mihajlo

Naselje: Gornja Čajkovica – Šumet

Grad/općina: Dubrovnik

Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: SV

Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Tijekom 2003. i 2004. g. u okviru sustavnog višegodišnjeg programa „Hrvati Crvene Hrvatske – korijeni, pokršćavanje i življenje do kraja srednjeg vijeka“ izvršena su prvo probna, a potom sustavna arheološka iskopavanja na lokalitetu Sv. Mihajlo u Gornjoj Čajkovici – Šumet, u širem području Rijeke dubrovačke (stručni voditelj istraživanja i voditelj projekta: dr. Zdenko Žeravica; program je financiran sredstvima Ministarstva kulture RH, Dubrovačko–nerevanske županije, Grada Dubrovnika, Općine Konavle, Općine Župa Dubrovačka te Dubrovačkih muzeja). Sustavna istraživanja počela su 1996. g. Do sada su istražena područja sljedećih općina: Konavle, Župa Dubrovačka, Dubrovačko primorje, Mljet te Grad Dubrovnik.

Tijekom posljednje kampanje obuhvaćen je preostali dio srednjovjekovne nekropole kamenih nadgrobnih spomenika („stećaka“) te kamena gomila gdje se pretpostavilo, a nakon iskopavanja i potvrdilo, postojanje srednjovjekovne crkve. Ukupna je istražena površina cca 80 m². Lokalitet se nalazi ispod Crvenih stijena (jugoistočne padine brda Golubov kamen), na terasastom prostoru, sjeveroistočno iznad lokaliteta Kula i Bote, gdje je izvor iz kojeg počinje kasnosrednjovjekovni Onofrijev vodovod za Dubrovnik. Na lokalitetu se nalazilo šest kamenih nadgrobnjaka („stećaka“), koje je u literaturi 1957. g. spomenuo dr. Josip Lučić. S obzirom na djelomično vidljive ostatke zidova, pretpostavilo se da se pod kamenom gomilom nalaze temelji srednjovjekovne crkvice sv. Mihovila, što je

ujedno i toponim ovog lokaliteta.

Istražena su tri groba pod stećcima te su tako dobiveni podaci o načinu izrade grobne jame – jednostavna nepravilna pravokutna jama ukopana u zemlju do dubine cca 0,50 m. Grobna konstrukcija jame načinjena je od neobrađenog kamena te je pokrivena nepravilnim pločastim kamenjem. Pokojnici su položeni na leđa u ispruženom položaju, izravno na zemlju dna rake. Zbog slabe očuvanosti skeleta nije moguće utvrditi položaj ruku. U grobovima su po tri pokojnika pa se vjerojatno radi o višekratnoj uporabi iste grobnice. Uz umrle nije bilo priloga, tako da datiranje ostaje u okviru pretpostavke o trajanju načina pokapanja pod kamenim nadgrobnicama („stećci“) od kraja 12. st. do potkraj 15., a moguće još i početkom 16. st.

Za nešto preciznije datiranje nekropole poslužila je predstava na jednom oštećenom kamenom nadgrobnom spomeniku ove nekropole (grob nije istražen), na kome se na gornjoj strani u plitkom reljefu nalazi luk sa strijelom, a na čeonj strani scena lova (vjerojatno na jelena kojeg straga ugriza pas, dok je iza njega lik lovca). Takvi motivi i gotovo jednak način izvođenja, utvrđeni su na stećcima Imotske krajine, ali i na ostalom dijelu dalmatinskog zaleđa, što je jedna od poveznica koja ukazuje na jedinstvo kulture tih prostora u srednjem vijeku, pa tako i na području Crvene Hrvatske.

Pod spomenutom kamenom gomilom otkriveni su temelji ranosrednjovjekovne predromaničke crkve. Njeno kronološko i kulturno opredjeljenje starohrvatskoj kulturnoj skupini omogućio je pronalazak ulomka kamene plastike s ukrasom tropruta. Iskapanja su pokazala da je crkva

vjerojatno bila obnovljena početkom razvijenog srednjeg vijeka.

Temelji crkve i njena unutrašnjost istraženi su do nivoa zdravice, te je u njoj otkopan i kameni monolit – nadgrobni spomenik (stećak). Nakon okretanja kamenog stećka na suprotnu stranu od pozicije u kojoj je zatečen, pokazalo se da je u obliku sanduka. Njegova gornja ploha uokvirena je vrpcom od listova vinove loze, izvedenom u plitkom reljefu (vrpca je s obje strane uokvirena s po jednom plitko udubljenom linijom). Vinova je loza jedan od najvažnijih kršćanskih biblijskih simbola, označava odnos između Boga i njegova naroda, a ujedno je i simbol Krista, koji svojim riječima „Ja sam pravi trs i moj Otac je vinogradar... Ja sam trs, vi ste mladice...“, izražava nov odnos između Boga i ljudi, što je po njemu uspostavljen. U gornjoj polovici tako formirane ornamentalne kompozicije nalazi se plitko udubljen krug – prsten – u kojem je cvijet s pet latica, čime je postignut motiv rozete. Osnovna kršćanska simbolika ovog motiva jest dakle prsten kao Božji monogram, koji ne predstavlja samo Božju savršenost, već i vječnost Onoga „koga bijaše u početku, i sada, i vazda, i u vijeke vjekova“, pa je zato takva poruka kao znak vječnosti postavljena na ovaj nadgrobni spomenik. Po sredini te plohe vrlo plitko ugraviran je još i križ, koji je naglašeno većih dimenzija (kao da se time željelo naglasiti njegovo shvaćanje kao znaka i simbola slave, na kome je Krist bio mučen i umro, i tako postao Spasiteljem čovječanstva).

Prema iznesenoj analizi, možemo zaključiti da ovaj nadgrobni spomenik u potpunosti ima elemente kršćanske ikonografije zapadnog kršćanstva. Time se na još jednom

Sv. Mihajlo, temelji ranosrednjovjekovne, predromaničke crkve (foto: Z. Žeravica)

nalazu pokazuje neispravnost, ali i tendencioznost čestog, pa i u novije vrijeme ideološki izraženog, tumačenja tzv. stećaka kao isključivog kulturno–religioznog bogumilskog nasljeđa. Ovim istraživanjima još je jednom potvrđeno da treba odbaciti tendenciozno tumačenje prema kojem se uz nekropole stećaka ne nalaze crkve. Ovim nalazom potvrđuje se kontinuirani razvoj starohrvatske kulture od ranog srednjeg vijeka do kraja srednjeg vijeka, pri čemu su stećci samo jedna pojava u ukupnoj duhovnoj kulturi katoličanstva.

Osobito je važno što se na osnovi rezultata arheološkog iskapanja može zaključiti da se nadgrobni spomenik prvotno nalazio nad grobom u samoj unutrašnjosti crkvice sv. Mihovila. Na to su uputili nalazi polomljenih i dislociranih ljudskih kostiju, kao i nekoliko ulomaka klesane kamene ploče, vjerojatno dijelovi pokrovne ploče starijeg groba – ranosrednjovjekovnog, iz vremena kada se tu nalazila predromanička crkva s arhitekturom urešenom pleternom ornamentikom.

Vjerojatno je krajem 12. ili u 13. st. grob poslužio za sekundarni pogreb, te je na njega postavljen novo isklesani spomenik (na datiranje upućuje ornamentika opisanog nadgrobniaka). Kako je ovaj nađen dislociran, može se pretpostaviti da je tijekom rušenja crkve (negdje u novom vijeku) privukao pozornost, pa je radi pljačkanja otkopana cijela unutrašnjost male crkve. Tom je prigodom uništena njena podnica (vjerojatno načinjena od nabijene zemlje), prevrnut je kameni nadgrobni spomenik, kao i nadgrobna ploča, te su uništeni konstrukcija groba i antropološki ostaci.

Za određivanje vremena tog uništavanja postoje povijesni događaji i lokalna predaja. Prema njoj je oltarna pala s prikazom sv. Mihovila iz ove crkve bila spašena te je jedno vrijeme bila u susjednoj crkvi sv. Kuzme i Damijana u Knežici, a danas se čuva u riznici samostana sv. Marije u Rožatu. Događaj se vjerojatno zbilo u vrijeme crnogorske rušilačko-pljačkaške najezde na Konavle i susjedna područja 1806. g., tijekom koje su brojne crkve bile porušene, a njihov inventar opljačkan, pa je tom prigodom u „potrazi za zlatom“ uništen i grob u ovoj crkvi. Tada je vjerojatno razbijen i nadgrobni spomenik s prikazom scene lova, te je dislociran i kameni monolit, nadgrobni spomenik (jedan od najvećih stećaka do sada poznatih) s ove nekropole na kojem se također nalazi simbol križa. Prema svemu, radi se o spomeniku kulture koji se datira od 9. st. s kontinuiranim trajanjem kroz cijeli srednji vijek, odnosno i dalje do početka 19. st.

Sv. Mihajlo, reljefno izveden ukras na nadgrobniaku (foto: Z. Žeravica)

Nakon istraživanja pokrenut je postupak osiguravanja konzervacije i prezentacije nalazišta, a postoji ideja o ponovnom podizanju kapele na ovom mjestu. Ova arheološka iskapanja dala su vrlo vrijedne rezultate za rješavanje problema razvoja i kontinuiteta materijalne i duhovne kulture starohrvatske kulturne skupine na prostoru Crvene Hrvatske, kao sastavnog dijela jedinstvenog etničkog hrvatskog prostora od početka srednjeg vijeka.

Literatura

Lučić 1961 J. Lučić, Stećci u Dubrovačkoj rijeci i Brgatu, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, 13, Split, 1961: 147 – 175.

dr. Zdenko Žeravica

Summary

During 2003 and 2004, as part of the systematic multi-year programme “The Croats of Red Croatia – roots, conversion and life up to the end of the Middle Ages”, the first test dig and then systematic archaeological excavations at the site of Sv. Mihajlo in Gornja Čajkovica – Šumet in the general area of Rijeka dubrovačka were carried out. During the last campaign the remaining part of the medieval necropolis of stone funerary slabs (stećaks) was included, as were the stone mounds, where the existence of the medieval Church of St Mihovil was hypothesised, as was borne out later on by the excavation. Inside the church a relief-decorated gravestone was found (with elements of iconographic elements of Western Christianity), which was placed here during the 12th or 13th century. The grave came into being on the site of an older, early medieval grave, from the time when there was a Pre-Romanesque church here with architecture decorated with interlacing ornamentation.

Archaeological excavations gave very valuable results for the solution of the problem of the development and continuity of the material and spiritual culture of the Early Croatian cultural group in the area of Red Croatia, a component part of the united Croatian ethnic space from the beginning of the Middle Ages.

V a r i a

„Staza kneževa“ - primjer poučne pješačke staze na Žumberku s prezentiranim arheološkim lokalitetima

Lokalitet: 1. Budinjak, 2. Bratelji - Ulica

Naselje: 1. Budinjak, 2. Bratelji

Grad/općina: 1. Samobor, 2. Samobor

Pravni status: 1. R 1584, 2. evidentiran

Razdoblje: 1. P, 2. A

Vrsta radova: prezentacija

U rujnu 2004. g. Javna ustanova Park prirode „Žumberak – Samoborsko gorje“ otvorila je pješačku poučnu stazu pod nazivom „Staza kneževa“. Svojim se najvećim dijelom trasa staze prostire na području dvaju arheoloških nalazišta: Budinjaka, stariježeljeznodobnog naselja i groblja, te Bratelja, groblja iz rimskoga ranocarskog doba. Uredbom o osnivanju Vlada RH propisala je djelatnost Javne ustanove, koju čine zaštita, održavanje i promicanje Parka prirode. Realizacijom projekta poučne staze, a sukladno ciljevima zbog kojih je osnovana, Javna je ustanova započela s aktivnostima usmjerenima k zaštiti i promociji onih vrijednosti zaštićenoga područja koje pripadaju kategoriji kulturne baštine.

Arheološko nalazište Budinjak više je nego dobro poznato stručnoj javnosti. Sustavna znanstvena istraživanja, koja su na ovome nalazištu provodili Samoborski muzej i Muzej grada Zagreba, pod vodstvom prof. Želimira Škobernea,

započela su 1984. g. i kontinuirano se provode do danas. Rezultatima dosadašnjih istraživanja utvrđena je datacija nalazišta – kraj 10. – 6. st. pr. Kr., a kulturna pripadnost stariježeljeznodobne budinjačke populacije obilježena je definiranjem nove halštatske grupe na području sjeverozapadne Hrvatske – grupe Budinjak (Škoberne 2004). Zbog izuzetne očuvanosti, kao i bogatstva pronađenih ostataka materijalne kulture, ovo je kompleksno nalazište, koje u svojem punom opsegu obuhvaća oba aspekta stariježeljeznodobne zajednice (nasebinski i grobišni), upisano u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske (R 1584).

Nekropola u Brateljima, u selu nedaleko od Budinjaka, u potpunosti je istražena tijekom arheoloških iskopavanja koja je na ovom nalazištu u razdoblju od 1990. do 1995. g. provodio Arheološki muzej u Zagrebu, pod vodstvom dr. sc. Zorana Gregla. Antička nekropola etnički pripada romaniziranom keltskom plemenu Latobika koje je polovicom 1. st. iz susjedne Dolenjske u Sloveniji počelo naseljavati područje središnjega Žumberka. Ukopi na nekropoli datirani su u vrijeme od polovice 1. st. do polovice 2. st., odnosno u rimsko ranocarsko razdoblje (Gregl 2002).

Ideju o realizaciji poučne staze motivirala je želja za prezentacijom visokih vrijednosti kulturne baštine očuvane na području Budinjaka i u njegovoj bližjoj okolici. No, unatoč neprijepornoj važnosti navedenih arheoloških nalazišta,

Žumberak, Staza kneževa, karta (Javna ustanova PPŽSG)

Žumberak, Staza kneževa, uvodna informacijska ploča na nalazištu Budinjak (foto: Javna ustanova PPŽSG)

a posebno Budinjaka, čija se neprocjenjiva vrijednost očitava u kontekstu širemu od granica Republike Hrvatske, pri osmišljavanju poučne staze zauzeto je polazišno načelo o identitetu prostora kao ukupnosti svih njegovih naslijeđenih i sadašnjih vrijednosti. Stoga je prije trasiranja staze provedena valorizacija svih značajki prostora, te je, uz navedene arheološke, osobita pažnja posvećena i onima etnografskoga, geološkoga, zoološkoga i botaničkoga karaktera. Uz potpuno poštovanje svih pojedinačnih oblika i kulturne baštine i prirodnih vrijednosti, tijekom valorizacije

Žumberak, Staza kneževa, posjetitelj na informacijskoj točki 1 - tumuli (foto: Javna ustanova PPŽSG)

uočena je iznimna kvaliteta skladnoga i očuvanoga ruralnog krajolika. Poštovanje njegovih, prije svega estetskih vrijednosti, u najvećoj je mjeri odredilo način kojim su pri izvedbi artikulirani sadržaji na stazi i oblikovana njihova oprema.

Izvedena „Staza kneževa“ sadržajno je mješovita, s prevladavajućim brojem tema koje se odnose na arheološku baštinu. Dugačka je 4,2 km, kružnoga je oblika, a za njezin je obilazak potrebno otprilike 2 do 2,5 sati laganoga hoda. Ishodišna točka staze, koja je ujedno i zaključna točka obilaska, nalazi se u Eko-centru Budinjak, prostoru koji je kao infrastrukturni objekt Javne ustanove Park prirode „Žumberak-Samoborsko gorje“ namijenjen prihvatu posjetilaca, te je njegov karakter definiran kao informacijski i edukacijski. U Eko-centru Budinjak uređen je izložbeni prostor sadržajno posvećen arheološkoj baštini Žumberka i Samoborskoga gorja.

Trasa staze u potpunosti slijedi postojeće putove kojima se koristi mjesno stanovništvo, čime je izbjegnuto formiranje novih komunikacija na području registriranoga kulturnoga dobra, kao i u njegovoj okolini. „Staza kneževa“ označena je standardiziranim drvenim stupovima na kojima se nalaze pločice s obavijestima o smjeru kretanja i točkama na stazi, te je na taj način posjetiteljima omogućen samostalan obilazak.

Oba su arheološka nalazišta na pristupnim točkama uvodno označena dvojezičnim informacijskim pločama (hrvatski/engleski) s tekstom koji sadrži opće podatke o nalazištu, te fotografskom dokumentacijom arheoloških istraživanja i crtežima rekonstrukcija. Oblikovanje konstrukcije na koju su ploče pričvršćene temeljeno je na lokalno tradicionalnoj drvenoj konstrukciji za sušenje sijena – kozlacu.

Interpretacija sadržaja na stazi, koji su odabrani tijekom valorizacije, zasnovana je na prije spomenutom uočavanju izrazitih estetskih vrijednosti krajolika. U želji da se zatečena skladnost dosadašnjeg sudjelovanja čovjeka i prirode u oblikovanju prostora ne optereti agresivnim nametanjem interpretativne opreme, razvijena je ideja o sustavu interpretacije čije je odvijanje zamišljeno na nekoliko razina, pri čemu se sa svakom sljedećom razinom povećava opseg informacija dostupnih posjetiteljima. Prva razina interpretacije jedina je koja je zahtijevala vidljive intervencije u krajoliku, no njihov bi se opseg mogao definirati kao minimalan i nužan za praćenje sadržaja. Na toj je razini odabrano 10 informacijskih točaka raspoređenih duž staze koje su označene na standardiziran način – keramičkim pločama nevelikih dimenzija (30x40 cm), izrađenima u tehnici reljefa, čiji sadržaj čini kratak tekst o temi i likovni prikaz odabranog detalja kojim se ilustrira neka od najizrazitijih značajki pojedine točke. Istoj razini interpretacije pripada i deplijan s kartom staze i točkama na njoj.

Za proširenu interpretaciju staze, onu druge razine, odabran je tiskani medij te je izrađen vodič po „Stazi kneževa“, u kojem je posjetiteljima ponuđena povećana količina podataka o općim značajkama prostora kao i o sadržaju svake od 10 informacijskih točaka.

Eko-centar Budinjak i stručna služba Javne ustanove Park prirode „Žumberak-Samoborsko gorje“ ključni su za interpretaciju na trećoj razini, koja obuhvaća stručna vodstva posjetitelja po „Stazi kneževa“ te provođenje edukativnih programa pretežno namijenjenih djeci predškolske i osnovnoškolske dobi, ali i drugim ciljnim grupama. Budući razvoj upravo ove vrste interpretacije, i to njezine sadržajne raznolikosti, ali i prilagođenosti potrebama različitih vrsta posjetitelja, jedna je od orijentacija Javne ustanove.

Priprema arheoloških nalazišta za prezentaciju i interpretaciju u sklopu projekta poučne staze obuhvatila je samo manje konzervatorske postupke na groblju u Brateljima. Na tome su nalazištu, nakon što su poslije provedenih arheoloških iskopavanja u 90-im godinama 20. st. zatrpane zemljom, ponovno otkopane i konzervirane 3 kamene grobne konstrukcije. Voditelj je konzervatorskih radova bio istraživač nekropole u Brateljima dr. sc. Zoran Gregl. U konzerviranu grobnu arhitekturu odložene su kopije keramičkih nalaza iz antičkih grobova, te je tako prezentirani sadržaj zaštićen pokrovom izrađenim od pleksiglasa. Na nalazištu u Budinjaku, za potrebe prezentacije dostatnima su se pokazale očuvane i u konfiguraciji terena i danas raspoznatljive građevne strukture nastale u vrijeme starijega željeznoga doba, poput grobne arhitekture (tumula) ili pojedinih dijelova obrambenoga sustava naselja. Izuzetak je informacijska točka broj 2, na kojoj je provedena interpretacija nekada najvećega tumula na budinjačkome groblju – kneževskoga tumula 139. Mjesto na kojem je bio ovaj, i po dimenzijama i po bogatstvu nalaza pronađenih u njemu, reprezentativni objekt stariježeljeznodobne grobne arhitekture, a koji zbog metodologije iskopavanja danas više ne postoji, opremljeno je informacijskom pločom na kojoj je prezentirano idejno rješenje njegove rekonstrukcije i prezentacije.

Projekt rekonstrukcije i prezentacije kneževskoga tumula 139 nastavak je nastojanja Javne ustanove Park prirode „Žumberak-Samoborsko gorje“ k prezentaciji arheološke baštine u autentičnome prostoru njezina nastanka. Realizacija toga projekta omogućila bi ne samo sadržajnu nadopunu „Staze kneževa“, odnosno prostora koji je dosadašnjim aktivnostima stekao naziv Arheološkoga parka, nego i obnovu vrijednosti krajolika baštinjena iz vremena starijega željeznoga doba.

Literatura

Škoberne 2004 Želimir Škoberne, Grupa Budinjak, u: Ratnici na razmeđu istoka i zapada, Starije željezno doba u kontinentalnoj Hrvatskoj (katalog izložbe), Arheološki muzej u Zagrebu, Zagreb, 2004: 131 – 159.

Gregl 2002 Zoran Gregl, Antika, u: Žumberak od prapovijesti do kasne antike (katalog izložbe), Zagreb, 2002: 82 – 91.

Summary

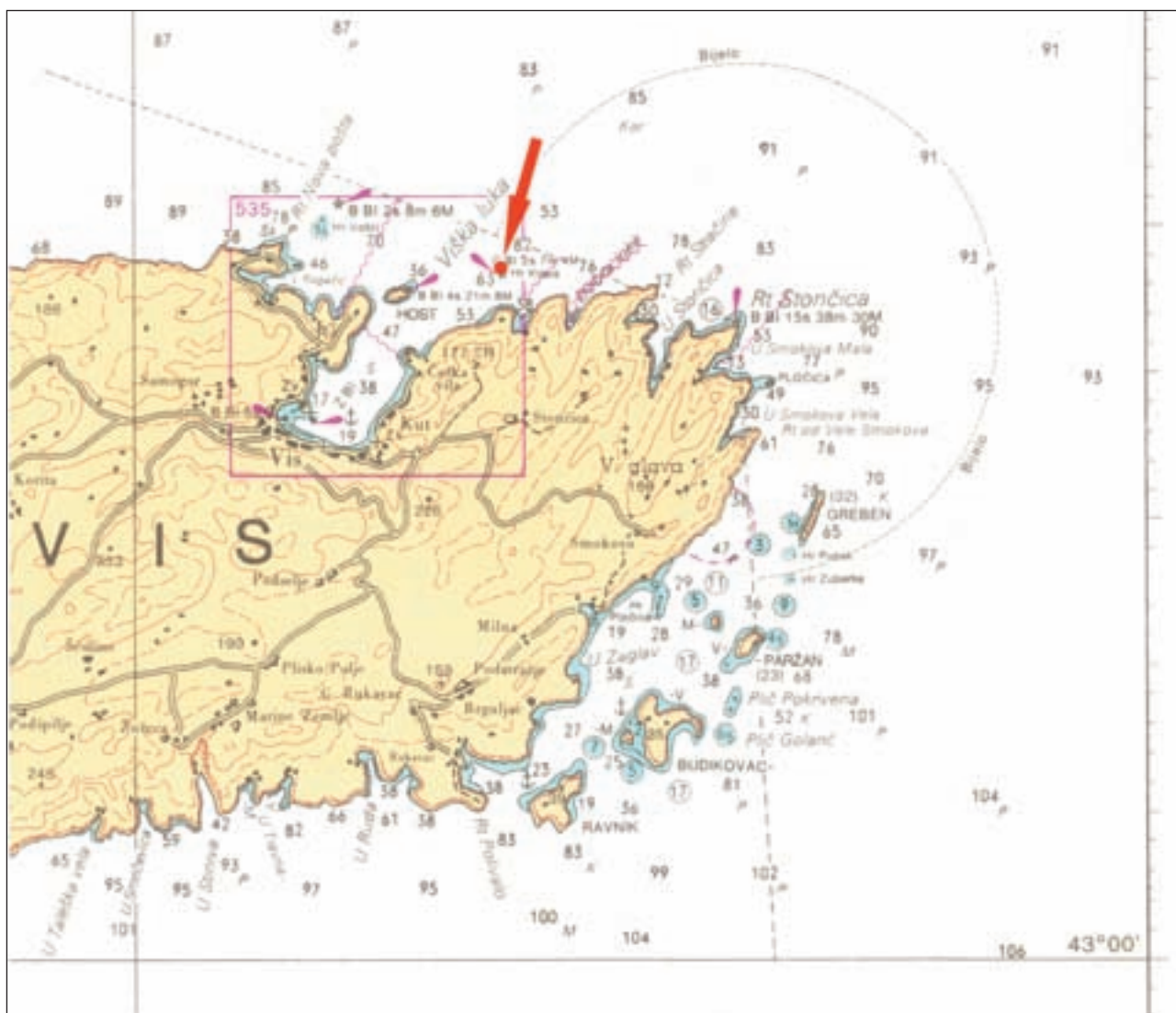
In September 2004 the Žumberak-Samobor Hills Nature Park Public Institution opened up a learning trail called *The Chiefs' Trail*, the course of it leading over two archaeological sites – the Early Iron Age site of Budinjak and the Roman-period Bratelji. In spite of the importance of the archaeological finds, when the learning trail was being worked out, the principle was adopted that the space had its identity as a totality of all its values, and while the path was being laid out, a valorisation of all the features of the area was undertaken, both archaeological and ethnographic, geological, zoological and botanical. The Chiefs' Trail as created has 10 information points, it is mixed in content, the prevailing number of topics, however, relating to the archaeological heritage. Respect for the aesthetic values of the landscape has determined the way in which, during the making of it, the features along the trail were articulated and the way in which they were designed. During the preparation of the archaeological site for presentation at the Bratelji tomb, small-scale conservation works were carried out, while at the Budinjak site, the structures created in the early Iron Age, preserved and recognisable today in the configuration of the terrain, proved suitable.

Podvodna kulturna dobra - upisivanje i očitavanje geografskih koordinata s pomorskih karata i GPS-a

Tijekom poslova na arheološkim istraživanjima te na zaštiti i očuvanju podzemskih kulturnih dobara uočene su određena problematika i nejasnoće pri davanju koordinata pojedinih lokacija ili zona. Naime, arheolozi koji se bave podzemskom baštinom, kada upisuju određene koordinate, jasno znaju jesu li te karte očitali s pomorske karte ili GPS-a (Global Positioning System), odnosno znaju da se takve koordinate međusobno razlikuju i da su potrebni ispravci prigodom prebacivanja s karte na GPS i obratno. No, u raznim stručnim i znanstvenim tekstovima, ali i u službenim dokumentima nadležnih institucija malokad se navodi porijeklo koordinata. Kada takvi podaci dođu do krajnjih korisnika, koji nisu uvijek upućeni u navedenu problematiku, pojavljuju se nejasnoće, nemogućnosti lociranja pozicija i sl. Stoga je ovaj članak usmjeren na općenitu uporabu pomorskih karata i GPS-a, razlike u njihovu međusobnu očitavanju te neke osnovne informacije o njima.

Bez obzira na to je li riječ o kopnenoj ili podzemskoj baštini, mnogi se arheolozi koriste GPS-om pa se pojava određenih problema može jednako primijeniti na sve arheološke lokalitete. U tome smislu navodimo nekoliko osnovnih informacija o GPS-u.

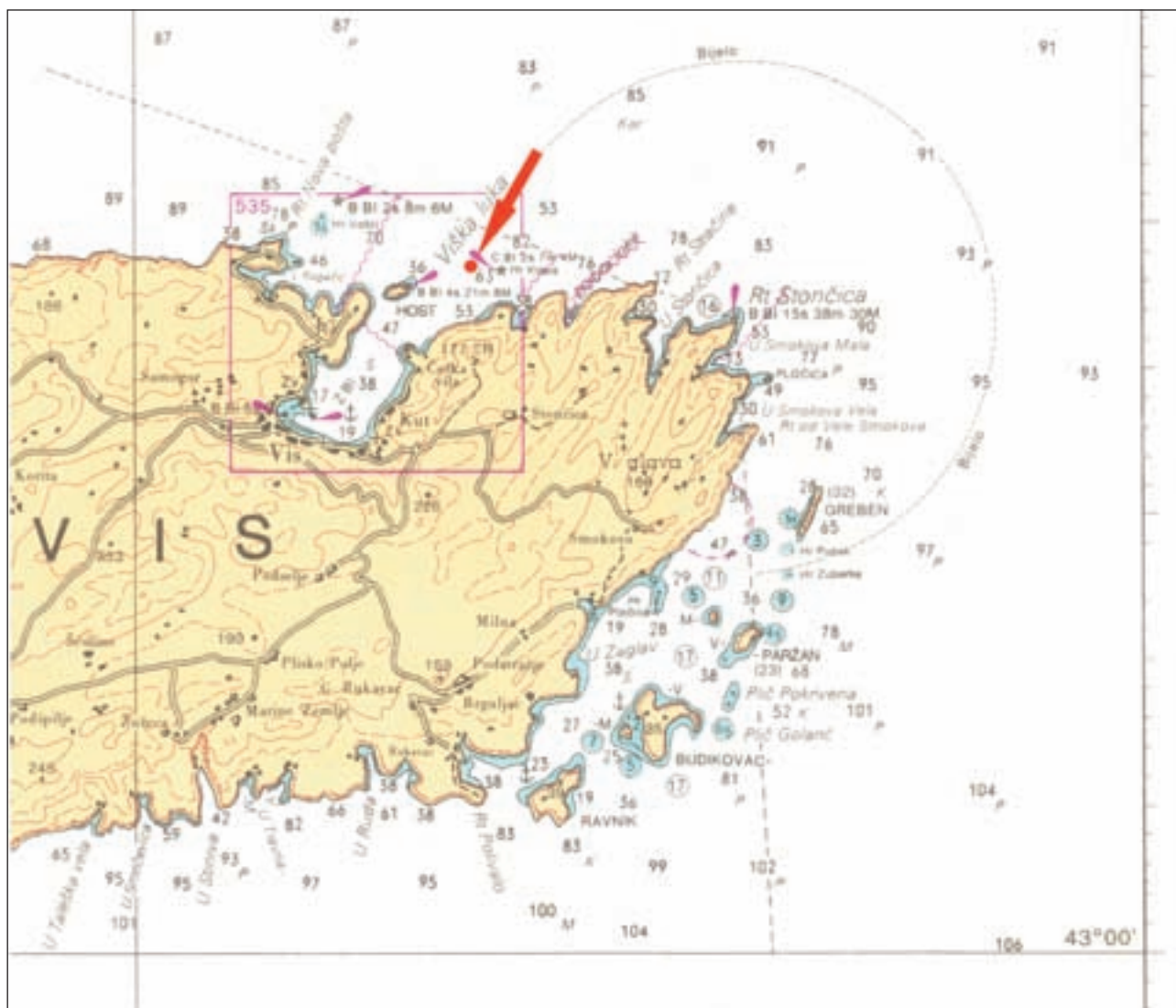
GPS je kratica za Global Positioning System, odnosno to je mreža satelita koja stalno odašilje kodirane informacije s pomoću kojih je omogućeno precizno određivanje položaja na Zemlji (Lapaine, Lapaine, Tutić, 2005). On omogućuje da se zabilježi određena točka na Zemlji te tako bilo komu pomogne navigacija do te točke i od nje. GPS je temeljen na skupini satelita Ministarstva obrane SAD-a koji stalno kruže oko Zemlje. Takvi sateliti odašilju radijsignale prema kojim GPS prijamnik određuje svoj položaj na Zemlji. U početku je GPS imao samo vojnu primjenu, no od 1980. g. dopuštena je i civilna upotreba. Danas su gotovo u svakodnevnoj upotrebi kod raznih istraživača, znanstvenika, nautičara, ribolovaca, ali i automobilske industriji, zrakoplovstvu i sl. GPS se može rabiti na svim mjestima gdje je moguće primiti signal sa satelita, odnosno ne može

Točan položaj lokaliteta prema koordinatama s GPS-a, uključujući korekcije

se upotrebljavati unutar zgrada, garaža, špilja i općenito podzemnih ili podvodnih lokacija. U Zemljinoj orbiti, na oko 20000 km iznad Zemljine površine, nalaze se barem 24 satelita (uglavnom ih je i više) od kojih je 21 aktivan, a tri su pričuvna. Sateliti su složeni tako da GPS prijamnik na Zemlji može uvijek primati signale s barem četiri od njih. Princip rada zasnovan je na određenom položaju svakoga pojedinog satelita, te njihovim udaljenostima od GPS prijamnika. Problemi koji se pojavljuju prigodom primanja signala i odstupanja na izvornu poziciju mogu biti višestruki. Prijam signala je problematičan u teškim uvjetima: šuma, visoke zgrade, pa čak i gusti oblaci. Naime, GPS signal teže se probija, ali i reflektira od objekata kao što su zgrade ili stijene, što produljuje vrijeme putovanja signala pa tako i položaj nije sasvim točan. Čak i kad su uvjeti idealni, satelitski signal usporava kad prolazi kroz atmosferu. Postoje ugrađene korekcije za rješavanje takvog problema, ali su one dane prosječno te su manja odstupanja uvijek prisutna. Osim navedenog, postoji i tzv. namjerna degradacija satelitskog signala uzrokovana namjernim pomaci-

ma što ih provodi vojska SAD-a. Što je bliže određena krizna situacija (rat i sl.) točki za koju se uzima položaj, to su odstupanja veća. Tako su za naše prostore zadnja najveća odstupanja bila u vrijeme krize na Kosovu i u Makedoniji. Prema službenim informacijama od 2. svibnja 2000. g. takvih, namjernih degradacija više nema, no treba imati na umu da se uvijek mogu aktivirati. Ako se govori taksativnim podacima, odstupanja u normalnim uvjetima mogu biti 15 – 20 m, što nije problem jer i sama točka koju označujemo olovkom na karti, ovisno o mjerilu, predstavlja nekoliko metara. Odstupanja uzrokovana namjernom degradacijom mogu biti i znatno veća te su takvi podaci gotovo neupotrebljivi. Potrebno je naglasiti da se kod većine tzv. civilnih GPS-ova koordinate koje pokazuju zemljopisnu dužinu i širinu mogu uzeti kao pouzdane, no, opcija očitavanja nadmorske visine krajnje je nepouzdana i bolje ju je ne uzimati kao podatak (oscilacije su katkad više od 100 m u odnosu prema stvarnoj). Preporuka je za nadmorsku visinu kombinirati GPS sa zemljopisnom kartom i izohipsama točke za koju se uzimaju koordinate. Što se tiče podmorske baštine,

Pogrešan položaj lokaliteta prema nekorigiranim koordinatama

nadmorska visina ionako nije bitna, nego je važna dubina koja se uzima prikladnim uređajima.

Što se tiče pomorskih karata, općenito govoreći, one označuju zemljopisnu sliku nekog područja umanjenu u određenu mjerilu, odnosno prikazuju određeno područje morske površine i pripadajućeg kopna. Posebno su izrađene za potrebe pomorske navigacije, ali imaju i širu primjenu, pa tako i u arheologiji. Na njoj su prikazane dubine mora, oblici morskoga dna i njihove morfološke značajke, konfiguracija i karakteristike obalne crte, opasne plićine, grebeni i hridi, sve opasnosti i upozorenja za plovidbu, te podaci o pomorskim svjetlima i oznakama za plovidbu. Nazivaju se još i navigacijskim, nautičkim, hidrografskim kartama ili jednostavno, kartama (Klarin, 1994). Pomorske se navigacijske karte prema mjerilu, sadržaju i namjeni dijele na:

- generalne karte (mjerila preko 1 : 500 000)
- kursne karte (mjerila 1 : 150 000 – 1 : 500 000)
- obalne karte (mjerila 1 : 50 000 – 1 : 150 000)
- planove (mjerila ispod 1 : 50 000).

Generalne karte prikazuju veća područja obala, mora ili oceana. Tako sjeverni i srednji Jadran prikazuje karta 101, a južni Jadran karta 102. Kursne karte prikazuju područja pojedinih mora i uglavnom se rabe samo za navigaciju. Upotrebljavaju se izvan obalnog područja. Za Jadransko se more upotrebljavaju kursne karte od 151 do 161. Obalne karte detaljno prikazuju manja područja mora i obala i na takvim se kartama rješavaju svi navigacijski poslovi među kojima i očitavanje koordinata. Obale Jadranskog mora prikazane su kartama od brojeva 100-15 do 100-30. U obalne karte koje prikazuju našu obalu ubrajaju se i tzv. Male karte koje su podijeljene u dva kompleta. Komplet I pokriva područje od Tršćanskog zaljeva do Zadra i sastoji se od 12 karata. Komplet II pokriva područje od Zadra do Bokotorskog zaljeva i sastoji se od 15 karata. Sve su Male karte napravljene u mjerilu 1 : 100 000 i B3 formatu. Karte planovi prikazuju najsitnije detalje nekog područja, primjerice sidrišta, luke, kanale, područja opasna za navigaciju i sl. U nas su različito označene. Mogu biti ucrtani na odgovarajućoj obalnoj karti ali i samostalno. Svi podaci o pomorskim kartama nalaze se u Katalogu pomorskih karata i navigacijskih publikacija, koje izdaje Državni hidrografski institut i Splitu (Klarin 1994).

Dakle, kada govorimo o pomorskim kartama kojima se uglavnom koriste i arheolozi, riječ je o obalnim Malim kartama (1 – 29), a nešto rjeđe i o planovima. Sve karte, bez obzira na način preslikavanja (projekciju), imaju određena odstupanja od stvarne panorame predjela koji prikazuju. Uglavnom je u upotrebi tzv. Merkatorova projekcija pri kojoj su vjerno prikazani kutovi, što je bitno za potrebe navigacije. Na Malim pomorskim kartama u donjem desnom kutu ispisani su naslov i broj karte, u lijevom donjem kutu svi su ispravci (korekture), a ispod karte u sredini navedeni su i ime ustanove koja je izdala kartu i datum izdavanja. Na Malim su kartama, osim detaljnoga prikaza mora i obale, prikazani i ruža vjetrova, mjerilo, razna **upozorenja o za-**
branama plovidbe i, što je najvažnije za našu temu,

upozorenje za korekciju prigodom prenošenja pozicija dobivenih satelitskim sustavom (GPS) na predmetnu kartu. Tako se na svakoj pojedinoj karti navodi da pozicije dobivene satelitskim navigacijskim sustavom treba ispraviti za 0,01 minute južno i 0,29 minute istočno da bi se uskladile s kartom. Preračunano, to bi značilo da se na svaku poziciju dobivenu GPS-om prigodom prenošenja na kartu dodaje 0,60 sekunda južno i 17,4 sekunde istočno. Isto je tako i u obratnoj situaciji, kada se koordinate s karte prebacuju u GPS, uz napomenu da se navedene korekcije dodaju sjeverno i zapadno.

Sve je navedeno najbolje objasniti na konkretnome primjeru. Uzmimo ostatke antičkog brodoloma kod hridi Krava u akvatoriju otoka Visa. Lokalitet se nalazi sa sjeverozapadne strane hridi Krava, oko 1,8 NM sjeveroistočno od grada Visa.

Koordinate su položaja po GPS-u:

N = 43° 04' 42,6"

E = 16° 13' 05,6"

Koordinate su položaja na karti s oznakom O. VIS MK 17:

N = 43° 04' 42"

E = 16° 13' 23"

Iz priloženog se vidi da su odstupanja velika, te, ako se ne preračunaju korekcije, može se dobiti sasvim pogrešna pozicija lokaliteta. Naime, ako se pozicije dobivene GPS-om izravno (bez korekcija) prebace na kartu u smislu istok-zapad, odstupanja su oko 400 m.

Zbog svega navedenog, još se jednom ističe potreba upisivanja porijekla (s karte ili GPS-a) koordinata kako ne bi nastajale zabune i nejasnoće u pozicioniranju lokaliteta.

Literatura

Lapaine, Lapaine, Tutić 2005 Miljenko Lapaine, Miroslava Lapaine, Dražen Tutić, GPS za početnike, www.kartografija.hr/obrazovanje/prirucnici/gpsoc/gpsoc.htm

Klarin 1994 Maksim Klarin, Priručnik za voditelje brodica, Zadar, 1994.

Domagoj Perkić

Summary

During work on the submerged cultural heritage, a certain problem was encountered related to the entry and reading of geographical coordinates from GPS or charts. In order to avoid faulty positioning of submarine localities, it is necessary to adduce the origin of the coordinates, in other words to recalculate with the necessary adjustments when transferring from the charts to GPS or vice-versa. The text contains some basic information about nautical charts and GPS.

MINISTARSTVO KULTURE

Na temelju članka 49. stavka 2. Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara (»Narodne novine«, broj 69/99, 151/03 i 157/03) ministar kulture donosi

PRAVILNIK O ARHEOLOŠKIM ISTRAŽIVANJIMA

OPĆE ODREDBE

Članak 1.

Ovim se Pravilnikom propisuju uvjeti za obavljanje arheoloških istraživanja na području Republike Hrvatske (u daljnjem tekstu: istraživanje).

Članak 2.

Ovim Pravilnikom uređuju se istraživanja:

- površinski širih područja koja obuhvaćaju nalazišta arheološkog i kulturno-povijesnog značenja: arheološke zone i arheološka nalazišta (lokaliteti) i
- područja pojedinačnih arheoloških nalaza.

Odredbe ovoga Pravilnika odnose se i na istraživanja na morskom dnu i morskom podzemlju unutarnjih morskih voda i teritorijalnog mora Republike Hrvatske te u rijekama i jezerima Republike Hrvatske (u daljnjem tekstu: podvodna istraživanja).

Članak 3.

Istraživanje u smislu ovoga Pravilnika podrazumijeva:

- arheološka iskopavanja: sustavno iskopavanje, zaštitno iskopavanje, revizijsko iskopavanje i sondažno iskopavanje,
- arheološke preglede terena: reambulaciju, rekognosciranje,
- nedestruktivne metode (aeroarheologija, geofizička istraživanja, georadarska istraživanja).

IZDAVANJE ODOBRENJA ISTRAŽIVANJA

Članak 4.

Istraživanje se može obavljati samo uz odobrenje konzervatorskog odjela Ministarstva kulture na čijem su području nalazišta ili nalazi, a za područje Grada Zagreba Gradskoga zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirode u Zagrebu (u daljnjem tekstu: nadležno tijelo).

Podnositelj zahtjeva za odobrenje istraživanja u zahtjevu navodi podatke o:

- podnositelju zahtjeva;
- vrsti i metodologiji, mjestu, vremenu, opsegu, sadržaju i ciljevima istraživanja;
- stručnom voditelju;
- osobama koje sudjeluju u istraživanju;
- ronionicima s odgovarajućom stručnom i ronilačkom kvalifikacijom koja odgovara dubini ronjenja odnosno radilišta uz liječničku potvrdu o sposobnosti za profesionalna ronjenja i podatke o ronilačkoj opremi i instrumentima, za podvodna istraživanja, te
- mjestu privremene pohrane nalaza.

Zahtjevu treba priložiti:

- preslik rješenja Ministarstva kulture (u daljnjem tek-

stu: Ministarstvo) sukladno članku 100. Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara;

- dopuštenja propisana posebnim zakonima;
- potvrdu o osiguranim financijskim sredstvima i
- financijski plan istraživanja, konzervacije i restauracije nalazišta i nalaza.

ODOBRENJE SNIMANJA

Članak 5.

Fotografska, filmska, video i druga snimanja arheoloških nalazišta ili nalaza mogu se obavljati samo uz posebno odobrenje nadležnog tijela.

U odobrenju iz stavka 1. ovoga članka mora se navesti svrha u koju se snimljeni materijal može koristiti i eventualna ograničenja.

Osoba koja je dobila odobrenje za snimanje iz stavka 1. ovoga članka dužna je po završetku snimanja jednu kopiju snimljenog materijala s pripadajućom dokumentacijom predati nadležnom tijelu.

Za vrijeme istraživanja snimanja arheoloških nalazišta ili nalaza iz stavka 1. ovoga članka odobrava voditelj istraživanja.

STRUČNI VODITELJ I SUDIONICI ISTRAŽIVANJA

Članak 6.

Istraživanje vodi stručni voditelj.

Stručni voditelj mora biti državljanin Republike Hrvatske.

Stručni voditelj može biti osoba koja ima visoku stručnu spremu – diplomirani arheolog, iskustvo u organizaciji istraživanja, najmanje 12 mjeseci iskustva stečenog sudjelovanjem u terenskim istraživanjima, te rješenje Ministarstva sukladno članku 100. Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara.

Stručni voditelj podvodnog istraživanja mora, uz uvjete iz stavka 3. ovoga članka, imati i odgovarajuću ronilačku kategoriju (najmanje CMAS 3* ili drugu odgovarajuću kategoriju).

Članak 7.

U istraživanjima mogu sudjelovati domaće i strane fizičke i pravne osobe na temelju odobrenja nadležnog tijela.

Strane fizičke i pravne osobe mogu sudjelovati u istraživanjima ako imaju i dopuštenja propisana posebnim propisima te pod uvjetom uzajamnosti.

Zahtjev za sudjelovanje strane fizičke i pravne osobe podnosi stručni voditelj.

Članak 8.

Stručni voditelj dužan je svakodnevno biti nazočan na nalazištu.

U slučaju spriječenosti stručni voditelj dužan je imenovati jednog ili više zamjenika iz redova stručne ekipe koji ispunjavaju sve uvjete za stručnog voditelja.

Nazočnost stručnog voditelja ili zamjenika evidentira se u terenskom dnevniku.

Stručni voditelj dužan je omogućiti nadzor inspektorima zaštite kulturnih dobara te drugim ovlaštenim službenicima Ministarstva kulture.

Članak 9.

Stručni voditelj ili njegov zamjenik dužan je nadležnom tijelu bez odlaganja dostaviti pisano obrazloženje svake izmjene ili odstupanja od plana i programa radova istraživanja.

ARHEOLOŠKA ISTRAŽIVANJA

Članak 10.

Za arheološka istraživanja stručni voditelj dužan je osigurati:

- odgovarajuću opremu i instrumente za prostorno određenje i dokumentiranje nalazišta i nalaza;
- obavljanje iskopavanja prateći stratigrafsku strukturu nalazišta, što je potrebno i odgovarajuće dokumentirati;
- vođenje terenskog dnevnika u koji se unose svi podaci o istraživačkim radovima i dnevnim događajima koji su od značenja za istraživanje, vođenje nacrtno dokumentacije u odgovarajućim mjerilima, vođenje fotografske i filmske dokumentacije cijelog nalazišta i dijelova nalazišta te vođenje terenskog popisa pokretnih nalaza i uzoraka (u daljnjem tekstu: terenska dokumentacija);
- označavanje svakoga pojedinačnog nalaza ili grupe nalaza tako da oznaka sadrži detaljne podatke o mjestu i položaju gdje je nađen te vođenje dokumentacije o tome;
- privremenu zaštitu nalazišta do početka trajne konzervacije;
- privremenu pohranu nalaza, te
- uvjete tehničke zaštite, zaštite na radu, te zaštite u slučaju nesreće na radu u skladu s propisima i uobičajenim standardima struke.

PODVODNA ISTRAŽIVANJA

Članak 11.

Kod podvodnih istraživanja stručni voditelj dužan je osigurati obilježavanje područja na kojem se obavlja istraživanje u skladu s posebnim propisima o obavljanju podvodnih djelatnosti.

Članak 12.

Stručni voditelj podvodnih istraživanja dužan je bez odgađanja izvijestiti nadležnu lučku kapetaniju o početku, prekidu, nastavljanju ili napuštanju radova.

KONZERVACIJA NALAZIŠTA I NALAZA

Članak 13.

Najkasnije u roku od 2 godine od završetka odobrenih terenskih radova mora se osigurati konzervacija nalazišta i nalaza, osim u slučaju složene konzervacije kada nadležno tijelo pisanim odobrenjem utvrdi rok za konzervaciju nalazišta i nalaza.

STRUČNO IZVJEŠĆE

Članak 14.

Stručni voditelj dužan je stručno izvješće te skraćeno stručno izvješće o provedenim istraživanjima podnijeti nadležnom tijelu u roku od 3 mjeseca od završetka istraživanja.

Ministarstvo ima pravo objaviti stručno izvješće, a dužno je objaviti skraćeno stručno izvješće u dogovoru s voditeljem istraživanja.

Preslik stručnog izvješća dostavlja se i ustanovi u kojoj su pohranjeni nalazi.

STRUČNO IZVJEŠĆE O ISKOPAVANJIMA

Članak 15.

Stručno izvješće o iskopavanjima mora sadržavati:

- pisani opis iskopavanja;

- smještaj nalazišta na kartografskoj podlozi mjerila 1 : 5000 ili detaljnije i na katastarskoj podlozi, odnosno kod podvodnih istraživanja na kartografskim podlogama odgovarajućeg mjerila;
- tlocrt prostora iskopavanja i karakteristične profile iskopa u odgovarajućem mjerilu;
- izbor fotografija nalazišta prije, za vrijeme te po završetku iskopavanja;
- izbor fotografija nalaza, te
- približno potrebno vrijeme za eventualno prezentiranje nalazišta.

STRUČNO IZVJEŠĆE O PREGLEDIMA TERENA I DRUGIM ISTRAŽIVANJIMA

Članak 16.

Stručno izvješće o arheološkim pregledima terena te o istraživanju nedestruktivnim metodama mora sadržavati:

- pisani opis istraživanja i interpretaciju rezultata dobivenih nedestruktivnim metodama;
- smještaj nalazišta na kartografskoj podlozi mjerila 1:25 000 ili detaljnije, odnosno kod podvodnih istraživanja na kartografskim podlogama odgovarajućeg mjerila, te
- izbor fotografske dokumentacije s opisima.

IZNOŠENJE DOKUMENTACIJE, UZORAKA I NALAZA

Članak 17.

Iznošenje terenske dokumentacije u inozemstvo moguće je samo u kopiji i uz odobrenje nadležnog tijela.

Iznošenje uzoraka radi analize u inozemstvo kao i pokretnih nalaza moguće je samo uz odobrenje nadležnog tijela, a pod uvjetima propisanim Zakonom o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara.

Zahtjev za iznošenje može podnijeti stručni voditelj.

OBJAVLJIVANJE DOKUMENTACIJE I NALAZA

Članak 18.

Stručni voditelj sa svojim suradnicima ima isključivo pravo na prvu objavu dokumentacije i prikupljenih nalaza najkasnije 3 godine od dana završetka istraživanja.

Prva objava mora biti u Republici Hrvatskoj.

Po isteku roka iz stavka 1. ovoga članka stručni voditelj dužan je svu dokumentaciju i nalaze predati ustanovi koja je određena za trajnu pohranu nalaza.

Nadležno tijelo u slučaju složenih istraživanja koja traju više godina može odobriti osobama iz stavka 1. ovoga članka zadržavanje dokumentacije i nalaza i nakon proteka roka od 3 godine od dana završetka istraživanja, uz uvjet da redovito objavljuju preliminarne rezultate istraživanja, a najkasnije jednu godinu nakon završetka istraživačke kampanje.

Stručni voditelj je dužan po završetku istraživanja objaviti rezultate istraživanja i stručno obrađene nalaze, a u slučaju kada istraživanja traju duže od pet godina stručni voditelj dužan je svake pete godine objaviti rezultate istraživanja i stručno obrađene nalaze.

Članak 19.

Arheološka istraživanja koja nisu okončana objavom rezultata istraživanja i objavom stručno obrađenih nalaza u rokovima utvrđenim ovim Pravilnikom smatraju se

nedovršenima.

U slučaju iz stavka 1. ovog članka nadležno tijelo može, na zahtjev, odobriti stručnu obradu nalaza.

U odobrenju nadležno tijelo određuje moguće trajanje stručne obrade te rok za objavu.

ODOBRENJE ZA NOVO ISTRAŽIVANJE

Članak 20.

Podnositelju zahtjeva za odobrenje i stručnom voditelju ne može se izdati odobrenje za drugo istraživanje dok ne ispune sve obveze iz prethodnog istraživanja određene ovim Pravilnikom.

Članak 21.

Danom stupanja na snagu ovoga Pravilnika prestaje važiti Pravilnik o uvjetima za obavljanje arheološkog istraživanja spomenika kulture na morskom dnu ili morskom podzemlju unutarnjih morskih voda i teritorijalnog mora Republike Hrvatske (»Narodne novine« broj 94/98).

Članak 22.

Ovaj Pravilnik stupa na snagu osmoga dana od dana objave u »Narodnim novinama«.

Klasa: 612-08/04-01-591

Urbroj: 532-10-01/1-05-01

Zagreb, 22. veljače 2005.

Ministar

mr. sc. Božo Biškupić, v. r.

Pravilnik je objavljen u Narodnim novinama 30/2005.

POPIS KRATICA

Z – upisano u Registar kulturnih dobara RH, Lista zaštićenih kulturnih dobara

P – upisano u Registar kulturnih dobara RH, Lista preventivno zaštićenih dobara

R – kulturno dobro zaštićeno prema zakonu iz 1967. (NN 7/67)

o. otok
op. općina

Literatura

AV	Arheološki vestnik (Ljubljana)
BAR	British Archaeological Reports, International Series (Oxford)
Izdanja HAD	Izdanja Hrvatskog arheološkog društva (Zagreb)
Ljetopis JAZU	Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (Zagreb)
VAHD	Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku (Split)
VAMZ	Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu (Zagreb)
VHAD	Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva (Zagreb)
OA	Opuscula Archaeologica (Zagreb)
Obavijesti HAD	Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva (Zagreb)
Prilozi IAZ	Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu (Zagreb)

POPIS SURADNIKA

Balbo, Andrea	Valdagno, Italija (doktorant na University of Cambridge, Cambridge, Velika Britanija)
Balen, Jacqueline	Arheološki muzej u Zagrebu, Trg Nikole Zrinskog 19, 10000 Zagreb
Bekić, Luka	Hrvatski restauratorski zavod, Odjel za kopnenu arheologiju, Cvijete Zuzorić 43, 10000 Zagreb
Belaj, Juraj	Institut za arheologiju, Ulica grada Vukovara 68, 10000 Zagreb
Blečić, Martina	Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjel Rijeka, Užarska 21, 51000 Rijeka
Bobovec, Ana	Muzej Moslavine, Trg kralja Tomislava 13, 44320 Kutina
Borovac, Tonči	Arheološki muzej u Splitu, Zrinsko-Frankopanska 25, 21000 Split
Boschian, Giovanni	Universita di Pisa, Pisa, Italija
Bradara, Tatjana	Arheološki muzej Istre, Carrarina 3, 52100 Pula
Brusić, Zdenko	Odjel za arheologiju, Sveučilište u Zadru, Obala kralja Petra Krešimira IV. br.2, 23000 Zadar
Burić, Tonči	Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Stjepana Gunjače bb, 21000 Split
Burmaz, Josip	Kaducej d.o.o., Papandopulova 27, 21000 Split
Cvitković, Ivan	Muzej Brdovec, Ilije Gregorića 13, 10291 Prigorje Brdovečko
Čargo, Boris	Arheološki muzej u Splitu, Zrinsko-Frankopanska 25, 21000 Split
Čučković, Lazo	Gradski muzej Karlovac, Strossmayerov trg 7, 47000 Karlovac
Delonga, Vedrana	Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Stjepana Gunjače bb, 21000 Split
Dizdar, Marko	Institut za arheologiju, Ulica grada Vukovara 68, 10000 Zagreb
Durman, Aleksandar	Odsjek za arheologiju, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, Ivana Lučića 3, 10000 Zagreb
Fadić, Ivo	Arheološki muzej u Zadru, Trg opatice Čike 1, 23000 Zadar
Filipac, Krešimir	Filozofski fakultet, Odsjek za arheologiju, I. Lučića 3, 10000 Zagreb
Filipović, Slavica	Muzej Slavonije, Trg sv. Trojstva 6, 31000 Osijek
Gjurašin, Hrvoje	Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Stjepana Gunjače bb, 21000 Split
Gudelj, Ljubomir	Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Stjepana Gunjače bb, 21000 Split
Gugo Rumštajn, Katarina	Kninski muzej, Fra L. Maruna 1, 22300 Knin
Iskra-Janošić, Ivana	Gradski muzej Vinkovci, Trg bana Josipa Šokčevića 16, 32100 Vinkovci
Jakovljević, Goran	Gradski muzej Bjelovar, Trg E. Kvaternika 1, 43000 Bjelovar
Jurić, Radomir	Arheološki muzej u Zadru, Trg opatice Čike 1, 23000 Zadar
Kamenjarin, Ivanka	Muzej grada Kaštela, Brce 1, dvorac Vitturi, 21215 Kaštel Lukšić
Katavić, Vedran	Muzej Slavonije, Trg sv. Trojstva 6, 31000 Osijek
Katunarić, Tea	Sveučilište u Splitu, Umjetnička akademija, F. Vrančića 17, 21000 Split
Kirigin, Branko	Arheološki muzej u Splitu, Zrinsko-Frankopanska 25, 21000 Split
Knezović, Ivan	Muzej Tropolja, Trg kralja Tomislava 1, 10410 Velika Gorica
Kolak, Tatjana	Muzej Like Gospić, Dr. Franje Tuđmana 3, 53 000 Gospić
Kolega, Marija	Arheološki muzej Zadar, Muzej ninskih starina, Trg Kraljevac 8, 23232 Nin
Komšo, Darko	Arheološki muzej Istre, Carrarina 3, 52100 Pula
Košćević, Remza	Institut za arheologiju, Ulica grada Vukovara 68, 10000 Zagreb
Kovačić, Branka	Muzej Međimurja, Trg republike 5, 40000 Čakovec
Kovačić, Vladimir	Zavičajni muzej Poreštine, Dekumanska 9, 52440 Poreč

Kovačević, Nela	Omega engineering d.o.o., Riječka 16a, 20000 Dubrovnik
Krnčević, Željko	Muzej grada Šibenika, Gradska vrat 3, 22000 Šibenik
Kukoč, Sineva	Odjel za arheologiju, Sveučilište u Zadru, Obala Petra Krešimira IV/2, 23000 Zadar
Kušan-Špalj, Dora	Arheološki muzej u Zagrebu, Trg Nikole Zrinskog 19, 10000 Zagreb
Lipovac Vrkljan, Goranka	Institut za arheologiju, Ulica grada Vukovara 68, 10000 Zagreb
Lolić, Tatjana	Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjel Zagreb, Mesnička 49, 10000 Zagreb
Mardešić, Jagoda	Arheološki muzej u Splitu, Zrinsko-Frankopanska 25, 21000 Split
Marijan, Boško	Zavičajni muzej Stjepan Gruber, Savska 3, 32270 Županja
Mašić, Boris	Muzej grada Zagreba, Opatička 20-22, 10000 Zagreb
Matulić, Branko	Arheološki muzej u Splitu, Zrinsko-Frankopanska 25, 21000 Split
Mendušić, Marko	Muzej grada Šibenika, Gradska vrat 3, 22000 Šibenik
Mesić, Jasen	Hrvatski restauratorski zavod, Odjel za podvodnu arheologiju, Cvijete Zuzorić 43, 10000 Zagreb
Migotti, Branka	Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Odsjek za arheologiju, Ante Kovačića 5, 10000 Zagreb
Mihaljević, Marija	Gradski muzej Nova Gradiška, Trg kralja Tomislava 7, 35400 Nova Gradiška
Mihelić, Sanjin	Arheološki muzej u Zagrebu, Trg Nikole Zrinskog 19, 10000 Zagreb
Mihovilić, Kristina	Arheološki muzej Istre, Carrarina 3, 52100 Pula
Miklik-Lozruk, Lidija	Muzej Brodskog Posavlja, Starčevićeva 40, 35 000 Slavonski Brod
Minichreiter, Kornelija	Institut za arheologiju, Ulica grada Vukovara 68, 10000 Zagreb
Miracle, Preston T.	University of Cambridge, Cambridge, Velika Britanija
Miše, Maja	Sveučilište u Splitu, Humanistički studiji, Radovanova 13, 21000 Split
Nemeth-Ehrlich, Dorica	Arheološki muzej u Zagrebu, Trg Nikole Zrinskog 19, 10000 Zagreb
Okroša Rožić, Lana	Gradski muzej Križevci, T. Sermagea 2, 48260 Križevci
Olujić, Boris	Filozofski fakultet, Katedra za stariju povijest, I. Lučića 3, 10000 Zagreb
Ožanić, Ivana	Filozofski fakultet, Odsjek za arheologiju, I. Lučića 3, 10000 Zagreb
Pavišić, Ivančica	Institut za arheologiju, Ulica grada Vukovara 68, 10000 Zagreb
Pavlović, Ivo	Muzej Đakovštine Đakovo, Ante Starčevića 34, 31400 Đakovo
Pedišić, Ivan	Muzej grada Šibenika, Gradska vrat 3, 22000 Šibenik
Peković, Željko	Omega engineering d.o.o., Riječka 16a, 20000 Dubrovnik
Pellegatti, Paolo	Padova, Italija (doktorant na University of California, Berkeley, SAD)
Perkić, Domagoj	Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Odjel za inspekcijske poslove, C. Zuzorić 6, 20000 Dubrovnik
Pintarić, Tatjana	Muzej Tropolja, Trg kralja Tomislava 1, 10410 Velika Gorica
Piteša, Ante	Arheološki muzej u Splitu, Zrinsko-Frankopanska 25, 21000 Split
Pleše, Tajana	Hrvatski restauratorski zavod, Odjel za kopnenu arheologiju, Kožarska 5, 10 000 Zagreb
Potrebica, Hrvoje	Arheološki zavod, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, I. Lučića 3, 10000 Zagreb.
Radić Rossi, Irena	Hrvatski restauratorski zavod, Odjel za podvodnu arheologiju, Cvijete Zuzorić 43, 10000 Zagreb
Salajić, Silvija	Gradski muzej Virovitica, Dvorac Pejačević, 33000 Virovitica

Sanader, Mirjana	Filozofski fakultet, Odsjek za arheologiju, I. Lučića 3, 10000 Zagreb
Sekelj Ivančan, Tajana	Institut za arheologiju, Ulica grada Vukovara 68, 10000 Zagreb
Skelac, Goran	Geoarheo d.o.o., Črnomerac 54, 10000 Zagreb
Sokač-Štimac, Dubravka	Gradski muzej Požega, Matice Hrvatske 1, 34300 Požega
Sokol, Vladimir	Muzej Prigorja Sesvete, Trg D. Domjanića 5, 10360 Sesvete
Šeparović, Tomislav	Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Stjepana Gunjače bb, 21000 Split
Šimek, Marina	Gradski muzej Varaždin, Strossmayerovo šetalište 7, 42000 Varaždin
Šimić, Jasna	Muzej Slavonije, Trg sv. Trojstva 6, 31000 Osijek
Šiša Vivek, Marija	Varaždin
Škoberne, Želimir	Muzej grada Zagreba, Opatička 20-22, 10000 Zagreb
Šuta, Ivan	Muzej grada Kaštela, Brce 1, dvorac Vitturi, 21215 Kaštel Lukšić
Tkalčec, Tatjana	Institut za arheologiju, Ulica grada Vukovara 68, 10000 Zagreb
Tomasović, Marinko	Gradski muzej Makarska, Obala kralja Tomislava 17/1, 21300 Makarska
Tomaš, Tea	Gradski muzej Sisak, Kralja Tomislava 10, 44000 Sisak
Tomičić, Željko	Institut za arheologiju, Ulica grada Vukovara 68, 10000 Zagreb
Tončinić, Domagoj	Filozofski fakultet, Odsjek za arheologiju, I. Lučića 3, 10000 Zagreb
Tonković, Snježana	Zavičajni muzej Imotski, B. Bušića, 21260 Imotski
Ujčić, Željko	Arheološki muzej Istre, Carrarina 3, 52100 Pula
Zekan, Mate	Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Stjepana Gunjače bb, 21000 Split
Zmaić, Vesna	Zagreb
Zupčić, Krunoslav	Hrvatski restauratorski zavod, Odjel za podvodnu arheologiju, Cvijete Zuzorić 43, 10000 Zagreb
Želle, Morena	Javna ustanova Park prirode "Žumberak-Samoborsko gorje", Slani Dol 1, 10430 Samobor
Žeravica, Zdenko	Dubrovački muzeji, Arheološki muzej, Braće Andrijića 7, 20000 Dubrovnik

SADRŽAJ

Osječko-baranjska županija	6
<i>Redni br. Lokalitet</i>	<i>Naselje Razdoblje</i>
1 Čepin – Ovčara/Tursko groblje	Čepin P, SV
2 Mursa – Vojarna	Osijek A
3 Reftala	Osijek P, SV
4 Štrbinci	Budrovci P, A, NV
5 Várhegy–Mocsolás (Zmajevac)	Zmajevac A
Vukovarsko-srijemska županija	18
<i>Redni br. Lokalitet</i>	<i>Naselje Razdoblje</i>
6 Dvor knezova Iločkih	Ilok P, A, SV, NV
7 Istočna obilaznica Vinkovaca	Vinkovci P, A
8 Podlučje - Kološtar, Cripnjače, Kratine	Lipovac P, A, SV
9 Popernjak	Bošnjaci P
10 Sopot	Vinkovci P
11 Sv. Luka – Lučica	Lipovac SV, NV
12 Vinkovci – Duga ulica 10	Vinkovci A
13 Vinkovci	Vinkovci P, A, SV, NV
14 Vučedol – vinograd Streim	Vukovar P
Brodsko-posavska županija	34
<i>Redni br. Lokalitet</i>	<i>Naselje Razdoblje</i>
15 Galovo	Slavonski Brod P
16 Kruševica – Njivice	Kruševica P, SV
17 Slavča	Nova Gradiška P
Požeško-slavonska županija	42
<i>Redni br. Lokalitet</i>	<i>Naselje Razdoblje</i>
18 Gradci	Kaptol P
19 Stari grad Požega	Požega SV
20 Treštanovačka gradina	Tekić A
Virovitičko-podravska županija	50
<i>Redni br. Lokalitet</i>	<i>Naselje Razdoblje</i>
21 Crkvari – crkva sv. Lovre	Crkvari SV
22 Virovitica – srednjovj. utvrda	Virovitica SV
23 Zvonimirovo – Veliko polje	Zvonimirovo P, SV
Bjelovarsko-bilogorska županija	56
<i>Redni br. Lokalitet</i>	<i>Naselje Razdoblje</i>
24 Dabravine, Pijesak	Gornji Miklouš A
25 Gudovac – Gradina	Gudovac SV
26 Orovački vinogradi	Orovac P
27 Šuma Jasenova	Slovinska Kovačica P
28 Tomaš – crkva sv. Tome	Tomaš SV
Koprivničko-križevačka županija	64
<i>Redni br. Lokalitet</i>	<i>Naselje Razdoblje</i>
29 Blaževo pole 6	Torčec SV
30 Brezovljani	Brezovljani P
31 Ledine	Torčec SV

Međimurska županija			70
<i>Redni br.</i>	<i>Lokalitet</i>	<i>Naselje</i>	<i>Razdoblje</i>
32	Čakovec – Stari grad	Čakovec	SV, NV
33	Gornji Pustakovec	Čakovec	P
34	Stara Ves	Nedelišće	P, A, SV, NV
35	Topolju	Sveti Kiž	A
Varaždinska županija			76
<i>Redni br.</i>	<i>Lokalitet</i>	<i>Naselje</i>	<i>Razdoblje</i>
36	Dvorište pavl. samostana	Lepoglava	SV
37	Gradišće	Čanjevo	SV
38	Gradišće kod Margečana	Margečan	P, SV
39	Gradski park	Varaždinske Toplice	A
40	Ilova Botivo	Ludbreg	A, SV
41	Ivanec – Stari grad	Ivanec	SV, NV
42	Utvrdna Paka	Paka	SV
Krapinsko-zagorska županija			94
<i>Redni br.</i>	<i>Lokalitet</i>	<i>Naselje</i>	<i>Razdoblje</i>
43	Brezno Gora	Donje Brezno	P, A
44	Lobor – MB Gorska	Lobor	P, A, SV, NV
45	Plemićki grad Vrbovec	Klenovec Humski	SV
46	Špičak	Bojačno	P, A
Grad Zagreb i Zagrebačka županija			102
<i>Redni br.</i>	<i>Lokalitet</i>	<i>Naselje</i>	<i>Razdoblje</i>
47	Andautonija - Župna livada	Ščitarjevo	A
48	Budinjak – nekropola	Budinjak	P
49	Drenje – Laduč	Drenje	A
50	Kuzelin	Glavica Donja	P, A, SV
51	Pokupsko, Kravarsko	op. Pokupsko, op. Kravarsko	P, A, SV, NV
52	Zagreb – Kaptol 29	Zagreb	SV, NV
53	Zagreb – Park Grič	Zagreb	P, SV, NV
54	Zagreb – Tkalčićeva ulica	Zagreb	SV, NV
55	Zagreb – Vranicanijeva poljana	Zagreb	NV
Sisačko-moslavačka županija			120
<i>Redni br.</i>	<i>Lokalitet</i>	<i>Naselje</i>	<i>Razdoblje</i>
56	Ciglenice	Osekovo	A
57	Sisak – Povijesni arhiv	Sisak	P, A
58	Sisak – Ul. S. i A. Radića 2	Sisak	A
59	Siscija – Sv. Kvirin	Sisak	A
Karlovačka županija			128
<i>Redni br.</i>	<i>Lokalitet</i>	<i>Naselje</i>	<i>Razdoblje</i>
60	Belajske poljice	Belajske poljice	A
61	Stari grad Dubovac	Dubovac	P, NV
62	Velika Baračeva špilja	Nova Kršlja	P, SV
63	Viničica	Čakovac	P, A
Istarska županija			136
<i>Redni br.</i>	<i>Lokalitet</i>	<i>Naselje</i>	<i>Razdoblje</i>
64	Boljun	Boljun	A, SV, NV
65	Castrum novas – Sv. Pelagije	Novigrad	SV
66	Crveni Vrh	Savudrija	P, A, SV, NV

67	Čepičko polje	op. Kršpan, op. Pićan	P, A, SV, NV
68	Kupanja	Varbiga, Tar	A
69	Lorun	Varbiga, Tar	A
70	Markocija	Markocija	P, A, NV
71	Monkodonja	Kokaletovica	P
72	Novačka pećina	Dane	P, A, SV, NV
73	Pećina Jačmica	Perci	P
74	Pećina Laganiši	Laganiši	P, A
75	Sv. Jelena	Kršete	A
76	Sv. Marija Formoza	Pula	A
77	Uvala Runci	Valbandon, Pula	A, NV

Primorsko-goranska županija 162

<i>Redni br.</i>	<i>Lokalitet</i>	<i>Naselje</i>	<i>Razdoblje</i>
78	Cres – Sv. Marija	Cres	A, SV
79	Crikvenica – Igralište	Crikvenica	A
80	Crkva Blažene Djevice Marije	otok Košljun	A, NV
81	otok Rab – rt Sorinj	Supetarska Draga	A
82	Prezid – Gredice	Prezid	A
83	Rijeka – Kapela Kristova Groba	Rijeka	NV
84	Vela spilja	Nerezine	P, SV

Ličko-senjska županija 176

<i>Redni br.</i>	<i>Lokalitet</i>	<i>Naselje</i>	<i>Razdoblje</i>
85	Caska – nekropola	Caska	A
86	Lipova glavica	Lipova glavica	P
87	otok Pag – uvala Jakišnica, uvala Dubac	otok Pag	NV
88	otok Pag – uvala Triljara	otok Pag	NV
89	otok Pag – uvala Vlaška mala	otok Pag	A
90	Smiljan – Crkvine Čovini, ...	Smiljan (naselje)	SV
91	Stara Novalja – Sv. Kristofor	Stara Novalja	SV
92	Udbina – stolnica sv. Jakova	Udbina	SV, NV

Zadarska županija 188

<i>Redni br.</i>	<i>Lokalitet</i>	<i>Naselje</i>	<i>Razdoblje</i>
93	Asseria	Podgrađe	P, A
94	luka Pakoštane	Pakoštane	A
95	Nadin – humak 13	Nadin	P
96	Nin - Banovac	Nin	P, A, SV
97	Pag – Stari grad	Pag	SV
98	Pećina Vlakno	Savar (Dugi otok)	P
99	Petrina – Sv. Petar	Bibinje	SV, NV
100	Starigrad Paklenica – Sv. Petar	Starigrad Paklenica	SV, NV
101	Velim – Velištak	Velim	SV

Šibensko-kninska županija 204

<i>Redni br.</i>	<i>Lokalitet</i>	<i>Naselje</i>	<i>Razdoblje</i>
102	Bribirska glavica	Bribir	P, A, SV
103	Cecela	Siverić	A, SV
104	Danilo – Bitinj	Danilo	P
105	Kijevo – Grudina s Vrtlima	Kijevo	A
106	Pećani	Piramatovci	SV
107	Sv. Lovre	Jadrtovac	SV
108	Žirje – Gradina	otok Žirje	A

Splitsko-dalmatinska županija				214
<i>Redni br.</i>	<i>Lokalitet</i>	<i>Naselje</i>	<i>Razdoblje</i>	
109	Bošac	Gradac	A	
110	Crkvine	Cista Velika	P, A, SV	
111	Gardun (Tilurium)	Gardun	A	
112	Hvar – Dolac (samostan)	Hvar	A, SV	
113	Issa – rimske terme	Vis	A	
114	K. Štafilić – Resnik	Kaštel Štafilić	A	
115	K. Štafilić – Sv. Lucija (Lucijino)	Kaštel Štafilić	A, NV	
116	K. Sućurac – Trstenik	Kaštel Sućurac	A	
117	Luka Vis	Vis	A	
118	Omiš – Brzet	Omiš	A	
119	Opačac	Proložac	A, SV	
120	regija Poljica	Donji Dolac	P, A, SV, NV	
121	Salamandrija	otok Palagruža	P, A, SV, NV	
122	Salona – Oratorij A	Solin	A	
123	Solin – Krunidbena bazilika	Solin	A, SV	
124	Spilja sv. Filipa i Jakova	op. Marina	P, A, SV, NV	
125	Sustipan	Sumpetar	A, SV, NV	
126	Svećurje – Radun	Kaštel Stari	SV	
127	Tugare – Donji Vrtal	Tugare	P, SV	
Dubrovačko-nervetanska županija				252
<i>Redni br.</i>	<i>Lokalitet</i>	<i>Naselje</i>	<i>Razdoblje</i>	
128	Korčula, palača Dimitri	Korčula	SV, NV	
129	Sv. Mihajlo	Gornja Čajkovica – Šumet	SV	
Varia				258
„Staza kneževa“ – primjer poučne pješačke staze na Žumberku s prezentiranim arheološkim lokalitetima				
Podvodna kulturna dobra – upisivanje i očitavanje geografskih koordinata s pomorskih karata i GPS-a				
Pravilnik o arheološkim istraživanjima (NN 30/05)				
Popis kratica				268
Popis suradnika				269
Sadržaj				273

UPUTE ZA PREDAJU IZVJEŠĆA

- rokovi za predaju:

- u sljedećem broju godišnjaka bit će objavljena izvješća s arheoloških istraživanja provedenih tijekom kalendarske godine 2005.
- izvješća se predaju najkasnije do 15. 2. 2005. (izuzetak su izvješća o istraživanjima koja su završila tijekom prosinca – rok za predaju je 1. 3. 2005.)

- tekst:

1. tekstovi se pišu u Microsoft Wordu, znakovlju Times New Roman (pisani na PC-ju), veličina slova 12, s proredom 1,5, snimljeni standardno kao doc. dokument;
2. tekst je potrebno pripremiti u što jednostavnijoj formi – tipku za prijelaz u novi red (enter) rabiti samo kod odvajanja poglavlja, izbjegavati tablice i sl., bilješke navoditi unutar teksta (ne u obliku fusnota);
3. tekstovi ne smiju imati više od 5 kartica (više kartica dopušteno je samo u slučaju iznimno velikih arheoloških zahvata kod kojih nije moguće sastaviti kraće izvješće);
4. struktura izvješća mora biti prilagođena godišnjaku;
5. potrebno je navesti samo osnovnu literaturu;
6. tekstovi se predaju snimljeni na disketu ili CD i ispisati na papiru veličine A4.

- slikovni prilozi (fotografije i crteži):

1. predaju se odvojeno od teksta (ne kao njegov sastavni dio)
2. predviđena je objava najviše triju slikovnih priloga (obavezno priložiti i tekst koji prati slikovni prilog te ime autora priloga uz napomenu – foto, izradio i sl.);
3. ako se šalju fotografije, njihove dimenzije ne smiju biti manje od 10x15 cm, a dijapozitivi moraju biti zaštićeni okvirom;
4. digitalne fotografije moraju biti visoke kvalitete, u TIFF formatu, rezolucije najmanje 350 dpi i snimljene na CD-u;
5. skenirani prilozi predaju se snimljeni na CD, u TIFF formatu, rezolucije 350 dpi.

U slučaju nedostatka opreme, moguć je dogovor s redakcijom.

- geografska karta:

- uz tekstove je potrebno dostaviti i preslik geografske karte u mjerilu 1:100 000 s označenim položajem lokaliteta (podatak će biti korišten u redakciji prilikom obrade geografske karte pojedinih županija).

- podaci o autoru izvješća (za popis suradnika):

- ime i prezime, titula, ustanova u kojoj je zaposlen, adresa, odnosno kućna adresa ako je autor nezaposlen.

Podaci za kontakt:

Hrvatski arheološki godišnjak (redakcija)
Ministarstvo kulture
Uprava za zaštitu kulturne baštine
Odjel za arheologiju
Runjaninova 2
10000 Zagreb

odgovorna osoba: mr. sc. Zoran Wiewegh
tel. 01/4866-239
e-mail: zoran.wiewegh@min-kulture.hr

